

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JEPPE AAKJÆR

Spillemand
og stridsmand

Henrik
Fibæk Jensen

Skivebogen

Historisk Aarbog
for Skive og Omegn

SKIVEBOGEN 1999

Henrik Fibæk Jensen

JEPPE AAKJÆR

Spillemand og stridsmand

»Jovist er jeg en Spillemand,
en Landsbysjæl, en stille Mand,
forgjort i Rytmedaaben,
men stærkest er jeg Tidens Mand,
en Kampens Mand, en Stridens Mand;
staar Retfærds Port ej aaben -
hejsa, da blir mit Strøg tilfals
for anden Dans end Bondevals,
da tar jeg Fjolen ved dens Hals
og bruger den som Vaaben!«
- Jeppe Aakjær

Skivebogen
Historisk årbog for Skive og omegn

90. bind 1999

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktion: Bestyrelsen

Redaktør: Rud Kjems og Niels Mortensen

Tryk: Skive Offset, Odense

Skrift: Times

ISBN 87-87346-08-7

DISTRIBUTION:

Skive byhistoriske Arkiv

Asylgade 5, 7800 Skive

Tlf. 97 52 81 22

MEDLEMSKAB:

Kontingentet for 1999 er 85 kr. (indbefattet Skivebogen) + porto for udsendelse af Skivebogen.

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller

Skive byhistoriske Arkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til

Skive byhistoriske Arkiv. Pris: 70 kr. + porto.

P.t. er flg. årgange på lager: 1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1971,

1974, 1976, 1978-1980, 1982-1987, 1992-1997.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Viceskoleinspektør Poul Tolstrup, Jens Laursensvej 10, 7800 Skive tlf. 97 52 29 40 (formand).

Seminarielektor Niels Bonnesen, Skive (kasserer)

Sognepræst Henrik Forman, Hjerik

Overlærer Aksel Jørgensen, Harrevig

Overlærer Rud Kjems, Balling

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

Landmand Henning Borup Svendsen, Skive

HISTORISK SAMFUNDS TILLIDSMÆND:

Sundsøre: Arkivar K.E. Jacobsen

Ørslevkloster: Skoleinspektør Steen Bilstrup

Forord

Ved udgangen af 1900-tallet har »Historisk Samfund for Skive og Omegn« (stiftet 1908) ganske naturligt følt trang til at stoppe op og kigge tilbage på det sekel, der svandt. Som en imponerende indgangsportal til samfundets virke igenem snart hundrede år står Jeppe Aakjærs monumentale lokalhistoriske forfatterskab, der løber op på små 2.000 sider. Selvom han aldrig blev samfundets formand, tegnede han det mere end nogen anden i dets første tyve år, og man kan roligt fastslå, at ingen anden egn i Danmark har haft en krønikeskriver af tilsvarende format. Både kvantitativt og kvalitativt overgår han alle (*Woel* 30): »Det er vel den største Samling Lokalhistorie, skrevet af en enkelt Mand, vor Litteratur ejer«. Som alle ved, var Aakjær imidlertid ikke blot historiker, han var også en af sin tid ypperste samfundsdebattører, hvis taler, foredrag og kronikker gav genlyd over hele landet. Størst betydning havde han utvivlsomt som skønlitterær forfatter med en omfattende produktion indenfor alle genrer: Digte, romaner, noveller og skuespil. Allerstørst var han som lyriker: Hans »Samlede Digte« »er uden Sidestykke ikke blot i dansk Litteratur, men i hele Verden« (*Woel* 32).

Der er altså mangfoldige gode grunde til at kaste sig over Aakjær og hans forfatterskab. »Jeppe Aakjær - Spillemand og stridsmand« er en traditionel forfatterbiografi forstået på den måde, at den ompænder både digterens liv og hans

værk med en nogenlunde ligelig vægtfordeling på begge dele. Det er *den hele Aakjær*, jeg sætter spotlight på. Den begrænsede plads gør, at jeg ikke kan gå i dybden med alle aspekter af hans virke, men hovedlinjerne i hans livsforløb, hans vigtigste mærkesager og kerneindholdet i hver enkelt af hans mange værker skulle gerne fremgå af min bog.

»Jeppe Aakjær - Spillemand og stridsmand« falder i 3 hovedafsnit:

1. *afsnit* (kap.1-kap.4): En kronologisk kortlægning af Aakjærs liv og værk fra hans fødsel i 1866 frem til 1906

2. *afsnit* (kap.5-kap.9): En beskrivelse af Aakjærs liv fra hans indflytning på Jenle i 1907 frem til hans død i 1930 samt en genremæssig opdelt gennemgang af hans forfatterskab i samme periode

3. *afsnit* (kap.10): En konkluderende af-dækning af »den dobbelte Aakjær«

Den vigtigste kilde til 1. *afsnit* er Aakjærs erindringer. »Mere upålidelig selvbiografi er vist aldrig fremkommet på dansk«, skriver P.G. Lindhardt med specielt henblik på Aakjærs omtale af Morten Pontoppidan (»Morten Pontoppidan I«, 1950, s.237). Også Bregendahl mener, at erindringerne »bør omgaaes med Forsigtighed« (89), da især »Bind II og Bind III er vrिमlende fulde af Urigtighe-der« (81). Aakjær havde på sine ældre dage en meget dårlig hukommelse, og for at bøde på denne for en memoireforfatter ret uheldige skavank, støttede han

sig til sine breve, der jo var skrevet i kampens hede. Men »da det kun er hans egne Breve han bruger som Grundlag, altsaa kun, hvad han selv har kunnet finde paa at skrive om Mennesker, Ting og Forhold, er det ikke saa let at bedømme, hvor meget eller hvor lidt, der er af Virkelighed deri«. En hukommelse spækket som en si suppleret med en syndflod af breve, der »som oftest kun havde en svævende Forbindelse med den reale Verden«, kunne synes en dårlig cocktail (82)! Alligevel er Aakjærs erindringer uhyre fascinerende læsning, og de lægger en disposition for hans livsforløb frem til indflytningen på Jenle, som jeg har fundet det hensigtsmæssig at følge. Med lidenskabeligt engagement angiver de den »Retningslinie«, som er »den eneste fuldgyldige for mig og min Virksomhed« (ER 4.203). Iøvrigt vil vurderinger af mennesker i sagens natur altid være subjektive, så derfor er det næppe korrekt som Lindhardt og Bregendahl at påstå, at Aakjærs portrætter af eksempelvis Morten Pontoppidan og Søren Bregendahl er »forkerte«. Sådan opfattede Aakjær dem nu én gang, men andre har givetvis opfattet dem helt anderledes!

I 2. afsnit bryder jeg den kronologiske disposition. Efter min mening lader Aakjærs 23 år på digtergården i Salling sig nemlig bedst opfatte som én lang, sammenhængende arbejdsperiode, hvor han systematisk fortsatte den afdækning af landbosindet, som han var startet på omkring århundredskiftet. Afsnittet omfatter fire kapitler, der handler om hhv. privatmanden/landmanden, agitatoren, forfatteren og lokalhistorikeren Aakjær.

Afslutningsvist forsøger jeg i 3. afsnit at indkredse »den dobbelte Aakjær«. Som lyriker var Aakjær tit bagudrettet - han skabte sine største digte, når han genkaldte sig barndommen i Aakjær i 1870erne - som agitator var han altid fremadrettet - han kæmpede for en mere retfærdig fordeling af samfundsgoderne. Men hvordan kan man nå sit ypperste som kunstner ved at mindes den fortid, man som samfundsreformatør forlængst har vendt ryggen?

»Jeppe Aakjær - Spillemand og stridsmand« har ingen registre, men den udførlige indholdsfortegnelse gør det muligt hurtigt at finde frem til de perioder af Aakjærs liv, de aspekter af hans virke eller de værker af ham, man måtte være specielt interesseret i. På denne måde skulle bogen også kunne anvendes i undervisningsmæssig sammenhæng. Den omfattende litteraturliste, som der løbende refereres til, giver et nyttigt afsæt til videre studier.

1. »Jeg er tusind Aar gammel!«

- Barndomstiden i Aakjær (1866-84)

Det havde snart ende, førend det fik begyndt. Den lille Jeppe liv.

På en af årets sidste dage i 1866 tog hans mor, Katrine, og far, Jens Peter, til julegilde hos nære slægtninge i Vroue. Det var bestemt ikke uden betænkneligheder, at forældrene lod den kun 4 måneders gamle Jeppe blive tilbage på gården i Aakjær under tjenestepigens kyndige opsig. Men hvad pokker: Julegildet, der var et af årets højdepunkter, varede jo kun nogle få timer, og det ville se mærkeligt ud, hvis de ikke mødte op. Holdt man sig altid indenfor hjemmets fire vægge, når man havde fået et barn, endte man som »en hel Vanhejring«. Kort sagt: Katrine og Jens Peter overvandt deres reservationer, iklædte sig deres fineste puds og kørte ad Vroue til. Under julegildet opstod der et forrygende uvejr, og de valgte at overnatte hos værtsfolkene. Næste dag klarede det så meget op, at hjemturen måtte forsøges. Efter endeløse timer i isnende vinterkulde nåede forældrene hjem til Aakjær, hvor »Skæbnen ventede paa den lille i Vuggen«. Katri- nes bryster spændte voldsomt, og da den tørstige Jeppe samtidig lå i vuggen og skreg efter sin »Malkeko«, fandt moder og barn straks sammen: »Men Katrine havde frosset saa ualmindeligt. Mælken var kold, men det sultne Barn tog det ikke saa nøje, det drak til Overmaal, dybt og stærkt, til dets Øjne sank matte

i, men inden en Time var gaet var Bar- net sygt, dødssygt«.

I flere døgn svævede Jeppe mellem liv og død, mens hele huset gennemrystedes af såvel hans som forældrenes gråd. Det fjerde døgn »slog Bylder ud paa den lille Drengs Krop fra Isse til Fodsaal, man kunde ikke sætte et Knappenaalshoved uden at støde paa en Byld. Da sank Katrine hen i stille Fortvivlelse, dette havde hun aldrig set Mage til, og ingen havde det. Hendes kære Barn maatte jo være forgjort af onde Mennesker«. På nabokonernes foranledning blev der sendt bud efter Troldmanden fra Sep- strup, der »havde kureret i Hundredevis af Mennesker baade for det jet og det andt«. Da han »som en Frelsens Engel« ankom til Aakjær, havde Jeppe været uden livstegn i en halv time. Troldman- den undersøgte »den »afsjaelede« Lille« og foreskrev straks behandlingen: »Livs- gnist er der, men der er ett noget at prale af, her maa handles, og det maa være snart; et Faar maa slaaes ned øjeblikke- ligt, Skindet rives af det hurtigst muligt, og inden det endnu er blevet koldt maa det svøbes om Barnet; kan det ikke hjel- pe til, saa er jeg ude af Stand til at hjel- pe«. Instrukserne blev fulgt til punkt og prikke, og et par uger efter »holdt Katri- ne atter sit Barn i sine Arme, frisk og sund«. Man kan så fundere over, om det var fåreskindet, der helbredte Jeppe, el-

ler om han ville være blevet rask under alle omstændigheder (SFH 6.7-20).

Den elskede mor og den agtede far

Jeppes blev født i den fattigste af Aakjærs 6 gårde den 10.9.1866 som søn af gård-ejer **Jens Peter Jensen** (1834-1901) og **Katrine Marie** (1839-1890) (jfr. *Langholz*). Faderens og moderens slægt stammede begge fra området omkring Mønsted og Daugbjerg. Bortset fra en enkelt degn, der var »Præsten behjælpelig med Skraalet«, var Jeppes forfædre på den fædrene side alle kalkbrydere, og ingen af dem har »sat mere Spor i Historien end Regnormen«: »Jens Petersen afløser Peter Jensen i sindigt Følge gennem Decennier, de bryder Kalk og lader den brænde med spillende Flamme i Sommernætterne, det er Romantiken i min Slægt, denne Kalk, der hentes op fra Jordens Mørke« (ER 1.100-101). Som barn var det en af Jeppes allerstørste fornøjelser at besøge slægtninge i Daugbjerg. Gruberne emmede jo af mystik (SFH 1.19 & 58): »En Vandring gennem saadan en Kalkgrube med alle dens dybe Grotter og mystiske Udhugninger dybt inde i Bakkens Skød hører til min Barnheds skønneste Oplevelser. [...] Jeg tror det er uomtvisteligt, at Kalken, denne underfulde Stenart, med sine hvide Æventyr baade over og under Jorden, har sat uudslettelige Mærker i mit Sind; ihvertfald har jeg altid været glad for at træde paa dens Grund«.

Et par generationer før Jeppe blev født, flyttede en af hans forfædre på den mødrene side til Aakjær og blev landmand. Hermed var grunden lagt til en

helt ny livsform. Da Jens Peter ægtede Katrine i 1861 fulgte hendes slægtsgård med. Alt tegnede lyst for det relativt velstående par - han bragte hele 700 rigsdaler med ind i ægteskabet - da krigen med tyskerne brød ud i 1864. Jens Peter valgte at købe sig fri for krigstjeneste: »en ung Vovehals [...] lod sig for gode ord og et ganske klækkeligt Salær hyre i Fars Sted som Kanonføde«. Få uger efter at handelen var indgået, blev der sluttet fred! Med ét slag kom vovehalsen til mange penge uden nogensinde at komme i krig, mens Jens Peters velstand én gang for alle var tabt: »Den gode Arv, alle de Hundreder af Rigsdaler, den glimtende Vogn og den nybæren Ko, alt ofredes det paa Krigens Alter. Det lille Hjem kunde aldrig mere komme sig af det Slag. Den mest nærgaaende Armod blev ved at herske i mit Hjem, saa længe jeg kan mindes« (ER 1.88-89).

Katrine og Jens Peter fik 8 børn, hvoraf Jeppe var den tredjefødte. Da børnene voksede op og fløj fra reden, holdt de forbindelsen ved lige gennem breve og gensidige besøg. Jeppe knyttede sig især til sin storebroder Jens (1864-1933), og en stor del af deres korrespondance er gengivet i BR 4.

»Aldrig i Hvile« (ER 1.81). Disse tre ord kunne udmærket stå som overskrift over **moderens** liv. Året rundt var hun travlt beskæftiget fra tidlig morgen til sen aften. Dagene startede ens: Først lavede hun morgenmad og smurte madpakker til de mange larmende børn - »Saa hold da Jer Mund i, I lede Unger, I er da lige ve aa skil' Jen si Hued ad!«

(ER 1.25) - derpå gjorde hun rent, så godt som det overhovedet lod sig gøre i den tids indelukkede og beklumrede bondehjem. Herefter varierede arbejdsopgaverne (ER 1.37):

»Hendes Rige var stort, alt overvaagedes af hendes milde Øje. [...] Alt det, som vi nu har væltet over paa Fagfolk uden for Hjemmet, Bagning, Brygning, Slagtning, Spinding og Vævning, Hegling og Farvning, Strømpebinding og Lystestøbning [...] laa dengang alt sammen paa saadan en lille spinkel Kvindes Skuldre. Det var hendes Ansvar, om det blev gjort; gjort godt og gjort, naar Tid var. Og glem saa ikke de stadige Barselsenge og Børneflokkene, der steg indtil 8, med alle de tusinde Krav til en Mors Hjærte og aldrig hvilende Omhu«.

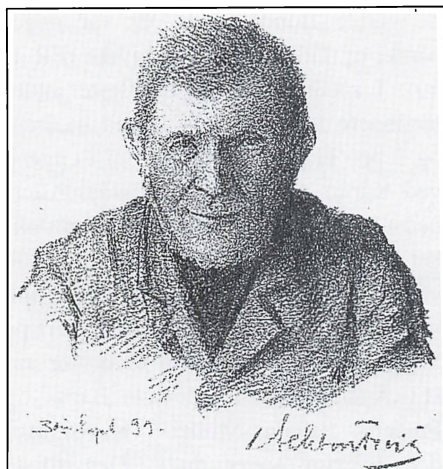
Selvom Jeppe havde »den ømmeste og følsomste Mor af Verden«, fik han efter sit fjerde år aldrig »et Kys, knap nok et Kærtegn. Der blev sparet paa den Vare i

Der findes intet fotografi af Joppes mor Katrine, men hendes yngre søster Jensine Povlsen lignede hende meget.

de gamle Bondehjem! Der var noget barskt og kuldslaaet over Livet« (ER 1.69). I modsætning til de fleste andre landboere følte hun glæde ved naturen, og Jeppe elskede at strejfe om i engene ved Karup Aa ved hendes side. Allerbedst havde hun det, når hun for en stakket stund kunne få tid og ro til at sidde ved sin elskede rok og spinde, mens hun sang sørgelige sange, hun havde hørt på Skive Marked. Hendes to favoritter var H.C.Andersens »Det døende Barn« og Frederik Paludan-Müllers »Kjære Moder, hvorfor sover du?«. Den første handler om en mor, der mister sit barn, den anden om et barn, som mister sin mor. Mere tragisk kunne det næsten ikke blive! Andersens ungdomsdigt blev »sunget af min egen fattige Mor til en Melodi saa hjærtegribende, at uafvendelig menneskelig Sorg og Kvide knap nok nogensinde er tolket smukkere« (SFH 1.192).

Faderen var »den ærligste Slider, jeg har kendt, og der var ikke Falskhed eller nogen Art Træskhed i hans Mund« (ER 1.89). Alligevel var hans liv underligt uforløst. Det var, som om han aldrig rigtig kom sig over sit personlige Dybbøl, sit tab af slægtsarven i 1864. Aakjær taler om, at »hans Dag randt saa underlig planløst hen«, omend han medgiver, at gården i Aakjær var »en mager og vanskelig Ejendom [...] at drive paa alle Maader« (ER 1.89). Med sit »brave og godlidende Sind« blev faderen ganske naturligt »Demokrat«. Han havde »en Art social Føling«, som f.eks. medførte, at han i en periode holdt »Viborg Venstreblad« (ER 1.93).

Jeppes far Jens Peder Jensen i Achton Friis' streg (1899)

Det springer umiddelbart i øjnene, at Jeppes forældre var meget forskellige af sindelag, ja, de virkede næsten som hinandens diametrale modsætninger (ER 1.83): »Mens Mor var Poesien i Dagens Liv, repræsenterede Far Døgnets Prosa«. Moderen var indadvendt - hun smilede vemodigt - emotionel og ligegyldig overfor alt, hvad der lå udenfor hjemmets fire vægge, faderen var udadvendt - han lo hjerteligt - rationel og engageret i politiske og samfundsmæssige spørgsmål.

Også på det religiøse felt var deres sind stemt i forskellige tonearter. Uanset hvad der skete, forblev moderen i »sin egen enfoldige Tro« (ER 1.16), som betød, at hun troede på såvel Gud som Fanden, slog kors førend hun skar af et nyt brød, græd når hun sang salmer, indpiskede de kristne trossætninger i sine børn og gik i kirke hver søndag med sin familie. Faderen, derimod, var en skepti-

ker, der ikke »troede paa noget evigt Helvede, og han havde egentlig ogsaa mest Lyst til at bede Djævelen ryge og rejse«. Da han stod helt alene med sine aparte meninger i det lille landsbysamfund, gik han stille med dørene (ER 1.90-91):

»Men det var Tider, hvor det langtfra var Spøg i Bondekredse at blive betegnet som Fritænder. Man blev nærmest behandlet som et skabet Faar, ja, bogstavelig understødt af ordentlige Menneskers Samfund. Den Mand, om hvem det blev sagt, »tho han er jo Fritænder«, var mærket i alle Menneskers Øjne som det argeste Udskud af Menneskeheden. En saadan Vægt fra en uskaansom og selv-god Folkedom kunde Far ikke udsætte sig for [...]. Og Far vedblev derfor i Hovedsagen at vise Vanekristendommen Lydighed; jeg tænker ogsaa en god Del for Husfredens Skyld, thi Mor kendte ikke til Fars religiøse Anfægtelser«.

Af de beskrivelser, Aakjær har givet af livet i sit barndomshjem, kan man se, at faderen på trods af sin »Jordvendthed« bevarede »en vis snusfornuftig Guds-frygt« (ER 1.109). Man kan bruge juleaften som et eksempel. Når alle var samlet, bød faderen »stille uden Gestus men med en gribende Undertone« til bords »i Jesu Navn«, og så gik der »usynlige Traade af Stemning imellem os alle i Kæden«. Efter måltidet takkede faderen Gud for maden med en bøn, der noget makabert sluttede: »Gud *spis* vore Sjæle i Himmerig«. Den fine måde, hvorpå årets eneste bordbøn blev afviklet, gjorde juleaftenen så højtidelig: »Den lavloftede Stue var med ét bleven saa høj, mens Mor fældede en Taare [...]. Nu løftede Far langsomt sit graa Hoved. Han var

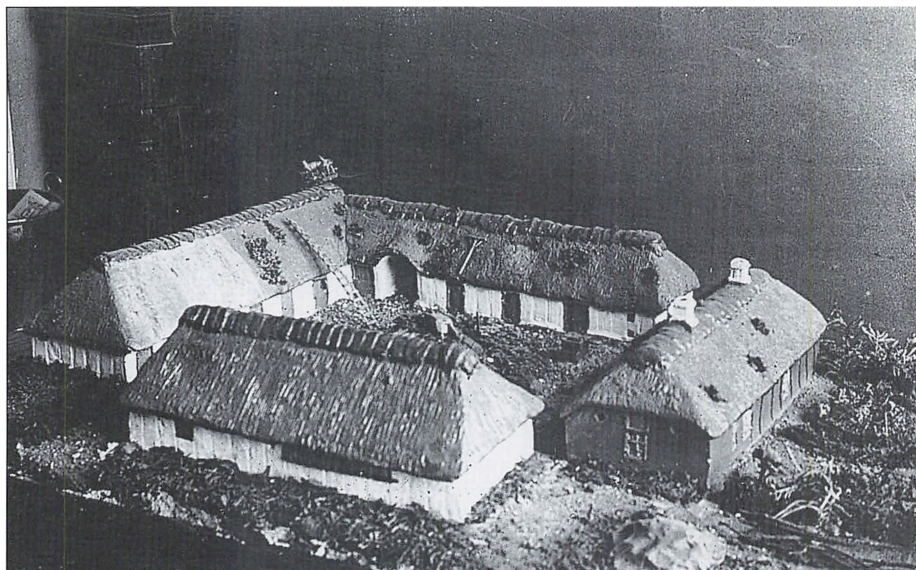

Barndomsgården i Aakjær i 1880erne. Jeppes far står til højre.

bleven saa smuk i vore Øjne ved paa sin stille Maade denne ene Aften at tolke Hjemmets Enfold« (ER 3.94-95).

Da Aakjær nedskrev sine erindringer, var han en ældre herre på over 60 år, der selvfølgelig godt kunne gennemskue, at moderen og faderen hver på deres måde havde præget »mit Væsens Rod og de Kilder, hvoraf saa meget i min Digtning udspringer« (ER 1.94). Skal man udtrykke det slagordsagtigt kort, kan man sige, at arven fra moderen satte sig igennem i Aakjærs poesi, og arven fra faderen i hans prosa og agitatoriske virke (ER 1.72): »At Mor i udpræget Grad var et Følelses- og Fantasimenneske, som jeg skylder hundrede Gange mere i den Henseende, end jeg skylder min Far eller nogen anden i Slægten, kan der næppe

tvistes om. Jeg er vis paa, at hvis hun havde kunnet leve saa længe, vilde hun med den dybeste Lykke og Forstaaelse have lyttet til mine Sange. Derimod er jeg ingenlunde vis paa, at jeg vilde have haft nogen særlig opmærksom Tilhører i min Far. Han vilde sikkert have syntes bedre om, hvad jeg har skrevet i Prosa«. Selv mente Aakjær, at »arven fra Mors Side er langt den stærkeste i mig« (ER 1.53). I sine erindringer bruger han da også hele 72 sider på sin mors personlighed og arbejde, mens han nøjes med 16 sider om sin fars personlighed og livsholdning. En del af forklaringen på dette iøjnefaldende misforhold ligger nok i, at han ser verden gennem barnets øjne, og som barn befandt han sig mest indendøre og på gårdspladsen, hvor moderen havde

Ingeniør Hagens har fremstillet denne gibsmodel af Jeppe Aakjærs barndomshjem, som det så ud i 1870'erne.

sit domæne, mens faderen arbejdede ude på marken. *Nedergaard* opgør regnestykket på denne måde (320):

»Jeppe Aakjær agtede sin fader, men sin moder elskede han. Det var faderens ideer, der paavirkede ham og blev afgørende for den retning hans vaagne, søgende sanser tog under hans opvækst, men det blev moderens gemyt, der kom til at præge hans underbevidsthed, og som blev kilden til alt det fromme, uskyldige og intimt traditionsbundne i hans poesi«.

Oldtidslandsbyen med de sære Kanisser

Når Jeppe Aakjær i sine velmagtsdage som landskendt digter blev spurgt om sin alder, svarede han undertiden på skrømt: »Jeg er tusind Aar gammel!« Dette Metusalem'ske svar skal forstås på den måde, at livet i hans barndomsby

på mange måder levedes som i oldtiden (ER 1.207):

»Jeg er opdraget i en Landsby, hvor alt var saa primitivt som for tusind Aar siden; de faa Genstande, der var i en Bondes Gaard, kendte Oldbonden tildels ogsaa. Enkelte Steder var Trægrebe og Træskovle ikke ganske forsvundne. Jernalderen var ikke alle Vegne naaet frem, hverken til Vogne eller andre Markredskaber. [...] Ogsaa hvad Kulturen og det sjælelige angik maatte man i mange Henseender tænke paa Oldtiden, naar man kom til at føle de gamle paa Tænderne. Overtroen var stor, ja, der var vel overhovedet ingen anden Tro end Overtro! Naturen omkring én var fuld af Gengangere og Spøgelser, hvis Tilværelse blev taget for ligesaa haandgribelig og uomstødelig som ens egen«.

Efter vor tids standard levede man utroligt svinsk i det gamle bondesamfund. Begrebet personlig hygiejne var

ukendt (ER 1.55): »Bønderne den Gang vaskedes kun 2 Gange i deres Liv, naar de fødtes og naar de døde. Begge Gange uden deres egen Vilje eller Vidende«. Man skulle ikke overdrive dette nymodens vandpjaskeri! Bøndernes foragt for vand og sæbe kombineret med det forhold, at de altid sov to eller flere sammen i hver seng, gjorde, at lus og lopper havde kronede dage. Og var én først angrebet, kunne man være sikker på, at ingen gik fri! Et andet stort problem var rotterne, der drev deres spil i de elendige lerklinede gårde (ER 1.27): »Jeg mindes endnu med Gysen disse Rottenætter, hvor man laa i de dybe Alkover, undertiden med en Kjæp ved Siden af sig til Værn mod Rotterne. [...] Ikke sjældent blev de sovende bidt i Næsen af de farlige Dyr«.

Når livet formede sig så oldtidsagtigt og uhumsk i den lille landsby, skyldtes det bl.a., at den lå næsten helt isoleret fra omverdenen med Karup å mod vest og store hedebanker mod øst. Man kunne leve hele sit liv i Aakjær og Fly med enkelte afstikkere til Skive. Bortset fra Jens Peter røbede ingen af landsbyens gårdmænd »den svageste Længsel efter Kultur eller Hang til noget moderne« (ER 1.208), og ingen af dem ønskede nogensomhelst forandring af nogetsomhelst (ER 1.215): »Saadan havde Livet formet sig i Hundreder af Aar. Ingen tænkte paa, at det nogen Sinde havde været anderledes, og ingen nærrede heller det bitterste Ønske om, at det maatte forandres«. Som 20-årig beskrev Aakjær livet i sin højisolerede fødeby på denne lidt flatterende måde (*Brovst* g. 84):

»Man fødes som oldinge her, som gamle adstadige matroner, og dør som tipoldeførel-dre. Tidsstrømningerne kan drive deres vilde spil ude i den øvrige verden så meget de lyste og vil, vende op og ned på alle forhold og drukne alle særheder og alle mosgroede fordomme i deres sydende, rivende vand - os når de ikke med et eneste stænk, - vore principper, de principper som vore bedsteforældres bedsteforældre også indordnede sig efter, stå så fast som søm i fjæl, og hvad fanden rager de nye ideer og principper og tidsstrømninger og ... ja, Gud må forstå, hvad det alt sammen hedder, men hvad rager det os, når vore karle kan pløje en køn lige fure og vore piger lave en jævn melgrød og de forresten forstår at muge en so og malke en ko, hvad skal de vel så mere?«

Udenfor kredsen af forstokkede, stillestående, udsynshæmmede gårdmænd stod egnens »sære Kannisser«, som levede et utilpasset fribytterliv. **Iver Larsen** (han døde i 1884, da han var midt i halvfjerdserne) »var Mystiker, meget bibelkyndig, overtroisk, disputersyg, fuld af Tanker og dybsindige Ting om Gud og denne Verdens dybe Gaader«. Han kunne fortælle så dramatisk om sine kampe med Djævelen, at Jeppe livet igennem kunne huske hans historier helt ned i de mindste detaljer. På hylderne i »Gammel Ywer«s hjem »laa der Bunker af sære, kalveskindsindbundne Bøger fra fjerne Aarhundreder«, som han slugte »med sin uudslukkelige Forskertrang«. Og hvad førte så al den viden til: Jo, han endte såmænd som en stakkels vejmand. Skønt der var »Gnister af Himlens Ild i ham og Rester af store Anlæg og geniale Ævner«, skønt han var en 24-karats guld-plov, brugte man ham kun til at pløje brakmarker. Derfor var hans livsskæbne så tragisk: »Under andre Kaar var han

Interiør fra et typisk landbohjem i Aakjærs barndomstid.

blevet Docent i Eksegese eller Professor i Moralfilosofi! Nu blev han bare en ludfattig Indsieder, der altid levede paa Randen af Fattighjælpen. Men han var udtømmelig og fuld af Visdom om alt det, der overgik al Forstand!» (SV 4.10-11 & ER 1.170).

Den mest spændende person i Fjends Herred var unægtelig **Johannes Villadsen** (1819-1903), der »er det Menneske af alle dem, jeg har mødt, der har beriget mig mest. Ikke ved nogen Genialitet eller Tankedybde, men ved sin enestaaende fantasifulde, ja funklende Fortællekunst« (ER 1.208). Så godt som hver eneste dag søgte Jeppe ned til denne

særprægede livskunstner, der fortalte spændende historier, mens han tørrede hans næse og fodrede ham med kandisukker. En gang imellem tog »Gammel Johannes« en meget tyk bog ned fra hyl- den, »og saa taalte han ingen Forstyrrelse saa længe, for det var Biblen. Og gennem Læsningen af *den* skulde Forsynet smøres lidt om Munden paa det, at man paa Dommens Dag kunde se gennem Fingre med Johannes' store Overtrædelser i Brændevinsfaget« (ER 1.121). Han var nemlig en tørstig sjæl, hvis hjem udgjorde et mødested for egnens værste svirebrødre. Fælles for de to store fortællere var, at »deres Beretninger var

fulde af malende Enkeltheder, deres Fremstillingsform kunde være djærv og stærk, men man tog dem aldrig i en Sjofelhed. De var »Digtere«, der kælede for Sproget; de slegede for det, men de voldtog det aldrig« (ER 1.167).

Ude som hyrdedreng

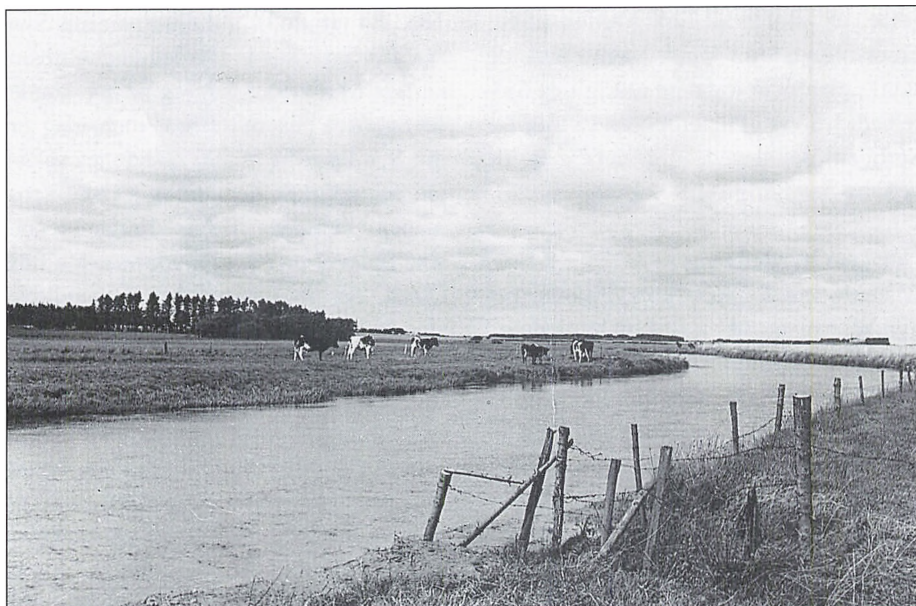
Allerede inden Jeppe kom i skole, begyndte han at arbejde som hyrdedreng hos sine forældre: »Mange Aar af min Barndom har jeg tilbragt Døgn efter Døgn muttersene sammen med Faarene«. I disse år »indsugede« han »ubevidst dette intime Kendskab til Naturen og alt, hvad dens er«. Det omfattende førstehåndskendskab til naturens mindste foreteelser, han erhvervede i disse år, tærede han i vid udstrækning på, da han blev forfatter (ER 1.130-133). (»Hyrdedrengenes Arbejde og Levevilkaar, deres Sorger og Glæder i Stald og Mark, i Enge og Skove og paa de store, ensomme Heder« (9) er grundigt beskrevet i Schmidt b).

Som ti-årig kom han en sommer ud at tjene som hyrdedreng hos gårdmand Frederik Olsen, Fly. Arbejdsdagen strakte sig fra kl. 4.30 til kl. 22-23! Pustende, stønnende og drivende af sved løb den klejne Jeppe rundt for at holde styr på de omkringfarende kreaturer, og havde han endelig en ledig stund tilovers, blev han straks sat til andet arbejde, såsom at drive en mekanisk smørkærne (»Der er aldrig blevet budt mig strengere Arbejde; det sortnede for mine Øjne og mine Lunger gik som en Blæsebælg«). At kosten heller ikke var den allerbedste, viser en af de historier, han indsamlede på egnen

1883-84 (JF 263): »»I Gaar var mit Syn saa daarligt«, sagde Hyrdedrengen til sin karrige Madmoder, »at jeg næppe kunde se Smørret paa mit Brød, men idag er mit Syn langt bedre; thi nu kan jeg se atten Sognekirker gjennem min Ost«. I romanen »Vredens Børn« brugte Jeppe sine oplevelser fra sommertjenesten hos Olsen, der iøvrigt hverken behandlede sine folk bedre eller dårligere end andre gårdmænd. For arbejdet fik Jeppe 18 kroner, hvoraf faderen konfiskerede 17 til familiens underhold (ER 1.144-150).

De fleste af de arbejdsopgaver, Jeppe blev sat til både ude og hjemme, var fysisk opslidende, ensformige og uinteressante - pasning af får og andre kreaturer, tørveæltning, udlægning af gødning til kartofler m.v. - men høslettet nede på engene var »paradiseligt«: »Det var Arbejdsstunder, som man aldrig glemmer«. Forrest gik karlene, der slog græsset, bagerst gik pigerne, som strøede det. Og dagen lang fjantede og gantede de to køn, mens Jeppe holdt dem forsynet med øl og mad. Aldrig glemte han »saadan en Høsletsdag, naar alt var Arbejdsglæde, og Himlen stod med blaa Luft i en vældig Bue over de duftende Enge« (ER 1.196).

Både når Jeppe passede kreaturer, og når han havde fri, søgte han ned i engene ved Karup å, der udgjorde »altings Begyndelse« (ER 1. 79). Åen var jo bare så mystisk og så dragende! Langt nede syd-på havde den sit udspring, og så bugtede den sig livgivende gennem det midtjyske hedeland mod Skive, hvor den fandt sit udløb i Limfjorden (ER 1.187): »Saadan blev Karup Aa under alle Aarets og Vej-

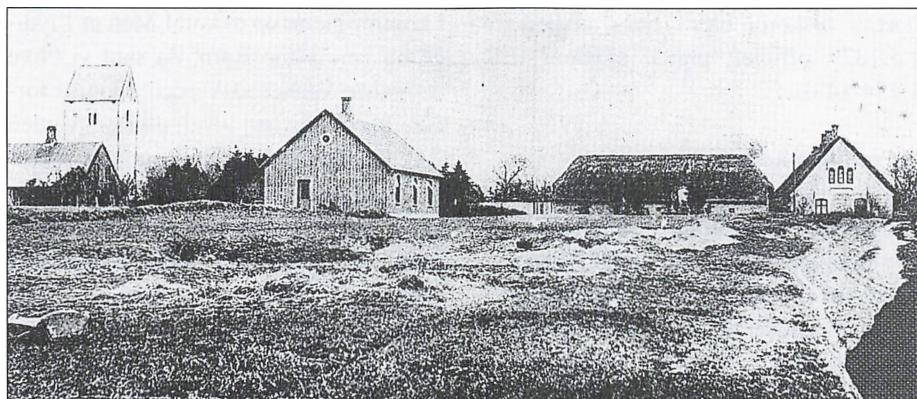
Karup Aa: »Det er sikkert disse paradisiske Enge, disse endeløse Flader af den mest uberørte Natursarthed og Farveynde, der sammen med de dybe Vældkilder af Inderlighed og Følsomhed i min Mors Bryst har gjort mig til den Digter, jeg er« (ER 1.79).

rets Omskiftelser en milelang ringlende Streng med Mystik og det som ligger over al Forstand. [...] Den rinder af Sted mod det fjerne og ukendte og bliver et Symbol paa selve Livet«. Når Jeppe isoleret fra den øvrige menneskehed drev rundt i engene, faldt der ro over ham (ER 1.207): »Aldrig har jeg paa den vide Jord mødt en Fred, en Stemning der i Dybde og Blidhed kunde maale sig med den, der mødte én, naar man under den høje Maane havde forladt alle Søskende og Dagens Kiv og Tummel for at være alene med sin Gud og Alnaturen i disse paradiselige Enge!« Timerne ved »den forunderlige Strøm hører til de lykkeligste i mit Liv. Det er ikke underligt, at denne Aa med sine dræende Enge, sine

Storke og Humlebier, sine pibende Ryler eller plaskende Oddere er kommet til at danne Islætten i min bedste Digtning«. Her var han »saa nær Guds Rige, som et Menneske kan komme. [...] Der er en intim Forbindelse mellem min Digtning og Karup Aa, ja, det er vel tvivlsomt, at jeg var bleven den Digter, jeg er, hvis jeg ikke var bleven født paa denne Aas Bredder. I hvert Fald er det mig bevidst, at de dybeste Glæder, jeg har haft, har jeg oplevet ved denne Aa og i dens Enge« (ER 1.174-176).

De seks første skoleår

I november 1873 begyndte den 7-årige Jeppe i Fly Skole. Selvom han var blevet »undervist privat«, som det hed i skole-

Partie af Fly

protokollen (en henvisning til bedstefaderens og moderens »undervisning«), var han ved de første prøver året efter klassens dårligste elev. Med sin skarpe forstand forbedrede han dog hurtigt sit standpunkt og blev snart klassens duks. Ved den afsluttende eksamen i 1880 fik han ug i alle fag på nær geografi.

Fra 1873 til 1879 havde Jeppe »den gamle **Niels Lund**, der var saa godt som Olding, om ikke i Alder saa i Evne, var forfalden, saa at han hyppig kom halv sanseløs ind i Skolen«. Sorgen over hans kones tidlige død havde gjort ham til en kronisk alkoholiker. En stor del af skoletiden brugte han på »at indterpe Balles frygtelige Lærebog i vore Hoveder«: »et Torturretskab, selv for de fremmeligste Børn, hvis filosofiske Dybsindigheder og sidelange Petitanmærkninger, der alt skulde kunnes til mindste Tøddel, kunde faa en til at skære Tænder i Fortvivlelse og Arrigskab«. Jeppe lærte godtnok Balle, Birch og andre vismænd udenad, men som voksen var det eneste, han huskede

»fra min 6 aarige Skolegang under Lærer Niels Lunds Ægide [...] Pryglene«. Den fordrukne og affældige »Gammel Niels« kunne slet ikke holde disciplin i klassen, og derfor tyede han til tampen: »Prygl er jo altid et andet Navn for Afmagt«. Når han ikke havde den frygtede tamp liggende på katederet, gik han rundt med den i baglommen, og det var en yndet sport for eleverne at hugge den, så han stod magtesløs, når han skulle afstraffe en opsætsig dreng. Den autoritetsløse degn havde også stort besvær med at få »Skolens mange opløbne og uregerlige Lømler« samlet efter frikvarterets ophør: »At se det gamle Menneske i vild Galop med Tampen højt hævet over sit Hoved fare omkring Skolens Hushjørner for at jage os ud af vore Forskansninger og drive os ind af Skoledøren hørte til Byen Flys daglige Fornøjelser«. Til sidst havde man fået nok af »den gamle forfaldne Degns magtesløse Regimente og middelalderlige Undervisning«, og efter et visitatsbesøg af Vi-

borgs biskop blev han afskediget 1.5.1879 officielt p.gr.a. sygdom (ER 1.134-143).

Da nutiden kom til Fly

Den 7.7.1879 tiltrådte den 34-årige **Niels Jakobsen** stillingen som lærer ved Fly Skole, og han startede helt symbolsk sin første time med at åbne et af vinduerne i det beklumrede klasseværelse: »I denne ene Handling var den ny Tid«. Venligt men bestemt kridtede han banen af, så de vidste, hvor de havde hinanden: »Jeg ved nok, hvad I er for nogle Krabater; det gaar der Skej af viden om. Men prøv ikke paa at spille *mig* paa Næsen! Da vil

Lærer Niels Jakobsen (ER 2.8): »Han var en gennembrav og kærnesund Natur, retvendt uden alt Spræl, og paa den ham egne stilfærdige Maade kom han til os som Bærerens af en helt ny Tid, ikke blot hvad Pædagogikken angik, men ogsaa i hele sin folkelige Stemthed«.

I komme slemt op at køre! Men er I lydige og lærelystne Børn, da skal vi blive de *bedste* Venner af Verden!« Og så fortalte han ellers løs: »Nej, nu stod Verden ikke til Paaske! Degnen fortalte *Æventyr* - i Skolen! Ja, ikke nok med det, han fortalte ogsaa Bibelskhistorie, Danmarkshistorie, Geografi! Alt fortalte han. Det hændte, at vi sad i et Skrupgrin, saadan fortalte han« (ER 2.7-8). Jo, der kom så sandelig nye tider til Fly med den nye lærer. Inspireret af Grundtvigs og Kolds lovprisning af »det levende Ord« erstattede Jakobsen åndløs terperi og ufordøjjet udenadslæren med engageret fortællekunst. Han medførte »en Revolution [...] og det til Bunds« i Jepes udvikling: »Hver Dag under den nye Lærers Undervisning blev mig en Oplevelse. Jeg havde kun et Aar tilbage af min Skolegang, da Jakobsen blev Lærer, men dette Aar fik hundredfold mere Værdi for mig end alle de seks foregaaende til sammen« (ER 2.7-9). Den opvakte Jeppe blev snart lærerens yndling og kom i hans hjem, hvor han lånte bøger af Ingemann, Blicher, Etlar og mange andre. Uden Jacobsen ville Jepes liv måske have formet sig helt anderledes (SFH 3.222): »Det er slet ikke godt at vide, hvad min Skæbne vilde være blevet, hvis jeg ikke havde faaet denne dygtige Lærer i mit 12te Aar. I al Stilhed førte han en ny Verden med sig, Sangens, Poesiens, Skønhedens Verden; og jeg aabnede mine unge Sanser og drak af de friske Kilder, som Planterne drikker Sommerregnen efter Ugers Tørke«.

Aakjærs karakteristisk af hhv. Lunds og Jakobsens undervisning understøttes af

Kjeldbjerg, som beretter, at Jakobsen ikke holdt af, »at Folk skulde trues med Straf til at være Guds Børn. Efter hans Mening skulde Kristendommen være et Budskab om Naade og Glæde«. Præcist beskrev han forskellen på missionsfolk og grundtvigianere med disse ord: »Missionsfolkene siger, at Jorden er en Jammerdal, hvor vi skal leve i Frygt og Bæven, og at de mange gaar ad den brede Vej, der fører til Fortabelse. De grundtvigianske Folk siger, at vi skal stole paa vort Fadervor og vor Daabs-pagt samt paa Guds Førelse med os gennem Livet, men aldrig paa vore egne Gerninger« (86-87).

I sit sidste skoleår gik Jeppe til konfir-mationsundervisning hos pastor **Andreas Winding**, der »var hans [Jakobsens] diametrale Modsætning i Smaat som Stort, gammelkirkelig, konservativ og forbenet indtil det Latterlige«. Han begyndte altid sine rasende kedelige prædikener med formuleringen »Naar det er at«, og »han vakte Konfirmandernes Munterhed ved at betone visse højbibelske Vers paa den snurrigste Maade, saaledes udtalte han *Loths* Navn nøjagtig som vi med vor jydsk Snabel var vant til at udtale et bæ Ord«. At han var lige så meget landmand som præst kunne undertiden give visse problemer: »Den Døende vilde nødig tage Oblaten af hans Haand, da det paastodes, at han ikke havde vasket Hænderne, siden han havde givet Svinene«! Ligesom Jeppe var Jakobsens yndling blev han også Windings ditto. Det var usigeligt spændende - omend ikke helt ufarligt - at gæste præstegården med de mange bøger: »Det

Pastor Andreas Winding (ER 2.15): »Den særeste Kegle, der har staaet paa en Præstestol«.

vanskeligste var næsten at finde en Plads i Huset, hvor man kunde sætte sig uden at faa Maling paa Tøjet. [...] Præsten svang jo sin Malerkost rundt om, snart til Siden, snart over ens Hoved, saa man vidste aldrig, naar man fik en Klat ned i Parykken« (ER 2.15-17). Da Jeppe levede en lånt bog - Barfods »Fædrelandske Fortællinger« - tilbage i ødelagt stand, tabte præsten al interesse for ham. Deres veje skiltes foreløbig, da Jeppe blev konfirmeret i Vridsted Kirke 3.10.1880. (Winding er biograferet af Lundøe i »Fra Viborg Amt 1938«, s.25-50).

Lærer Jakobsen, derimod, gik fortsat med liv og sjæl op i Jappes fremtid. Drengen havde så gode evner, at han for enhver pris måtte holdes til bogen. I et

par vintre lod han Jeppe bo hos sig, og de lange, mørke aftener brugte han til at indføre sin lærenemme elev i de fag, en lærer især bør beherske. Da Jakobsen selv havde gået på Staby Højskole ved Ringkøbing, var det naturligt, at han hjalp Jeppe med at blive optaget på netop denne skole, der havde specialiseret sig i halvårskurser, som gav adgang til at blive biskolelærer. En biskole var en lille skole på landet, hvor ganske få elever blev undervist af en oplyst bonde.

Elev på Staby Højskole

Jeppe begyndte som elev på Staby Højskole i foråret 1882 og sluttede samme efterår.

Forstanderen Søren Peter Jensen var den moderne tids mand og ligesom Jakobsen en svoren tilhænger af »det levende Ord«, så man skulle umiddelbart tro, at han og Jeppe ville komme godt ud af det sammen. Men nej: Han brugte »Regnekunsten som Prøvesten for sine Elevers Maal af Evner. Da jeg, hvad Regning angik, kun var middelbegavet, slap jeg aldrig ind i Jensens Kridthus« (ER 2.31). I timerne hæftede Jeppe sig mest ved, at forstanderen sad og og stirrede drømmende ud i rummet, mens hans kælede med sit overskæg.

Blandt de 40 elever på kurset knyttede Jeppe sig især til den regnestærke Jens Byskov og den litterært interesserede Madsen-Vorgod, der senere blev hhv. undervisningsminister og lærer. Den sidste arrangerede livlige aftenmøder på elevværelserne, hvor Jeppe for første gang hørte navnene Ibsen og Bjørnson nævnt. Selv deltog han ikke i debatterne

Jeppe på Staby (1882). Det var første gang, han blev fotograferet.

(ER 2.34): »Vel brændte det i mig efter at komme til at udmærke mig og røbe mit Kendskab til baade Blicher, Ingemann og H.C. Andersen, men Benene var endnu for stakkede, og noget velassorteret Lager af Viden var der heller ikke i det opkammede, brusende Kyllingehoved«. Dertil kom, at Jeppe »den gang som forøvrigt højt op i Ungdomsaarene [led] under en ubeherskelig Genertthed«. Hans omgivelser måtte nødvendigvis betragte ham som et »Mæhæ« fra den syvende kartoffelrække, når han bondetungt besvarede alle spørgsmål med »de fattigste Enstavelses Fjandbo-Ord« (ER 2.32). Højskoleopholdets største oplevelse var utvivlsomt en tur til en boghandel i Ringkøbing, hvor han købte Carit Etlars »Madsalune« og Chr. Richardts »Smaadigte«. De første bøger, man køber, glemmer man aldrig!

Da Jeppe var hjemme på ferie i juli måned, overtalte hans forældre ham til at opgive studierne og blive eneste karl på barndomsgården til november, så da forstander Jensen hen på efteråret tilbød ham en stilling som lærer på Husby Klit, svarede han pænt nej tak. Selvom det halve år på Staby Højskole således ikke førte frem til lærergemenen, var det alligevel langtfra spildt (ER 2.43):

»Saadan begyndte jeg allerede at blive en lille Verdensborger med en opsparat Sum af Oplevelser og Erfaringer, og med et Forspring for dem, der vedblivende maatte sidde hjemme. Det, jeg havde haft mindst ud af, var her som alle Vegne, hvor jeg har haft Lejlighed til at gjøre Forsøget, selve Skoleundervisningen. [...] Men man skal ikke være utaknemlig; man husker sjælden Livets Hverdag. Rugen husker jo heller ikke de hundrede smaa Byger, der har bragt den til Vækst. Saadan har jeg sikkert ogsaa haft adskilligt Udbytte af mit kortvarige Ophold paa Staby, om end jeg var lovlig ung til Forsøget«.

Karl på barndomsgården

Jeppe returnerede til sin fødegård i efteråret 1882, hvor han arbejdede som karl de følgende to år.

Siden lærer Jakobsen fik stillingen ved Fly Skole i 1879, havde man ivrigt diskuteret hans moderne undervisningsmetoder, og netop på den tid, Jeppe vendte hjem, »laa Egnen tilsyneladende i et Kog, idet den gamle Tid havde rejst sig i et galdemættet Raseri mod [...] Jakobsens Skoleundervisning, i hvilken han forsømte Udenadslæsningen og Remseriet. [...] Bag ved al denne ulmende Gammelmandsvrede stod Sognepræsten, Andreas Winding, og trak i Bælgen, saa Gnister-

ne funkled« (ER 2.46). Det var den nye og den gamle tid, repræsenteret af hhv. degnen og præsten, der tørnede sammen. Lokalt havde hver af tidsaldrene deres eget organ - Venstres »Skive Folkeblad« kontra den konservative »Skive Avis« - og det var naturligvis i det frisindede folkeblad, at Jeppe den 10.3.1883 debuterede med »en lille barnlig Artikel undertegnet *p-p*, der førte et velment omend meget naivt formet Forsvar for min elskede Barndomslærer« (ER 2.48). Jeppe gjorde sig til talsmand for »den mundtlige Fortælling«, der overalt bør erstatte »Udenadslæsning«, som direkte har en »skadelig Indflydelse på Barne-sjælen«. Efter hans mening var der ikke noget stort ved »at kunne opremse noget af en Bog. Æren er sandelig lille bitte«. Hen på foråret døde debatten ud - den moderne tids mand sejrede istedetfor at blive fyret - og den »hadesyge og reaktionære Præstemand« (ER 2.48) trak sig surmulende tilbage og ventede på chancen for at få hævn (jfr. *Jensen, Peder*).

Den livlige diskussion om undervisningsformer var et uhyre oplivende moment i den unge bondekarl Jappes liv. Han henslæbte nemlig sine hverdage med hårdt, monotont slid, og han fik ikke positiv særbehandling, fordi han var sønnen på gården (ER 2.49): »Tidsalderen var ikke sentimental. Bonden krævede omtrent det samme af sine egne Børn som af Fremmedes. Jeg har faaet *min* Part af strengt Arbejde paa et Tidspunkt, hvor jeg kun var et virrende Mjat med Brusk, hvor der skulde have været Knokler«. Arbejdsdagen startede kl. 4.30 og sluttede kl. 23, men på trods af

denne »uendelige Arbejdstid« (ER 2.51) fik Jeppe alligevel lidt tid tilovers til sine elskede bøger. Snedigt akkorderede han med sin far: Hvis han kunne udføre et givet stykke arbejde på kortere tid end forventet, måtte han bruge den frie tid til at læse i. Mange kapitler af Saxo blev således slugt af en overanstrengt, gennemsvedt Jeppe henslængt enten i langhalm eller under en mergelvogn. I længden var et sådant slaveliv dog uudholdeligt (ER 2.51): »Jeg havde smagt paa Bøgernes forbudne Frugt, og de blev altid ved at drage mig. Men der var jo ingen udsigt til, hvis jeg skulle udrette alt det Arbejde, der forlangtes af mig, at faa det ringeste læst«.

Jeppe's redningsmand blev endnu engang lærer Jakobsen. Han snakkede »saa klogt og overbevisende til mine vankelmødige Forældre, at de - omend med bange Suk - gav ham Lov til at træffe de nødvendige Dispositioner for min Indmeldelse paa Blaagaard Seminarium«. Når Jeppe ville til København, var det fordi, storbyen havde »noget æventyrligt og forlokkende for mit unge, opvakte Sind« (ER 2.59-60). I 1884 blev han optaget på seminariet, og i november måned rejste han til rigets hovedstad for at uddanne sig til lærer.

»Jyske Folkeminder« og

»Po fir glowend Pæl«

Ved sin afrejse fra hjemegnen måtte Jeppe sige farvel til en kær beskæftigelse, der havde sysselsat ham i over et år (ER 2.53-54):

»Ja, for Pennen var virkelig ogsaa kommet igang hos mig 16-aarige gut. En stumpet og

meget uøvet Pen, ganske vist, men den fyldte allerede Ark paa Ark ved Forældrehjemmets hvidskurede Langbord. Jeg lagde det i Bunker og gemte det omhyggeligt hen, til der som ved et Tilfælde blev Brug for det. Det var hverken Romaner eller Vers, nej det var Egnens endnu levende Æmter og Sagn, Gaader og Æventyr, somme Tider ogsaa en humpende forkrøllet Folkeviser. [...] Jeg tænker, at det var Bondeblodet i mig, der altid med levende Interesse og de vaagreste Øren havde lyttet til de gamle Fortælleres Historier om hovedløse Heste og røde Søer med gryntende Grise«.

Den 4.5.1883 nedskrev Jeppe sit første folkesagn - »Nissen i Fly« - og da folke-mindesamleren Evald Tang Kristensen i »Højskolebladet« 12.9 efterlyste interesserede, som ville påtage sig at indsamle gamle eventyr og sagn, skrev Jeppe 20.9 til »vor gamle gjæve Sagamand«, at han havde »stor Interesse for det gamle og folkeejendommelige«, og at han allerede havde »samlet en hel Del« (BR 1.11). I senere breve uddybede han, hvorfor han var så fascineret af »vort lille Danmarks dyre Barndoms minder«: »Jeg ved hvor mageløs en Betydning, hvor heldbringende en Indflydelse disse prunkløse simple og beskedne Folkeminder kan faa for de kommende Slægter. Med Tilintetgjørelse af disse har det danske Folk tabt en Folkeskat, en Nationalrigdom, hvis Tab ikke stod til at udfylde; thi den Folkepoesi, som luller sig gennem vore Folkeviser, er den ægteste i vor Nation« (BR 1.20-21). Frem til 4.11.1884 sendte han 695 tekster til Tang Kristensen, som i omarbejdet form trykte 546 af dem fortrinsvis i tidsskriftet »Skattegraveren« (1884-89) og hans eget værk »Jyske Folkeminder VIII-IX« (1886-88). Alle tek-

SKATTEGRÄVEREN

Et tidsskrift,

udgivet af

„Dansk samfund til indsamling af folkeminder“

ved

Evald Tang Kristensen.

Nr. 1.

15. Januar.

1884.

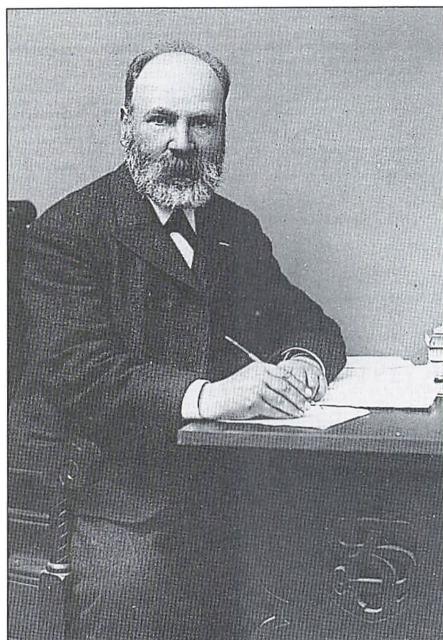
Forsiden af første nummer af »Skattegraveren«.

sterne er genoptrykt i deres oprindelige form i »Jyske Folkeminder«, hvortil jeg henviser med numre. Af listen over »Meddelernes navne« i første halvårsgang af »Skattegraveren« (januar-juni 1884) fremgår, at 89 havde leveret bidrag. »Jeppe Jensen i Fly v. Skive« var krediteret for hele 170 linjer og blev kun overgået af 5 andre. Meddelelserne fik 3 1/2 øre pr. linje, så for de tre bidrag - »Jerusalems Skomager« (7), »Kong Albrekts Tilfangetagelse« (6) og »Det ødelagte Brød« (68) - Jeppe havde i første hæfte, som udkom 15.1.1884, modtog han 87 øre!

Jeppe's vigtigste kilder - hans mor, Jens Dalum, Iver Larsen, Johannes Villadsen og Troels Jensen - boede alle i Fly sogn med undtagelse af den aparte Larsen, som havde bosat sig syd for sogneskillet. De fleste af de sogn m.v., de fortalte, foregår i Fjends med enkelte afstikkere til de omkringliggende regioner.

»Væk, af vejen, jeg er fra Skive!« (442), lyder f.eks. et bombastisk mundheld! I ledige stunder opsøgte Jeppe de ovennævnte og flere andre fortællelystne fjandboere (ER 2.55): »Der er ikke mange Hjem i Mils Omkreds, hvor de ikke har haft mig siddende under det spruttende Tællelys til sent paa Kvælden, mens jeg med Blyant i Haand forhørte Aftægtsmanden om Nisse og Trolde og alt det, der skræmmer og pusler paa Lad og Loft«. De hastigt nedskrevne optegnelser ekspederede han trofast videre (ER 2.57): »Jeg var en Slags Hurtigskriver, der tog det fortalte yderst mangelfuldt og vilkaarligt fra de Gamles Mund og lod det saa gaa videre til Evald Tang Kristensen, der besørgede den i høj Grad nødvendige Affiling, før det gled ind i hans trykte Sagnbøger«.

I en vis forstand kan man altså sige, at Jeppe debuterede som forfatter med de folkesagn, han indsamlede i sit hjem-

Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen.

so. Sidenhen inddrog han sagnstoffet i flere af sine bøger, og i 1923 udgav han »Po fir glowend Pæl«, der var baseret på hans ungdomsoptegnelser og hans hukommelse. Bogen kom i stand på følgende måde: Aakjær fik sin datter til at renskrive de 300 næsten ulæselige sider, han i sin tid havde indsendt til Tang Kristensen (*Bjerre* j.48-49), og fra denne afskrift udtog han de optegnelser, »som stod tydeligst i mit Minde og som jeg fandt mest typiske« (PP 169), og sammenskrev dem til »Po fir glowend Pæl« (*Ellekilde*): »I denne Bog er det lykkedes Jeppe Aakjær at genfortælle sin Barnheds og Ungdoms Folkesagn paa en ganske anderledes og livfuld Maade, end han evnede som ungt Menneske i 1883-84. Man kan dog sikkert, uden at gaa

Sandheden for nær, sige en Kende for livfuldt, saa at Fremstillingen nogen Steder virker en Smule overdreven for den, der af egen Erfaring véd, hvorledes den folkelige Fortælling falder i Ørene«. Alligevel fastholder Ellekilde, at Aakjær er tro mod »Sagnfortællingens Handlingsgang«: »Man kan læse disse jyske Sagn i »Po fir glowend Pæl« med Sikkerhed for, at Forfatteren virkelig her [...] har truffet Almuens Tro og Tænkemaade«. Bogen er anlagt som en rammefortælling: For »manne Or sind«, da Jeppe bare var »en bette Pøjsere«, var der pinseblus på Daugbjerg Daas, som er »den skjønnest Plet, a ved aa aa sej. [...] A ved snaar aalle nø Stej, hwor en ka sto og blyw saa warm om a Hjat, ved aal det, en haar aa si opo« (PP 9). Da de forlystelsessyge unge kaster sig ud i sang, dans og andet »Flanni«, søger Gammel Johannes, Jens Dalum og Iver Larsen, som er »færdig med aa sjow«, afsides. Sommernatten er lys, og da det endnu er alt for tidligt at gå hjem, begynder de aldrende fjandboere, som altid har »wot nø hwelle Kaal te aa fortæl« (PP 12), at underholde hinanden - og Jeppe - med grupvækkende historier om alskens troldepak. Lad os for en stund lytte med, idet vi både refererer til Jappes tidlige optegnelser og Aakjærs senere bearbejdning af disse.

Der var engang, da troldene (i folke-terminologien tit anvendt som en praktisk fællesbetegnelse for alle overnaturlige væsener) drev deres spil overalt på den jyske halvø: »Da Overtroens Mørke endnu ikke var gennemtrængt af Oplysningens milde Sol, stod Overtroen paa et

meget højt Stade. Da huserede Trolde, Bjærgmænd, Nisser, Ellefolk o.s.v. her i Jylland, saa de næsten havde bosat hvært et Kjær, Høj og Bakke, ja endogsaa Menneskenes Boliger, saa man ved Nat-tetider kunde se Nissen fra Lolugen sidde og drille den nedenforstaaende, opbragte Lænkehund, se hvorledes Ellefolkene dansede under den paa glødende Pæle hvilende Lynghøj. Men eftersom Oplysningen mere og mere fortrængte Overtroens Mørke fortrængte den med det samme al de brogede Mylr af Trolde, der kun kan trives i Mørke«. Til sidst blev forholdene så uudholdelige, at trol-dene i afmægtig protest emigrerede til Fur, hvor de den dag i dag lever i en klippe, som kaldes »Bjærgmandens Skorsten«: »Og der fornærmer de ingen, og ingen fornærmer dem«. Myten om »Trolfalkenes Bortgang fra Fastlandet« afspejler et centralt vadeskifte hos den jyske almue: Fra overtro til oplysning. Trolde kan kun overleve i »Overtroens Mørke«. Når strålerne fra »Oplysnin-gens milde Sol«, dvs. kristendommen, rammer dem, må de lyssky fortrække til en afsidesliggende ø, som tiden er gået udenom. Med beklagelse konstaterer en af de flygtende trolde, at »her paa Fast-landet bliver det os alt for utaalerligt, da Kristendommen blive meget frem-hærskende, og Kirkeklokkerne fornær os« (16 og 252, PP 156-166).

I Jeppe's barndom var trolde en truet dyreart, der åbenbart kun kunne overleve på Fur. Men sådan havde det ikke altid været. I rigtig gamle dage havde de magt, som de havde agt, og hvis den tids bønder ville komme helskindet gennem

Nissen var hestens gode ven (træsnit af Jo-han Thomas Lundbye fra 1842).

tilværelsen, gjorde de klogt i at stå sig godt med trolde. Ja, det vil sige, de var nu ikke allesammen lige farlige.

Man behøver således ikke at frygte en **nisse**, da han er en harmløs lille fyr, der i almindelighed højest kan finde på uskyldige narrestreger, såsom at flytte rundt på folk mens de sover (125). Han er »en lun Bror«, en rigtig drillepind med rød tophue, og han kan være »meget skarn-agtig« uden nogensinde at være ond (3). Hver gård har sin egen nisse (PP 136): »Derfor bløw de kaldt Gordboer eller Gordbonisser. Og de kund hold en faale Rettense i en Gord, saalæng en sto po en gued Fued med dem, men der skuld hel-ler ett møj Kunster te æ, far de kund blyw ret saa hjernegal!'; og saa kund de hætt po de væste Skaarstykker«. Nissen er »grumme gued a' sæ« mod alle på gården, når blot hans værtsfolk husker én ting: »Hans grød Ywlawten - dem vild han no ett goes fræ mej, og Smør i

æ Grød, det war osse en saa Ret; bløw det forsæmt, saa vidst en aalle hwad æ Morris ku hætt po«. For at drive gæk med nissen lægger en kokkepige i Trevad juleaften smørret i bunden af fadet. Det skulle hun aldrig have gjort! Nissen, der tror sig snydt for sin velerhvervede ret, bliver så »fnysende vred«, at den stormer ud i stalden og vrider halsen om på to af køerne. Endnu ophidset vender den tilbage til sin risengrød, og da den opdager smørret i bunden af fadet, bliver den så »angerfuld«, at den endnu samme aften drager »den hal' Jyllen« rundt for at finde erstatninger for de dræbte køer. På Mors og i Thy finder den to »Efterlignere«, som den tager med til Trevad (154, PP 141-144).

I modsætning til den godmodige nisse udgør en **bjærgmand** en livsfarlig trussel mod alle ordentlige mennesker. En nyfødt skal straks føres »til Præsten for at han kunde døbe den spæde; thi saa turde Troldpakket ikke nærme sig« (18). Bliver barnet ikke kristnet, ombytter bjærgmanden det med et af sine egne (PP 28): »Sær war æ no med de Bjerrefolk, te de aaltid war saa wont for aa faa dje Yngel i æ Hues' te kristen Mennesker«. Et forbyttet barn kaldes en skifting. Det eneste effektive bolværk mod bjærgmændene er kristendommen - »Hwad er der osse aa wær ræj for, nær en haar Worherr med sæ!« (PP 55) - og derfor skal vi livet igennem altid huske at bede til Gud og slå korsets besværgende tegn over alt dét, vi vil beskytte (327). Man uanset hvor meget vi beder og korsrer os, kan vi dog ikke sikre os fuldstændig mod bjærgmændene. De har

især stor magt over piger, som de drager til sig med en uimodståelig, dæmonisk urkraft. Har en kvinde blot én nat hvilet i en bjergmands favn, bliver hun aldrig mere den samme, også selvom hun vender hjem til sin mand og sine børn (17). Man taler om, at hun er bjergtagen. I modsætning til gårdbonissen, der lever alene midt inde i menneskenes samfund, lever bjærgmændene med deres koner og børn udenfor civilisationen i gravhøje eller naturlige bakker som f.eks. Daugbjerg Daas. Deres enorme formuer gemmer de i højene/bakkerne, som af samme grund tit bliver udgravet. En skat kan kun hæves under iagttagelse af absolut tavshed, og derfor lykkes det så godt som aldrig at få fingrene i den (PP 26): »Men det her aa hold æ Mund, om saa det er aalle saa kort, det er der aaltfor manne Mennesker, der haar saa brølonndt ve!«

Farligst af alle de underjordiske væsener er **Djævelen**, »der aaltid holder æ Klører hwedt« (PP 70). Ham skal man godt nok tage sig i agt for (PP 110): »Jeg gaar i Fare, hwor jeg gaar,/min Sjæl skal altid tænke,/at **Satan** allevegne staar/i Vejen med sin Lænke«. Den slemme - der er frimurer (166) og spiller kort i Højslev - kan ved første øjekast synes at være »en smuk Karl«, men kigger man ham efter i sømmene, opdager man, at han har »Ben og Fødder som en Hest« (142). Hvis man vil i kontakt med ham, skal man blot gå tre gange rundt om en kirke og under hver runde hvæse ind ad nøglehullet i våbenhuset: »A gie *mæ* Fannen i Wold«. Så dukker den lede op og indvier os (629)! Man kan også an-

skaffe sig farlige trolddomsbøger (674): »Cyprianus og Henrik Smidt er i almuens øjne to meget farlige bøger, og folk, der er i besiddelse af dem, anses for at kunne hegse og trolde, hvis årsag man er bange for at fornærme dem. Cyprianus må hver præst være i besiddelse af, da han ellers ikke kan mane de onde ånder«. En tjenestekarl i Sevel sogn får fat i Cyprianus, »og da han havde læst en tid, kom fjæset af Djævelen til syne i döråbningen, og med et listigt og lumsk grin spurgte han: »Hvad behager?««.

Udover sagn og eventyr indsamlede Jeppe også mange *mundheld*, som i komprimeret form rummer megen sund bondeviddom: Nær Skit kommer te Ær', saa we'æ et hur'n de'el væ (184), Den Ti dæ go' gaat komme et ild' ijen (205), »Lidt o møj fordærre ål Ting« (262), »De Stur'e kjenne aalti hvæant« (267), »Dænd æ kål, dæ gjø kåls arrbe« (409), »En ka et löww a kjærlighied o kjælldwand« (411), »Nær æ mand æ et hjæmm, så seje æ kat få å bueænn« (414), »En ska ha Sandhied o vid aa-æ Bøen o Løwn aa-æ Kjællinger« (448), »Den dæ komme føst te Møll fo gjahn føst mahlt« (497), »Der er al tid noget i vejen, når en stakkel vil til Himmerig« (686), »Brav karl hjælper sig selv« (687), »Wohær faandre ett mie aen Mennesk in han haa giw-en en« (544). Den sidste aforisme angiver det solide fundament, hvorpå de fattige hedebonder byggede deres liv: Vorherre kræver aldrig mere af os, end vi kan indfri, vi bliver ikke pålagt tungere byrder, end vi kan bære.

Når man er død, er man død. Sådan er nu én gang livets lov. Enkelte afdøde opfører sig imidlertid højest ureglementeret. Ved midnatstide står de op af deres grave og fjøtjer hvileløse omkring (PP

52): »Mell aal andt Skidteri, der faares ved Nættetid'er, er der snaar ett nøj saa lied som det, der kalder Gjengaangere. No gaar der wal nap saa manne som i foromgoddaw, men der er syrenmæ nok af dem ino, for den der haar æ Brikker med sæ«. Gengangeri kan skyldes flere ting. Hvis man bruger sit liv på at gøre andre ondt, er man som afdød tvunget til at rumstere hvileløs rundt ved nattetide, indtil præster, degne eller andre med speciel indsigt og bemyndigelse maner én i jorden. »Da denne onde Herremand nu var død, kunde han for sine Ugjærninger ikke finde Fred i sin Grav«, hedder det f.eks. om Knud Gyldenstjerne på Stubbergaard ved Sevel (8). Hvis man dør med en vigtig hemmelighed i sit hjerte, kan man heller ikke finde hvile under mulde. I Sevel sogn må en afdød kvinde, der har ombragt sit barn, strejfe om i hvide gevandter, indtil hun får fortalt sin brøde til en karl og vist, hvor barneliget ligger begravet (138), i Vroue må en hustru, der er gået bort, opsøge sin sørgende enkemand for at vise ham, hvor hun har gemt en større sum penge: »dæ her sølle Kwindmennesk kund ett find Fred i hinne Grav for den her syndige Handtiring imud hinne Hosbond« (137, PP 53). Vi kan først dø, når vore allerintimeste hemmeligheder er åbenbaret, og derfor hedder det formanende om gengangeren fra Estvad (226): »Men hver en lille Ting man i Live forvare vil man i Døden søge, og derfor er det raadeligst ikke at skjule noget«. Det var en grundtanke for vore forfædre, at livets kontobog først kan smækkes i, når regnskabet er gjort endeligt op (A.B. i

I det første sagn i »Po fir glowend Pæl« rider en kæk karl en yndig sommernat forbi Daugbjerg Daas, da han pludselig ser et besynderligt syn: »Æ Dosj haaj rest sæ po fir glowend Stolper! De skjared jen i æ Øwn som kund æ ha wot Regnbower, og ind under æ Hyw imell dæ her glowend Pæl, der virmt og krawlt og hujed og sprang nø bette smaa Vratlinger i skured Kramtræsko og hwer med en rød Vindlue paa æ Hued«. På bogens omslag ser man dossen på fire gløende pæle garneret af ringende kirkeklokker og trolde omkring et bål.

»København« 2.9.1923): »I Opfattelsen af Livets Tilskikkelser er Hedenskab og Kristendom paa mærkelig Vis vævet sammen hos disse gamle Bønder. Brøde kræver Straf, og naar Straffen dem ikke i levende Live, indhenter den dem i Graven, om ikke af anden Grund saa for at tilfredsstillе de levendes Begreber om Retfærdighed. Det er en saare menneskelig Betragtning, som er vel skikket til at styrke Dyd og Moral«.

De folkesagn, drengen Jeppe nedskrev

i en rå skikkelse, og forfatteren Aakjær udarbejdede i en kunstnerisk form, vidner om en tid, hvor ellefolk, bjærgmænd, hekse, nisser, åmænd, gengangere, hovedløse heste m.v. var levende realiteter. I gamle dage havde landalmuen behov for at tro på underjordiske eksistenser for overhovedet at kunne fortolke det vanskelige liv. En mor føder et mongolbarn, og det bliver udlagt som en skifting, et ellers velfungerende menneske får pludselig svære psykiske problemer,

og det siges at være bjergtagen. Også fænomener i omverdenen kunne være så besynderlige, at de fordrede en forklaring. Man vidste eksempelvis ikke den gang, at de mange høje rundt omkring i landet er gravhøje fra oldtiden (PP 153-154): »samm go' Hyw war bløwn te po den Maad, te den Tids Mennesker - der war saamøj nø Kjemper - haaj bor'em sammel i dje Wanter. Saa ka I sjel om, hwad det haar wot for nø Slegier, der haar løwed i æ Land i de Tid'er. Vi er jo ett andt end nø Mogwærk ved æ Sid aa!« Når noget ikke lod sig forklare ad naturlig vej, måtte det skyldes indgreb fra overnaturlige væsener!

I Jeppes barndom var oplysningen mange steder i Danmark så fremskreden, at sagnene delvist havde mistet deres eksistensberettigelse. Man kunne nu videnskabeligt forklare meget af det hidtil uforklarlige, og så blev troidene jo om ikke fuldtids så dog deltidsarbejdsløse. Hjemløse blev de også i takt med, at arkæologerne invaderede deres høje! I Fly var man bestemt ikke på omgangshøjde med den moderne tid, så det er overvejende sandsynligt, at Jeppes meddelere rent faktisk tog deres historier for pålydende! Under alle omstændigheder: Efter at folkesagnene igennem århundreder havde udgjort et arsenal af knaldgode historier, hvormed vore forfædre fortolkede deres usikre verden, degenererede de i løbet af et par generationer til underholdende skrøner, hvormed dygtige fortællere kunne få velvillige tilhørere til at gyse i en sen aftentime, indtil de omsider forsvandt helt ud af selv de mest isolerede bønders fortælletradition. Hermed var

sagtiden definitivt forbi. Det var derfor i den ellefte time, at Jeppe og andre med ham indsamlede folkeminder, som fortalte om en måske altfor nærværende fortid, hvor der var mere mellem himmel og jord, end man umiddelbart skulle tro.

Det har ikke været uvæsentligt for Jeppe Aakjærs senere virke som forfatter, at han i et af de afgørende ungdomsår, hvor personligheden formes, brugte al sin fritid på at indsamle gammelt guld. Selv opsummerede han betydningen af sin skattegravervirksomhed med disse ord (ER 2.58):

»Men hele denne optegnende Virksomhed paa et saa tidligt Tidspunkt af mit Liv har alligevel haft sin egen afgjorte Betydning for min Udvikling. For det første har den bragt mig i et intimt Forhold til min Hjemegns ypperligste Fortællere, der var fødte Sprogkunstnere paa deres Vis. For det andet har den faaet min Tanke til at sysle med et Stof, der under alle Omstændigheder laa over Hverdagens og en halvvoxen Knægts Hori-sont. I denne tidlige lidt famlende Idealisme maa jeg søge Roden til den modnere Alders Syssel med beslægtede Emner, som der kan findes Eksempler nok paa baade i min Lyrik og Prosa«.

(Se: *Ellekilde/Holbek a-b/ Rockwell/ Schmidt a*)

2. »Min Livsanskuelse er en Bygning under Opførelse«

- Den revolutionære ungdomstid (1884-92)

Jeppes indsamling af folkeminder ophørte ganske naturligt, da han i november 1884 flyttede til København, hvor han de næste par år skulle læse på Blaagaard Seminarium. I denne periode blev han voksen, og jeg vil derfor fremover kalde ham Aakjær. Afrejsen betød nemlig et definitivt farvel til barndomshjemmet, og selvom han senere i sit liv flere gange boede i det - han skrev nogle af sine dejligste digte i storstuen - var opholdene kun midlertidige. Barndommen var det tabte land, som han først kunne genkalde i poesien, da han var nået langt op i trediverne.

Elev på Blaagaard Seminarium

Hvilken omvæltning: Fra den lille jyske landsby til den store sjællandske metropol, fra de seks gårde til de tusindtallige huse! Hvor alt i Aakjær havde været statisk og forudsigeligt, var alt i hovedstaden dynamisk og uforudsigeligt. Fra oldtiden bevægede Aakjær sig med syvmitleskridt ind i sin samtid.

Han ankom til København 4.11. og tog straks ind på Blaagaard Seminarium. Fra Skive var han vant til små huse med kun én etage, så det fem etagers høje seminarium tog næsten vejret fra ham (ER 2.95): »foran mig hæved Blaagaard/sine tavse røde Fløje,/mørk den stod og majestætisk, svimmelhøj den syntes mig«.

Begejstringen fortog sig noget, da han fik anvist sit beskedne kammer i den fugtige kælderetage under hjørnetårnet. Senere flyttede han ind i havehuset »Stærkasse«, og det andet år, han læste på seminariet, boede han fem forskellige steder rundt omkring i København. I flere af logierne havde udfordrende repræsentanter for det modsatte køn deres grådige fangarme ude efter ham: Et sted opsøgte husets frue ham i tide og utide med vådt, tjavset hår og »fri Indblik til den sunde, fulde Barm«, et andet sted fandt en af husets giftelystne døtre med det romantiske navn Nathalia bestandig anledning til storsmilende at entre hans værelse kun iført pikant negligé. Ingen af de underdejlige kvindemennesker fik dog noget »Udkomme med det solbrændte Bondefjols af en Jyde!«, han havde foreløbigt nok i sine studier (ER 2.88-92).

Seminarieforstander Jeppe Tang - »en jovial Kyniker med Gedebukkeskjæg og Cigaraske ned ad Vesten« (SV 4.123) - var »en underlig ujævn, som oftest forvrøvlet Idealist« (ER 2.72), der havde forfattet en farlig masse lærebøger om historiske og religiøse emner. Iført slåbrok og morgensko fortalte han løst og fast om Abraham, Napoleon og andre store personligheder. Aakjær fik ikke meget ud af hverken hans eller de andre

Den unge seminarist Jeppe Aakjær (1886).

læreres lektioner. Mønstrer fra Staby gentog sig (ER 2.76): »Det mundtlige Ord har vejet saa lidt for mig. De store Indtryk er bestandig kommet til mig gennem Læsning og Selvstudium; ikke gennem Øret, men gennem Øjet«.

Var undervisningen ikke særligt inspirerende, var studiemiljøet, bøgerne og storbyens mange fristende tilbud i form af biblioteker, museer og teatre det til gengæld (ER 2.142): »Jeg var et levende, ungt Menneske, der aabnede sin Favn for Lyset og Livet, og som kun var optaget af at gro, udvide mine Kundskaber og min Sympati med Alskabningen«. I bund og grund var han »en flittig ung Mand, der ikke brugte nogen Stund til egentlig Unytte, men søgte Næring

for min kundskabstørstige Sjæl overalt, hvor Næring findes kunde, og gjorde daglig min Horisont videre og min Aand mere dristig og selvstændig. [...] Ingen Dag eller Time gik egentlig til Spilde for mig. Om Hverdagene sad jeg trofast over Bøgerne, om Søndagen var jeg en flittig Gæst paa Hovedstadens talrige Museer« (ER 2.104-105). Han måtte nødvendigvis give kraftfuldt udtryk for alle de mange nye indtryk, han sugede til sig, og derfor debuterede han som debattør og foredragsholder (ER 2.78): »Alt det nye jeg havde læst og oplevet, laa mig ganske ufordøjet i Kroen, men sydede og gærede indtil Sprængning for at give sig Udladning paa én eller anden Vis. Men jeg beherskede jo endnu slet ikke Sproget, langt mindre mit brusende Følelsesliv, saa Udtrykkene faldt svulstige og kejtede ud«. Hvem kunne ane, at denne kejtede og lattervækkende bondeknøs skulle blive en af Danmarks helt store foredragsholdere?

Blandt studiekammeraterne knyttede han sig især til den rødhårede bondeknøs Lars Christian Povlsen, der senere slog igennem som forfatter under navnet Staun. Mere end noget andet var han myreflittig: Næppe var han kommet ind ad seminariets dør, førend han kastede sig over Kapers tyske grammatik. Så er man i sandhed lærelysten! Han har givet en levende beskrivelse af den unge hede-sporer Aakjær (Staun):

»Han var overbevist om sit kald til at reformere verden - foreløbig Blaagaard - og han havde kun opholdt sig på denne anstalt få dage, før han var den kendeste skikkelse blandt os alle. [...] Men Aakjærs meninger løb straks ud i paradokser og hasarderede påstan-

de, der æggede selv den mest indolente til heftig modsigelse, så meget mere, som de altid blev fremsat i et overlæstet billedrigt sprog og i bizarre, som oftest ufornødent voldsomme udtryk. Hertil kom, at han havde en lykkelig evne til at se fuldkommen ensidig på enhver sag, en frigjorthed, der aldrig tillod ham at vakle. Intet under derfor, at hans taler blev diskussionens brændpunkt«.

Hvor Aakjær på Staby havde holdt sig genert tilbage, lærte han på Blaagaard at gøre sig selv til altings midtpunkt, og denne evne bevarede han resten af livet.

Inspireret af Staun blev Aakjær i en periode »gennemdrukken af Heine«: »Jeg uddrog af Heine, hvad jeg havde Brug for; men omkring 1900 slog jeg mig løs og gik over Broen til Jylland. Men vil man forstaa min første Digtning, maa Heine ikke glemmes«. I Aakjærs breve fra 1890erne og hans to første bøger stak Heine ind imellem »sit flirende Pjerrot-Hovede op mellem Linjerne« (ER 2.100-101). Gennem Staun, Blaagaards bibliotekar og »Politiken« stiftede Aakjær endvidere bekendtskab med J.P.Jacobsen, Sophus Schandorph, Henrik Pontoppidan og alle det moderne gennembruds mænd (ER 2.68): »al min Læsning blev herefter afgørende bestemt af mit Hang til at følge Realismens Fane og lade dens Bøger og Ideer gennemsyre hele min Opfattelse af Livet og Samfundet«. Når gennembruddets bannerfører Georg Brandes - »en herlig rensende Aand i Verdensformat« - gik på talerstolen, var Aakjær altid at finde blandt tilhørerne, og han bevarede livet igennem en knusende respekt for »vort magelige Lands aldrig hvilende Samvittighed«

(SFH 5.122). Brandes lærte ham, at kendetegnet på al levende litteratur er, at den sætter problemer under debat.

Den politiske interesse var stor i 1880erne og 1890erne, hvor striden mellem Estrups konservative Højre og Bergs revolutionære Venstre gennemsyrede hele samfundet (ER 4.20-21): »Politik var saa noget nær vort daglige Brød. Et rigtigt Mandfolk maatte dengang have politisk Interesse, ellers var han en Fims og en *Slapsvans*«. Aakjær, der ikke ønskede at blive opfattet som en fimset slapsvans, tog ivrigt del i de mange ophidsede folkemøder, som hørte til dagens orden: »Jeg var altid i Halen paa en eller anden Procession, der trak gennem Gaden med det bekendte Feltraab: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn!««. Ved et møde på Amalienborg slotsplads, hvor ophidsede gemytter frejdigt gav udtryk for deres foragt for den Estrup-sindede monark med råb som »Ned med Kongen!«, fik Aakjær, der blot var en sagesløs tilskuer, »et Næveslag i Nakken, saa jeg rullede 4-5 Gange om min egen Akse«. Det lykkedes ham at undslippe den hårdtslående betjent, »men mere end 8 Dage efter følte jeg den velmente Politinæve i mine bløde Nakkemuskel og havde Møje med at dreje Halsen«. Aakjær fik sin gang i »Fremskridtsklubben«, hvor man højroestet bandlyste de reaktionære Højre-politikere. »Skal vor Grundlov brydes Led for Led af Hr. Estrup«, lød starten på en populær slag-sang, som man kunne komme i fængsel for at synges. Med den provisoriske finanslov 1.4.1885 havde Estrup nemlig om ikke brudt Grundloven så dog fundet

et smuthul i den, som tillod ham - helt imod dens ånd - at regere imod rigsdagens flertal. Forståeligt nok eksploderede »Oppositionens Harm« ved det enevældige tiltag, og Aakjær blev kontaktet af et medlem af »en meget revolutionær Klub«, hvis medlemmer muligvis ville kaste lod om, »hvem der skulde skyde Estrup«. Da Aakjær kun var 19 år, kom han ikke i betragtning til foretagendet (ER 2.117-121).

Estrup blev alligevel udsat for et mislykket attentat 21.10.1885 udført af en forvirret typograf, og højreregeringen udstedte i de følgende måneder en række provisoriske love, hvormed den ville »knække Oppositionens Magt ved Bøder, Fængselsstraf og Politikniple«. Med gendarmeriloven 27.10 fik et korps af riffelbevæbnede gendarmere beføjelse til med magt at opretholde ro og orden overalt i riget, og med straffeprovisoriet 2.11 fik danskerne mundkurv på (§ 3): »Den som i Tale eller Skrift henvendt til Publikum i Almindelighed [...] *ophidses Klasser eller Dele af Befolkningen* til Had og Forbitrelse eller til Voldsgerninger imod andre Klasser eller Dele af dem, straffes med Fængsel«. Paragraffen »tog saa tydeligt Sigte mod ethvert fribaarent og djærvt Ord af Regeringens Modstandere, at Justitsministeren og hans Chef egentlig kunde faa enhver of-fentlig Person, der var dem ubehagelig, under Laas og Slaa« (ER 2.123-124).

Efter opvæksten i det oplevelsesfattige Fjends var det ikke så sært, at Aakjær udbyttede storbyens mangfoldige muligheder til bunds (*Brovst* f.56): »Der var en H.C.Andersensk sult over Jeppe

københavnérår. Var det ikke foredrag, bøger, politik, museer, var teatret den stærke magnet - eller naturen«. Og jo mere, han fordybede sig i alt det nye - litterært, filosofisk, politisk - jo mere foragtede han alt *det gamle* (ER 2.69-70):

»Jeg sugede den ny Tid ind gennem alle Porer, mens jeg mere og mere fyldtes af Haan og Overbærenhed med det, jeg havde levet i derhjemme. En ny Erasmus Montanus var under Udformning. [...] en som var fyldt til Halsen af alt det, som moderne var, inden for Literatur og Nyttefilosofi, halvfordøjede Floskler og Spekulationer over Gud og Tilværelsens Gaade, der »frygtløst bekræmmedes af Poge«. Men en skøn Tid var det, og i min barnlige Uforstand troede jeg at have forstaaet det altsammen, længe forinden jeg endnu havde nemmet Tilværelsens Abc. [...] den spændte Hjerne berusede sig i den nye, stærke Vin, mens jeg fyldtes af en lidt for barnlig og naiv Selvglade, og den Verden, hvor jeg dog, naar alt kom til alt, havde min Rod, syntes at ligge fjernt, fjernt bag et umaadeligt bredt og diset Hav«.

Efter en forceret eksamenslæsning tog Aakjær præliminæreksamen i juli 1886, og dermed var storbylivet i første omgang forbi. Verden bag det disede hav kaldte på ny på ham, og han returnerede til Fjends med en eksamen, der kunne »gaa an uden dog i nogen Maade at kaldes glimrende« (ER 2.125). (Se: *Staub*)

Per Odgaard

I sine erindringer fortæller Aakjær, at der var »tre Steder foruden mit Hjem i Aakjær, hvor jeg kom meget i disse unge Aar, og hvor de gerne ville have én saa længe man bare vilde blive: Det var hos Lærer N. Jakobsen, Fly, hos Per Od-

Per Odgaard (t.v.) og frue på Himmelbjerget sammen med Marius Jensen og frue. Marius Jensen, der var ejer af »Skive Folkeblad«, var med i det konsortium, som købte Nørgaard.

gaard, Tastum, og hos Mejerist Esper Andersen, Jebjerg« (ER 2.129). Sin gamle, forsigtige lærer var Aakjær ved at være lidt træt af, »man kunde jo aldrig komme i Diskussion med ham, og Diskussion var i disse Aar min fornemste Fornøjelse« (ER 2.130), så det blev især de to sidstnævnte hjem, der blev hans faste ankerstationer i de omtumlede ungdomsår. Fra efteråret 1886 fik han rådgivning over et værelse hos Odgaard, og fra

februar 1887 hos Andersen. Det var derfor ikke uden grund, at han i 1900 dedikerede novellesamlingen »Fjandboer« til Odgaard - »Min Ven Per Odgaard Fjends Herreds dygtigste Bonde tilegnet« - og i 1899 digtsamlingen »Derude fra Kjærene« til Andersen - »Min Ven Esper Andersen tilegnet«.

I modsætning til Jakobsen kunne »den friske og frejdige Bonde« (ER 2.7) **Per Odgaard** (1851-1910), som i sin ung-

dom havde været på Oddense Højskole, aldrig blive træt af at »diskurere«. Han var »et knagende godt Hoved«, »en levende, livsbevæget Mand«, som »havde Lyst til at lære Livet at kende, mere af det mundtlige Ord end af Bøgerne« (ER 2.130). Odgaard kom til Fjends, da han i 1875 købte Tastumgaard, og han blev hurtigt regionens Tietgen (SFH 2.180 & ER 2.133):

»Per Odgaard havde ligefrem Ild i Halmviskerne i de glade Ungdomsaar, da han var Fjends Herreds Løve og Vidunder. [...] Han svømmede som en Fisk i den ny Tids bestandig sprudlende Strømninger. Han var ligesom umættelig i sin Foretagsomhedsrus [...]. Han var den, der satte alle Foretagender i Gang, indvarslede til de forberedende Møder, blev den Ledende og Førende, den der indblæste Livsaande i det altsammen. Han begyndte med Plantagerne, skred videre over Mejeri, Slagteri, Andelsforeninger«.

Sjældnen har nogen haft et mere velvalgt mundheld: »Det skønnest, æ wed, er aa faa nøj te aa grow«. Ind imellem alle disse praktiske gøremål holdt Odgaard af gode samtaler, og han og Aakjær tilbragte »Døgn efter Døgn i endeløse Ordkampe om alt mellem Himmel og Jord. [...] Kunde vi ikke faa vore Ting diskuteret færdig, fordi vi var blevet for trætte til at føre Diskussionen til Ende i oprejst Stilling, har han tit inviteret mig med i Seng, hans egen Dobbelt seng, hvor vi har snakket hinanden i Søvn, indtil den enes Snorken omsider bragte Ordkampen til Ophør« (ER 2.134). Deres store drøm var at grundlægge en *realistisk* højskole sammen i Fjends. Odgaard skulle financiere den, og Aakjær skulle være dens førende lærer, dens ideologi-

Den unge Esper Andersen var en ivrig cykelrytter og vandt mange løb.

ske bannerfører. Foreløbig startede de i det små med fra sommeren 1886 at holde månedlige søndagsmøder på Tastumgaard, hvor de begge var faste talere. (Odgaard er biograferet af Niels Mortensen i »Skivebogen 1991«, s.70-109).

Esper Andersen

Om nogen blev **Esper Andersen** (1859-1936) Aakjærs livslange ven og fortrolige, hvilket måske allertydeligst ses ved, at han opkaldte sin anden søn efter ham. Andersen må være blevet utrolig glad, da han modtog dette brev fra Aakjær i juli 1911 (Bek 68): »Vi har i Dag besluttet at kalde vor lille Søn for **Espen** Aakjær. Det er et smukt Navn, og samtidig dækker det over Navnet paa den Mand -

nemlig dig selv - som har været mig den trofasteste igennem et Liv, der er faldet nogenlunde ud, som jeg selv ønskede det. **Havde jeg stærk Fart oppe, stod du altid ved de bratte Omdrejninger og sørgede for, at jeg undgik Grøften**«. Der er bevaret 338 breve mellem dem - 111 fra Aakjær til Andersen (1877-1928) og 227 fra Andersen til Aakjær (1898-1930) - hvoraf 37 af Aakjærs breve fra perioden 1889-97 er trykt i BR I.

De mødtes første gang en vinterdag i 1887 hos Odgaard (ER 2.178):

»Han overtalte mig til at tage med sig hjem med det samme. Vi satte os i en af Per Odgaards store, skraldende Arbejdsvogne, der skulde ad Skive til, og naaede Jebjerg Mejeri ud paa Aftenen. Siden den Dag har jeg haft en uslappelig Ven. Dette Hus, Esper Andersens Hjem i Jebjerg, blev lidt efter lidt ogsaa *mit* Hjem under min evig flagrende Færd. Intet Steds befandt jeg mig bedre. Intet Steds groede Tankerne og mine fremspirende Fortællinger og Vers saa villigt og glade«.

Andersen, der havde bygget mejeriet i 1884, fortæller (Berlingske Tidende 23.4.1930):

»Naar Aakjær ikke havde andre Steder at være, kom han og boede hos mig, første Gang i Februar 1887. Han første Skrift »Missionen og dens Høvdning« blev skrevet i mit Hjem, og her blev en Række af hans Bøger til, saaledes Samlingerne »Derude fra Kjærene«, »Fri Felt«, Forspillet til »Rugens Sange«, »Jacob og hans Sønner« og »Jens Vejmand«. Den blev digtet oppe paa et Loftsværelse i mit Hjem, hvor Aakjær boede, og for første Gang læst højt af ham for mig og min Familie. Nord for Byen var der en stor Hedeflade, og her gik han og digtede. [...] Han delte sig mellem mig og P. Odgaard, Ta-

stumgaard i Fjends Herred, men det var særlig hos mig, han skrev sine Bøger.«

Jebjerg Mejeri - ogsaa kaldet »Godthaab« - blev Aakjærs faste holdepunkt i ungdomsårene (BR 1.54): »Allevegne hvor jeg vanker/har jeg Jeberg i min Tanke«. Her glemte han for en stund Livets fortrædeligheder (BR 1.115): »Dit Jebjerg det er Sundhedens Ærkesæde, der ler ad Mavekatarrh og Kolerafrygt og skummer Livets Fløde«. Udover samværet med Andersen elskede Aakjær mejeristernes glade arbejdsomhed og friske omgangsform (BR 1.42 & 173):

»Jeg befandt mig saa inderlig vel derude paa Mejeriet. Det var ret et Sted for levedygtig Ungdom. [...] Luften var som gjennevævet af Lyd og Toner, der samlede sig til en dirrende Hymne der laa i Solskinnet over Mejeriets Tag, det travle Arbejdes tusindtonige Hymne! - Kom man endnu nærmere, skimtede man gennem Dampskyerne friske svedige Ansigter med Smil i. Og varmere Velkommen har jeg aldrig faaet, end Smilet i disse Ansigter gav. [...] Det er ogsaa det herligste Ungdomsleben, men nogetsteds finder paa denne syndige Klode: en rastløs Stræben fra Gry til Kvæld, en Klirren og Klapren, en Støjen og Syngen saa lang Dagen er. Og der det gode Humør er, der er helst jeg«.

Ikke uden grund tilføjede han en gang et dobbelttydigt PS i et af sine breve (BR 1.41): »Hils hele det »smørrede« Personale! I 1893 krævede Andersens leverandører, at hans mejeri blev omdannet til et andelsmejeri - Aakjær følte »en vis indvendig Harm overfor de Folk, der nu har gjort Ende paa en fri Mands frie Virksomhed og tvunget ham til at arbejde for Penge i deres Andelsælteri« (BR 1.116) - men Andersen fortsatte som

dets leder frem til 1907, hvor han flyttede til Aalestrup for at arbejde sammen med sin bror, der ejede en cykelfabrik. Mejeriet brændte året efter, »ved hvilken Brand alle ens fagre Minde-Duer fik svedne Vinger« (ER 2.224). I 1922 slog Andersen sig ned som cigarhandler i Skive.

Andersen stillede ikke blot sit hjem gratis til rådighed for Aakjær, han forstrakte ham også med penge i årevis. »Ja, *Esper*, jeg har namset 50-Kronesedlen. Mange Tak for den« (BR 1.38), skrev Aakjær f.eks. til Andersen 12.12.1887, og sådanne taksigelser er adskillige af hans breve fyldt med (BR 1.114): »Hvor mange Tjenester har du ikke vist mig, og hvor har du ikke altid handlet uegennyttigt imod mig! Dersom jeg glemte det nogensinde, saa fortjente jeg at sparkes i Grøften som en Hund«. Pengene var dog »kun« ment som et lån (ER 4.184): »han [Andersen] samlede saa det hele paa en Veksel, som jeg maatte afvikle, da jeg kom til at tjene lidt ved Journalistik, - saa omkring 1904 var jeg kommet ganske ud af min Gæld til ham«. (Andersen er biograferet i »Krabbesholm Højskoles Årsskrift 1937«, s.11-20).

Marie Bregendahl

Ifølge Aakjærs erindringer mødte han første gang sin kommende hustru Marie Bregendahl til et søndagsmøde på Tastumgaard 5.9.1886. Hun havde sin forlovede Jens Peter Gudiksen med (ER 2.139): »Vi fulgtes hjemad alle tre under de blinkende Stjærner. Om vi kunde have læst vore Skæbner i dem! Men Li-

vet er naadigt!« Marie underkender ganske Aakjærs fremstilling: De mødtes ikke denne dag men først et par uger senere, hun havde ikke Jens Peter med, og de fulgtes som følge heraf heller ikke sammen hjem (*Bregendahl* 82-83).

Marie Bregendahl (1867-1940) var datter af den rige gårdmand Per Bregendahl i Fly og tilhørte således en helt anden social klasse end Aakjær. Hun tog afstand fra sin fars ærkekonservative synspunkter og havde i sine ungdomsår flere pladser som husholderske rundt omkring i landet. Efter ægteskabet med Aakjær (1893-1900) blev hun boende i København som selvforsørgende forfatter. Hendes hovedværker er romanerne »Billeder af Sødalsfolkernes Liv« (1914-23) og »Holger Hauge og hans Hustru« (1934-35).

Efter deres første møde snakkede Aakjær og Marie en del sammen, og da hun den 1.11.1886 rejste til Vrigsted højskole ved Vejle for at lære husholdning, begyndte han som den naturligste sag af verden at skrive til hende, selvom hun var forlovet. Hun svarede beredvilligt, og hermed havde de indledt en korrespondance, som kom til at omfatte over 3.000 brevsider. Fra Aakjær til Marie er bevaret 245 breve (1886-1929), fra Marie til Aakjær 159 (1886-1929). En del af brevvexlingen er benyttet af *Brovst* i hans »romanbiografi« »Jeppe og Marie« (f), hvori han skildrer deres forhold frem til sommeren 1895.

Lige fra starten var tonen mellem dem fortrolig og åbenhjertig. De kunne om ikke tale så dog skrive om alt. I starten diskuterede de ivrigt ægteskabets betyd-

ning. Marie forestillede sig frimodigt, »at mand og kvinde efterat have levet sammen en tid, skiltes og så atter hver fandt en at leve med«, hvorimod Aakjær plæderede for ægteskabets absolutte ukrænkelighed. Uden det var kærligheden »det samme som *kønsdrift*, intet mere og intet mindre«, tog man ægteskabet væk eller gjorde det til noget midlertidigt druknede alt i »en altfor rasende kønsdrift«: »den samme indflydelse skøgevæsenet har i byen den samme indflydelse ville ægteskabets hævelse få ud over det hele land om ikke endda noget værre. Ja, vi ville derved åbne sluser, hvorfra samfundet overskyldes af plumrede, stinkende strømme i hvis hvirvler alt godt ville drukne« (*Brovst* g.21-28). Det var Aakjærs kongstanke, at ikke alene kvinden men også manden skulle bevare sig ren indtil ægteskabets indgåelse. Kærlighed, ægteskab, seksuelle drifter, idealer, litteratur... alt kunne Marie og Aakjær skrive om, mens deres forelskelse voksede brev for brev.

Tredjeparten Jens Peter Gudiksen gjorde, at de en tid lang måtte spille med fordækte kort. I deres korrespondance understregede de gang på gang, at de »kun« var venner. Den 28.2.1887 skrev Aakjær om sin inderlige længsel efter »en kvinde som tør elske mig, og som jeg tør elske igen«, hvorefter han i samme åndedrag tilføjede »så vidt tør vi aldrig komme i vort forhold til hinanden af hensyn til *din egen, ejegode Jens Peter*« (*Brovst* f.114). Til sidst fornemmede Jens Peter, hvilken vej vinden blæste, og omkring 1888 stillede han ædelmodigt Marie frit.

Den 6.1.1889 meldte hun ud overfor Aakjær (*Brovst* f.197): »Jeg kan ikke se på dig, du smukke, vakre, mandige gut, uden at straks følelserne skal begynde at slå lyriske volter. Der er noget så betagende i at se på dig, være i din nærhed, så det virker som et himmelsk drømmesyn. Du har om dig en lysglorie og du fører med dig en duft af poesi«. Den 14.7.1889 indrømmede hun, at hun havde elsket ham »fra den første dag«, og at hendes kærlighed var »mere legemlig end sjælelig« (*Brovst* f.221). Og den voksede bare år for år. Henført skrev hun 26.2.1890 (*Brovst* f.202): »- Åh, du! Kæreste, elskede mand, *sådan* har jeg *aldrig* elsket. *Sådan*, som *nu*. Nej! jeg har aldrig sådan *helt* givet mig hen til et menneske, som *nu*. Aldrig! - hører du? Aldrig!« Også Aakjær var i de helt store følelsers vold. Maries brev fra 6.1.1889, hvor hun tilstod ham sin kærlighed, besvarede han med en underlig sendrægtighed 29.1 (*Brovst* f.198): »Nej, drømmer jeg ikke? - *Du* elsker mig! ikke lidt, ikke tilmode, ikke dagligdags-småt, men af din hele, fulde, stolte kvindesjæl ... *du, Marie Bregendahl!*? ... Åh! Så er jeg en af de lykkeligste mænd i verden«. Han havde omsider fundet en pige, han kunne dele alle sine inderste tanker og hele sin fremtid med. Og så var hun ovenikøbet »djevlebetagende sød« (*Brovst* f.225).

Netop Maries uomtvistelige erotiske udstråling kom snart til at udgøre et problem. »Jeg ved nok jeg har noget i min hele måde at være på der gør I mænd forrykte«, havde hun selvbevidst betroet Aakjær i januar 1887 (*Brovst* f.116). Og

han blev faktisk mere og mere forrykt, jo tættere han kom på hende, og jo længere det varede, inden den seksuelle fuldbyrdelse fandt sted. Marie var tilbageholdende - det forekom Aakjær, at hun hellere ville skrive sammen med ham end være sammen med ham - men han blev mere og mere pågående, mere og mere uafviselig i sine seksuelle tilnærmelser. Øjensynlig havde han glemt sine fine tanker om seksuel afholdenhed inden ægteskabets indgåelse! Men hvad, i februar 1889 var de blevet forlovet - så var tiden vel inde? »Jo, jeg elsker dit legeme; men det er ikke bare det, langt fra bare det - jeg er ikke asket. Jeg er ung, jeg er fyrig, jeg har vildt blod, der kan koge i drift og sanserus, og jeg måtte være af sten om jeg ikke kunne betages af dit legemes ynde«, skrev han til Marie 10.9.1889 (*Brovst* f.229). »Nok se, men ikke røre!«, lød det nedslående omkvæd i en sang, han digtede til hendes pris (*Brovst* f.294), men hun gav faktisk mere og mere efter for hans tilnærmelser - i oktober 1890 havde han eksempelvis sår på overlæben efter, at de havde »dyrket kyssets praksis i syndig forglemmelse af dets teori« (*Brovst* f.273) - og hun blottede allernådigst sin arm for ham (*Brovst* f.277): »Jeg kan huske, hvad jeg følte, når du tillod mig at se din blottede arm, o, det var som der blev øst ild over mig. [...] Ikke en plet på denne arm jeg ikke brænder efter at bedække med kys, kys over kys, dybe og sanseglødende. [...] du strømmer i mit blod, du er i hvert atom af mit jeg. O, jeg elsker dig! til gråd! til raseri og vildskab! Du må ikke være ængstelig for min ubændige sanse-

»Og som dine øjne drog og trak; min vilje lå i dem; min fremtid spejled sig i dem; de øjne følge mig, hvor jeg går med alt deres talende liv i sig. Og når jeg så sank mod dit bryst! ... Det tog vejret fra mig« (*Brovst* f.201) - Aakjær i et brev til Marie Bregendahl dateret 22.2.1890.

lyst. Jeg elsker det nøgne med en kunstners elskov. Jeg nyder dig med en malers glæde. Men det skal være skønt...«.

Til sidst var Aakjær så seksuelt anspændt, at han slet og ret truede Marie med at søge andre græsgange, hvis hun fremturede med sin »karrighed« og ikke ville gå planken ud: »jeg elsker dig meget; men jeg elsker mig selv mest« (*Brovst* f.305). Og så gav hun da omsider efter, det havde næsten også været umenneskeligt andet: »Aldrig har jeg

nydt kongeligere, aldrig venter jeg større salighed end den du smilende bød mig under bævende favntag ved det dæmpede lys fra min studielampe« (*Brovst* f.384).

Bemærkelsesværdigt er det, at han formåede at holde sig ren, indtil han som en 25-årig »attråpint« mand, der ikke længere kunne nøjes med »ord af bøger« og »snak om vejr, om vinden« blev forenet med »kvinden, kvinden, kvinden!« (*Brovst* f.295). Det sidste digt, han indskrev i den stilebog, Marie havde foræret ham i 1888, hed betegnende nok »Elskovsilden« (*Brovst* f.296): »Elskovsilden, avleakten, /den er selveste almagten,/den gav alle væsner liv, den er verdensaltets »Bliv!«./Ædle, store flamme-drift/du var til før præst og »skrift«/du var til før sjette bud,/du var til før selve Gud!« (Se: *Bregendahl/Brovst* f).

»Revolutionen i Fly«

Vinteren 1886-87 holdt Aakjær adskillige foredrag for bønderne i Fly, hvor han talte om 1800-tallets historie ud fra Cantus' verdenshistorie, Darwins evolutionslære og Luthers forkyndelse. I starten foregik møderne hjemme hos hans forældre, senere på Tastumgaard og til sidst i Fly Skole.

Den 4.12. startede Aakjær en foredragsrække om den franske revolution i sin gamle skole. Det var kun med stor betænkelighed, lærer Jakobsen havde givet ham tilladelse til at bruge skolen, »idet han frygtede for, at han netop skulle have valgt den franske revolution for at anvende den på vore forhold og der-

ved fremkalde politisk ophidselse« (*Brovst* d.28). Jakobsens frygt skulle vise sig at være velbegrundet: Efterhånden som julemåneden gik, fik lørdagsmøderne flere og flere tilhørere, thi »alene ordet *Revolution* havde en saa lokkende og odios Klang, at det i disse politiske, til Kogepunktet ophidsede Tider var nok til overspændte Forventninger om noget gyseligt Spændende og Æventyrligt« (ER 2.154). Pastor Winding, »som selv var for fejt til at vise sig aabenlyst, men som var den skjulte Leder og Angiver, [...] der laa inde i sit Muldhvarpemørke og trak i de spegede Traade« (ER 2.155), lod nogle af sine spioner overvære Aakjærs møder, og i juledagene gik det unge brushovede omsider over stregen.

Den 26.12. holdt han et foredrag om »Folkekirkens Stilling« hos husmand Niels Kjeldbjerg, Fly. Sønnen i huset erindrede mange år senere mødet således (*Kjeldberg* 91):

»Emnet for Foredraget var Præsterne og de kirkelige Ceremonier. Det var et hvast Angreb - dog mindre paa den kristne Tro end paa dem, der forkyndte den, og de Former, hvorunder de gjorde det. Særlig husker jeg, at han betegnede den Dragt, som Præsterne har paa under Nadveruddelingen, som en *Skuespillerdragt* og følgelig Præsterne som *Skuespillere*. Da vi gik fra Mødet, var vi ikke enige. Jeg har aldrig syntes om Præsternes Paaklædning; men Kritikken var mig dog for *voldsom*«.

Da Winding hørte sine spioners referat, øjnede han chancen for at få hævn over Aakjær og Jakobsen for nederlaget i skolestriden i 1883, og han klagede derfor fluks til den »plumpe og inkvisitoriske

Forhørsdommer *van Wylich*, der var det estrupske Regimentes trofaste Pladshund der paa Stedet« (ER 2.151). *Wylich* mente, at Aakjærs udtalelser var strafbare ifølge straffeprovisoriet, og den 3.1 stævnedes han Aakjær, Jakobsen og Odgaard til at give møde i kriminalretten i Viborg den 13.1. Tiden mellem disse to datoer brugte Aakjær til at holde endnu et foredrag, mens myndighederne afhørte et halvt hundrede mennesker (ER 2.158): »Fly By [...] kogte som en Kedel, nu da det halve Sogn var tilsagt som Vidner i min Sag for den strenge Dommer *van Wylich*s Skranke«. Mange af de afhørte var yderst tilfredse ved udsigten til, at »den hanestoltserende unge fløjs« (*Brovst c*) nu endelig skulle få en ordentlig lærestreg. Ved at sammenholde Aakjærs erindringer og breve med »*van Wylich*s lidet soignerede Forhørsprotokol« (ER 2.175) - som er bevaret og gengivet i sin helhed i *Brovst d* - kan retssagen rekonstrueres.

De vidner, der blev indkaldt torsdag den 13. og fredag den 14.1., havde hørt en eller flere af Aakjærs foredrag, og de huskede dem noget forskelligt alt efter, om de var hans »fjender« eller »venner«. De første mente således, at han i sine kirkeforedrag »hånede og spottede vor religion og gudsdyrkelse« og havde sammenlignet »kirkerne med skuespilhuse og præsterne med de lange sorte kjoler og hvide kraver med skuespillere der stod på en forhøjning og skrælede ud over de mennesker, der sad nedenunder«, og at han i sine revolutionsforedrag havde fremdraget »revolutionen som noget godt og nyttigt, der havde

været godt for hele Europa« (Meldgaard) (*Brovst d*. 20-21). De sidste, derimod, mente, at han i sine kirkeforedrag »lærerigt og godt« havde fortalt om, hvordan »det kristne liv« efter en forfaldstid »var blevet vækket ved fremragende mænd navnlig Luther og Grundtvig« (Odgaard), mens han i sine revolutionsforedrag havde påvist, »hvorledes det dårlige regimente under kongedømmet gjorde revolutionen nødvendig« uden, at han derfor havde »lovprist revolutionen eller omtalt denne som noget vi burde efterligne« (Jakobsen) (*Brovst d*.27-29). Selv vedgik Aakjær, at han havde sagt, »at han ikke troede, at kristendommen og menighedslivet blev til noget rigtig godt i Danmark forinden disse firkantede, katolske skuespilhuse, som kirkerne er, bleve nedrevne og simple jævne bygninger opførtes i deres sted, simple og jævne skal de være disse bygninger, fordi kristendommens lære er simple og jævne ord«. På dette punkt havde han selvstødt Luther med sig (ER 2.156). Aakjærs mening havde aldrig været »at drive spot med eller forhåne de kristelige lærdomme eller den kristelige gudsdyrkelse« men derimod at angribe »kirkerne pragt og præsterne dragt«. Om sin forelæsningsrække over den franske revolution fastholdt han, at den var strengt historisk, og at han ikke »på nogen måde havde tilsigtet eller tænkt på [...] at overføre, hvad han fortalte, på vore forhold, eller på nogen måde at han ville opfordre til noget lignende herhjemme« (*Brovst d*.30-31).

Da Aakjær havde forsvaret sig, var tiden blevet så fremskreden, at forhøret

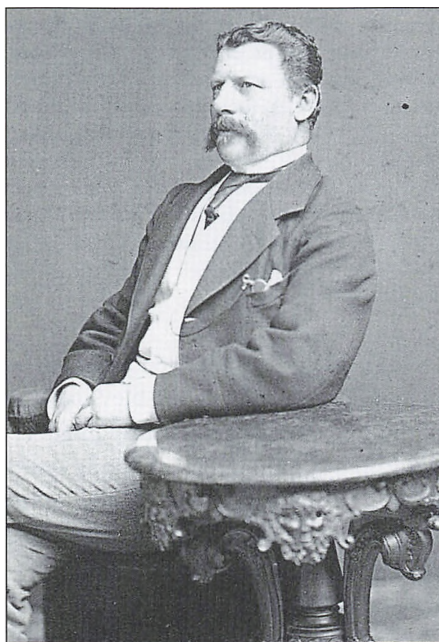
Viborg Tugthus.

blev udsat til mandag den 17.1. Hvis man tror, at retssagens hovedperson var brødebetyngtet og gruede for sin fremtid, da han tog med Odgaard hjem til Tasmungaard, tager man fejl. Tilsyneladende helt uberørt af situationen holdt Aakjær lørdag den 15.1. endnu et møde i Fly Skole, hvor han foredrog Hostrups »Soldaterløjer«. Denne udæskende opførsel kombineret med hans provokerende fremtoning i retten - »Jeg var ærlig og sandhedskærlig indtil det overmodige.

Jeg lancerede mine politiske og religiøse Grundsætninger lige op i Synet af denne stokreaktionære Forhørsdommer. Det var næsten som at kaste ham Peber i Øjnene. Han løb bag ved sin Skranke som en tirret Ulv« (ER 2.159) - blev van Wylich for meget, og selvom der ikke blev fremsat nye anklagepunkter mod Aakjær under afhøringerne den 17.1, blev han alligevel varetægtsfængslet, da dagen var omme. I forhørsprotokollen begrundes fængslingen således (*Brovst*

d.40): »Da der på grund af den mod Jeppe Jensen fremkomne mistanke om at han har drevet spot med den her i landet bestående gudsdyrkelse samt at han ved et politisk foredrag har søgt at ville ophidse til oprør fandtes nødvendigt under sagens nærmere undersøgelse at sikre sig Jeppe Jensens tilstedeblivelse og at hindre ham fra samkvem med andre, dekretedes arrest på hans person, hvilket blev ham betydet«. Aakjærs beskrivelse af arrestationen er unægtelig noget mere levende (SV 4.7): »Herredsfogden, der lod til at være i en noget ophidset Sindsstemning holdt en Tale for mig, der havde baade Fynd og Klem [...]. Omkvædet var, at slige unge Personer som jeg og mine Lige gjorde bedst i at holde deres Mund. Jeg tillod mig da at bemærke, at efter hvad jeg vidste, var der endnu Talefrihed i Danmark. »Jeg skal give Dem Talefrihed!« sagde Herredsfogden, idet han pegede paa Døren til Arrestkjælderen«.

Tyve år og i fængsel. En ret så barsk oplevelse! Først blev Aakjær »fesenteret« - under visitationen måtte han aflevere sin pung, sit ur og alt, hvad han havde i lommerne - og derefter blev han ad »hæslige, fugtige Gang, hvor der krøb Tudser og Padder« ført til sin »utrolig svinske« celle: »En hæslig Stank fra Gangen og alle de skidne Celler og deres lusede Fattigdom laa med sin Blytyngsel hen over det Hele«. Reglementet foreskrev »Prygl og Rotting for den mindste Forseelse«, så det var bare med at indordne sig godvilligt under de middelalderlige forhold (ER 2.162-163). Heldigvis var der en Bibel i cellen, så når Aa-

Den skrappe forhørsdommer Peter Frederik Nicolai van Wylich.

kjær ikke var i retten, hvor han stod anklaget for gudsbespottelige foredrag, brugte han tiden på at læse størstedelen af både Det Gamle og Det Nye Testamente! Han digtede også et enkelt digt, som viser, at han endnu var troende (ER 2.167): »Min Brøde bliver jeg aldrig bevidst./Jeg talte i Sandhedens Navn,/og det vil jeg gjøre, til Herren tilsidst/mig leder ind i dens Havn«. Det allerværste var hverken svineriet, den usle kost eller kedsomheden men derimod uvisheden. Han vidste aldrig, om han ville blive løsladt og i givet fald hvornår (ER 2.165):

»Det tænker de Frie vel næppe paa, hvilken grænseløs psykisk Lidelse en saadan Inde-

spærring rummer, især for det unge flagrelystne Sind; og saa er Straffen, Afsoningen, sikkert for intet at regne imod Varetægtsfængslet. Selve Afsoningen har sin begrænsning. [...] Men Varetægtsarrestanten sidder paa det frygtelig Uvisse, i mit Tilfælde som Genstand for en hadesyg og bøddelagtig Forhørsdommers slette Lune og Forgodbefindende. »Jeg kan Satan gale mig lade Dem sidde til De raadner,« var en af hans Yndlingstrusler«.

Retsmøderne varede ved hele januar måned ud, men selvom der blev indkaldt adskillige vidner, kom der ikke noget afgørende nyt frem. Flere mente at kunne huske, at Aakjær direkte havde afvist »revolutionen som noget skrækkeligt man skulle undgå« (Brovst d.52), så Wylich koncentrerede sig om det religiøse spørgsmål. Uden held. Hans foresatte, stiftamtmand Frederik Bruhn, fandt, »at min unge Person ikke skulde straffes for de Petitesser, som Forhørene havde bragt for Lyset« (ER 2.173), så den 2.2 blev Aakjær efter 17 dages ophold i Viborg arrest løsladt og sagen mod ham afsluttet. I forhørsprotokollen hedder det, at arrestanten »bad [...] om, hvis det var muligt at måtte slippe for tiltale og straf idet han nu erklærer at han så foreløbig ville være forsigtig for fremtiden« (Brovst d.62). Aakjær understreger i sine erindringer »med mit æresord og den stærkeste Protest, jeg er raadig over, at det fra Ende til anden er den usandfærdigste Fremstilling, der gives kan af det, der hændte for Viborg Ret hin 2. Februar 1887« (ER 2.175). Han havde absolut ikke givet noget tilsagn om at »ville være forsigtig for fremtiden«! Wylich kunne tydeligvis ikke fordrage Aakjær -

han skreg »holdt Bøtte« til ham og kaldte ham nedladende »Grønskolling« og »grøn nitten-tyveaars Dreng« (SV 4.8) - og »for at dække sin egen Retræte« (ER 2.175), da den stort anlagte sag løb ud i sandet, lagde han ham ord i munden.

Fri! Fri! En uhørt lykke (ER 2.177): »Det er en besynderlig Følelse at slippe ud af et Fængsel efter 17 Dages Indespærring. Den, som ikke har prøvet det, vil have vanskelig ved at forstaa det. Jeg havde den første Dag en uimodstaelig Trang til at løse alle Lænkehunde og alt det, der staar og slider i sit Bindsel«. Umiddelbart inden han skulle ud for at læse op af »Soldaterløjer« den 15.1., var han begyndt på et brev til Marie, som han færdiggjorde den 9.2. Det viser tilfulde, at hans kampiver om muligt var stærkere end nogensinde (BR 1.24): »Dage fulde af Kval, mættet af Harme, sylted i Bitterhed. Men dog hvilke forunderlige Dage, rige som mange Aar paa store Oplevelser, paa højt flyvende Tanker, Ideer der stormede frem af Hjærtets Gemmer, som vilde fnysende blodsprængte Stridsheste hen over en af Kamplarm forvirret Valplads [...] jeg kæmped og jeg vandt - vandt foreløbig - vinder bestandig, dør som Sejrhætte«. For rigtig »at vise van Wylich, hvor lidt jeg frygtede ham«, fortsatte Aakjær med at holde »historiske Foredrag og politiske Møder værre end nogensinde« (ER 2.176), ligesom han i en lang artikel i »Skive Folkeblad« den 24.3 gav sin uensurerede version af retssagen under overskriften »Rapport fra Revolutionen i Fly« (SV 4.1-8). Han havde ovenikøbet den frækhed at sende rapporten til Wy-

lich! Den eneste af sine fjender, Aakjær personligt gav en skideballe, var pastor Winding. Da han tilfældigt rendte på ham i Fly Skole, fortalte han ham »med de hvasseste Ord, hvor jeg foragtede ham, hvor jeg ansaa ham for en fejg og lyssky Stymper, der havde søgt min Undergang ad de mørkeste Stier«. Han tog tavs imod overhalingen, mens han nervøst bed sig »i sit Judasskæg« (ER 2.178). Lundø tager klart afstand fra præstens klapjagt på Aakjær: »Pastor Windings Fremfærd mod den unge, stærkt gærende Jeppe Aakjær kan ikke forsvares. Det var Nidkærhed uden Forstand og fik den modsatte Virkning af den tilsigtede«. Derudover er Lundø helt uenig i Aakjærs »haarde Dom« over Winding, som trods sit kejtede væsen besad mange positive menneskelige egenskaber: »Jeg synes, den er uretfærdig og helt ved Siden af. [...] Pastor Winding hørte til de Mennesker, som man skulde kende ret for at kunne vurdere. Han vandt ved nærmere Bekendtskab. Det er ikke alle, der gør det« (»Fra Viborg Amt 1938«, s.47-49).

Det er hævet over enhver tvivl, at rets-sagen »i en afgjort Grad kom til at præge min Karakter i disse Ungdomsaar« (ER 2.151). Ja, mere end det (*Brovst* d.8): »selvom fængselsopholdet kun blev kort - sytten dage - blev varetægten i Viborg arrest en så afgørende oplevelse i Aakjærs liv, at den fik betydning resten af livet, ja, blev en gæring i ham, der vendte op og ned på den unge digterspires livsholdning«. Forløbet gav ham »en tiltrængt og gavnlig Lektion i Menneskekundskab« (ER 2.176). På sin egen krop

Foredragsholderen Aakjær.

erfarede han, hvor vilkårligt statsapparatet behandlede folk, der tillod sig at tænke selvstændigt og sætte spørgsmålstejn ved bestående samfundsforhold (ER 2.174): »Jeg var jo magtesløs, som enhver Mand var magtesløs under den gamle Retspleje, hvor en 20-aarig Knægt stod muttersalene uden ringeste Sagførerhjælp ved sin Side, imens hans Fremtidsskæbne afgjordes inde paa den anden Side af en malet Planke, af en Forhørsdommer, der var hans politiske Modstander og hadede og foragtede enhver Trævl og Fiber i hans ungdommelige Hjærte«. Aakjær lærte også, at han intet skulle forvente sig fra sine bysbørn (ER 2.176-177): »De fleste i mit Fødesogn, det gjaldt især de ældre, havde an-

lagt en yderst fjendtlig Maske overfor mig, og det samme Ansigt bærer Fly og dets Omgivelser hovedsageligt den Dag i Dag. Jeg har i Sandhed maattet erkende det gamle Ord, at ingen Profet er agtet i sit Fædreland«. (Se: *Brovst* c-d)

Fimbulvinteren på Askov Højskole

Som tidligere omtalt havde Aakjær og Odgaard planer om at oprette en højskole, så for at få gode ideer tog Aakjær oktober 1887-marts 1888 til Askov Højskole. Forstanderen Ludvig Schrøder var »en over alle Grænser forgudet Mand indenfor Grundtvigianernes Kreds« (ER 2.191), og da han ydermere havde håndplukket en række fremragende lærere til skolen - Poul la Cour, Holger Begtrup, Jakob Knudsen m.fl. - havde Aakjær en berettiget forventning om, at netop Askov var stedet, hvor han kunne lære kunsten at drive en livsoplysende højskole med succes. Han blev slemt skuffet. (Højskoleopholdet inspirerede ham sidenhen til et afsnit i romanen »Arbejdets Glæde«: SV 8.122-132).

Meget rigtigt fastslog højskolekammeraten Wilhelm Milthers (*Danelund* b.70): »Jeppe Aakjærs ophold på Askov var og blev en misforståelse. Han kom med en på forhånd vrang indstilling«. Normalt tager man på højskole med et åbent sind for at lære noget, men Aakjær kom med et lukket sind for at belære andre. Dette indså forstanderfruen hurtigt (*Staub*): »Aakjær er ikke kommen for at lære af os men for at lære os«. Han følte det, som om han på den sønderjyske højskole med udsigten til det tabte land trådte tilbage i tiden: Opholdet blev »en

sær, tosset Baglæns-Dans, der da næsten heller ingen Rolle kom til at spille i mit Liv [...]. Jeg havde gennemløbet en ungdommelig brusende Ungdomsudvikling, hvor alt stod i Realismens Tegn, nu blev jeg henført til denne Romantikens sikre Borg og Fæste, hvor Halvfjerdsernes Mænd aldrig blev nævnt uden Skuldertræk« (ER 2.190). Som landets øvrige højskoler hvilede Askov på det kristent-grundtvigianske grundlag, han var i færd med at undergrave (ER 2.191): »Jeg var endnu ikke ganske Fritænker, men saa med ophøjet Foragt paa al blødhattet Grundtvigianisme«. Til de teologiuddannede læreres forfærdelse tordnede han (*Nielsen, Rasmus* 29): »Jeg hader disse teologer. De burde i hele skibsladninger sendes til Amerika!«

Da Aakjær hurtigt blev træt af at høre »om Thors Mjølner og Midgaardsormen der ompænder alle Lande, om Fenrisulven og Loke-bedrifter, om gamle norske konger og islandske sagaer osv. osv.« (*Brovst* g.83), stiftede han »en Diskussionsforening blandt Eleverne, hvor vi drøftede de Spørgsmaal, der i Tavshed blev forbigaaet i Skoletimerne, saadan som Darwinisme, Georgeisme, Antimilitarisme og andre glødende Problemer, der fyldte den frisindede Presse og optog Ungdommens Sind. [...] Jeg var maaske den, der stod hyppigst paa Diskussionsaftnernes Talerstol. Jeg udviklede her en forbløffende Talerfærdighed, en Letthed i at tumle med alle Problemer, bidsk og slagfærdig havde jeg da endelig ogsaa Ord for at være. Paa Talerstolen var jeg rigtig i mit Es« (ER 2.194 & 207). Han så ingen grund til at sætte »sit Lys

Aakjær på Askov
Højskole.

under en Skæppe. Han lod det skinne baade i Samtaler og Diskussioner, hvor han fremsatte sine radikale Anskuelser med en ophøjet patetisk Værdighed« (Nielsen, Rasmus 29). Kloppenborg-Skrumsager, der var elev på Askov samtidig med Aakjær, har beskrevet ham således (Jydske Tidende 24.4.1930): »Han havde den Idé, at en Diskussionsklub, hvor man drøftede Tidens Problemer, kunde man faa mere ud af end af hele Askov ... Men hans Diskussionsklub fik ingen rigtig Tilslutning. Der var en 12-14, som samledes i de forskellige Elevers Værelser - og saa satte de jo Verden paa den anden Ende ... Aakjær vilde alt det, han mente var Samfundsonder, Militarismen og andre »Ismer«, til Livs. Saa kunde han blive helt balstyrisk og

hysterisk«. Højskolens ledelse opfattede klubben som et stort problem, og Poul la Cour tog en alvorlig samtale med Aakjær om hans undergravende virksomhed. Sidenhen omtalte Schrøder hans halve år på Askov som »Fimbulvinteren der gaar foran Ragnarok« (ER 2.205). Men på trods af den revolutionære diskussionsklub, hvorom der ifølge Askovs protokol var »delte meninger« i lærerkollegiet, blev Aakjær ikke bortvist, og ved halvårets udløb fik han ovenikøbet ug for sine »evner« og mg for sin »flid« (Danelund b.70).

Kloppenborg fortæller, at Aakjær allerede dengang digtede på livet løs: »Han var jo Lyriker, og jeg husker ogsaa, at han i sine Digte dengang talte om Gud«. Der var »en god Oprigtighed i ham«:

Når han læste sørgelige digte, kunne han røres til tårer, men så rømmede han sig og sagde: »Lad os nu ikke blive sentimentale«. Mere end noget andet foragtede han den drivende sentimentalitet, der i disse år var på mode blandt højskolelærere, som umandigt flæbede over over naturens viselige indretning, afdøde hustruer og lignende (ER 2.193):

»Der blev i det hele taget fældet mange Taarer paa Askov Talerstol; la Cour var vel nok den, der leverede de fleste, skønt Forfatteren Jakob Knudsen heller ikke var nogen Sinke, om Høns skulle vandes. [...] la Cour kunde ikke holde det simpleste Foredrag om Fysik eller Stjernehimlen eller hvad som helst, uden at Taarerne strømmede ham ned ad Kinderne ved Tanken om Guds Godhed mod Syndere. Det kunde til Tider blive ret smagløst«.

Når Aakjær i 6 samfulde måneder overhovedet kunne udholde lærernes tårer og endeløse palaver om den oldnordiske mytologi, var det måske, fordi han var privat indlogeret ude i byen, hvorved han fik tid til de selvstændige studier, han elskede højere end alt andet. Til Andersen skrev han 30.10 (BR 1.32): »jeg lever saa ingetogent, saa klosteragtig munkefront paa mit eget ærværdige Hummer, med Tiden optaget af Heine og engelsk Filosofi. Denne Vinter vil jeg hellige til absolut Selvtænkning, i den vil jeg være dygtig egoistisk«. Et par notesbøger, hvori han gjorde uddrag af de bøger, han gennempløjede, vidner om, hvilket enormt læsepensum han overkom. Forfatterrækken var alenlang: Troels-Lund, Ibsen, Strindberg, Garborg, Martensen, Spencer, Høffding, George, Mill m.fl.. I den ene af notesbøgerne

indførte han på første side et citat af Bjørnson, der afslører målet med hans »Selvtænkning« (*Brovst* g.90): »Det største som Gud kan give/er ikke at kaldes berømt og stor,/men menneske ret at blive«.

Selvom de frie studier udgjorde hovedudbyttet af halvåret i Askov, havde Aakjær dog én stor, uforglemmelig oplevelse på højskolen, idet den i november gæstedes af selveste Bjørnstjerne Bjørnson. Den norske skjald blev dyrket som en afgud - »Vi tilbad ham med den Kritikløshed, der er ejendommelig for dem, der endnu befinder sig i den første lykkelige Ungdom« - og hans ophold blev da også en uhørt succes: »Ingen Lykke i Verden kan stilles ved Siden af den at møde et stort Menneske paa et Tidspunkt af sit Liv, da man endnu er ung og trohjærtig nok til at kunne give sig Pietetsfølelsen i Vold« (SV 4.142 & 145). På Askov introducerede han foredraget »Engifte og Mangegifte«, som han sidenhen rejste Norden rundt med, og det var en bjergtagende oplevelse at høre ham forkynde seksuel afholdenhed før ægteskabets indgåelse. I det daglige samvær var han en festlig fætter: »Han var rigtig kaad og løssluppen i de otte Dage, han opholdt sig paa Skolen, fortalte Digt og Skrøner over en lav Sko, altid om sig selv og hvilken Allerhelvedes Karl han havde været alle Vegne«. Ved middagsbordet bandede han så voldsomt, at forstanderfruen undertiden måtte gå afsides. Frimodigheden lå til ham: »En Morgen kom han styrrende over Gaarden ind imellem en Flok Elever, der stod inde i et Rum med Tjære paa

Væggen. Bjørnson raabte til den forbausede Ungdom, saa det klang mellem Husvæggene: »Sig mig, Gutter, er det her man pisser?« Og det var det jo så (ER 2.201-202)! Ihvertfald én gang snakkede Aakjær mand til mand med »denne mit store idol, denne kæmpe for sandhedens ret, denne mit livs sanger. I sindet et barn, i handling en viking« (Brovst g.104). Bjørnson spurgte ham, hvad han var, og han svarede selvbevidst (Kristensen a): »Før var a Buendræng, nu har a taget Præliminæreksamen«. (Se: Brovst g/Bukdahl d)

Lærer på Elbæk Friskole

Aakjær var nok meget utilfreds med halvårskurset på Askov, men det skaffede ham dog i oktober 1888 ind som andenlærer ved den nystartede børneskole Elbæk Friskole ved Horsens.

Han startede den 15.10., og allerede den 3.11. beklagede han sig i et brev til Marie over, hvor vanskeligt det var, »at skulle gøre stene til brød og forkælede unger til mennesker«. Foreløbig var han fast besluttet på at dæmpe deres »ramahyl«: »Jeg er glad for mit arbejde, og jeg vil tvinge disse uopmærksomme klører til at interessere sig« (Brovst f.191). I løbet af de følgende måneder måtte han erkende, at han i modsætning til forstanderen Johannes Elbek, der var »en barnlig og naiv Mand, som Børnene kunde gaa indeni«, ikke kom særlig godt ud af det med eleverne og slet ikke formåede at fange deres interesse: »Børneundervisning har aldrig interesseret mig. Ikke engang mine egne Børn har jeg rigtig kunnet tage mig af, hvad jeg bittert an-

grer, men ingen kan omgøre sin Natur, og min Interesse har altid ligget over Barnets Horisont. Jeg har aldrig selv rigtig været Barn, hvor skulde jeg saa forstaa mig paa andre Børn«. Afstanden mellem ham og de forkælede unger, som »kom fra Hjem, der havde opsuget de grundtvigske Skoletanker, der gik ud paa, at det slet ikke havde noget at sige med Kundskaberne, bare Børnene fik en venlig Omgang«, var for stor, for uoverstigelig. Som Brovst malende udtrykker det (f.186): »Vingefanget skulle være en ørns, nu bad man ham flyve videre på spurvevinger«. Jo mere ørnen kedede sig nede i undervisningslokalerne, jo mere isolerede den sig oppe på sit studerkammer. Ja, til sidst forløb timerne på den måde, at Aakjær blot sad »i mine egne »store« Tanker og længtes efter Bøgerne, der ventede mig oppe paa mit Loftskammer. [...] Hvad Børnene fik ud af det, aner jeg ikke noget om, og det spurgte jeg heller ikke efter« (ER 3.29-30).

Med få streger har forstanderen tegnet omridset af sin dygtige men meget utilpassede lærer: »Der var Fjandboklang i hans Maal, han gik i graa Klæder, bar langt Digterhaar, vilde gerne holde Foredrag og Oplæsning for Efterskolens Elever, og han skrev behændigt Vers i Stambøgerne. Han var meget flittig, sad idelig i fritiden paa sit Værelse paa Loftet og tog aldrig Del i Laget og Lystigheden i Husets Kreds«. Elbek gengiver et digt, Aakjær skrev til en ung piges bryllup. Det unge pars lykke står i en skærende kontrast til hans egen eksistentielle udsathed: »Hvor jeg bli'r af, er der

ingen, der aner,/mit Liv gaar ad uregelmæssige Baner [...] /Min Skude staar udad for Vover og Vinde/en Havn at søge, et Læsted at finde« (*Elbek* 6-7). Der skulle gå mange år endnu, førend han fandt sin blivende havn. Foreløbig måtte han tage nok en tur på de storm-ombruste have.

En banal episode blev den direkte anledning til hans afsked: Nogle vanartede unger væltede under stort spektakel en bæk, han skreg forbitret »I Satans Unger!« efter dem, de refererede dette tilråb for deres forældre, som klagede til *Elbek*, der fyrede sin bandende lærer i maj 1889 (ER 3.38). Umiddelbart efter afskedigelsen rejste Aakjær hjem til sine forældre. (Se: *Elbek*)

»Nældebladet«

»Aakjær, dit Navn er: Begivenheds-løse«. Med dette omskrevne Shakespeare-citat karakteriserede Aakjær i maj 1889 sin fødeby (BR 1.45). Det stillestående landsbysamfund med dets manglende interesse for alt, hvad der lå udenfor gadekæret, virkede kvælende på ham (BR 1. 21): »Indbyggernes Flerhed er et dvaskt ligegyldigt Folk, som næppe have Spor af aandelige Interesser, hvis eneste Bestræbelse og højeste Maal er en fyldt Pengesæk, rigtige ægte Guldkalvedyrkere med lavbaarne jordbundne Tanker«. Der måtte bare ske et eller andet, og i en desperat længsel efter forandringer stiftede han en revolutionær ungdomsforening, som igennem et års tid holdt møde hver måned hos gårdejer Peter Toft i Kjeldberg. Den talte »højest en 20-30 Medlemmer; Mænd og Kvinder,

mest af Tyendestanden. Jeg var den selvskrævne Formand og Bestyrelsen bestod af 3-4 andre, men ingen havde Ideer uden jeg, og man satte sig aldrig op imod mine Beslutninger«. Til de »halvvejs anarkistiske Møder« holdt Aakjær foredrag »om et eller andet højtflyvende Emne, der altid havde en agitatorisk Brod, var rettet mod Estrup og hans Regimente eller mod Katekismen og Præsterne« (ER 3.42-43).

Efter nogen tid foreslog Aakjær, at foreningen skulle udgive et medlemsblad. Han ville selv påtage sig at skrive det, mens ungdomsforeningens bestyrelse, der bestod af Jens Aakjær, Jens Mortensen og Niels Andersen Kjeldbjerg, skulle være ansvarshavende. Forslaget blev accepteret, og juli 1889 udkom det første nummer af »Nældebladet«, hvori Aakjær med »Corsaren« som forbillede ville »drille mine selvglade hyperortodokse og saare reaktionære Bysbørn eller rettere Herredsbørn«. Lindberg har tegnet et ondsksfuldt portræt af den unge satiriker ved »arbejdsbordet« (SVB 26.8.1920): »Efter Sigende blev det meste af Bladet skrevet, naar Jeppe hin unge agede til Skive med de aakjærske Svin; og Grisekassen var da Underlag for de ungdommelige aakjærske Tankefostre«. I det stikkende blad, der udkom i 30 hektograferede eksemplarer, beskrev Aakjær beboerne i Fly som »et ærbart og dydigt Folkefærd, der hver Aften æder sin Grød i sit Ansigts Sved, hver Søndag gaar til den eneste saliggørende Fly Kirke og knap tillader sig en Snaps Juleaften. [...] Forresten er det et fattigt Folk, der koger deres Kartofler

i Vand, og ikke gaar i Seng nogen Aften uden at bede Himlen bevare sig imod alt for svære Kommuneskatter og alt for slette Grisepriser« (ER 3.46-48). Skolen, kirken, sognerådet ... intet undgik hans satiriske pen.

Allerede da det første nummer udkom, blev Mortensen og Kjeldberg betænelige ved »de kradse Bemærkninger«, og da Aakjær i det tredje nummer begyndte at kritisere navngivne personer, trådte de ud af bestyrelsen og blev erstattet af Jacob Teglborg og Kr. Bregendahl (*Kjeldbjerg* 92-93). På det tidspunkt var Flyboerne holdt op med at hilse på og tale med Aakjær, og nogle ymte endda noget om at melde ham til myndighederne (*Teglborg*): »Det [bladet] satte alt og alle i Gabestokken, hvorfor der rejste sig en sand Storm af Raseri mod den unge Fusesentast. Der var adskillige, som truede Aakjær med »et godt Law Tærsk««. Aakjær gottede sig i sit stille sind og skrev til Marie (*Brovst* f.218): »Åh, hvor jeg gnider mig i hænderne. Det er første gang jeg har set disse *møg-mænd* i raseri«. I artiklen »Vabler« udfordrede han sine kritikere og spurgte, om de skulle duellere på plejle, bekaste hinanden med teglsten eller spise om kap i pandekager! Han forsikrede, at han ikke havde til hensigt at gøre dem fortræd med sine skrivelser, hvad han vist heller ikke ville slippe godt fra:

»Og den store Politimester i Himlen, han har et aparte lille Kighul ned til Aakjær-boen, gennem hvilket han fører Øje med ham og værner ham mod Djævelen og alle hans onde Anslag og Idrætter, og det forundrer øjensynlig mine Landsmænd og ikke mindre mine smukke Landsmandinder, at Politiet endnu

ikke er skredet ind og har lagt Haandjærn paa mig, og den store Politimester i Himmelen endnu ikke har grebet til overordentlige Foranstaltninger imod mig«.

Da hverken »Politimesteren i Himlen« eller hans kollega i Viborg greb ind, besluttede de ellers sindige Flyborgere at tage sagen i deres egen hånd. På det kraftigste opfordrede de Aakjærs far til at smide sin vanartede søn på porten, men han nøjedes dog med at anmode sin »unge Galfrans« af en søn om at lade »det slemme Blad« gå ind. Galfransen indvilligede nødtvungent, selvom »det havde moret mig usigeligt at sende det lille Oplag af Bladet med det sviende Navn ud mellem de selvgede Bønder, der hadede mig saa hjærteligt. [...] Mit Fødeland *Fly og Vridsted Kommune* kunne atter aande frit« (ER 3.49-50). Med Aakjær som redaktør nåede »Nælebladet« at udkomme med 5 numre. Det gik ind ved juletid 1889, og bestyrelsen blev opløst. (Se: *Teglborg*)

Seks uger i Helvede

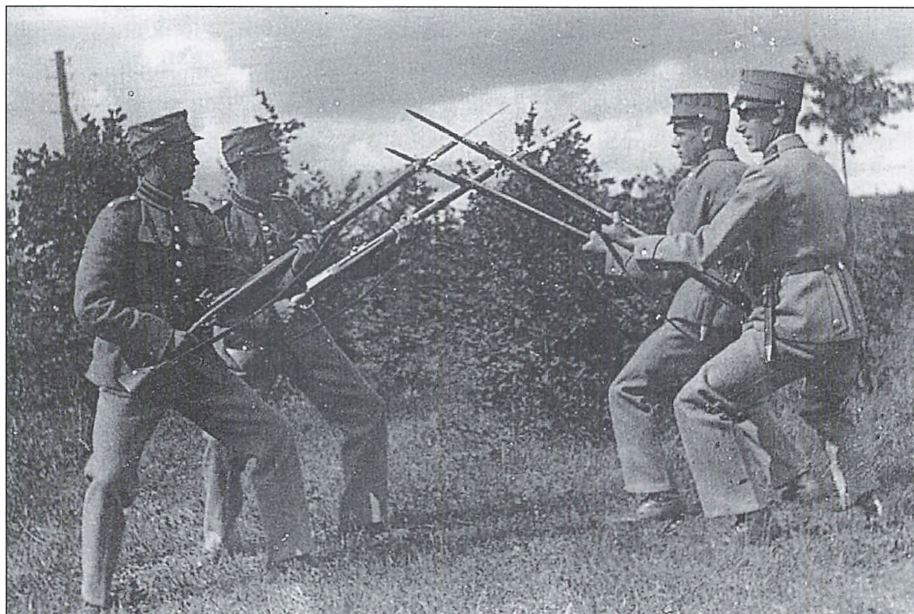
I flere år havde Aakjær »lusket forbi Militærvæsenet som et Onde - en Tandudtrækning -, som man opsætter saa længe som muligt«, men efter flere udsættelser blev han omsider indkaldt. I et brev til Maries broder Søren Bregendahl har han levende beskrevet, hvordan han »den 27de Septembris i det Svirens og Idiotismens Aar 1889« blev »tvunget til at indtræde i Slagterkorpset som Infanterist for Gud og Mennesker« (BR 1.48-52).

Sessionen foregik på Skive Raadhus. Fra morgenstunden af drog Aakjær sammen med Jens ind til »den sære By, der

bagom Fly [...] En mærkelig Stad! Hver anden sælger dér »Øl fra Fad««. Det vrimlede med vordende rekrutter i »den lille rødtagede By«: »I Flokke drev »Numrene« om paa Gaden, fulde til Halsen af Punsch og Vigtighed, af brovten- de Ord og øllet Oprigtighed. De skrattede og skraalte Dagen rundt. En hoppede, én dansede og én havde ondt. En følte Trang til paa Gaden at lægge sig, en anden gik afsides for at brække sig, en tredje kvædede en Stump af en Vise og overdøvede Fortovets Grise«. Sessionen startede punktlig: »Klokken slog 10 afmaalte Slag: Raadstuedøren sprang op med et Brag. Ind vi styrtede alle atten; op ad Trappen hele Klatten!« I rådstuesalen måtte de klæde sig »nøgne som Adam i Paradis« - »Vi lignede en Flok plukkede Ænder, som der vi stod med klaprende

Tænder« - hvorpå sessionslægen på ubehageligste prangervis befølte og befamlede dem fra top til tå. Aakjær havde ingen legemlige skavanker, og den tilstedeværende krigskommissær - »en glubsk Guf-Guf« med et hår, der strittede »som Svinebørster« - skreg: »»Knægt! du er Infanterist!« - Og jeg tumled ud ubevidst. - Saa gik det til fra først til sidst. Pst!«

Egentlig skulle Aakjær have ligget i Viborg, men han fik efter eget ønske lov til at aftjene sin værnepligt på Sølvgade Kaserne i København. Da han troppe- de op 31.3.1890, blev han straks reduceret til en talstørrelse: Hvor han før havde været *mennesket Jeppe Aakjær*, blev han nu slet og ret *rekrut nummer 518*. Sergeant Jørgensen - »Han hører til de slettede Individider, jeg har været ude for, og

Danske Jenser leger krig

dette onde Menneske havde hundrede unge Knøses Skæbne i sin Haand« (ER 3.70) - modtog ham med råb og skrig, »saa hans Spyt strentede mig i Ansigtet«, og hermed var tonen lagt an: »Dælen lyner og tordner over vor Udgang og vor Indgang. Der bandes og brøles saa lange Dagene er. Det er et helt Tordenvejr af Eder fra Morgen til Aften. Forbandelser drysser ned over os saa tætte som Aske over Pompeji«. De endeløse dage med deres ensformige øvelser, hvor befalingsmændene morede sig med at lade de menige kaste sig i kokasser og andre uhumskheder, var »fyldte til Randen af Raahed«: »Intet kunde gøres ellers siges uden at der fulgte en Raahed med, sjældent en Vittighed, bare den argeste Plumshed« (ER 3.58-64). Ifølge erindringskitsen »Under Sablen« (SV 7.26-29) tvang Jørgensen en soldat til at træne så voldsomt, at han døde af overanstrengelse, hvorpå den ondsindede sergeant en månedstid senere blev ramt af nemesis, idet han selv faldt død om med sprængt hjerte for øjnene af sine begejstrede rekrutter.

Som et belæst åndsmenneske pinte det Aakjær, at udannede og simple mennesker, som han blot ville have ignoreret ude i det civile liv, nu pludselig havde absolut magt over ham, blot fordi de tilfældigvis havde en eller anden lige gyldig militær rang. En sådan »usselig Orm af en Underkorporal [...] var intet i sig selv, men her havde han Magt, Magt til at gøre et andet Menneske Fortræd for lange Tider« (ER 3.61). Ansigt til ansigt med de koleriske officerer, følte Aakjær det, som om han

»stod over for Køtere, der finder en Nydelse i at rulle sig i et Ekskrement. Det var det, der i ens Rekruttid gav én den Odeur af Lokum, som man i hele ens Soldatertid aldrig fik ud af sit Tøj eller sit Sind. Men saadan har Soldaterlivet vist alle Dage været: en aabentstaaende Kloak til Nationens Forgiftning. Jeg mindes ikke et eneste smukt eller blot menneskeligt Træk, naar jeg tænker paa vore Befalingsmænd« (ER 3.65).

Til Marie skrev han (*Brovst* f.251): »Det piner mig det dyriske liv. Det er som at bo over en rendesten. Hvert minut er gift«.

Det allerværste ved soldaterlivet var dog hverken råheden, afmægtigheden eller de opslidende strabadser, men det forhold, at man aldrig kunne få lov til at være alene (ER 3.63):

»Alt blev foretaget i Fællesskab. Fra Morgen til Aften arbejdedes kun paa at udslette Individet til Fordel for Massen. Man havde egentlig intet Privatliv, saa længe man var Soldat, men var lænket sammen ligesom Slaverne; naar én sov, skulde de alle sove, naar én spiste, skulde de alle spise. Sit hæsligste Udslag gav det sig under Døgnets nødvendige Intimiteter. Skulde man i et lovligt Ærinde var det altid i Fællesskab med en Række andre. I et Rum saa stort som en Bondelade stod der vel op mod Hundrede aabne W.C.'er uden mindste Skillerum. Der sad man ligesom Høveder i den samme Stald, Bag ved Bag. Dette Rum alene burde have været tegnet og stukket i Kobber som Kaserne-Militarismens Symbol. Kaserneerne er ikke andet end Menneskestalde«.

Militæret degraderede ikke alene mennesker til numre men også til dyr! Ikke så sært at Aakjær overskrev sine breve fra rekruttiden med adressen »Helvede«, thi Sølvgade Kaserne »stod fuldt paa Højde med Dantes« (ER 3.68-69).

Heldigvis blev Aakjærs tid i Helvede kort. Da han ramte milevidt forbi mål-skiven under skydeøvelserne, blev han sendt til en øjenlæge, som skulle afgøre, om nr. 518 simulerede eller rent faktisk så så dårligt, at han var ubrugelig som soldat. Øjenlægen virkede »grumme uoplagt«, og da Aakjær under sin seminarietid havde lært så meget fysik, at han kunne »svare paa hans Spørgsmaal, saa Svaret kom nogenlunde i mit Favør«, blev han kasseret efter kun 6 ugers tjeneste (ER 3.69). Lykken ved at blive løsladt fra Sølvgade Kaserne - »det Ækleste, jeg havde mødt paa denne Jord« (ER 3.72) - var om muligt endnu større end lykken ved at blive løsladt fra Viborg Tugthus! Til Marie bekendtgjorde han jublende, at »Overdjævelen« havde fundet ham »uskikket til infanterist at være«: »Rekrut nr. 518 melder sig tilbage til menneskenes tal. Fra Helvedes trange kældre stiger jeg op i dagens lys ... fri! Hvilken lykke! [...] Farvel militarisme! Farvel forbandede bøddel! Hvert trin på din jord var en pinsel. Hvert sekund i dit brød en bråddet kval« (*Brovst* f.258-259).

I det brev Aakjær skrev til Søren Bregendahl om sessionsdagen, udtrykte han sin inderlige foragt for militarismen i stærke og velvalgte ord (BR 1.51-52):

»Militarismen! Jeg blir ondskabsfuld, naar det Ord nævnes. Militarismen! Det Ord er syltet i Eder, bestrøet med Laster, gjennemdrukket af Blod og indsvøbt i Folkenes drivende Forbandelse. Militarismen! Dette helvedebrændte, mordbetændte Satan-i-Voldske Usleri og Djæveldom der drypper af Edder og Gift, af Blod, af al Helvedes Sot og Synd. Den er Aarsag til Have af Blod, Ynglinge-

blod, Strømme af Graad, Mødrenegraad, bundløse Grave med Ynk og Jammer. [...] Øde og brænde, myrde og skæmme, det var dens Hænders Gjærninger. Men aldrig har den plantet et gavnligt Frø, aldrig frembragt *ét Bid Brød* for en hungrende Mund i alle de Aarhundreder, den har voldtaget Verden og skamredet Civilisationen. Jeg hader den med et brændende Had. Jeg skulde gjerne arbejde for en Omforandring i Trosbekjendelsen saa der i Stedet for Ordene: »Vi forsager Djævelen og alle hans Gjærninger« kom til at staa: »vi forsager *Militarismen* og alle dens *U-Gjærninger*«.

Aakjær var allerede inden sin soldatertid en fanatisk modstander af militærvæsenet, og hans 6 uger som infanterist bekræftede alle hans værste forestillinger. Når nye rekrutter ankom til kasernen, betragtede officererne dem »med et Blik som det, hvormed Slagteren ser paa et Stykke nyslagtet Kød. Jo, det var ungt og godt Kød, [...] det egned sig aller-kærest til Kanonbøf« (ER 3.61). Det var præcis denne inhumane reducering af unge, livskraftige mænd til numre, dyr og i sidste instans »Kanonbøf«, Aakjær hadede mere end noget andet. Livet igennem forblev det ham »en psykologisk Gaade, at Militæret taales iblandt civiliserede Folk. Et Faktum er det, at det taales, ja, at det ansees for en saa stor Nødvendighed, at alle Stater i Verden forarnes til det yderste, for at holde dets Raahed vedlige« (ER 2.56). I alle samfund anses det for den værste forbrydelse af alle at slå ihjel. Hvordan kan man da forsvare, at statsmagten med loven om tvungen værnepligt har ret til at indkalde alle våbenføre mænd, så de kan lære at begå den værste forbrydelse af alle? Ja, rå og afstumpede officerer af-

Kr. Kongstads illustration til digtet »Mor ved Brønden« i den ottende stærkt forøgede udgave af »Rugens Sange« fra 1923.

lønnes ligefrem for at forvandle fredelige unge bønderkarle til potentielle mordermaskiner! Kort sagt: Hvad er en soldat andet end en statsautoreret morder? Efter sin indkaldelse skrev Aakjær da også nedslået (BR 1.51): »Her staar jeg afklædt min gamle Moral tvunget til, truet til at ta en Slagters Skikkelse paa og bli Røver lig nødt til at myrde naar Lejligheden byder sig frem, myrde med koldt Blod og opsmøgede Ærmer«.

I 1930'erne fik de radikale vedtaget militærnægterloven, og siden da har unge mænd kunnet nægte at lade sig optræne i morderhåndværket med henblik på drab på unge mænd fra andre nationer.

Moderens død

Den 7.7.1890 døde Aakjærs mor Katrine kun 51 år gammel.

Hun var blevet syg den 10.10. året forud, da en blodåre sprang i hendes mave. »Livet og døden i brydetag ved min mors seng. En uhyggelig nat! Min mor, min kære mor! som jeg elsker denne mor. Vi må beholde hende. [...] Hun elsker mig denne mor, hun forstår mig ikke, men hun elsker mig« (*Brovst* f.234), skrev Aakjær til Marie. I første omgang overlevede hun, men det var kun en stakket frist. Muligvis led hun af tyktarmsbetændelse, som er »den græseligste Lidelse, der uvægerligt vil nedbryde sin Mand, hvis der ikke hjælpes i Tide«, muligvis havde hun kræft i maven. »Der er ingen Fryd i æ Krop mier«, sagde hun nedtrykt. Den værdighed, hvormed hun bar sine smerter, fyldte hendes søn med respekt: »En heroisk Sjæl, min Mors! For det er i Lidelsen et Menneske skal vejes« (ER 3.72-75).

Juni 1890 vendte Aakjær tilbage til sit barndomshjem, og han støttede sin mor på hendes sidste tur ud til gårdens brønd (ER 1.19): »Ved denne Brønd har jeg staaet som voksen Knøs sammen med min Mor Dagen før hun gik til Sengs for aldrig at staa op mere. Dette rene, kølige og minderige Blink fra en mystisk Verden, vilde de gamle gerne have med sig, før de tog Farvel med denne Jord«. Seksten år efter moderens død skrev han det mesterlige digt »Mor ved Brønden« om deres valfart ud til gårdens livgivende centrum. Moderen var drevet af en »Urtidskraft«, hun kunne simpelthen ikke sige verden ret farvel, før hun hav-

de taget afsked med »Hjemmets Midte«, som igennem århundreder havde udgjort pejlingspunktet for generationer efter generationer: »Det lidende og syge/vil staa en fattig Stund/og dulmes ved det./som er rent og frisk og sund«. Når hun kiggede ned i brøndens mørke vand, var det, som om »hun stirred/dybt ind i Evighed./ [...] Al Slægtens Graad og Klage/af Kvinde som af Mand./dens Uraad - Aar tilbage -/hun læste det her i Vand«. Efter dette befriende kig ned i »hendes Skæbnebrønd« var hun rede til »en hedeilig Død« (jfr. SV 6.103-104).

Da moderen først gik til sengs, gik det hurtigt tilbage. Den 6.7. skrev Aakjær til Marie, at hans mor »klemmes mer og mer ind i Dødens Marterhjul. Men hun lider stumt, uden Smertesklynk og -Klage, lider med tørre Øjne. Det eneste Ord, jeg faar, naar jeg bøjer mig ned til hende er: »Det bliver værre nu!« Altid værre. Jeg vil haabe, hun ikke maa leve denne Dag til Ende« (ER 3.75). Dagen efter var det slut. Marie var med til begravelse, og forbløffende kynisk skrev hun 15.7 til Aakjær om, hvordan hun fulgte »dette stykke halvraadne kød til kirken og ind i kirken og hørte en gyselig masse vås og kom ud igen og så præstens ceremonielle hokus-pokus« (*Brovst* f.267).

For de fleste mennesker udgør deres mors død et omdrejningspunkt. Således også for Aakjær: »Hendes Død gjorde det dybeste Indtryk paa mig. Jeg syntes, al Sol og Varme fra den Dag var forsvundet fra mit Hjem. Før havde jeg altid haft et Sigtepunkt under min stærkt vagabonderende Færd. Nu var jeg pludselig bleven en hjemløs« (ER 3. 75).

Han ægtede godt nok Marie i 1893, men ægteskabet blev ikke lykkeligt, så det var egentlig først, da han i 1907 blev gift med sin anden kone, Nanna, og flyttede ind på Jenle, at hans hjemløs-periode op-hørte.

»Aa, disse religiøse Skruper!«

»Min Livsanskuelse er en Bygning under Opførelse; Stilladset tages aldrig ned; thi naar blir vi færdige med vore Lapperier?! -- Den Dag jeg hejser Kransen over det færdige Værk da gir jeg Brændevin til hele Mandskabet! --- Men Kransen over vort færdigtømrede Livsyn, det er vor Ligkrans!« - Aakjær 4.1.1891 (BR 1.68)

Fra sine tidligste knøseår var Aakjær eksistentielt optaget af at forme sig en selvstændig livsanskuelse, hvorpå han kunne bygge sit liv. Når livsanskuelseskampen overhovedet var nødvendig, skyldtes det nogle tankevækkende sorte tegn på noget hvidt papir (ER 3.78):

»Bøger! I har berøvet mig min trygge Ro, min Families Tillid, min Moders Haab, - min Barndoms Tro og mine Fædres Gud. I har tændt et Baal i min Hjerne, ved hvis Skær jeg saa, hvor dum jeg var, men ogsaa hvor kort der er til Videnes Vægge. - Skal jeg da forbande Jer? Nej, aldrig! Thi I skænkede mig Lys. - Hvad det Lys siden har aabenbaret mig, kan jeg ikke gøre Jer ansvarlige for. Priset være Lyset! Fordømmelse over al *indbildsk* Klarhed og Skin!«

Havde det ikke været for de sorte tegn, havde han blot trasket videre i fædrenes fodspor. Bøgerne umuliggjorde en sådan ureflekteret overtagelse af det overlevere-rede. De åbnede dørene ind til en helt

anden verden. Ja, ikke nok med det: De satte også store, uafviselige spørgsmålstegn ved kristendommen, der udgjorde selve fundamentet under den gamle verden, i hvilken han havde henlevet sin barndom.

I starten gjorde Aakjær dog »kun« op med den måde, hvorpå kristendommen blev dyrket. Omkring 1882 læste han henrykt Kierkegaards tidsskrift »Øjeblikket«, hvor der i barske vendinger blev gjort op med statskristendommen (ER 3.111), og da han i 1885 kom på Blaagaard Seminarium, fik han fingrene i Heines bog »Den romantiske Skole«, »der driver det vildeste Halløj med Præsterne og alt hvad Præsterne er [...] Min religiøse Frigjorthed stammer væsentlig fra denne Bog« (ER 2.99). Pe' Kresten, naboen hjemmefra, mente iøvrigt, at det netop var under sin seminarietid, Aakjær blev ødelagt (*Bailum* 14): »Jow, det var, da han kom o' det her Semenarium, Blaagaards Semenarium, da skrev Jepp' engang te mæ, at ham æ Forstander har næret »en brændende Kjærlighed til alle de Kristne«, for han vilde have alle de kristne brændt. [...] Saa siden a fek det Brøv, da var et forbi mæ mi' Skrywen sammen med Jepp'«.

I januar 1887 kom Aakjær i fængsel for gudsbespottelig tale, men da han måneden efter blev løsladt, skrev han til Marie (*Brovst* f.111): »I det øjeblik, da jeg bliver udråbt overalt for fritænker - ja, for *gudsbespotter*, da sidder jeg som hensunken i Vorherres favn med hjertet fyldt af barnetroens milde fryd - åja hvor lykkelig er jeg ikke, mer end menneskelig lykkelig ved denne pagt jeg så varmt

har fornyet med helten fra Golgatha«. Læsningen af Bibelen i den kolde fængselscelle havde for en tid ligefrem forstærket hans barnetro, og under Askovopholdet senere på året ynkede han i et brev til Marie 14.11 fritænkeren Bjørnson (BR 1.36):

» Mig synes det saa tungt, at denne sjældne, rettænkende, ædle Mand, der delte alle gode Haab og Fortrøstninger med os ellers, ikke kunde dele det store lyse Haab med os, der knytter sig til Kristi Navn. [...] At kunne give den Mand sin Barnetro tilbage, hvor vilde det ikke føre Glæde til hans Sjæl, og berige hans Sangaare, saa det spudede endnu mere kvikt og klart. Af alt hvad ondt jeg maa friste, lad mig dog aldrig miste min *Barnetro*. Intet Menneske er lykkelig uden den. Ja, maa jeg faa beholde den uskadt, men det er tit som vilde den svigte mig, som vilde den tage til at gaa under for mig, men kunde jeg rigtig komme til at bede Gud om Lov til at beholde den, bede ret ømt og mildt og barnligt og kjækt op mod Guds Ansigt, mon jeg saa ikke nok fik Lov til at beholde den, da jeg ønsker det saa inderligt«.

Aakjær bad forgæves, for i de følgende år tvang hans »Selvtænkning« ham til at opgive den dyrebare barnetro. Sommeren 1887 nedfældede han en taksigelse i sin dagbog (ER 2.209): »Til min Tro. Tak for Følgeskab til denne Dag; Tak for, at du lyste for mig til nu; du kan ikke længer. Tak for hver Bøn, min Mor bad over mig. Tak for Fadervor og Salmesangen. - Jeg kan ikke længere hjælpes dermed!« Optegnelsen markerer et vadeskifte i hans liv, som dog først blev foretaget fuldtud et par år senere: Fra barndommens ubevidste overtagelse af den fædrene tro til ungdommens bevidste opgør med samme. I hans breve til

Andersen kan man følge, hvordan barne-troen gradvist undermineres for til sidst at undergraves fuldstændig (ER 3.83): »Jeg læser forvovent meget og arbejder stadig paa at opbygge min Selvstændighed. Hver Trævl i min Tro lægges under Loup og undersøges, hver Fold i min Følelse, hver Stænk i min Sjæl holdes kritisk op mod Lyset; alt det mugne Arvegods af Tro og Fordom har jeg baaret ud i Solen; hver en Frase, hvert et flæskefedt Ord har jeg kartet op i sine Tjavsere og slængt det fra mig«.

Mens Aakjær var lærer på Elbæk Højskole, skrev han til Andersen 13.3.1889 (BR 1.43):

»Jeg mangler Forudsætningen: den blinde Tro, den modstandsløse Given-sig det ubekjendte i Vold. Jeg er en ræsonnerende Natur, derfor blir jeg heller aldrig en fuldgod »Præste-Kristen«, der kan la' sig indregistrere i Menighedens Medlemsprotokol under rette Kristensnavn og -Nummer. Jeg er et »Verdensbarn« og blir aldrig andet. Jeg hader og afskyr Synden som jer, men jeg gir den et andet Navn, jeg kalder den *Umoralitet* og *Uretfærdighed*. Mit Liv er viet til Kamp mod den. Alle de (maaske smaa) Evner Gud gav mig, vil jeg sætte ind her. Gjennem denne Kamp vil jeg tjene *min Gud*, der ikke er »de Kristnes« blege Stuegud men er den himmel-dybe Alnaturens forvovne Skaber og Lovgiver, hvis Magt er den forfærdeliges, men hvis Kjærlighed er den retfærdiges«.

I et nyt brev til Andersen hedder det (BR 1.46):

»jeg elsker dig Jord med dit myldrende Liv, med din Sol i det Blaa, men din drejende runde Maane, og *vidste* jeg, hvem jeg havde at takke for al den Herlighed, *vidste* jeg, at det var den Gud med de mange Navne, jeg skulde kaste mig ned paa den dejlige Jord, og paa mine Knæ skulde jeg takke af hele min

Sjæls bundløse Vildhed: Som en Røgelsessky skulde min Taksigelse stige tilhimmels og bane sig Vej til den usigelig gode Gud«.

Der er noget næsten symbolsk i, at Aakjær brugte de to første uger af 1890 til endelig at få gennemlæst Charles Darwins »Arternes Oprindelse«! Mere end noget andet blev denne bog bestemmen-de for hans endelige opgør med kristen-dommen. Sitrende af begejstring lovpriste han i et brev til Andersen 13.1. »Darwins (højlovet hans Navn i al Evighed!) Darwins Mesterværk«:

»Et herligt Værk! En Skabningens Lovsang et Digt om Lovenes Harmoni fortalt i Videnskabsmandens rolige Prosastil. [...] Hans Bog er Nøglen til mangt et aflaaet Rum i Livets Labyrinth, mangt et Rum som Præsterne har hængt Guds Segl paa som helligt og ubrydeligt. Han respekterer ikke de Segl- og Videnskaben bør ikke respektere dem - han bryder dem uden at agte disse selvgjorte Seglgjemmeres afmægtige Forbandelse. Nu sejrer Videnskaben, nu brydes Præstevældet!« (BR 1.54).

Aakjær opfattede videnskaben og teologien som selvmodsigende størrelser (Darwins evolutionslære kontra Bibelens skabelsesberetning), og han valgte ved indgangen til 1890erne éntydigt side til fordel for videnskaben (ER 3.104): »*Det gamle og nye Testamente* er smukke Sprogmindesmærker: flunkende, flam-mende Fantasier, med Poesiens ringlen-de Guldklang i Sproget, - men de er for gamle at leve paa for Nutidsmænd. Nej, det *nyeste Testamente*, det skreves af *Charles Darwin*, og det vil ha bærende Kraft for Aandens Udvalgte endnu i Aarhundreder«. Da Aakjær var højskole-

lærer i 1891, opfattede alle ham som en helbåren fritænker, og det forblev han resten af sine dage (BR 1.142): »Religionen det er Menneskeslægtens Barneble, og de frie stærke Aander har altid været saa temmelig gudløse«.

I et brev til vennen Hans Albrechtsen dateret 4.2.1894 mærker man hans irritation over, at kristendommens magt endnu ikke er brudt (BR 1.133):

»Skulde vi ikke snart kunne undvære Kristendommen, denne søde Extract af en halvsnes filosofiske Systemer, i hvilken der ikke er noget System? Naturligvis mener jeg ikke den for alle har udspillet sin Rolle; i sin blideste Form gør den altid god Nytte som Medicin; det er den Illusion den syge nødigst slipper, det er Archimedes Punkt uden for Altet, som den døende svinger sig op paa, naar hans magre Hænder forgjæves har søgt et andet Holdepunkt, naar Hjærnen svimlede«.

I samme brev nedfældede han et par tankevækkende vers: »Hvorhen gaar Sjælen efter Livets Kampe?/Mon samme Vej som Flammen fra min Lampe?«

Her har vi sikkert svaret på, hvorfor kristendommen havde og stadig har magt over sindene: I det øjeblik, vi opgiver Gudstroen, siger vi også farvel til sjælens udødelighed og det evige liv. Vi nivelleres til dele af den forgængelige natur, og tanken om helt at forsvinde er næsten ubærlig.

Selvom Aakjær sagde farvel til kristendommen og sjælens opstandelse, var han dog ikke dermed færdig med Bibelen og da slet ikke med Jesus Kristus. I »eine grausame Salbe« (BR 1.139-142) til Hans Albrechtsen 24.2.1894 understregede han tværtimod, at han

»elsker Kristus, ømt, stærkt, hengivent; ja, naar jeg faar alle de Lag af Bibelstøv og Præstesnus, af Bispesavl og Munkeløgn fjernet fra hans Byste saa ved jeg næsten ikke hvilket Menneske, jeg elsker mere. [...] Som Gud betragtet vilde han være overordentlig lille; som Menneske er han stor. [...] Men hvor har han dog, frasat sine talrige Forvildelser, sagt vidunderlige Ting! Ting som ganske vist aldrig var helt nye i Tanken men altid nye i Udtrykket. Han var Digter, Stor-Digter; hans Æmne: Himmerig og Helvede, Menneskelod og Menneskelykke, Livets Møje, og »min Fader som er i Himlen««.

Ifølge Aakjær var Jesus en »sprudlende Digter og Æventyrfortæller«: »Interessant har han været. Verden har for lang Tid siden mistet sine geniale Fantaster og vanvittige i hvis glødende Hjærner Materien smæltede og formede sig ud i flammende Syner, religiøse Mysterier, Paradishimle og Mytheslotte«. Dog kunne Aakjær ikke fordrage Jesus, når han i Mathæus-evangeliet 8.12. fablede om »det yderste Mørke«, hvor »der skal være Graad og Tænders Gnidsel«: »Det er slige Ord, der i 1800 Aar har fyldt Hjærterne med Skræk og Sindssygeanstalterne med vanvittige, - de har mørknet Himlen for de enfoldige, dræbt Livsglæden for de uskyldige, fordoblet den døendes Kval og sendt Djævle ind i Barnets Drøm«.

Lærer på Hjørnlunde Højskole

I 1890 indsendte Aakjær nogle artikler til ugebladet »Tidens Strøm«, hvilket førte til en korrespondance med dets redaktør, teologen og højskoleforstanderen Morten Pontoppidan. Da Pontoppidan senere stod og manglede en andenlærer, tilbød han Aakjær stillingen. Han slog

til, og 5.1.1891 forlagde han residensen til Hjørnlunde Højskole ved Slangerup.

Aakjærs breve viser, at han i starten beundrede sin frisindede forstander. I et foredrag om »Kvindeskjønhed« udnævnte Pontoppidan »den *nøgne Kvinde*« til »Livets højeste Fryd«, og ved en anden lejlighed kaldte han grundtvigianerne for »den mærkeligste Fremtoning jeg har set; de *gaar syngende i Døden*«. Jo, Pontoppidan - »en saare behagelig og intelligent Mand« - var »just en Mand efter mit Hjerte« (BR 1.69). Når de kom så godt ud af det sammen, skyldtes det sikkert også, at de begge foragtede Estrup, og at de begge - ovenikøbet på samme tid - havde siddet i fængsel sigtet efter straffeprovisoriet (Aakjær i Viborg, Pontoppidan i Horsørød). I det religiøse spørgsmål, derimod, var de rygende uenige (BR 1.74): »det er almindelig kjendt, at jeg er Fritænker, men det generer aldeles ikke Undervisningen; jeg maatte jo være en Tølper, om jeg vilde gjøre Propaganda for Fritænkeriet i Undervisningstimerne [...]. Fordi Pontoppidan selv er en Personlighed kan han taale andre Personligheder. Det er Lidenhedens Kjendemærke, at den hader alt det, der ikke er som den selv«. I sine erindringer, der er farvet af Pontoppidans senere fyring af ham, var Aakjær langt mere forbeholden overfor sin forstander end i sine breve (ER 3.85): »Jeg tror dog ikke, han duede stort i Højskolefaget. Hans Foredrag var vel tankerige men uden Svada. Han kunde staa og virre med Hovedet som et Straa i Blæsevejr og have de største Fødselsveer, før det rette Ord kom ham paa

Læben, og han forstod vist slet ikke at tale med Eleverne«.

På Elbæk Friskole havde Aakjær følt, at han spildte tiden, fordi han »kun« underviste børn, men på Hjørnlunde Højskole begyndte han at holde af lærerrollen. Eleverne var jo voksne mennesker, der kunne tænke og ræsonnere, og nogle af dem interesserede sig ligefrem for undervisningen (BR 1.80): »at ha en Flok af lyttende unge, dannede Mænd og Kvinder om sig, det er noget yderst tillokkende«. Som så mange andre lærere før og efter ham måtte han dog beklage den altfor korte forberedelsestid (ER 3.83): »For det er det sørgelige ved at være Lærer, at man skal rive Brødet halvbagt ud af Ovnen og servere det saaledes for sine Elever, ja, mange Gange tage det raat fra Dejtruget. Hvordan de faar det fordøjet, det forstaar jeg saagu' ikke!« Alligevel bekom højskolegermingen ham vel (ER 3.82): »Jeg var rigtig i mit Es som Højskolelærer og tog mig ingenlunde Opgaven let. Jeg var langt mere belæst end unge Mennesker i Almindelighed. Mine Foredrag var ikke frie Emner om alt mellem Himmel og Jord, som det dengang var paa Møde paa Højskolerne. De handlede om Realiteter og optog mig selv med Liv og Sjæl«. Helst talte han om historiens store mænd: Darwin, Edison, Bjørnson, Ibsen m.fl..

Lærer på Københavns Højskole

I foråret 1891 blev Hjørnlunde Højskole nedlagt p.g.r.a. for lidt søgning - elevtallet nåede til sidst helt ned på en halv snes stykker - men det lykkedes Pontop-

pidan at få en ny højskole op at stå i København, som åbnede efteråret 1891. Han tog Aakjær med sig som sin eneste faste lærer.

Hensigten med at lægge en højskole i hovedstaden var selvfølgelig at vinde københavnernes for højskoletanken. Det lykkedes ikke. »Kjøbenhavns Højskole« startede godt nok med 50 elever, men de var alle fra provinsen, og allerede efter det første år sank elevtallet »ned til næsten ingen Ting. Højskoletanken har aldrig rigtig villet bide paa Kjøbenhavnerne. De syntes, det var noget grinagtigt noget at side og synge af Sangbogen lige fra Morgenstunden. [...] nej om man saa kneb Kjøbenhavnerne med Tænger, skulde man ikke hale dem ind ad Højskolens Døre« (ER 3.92). Så længe det varede, var Aakjær glad for lærergerningen (ER 3.6): »Jeg elskede at henvende mig til Ungdommen i Foredragsform og diskutere Tidens Problemer med den og faa mine radikale Ideer til at spire i bløde, modtagelige Sind. Det var den højeste Alvor for mig at være Folkeopdrager«. Han praktiserede en »konfessionsløs« undervisning baseret på Darwin og Brandes. Skoleplanen viser, at han underviste i »Menneskelegemets Bygning og Livsvirksomhed«, »kulturhistoriske Skildringer«, retsskrivning og astronomi. Det sidste fag bragte ham i nærmere med en af eleverne, den 16-årige Helga (ER 3.98): »Hun var en sød, naturlig Pige, som godt yndede min rødmossede Bondenatur. Vi gik paa den gamle Vold sammen og saa paa Stjærner. Jeg var jo blevet Lærer i Astronomi og havde vel Lov til at vise en ung Pige de funklende

Morten Pontoppidan.

Tegn over Nattens vuggende Lindekroner«. En anonym person skrev et insinuerende brev til Marie om disse aftenture på volden, og hun var bestemt ikke glad for disse ekstratimer!

Inden Aakjær rejste hjem til Fjends på sommerferie i 1892, havde han en længere samtale med Pontoppidan, hvor han - ifølge den fremstilling han gav i sine erindringer - fik lovning på at kunne fortsætte næste skoleår på de samme betingelser og til den samme løn (1000 kr. årligt). Efter mange års smalhans havde hans liv taget en ny drejning, han havde omsider fundet sit fremtidige virkefelt som folkeopdrager i højskoleregiet. For én gangs skyld kunne han holde sommerferie uden at skulle bekymre sig om pengene til den næste husleje. Glad beskrev han sit landlige Paradis i et brev til Pontoppidan 15.6 (*Nationaltidende* 23.4. 1930):

»De kan ikke tænke Dem, hvor jeg lever himmelsk herude, endda man maa gaa halvanden Mil for at faa et Frimærke. Alting er her saa dejligt ubarberet, saa kemisk fri for Skaberi. [...] dejlige er Foraarets Dage, men endnu dejligere er dets Nætter. De har noget af den Fred, der var før Verdens Skabelse. [...] Landet, det er en Slags Havestue med opslagne Døre ud til Naturen og Himlen og Fuglesangen. København - det er den lumre Dagligstue, hvor man gaaer i Vinterkvarter med en Varmedunk«.

Den 25.6. modtog Aakjær så et skæbnsvangert brev fra sin forstander, som kortfattet meddelte ham, at han var fyret, og i det program for det kommende års undervisning, som hjerteløst var vedlagt, kunne han ovenikøbet læse navnene på de lærere, der skulle overtage hans timer (ER 3.98-99): »Jeg sad som ramt af en Kølle. Jeg kunde ikke begribe denne Opsigelse, som jeg tog som en Troløshed. Jeg troede det umuligt, at en Mand som Morten Pontoppidan kunde omgaas Aftaler saa letsindigt«. En optegnelse, Aakjær nedfældede i sin dagbog i august, viser, at han ved nærmere eftertanke meget godt forstod, at gabet mellem hans naturvidenskabelige, ateistiske livssyn og højskolens kristent-grundtvigianske ditto trods alt var *for* stort, *for* uoverstigeligt (ER 3.101-102):

»Jeg har hørt fra forskellige Sider, at jeg ikke var synderligt afholdt af Eleverne på Pontoppidans Skole. Og hvor kunde det være anderledes? De var allesammen skikkelige Mennesker, hvis hele Følelsesliv stod i afgjort Kontrast til mine voldsomme Meninger. De ønskede at øge Troens Domæne, og jeg hævdede Fornuftens Ret. De ønskede at høre, at de var skabte i Guds Billede, og jeg gjorde dem til Abernes Frænder. De bad om at vide

Vejen til Guds Rige, og jeg pegte på Planetterne i Rummet og Stjernetaagerne«.

Dette klarsyn besad Aakjær imidlertid ikke den 25.6. Denne dag havde han kun øje for Pontoppidans skammelige løftebrud.

Straks lod han sende en besked til Marie på Bregendahl om, at han gerne ville tale med hende, dernæst forfattede han digtet »Dødsramt«, og endelig udfærdigede han et skarpt brev til sin nu tidligere forstander. I digtet sammenlignede Aakjær sig selv med en hval, der efter at være blevet »dødsramt« af en harpun i »Ve og Vaande« søger ned på havets dyb »for uset der at græde og forbløde«. »Dødsramt« viser, hvor ufattelig hårdt den uventede afskedigelse ramte ham. Hele hans eksistensgrundlag var med ét slag revet væk under ham (ER 3.102): »Jeg var nu 26 Aar, men ligesaa langt fra et selvstændigt Erhverv, som jeg altid havde været. I al sin Ubetydelighed kom denne Afskedigelse til at danne et Tids-skjel i mit Liv«. Noget måtte ske, han måtte ud af dødvandet, hvis han ikke skulle forbløde i dybet som den harpune-rede hval. Og det forunderlige er, at da Marie hen på eftermiddagen opsøgte ham for at høre, hvad der var sket, havde han allerede en fuldt udviklet plan klar for sin fremtid.

3. »Halvfemsernes sandede Ørken«

- Studieårene i København (1892-98)

I storstuen på Søndergaard om eftermiddagen 25.6.1892 skitserede Aakjær sine højtflyvende fremtidsplaner for Marie. Han ville ikke længere være højskolelærer, han ville være forsker, cand.mag. i historie - mindre kunne ikke gøre det! Tre år var nok, forklarede han ophidset. På tre intensive arbejdsår ville han både tage de nødvendige supplerende fag (latin og græsk) til sin præliminæreksamen og selve skoleembedseksamenen. Projektet var hasarderet. En cand.mag. uddannelse tog normalt mindst seks år, og nu ville Aakjær altså gennemføre den på halv tid. Opstemt forklarede han Marie, »at han gennem sin Privatlæsning havde erhvervet sig ti Gange saa megen Viden og Forstand, som de sølle Dævle fik, der maatte bruge Tiden til at tygge Eksamenspensaa«. I historie, som han ville vælge til hovedfag, havde han »en Læsning og Viden [...], der var mange Gange fyldigere, end den Smule Pindesværk, som fordredes til hans Embedseksamen« (*Bregendahl* 64-66). Marie lod sig overbevise af hans besnærende argumenter, og hermed var retningslinjerne for hans fremtid lagt.

Aakjær tager studentereksamen

Det holdt hårdt med at skaffe penge til at studere for, men med Odgaards og Andersens hjælp lykkedes det, og i september 1892 startede Aakjær på Ludvig Triers studenterkursus i Sølvgade (ER

3.115): »Jeg er den lykkeligste Mand i syv Kongeriger. I lang Tid har jeg følt mig som en Flue i en Flaske. Nu er jeg som Svalen derude, der svitter over Taget i munter Leg«.

Ligesom på Staby, Askov og Blaa-gaard blev undervisningen på studenterkurset én stor skuffelse. I sin dagbog noterede Aakjær, at den kleine, vissengule Trier »brutaliserede ens hjerne med sine satans remser, en rigtig gammel pedantisk grovsmed, en udannet, stivbenet

Aakjær omkring den tid han gik på studenterkursus.

grammatik droskehest uden mindste pædagogiske indsigt« (*Brovst* f.330). Han krævede, at eleverne skulle kunne Madvigs latinske grammatik - »et forfærdeligt Torturinstrument« - udenad. For Aakjær var det uudholdeligt at blive overhørt dagen lang i »græsselige Formularer« fra »denne modbydelige Bog«, så det varede ikke længe, inden han tog han sit gode tøj og gik. Han havde fået nok af Triers »hjørneudtørende«, »idiotiske Pædagogik«, og herefter læste han til student på egen hånd (ER 3.122-125).

Den tre-års plan, Aakjær havde forelagt Marie, væltede som et korthus, da han blev klar over, at han ikke kunne nøjes med at tage nogle ekstra fag til sin præliminæreksamen men måtte bestå en hel studentereksamen for at blive optaget på universitetet. Ja, han kom faktisk til at bruge tre år bare på at få studenterhuen! Og så skulle der endda tages fat (BR 1.115): »Man gjør Folk til Studenter paa samme Maade som man feder Gæs; man anbringer dem i et tæt ikke altfor stort Rum, hvor der slipper saa lidt Lys ind som muligt; der trakterer man dem med Algebra, latinske Citater og andet Kartoffelskrælling og vil de ikke æde det saa giver man dem et Slag over Næbbet«. StudiefORMEN forklarer dette dagbogsnotat (*Brovst* f.330): »Har en fornemmelse som sad Fanden og hans olde-mor inde i mit hode og spillede fodbold!«

Sommeren 1895 indstillede Aakjær sig til studentereksamen, og han skulle som selvstuderende op i fuldt pensum. Da prøvelserne var vel overståede, betroede han Andersen 10.7: »For som jeg

har slidt dette Aar! Det gjorde jeg ikke om igjen for 1000 Rigsdaler. Og slidt i noget dødt og dumt Tøjeri, som jeg ikke kunde afvinde den ringeste Interesse [...] ingen Adspredelse af nogen Art, 14-16 Timers Læsning i Døgnet, ja til sidst sov jeg kun 1 1/2 Time i Døgnet«. Han var »tilfreds med Resultatet, om end jeg i de fleste Fag er bleven slet behandlet i min Egenskab af Privatist«. Det blev bl.a. til mgx i græsk og ug i fysik. Man kan dog undre sig noget over, at han kun fik mg i historie, »endda jeg [...] havde læst og til-egnet mig flere Hundrede Bind Historie«. Træt til døde skrev han »Til Hjemmet« 9.7.: »Saa har jeg da herved den Fornøjelse at meddele eder, at jeg er Student; der er opstaaet en Akademikus udi Israel, et Fænomen som vist aldrig er set i Aakjær før« (ER 3.153-154).

Ægteskabet med Marie Bregendahl

Mens Aakjær læste til student, blev han efter 5 års forlovelse gift med Marie 11.7.1893 på Københavns Raadhus. På det tidspunkt boede de i en lejlighed i Nørregade 14, hvor Marie siden september 1892 havde drevet et pensionat for jyder, der af arbejdsmæssige grunde var tvunget til at opholde i hovedstaden.

I en bryllupssang skrev brudgommen til sin brud: »Fra du rødmende første Gang/i mine Øjne titted/og mig stille om Bjørnsons Sang/i »Fiskerjenten« fritted/var du Viljen i al min Id./Endemaalet for al min Strid,/Tankens Brændpunkt i al min Tid/fra da, til vor Livsdrøm ender«. Det lød jo meget smukt! I et brev til en ven, skrevet få dage inden brylluppet, slog Aakjær dog helt andre toner an:

»Jeg tror ikke, at Marie har Sind til at gøre mig ulykkelig. I Tryghed dertil gifter jeg mig med hende, den Kvinde jeg alligevel ikke kan afse, hvordan jeg end tar paa det. Det økonomiske bliver naturligvis det værste at klare, og jeg har Frygt for, at Marie duer ikke til Armod. - Dog vi ved, at der hvor Isen ikke kan bære to, kan den maaske dog bære én; hvad er da naturligere, end at man skilles, til Isen atter kan bære to«.

Disse kyniske formuleringer kommenterede Aakjær således i sine erindringer: »Saa taabeligt skriver kun den, der vil dække Idealernes Forlis bag en tilkæmper Galgenhumor« (ER 3.137-138).

Når de giftede sig på trods af »Idealernes Forlis«, skyldes det ganske enkelt, at Marie var blevet gravid. Den 20.1.1894 - 7 måneder efter ægteskabets indgåelse - fødte hun sønnen Svend, og han blev indskrevet i Vor Frue Sogns kirkebog som »Søn af Student Jeppe Jensen og Hustru Marie, født Sørensen«. Som erklæret fritænker ville faderen selvsagt ikke lade sønnen døbe i en kirke. Det skulle han nok selv forestå (ER 3.149):

»forleden Dag da Morgensolens første Straaler gled i en gylden Strime ind i vort Kammer, og min Dreng laa med store blaa Øjne i sin Vugge, tog jeg ham paa mine Arme og bar ham hen til Vinduet midt i Solstrømmen; og Solen saa paa ham, og han saa paa Solen, - første Gang i sit Liv; og de myge Straaler kærtegnede hans spæde Lemmer og slyngede en Englelorie om hans Barneisse; det var hans Indvielse til Livet med sine Lidelser, Længsler og Drømme«.

Solvejg Bjerre har givet en mere dramatisk beskrivelse af »affæren i Daells Varehus« (h.158): »Da Svend blev født, boede hans forældre i Nørregade på det

sted, hvor nu Daells Varehus ligger, og der havde far en morgen båret sin spæde søn hen i vinduet, hvor solen skinnede ind, og »døbt« ham i Georg Brandes' og, tror jeg det var, Charles Darwins navn«.

I 1896 flyttede familien til Rosengaarden 5, hvor Marie fortsatte pensionatet, mens Aakjær læste på universitetet. Svend fortæller:

»Der var baade fastboende Pensionærer og en livligt og skiftende Bordfuld af muntre og snaksomme Middagsgæster, som nød godt af Mors gode Gaver som Værtinde og Husmoder og af Fars livfulde Underholdning. For mig staaer Dagene i Rosengaarden i et forvirret og livfuldt Skær af Snak, Oplæsning og Selskabsløjer. Men økonomisk var det trange Tider for mine Forældre, der dog ingenlunde lod sig gaa paa. Mors ukuelige Livsmod og Arbejdsvilje, hendes gode Økonomi, Fars festlige og muntre Sind og rige Evner holdt Skuden nogenlunde oven Vande«.

Senere forlagde den lille familie residensen til Bakkegaards Allé 4, og sidst i århundredet flyttede den til Sankt Jørgens Allé 2, »hvis blegsovtige Træer havde ondt ved at trives i den solfattige Gade«. Aftenerne forløb næsten altid ens: Når Aakjær ikke stod ved sin pult og skrev, lå han på divanen og fortalte Svend »de mest spændende Historier i en mystisk, mumlende Messetone. Sommetider var det fra det gamle Testamente om Josef og hans Brødre eller David og Goliath, sommetider af Danmarkshistorien om Vikinger, Rolf Krake og Tordenskjold, og ofte var det Eventyr, han selv digtede«.

Joh, Svend havde det godt i de år: »Det var herligt at opleve Halvfemsernes København ved Fars Haand. Vi saa

ud over Byens Tage og Taarne fra Rundetaarnet. Vi var i Zoologisk Museum, hvor den tunge, svedne Duft fra Hvalkælderens skumle Krypt endnu staar i min Næse. Vi var paa Nationalmuseet, Kunstmuseet, Thorvaldsens Museum og i Zoologisk Have. Bare det at vade i Garderne ved Fars Haand var fuldt af Æventyr og Spænding«. I storbyen kunne man dog nok savne landet, og da Svend var 2 1/2 år gammel, skrev hans far børnerimet »Svendemands Venner«, hvori han fortæller om alle dyrene på en bondegård: Soen, missekatten, hanen, hønen, vædderen, fåret, lammet, kippekælven, koen, føllet, hesten. Som voksen opsummerede Svend sin arv fra faderen med disse ord: »Far lærte mig at holde af Naturen, Dyrene, Blomsterne. Han lærte mig at lytte til Folkemaalet, at dyrke Historien og glæde mig ved Arbejdet i et Arkiv blandt Historiens Kilder. Han lærte mig at »bære med Smil min Byrde«, og naar det - engang imellem - lykkes for mig, saa skyldes det vel Arven fra ham« (*Aakjær, Svend a-b*).

Lykkeligvis fik Svend en harmonisk barndom, omend forholdet mellem hans forældre var alt andet end godt: »Her midt i Halvfemserne begyndte vort Forhold at skride i Undergrunden. Hvem kender ikke den Følelse? - Du har en Aften siddet længe oppe. Ilden er gaaet ud i Kakkelovnen. En Kuldegysning gaar dig igennem Marv og Ben«. Hvor hjemmet skulle være lykkens arnested, blev det for Aakjær »en fjendtlig Magt, der tog Livet af mine uskyldigste Glæder«: »Maries mistænksomme og uglade Sind i det Daglige tiltog. Jeg kunde ikke mere

gøre hende noget tilpas« (ER 3.158-160). I et brev til Jens kaldte han Marie »en hysterisk ægtefælle« (BR 4.15). Den evige kamp for at klare dagen og vejen sled urimeligt meget på deres ægteskab. De måtte lukke deres pensionat p.g.a. for lidt søgning, og for overhovedet at skaffe penge til huslejen måtte de nogle gange pantsætte dele af deres indbo, mens de andre gange tog hjem til Jylland, hvor Marie og Svend slog sig ned på Bregendahl, mens Aakjær indlogerede sig hos Andersen. Begge steder var kosten rigelig og gratis!

Alle disse ydre vanskeligheder til trods kunne deres ægteskab måske alligevel have overlevet, hvis blot deres sind havde været stemt i nogenlunde samme toneart. Grundproblemet var, at de simpelthen var *for* forskellige af natur (*Bregendahl* 91): »enhver, der har kendt os begge, vel bare læst os - vil være klar over, at vi var to bundforskellige Mennesker, og da de Vilkaar, hvorunder vi skulle realisere det vanskelige Problem, der hedder et Ægteskab, ikke lettede Forholdene for os, kan det vist siges at være en naturlig Sag, at Forbindelsen brast«. Aakjær kunne leve af kærlighed og kildevand, Marie kunne ikke. Hun måtte have sikkerhed i sit liv, hun kunne ikke nøjes med en tilværelse på kredit (ER 3.159): »Jeg stakkels Fantast! Alle mine glødende Ord og Bønner afvæbnedes med én eneste Glose: *Huslejen!*« Når det økonomiske usikre liv var meget sværere at klare for hende end for ham, skyldtes det både deres uens sind og deres forskellige baggrund (ER 3.174): »Marie Bregendahl var ikke skabt til at

taale Savn. Hun var den ansete Proprietærdatter, der altid fra sin høje Plads paa Bakken havde kunnet se alt Smaakravlet over Hovedet. Nu var hun, ved Giftermaal med mig, paa Nippet til at synke ned i Proletariatet«.

I en fortrolig samtale med vennen Emil Jensen fortalte Aakjær om en højdramatisk oplevelse, der fik både Marie og ham selv til at indse, at deres ægteskab ikke længere stod til at redde (Social-Demokraten 7.1.1952):

»En aften [...] kom Marie Bregendahl ind i stuen, hvor Aakjær sad, med paraply og kuffert i haanden og sagde: »Nu gaar jeg«. Aakjær tog det dog ikke saa højtideligt, idet hun ofte før havde truet med at forlade ham. Han sad oppe til over midnat, for at vente paa hende, men hun kom ikke, og da barnepigen kom hjem ved 1-tiden, gik Aakjær derfor ud for at søge efter hende. Han kunne dog ikke finde hende og tænkte saa smaat paa en henvendelse til politiet for at faa en eftersøgning sat i gang; men ud paa natten kom Marie Bregendahl hjem, plaskvaad over det hele. »-Ville du drukne dig«, spurgte Aakjær. »Det var meningen«, svarede hun, »men jeg kunne ikke alligevel«. De var dog nu begge klar over, at det ikke kunne blive ved med at gaa paa den maade, og den næste dag talte de derfor ud med hinanden og blev enige om at skilles i stedet for at slide hinanden op. De skiltes saaledes i god forstaaelse og vedblev at være venner i mange aar derefter«.

Det endelig brud skete i efteråret 1899, og i 1900 blev de skilt.

De tiår, de to vordende forfattere delte deres fattigdom, fik afgørende betydning for dem begge. I Aakjærs erindringer findes kun enkelte positive ord om Marie (ER 3.37): »Det er ikke min Hensigt at sige, at Marie Bregendahl kun har haft

negativ Betydning for mig. Hun var allerede den Gang et særpræget Menneske med dybe Følelseskilder, selv om de til Tider havde Tilbøjelighed til at overskylle al Fornuft«. Hovedindtrykket er forstemmende negativt. Mange anmeldere var forfærdede over den taktløse måde, hvorpå han udstillede sit »oprevne og grusomt disharmoniske Hjem« (ER 3.197) for nyfigne læsere (N.Chr.Christensen, SVB 30.9.1929):

»Men naar Jeppe Aakjær søger at fremstille sin tapre Kone, der sled for at holde Hjemmet oppe, og som siden i sin Digtning har vist sig som et af de fineste, nobleste Personligheder i dansk Litteratur, som smaalig Person, gaar han saa langt udenfor det sømmelige, at det nærmer sig det uforstaaelige. Fortrolige Breve mellem Ægtefællerne kastes i Grams for Publikum. Han blotter det ulykkelige Ægteskab«.

Rimestad var chokeret over, at Aakjær omtalte Marie med »en saadan Brutalitet, at det løber Læseren koldt ned ad Ryggen. Og naar man betænker, hvilken *Kvinde* det drejer sig om, maa man erklære, at noget lignende mindes man sjældent at have set. Man maa med den største Interesse imødesee hendes Redegørelse, der snart vil fremkomme« (d.561).

Maries »Redegørelse« udgør et uomgængeligt korrektiv til Aakjærs memoarer (Svend Gundel, Jyllands-Posten 6.11.1937):

»Ægteskabet ligger belyst i Litteraturen, dels i Aakjærs »Erindringer«, dels i Marie Bregendahls »Smaa Kommentarer« til disse, hvor hun paa værdig Maade vender sig mod sin forrige Mands hensynsløse Angreb [...].

Saa pinligt Emnet kunde være, saa smukt, saa fint kvindeligt blev det behandlet i Sammenligning med Aakjærs mandfolkeagtige Hensynsløshed og indbragte Forfatterinden megen Anerkendelse fra alle Sider. Det var ikke hendes Opgave at hævne sig paa Manden, men paa sin Maade at sige Sandheden, at forsvare sig selv og sine egne, sin Slægt mod hans Tilsøling af den«.

Aakjær opfattede årene sammen med Marie som én trøstesløs ørkenvandring: Når han først trådte ind i »Digterland« år 1900 og ikke år 1890, var det fordi »en Række onde Magter gennem Halvfemsernes Forvildelser og Vanskæbne« forhalede hans debut med en halv snes år (ER 3.198). Marie hævdede omvendt, at det netop var i den periode, Aakjær var gift med hende, at han udviklede sit talent og skaffede sig de kontakter, der betingede hans senere gennembrud. Iøvrigt var hun lykkelig over at være sluppet helskindet ud af ægteskabet: »Kun savnede hun efter hans Død i 1930 den lille Sum, han aarligt ydede hende, en i Virkeligheden beskeden Gengæld for, at hun i sin Tid havde forsørget ham og holdt ham til Studeringer« (Hans Jensen, »Landet« 5.11.1942).

Selvom samlivet med Aakjær til tider havde været sindsoprivende strindbergsk, fik det alligevel så stor betydning for hendes intellektuelle udvikling, at hun efter bruddet med ham umuligt kunne forestille sig et liv som gårdmandskone et eller andet sted i Jylland. Sammen med Svend forblev hun i København, hvor hun ernærede sig som fri forfatter. (Se: *Bregendahl/Brovst fl Jensen, Emil/Aakjær, Svend a-d*)

Historiestudier ved Københavns Universitet

»Jeg er ikke længer Pebling. Jeg begynder nu Mandens Studier og Mandens Kamp«. Sådan skrev Aakjær i det brev »Til Hjemmet«, hvori han annoncerede, at han var blevet student (ER 3.153). »Mandens Studier og Mandens Kamp« var historiestudiet ved Københavns Universitet (ER 3.195): »Mit stolte Maal var at blive cand.mag. i Historie«. I sommeren 1895 blev han immatrikuleret, året efter bestod han filosofikum, hvorefter han læste historie frem til 1898 uden at tage nogen afsluttende eksamen.

Det frie universitetsstudium var rigtig nok noget andet end det åndløse terperi, han havde måttet lide under i de tre forbandede år, han læste til studentereksamen. Juleaften 1895 skrev han begejstret »Til Hjemmet« (BR 1.153): »Mine Studier optar mig og fylder mig med Tilfredsstillelse; der er intet saa befriende, saa resultatrig som historisk Læsning; og jeg svælger deri. Jeg staar ikke op nogen Dag uden i glad Forventning om det, den Dag vil skjænke mig af Aandsnydelse, og jeg gaar ikke i Seng nogen Nat, uden at være blevet beriget«. Ja, han fordybede sig så meget i fortiden, at han undertiden helt glemte nutiden. Den 7.2. 1897 skrev han til Jens (BR 1.163): »Men nægtes skal det ikke at jeg fører en noget nedgravet Existens. Jeg har meget lidt Begreb om Verden og de Ting, som ere i Verden [...]. Med Hensyn til mig selv da er mit Program ganske simpelt; har jeg læst en Bog hedder det ganske monotont: den næste!« Han gennempløjede omfangsrige historiske værker af Suhm,

Paludan-Müller, Allen, Erslev, Troels-Lund, Holm m.fl., og undervejs gjorde han uddrag på op imod 50-70 sider af de vigtigste titler. Sine mange excerpter samlede han i 3 pakker »Optegnelser til Danmarks Historie« (NkS 3379,4), som han inddelte kronologisk: Først perioden indtil Oldenborgerne og derefter et læg for hver konge og hans tid. Den store viden om Danmarks historie især fra middelalderen og frem til slutningen af 1700-tallet, som Aakjær opbyggede i begyndelsen af 1890'erne, kom ham til stor nytte, da han i slutningen af samme årti kastede sig over Sallings og Fjends' historie. Han havde således allerede den brede historiske referanceramme, som er nødvendig for at kunne sætte lokalhistorien ind i en rigshistorisk sammenhæng.

De universitetslærere, Aakjær lærte mest af, var Johannes Steenstrup, Harald Holm og kildekritikkens nestor Kristian Erslev (»denne redelige Forsker, i hvis Mund der ikke er Svig«). Den sidstnævnte fik afgørende betydning for ham langt ud over studieårene:

»Da jeg i 1898 begyndte de Lokalstudier over min Hjemstavn, som jeg har fortsat nu i 30 Aar, glemte jeg aldrig Erslevs gyldne Krav om altid at naa hen til den sidste Kilde, saa vidt muligt ikke helme, før man gennem Fund af Dokumenter var blevet *samtidig* med den skildrede Begivenhed. Det var ikke min Skæbne, at jeg skulde blive Historiker af Fag, som min Hu stod til, men ren *con amore* blev jeg det alligevel paa mit snævre Felt. Selv i min Digtning vil det være klogt under alle de mere eller mindre fantasifulde Lag at søge Kulturhistorikeren. Mine Romaner og Noveller, ja mange af mine Digte med, er uangribelige historiske Dokumenter fra min egen Tid. Jeg har sjældent spundet noget ud af Luften. Det er Historikeren i mig, der har

Digteren ved Haanden, ikke omvendt, og jeg vilde betragte det som en Skam, om nogen med Rette kunde sige, at det eller det Træk i min Digtning ingen Grund har under Fødderne. For den Redelighed i Forskningen og Tankegangen vil jeg være Kr. Erslev taknemlig til mine Dages Ende« (ER 3.195-196).

Historiestudiet var afsindigt spændende, men Aakjær havde ét stort handicap i forhold til sine medstuderende: Han var gift! Hvor de som ungarle kunne suge på lappen frem til kandidateksamenen, havde han en hustru og et barn at tage vare på. Aakjær påstår, at han skaffede pengene til huslejen, mens Marie financerede husholdningen (ER 3.156), mens hun hævder, at hun alene dækkede alle udgifter (*Brovst* f.388). Uanset hvordan det så end forholdte sig stod ét fast: Pengene var små, og udgifterne var store. Aakjær måtte løbe stærkt for at klare sin større eller mindre del af forpligtelserne (BR 1.156): »Jeg maa paa én Gang læse til Examen, gi 4 Timers daglig Undervisning, indarbejde Foredrag og rejse omkring og holde dem, skrive Studenterviser og holde Studentertaler og nu og da lade et lille Digt tilflyde et Tidsskrift«. I citatet nævner Aakjær nogle af sine indtægtskilder - undervisning af privatelever, afholdelse af foredrag, publikationsvirksomhed i det små - men det skæppede alt sammen ikke ret meget i kassen. En stabil indkomst fik han først, da han i en periode blev korrekturlæser på »Politiken«. Aften efter aften troppede han troligt op på avisen kl. 20, og så læste han ellers uafbrudt korrektur i gasblussets flimrende skær til kl. 6-7. Betalingen for »Nattens uhyre Strabadser« var

hele 3 1/2 kr! Det var utrolig hårdt, specielt når man tænker på, at han om dagen skulle passe sine studier.

I længden var det arbejdspress, Aakjær udsatte sig selv for, uudholdeligt (ER 3.196): »det viste sig snart økonomisk haabløst at føre mine historiske Studier igennem. Jeg skulde tjene Penge til Dagen og Vejen, jeg var gift, meget gift, - var Familiefader uden Penge eller fast Stilling, levende af tilfældigt Sjøv, et lille Haps i Ny og Næ; ellers ingenting«. Når han aldrig blev cand.mag., var det ikke, fordi historiefaget ikke interesserede ham, eller fordi han manglede evnerne, men fordi hans økonomiske forhold ikke tillod årelange fuldtidsstudier. Dertil kom, at det sidst i 1890'erne dæmrede for ham, at hans livs bestemmelse ikke var at blive historiker men digter. Og hvorfor så bruge mange år på at tage en eksamen, han sandsynligvis aldrig ville komme til at bruge?

»Ungdomsklubben« og »Ungdomshjemmet«

I årene 1894-95 holdt »Ungdomsklubben« møder i Maries pensionat. Ifølge klubbens formålsparagraf skulle den være »en aandsfri Forening for Medlemmer af alle Samfundsklasser. Foreningens Formaal er at danne et Hjem for Medlemmerne, hvor de frit kunne arbejde paa deres aandelige Udvikling i den Retning, som deres Interesser maatte føre dem. Foreningen som Helhed vil søge at have et aabent Øje for de mere betydningsfulde Spørgsmaal og Strømninger, som er oppe i Tiden i Indland og Udland«. På sit højeste omfattede den

omkring 100 medlemmer, heriblandt Staun og Emil Fog, som mødtes hver torsdag til oplæsning, diskussion (Nietzsche, fodbold, fredssagen m.v.), musikalsk underholdning og punchdrikkeri. Johannes V. Jensen, der var medlem af foreningen, før den fik til huse i pensionatet, har skildret de stemningsfulde møder i romanen »Danskere« (1896).

Aakjær var »Ungdomsklubben«s dominerende skikkelse, og ganske naturligt blev han redaktør af dens ugeblad »Ungdomshjemmet«, som udkom fra april 1894 til maj 1895 under mottoet: »Alvor-Gammen«. Oplagstallet lå på omkring 80 eksemplarer. I bladet publicerede han nogle småskitser (»Julestemning« er optrykt SV 4.13-14) og flere digte (hvoraf ingen er optrykt).

Til det niende nummer af »Ungdomshjemmet«, som udkom 10.3.1895, skrev han nogle tankevækkende »Aforismer om Kvinden«. Han var mildt sagt ikke særlig imponeret over pigers åndsevner: »De kan skjænke os Himmerigsglæde,/ de kan sende de ømmeste Blikke,/ de kan tro, de kan le, de kan græde,/men **tænke**, det kan de s'gu ikke«. Af tanker har den gennemsnitlige kvinde »kun to-tre/udi sit kønne Hode«. Til gengæld er de dårende dejlige hunkønsskabninger uforlignelige til at få mænd til at glemme alt om platonisk kærlighed: »**Kvinden** er en saare syndig Vare./Saalænge hun koket omsvæver Manden/og viser sine Smil og hvide Tænder,/det blanke Blik, de kælne, runde Lænder,- hvor **kan** en Synder holdes klar af Fanden«. Aakjær foretrak så ganske afgjort en yndig 18-årig pige, som ømt hvisker, »at det er

sødt at synde«, fremfor en gammel kælling, der rører i sin vælling, eller et moderne, kønsrollefikseret fruentimmer, som »ræber om »Kvinderretigheder« nyopfundne«. Det var givetvis disse mandschauvenistiske aforismer, Aakjær tænkte på, da han i sine erindringer af-færdigede sine digte i »Ungdomshjemmet« som »smaa intetsigende Frivoliteter om Kvinden og det Erotiske, helt udenfor mit Væsens Kerne« (ER 3.118-119). (Se: *Bruun*)

»Studentersamfundet«

Møderne i »Ungdomsklubben« var spændende, men de var dog intet imod sammenkomsterne i »Studentersamfundet« (ER 3.160-161):

»Det blev Tusindfold mere for mig end mit eget Hjem nogensinde havde været og forsonede mig atter med Livet. [...] Hvad Studentersamfundet blev for mig i det Tidsrum 1895 til omkring 1905 - altsaa 10 Aar, inden jeg fik nyt Hjem paa Landet, kan simpelthen ikke overdrives i Betydning. Jeg var der tidlig og sent, naar min Tid tillod det [...]. Her læste jeg frisk fra Blad den nyeste Literatur ligesom alle Landets Blade laa fremme i Lokalerne. Her traf jeg Venner og Kammerater i Skokketal. Her kom alle Nordens intelligente Aander som Gæster og Talere, fra den mindste til den største. [...] Mens alt laa under Konservatismens kvælende Skygge, havde Frisindet og det ungdommelige Vovemod altid et Fristed her«.

I »Studentersamfundet« mødtes alle, der enten var noget, eller var på vej til at blive noget. Her blev Aakjær »Dusbroder« med Johs. V. Jensen, Johan Skjoldborg og Niels Bransager. Store forfattere som Drachmann, Bjørnson, Ibsen, Hamsun og Obstfelder læste op og holdt beånde-

de foredrag i samfundet. At flere af dem ikke var ganske ædru, når de betrådte tallerstolen, gjorde ingen skår i glæden! Begeistret skrev Aakjær til Jens (BR 1.157): »Jeg boltrer mig af Hjertens Lyst i dette Studentersamfund, blir af og til komplimenteret for mine Taler og mine Deltagelser i Diskussionerne. Jeg træffer der mange Aandsbeslægtede, mange Mænd som er mig langt overlegen i Aand og Kundskab [...]. Dette Sted og Universitetsbiblioteket er for mig Kjbhns. Alpha og Omega«. Størst lykke gjorde Aakjær, da han i september 1899 skrev samfundets slagsang »Den revolutionære Student« med de berømte linjer: »Af Folket vi kommer, til Folket vi gaar./Dets Lykke skal være vor Lov!« Disse vers havde programagtig karakter, og de kom da også til at udgøre »den Regnbue under hvilken jeg for al Fremtid drog ind i det grønne, solbeskinnede Land, mit sande Digerland« (ER 3.198).

Bonden og den sminkede skøge

»God made the country, and man made the town«. Enhver læser af Hans Scherfigs roman »Det forsømte forår« vil nikke genkendende til dette evigt gyldige udsagn! Aakjær kunne skrive under på det uden forbehold af nogen art.

Selvom han af arbejdsmæssige grunde kom til at opholde sig i København i lange perioder af sit liv (sammenlagt 27 år), blev han aldrig begejstret for storbylivet. I starten var det selvfølgelig vanvittigt spændende for en ung bondeknøs at komme ind til hovedstaden med alle dens mange fristende tilbud, men snart var alt blot gentagelser af gentagelser.

Til Jens skrev han 7.5.1893 (BR 1.120):

»Da jeg første Gang kom til Kjbhn. - Gud hvor gjorde jeg store Øjne! alt var nyt og sært og æventyrligt; et hvidbluset Bybud eller en skrumpende Omnibus var nok til at rejse min Forbavselse. Men nu efter at det altsammen - som Møllevinger - har drejet forbi 1000 og 1000 Gange - fy, hvor det er kjedeligt. Det er lige til at række Tunge af. [...] Det er det herlige ved Landet, at den ene Dag er aldrig helt som den anden; Naturen er uendelig i sit Arrangement; ikke engang to Solopgange er aldeles ens; den fladeste, kjedeligste Egn paa Heden er morsommere end Kjbhn.«

For ligesom at tage noget af bondelandet med sig til metropolen, bar han altid »sin lyse muldbrune Hat, der er saa kær og gammel og fedtet og historisk« (Berlingske Tidende 5.3.1922). Allersværest var det, når han havde været i Jylland i sommermånederne, og nødtvungen måtte vende tilbage til København om efteråret for at passe sine studier og andre gøremål. Sommeren 1892 havde han eksempelvis tilbragt i Salling/Fjends, og da han returnerede til hovedstaden i august, anstillede han disse betragtninger i et brev til Andersen (BR 1.102): »Hvilken sørgelig Omvexling, at komme ude fra det frie Land med dets Duft af vilde Blomster og slaget Hø ind til denne By med sin utrolige Stank, sine skidne Sjøvere, sine sjofle Fruentimmere, sin Helvedstøj og Kolerarytter! O, Landet, Landet! Der bor Gud; det er det eneste Sted, hvor man aander med begge Lunger«.

Naturen var så godt som fraværende i København, og dertil kom, at den tætbefolkede metropol kunne virke stærkt *de-*

moraliserende. I et brev til Kjeld Jensen 12.3.1892 fastslog Aakjær (BR 1.94):

»disse levende Kjødmassers uophørlige Gnidning mod hverandre frembringer en Elektricitet, en Atmosfære saa svanger med Brunst og Brøde saa mættet med Begjær og umoralske Forraadningsstoffer. Ondt og Godt, Dyd og Last er her saa forunderlig blandet; Bordellet ligger Væg om Væg med Kirken [...]. Danmarks bedste Mænd og Europas bedste Bøger, de er her; men Danmarks værste Bøller og Europas største Gavytve, de er her ogsaa«.

Vise ord der passer på alle storbyer - dengang og nu! Blandingen af ondt og godt gjorde, at Aakjær skiftevis følte sig frastødt og tiltrukket af storbyen. I længden sejrede væmmelsen over fascinatio- nen, og i 1887 beskrev han Danmarks hovedstad med disse ord (BR 1.25):

»Den troldbinder, bjærgtager, forhexer alle, der kommer i Berøring med den, den er en Slags indsmigrende Ellepige [...]. jo mer jeg lærer Kjøbenhavn at kjende, jo fjærnere kommer vi til at staa hinanden. Ja jeg kan sige dig: jeg hader den bogstavelig, jeg afskyr og foragter det Liv, der leves herinde. Kjøbenhavn er i mine Øjne ikke andet end en *sminket Skøge*. Der er en Halvhed her i alt, der maa vække Bedrøvelse og en Moralslap- hed, der forbavser«.

Den sminkede skøge truede med at opsluge alt, hvad der var stort og smukt, derfor måtte man undfly hende (ER 3.149-150): »Kjøbenhavn er saa ond imod ens Idealer; hvad der var i én af Godt og Fint, det forgroves og overdrages med Skimmel i en By som denne. Hvad man saa op imod med Taarer i Øjnene og Glød i Kinderne, det blir her-

inde saa inderligt lurvet og stygt. Man maa bo paa Landet for at være god og uskyldig«.

»Bibelske Randgloser«

At Aakjær omkring 1890 krængede kriendommen af sig som en udtjent ham, betød ikke, at han dermed ophørte med at studere Bibelen. Tværtimod. Gang på gang vendte han tilbage til »den sære, gamle, mystisk betagende Bog, der altid vil vedblive at udøve sin Fortryllelse over Menneskenes Sind, hvilke Gude-samfund og Aandsretninger de end behager at bekende sig til« (PO 10.7.1899). Han havde »aldrig hverken før el. siden følt Poesiens Magt som i disse vilde Levninger af en udsøgt Kultur« (BR 1.100), og meget af hans senere lyrik var da også præget af den bibelske tone. Hans første værk var en kommentarsamling til Bibelen (ER 3.44): »Jeg har i mit Eje et større blaåt Manuskript, der hedder »Bibelske Randgloser« (1890). Det maa vel anses for mit første Værk. Det blev aldrig trykt og egner sig da heller ikke til det, men for mig har det haft stor Betydning, at jeg allerede paa dette Tidspunkt blev saa fortrolig med Bibelen, mest med *Det gamle Testament*, og kom til at læse den med mine egne stærke og friske Øjne uden enhver præstelig Pegepind«.

»Bibelske Randgloser« (NKS 3389,4), der omfatter omkring 200 sider, er opbygget på den måde, at Aakjær først citerer et bibelsk kernested, som han derpå kommenterer med brask og bram. Energisk bevæger sig han igennem Det gamle Testamentes mange

bøger. Randgloserne falder i 3 kapitler: 1) »Bibelsk Raahed og Uretfærdighed«, 2) »Bibelsk Naivitet og Fordom (Uoversensstemmelser)« og 3) »Mærkelige bibelske Udtalelser«. Absolut mest interessant er 1. kapitel, hvor Aakjær forsøger at afdække karakteren af Guds såkaldte retfærdighed.

Allerede syndefaldsmyten i 1. Mosebog udgør et kors for tanken: »Gjør man sig klar, hvilken kolossal Uretfærdighed Syndefaldsdogmet omslutter? Al Brøde er bleg ved Siden af det. For den Bagatels Skyld, at et taktløst Væsen som den lille, nøgne, blaaøjede Eva med det gyldne Haar sætter Tænderne i et Æble, maa de Millioner af ufødte Slægter slaas med Synd og Forbandelse trindt den vide Jord«. Fra sin fødsel er ethvert barn »mærket med Guds Vredes Tegn: «Det første Aandedrag er en Synd og i dets sidste udsvælger det al Helvedes dampende Kval, dersom det ikke har sonet Evas Brøde. For dens Skyld dræbte Abel Kain, for dens Skyld blev Jorden en uhyre rullende Synd med Sygdom, med Krig, med Rovmord og Skrig i mørke Nætter. Og alt det fordi Eva bed i et Æble!« Som bekendt straffede Gud Adam og Eva ved at smide dem ud af Paradis, hvorefter de skulle tjene til føden i deres ansigts sved for sluttelig at lide døden. Ifølge Aakjær kan arbejde aldrig opfattes som en straf: »Og i Arbejdet kan blot et dovent Folk i et af Solen gjenembrændt Land se noget Ondt«. Heller ikke døden har straffens karakter: Det giver ingen mening at forestille sig livet uden døden, »ingen Existens var mulig uden Død«. Iøvrigt ville

jorden jo også blive skrækkeligt overbefolket, hvis alle mennesker levede evigt!

Og så følger Aakjær ellers Adam og Evas efterkommere på deres færd ud i den vide verden. Med det ene eksempel efter det andet påviser han, hvorledes Vorherre opfører sig »som den raaeste Krigsgud ikke et Haar bedre end de vilde Indianeres«. Aakjærs dramatiske beskrivelse af den forfærdelige nat, hvor Gud dræbte alle førstefødte (2. Mosebog 12), viser digteren en spe:

»Hvor rædsel-vækkende et Billede! Midnat og Mørke i det hede Land; alt i tryk Søvn uden Dødens spørgselignende Engel; den sniger sig skyggeagtig fra Hus til Hus i den tavse Nat med Kniven i Ærmet, [...] stille sniger den sig til Lejet, hvor den Førstefødte slumrer og gjenneborer Ynglingen i Drømme og Barnet i dets Vugge, ingen Naade kjendes; Herrens Haand ryster ikke, men rammer sikker; selv Kvæget i Stalden stønner og segner truffen ved dets Krybbe. Og om Morgenen var der Blod i hvert Hus og Døren stod paa Klem efter den forfærdelige Gjæst. Lig i hvert Hus; blege Kinder paa blodige Lagner. Hulken og Suk i Somtermorgenen; Døren paa Klem! Hvem havde været der? **Gud!**«

Gang på gang undrer Aakjær sig over det absurde misforhold mellem brøde og straf. Hvis man eksempelvis spiser et bestemt slags kød, skal man »udryddes af sit Folk«! Er en sådan straf ikke lige lovlig hård kost? »Jeg forstaar kun sjælden Guds Retfærdighed«, vedgår Aakjær indledningsvist, og efter et nærmere studium af Biblen fælder han denne knusende dom: »Den saa meget berømte Guds Retfærdighed bliver ved Læsningen i hans Hovedværk reduceret til en »Saga blott««.

Det bibelske univers er ikke alene fundamentalt set uretfærdigt, det er også grænseløst primitivt: »Det stinker op fra Bladene som af en Latrintønde«. Tonen og skikkene i det gamle Palæstina var gruopvækkende simple. »Hvor blodraa en Skik«, kalder Aakjær f.eks. omskæringsritualet.

Aakjærs grundige gennemlæsning af Det gamle Testamente leder ham frem til følgende konklusion:

»Der er mægtigt skjønne poetiske Partier, men den største Part støder dog vor Følelse og Moral. [...] Nej, jeg maa sige, at jeg tror ikke at ha læst noget grummere end hvad der her berettes om Israels Gud. Maaske ligger det deri, at jeg aldrig har læst noget, der ligger saa langt tilbage i Tidsdybet. [...] Han er en vild Gud, de 5 Mosebøgers, bloddrukken, offerkjær. Ofte vanskelig at skjelne fra en Dæmon. Forfærdelig i sin Vrede, barsk selv i sin Venlighed. Hvad han gir til den bedende, det slænger han til ham i Fortørnelse, hvad han gives af ham, det griber han som et Rov. Er det den Gud, der skal dømme Himmel og Jord, da Gud naade de Retfærdige. Men den Gud har heldigvis aldrig existeret andetsteds end i de jødiske Skjaldes og Sagnfortælleres mægtige Fantasi [...]. Guderne skabte Menneskene siger Mytologien, Menneskene skabte Guderne siger den historiske Kritik«.

Den sidste sætning rummer i en nøddeskal det materialistiske-socialistiske syn på al religiøsitet: Gud skabte ikke os, vi skabte Gud som et ophøjet synonym for »Det Udsigelige ... Livets Gaade, Altets Sjæl, det i hvis Favns Verden hviler«.

Af alle de ovenstående grunde er det ethvert oplyst menneskes pligt at bekæmpe den magt, Biblen endnu måtte have over svage sind: »Det er en hellig

Pligt at bryde det Aag, som denne Bog har lagt paa Civilisation og Moral. Vi maa ha den under vor Fod som noget besejret, har vi den over vort Hovede vil den trykke os ned i Barbarismens Dynd«. Bibelen skal læses som et kulturhistorisk oplysende dokument, der rummer

»Beretninger om et nu udslukt Samfundsliv i et af Verdens Yderkanter. Interessant i sin Art men barbarisk i sit Indhold. At gjøre denne Bog til Menneskeheden Lærebog nu og altid, det er en Synd, der skriger med Blod til Himlen. Det vilde være at slippe Barbariets lænkede Rovdyr løs igjen, det vilde være at overgi hele vor under Aartusinders Møje erhvervede Kultur og Moral til Forlis. Men som det ikke mer er mulig at faa Folk til at tro paa, at Jorden er flad, og Solen drejer sig om den som et Møl om et Lys, saadan er det heller ikke muligt mere at faa Folk til at tro paa Biblens Moral. Dens Stentavler er for lang Tid siden knust mod den evige Sandheds Klippe, kun Stumper er tilbage af den. Men paa nye og andre Tavler skriver Udviklingens Aand en tifold mere ophøjet Moral. Saadan gaar det evigt og ustandseligt op af Fremskridtets Himmelstige«.

Randgloserne er befriende læsning, fordi Aakjær fejer århundreders lærde eksegeser af bordet - han kendte dem givetvis heller ikke - og istedet ser på Bibelen med friske og uhildede øjne. Hvad står der egentlig i »denne sære, forvildede Bog«, når man nærlæser den afsnit for afsnit? Da kristne imidlertid ikke er forpligtet på Det gamle Testamente men »kun« på det nye, kunne det have været uhyre spændende, hvis han havde udstrakt sin kritiske undersøgelse til også at omfatte de fire evangelister, Paulus' breve m.v..

»Djævelens Historie«

Fra sin tidligste barndom blev Jeppe ikke alene konfronteret med Bibelens »livssandheder« men også med Guds frafaldne søn, den hornede Djævel (ER 1.155): »Jeg var fra min tidligste Barndom opdraget til at se en ikke ringere Realitet i Djævelen end i Vorherre. [...] hvis vi ikke passede paa som en Smed, kunde Djævelen, Fanden, den Slemme, den Lede eller hvilke Kælenavne, de nu serverede ham med, rive os til sig som en Skovisk, hvad Øjeblik det skulde være. Man maatte evig gardere sig imod ham med skrækkelige Bønner«. I et foredrag om »Skolen og Livet« på Arbejdernes Aftenskole i Skive 28.2.1925 fortalte Aakjær om »Maskinerne til aandelig Dværgfrembringelse«, dvs. de bøger lærere og andre pædagoger brugte til at hæmme børn i deres åndelige vækst. Blandt de mange skræmmende titler fremhævede han især »Hjertespejlet« (SF 2.3.1925):

»Den har skaffet mig mange søvnløse Nætter. [...] Det er en forfærdelig Bog med Billeder af Menneskehjertet, der forfølges og sønderripes af Djævle. Djævelen afmales paa Dynen hos den døende osv. Og det var ikke ment spøgefuldt. Det var ramme Alvor! De kan stole paa, man troede paa Djævelen rent bogstaveligt dengang, - og mange Steder tror man vel paa ham endnu, Man samles i Forsamlingshuset »i Guds Navn«, men det er i Virkeligheden lige saa meget for at drive den haandgribelige Djævel paa Flugt. Af alle Torturretskaber var denne Bog den værste. Naar jeg ser den, kan jeg endnu mærke mit skjælvende Barnehjerte, der skræmmedes af alt det frygtelige, der her oprulledes«.

Livet igennem vendte Aakjær gang på gang tilbage til Djævelen, som »har tor-

En af Oswald Jensens illustrationer til Aakjærs Burns-oversættelse »Der boed en Bonde« (»Dansk Familie Blad 1931«).

teret Menneskeslægten ved sin Ikke-Væren, lige fra den begyndte at stirre mod de evige Stjerner, ja, vi kan næsten sige, at han er selve den Skygge, som Jorden slæber efter sig gennem Verdensrummet« (SV 4.398).

Kloppenborg-Skrumsager, der var elev på Askov samtidig med Aakjær i vinteren 1887-88, fortæller, at han vilde »have Djævelen afskaffet. Det var noget, Munkene havde lavet til at forskrække Bønderne med, sagde han« (Jydske Ti-

dende 24.4.1930). Udsagnet understøttes af et optændt brev til Sine Veilgaard fra 1890, hvori Aakjær forestillede sig, hvordan Satan blev undfanget i en stormombrust vanvidsnat (BR 1.64): »det var i en saadan Nat, at en el. anden Munk, der sad i sin Celle og ragede med Ildtangen i Tørvebaalet, fik Ideen til *Helvede!* det var i en saadan Nat at de to brunstige Uhyrer *Skurkagtighed og Rædsel* fandt hinanden ude paa Verdens Slette, kastede sig over hinanden som Hantigere over Hunnen, og avlede Djævelen midt i Mørket og Uvejret!«

Aakjærs Satan-fascination varede ved, og som nybagt student holdt han 20. 12.1895 et foredrag i studenterklubben »Uglen« om »Djævelens Historie« (SV 4.15-22). Heri aflagde han »følgende Bekjendelse for egen Regning: Mennesket begynder med [1] at tro blot paa *onde* Guder, gaar derfra over til [2] at tro paa baade *onde* og *gode*; det næste Standpunkt er [3] at tro kun paa *gode* og det allersidste: [4] at tro kun paa sig selv og sin egen *sædelige Styrke*«. Denne »Bekjendelse« fastholdt han resten af sit liv, og den rummer i en nøddeskal hans syn på al religiøsitet. Aakjær har næppe helt ret i sin firfasede forløbsmodel, men det er ihvertfald korrekt, at kristendommen, som har gennemsyret de sidste 1000 års Danmarkshistorie, grundlæggende er en dualistisk religion, der opfatter tilværelsen som én altomspændende kamp mellem Gud og Satan, det gode og det onde, lyset og mørket. Ifølge Aakjær befandt man sig på hans tid endnu i fase to: Djævelen var »i den Grad voxet sammen med vore religiøse

Forestillinger, at der bogstavelig ingen Religion vilde være mere her i Landet, hvis vi fjærnede Djævelen af den, vi har [...] Djæveltroen og *Kristendommen er sammenvoxede i Roden*; - er Djævelen ikke Underlaget for Dogmet om *Syndefaldet, Forløsningen, Daaben og Nadveren?* Ja, kan der overhovedet nævnes noget Dogme, han ikke er *Existensbetingelse* for?« Danmarks »fremmeligste Aander«, »de oplyste og dannede«, havde godt nok vendt ryggen til »den ulærde Jesus« og hans overtroiske lære, men »Befolkningens brede Lag« levede endnu i kristendommens spændetrøje: »Himmelyrannen, den store Sjæleskræmmer og Hjærtetforhærder i det Høje med samt hans behalede og behornede Bøddelknægt er nu kun en Bussemand for Bønder og Uvidende«. Dog spåede Aakjær, at fase fire, hvor »Gudelunets »Leg med Sjæle« er bleven erstattet af æquivalente Naturkræfter og Menneskets egen Vilje«, lå lige om hjørnet: »Snart skal Mennesket kunne lægge sit Hoved tilrette paa Pudens i den sidste Søvn og frygtløs afvente Hjærtets sidste Slag. Modig og stærk aabner han da Slaaen til Evigheden uden at rystes af Religionernes Deliriumssyner«.

Med »Bondens Søn« foretog Aakjær et generalopgør med Djævelen, som her efter gled ud af hans forfatterskab. I det skjulte »dyrkede« han fortsat den sorte dæmon fra Helvede, og så sent som i 1916 udtalte han (Næstved Tidende 9.9.): »Djævelen er mit Speciale, der er næppe en Bog i Europa om Djævelen, som jeg ikke har læst. Læren om Djævelen er det, en revolutionær Bondedreng

først reagerer imod«. Han indkøbte alle de værker om Djævelen, han kunne få fat i, og ved hans død talte denne special-samling i hans bibliotek hele 102 bind, som fyldte 2 1/2 meter. Fra et besøg hos Aakjær fortæller *Buchholtz* (b): »- Her skal du se alt, hvad jeg har om *Djævelen!* siger han og favner hen over Reolerne. Han har grumme meget om Djævelen paa Dansk og Tysk gennem flere Hundrede Aar. Med synlig Sejrs-glæde stopper han de mørnede Læderbind paa Plads. Djævelen har ingen Overraskelser i Baghaanden over for Aakjær«. Aakjær havde planer om at skrive et kæmpeværk om »Djævelens Historie«, men forskellige gøremål kom bestandig i vejen, så han kom aldrig længere end til at gøre omfattende uddrag fra sine elskede Djævl**e**-bøger.

»Missionen og dens Høvding«

Det var ikke tilfældigt, at Aakjærs første bog - **»Missionen og dens Høvding«** (november 1897) - blev et generalopgør med den specielt livsfjendske version af kristendommen, Indre Mission forkyndte.

Bogen havde været undervejs hele året. Den 14.2. skrev Aakjær til Jens (BR 1.166):

»Om Gud dog vilde bevare Aakjærboernes blonde Faarehoder fra Missjonens fordærlige Hallucinationer! [...] Gid Fanden huse Missionen! Den spoler os hele dette dejlige Land med sit Gudsens Præk om Synd og Naade. Disse fladhodede Missionærer der med deres traktatfyldte Tværsæk sætter sig selv gode og rumpebrede for Bondens Bordende og forgifter hans Hustru og Døtre, - der burde ryges efter dem med Lavendel og Jenbærris som efter Katten, der har gjort un-

der Bænken - for det er Pesten de bærer til Gaarde! Jeg har da kun det fromme Ønske tilbage, at Gud vil bevare vort Folks Ugudelighed; thi den overhaandtagende Fromhed truer dets Existens med Ruin«.

Hans ønske blev ikke opfyldt: Også i Fjends holdt missionen sit indtog. Unge piger begyndte at klæde sig i sort »og slog sig fra Dansen og anden uskyldig Livsglæde. Bondens naturlige Lystighed og Livsfrejdighed gik tabt«. Det harmede Aakjær at se »den fordummende Magt, som en pervers og livsfjendtlig Religiøsitet kunde have over Menneskesindet« (ER 3.175). Hans ustyrlige vrede var vakt, og i starten af juli betroede han Jens (BR 1.172):

»For Tiden gjør jeg energiske Studier til et Værk om Vilh. Beck og hans »indre Mission« [...]. Jeg har i de sidste 14 Dage gjen-nemgaaet 34-35 Bind »Indre-Missjons Tidende« - Pyh! Foran mig ligger 4 Bind Prækener af Vilh. Beck og et Utal af Bønne- og Andagtsbøger. Alt dette Naadens Spyt, der er savlet over dette Land i de sidste 30 Aar har jeg maattet sætte tillivs i 14 Dage. [...] Der er Djævlvisioners og Helvedinteriøres Fantasibetændelse, der er Fordømmelsesraseri og Forfølgelseskvalme og hundrede andre Følger af en forstyrret Hjerne og en daarlig Fordøjelse«.

Og endelig kunne han 9.8. meddele Jens, at han i løbet af to uger hos Andersen havde færdigskrevet bogen om Beck (BR 1.173). Nu manglede han blot at finde en forlægger. Det skulle vise sig ikke at blive så let.

»Hvilken begyndende Forfatter, - i hvert Fald fra min Tid - kender ikke den nedslaaende Vandring fra Forlægger til Forlægger med sit Manuskript under Ar-

men, op ad Trapper, ned ad Trapper, til man er nær ved at dingle om af Træthed, som et Postbud paa sin Rutes første Dag« (ER 3.179-180). Manuskriptets kontroversielle karakter gjorde det ekstra uafsætteligt: Ernst Bojesen og Julius Gjellerup takkede pænt nej, også selvom Aakjær kunne vedlægge en anbefaling fra Sophus Schandorph. Gyldendal vovede Aakjær slet ikke at kontakte. Omsider indvilligede bogtrykker Jacob Erslev - far til historieprofessoren - i at udgive bogen (ER 3.180-181): »Det har jeg saagu' ikke noget imod at tage en Bog imod Vilhelm Beck. Det er en rigtig storsnudet Fyr, som jeg gerne under en Overhaling! Jeg skal gerne trykke Deres Manuskript, naar De selv tager Risikoen. Saa opgør vi Regningen, saasart jeg kan se, hvordan Salget gaar!« Andersen fortæller (SF 23.10. 1934): »Jeg maatte laane ham [Aakjær] 400 Kr. til Trykning, da intet Forlag vilde tage en Bog af en ukendt Forfatter. Salget gik forøvrigt godt, saa det indbragte en Del mere end de 400 Kr. Aakjær sagde ofte senere, at hans første Bog var udkommet paa mit »Forlag««. Aakjær var selvfølgelig kisteglad for Andersens finansielle håndsrækning og skrev til Marie (ER 3.179): »Og Esper Andersen - »Hosianna for Esper Andersen!« - ta'r Krigsomkostningerne, 3-400 Kr. paa sin Ryg. Det kalder jeg en Vennetjeneste!« (en faglært arbejder tjente typisk 100 kr. i måneden). I et eksemplar af debutbogen nedfældede han 8.3.1921 denne taknemlige dedikation til Andersen (*Bek* 69): »Denne bog i sit røde Bind/skrev jeg ud af mit stride Sind;/skrev den under dit lune Tag/som

Høvdingen Vilhelm Beck.

man leger en Junidag /Nu det synes mig alt saa sært./Første Barn - o, hvor var det kjært!/Havde og Øjne saa hvasse og vilde,/og du udgjorde dets Barselsgilde«.

Stridsskriftet »Missionen og dens Høvding« (SV 4) rummer en fremstilling af missionens historie, en redegørelse for dens kristendomssyn og et angreb på dens ødelæggende indflydelse på jævne danskeres naturlige livsglæde. Overalt mærkes det, at bogens forfatter har siddet i Erslevs auditorium: Aldrig farer han med løs tale, altid henviser han til de to vigtigste kilder i forbindelse med missionen: »Indre Missions Tiden« og Vilhelm Becks skrifter.

»Indre Mission« blev stiftet i 1853 »for at vække Liv hos dem, som sover i Synden«, og snart rendte missionærer »med en let Hjærne og en tung Taske struttende fuld af Traktater« rundt i det

Hans Smidth: »En Missionær holder Forsamling i en vestjysk Bondegaard«.

ganske land for at frelse menneskesjæle (24). Da pastor Vilhelm Beck i 1861 blev valgt ind i missionens bestyrelse, »startes den Klapjagt efter syndige Menneskesjæle, som alle har været Vidne til i de sidste 30-40 Aar, en systematisk Af-søgning af Terrænet, der stadig har drevet større og større Hobe af vidtskræmte Mænd og Kvinder over i Missionens Faarefolde« (26). År for år voksede missionen, og sidst i 1890erne havde »Indre Missions Tidende« 15.600 abonnenter, mens 130 missionærer årligt afholdte 15.994 møder og aflagde 36.447 husbesøg. Økonomisk var missionen blevet et gigantforetagende, som i 1895-96 havde et budget på 135.122 kr.. Pengene kom fra »frivillige« bidrag (33): »De indremissionske Præster er udtømmelige i at opfinde nye Malkeapparater, ved hvilke

de haler Skillingen op af Lommen paa vor ellers saa paaholdne Bondestand. Snart tigger man med honningsød Stemme og med Hovedet paa Held, snart slaar man triumferende i Bordet med Henvisninger til Døden og Djævlen; det sidste virker bedst og anvendes derfor mest«.

For at aflæse missionens verdensbillede gennemyttede Aakjær dens blad samt Becks prædikensamlinger. Bladet - »en værre Bænkevælling« - opfattede han som en »Afløbsrende for de Udsondringer, hvormed B. og Kolleger bespu-ler en æret Samtid«. Især de »hellige Tuderers erbarmelige Gøen mod Tidens Fordærvelse« på vers var gyseligt ud over alle grænser: »Det er min Overbevisning, at Vorherre med sædvanlig Rundhaandethed skjænker disse Skraale-

re Tilgivelse for deres øvrige Synder, men for disse Vers alene fortjente de evig Fortabelse ... Der er Djævlvisions- og Helvedinteriørers Fantasibetændelse, der er Fordømmelsesraseri og Forfølgelses-satanisme og hundrede andre Følger af en forstyrret Fordøjelse« (29-30). Ifølge Aakjær kunne missionens kristendomssyn sammenfattes i én dogmatisk læresætning: »Mennesker er Syndere, Syndere, der ikke omvender sig, gaar til Helvede; ergo maa Mennesker bringes til at omvende sig fra Synden og derigjennem fries fra Helvede«. Alle midler måtte tages i anvendelse for at frelse syndige menneskesjæle, »om de taber Forstanden, Lykken eller Livet undervejs er uvæsenligt blot en Sjæl reddes af den Ondes Klør« (37). I Becks tvdelte univers var der nemlig kun to kategorier af mennesker, »Guds Børn og Verdens Børn«: »Enten er Mennesket et artigt Guds barn eller en væmmelig Synder, enten en Hellig for alle Tider eller en Djævel for alle Helvedes Evigheder. For B. opløser Menneskelivet sig i en simpel Tohed: Menneskene er to Slags: gode og onde, troende og vantro, frelste og fordømte; der er to Tilstande efter Døden: Himmel og Helvede« (43-44).

Hvis missionen ikke havde nogen særlig indflydelse, kunne man bare afmærke den som sekterisk fanatisme. Men det var jo ingenlunde tilfældet! I Aakjærs levetid var dens magt vokset og vokset, og hans skrift var et flammende indlæg imod denne inhumane afart af kristendommen, som truede med at forvandle et livsglad folk til en nation af helvedesangste mørkemænd. De misso-

nærer, der rejste landet tyndt for at vinde sjæle, stiftede »en Hob af Ulykker hos hjernefattige Folk« (42) - hver tyvende, der blev sindssyg, havde missionen at takke for det - og »med deres fromme Ræb dræber de det gode Humør rundt om i vore Landsbyer, og Livsglæden flygter paa letten Fod fra det Sted, hvor de søger ind« (50). Missionen kunne kun bekæmpes med øget oplysning (54): »Hvad er der da at gjøre for os, der i denne Retnings Sejr ser en Landsulykke? Det gamle, det gamle: *Mere Lys!* Har vi ikke forsømt vort Folks Opdragelse? Hvorledes skulde det ellers have kunnet lade sig svinebinde af denne Chimmære, hos hvem intet fandt Naade, der ikke havde afstrøget den sidste Rest af sund Fornuft«. Overdreven tro, hvorved man glemmer »Livets Krav og Livets Ret for nogle vindtørre Dogmer, der ikke har anden Gyldighed end den, vi vilkaarligt tillægger dem«, er noget nær den største ulykke af alle (55):

»Dette at lade sig fraliste det nuværende Livs Glæde og Skjønhed mod Anvisning paa en mer end tvivlsom Godtgjørelse hisset, er det ikke den vante Barneleg: at slippe den ene Spurv af Haanden for at glane efter de ti i Luften! [...] Om Menneskene kunne bringes til paa egen Haand at søge at finde Mening i Livet og denne Verden uden at kigge i Præstens Facitlister - hvilken umaadelig Vinding! Hvorledes dette skal naas, er det store folkepædagogiske Problem, hvis Løsning ikke lykkes, før den Trolddom er brudt, med hvilken Indre Mission har slaget alt Folket«.

»Jeg har skænket Beck en lille morgenbitter«, skrev Aakjær til Jens om sit første opus (BR 4.11). Desværre lod høvdingen snapsen stå: »*Vilh. Beck* læste

aldrig Aakjærs bog, kun indledningen, og bemærkede, at han ikke fandt grund til at læse mere, da forfatteren mente, at den menneskelige sjæls eksistens er såre omstridt, og »en bog skrevet af en mand uden sjæl, - altså en mand, som kun er et stykke kød - ville være en altfor løjerlig tingest at give sig i lag med. Tidligere bestod spøgelse af sjæle uden legemer; men legemer uden sjæle - det er en helt ny slags spøgelse« (Paul Holt: »Kirkelig Forening for Den Indre Mission i Danmark gennem 100 år«, 1961, s.807). De fleste missionsfolk kunne dog ikke tage så afslappet på den hudflettende bog, og ved en enkelt lejlighed truede nogle af dem den formastelige Aakjær med et lag tæsk (ER 3.185)! Også i høj-skolekredse var der modvilje mod pamphletten. »Det er længe siden, at jeg har læst en Bog, der har gjort et i den Grad modbydeligt Indtryk paa mig. Den er baaret af en Fanatisme, der langt overgaar alt, hvad Indre Mission selv har præsteret«, konkluderede pastor Frederik Bruun i »Højskolebladet« (nr. 2, 1898). I »Skive Folkeblad« (18.1.1898) skrev Andr. Andersen, at bogen »hører til dem, der ikke gjør dens Forfatter Ære. Den burde helst være uskrevet! [...] Et Angreb som dette skal man dog lede dog lede længe om for at finde et Sidestykke til. Det er ført med saadan en Haan, at det maa vække Foragt hos ethvert rettænkende Menneske, og ydermere da Forfatteren bevæger sig paa et Felt, som han aldeles intet Kjendskab har til. Han staar ikke famlende og uklar, men helt uden Forstaaelse og Agtelse, ikke alene overfor Indre Mission, men for al sund Kri-

stendom«. I »Skive Avis« var dommen nådesløs (16.4.1898): »Er Talen om Hr. Aakjær har vi ikke andet at sige end blot dette: »Hans stakkels ulykkelige Forældre!«« Frisindede ånder som f.eks. Schandorph og Brandes-brødrene modtog derimod skriftet med kyshånd. Endelig en modig skribent som i en skarp og underholdende form satte de reaktionære missionsfolk eftertrykkeligt på plads.

»Missionen og dens Høvding« vakte en vis opsigt, og i løbet af et par år var 2/3-dele af førsteoplagets 1.500 eksemplarer solgt (BR 1.199). Økonomisk blev Aakjærs debutbog dermed en succes, og den blev samtidig, hvad der selvfølgelig var endnu mere vigtigt, hans adgangskort til det litterære parnas. (Se: *Ahrendtsen/Lund*)

4. »Den rigeste Produktionsudfoldelse, som overhovedet har hjemsøgt mig«

- Det store gennembrud (1899-1906)

»Jeg [...] er ikke rigtig klar over om min næste Bog skal være om »*Robert Burns*«, »Kristian d. 4des Tidsalder«, »Biblen i Historien«, »Arbejdernes historiske Stilling«, et Bind Digte eller en ny Roman (ha, ha, ha!) Bed til alle forbarmende Guder, at jeg maa faa Held til den rette Begrænsning«. Sådan skrev Aakjær til Jens 7.11.1898 (BR 1.195). I årene omkring århundredskiftet sydede og boblede han af ideer til snart den ene, snart den anden bog, hvoraf en del heldigvis blev realiseret (dog ingen af de 4 nævnte titler). Han var »omkring disse Aar i den rigeste Produktionsudfoldelse, som overhovedet har hjemsøgt mig« (ER 4.129). Ja, han var faktisk en levedegørelse af den »Litteraturens Galfrans«, han havde efterlyst i et brev til Hans Albrechtsen 24.2.1894 (BR 1.138):

»Hvor man sukker efter en Litteraturens Galfrans, en der kunde le, saa det skraldede under vor blaa Himmel, en der spottede alle Vedtægter og kyssede alle Piger, men som dog ikke gjorde andet, end hvad der var skjønt fordi han magnetisk frastødtes af, hvad der var grimt, en som strøede Digte om sig som man strøer Grannaale paa Kirkestien for et Brudepar, en som skrev uden Søgthed, sang naturligt sine Følelser frem, naturligt som Vinden blæser, som Strømmen hvisler, vidste jeg hvor han var, skulde jeg hente ham

op fra Helvede, jeg indskibede mig i denne mørke Midnatstime!«

»Bondens Søn«

Aakjær debuterede som skønlitterær forfatter med den stærkt selvbiografiske roman »**Bondens Søn**« (1899) (SV 6). Første gang, han omtalte den i sine breve, var i 1896, og året efter lå titlen klar og dispositionen fast (BR 1.160 & 173, MR 1.178). Da romanen var færdigskrevet i 1898, overlod han den til Gyldendals redaktør Peter Nansen, som havde beklaget sig over, at han ikke havde indleveret »Missionen og dens Høvding« til ham og samtidig ytret ønske om at se nye manuskripter fra hans hånd. Aakjær fik ikke megen glæde af denne henvendelse (»Verden og Vi 1924«, s.359): »Peter Nansen, det Bæst! [...] han lod den ligge, til jeg selv hentede den; jeg fandt mit Manuskript tilsølet med Vinklatter og bragte det dybt fortvivlet til min ædle Hybel«. Nu var gode råd dyre. Da Aakjær havde hørt meget positivt om professor Valdemar Vedel - »han skulde være saadan en rar Mand, der havde fremhjulpet mange unge Skribenter« (ER 4.9) - opsøgte han ham med fortællingen. I et ledsagebrev forklarede han,

at han havde »forsøgt at forme den som en Bondesøns Udviklingshistorie, og især anstrengt mig for at paapege det religiøse Højtryk, under hvilket saa mange smukke Evner forkrøbles« (BR 1.197). Vedel havde blik for manuskriptets mange kvaliteter, og på hans anbefaling udgav bogforlægger Søtofte det. Forfatterhonoraret var kun på 250 kr., »men det er alligevel en dejlig Ting at føle en ny Bog ligge i ens Haand og vide at man selv er Far til den« (BR 1.199).

»Bondens Søn« starter med en lyrisk lovsang til åen (3-7). Den er »det sande Landskabs Sjæl«, »Hedelandets Nil«: »Aaen var alles Ven og alles Moder. Til den kom baade Dyr og Mennesker i Sorg og Glæde. Dyret for at drikke, og Mennesket for at bade«. Allerskønnest er åen måske en varm sensommeraften, når landsby piger i hobetal søger vedervælgelse ovenpå dagens strid og møje: »I et Nu var de hundrede Hægter løst, og de bugnende Barme lo frit i Maaneskinnet; Bredden laa strøet med Klæder, og under græsselig Larm styrted de unge Piger sig i det lunkne Bad [...]. Et bedaaende Syn!« Herefter udvides synsfeltet til »en hyggelig lille By ved Navn Engkjær« (7-9), der ligger »godt skjult« ved åen. Byen omfatter 6-7 gårde, der alle er grå af ælde, som om de var blevet bygget »engang i en fjern Fortid«. Først efter denne dobbelte introduktion (å-by) bliver bogens hovedperson født. Det er ikke tilfældigt, at Aakjær har valgt denne »bagvendte« komposition: Vi fødes ind i en natur, et samfund, en tid, og disse ydre forhold danner i vid udstrækning rammerne for vores liv.

Den nyfødte, der kommer til verden midt under høsten i den bortgemte by ved den livgivende å, bliver døbt Jens Søndergaard. Hans opvækstvilkår er bestemt ikke de bedste. »Er Jens ikke en rar Dreng, saa kommer Bussemanden og tar ham«, truer tjenestepigen, når han er uartig, og »senere hen erstattedes dette Uhyre af Postillernes Djævel, og der var ikke mange Træk at forandre eller føje til. Det var Bondebarnets og de vildes Gud, født i Angst og Mørkerædsel, der her stod over ham med blodigt Gab« (14-15). Især den ondskabsfulde, fortrukne, urenlige og evindeligt bandende bedstefader forestår »Dæwlen bræk mæ«, »Dæwlen dans mæ« den religiøse indoktrinering. Allerede som 4-årig bliver Jens overhørt i bønner fra »Den bedendis Kiede« og diverse »Livssandheder«. »Hvem har skabt dig?«, spørger bedstefaderen med tordenrøst, og Jens svarer prompte »Gud Fader!« Men så følger et uforståeligt spørgsmål: »Hvem har igenløst dig?«. »Gud den Helligaand« hvisker barnet rådvildt, og så svirper riset over hans ører, for det indlysende rigtige svar er jo »Guds Søn« (39-40)! Megen opbyggelse er der ikke ved denne håndfaste kristendomsundervisning, hvor Jens gennem bedstefaderen bliver »indriset [...], at Gud var en vældig Straffer af Overtrædelser, en Hævner uden Glemsel og en Spejder uden Lige, hvis Øje intet Menneske kunne skjule sig for« (52). Forfærdet overværer Jens, når bedstefaderen og hans drukkammsjukker mødes og skræmmer livet af hinanden med gruppvækkende folkesagn. Alle disse indtryk bundfælder sig »i

Jens' modtagelige Sind. Hans Dag blev en utryg Vandren under Bedstefaderens truende Ris, hans Nat en kvalfyldt Drøm om frygtelige Væsner, der jaged ham med grinende Tænder og fraadedryppende Tunger, og han kunde vaagne op ved Midnatstide og kalde paa sin Mor med høje Angstraab« (38).

Den religiøse spændetrøje bliver endnu mere uudholdelig, da Jens kommer i puberteten. Naturligt nok begynder han at lægge mærke til egnens kønne piger, der gør alt for at forlokke ham. Om dagen formår han mandhaftigt »at tøjle Kjødets skammelige Krav«, men om natten kræver hans hede blod sin ret. I fantasien vel at mærke. Thi uanset hvor meget han beder Gud »dræbe denne Lidenskab i hans Bryst«, kan han jo ikke kontrollere sine natlige drømme, hvor den censurerende bevidsthed er koblet fra:

»Det var, som om Satan havde søgt Forbund med Egnens skønneste Piger for at berøve ham hans Sjølefred og bringe hans Salighedshaab til at vakle. Om Dagen stod han sig nogenlunde imod dem, men des forfærdeligere var hans Nætter. Thi i Drømme glemte han baade Loven og Evangeliet, og der vilde ikke komme det ringeste Salmevers paa hans Læber, mens han droges ind i de ugudeligste Paafund med de trindeste Bønderpiger, der med runde Arme trak ham viljeløst dybere og dybere ind i Syndernes Mangfoldighed«.

Den dejlige Ane er »forrest blandt de smukke og forførende Plageaander, der havde bragt hans forpinte Aand til Vanvidets Tærskel, ja, til Randen af Helvede« (57-58).

Det religiøse og det seksuelle tema løber sammen i en fantastisk scene, hvor

Jens først overværer Guds død og derefter er nær ved at dræbe Ane. Efter en af »disse blodrøde Nætter, da hans opstemmede Drift i kvindesyg Rasen endnu en Gang havde slængt med Nakken imod Himlene og syndet vildere og vildere«, finder han sin bøsse frem og går på andejagt. Mens han trasker rundt nede i engene, tænker han på »en forfærdelig Drøm«, han havde haft et par nætter forinden. Stående på sognets kirketårn havde han observeret, hvordan en endeløs skare af Djævle udførte »et planlagt Overfald mod Guds Majestæt«. Fra Helvedes flammer myldrede de helt op i Himlen, hvor de først myrdede englene og derefter Vorherre:

»Da lød der paa een Gang et forfærdeligt Skrig; det var som om Jord og Himmel, som om Floderne, Havet og alle Bjærghuler havde forenet deres Struber til et eneste Rædslens Raab, der lød saa jamrende og gennemtrængende, at det maatte kunne høres ud hinsides Syvstjernen. Og da vidste Jens, at man havde undlivet Gud. I næste Nu saa han Satan i Triumf flyve gennem Rummet for at tage den dræbte Guds Verden i Besiddelse. [...] Paa én Gang gik der en frygtelig Rystelse gennem Jorden, som om en mægtig Aand havde givet den et Spark. Det var Satan, der havde sat sin Fod paa den. I samme Nu styrted Kirketaarnet sammen, og Jens sank med et Skrig ned mellem dets Ruiner« (59-61).

Jens' mareridt er en dramatiseret udgave af Nietzsches skelsættende udsagn: »Gud er død«. Det sammenstyrtede kirketårn viser, at Vorherre én gang for alle er drevet ud af verden, som herefter ganske er i Satans vold. Alene rekapitulatioenen af drømmen er nok til, at Jens er ved at forgå i »Sjæleangst«, og da han i fe-

bervildelse tror at se Satan foran sig, af-
fyrrer han sin bøsse ... og rammer Ane,
som sidder nøgen i engkanten, hvor hun
er ved at gøre sig klar til et bad i åen!
Lykkeligvis overlever hun vådeskuddet.

Uanset hvor livagtig Jens' drøm er, op-
giver han dog ikke af den grund sin tro.
En rum tid endnu tumler han med de sto-
re religiøse spørgsmål, og det er først ef-
ter en række samtaler med den kætterske
særling Dons, at han afsværger sin
Gudstro. Ifølge Dons er det tåbeligt at
beskæftige sig med noget, hvorom man
ingen viden kan have: »hvilke herlige
Kræfter gaar der ikke til Spilde under
disse evige Abespring mod Maanen!
Himlen, hvad vedkommer den os? Se
engang derop? Ser du noget? Æther ser
du. Og saa' nogen Moders Sjæl nogen-
sinde andet end denne vigende, blaa, ui-
gjennemskuelige Dejlighed? Men af det-
te vigende Blaa dannede alle Tider og
Folkeslag deres Guder, skiftende som de
drivende Skyer, og som Skyer er de og-
saa vejret hen«. Gud er slet og ret »en
Omskrivning for alt det, Menneskene
ikke ved«, hvorfor han nødvendigvis må
forsvinde ud i kulissen i takt med, at vo-
res forståelse af verden bliver stadig
mere omfattende. Tilslidst vil alle Guder
afgå ved døden: »Videnskabens dun-
drende Triumfvogn ruller allerede mod
deres Altre [gudernes]. Intet modstaar
dens stampende Flammeheste«. Den
sande livskunst består i at »se Livet
mandigt i Øjnene og hævde: Der sker
ikke andre Mirakler end dem, du selv lar
ske« (79-82).

Jens overtager Dons' areligiøse livsop-
fattelse og samtidig med, at han kaster

det religiøse åg af sine skuldre, forsvin-
der også alle hans kvælende syndsfore-
stillinger som dug for solen. Det seksu-
elle er jo en naturlig del af menneskeli-
vet og kan derfor aldrig være syndigt.
Som en fri ånd flytter han til København
for at læse til student. Han falder imid-
lertid aldrig til i metropolens pulserende
liv, fordi svælget mellem landets og by-
ens livsrytme simpelthen er *for* stort. Det
viser sig helt tydeligt, da han tager den
forfinede bypige Rigmor med hjem på
en ferie i Engkjær: Hun kan slet ikke fin-
de sig til rette så mange hundrede kilo-
meter vest for Valby Bakke og slår da
også op med ham.

Moderens død bliver vendepunktet i
Jens' liv. På sit dødsleje forsøger hun
desperat at omvende sin fortabte søn til
kristendommen, og han må opbyde al
sin sjælsstyrke for at stå fast (105): »det
var i slige Stunder, da man sad bøjet og
bange, at man fik Besøg af gamle, afvis-
te Meninger, der benyttet sig af ens Sorg
til at trænge ind i ens Sjæl paany og
overtale en til at handle uærligt mod sig
selv. [...] Og han knytted sine Hænder,
for at de ikke skulde finde hinanden i
Bønnen og vanære ham«. Da moderen er
gået bort, tilbyder faderen Jens gården,
og han slår til efter en kort betænkning-
tid.

I romanens slutscene tærsker han på
livet løs. Og medens plejlen går, reflek-
terer han over sit liv. Helt ind i sine hjer-
terødder forstår han,

»at han var et Muldets Barn, bundet med uo-
vernelige Baand til sine Fædres Jord. [...] I
et Par Hundreder Aar havde Gaarden været i
Familiens Eje: en mager og fattig Jord, der

aldrig havde givet sine Dyrkere mere end af Haanden og i Munden, med sexten Timers Arbejdsdag kunde det lige gi Vælling til Middag og Grød til Kvæld. [...] Disse ærlige Stræberes Myreflid havde helliget disse Marker for ham. Men samtidig havde de efterladt ham en Arv, der havde ligget som en Blyaaq paa hans Aksler i mer end tyve Aar og gjort hans Skridt vaklende og tunge. Hele deres værkbrudne Livsbetragtning, der kanske passede godt til Folk, for hvem Livet havde været en Slaveanstalt, havde de ladet tilbage, saa det havde spøgt efter dem gjennem al hans Barndom. Men fra de Aandslænker, som de havde baaret, følte han sig løst. Hans Sind husede ikke mere nogen Frygt for hans Slægts onde og straffende Afguder, men bredskuldret og sund skulde han nynnende bære sin Sædekurv hen over den Jord, som de havde pløjet med Djævlen paaskrævs over Plovaasen« (108-109).

Frigjort fra al tro/overtro tager han arbejdssele på samtidig med, at han lover sig selv at genoptage forbindelsen med Ane.

»Bondens Søn« er bygget over udviklingsromanens klassiske, trefasede struktur: Vi følger Jens fra hans barndom i Engkjær («Hjemme») over hans problematiske ungdomsår, hvor han gør op med kristendommen og flytter til København («Hjemløs»), til han først i tyverne returnerer til Engkjær for at overtage slægtsgården og blive gift med sin første kærlighed («Hjem»). Man kan give den fædrene livsform ny gyldighed, såfremt man overvinder den fædrene tro. På denne vision er romanen skrevet. Jens går frygtløst ind i hverdagene uden at længes efter en nådig Gud eller at frygte en ondskabsfuld Satan. Mennesket er alene i universet. Men livet er også godt nok i sig selv, når blot man

bruger det til at føre slægten videre på den jord, ens forfædre har levet på i århundreder. Slægtskontinuiteten erstatter Paradis og Helvede.

Aakjær var selvsagt spændt på modtagelsen af sin debutroman. Til Jens skrev han 22.1.1899 (BR 1.199): »Jeg venter i det hele taget at faa en Del Høvl for Bogen, for den er baade dristig og drastisk. Gud en Forfærdelse den vil vække i Aakjær! Jeg frygter for »min kjære Familie«; jeg er end ikke vis paa, at Far vil undgaa at stødes«. Aakjær tog fejl i sin sidste antagelse: Hans far læste nemlig romanen, der »ret tydeligt behandlede baade ham selv og alt det, hans var«, og fastslog med vanlig jysk underdrivelse, at det var »en jævnhen god Bog« (ER 3.28). I kulturradikale kredse blev romanen vel modtaget. Brandes skrev eksempelvis i sin anmeldelse (193): »Hr. Aakjær er en Poet - ikke fuldt færdig og slet ikke kjøbenhavniseret - men fri og ægte og vred. Glæde over Danmark og Harme over *Fordummelsen* sætter hans Sjæl stærkt og frodigt i Svingning«. Et kvart århundrede efter bogens udgivelse udtalte Aakjær (»Verden og Vi 1924«, s.359): »Som enhver Førstebog er den vist også som en Slags Program til dem, der kom efter«. Han har ret i, at han gang på gang vendte tilbage til adskillige af temaerne i sin debutroman, men den livsfjendske kristendom blev definitivt udtømt med »Missionen og dens Høvding« og »Bondens Søn«. Med disse to titler tog Aakjær i hhv. pamflettens og romanens form afsked med den Vorherre og den Djævel, der hver på deres måde havde formørket hans barn-

dom. (Se: *Ahrendtsen/Brandes/Hjordt-Vetlesen* b.84-119).

»Derude fra Kjærene«

I 1896 betroede Aakjær Andersen, at versskriveriet var »en Sygdom jeg ikke kan helbredes for« (BR 1.155). Ustandselig flød versene fra ham, og i 1899 udgav han digtsamlingen »**Derude fra Kjærene**«, der rummer op til 10 år gamle digte. Den er opdelt i 4 sektioner, hvoraf nogle har et bevinget motto.

Første sektion hedder »Evadøtre«, og dens motto er hentet fra »Det banked paa min Rude«: »Og lad kun Verden snakke og sige, hvad den vil,/ der er dog ingen Lykke som Elskovens til«. Indgangsdigtet »Første Gang« fortæller om det første kys, men allerede i det fjerde digt, »Strømmen drev -«, sker den seksuelle fuldbyrdelse i en irisbelagt båd, der driver ned ad strømmen, mens lygtemanden, mosetrolden og elverpigerne ser til: »vi gav os hen til de høje Magter,/der styrer Livet«. I »Saa fager fór hun« foregår samlejet i en have: »Og Maanen danser over Lindetoppe/og strør sit Guld paa tvendes Elskovsleje./Og naar to Sjæle slig hinanden eje,/da ler du, alvorsfulde Gud, deroppe«. Den unge Aakjær var en naturelsker i mere end én betydning af ordet: »Hvorfor skal Mandens Slægt/undfanges i Alkove,/men Due, Daa og Dyr/i lysegrønne Skove?« Som naturens søn vil han favne sin »Mandinde« på et blødt lag mos på en af skovens sletter (»Hvorfor?«). De frimodige digte om udendørs erotik forargede Fernando Linderberg (»Højskolebladet 1900«, s.227-230): »Om Lykken ved Hjemmet,

Familien, Trofastheden vil man søge for-gæves i alle Aakjærs Sange. For ham be-staar Elskovslykken i Tilfredsstillelsen af den Drift, som Mennesket har tilfæl-les med Dyret. Han synes kun at misun-de Dyrene, at de er ene om at kunne til-fredsstille denne Drift under aaben Him-mel ved højlys Dag. Hvilken Lykke lig-ger der ikke i her at træde i Dyrenes Spor!« Den virkelige synd består for Aa-kjær ikke i at følge sine lyster men i at fornægte dem («En Synd»). Den unge pige, der i dag er »fin og skjær« og har røde kinder og kysseklare læber, er om føje år en gammel, rynket heks, som kun omsværmes af giftige myg. Hun skal derfor nyde sin ungdom i fulde drag (»Idag en Engel«): »Vær derfor aldrig mut og sær,/nyd Glæden, mens du har den fat;/thi saare kort er Livets Dag,/men lang er Dødens Nat«. For-spildte livsmuligheder ... det er den san-de livstragedie («Der gaar saa meget til Spilde«): »Der fødes saa meget paa den-ne Jord,/som aldrig Liv har krævet;/der dør saa meget foruden Spor,/Som aldrig rigtig fik levet«.

Anden sektion hedder »Tvivl og Tro« og bærer mottoet »- Og evigt gaar vor Jord sin krumme Bane -«. Det stammer fra dialogen »Politisk Uenighed«, hvori en pessimist omhyggeligt forklarer en anarkist, at »Individets Trodsen« intet nytter »mod Samfunds bøddelen, mod Magtkolossen// [...] Og urørt smælder Tyranniets Fane,/og evigt gaar vor Jord sin krumme Bane«. Afdelingen er for-trinsvis helliget religiøs tvivl og tro. I »Den Gud jeg beder til« springer Aakjær ud som panteist. Han møder Gud i den

milde nattevind, åens mørke vande, skovenes dunkle træer: »Jeg følte i den mindste Ting,/at Guden var mig nær.//Hans Stemme lød i Bækkens Sang,/i Agerhønsens Kluk,/i Musens Pip paa Grøftekant,/i Andetrækkets Suk.//Og dette brede Himmelhvælv/saavel som mindste Dam,/den tavse Skov, det vide Hav,/alt er fyldt af ham«. Det er »Naturens stærke Gud« og ikke kirkens blege Vorherre, Aakjær beder til. Den sidste hører jo alligevel ikke vores bønner! »Den syge Yngling« elsker således den barmhjertige Guds værk og beder blot om at få lov til at nyde det »sund og stærk«, hvorpå Gud uden skånsel slår ham til jorden »i en aarlang Nat,/mens Engenes Blomster visnede brat.//Se derfor beder jeg aldrig mer,/om og jeg imellem mod Himlen ser«.

Tredje sektion hedder »Et og Andet«, og denne intetsigende titel dækker over stort og småt, alt og intet. Snart begræder Aakjær nedskydningen af hunden i barndomshjemmet («Da man skød Trofast»), snart efterlyser han Gud under en spadseretur i nattemørket («I Mørke»), snart lovsynger han en rask skovtur som et effektivt universalmiddel mod al sygelig livstræthed («Gaa i Skoven«).

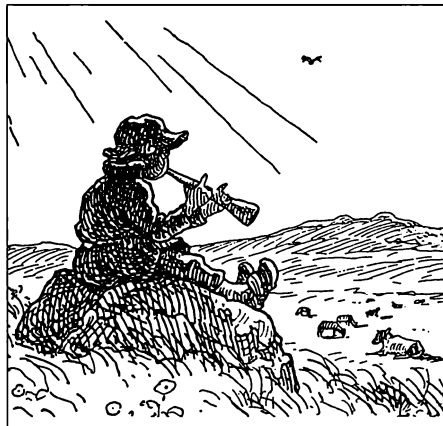
Fjerde sektion hedder »Jydske Texter« og bærer mottoet »Her har jeg Himlene over min Isse,/her har jeg Lyngheden under min Fod«, som stammer fra åbningssuiten »Hedesange«. Teksterne handler især om kærlighed - både den lykkelige og den ulykkelige. I »Jørgen ved Bækken« afviser den fattige fårepige Mette først godsejer Jørgens tilnærmelser, fordi hun ikke mener, han har re-

elle hensigter, men da han nær slår en mand ihjel i balstyrisk raseri over at have fået en kurv, forstår hun, at hans kærlighed er ægte nok og ægter ham: »Nu var han forsonet med Verden og alt,/for hun havde talt«. I det hjertegribende digt »Ka Drebbæk« hører vi om en svigtet kvinde, der dør af ulykkelig kærlighed samme dag, hendes elskede bliver gift med en anden: »Saa dybt kan en den anden bedrøve«. Det livsduelige vestjyske sind kommer allerbedst til udtryk i »Jens Hurra«. Den bomstærke og myreflittige Jens, der snart arbejder som daglejer på marken, snart som tørvearbejder i mosen, bærer ikke sit tilnavn ufortjent, thi uanset hvad han laver, spreder han glæde og munterhed omkring sig: »Jens Hurras Humør gik aldrig paa Hæld«. Han er »en frisk, en brav, en gemtylig Gut«, som forståeligt nok gør stor lykke hos pigerne. Endelig besidder han et stort musikalsk talent: »Hans Stolthed var en Harmonika,/den kunde han trække Toner a',/der kunde gjøre en Kat jalo-ux/og tolke Alverdens Elskovsgru«. Men en dag er det slut, »hans Død kom til ham lidt før end bedt«. I sin sidste stund forklarer han røgtereren Per: »Lad Folk da sige: Han drak og sled,/hvad bedst han gjorde, man næppe ved./Den Dag han døde - men aldrig før -/man saa Jens Hurra i snavs Humør!« Og mens Per spiller harmonika dansende på kiste-låget i sine træsko, udånder Jens. At acceptere skæbnens tilskikkelser med arbejdsomhed og godt humør og først blive i »snavs Humør« på sin dødsdag, det er livsidealet!

»Ole«

Den bedst kendte af de »Jydske Texter« i »Derude fra Kjærene« er utvivlsomt »Ole«. Digtet blev afsluttet 13.8.1899 i Jebjerg.

I dets første halvdel (strofe 1-4) præsenteres vi for hyrdedrengen Ole, som sidder på en knold og synger, mens »Faar og Beder omkring ham sprang«. Tilsyneladende er alt idyl. Og dog er der noget, der ikke rigtig stemmer. På trods af at sin trallen er Ole aldeles ikke tilfreds med sit liv og sine fremtidsudsigter (*Schmidt* b.145-146): »Paa de for Hyrdedrengen fredsommelige og dejlige Sommerdage har han ligget paa Jorden og stirret ud i Rummet [...], og da har Drengen drømt om, hvor dejligt det skulde blive, naar han blev voksen. Saa skulde han ud at se fremmede Lande«. Ole vil ud om ikke over de høje fjelde, som i Bjørnsøns sang, så dog over »det store Hav«. Men selvom »Udflugtslængsler i Hjertet sved«, vælger han alligevel

Achtons Friis' tegning af Ole på knolden blev brugt til omslaget af Aakjærs »Samlede Digte«.

i første omgang at blive hjemme på knolden, fordi »Mindet spandt«. Den hede, som på den ene side stænger ham inde, danner nemlig også på den anden side rammen om hans hidtidige liv og dermed hans sum af minder. Og endelig er der jo også »Moders Øjne«, som »stærkest bandt«. I længden kan dog hverken minderne eller moderen tæmme hans udlængsel: »Snart den Ting dog blev aabenbar:/ Minder gjør ikke Sagen klar«.

I digtets anden halvdel (strofe 5-8) stikker han af og står »med ét ved det store Hav«. Endnu har han muligheden for at vende hjem, endnu er alle broer ikke brændte. Men selvom Ole føler vemod ved tanken om alt det velkendte, han skal sige farvel til, og måske også lidt angst ved forestillingen om alt det fremmede, han skal sige goddag til - »Øjet skinnede, Taaren randt,/intet mere i Verden bandt« - er hans udlængsel alligevel for stor, og mandigt går han om bord på skibet, der fører ham »over Havene«. Uforstående står de hyrdeløse får og beder tilbage på heden: »Ej kan Beder og Faar forstaa/- lal-la-la!/Længslers Tog over Bølger blaa/ - tral-la-la!«

Sigbrit Aas mener, at Oles udlængsel uerkendt for ham selv er af religiøs art. Om verset »intet mere i Verden bandt« skriver hun: »Saadan er vi, saadan føler vi, naar vi gribes af den store Længsel - den, som ikke gælder bestemte Ting - ikke gælder Gevinst af nogen Art - ikke er Attraa eller Lyst, men den dybeste Længsel efter at fyldes af det uendelige, som vi maaske ikke formaar at give det rette Navn«. De kreaturer, der tanketom-

me står tilbage og glør, »er et Billede paa de Mennesker, som ikke hverken kan forstaa eller føle, at der er noget uendeligt at længes og række efter«. Da sangen slutter, har Ole krydset havet, der »er i Slægt med Uendeligheden«, uden endnu at have forstået længslens religiøse karakter. Aas håber, at hans længsel engang stilles, fordi den finder sin rette genstand: »Intet i Verden maa binde os, saa vi nøjes med det endelige. Vor Sjæl er skabt til det uendelige. [...] Kun i Forhold til den evige Kærlighed - Guds - kan Hjertets Længsel stilles, saa vi faar Hvile i Haabet om en Gang at naa til at kunne rumme det evige - det uendelige - saa at det ikke skal blive ved at være et ufatteligt Begreb for os« (Maribo Amtstidende 30.7.1935).

Det er ubestrideligt, at »Ole« er et digt om *ubændig udlængsel*. Ole er i sandhed det modsatte af en hjemstavnsmand: Han vil aldrig nogensinde kunne blive tilfreds på det sted, hvor han er opvokset, fordi »Længslers Tog« tyvstjæler hans vilje og driver ham »over Bølger blaa«. I digtet angives der ikke noget specifikt mål for hans længsel: Han vil blot ud, ud, ud. Det holder dog ikke Aas tilbage: Hun indfortolker uden videre en religiøs dimension i Oles længsel, fordi hun tilfældigvis selv er kristen. Nøgternt set må vi nøjes med at konstatere, at han er ramt af udlængselssyge i allersværeste grad. Den gør ham til et opbrudsmenneske, der aktivt søger forandringer i sit liv, i modsætning til de stillestående får, som intet forstår af nogetsomhelst og derfor blot står tilbage og ... glør. Med »Ole« får Aakjær således på en humoris-

tisk måde givet de selvtilfredse hjemmefødninge et ordentligt rap over snuden!

Aakjær skrev »Ole« på et tidspunkt i sit liv, hvor han alvorligt overvejede at emigrere til Australien sammen med Andersen. Emigrationstemaet indgår også i en række af hans værker: »Vredens Børn«, »Ulvens Søn« og »Naar Bønder elsker«. Tanken om at bryde ud, at viske tavlen ren, at starte helt forfra har således ikke været fremmed for Aakjær, omend man har svært ved at forestille sig lyngens søn på den amerikanske prærie! Som mindets digter måtte han nødvendigvis returnere til sin hjemegn, hvor han blot ved at gå ud på den jyske hede kunne blive hensat i en inspirationsbefordrende tilstand, der var så stærk, at den nødvendigvis måtte forløses i vers, hvor barndoms minderne flettede sig ind i den nutidige naturoplevelse. I 1899 lå hjemvendingen dog endnu nogle år fremme i tiden, og det er under alle omstændigheder en væsentlig pointe, at han havde været ude og dermed havde fået et andet syn på hjemstavnens end de, der aldrig vovede at overskride sognegrænsen (*Houe* har beskrevet Aakjærs ud- og hjemlængsel).

»Vadmelsfolk« og »Fjandboer«

Efter at have udgivet både en roman og en digtsamling i 1899 kastede den produktive Aakjær sig under et ophold hos den gæstfrie Andersen i sommeren 1900 over novelle-genren. Den 4.8. betroede han Jens, at »Novellerne flyger fra mig som Høvlspaaner«. Nogle dage nåede han op på over 20 sider (BR 3.8). Da sommeren var omme, havde han skrevet

Der graves hedetørv (Fotografi taget af Niels Sørensen).

en halv snes historier, som tilsammen af- tegnede hedebondens fysiognomi (BR 3.14 og 4.123): »Planen var den: at fremstille Hede-Almuen paa en ny Maa- de gennem en Række Typer eller karak- teristiske Træk. [...] Det var Meningen, at hver af Novellerne skulde klarlægge en eller anden jydsk Ejendommelighed«. Aakjær ville publicere dem »i eet Bind«, men da hans forlægger, Søtofte, ind- vendte, at så tyk en udgivelse ville blive *altfor* dyr, lod han sig nødtvungent over- tale til at splitte dem op i to afdelinger: »**Vadmelsfolk**« (1900) og »**Fjandboer**« (1901). Den sidste af titlerne udkom på Gyldendal, som fra og med 1901 blev

Aakjærs faste forlag (jfr. *Wamberg*). De to binds ensartede undertitler viser, at de var tænkt som en enhed: »Hedefortællin- ger« og »Fortællinger fra Heden«. Aa- kjær affandt sig aldrig med opsplittin- gen (BR 3.14): »indenfor det samme Bind vilde de to Bøger ha' røbet min Hensigt for Kjendere, nu næppe; thi Tømmermandens Argument er forkert: to *halve* Hoveder udgjør *aldrig* et helt«. I det følgende vil »Vadmelsfolk« og »Fjandboer« i overensstemmelse med Aakjærs intention blive opfattet som ét hovede.

Hvis man skulle karakterisere livet på heden med en eneste gløse, må det blive

med ordet *fattigdom*. At den er knugende fremgår bl.a. af »Frederik Tapbjærgs Plovgilde«. Frederik er »en af disse tusinde Grovslidere, der gaar navnløse gennem Livet og ligesom Regnormene gjør deres gavnlige Dont i Mørke«. Sammen med sin kone Line og en stadig voksende børneflokk bor han på Fleskjær Hede, hvor de ejer et lille husmandssted. I starten »troed han, at han ved at spænde alle Sener kunde tvinge den elendige Jordlod til at yde tilstrækkelig til Familiens Underhold«, men efterhånden indså han, at hans »Slaveslid« intet nyttede: Jorden var så karrig, at den ikke havde »Næring til en Regnorm siden til en Flok sultne Menneskebørn«. Tung om hjertet må han tage arbejde som daglejer for gårdmændene. Én dag om året låner de ham allernådigst deres plove, hvorefter han i overensstemmelse med traditionen holder et plovgilde for sine velgørere. Under gildet går snakken lystigt. De velnærede grovædere længes efter »hine længst forsvundne Dage, da Tyendet bævende adlød Husbondens mindste Vink, da Ordet Menneskerettighed endnu ikke havde faaet Borgerret i Sproget, og da Stokken og Spanskrøret formaaed at overhugge enhver nok saa sammenfiltret huslig som social Haardknude«. Nu, derimod, har »de her Satans Sofalister« ødelagt alt: »sin' det lied Kram er kommen te æ Land, er jens Tjenestefolk bløwen saa vringled og vraang«. Gårdmændene er rørende enige i, »at de socialistiske Lærdomme er til den allerstørste Fordærvelse saavel for Landbruket som for Tyendeforholdet«. Det eneste, det gælder om, er »at faa en stur Løn

og lidt Arbed«. Gårdmændenes forkælede overklassensnak sættes effektivt i relief af den hårdtarbejdende og alligevel ludfattige Frederiks nøjsomme slaveeksistens på bunden af det danske samfund.

Flere af fortællingerne kredser om »Sorgen, den fælles, almenmenneskelige, allestedsnærværende Sorg, der kjen-der hver Plet paa Jorden og ved at finde sit Offer«. Sorgen er vores naturlige reaktion på en ond skæbne. Hedeboenderne kendetegnes ved, at de mandigt affinder sig med, hvad livet måtte byde dem: »Guds Villi taaler ingen Nokken« (»Ene«). Den sørgmodige resignation er deres varemærke. Undertiden er skæbnen dog så meningsløs, at resignationen ikke slår til. Den ubærlige skæbne kan kun døden løse op for.

»Ene« handler om mennesker, der for-går i sorg. Sammen med sin mor lever Agnete et lykkeligt liv i et lille hus ved Flyndersø. Deres stillestående idyl sprænges, da den engelske »Insenør« Sander (modstykket til folkevisens Havmand) kommer til egnen i forbindelse med en tørlægning af dele af søen. Han finder hurtigt sammen med Agnete, de bliver gift i Ejsted Kirke, hvorpå hun som en lydig hustru følger ham over på de britiske øer. Moderen, som fortæller historien, lades alene tilbage og beder i sin knugende ensomhed tit Vorherre kalde hende hjem til sig. Ude i det fremmede sygner også Agnete hen - »ligesom der er Dyr herude paa Heden, der ikke kan leve andre Steder uden at gaa til ved det, saadan ogsaa med Mennesker« - og da hun dør, rejser Sander til Danmark og

drukner sig i Flyndersø. I et afskedsbrev forklarer han, »at han vilde ende sine Dage her ved denne bitte Sø, hvor han og Agnete havde mødt hinanden i dje Lyws Solskjen, og hvor han haaj haft hans lykkeligste Timer«.

Titelpersonen i »Jens Tanderup« er den dygtigste og flittigste karl, Visti og Maren Vestergaard nogensinde har haft, men til deres store misfornøjelse går han og »kissenusser« med deres datter Karen. De unge mennesker bliver mere og mere forelsket i hinanden, og efter et par års tilløb falder de forløsende ord. »Jeg vil gjør alt det, du vil ha mig til, og vær din aal di Daw«, lyder Karens udmelding. Mens de en dag er ude »paa de store hedeblader vest for Karup Aa«, afslører hun, at hun er blevet gravid. Jens, der er hæderligheden selv, drømmer ikke om at svigte sin hjertenskær. Tværtimod! Netop nu må de stå sammen, så de kan få hendes forældres velsignelse og blive gift. Man aner, at lykken er inden for rækkevidde: De vordende bedsteforældre skal såmænd nok komme til besindelse. Men nej! I en direkte forfatterkommentar konstaterer Aakjær, at lige så brat, som lyset kan »skifte om til Mørke paa den lunefulde Hede [...] ligesaa brat kan Omslaget komme i de menneskelige Skæbner«. Karen og Jens når frem til Mørksø, og hun bliver siddende i vognen, mens han forker lyng. »Ved et af de Uheld, hvorover ingen er Herre«, griber han med forken fat i hestens tømmer, den stejler, vognen kommer i fart, ruller ud over skrænten og forsvinder »med et dødt Suk« ned i den dybe sø. Indirekte har Jens dræbt sin tilkommende

hustru og deres ufødte barn! Det er så tragisk, at det ikke er til at bære: »Det var, som om noget brast inde i Jens Tanderups Hjerne. Han kasted sig ned i Lyngen og rev i den med Tænderne og vælted sig rundt som et anskudt Dyr«. Aldrig mere kommer han til »sin Forstands fulde Brug«, og da han kort tid efter dør, bliver han begravet ved siden af Karen: »Saaledes skete det, at ogsaa de to, der saa gjerne vilde være sammen i Livet, først forenes i Graven, - den Havn, hvor selv Skæbnen maa indstille sin Forfølgelse«. Det, der gør historien så grum, er, at den onde skæbne virker så tilfældig: Var de ikke nået frem til Mørksø, havde vognen holdt lidt anderledes, havde Jens ikke fået fat i hestens tømme ...

»Jeg kan egentlig ikke komme ud over Fjends Herred«

Tegneren og forfatteren Achton Friis var en dag i 1897 på cykeltur med Aakjær (Nationaltidende 23.4.1930):

»Det var en Efteraarsmorgen for længe siden, at vi paa vore Cykler havde stridt os op paa en af Fjendsherreds højeste Banker. Nu stod vi her og saa ud over det vide Land, hvor Sol og Taager stredes. Vi var længe tavse. Omsider greb han min Haand og udrød: »Kære Friis, hvor vilde jeg gerne her ha' drukket Dus med Dem, for her synes jeg egentlig, at vi først virkelig mødes. Skade, at vi mangler baade Glas og Flaske. Men se her - jeg har et Par Pærer i min Lomme, lad os spise Dus i dem!« Saa krydsede vi vore Arme og bed i den søde Frugt. Og dér blev vi dus. - Det er treogtredive Aar siden, at Synet af vor fælles Fødejord fik os til at mødes paa denne Vis efter nogle Maaneders Bekendtskab i Storbyen. Men »vi glemte 'et aaler i wo Daww!««

Achton Friis lavede denne tegning af Aakjær 9.4.1899.

Der er noget helt symbolsk over den måde, hvorpå Friis og Aakjær spiste dus i pærer ved synet af »vor fælles Fødejord«. Fra banken skuede de ud over det velsignede land, som de hver på deres måde kom til at bruge størstedelen af deres liv på at kortlægge. I 1880erne og 1890erne havde Aakjær som en ægte Erasmus Montanus lagt sin opvækst i Fjends bag sig, men omkring århundredskiftet rejste

»Barndomsindtrykkene [...] sig med en Magt, han lykkeligt gav efter for. Naar de Digte, hvori han maner disse Indtryk frem, og Moderens og Faderens Skikkelser, Ansigter og Sjæle er blevet saa overordentlig skønne, rene og dybe, er Hovedgrunden netop den, at han, sikkert uden Spor af Vanskeligheder, har formaaet at kaste hele sin senere Lærdom, alle sine »Anskuelse« af sig: Fortiden løftede sig i hele sin Sandhed, med al sin sjælelige og legemlige Substans. Han har haft den rent menneskelige Indfølelses-, Indlevelses-, og den rent digteriske Genopvækkelsessevne« (Rimestad c).

De mange år i København og sidenhen i Salling var dog ikke »spildte«, thi man kan kun forstå det, man forlader (*Uttrup* 14): »Når Aakjær formåede at beskrive sit fødeland - Fjends Herred - så ypperligt med de natur- og mennesketyper, han fandt så karakteristiske og ægte, så skyldes det nok ikke mindst hans placering uden for Fjends. Måske netop denne afstand gav ham overblik og indlevelses-evne, - som bekendt er det vanskeligt at se skoven, når man står inde i den«.

Ved indgangen til 1900-tallet havde Aakjær altså fundet sin livsopgave (ER 4.69): »Fra Aaret 1900 har jeg været klar over min Digtningens Art og Retning; det har hele Tiden siden været en stadig og rolig Vækst uden Svinkeærinder og Omvendelser eller større larmende Gennembrud. [...] Som Digter var jeg baade i Vers og i Prosa decideret bestemt af mit jydsk Milieu, der mere og mere sugede mig helt til sig. Mine Æmner var saa at sige udelukkende jydsk«. Med sin roman, sin digtsamling og sine to novelle-samlinger fra årene 1899-1901 afstak han sit territorium: Fjends Herred. Da han i altovervejende grad digtede på sine barndomsminde, måtte han nødvendigvis også tidsmæssigt begrænse sig til 1870erne og 1880erne («Hver 8.Dag 1903«): »det Jylland, som jeg tænker paa og egentlig stærkest interesserer mig for, er det, som jeg har fulgt til Graven«.

Spørgsmålet var nu, hvordan Aakjær kunne lodde dybest muligt i fjandboernes sind? Allerede som barn var han en lidenskabelig iagttager, tilhører og registrator (*Bek* 65): »Fra sin første Skoletid gik han med en Lommebog og en Blyant

hos sig, hvor han færdedes, og intet bemærkelsesværdigt naaede hans Øren uden at blive skrevet ned«. Denne fastholdelse af virkeligheden på prent gjorde han som voksen til sit levebrød, sin livsgerning. Om sin hjemstavns bønder skrev han således 22.4.1892 til Jens (BR 1.95-96):

»Jeg vil leve saa rolig derude, ikke tale, ikke agitere, ikke forstyrre en Moderssjæl. Gud tilgive mig, at jeg nogensinde har kunnet tænke saa naivt, at det kunde nytte det ringeste at bringe disse Mennesker i Forbindelse med det nye Liv. Det var en vanvittig, ungdommelig Drøm; et Foretagende af en Fulentast og en meget dum Streg. - Jeg havde dengang ikke set, hvad jeg nu har lært, at de Folk ikke med deres bedste Vilje kunde ta mod disse Lærdomme, fordi Naturen endnu ikke havde skabt de Organer i dem, der skulde modta slige Lærdomme. [...] Disse Mennesker derude, de skal herefter kun være Iagttagelsesobjekter for mig; jeg vil anstrænge mig for, mere end hidtil, at forstaa dem, at tænke mig ind i deres Liv og Gebærden, at lokke dem til at røbe deres Sjæls Rørelser. Kan det lykkes mig! saa har jeg endnu ikke levet for-gjæves imellem dem. Men Gud bevar mig for at moralisere for dem«.

Aakjær blotlægger her sit kunstneriske credo: Han vil ikke »agitere« og »forstyrre« fjandboerne i et naragtigt forsøg på at reformere dem, nej, han vil »forstaa dem«, han vil »tænke mig ind i deres Liv og Gebærden« og »lokke dem til at røbe deres Sjæls Rørelser«. En formulering som »disse Mennesker derude, de skal herefter kun være Iagttagelsesobjekter for mig«, lyder forfærdelig i al sin umenneskelighed, men den beskriver ikke desto mindre enhver digters arbejdsmetode: Uanset hvordan man vender og drejer det, er han en spion, som

lever af at aflure sine medmennesker deres hemmeligheder. For at kunne gøre det må han både *distancere sig* - udtrykket »disse Mennesker derude« viser klart, at Aakjær ikke længere opfattede sig selv som en fjandbo - og samtidig *indleve sig* - ellers kan han jo ikke »forstaa«. I denne dobbeltrettede proces lever og ånder den ægte kunstner.

Da Aakjær sidst i 1890'erne både havde afgrænset sin emnekreds (geografisk og tidsmæssigt) og afklaret sin kunstneriske arbejdsmetode (forståelse fremfor moralisering) faldt der en vis ro over hans sind (ER 3.197): »Især 1899 blev mig et betydningsfuldt Aar, hvor jeg som Menneske sprængte min Slavelænke og som Digter tog mit Rige i Besiddelse gennem en Række Sange, der er bleven staaende uanfægtede i min Produktion«. Han havde sat sig et mål, han havde pålagt sig selv en livsopgave, og dermed havde han forlenet sit liv med meningsfylde. Til Jens skrev han 2.12.1900 (BR 3.10):

»Jeg føler mig nu ganske sikker som Fortæller, naar jeg kun holder mig paa jydsk Grund, og mit Kalds Betydning gaar mere og mere op for mig. Jeg er henrykt ved mine Opgaver [...]. For mit Hoved er krybende fuldt af Ideer, som en Tue af Myrer, og jeg er jo nu i den Alder, hvor man gjør sine bedste Kup. [...] Jeg har aldrig været saa tilfreds, som jeg er i Øjeblikket, for jeg er kjærnesund og Arbejdsiveren kribler under Neglerødderne«.

Og 23.2.1902 betroede han Jens (BR 4.67):

»Jeg er jo egentlig en lykkelig mand, som lykken i mine øjne består deri, at man får alle sine evner brugt. Jeg har endnu ikke passeret min produktions middagshøjde, mine bedste

fortællinger, mine skønneste sange ligger endnu som slumrende fostre i min hjerne, men engang imellem føler jeg [mig] lykkelig som en ung kvinde, der mærker fosteret vender sig i hendes skød - at de er ved at vågne til liv, og snart banker de med knyttet hånd for at komme ud. Jeg er nu klar over mine mål. Jeg ved, hvad jeg kan, som hvad jeg ikke kan. Jeg kender min kunsts teknik, mit sprogs virkemidler og min begejstrings spændvidde. Jeg er glad ved mit liv som lærken i morgenduggen. Jeg vil usigelig gerne leve, men jeg vil ikke nære nogen angst for at dø«.

At Aakjær éntydigt valgte side til fordel for det jyske bragte ham i et livsvarigt modsætningsforhold til de finlitterære anmeldere i København. I et interview udtalte han på alle hjemstavnsdigteres vegne («Verden og Vi 1924«, s.359):

»Ulykken i dette Land er, at de toneangivende Kritikere altid har staaet fremmed overfor alt det, der hænder 7 Kilometer udenfor Hovedstaden. Vore Typer, vort Milieu, vore Naturstemninger vækker hos dem aldrig Genkendelsens Glæde; vor Dialekt er dem komplet uforstaaelig; derfor er deres Bedømmelse af vore landlige Værker altid mærket, i bedste Tilfælde af en kølig Velvilje, men hyppigst af Blaserthed og Kulde, der kan stige til Forfølgelsessyge. Jeg har været ude for alle Grader«.

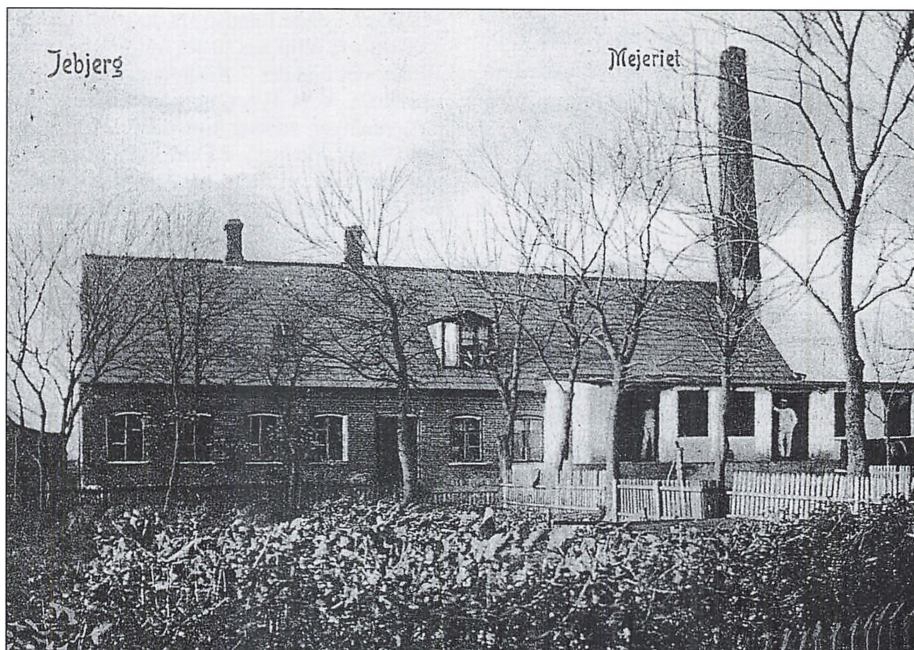
Anmeldernes kølige reaktion afspejlede den kendsgerning, at begrebet Danmark var en abstraktion («Hver 8.Dag 1903«): »Jeg tror ikke Spor paa det Sludder med Danmark. Der er ikke noget for mig, der hedder Danmark, dansk. Der er Jydskhed, der er Københavneri, der er andre Ting, men der er ikke dansk som Generalnævner, det eksisterer kun som Teori, det er noget ganske abstrakt. Jeg bryder mig om at være jydsk, fordi jydsk

er det eneste, jeg forstaar mig paa, jeg kan egentlig ikke komme ud over Fjends Herred«.

Kunstnerkolonien i Jebjerg

»Jebjerg er en kjøn lille By, der ligger midt i Salling, et Par Mil Nord for Skive. Den har fem Telefonabonnenter og to franske Strygerier samt en Barber - og hvad kan man ønske mer? Jo, den har en Ting til - den har Esper Andersen« (SF 17.7. 1901). Som tidligere omtalt drev Andersen et mejeri i byen, og det dannde i en periode rammen om et ustyrligt leben. I årene 1899-1902 overtalte Aakjær mange af sine københavnske venner til at tilbringe sommermånederne på landet. Andersen fortæller (SF 23.10.

1934): »Med Aakjær som Midtpunkt var Mejeriet blevet et Samlingssted for megen frisk og naturlig Livsglæde. I mindst tre Aar i Sommertiden fik vi en hel Invasion af unge, forskelligartede Kunstnere, hvoraf mange senere har faaet kendte Navne. En Del boede paa Mejeriet, og saa godt som alle spiste hos os«. Når Andersen blev spurgt, hvordan han kunne brødføde alle disse mennesker, svarede han blot (SF 17.1.1929): »Aah, vi føder dem op med Kjærnemælk«! Kredsen, der kastede »Eventyrglans« over hele byen, omfattede bl.a. Mylius Eriksen, Staun, Albrecht Schmidt, Johan Skjoldborg og Achton Friis. Der var liv og glade dage og god afsætning på Andersens rhinskvin: »Hvor vi var unge, og

Jebjerg Mejeri med Esper Andersen i døren t.h. (1886).

hvor vi morede os«. I sine erindringer fremhæver Aakjær

»en henrivende Maaneskinsnat, da Albrecht Schmidt lagde sig paa Knæ i det duggede Grønsvær uden for Esper Andersens smukke Husholderskes aabne Gavlvindu og med vældig Kraft deklamerede Hamlets Anraabelse til Ophelia, indtil den skønne, i Natdragt og med to sorte Kæmpefletninger, kom leende frem i Vinduet. Det var ikke bare Byens Lænkehunde, der tog Forargelse af saa høj-røstet en Tragedie i Midnattens Time« (ER 4.38).

Minderig var også systemskiftet i juli 1901. Den aften kan det nok være, at de demokratiske og frisindede kunstnere festede på mejeriet!

Forfatteren og skolemanden **Hans Kyrre** (1885-1964) voksede op i Jebjerg og var en begejstret tilskuer til kunstner-nes bohemliv på mejeriet samtidig med, at han også havde sin gang på højskolen, der lå lige overfor. Én dag kunne han f.eks. høre Aakjær læse sine ateistiske digte op i Andersens stue, hvorpå han dagen efter kunne finde den erklærede fritænker syngende salmer i højskolesa-len: »Naar jeg saa Jeppe Aakjær og de andre sidde der andægtige paa bænken, tænkte jeg uvilkaarligt paa havmanden, der kom i kirke«. Da Kyrre viste Aakjær nogle af sine ubehjælpomme ungdoms-digte, forklarede han ham, at digtning også er et håndværk, der kun kan læres ved et årelangt slid: »Vi skal sætte os hen ved en slibesten og hvæsse vor pen« (SF 1960 & Berlingske Aftenavis 11.2.1952). Mange år senere skildrede Kyrre Jebjergs kunstnerkoloni i nøgleroma-nen »**I Darwins Have**« (1920).

En del af handlingen i bogens første halvdel udspilles omkring det frodige kunstnermiljø på Østertorp Teglværk (= Jebjerg Mejeri), hvor indehaveren Esper Torum (= Esper Andersen) bl.a. sætter forfatterne Tage Stam (= Jeppe Aakjær) og Hannes (= Johan Skjoldborg) stævne. Tage beskrives således: »En ung Mand, Tage Stam, Bondesøn fra Hedeegnene ude i Syd, havde som tyveaarig Knøs sluppet Ploven og var med sin Stav i Haanden draget ud i Verden for at blive Arbejderagitor og Digter. Et Vinter-lærerseminarium og et Par Højskoler gav ham ikke den Aandsføde, han hun-grede efter; saa tyede han ind til Hoved-staden, gik, saa gammel han var, paa et Artiumkursus og blev Student. Sin Hyr-defløjte førte han med sig; dens Toner bevarede upaavirket af Bragemaal og Bylarm de Klange, Bondeland og Hede-kær havde lagt i den«. Da han »ikke ved noget Baand var knyttet til noget Sted«, tager han gladelig imod Espers invitati-on, og i hans teglværk i Sallinglands centrum færdigskriver han sin første digtsamling, som han tilegner sin vært. I kunstnerkolonien er Tage det naturlige midtpunkt, når han »ligger i sin Flugtstol og læser højt [...] af sine utrykte digte«, men mange af de lokale bønder kan ikke fordrage »disse nymodens ugudelige Slampere - som den her Tage Stam«, der går og sætter folk op »med Gudsfor-gan-genhed og Socialisme« (41-43 & 53). Da han får et rejseselegat, forsvinder han ud af romanen. På selve Sankt Hans-af-ten afholder man en afskedsfest for ham: »Kolonien stævner ud paa Heden, til Tinghøjen [= Bostrup Tinghøj]. Ved

Nogle af medlemmer af kunstnerkolonien i Jebjerg: Aakjær, Rafael, Andersen og Larsen (ca. 1900).

Midsommerbaalets Flammer skal han ly- ses ud paa Digterfærden. I den Hede har han vandret, fra han første Gang kom til Østertorp, timelange ensomme Vandrin- ger gennem Lyng og Kær; dér fandt han Rytmen til sin Digtning's Toner. Fra Tinghøjen vil han sige sit Fædreland Farvel«. Opstemt ankommer han til sam- mentræffet: »Hans brede undersætsige Skikkelse har i sin Fremadskriden en tung, skøn Rytme. Hovedet er lagt lidt knejsende bagover, dets Holdning mar- keres af den umaadelige bredskyggede Hat«. Efter at heksen på behørig vis er blevet sendt til Bloksbjerg, reciterer Tage sit hyldestdigt til Østertorp Hede. Heri hedder det: »Du gav din Dyrker kun fattig Føde/for rundet Aksel og

krøget Lænd.//Du gav for frodige Enges Grøde/kun Eventyrets forborgne Skat«. Da han er færdig med oplæsningen, hyl- der digterkollegaen Hannes (der har skrevet romanen »Skjoldholm«) ham med en titulering, der egentlig siger alt: »Mesterr« (44-48).

Sigurd Rambusch

Ved siden af Andersen og Odgaard fik Aakjær ved indgangen til vort århundre- de to nye venner: Distriktslægen **Sigurd Rambusch** (1861-1919) og hans hustru **Johanne** (1865-1944). Lægen var flyttet ind i Sjørup lægebolig i 1889, og det var ham, der blev tilkaldt, da Aakjærs mor året efter lå for døden. Der gik dog en halv snes år, før de opdagede, at de var

på bølgelængde og blev »Omgangsvener« (ER 4.69). I et brev til Jens beskrev Aakjær den gode doktor således (BR 4.36): »Hans gemytlighed og trivelige lune er af en egen smittende og jovial karakter«. Tit tog Aakjær med doktoren på sygebesøg. Sigvald Pedersen fra Sjørup Kro fortæller: »Det var en fest, når han var med på vognen. Han havde mange indfald, og som han kunne fortælle, om Blicher, om København, om sin far og mor, om Karup å. Han havde altid noget at fortælle, Ja, også når vi sad på vognen og ventede på Rambusch, der var inde med en patient, og tiden begyndte at falde Aakjær for lang, så sang han altid denneher: La, la, la lu, la, la, la li, kom så skal a bi-i-i.«

Rambusch viste sig som en sand ven under den hæftige debat i 1904 om romanen »Vredens Børn« (Rambusch 98-99): »dens skildringer af vogterdrenges og tyendes usle kår og de store bønders ufølsomhed vakte en voldsom harme blandt Aakjærs egne, de selvfølede bønder i Fjends herred, og deres døre lukkedes for ham. »So'en jenn han war ett bejer ward end at han skull' piskes ud a æ land mæ brindnald!«, sagde en gårdmand i Sjørup til Johanne Rambusch«. Postyret omkring romanen, hvori Rambusch iøvrigt selv optræder som Doktor Koldkur, blev efterhånden så voldsomt, at Aakjær beklagede sig til sin lægeven (Bjerre d.9): »Jeg hvirvler rundt i en vild dans af foredrag og møder og oplæsning og fanden og hans pumpestok og ønsker mange gange, at jeg sad på min bag på en af bankerne foran Sejbæk Hede eller et andet gudbenådet sted, hvor en stak-

»Han bragte Smil, hvorhen han kom;/thi selv hans Smil var Lægedom«. Aakjærs mindeord på gravstenen over Distriktslæge Sigurd Rambusch på Vroue kirkegård.

kel poet kan være ene med sin skæbne«. Rambusch indbød ham til at bo hos sig, og Aakjær tog med glæde imod invitationen. Da folk truede Rambusch med at skifte læge, hvis han lod den formastelige forfatter bo hos sig, svarede han mandigt: »Folk kan søge hvilken læge, de vil, men jeg har og vil have ret til at have de gæster boende hos mig, som jeg ønsker«. Aakjærs oplæsning af naturskønne digte fra »Fri Felt« på Sjørup Kro mildnede de vrede gårdmænd noget (Rambusch 98-99).

Den frisindede, engagerede og modige Rambusch, der var »en ægte Forskersjæl, gennemglødet af den reneste Drift til at klarlægge ethvert Mysterium«, fik

stor betydning for Aakjær i perioden 1900-1907. Doktoren vil altid have en plads i dansk litteraturhistorie, fordi Aakjær digtede sine to lyriske hovedværker »Fri Felt« og »Rugens Sange« på hans gavlværelse. »Aldrig har jeg dybere følt Inspirationens Lykke og Jubel end under disse to kære Menneskers Tag«, skrev Aakjær i sit mindeord over Rambusch (SFH 5.141-143). Lægeboligen i Sjørup, som i dag står nogenlunde uforandret, var »Min Muses Fødselsstiftelse« (*Bjerre* h.20). (Se: *Hauge b/Rambusch/Rambusch, Sigurd*)

Rigsdagsreferater fra »Loke«

Livet igennem kunne Svend Aakjær tydeligt erindre den syrlige duft af hektografbæk, der altid hang i hans forskellige københavnske barndomshjem. Det var netop i hans tidligste barndomsår, at Aakjær drev sin »mystiske Virksomhed med Hektografering af Rigsdagsreferater, som blev sendt ud til den socialdemokratiske Provinspresse« (a-b). Fra 1899 til 1903 var han rigsdagskorrespondent for 7 socialdemokratiske provinsaviser (*Demokraten* 13.9.1934): »Han skrev Referater og resonnerende Artikler fra Rigsdagen. De fremkom under Mærket »Loke«. [...] De behandlede tit vore Tingmænd paa en ret uærbødig Maade«. Arbejdet var tidskrævende og opslidende (ER 4.15): »Det var et Liv i emsig Travlhed, saa længe Rigsdags-sæsonen varede. Jeg løb dengang altid omkring med Hektografbæk paa Fingrene, og næsten al min Dag fra Kl. 1 til 8 gik med det dette Sjøv, som indbragte mig en ret kummerlig Skilling«. Da Gyl-

dendal begyndte at udbetale ham 1.800 kr. årligt i fast gage, lod han gladelig »Loke« afgang ved døden (ER 4.16): »Jeg var egentlig glad den Dag, jeg kunde slippe al den Korrespondance-Halløj og en Gang for alle vaske Hektografbækket af Fingrene«.

Rigsdagsreferaterne er ikke registreret i MR 1, men i Jeppe Aakjær-Arkivet findes de samlet i én pakke (NkS 3390,4). »Det var en ringe lønnet og lidet opmuntrende Gjærning«, lyder Aakjærs nedslående tilføjelse. Når folketinget og landstinget var samlet, rapporterede han dagligt fra deres møder, og ved at læse hans omkring 350 referater får man et godt indblik i de væsentligste samfundspolitiske spørgsmål i perioden. Ordet »Referat« lyder neutralt, men Aakjær er bestemt ikke upartisk i sine »Rigsdags-kauserier«: Han prioriterer debatterne, bedømmer politikerne og kommenterer deres lovgivning. I sine erindringer skriver han (ER 4.15): »Det almindelige Rigsdagsarbejde tog jeg meget nonchalant; men det morede mig at tegne en Situation eller give et Par raske Rids af en selvglad Fysiognomi«.

Stilen er lagt lige fra det allerførste referat, hvor Aakjær beskriver den højtidelige gudstjeneste, hvormed rigsdagen åbnes. Præsten håber, at rigsdagsmændene »maatte udrede det, som var velbehageligt for Herren, saa fik det i Guds Navn gaa med Vælgerne, som det kunde«. I dagens anledning afrundes referatet med et velvalgt Bibel citat: »Og det blev Aften, og det blev Morgen paa den første Dag«. Og på den første dag kører det løs med endeløse taler og debatter i

rigsdagsbygningen i Bredgade. Som oftest en ørkesløs sump af trivialiteter!

Aakjærs spiddende miniature-karakteristiker af udvalgte politikere forøger underholdningsværdien af hans referater betydeligt. Kun socialdemokrater finder nåde for hans blik. Om K.M.Klausen hedder det således: »Der er i Virkeligheden faa Talere i Salen, om overhovedet nogen, der møder saa vel forberedt i deres Overvejelser, saa velfunderede i deres Bevisførelse og saa grundfæstede i deres Domme, som denne Arbejderstandens utrættelige Forsvarer paa Tinge«. De fleste af de politikere, der ikke havde den røde partifarve i orden, afklapper Aakjær ret så eftertrykkeligt! En Højrepolitiker beskrives således: »Lars Dinesen har siddet i den danske Rigsdag siden 1864. Han gaar derfor ret sikkert og scenevant i sine Sko deroppe. Han er let at kende, naar han kejter sig ind ad Døren med sin store Skaldepande. Trækene er tunge og grove som en Røgters, men der er noget bondefiffigt, noget rævekløgtigt i Øjenkrogene; det er dette noget, der saa ofte har været skæbnesvangert for Højres Politik«. En anden politiker må se sig omtalt på denne lidet flatterende måde: »Naar man ser Hr. Philipsen paa en Talerstol, kommer man uvilkaarlig til at tænke paa en Dame foran et Spejl, vel at mærke en Dame, der ikke er altfor sikker paa sin egen Dejlighed. Han kaster sig stødvis fra den ene Side til den anden som Vejrhnen paa en Husmønning og knirker sine Udtalelser frem i et snirklet, famlende Bogsprog, der er lige saa langt fra Veltalenhed som Maanen er fra Jorden«. Aakjærs ynd-

lingsaversion er Høgh-Guldberg, der ligger af

»en Tale-diarrhoe mod hvilken enhver Art Stoppemikstur har vist sig virkningsløs. Naar han rejser sig op for at tale, da flygter alt levende, som man i sin Tid flygtede for Geert Westphaler, den meget talende Barber. Tænk Dem et Vækkeur i Funktion en Time ad Gangen, og De vil have et Begreb om Arten af hans Veltalenhed. Han beruser sig i den Grad i sin egen Ordstrøm, at han glemmer Tid og Rum og ethvert Hensyn til Forhandlingernes Begrænsning. Rundetaarn kunde styrte ned, Himmel og Jord kunde forgaa, og endda vilde man blandt Ruinerne finde Hr. Overretssagfører **Julius Christopher Høegh-Guldberg** talende med høj Pathos om Betimeligheden af Fjerkræavlerforeningernes Sammenslutning«.

Allermest sarkastisk er Aakjær, når han refererer fra møderne i det uretfærdigt sammensatte landsting, der efter hans mening er »Bremse-Kupeen«, som forhindrer alle sociale reformer:

»Intet andet Sted i Landet vil man finde et saadant Udvalg af graaet Alderdom og snehvid Affældighed. Hvor forsynligt er det ikke, at man her i Stedet for Folketingets haarde Træbænke har sat udpolstrede Lænestole, forsynligt allerede af den Grund, at en stor Del sidder her paa Livstid og alle et længere Aaremaal; de vilde jo blive ømme i Sædet under de mange Aars Sidden, hvis man ikke ad denne Vej havde taget sine Forholdsregler. Man kunde blot ønske, at der tillige var givet ethvert Medlem en Pude i Ryggen og en Varmedunk ved Fødderne. Nej, hvor er de hvide; det er som at se ud over en snemærk; Skaldepande ved Skaldepande, den ene ikke et Haar bedre end den anden«.

Man mærker tydeligt, at Aakjær synes, at mange af de emner, der tages op i rigsdagen, er små og ubetydelige. Alvor-

lig bliver han dog altid, når livsvilkårene for samfundets allerdårligst stillede bliver diskuteret. En tale af Sabroe om landproletariatets elendige forhold 21.10. 1902 vakte en ivrig debat. Tingets gårdmænd kunne slet ikke se, at der var noget problem: »Der eksisterer slet ikke noget Landarbejderspørgsmaal, siger d'Hrr. Paa min Ære, siger den ene efter den anden, der er ikke noget mere urimeligt end dette, at Landarbejderne skulde være utilfredse; tværtimod, der er det skønneste Forhold mellem os og Husmændene, siger Tingets Gaardejere. Ja, og Forholdet mellem Godsejere og Husmænd er simpelthen idyllisk, siger Tingets Godsejere«. Aakjær var ikke et sekund i tvivl om, at det slet ikke forholdt sig således, men »hver Gang en ny og stor Samfundssag var i Færd med at gøre sin Entrance blandt Menneskene, var der altid en eller anden adelig Nar med Skilning i Nakken, der stillede sig i Positur og forsikrede, at her var alt vel og derfor enhver Reform ubetimelig«. Narrene med nakkeskilninger skal nok få andet at føle:

»Der kommer en Forfatterskole frem, som vil blive haard at bøje, og som sandsynligvis vil skaffe Grever og Hofjægermestre megen Sorg og Fortrædelighed. De har tilbragt deres Ungdom i Folkestuer og Karlekamre og har senere aflagt hyppige Besøg hos deres Svogre og Brødre i de smaa graa Huse ved Herregaardsindkørslen. De gør deres Studier i aaben Mark; de skildrer unænsomt og uærbødigt; de har opdraget deres Sanser til at se, og de skildrer sandt; for den ved bedst, hvor Lusen bider, der har den paa«.

I denne passage i et bortgemt rigsdagsreferat giver Aakjær i virkeligheden en

meget præcis beskrivelse af sit virke som forfatter!

Mindeartiklen »En Politiker« (SV 4.96) om Harald Holm viser, hvor inderligt Aakjær foragtede levebrødsparlamentarikere af ikke-socialistisk tilsnit: »De fleste danske Politikere dør i Embedet; behag at kigge ind i Landstinget en Dag mellem to og fire; du tror at være kommen ind i en Sal med præparerede Mumier. Deres magre Hænder omklammer Stolearmen; de vil ikke slippe Mandatet«. I hele 27 år havde Holm siddet i tinget, og »i et saa uhyre Tidsrum forvandlede et oprindeligt ungt og friskt Gemyt til lutter Siddekjød«. Han »kjede- de alle ved sin Bredde«, det var »hans Skjæbne at tale Salen tom; en Gang imellem stak et Medlem Næsen ind ad Sprækken og sukkede hen for sig: »Han taler, Gudhjælpemig, endnu!«« I al sin ubetydelighed var Holm prototypisk: »Han har beskrevet den almindelige danske Kurve fra ungdommeligt Frisind over midaldrende Stillestaen til senil Krebsegang. Han kunde forsaavidt godt hænges i Glas og Ramme som den typiske danske Politiker«. Aakjær var de skarpe, ukompromitterede meningers mand, han havde ingen forståelse for, at en politiker, der vil have bare nogle af sine ideer virkeliggjort i konkret lovgivning, nødvendigvis må gå om bord på »Forligets Mudderpram«. Kompromiset er demokratiets sjæl.

Hovedstadsbreve fra Aakjær

Ved siden af rigsdagsreferaterne fik Aakjær også tid til at skrive mange »Hovedstadsbreve«, som ikke er registreret i

MR 1. Femten af dem er genoptrykt (SV 4.84-110). Hjemmevant færdedes han overalt i hovedstaden og rapporterede om afsløringen af en statue af bisp Absalon, indvielsen af det nye rådhus, den tyske kejsers besøg m.m. Men det var ikke kun de »store« begivenheder, man talte om, som optog ham. På sine vandreture rundt i byen stødte han på sære, forhutlede eksistenser, som han skildrede i medfølgende miniature-portrætter. Også dyr fangede hans interesse: Hvad fortalte de ikke om menneskelivet!

Under en spadseretur i Ørstedsparken i december 1901 blev han således vidne til en tankevækkende oplevelse. I parkens tempererede sø havde man interneret nogle svaner for vinteren, »og de store, aristokratiske Fugle sejler i værdig Ro over Bassinets lunkne Flade, sikre paa at have deres paa det tørre«. Ved søens bred var opsat »Ædetruge« til »de overmætte Dyr, der knap nok gider bøje deres slanke Halse efter den Mad, som et fattigt Barn vilde bide sig i Fingrene efter«. Da Aakjær passerede søen, observerede han, at de ellers så lade svaner var i vildt oprør. Luften var formelig tyk af måger: »Det var det vinterlige Hav og de tilfrosne Fjorde, der sendte deres Tusinder af sultne Proletarer ind over denne lunkne Dam i Haab om, at de skulde redde sig et Par Krummer fra de rige Svaners Bord. Men skjønt disse Dyr var mætte indtil Drøbelen, undte de dog ikke de forsultne fremmede det mindste Korn; de anede at Ædekassen var i Fare og dannede en uigjennembrydelig Vagt omkring den og forfulgte med brusende Fjer enhver Maagesjæl, der blot kiggede

ned i de fulde Truge«. Efter at »de fede og overmætte Storborgere« havde bortdrevet »de stakkels proletariske Fugle«, vendte de »hoverende Gumpen i Vejret foran de fyldte Ædetruge, som de i deres Mæthed ikke gad røre! Aakjær var ikke sen til at se fuglestriden som et sindbillede på klassekampen: »Denne lille Krig i en lunken Andedam er jo kun et Symbol paa Samfundskampen i det store. Jorden er fuld af fyldte Ædetruge, der vogtes nidsk af fede Storborgere, mens sultne Proletarer gaar og svinger langs Murene og forgjæves udbyder deres Hænder for at komme til Føde« (»Blandt Sultne«, SV 4.87-88).

Nanna Krog

Mellem bruddet med Marie Bregendahl i 1899 og mødet med Nanna Krog i 1902 havde Aakjær ihvertfald én stor kærlighed. Eller måske snarere: Én stor erotisk besættelse! I april 1901 betroede han sig til Jens (ER 4.21):

»Det er hændt mig endnu engang, at en stor kærlighed er slået ned over mig, jeg ved næppe noget middel til at løsrive mig, skønt jeg frygter den og ved, at den vil volde mig ulykke. Det er en af de skønneste kvinder her i staden, og man tilføjer en af de fordærligste, du kender hende af navn - I himmel, hun er besnærende, og jeg kan forsikre dig, at hun lader mig ikke sukke forgæves [...] hun er dejligere end en af guds udvalgte, en hvirvelvind i silkerobe, hun fylder mine sanser med himmel, hendes kys kunde bringe Grønlands is til at smelte. Hossiana i det højeste, men netop derfor må jeg bort, for at få ro i min sjæl«.

Det fremgår af Aakjærs brev, at den underkønne femme fatale med de tropehe-

Nanna som ung.

de kys var kendt i offentligheden, men han røber ikke hendes navn, og hun fortaber sig derfor i anonymitetens tussmørke. Under alle omstændigheder forblev hun en parentes i hans liv, for i begyndelsen af 1902 mødte han sit livs store kærlighed.

Det var blevet hen på aftenen, og Aakjær var travlt optaget i den lille kvistlejlighed på Vesterbrogade, som han havde lejet sammen med vennen Niels Bransager. Endnu en rapport fra rigsdagen skulle udfærdiges og sendes ud til de socialdemokratiske blade i provinsen. Da bankede det på døren, og ind trådte fru Understrup, som han havde kendt i mange

år, sammen med en kusine, frøken Nanna Krog, han aldrig før havde set. Ét blik på den yndige Nanna var nok, og Aakjær »var forelsket i hende fra den første Stund«. Han var straks klar over, »at hende vilde jeg ikke »der skulde gaa«, for aldrig det! Hun maatte endelig ikke løbe!« Men hvad skulle han gøre: Rapporten skulle jo gøres færdig og med »Jyllandsekspressen« ud til provinsen! Med udfoldelsen af alle sine talegaver fik han de to nydelige damer overtalt til at blive: »Jeg fik dem da omsider trykket ned i min umagelige Sofa, hvor de sad stille som et Par natteblinde Høns - jeg havde jo den eneste Lampe i Stuen - og der blev de siddende og smaaahviskede til jeg ganske færdig strøg ud i Mørket med min Korrespondance og vendte tilbage igen med Hundrede Undskyldninger«. Og så kan det ellers nok være, at de fik »en rigtig stor og god Passiar« (ER 4.16-17).

Som en ældre dame genkaldte Nanna sig det første møde med Aakjær (Demokraten 1.4.1962): »Det var banalt set kærlighed ved første blik. Når jeg tænker på det i aften, kan jeg ligefrem blive sentimental i betrækket«. Da Aakjær skulle hen på hovedbanegården med rapporten, sagde han: »Det var pænt af Dem at komme, men det ville være pænere, hvis De var her, når jeg kommer tilbage«. Han levede til fulde op til den handlekraftige manderolle, han lovpriste overfor Jens 25.2.1902 (BR 4.24): »Det er i livet de *dristige*, der sejrer, og overfor kvinder må man først og fremmest gå mandigt til værks, *så har man dem med hud og hår*«.

Nanna Krog (1874-1962) stammede fra Maarbjerg ved Holstebro, hvor hendes forældre havde en gård på 170 tønder land. Faderen døde, endnu før hun blev voksen, gården blev solgt, og hun flyttede til København, hvor hun i 3 år arbejdede som husassistent hos Karen Jensen, som drev Københavns Højskolehjem. Selvom der var meget at lave, blev der alligevel »tid til at gaa paa museer. Jeg kom meget paa Thorvaldsens Museum og paa Glyptoteket, og billedkunsten optog mig stærkt, - jeg kan vist sige, at den *greb* mig. Jeg turde dog ikke drømme om selv at blive billedhugger, men saa kom jeg altsaa i tanker om dette: at blive billedskærer. [...] Det blev mere og mere *paatrængende* for mig at gøre et forsøg, og saa ... ja saa gjorde jeg altsaa springet fra frk. Jensens køkken til Kunstindustriskolen«. Efter 2 år på kunstindustriskolen, hvor hun var så fattig, at hun »levede af vandgrød, rugbrød og ost«, kom hun til Stockholm, hvor hun læste yderligere 3 år, inden hun var uddannet billedskærer. Som udlært arbejdede hun først 5 år som lærer på Poul Richards sløjdscole i København og derefter 2 år på Den Kongelige Porcellænsfabrik (SF 16.1.1954).

Med tiden udviklede bekendtskabet mellem Nanna og Aakjær sig til et venskab og derefter til et ægteskab. Det sidste lod dog vente på sig, fordi han først skulle skilles fra Marie. Man kan følge stadijerne i Aakjærs og Nannas forhold i hans fortrolige breve til Jens. Den 23.2. 1902 skrev han (BR 4.67): »Jeg har en lille kvinde, som slynger sig tættere og tættere om mig, som ranken om den vil-

de eg. Jeg er betaget af hendes godhed, hendes friske hengivenhed og barnlige gemyt. Hun hedder fremdeles *Nanna*, og »hendes navn skal prises i portene«. Og den 29.7.1902 lød det (BR 4.37): »Du kan måske ikke rigtig forstå det, men jeg elsker den lille Nanna så helt og sandt, som jeg aldrig har elsket en lille kvinde. - Ved hende vil jeg standse! Thi forbi hende kan jeg ikke komme«. Og endelig konstaterede han 30.10.1902 (BR 4.43-44):

»Du aner ikke, hvor usigeligt jeg holder af denne lille kvinde, og hvor fast besluttet jeg er på at holde fast ved hende, så længe hun vil. Nu har jeg kendt hende næsten et år, og endnu har jeg aldrig oplevet andet hos hende end godhed og hengivenhed. Sandt nok, hun har ingen forstand på det, som jeg giver mig af med, men det behøves heller ikke. Den butik klarer jeg nok uden hende, men hun har begreb om at elske og knytte sig stærkt og varmt til den mand, der har kastet sin kærlighed på hende. Hun fylder mit hjerte fra væg til væg, jeg har været hende tro som et barn og er hende taknemmelig for, at hun redder mig fra alle de løser og uovervejede elskovsforhold, der tog min sjælefred og gav kun skam til vederlag«.

»Eros og Bacchus«

Når man gennembladrer de løse kladder til Aakjærs erindringsbog »Drengeaar og Knøseaar«, kan man tydeligt se, at de er skrevet af en eller flere sekretærer (NKS 1981/6). Dog har Aakjær i september 1927 selv nedskrevet et afsnit på 42 sider betitlet »Eros og Bacchus«, der handler om hans forhold til kvinder. De første 37 sider er trykt i ER 2.80-92, men de sidste er udeladt, måske fordi de var *for* personlige, *for* afslørende. De skal her gengives i uddrag:

»Naar jeg skal være ærlig, maa jeg gjøre den Bekendelse, at Kvinder kun har spillet en nødtørfdig Rolle i mit Liv. De har glædet mig, naar de var smukke og forsaavidt ogsaa beriget mig; men ingen Kvinde har nogensinde skjænket mig en Idé, som Mænd har gjort det, de tusinde Gange. Naar jeg alligevel har skrevet en Del Elskovsvers, vil det hyppigst være haabløst at søge efter mine Modeller; de fleste og de bedste er skrevet til Kvinden i Almindelighed.

Jeg har haft grumme faa Kærlighedsforhold. Jeg forstaaer det egentlig ikke helt, da mit Sind i mangt og meget er erotisk stemt; men jeg har faaet Afløb for mit Følelsesliv paa saa mange andre Maader, at jeg har kunnet undvære den Stimulans. I mangt og meget er jeg ogsaa en nøgtern Mand, der er noget rationalistisk og forstandsmæssigt i hele mit Naturel, som ikke er den erotiske Betagelse gunstig. For at være en rigtig Erotiker, taget i literær Forstand, maa man være en god Slump af en Fantast, og det fantastiske har aldrig rigtig ligget for mig. Saa har jeg været ikke saa lidt genert overfor Kvinden, i hvert Fald tilbageholdende, og det giver heller ikke mange Kærester paa Haanden.

Efter mit første Ægteskabs Opløsning havde jeg et Par Aar, hvor mit Sind var som besat af et elektrisk Uvejr, en erotisk Sværmeperiode, hvor jeg ligesom tog Revanche for alt det stygge/sørgelige, jeg var vadet igennem. En stor og ubrudt Harmoni i Kærligheden naaede jeg først i 1902, hvor jeg lærte at kende min anden Hustru - Nanna Krog. Med hende er jeg naaet helt op til Nutiden, og hendes og min Historie har været sammenflettet paa en inderlig og uopløselig Maade lige fra den første Dag, jeg saa hende. Kvinden har ofte grebet forstyrrende ind i mit Liv, men først med hende rigtig for Alvor opbyggende«.

»Jydsk Stævne« og

»Fræ wor Hjemmen«

Som »den eneste, egentlig bondefødte, jydsk Digter« (»Hver 8. Dag 1903«) var det naturligt, at Aakjær blev primus motor i den jyske bevægelse, der opstod

ved indgangen til 1900-tallet. Et samlet fremstød foretog bevægelsen i 1902 med antologierne »Jydsk Stævne« og »Fræ wor Hjemmen - Vers og Prosa i jydsk Mundart«, der begge var redigeret af Aakjær.

»Hvad vil vi med dette Skrift?«, spurgte Aakjær i fortalen til »Jydsk Stævne«, hvorefter han fortsatte: »Først og fremmest søge at bringe en Smule Landluft ind i en Literatur, der mere og mere synes at dreje sig om de tre første Rangklasser; - dernæst at afstikke en Tumleplads for de jyske Særinteresser, der hidtil har savnet et forstaaende Organ«. Antologien bestod af lutter ny-skrevne tekster af forfattere som Johs. V. Jensen, Skjoldborg, Thøger Larsen og Aakjær, der alle formåede at leve op til »Programmet« for samlingen, som ganske enkelt lød: »jyske Mænd om jyske Æmner« (SV 4.233-234).

»Fræ wor Hjemmen« rummede ikke »filologiske Snurrepiberier« men derimod »Kvintessen af den jyske Dialekt-digtning« lige fra prædikener fra 1700-tallet frem til digte af Skjoldborg, Johs. V. Jensen og Aakjær. Hidtil havde jysk »staaet i Skammekrogen«, men Aakjær ville med bogen vise, at jysk »ingenlunde er at foragte for den, der formaar at haandtere det. Det kan lyde tungt og stødende, som naar Ploven render for en Sten i Agren, men det kan ogsaa svøbe sig saa mindeligt om Tanken, saa hvert Ord bliver Graad«. Ja, han spurgte ligefrem, »om der blandt Alverdens Sprog findes ét, der har dybere Akkorder og bedre egner sig til Gjengivelse af Vemod og Sorg« (SV 4.235-237).

»Fræ wor Hjemmen« var en engangsforestilling, men »Jydsk Stævne« var planlagt som et årsskrift af og om jyder. Uvist hvorfor blev det ved én eneste årgang. Det afskrækkede dog ikke Aakjær, der fortsatte med at bruge dialekt i sine egne værker, også selvom han vidste, at det kostede ham læsere. Vi udtrykker nu én gang vores personlighed igennem den måde, hvorpå vi udtrykker os, og derfor må man nødvendigvis lade en fjandbo tale fjandbomål og ikke rigsdansk. Og så følte Aakjær som digter en svimlende glæde ved som den første at bringe sjældne jyske ord i trykken, som 1 million danskere trods alt stadig forstod (PO 17.11.1919): »Er det ikke herligt som Forfatter at kunne sige: disse Ord, de er ikke traadte platte af flade Hæle i den store By; eller at nærme to ord til hinanden, der aldrig har mødt hinanden før, og høre dem klinge sammen i et Rim! Mon det ikke tør betegnes som en hellig Glæde for en Mand, der tumler med Sproget, at finde Ord, som ingensinde tidligere er spiddede paa en Pen, der ligger dér uslidte, friske og blanke som Lærkeæg i dugget Græs«. Dialekterne gør os rigere, derfor må vi værne om dem (SV 3.fortale):

»Hvad er vi for et underligt Folk! Vi staa her paa vore Øer og raaber til hverandre og forstaa ikke hverandres Tale, endda Landet ikke er større, end at Vorherre kunde holde det i sin Haand som en Fuglerede. Hvor længe skal dette vare. [...] Vort lille Land, der er kastet som en Rullesten i Brændingen, kan tidsnok miste sine særegne Konturer, gnedet og skuret som det er mellem de andre truede Landkolosser. Vi skal ikke selv bidrage til denne Rundslibning. Dialekterne er kun en Berigelse, en karakteristisk Streg mere i vort

Folkefysiognomi. Hver Gang, vi fjerner et ejendommeligt Udtryk af vort Folkesprog, da rokker vi ved en Sten i Dæmningen, der hindrer det flade Vand i at trænge ind og sætte det hele i samme Niveau. Men en Forfatter, der agter sit Kald, han maa værge om Sprogets Bakker og Dale og frygte Forfladigelsen som Sprogets indre Princip«.

»Steen Steensen Blichers

Livs-Tragedie i Breve og Aktstykker«

Aakjær stiftede første gang bekendtskab med Blicher omkring 1872, hvor han hørte en daglejer referere historien om Hjorterytteren. Fortællingen gjorde et mægtigt indtryk på den opvakte dreng, der opfattede den som et folkeeventyr (SFH 5.84-87). I 1879-80 hørte han lærer Jakobsen læse »Æ Bindstou« op, og i hans bibliotek faldt han over Blichers »skønne Noveller, der er sammengroet med enhver brav Jydes Rod. Og naar jeg havde nydt et særlig skønt Kapitel, der havde næret min egen lønlige, men endnu ubevidste Digtertrang, saa jeg op paa hans Billede der paa Væggen lige for mig, og det var som han smilede til mig og sagde: »Læs du bare videre, min Dreng! Det er for dig og dine Lige jeg har skrevet det!« (ER 2.19). I Jakobsens stue fandt Jeppe ud af, at Hjorterytteren var undfanget af Blicher.

Omkring år 1900 besluttede Aakjær sig for at skrive en historisk pålidelig bog om Blicher, der skulle inddrage hver stump papir, som kunne fortælle noget om ham, om de autentiske personer der indgik i hans forfatterskab og om hans omgangskreds. Et gigantisk projekt! Til Jens skrev Aakjær 23.2.1902: »du aner

Steen Steensen Blicher (blyantstegning af Gertner fra 1845).

ikke, hvilket forfærdeligt slid jeg har måttet påtage mig for dette fordømte værks skyld. I to år har jeg nu samlet ind, og i det sidste halvår har jeg brugt natten til dagen, 16-18 arbejdstimer i døgnet har været det almindeligste«. Han havde valfartet til biblioteker og arkiver i hele landet, skrevet 400 breve til forskellige institutioner for at skaffe oplysninger samt »gennemlæst en 1000-1500 bind trykt litteratur, deriblandt 800 årgange aviser og tidsskrifter, og gjort notater og uddrag af det altsammen«. Belønningen på det næsten umenneskelige slid skulle være et storværk, som »bliver solid og får videnskabelig værdi og en underbygget vederhæftighed,

hvori ingen skal kunne pille« (BR 4.66-67). Også Jens Kristian fik at høre om Aakjærs omtumlede liv med Blicher (BR 4.56): »Jeg kommer sjældent i seng før 2-3 om natten op 7 1/2. Resten af dagen på bibliotek etc. Nansen synes jeg skulde kalder Blicherbogen for »en dansk digters jammersminde«, fordi den skildrer en så ulykkelig mand; den består af lutter dokumenter med mine indskud som forbindende kit«. Nansens forslag faldt ikke i Aakjærs smag, og han valgte istedet titlen »**Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie i Breve og Aktstykker I-III**« (1903-04). Grundsynet på Blichers livsskæbne var nedlagt i selve titlen, og i subscriptionsindbydelsen til værket - der udkom i hæfteform - hed det da også, at Blichers liv var »en Kjæde af Kampe, Skuffelser og Ydmygelser«.

I starten af første bind præciserer Aakjær, at det er hans »Hensigt i dette Værk saavidt muligt at lade Blicher selv eller hans Samtidige føre Ordet«, at hans opgave med andre ord »kun er den at staa i Baggrunden og dreje Linsen, saa Lyset falder paa de rigtige Steder« (I.1). Livstragedien er et optryk af kilder med tilknytning til Blichers liv og værk snarere end en biografi i traditionel forstand, og derfor hedder det da også på titelbladet, at værket er udgivet »ved Jeppe Aakjær«. Bevidst indskrænker Aakjær sit »forbindende kit« til det mindst mulige. Hans hovedsynspunkt på Blichers liv er, at det var »en fortsat Række af Skuffelser og slet ingen Sejre; ja jeg, som tror at ha' et temmelig indgaaende Kjendskab til Blichers Livsgjerning, jeg

kan næppe erindre, at den Mand nogen-
sinde har faaet en hel Opmuntring, kun
Nederlag og Krænkelser indtil den sid-
ste, der dræbte ham« (SV 4.212). Livs-
tragediens mest interessante afsnit er
»Historiske Randgloser til Blichers No-
veller« (II.47-213), hvor Aakjær frem-
lægger resultaterne af sin forskning i
»det historiske Fundament, paa hvilket
en Række af Novellerne hviler« (II.49). I
modsatning til, hvad man måske skulle
tro, hvilede mange af Blichers noveller
faktisk på et historisk forlæg.

Jens var godt tilfreds med Livstragedi-
en, som Aakjær sendte ham løbende.
Den 11.9.1904 roste han sin brors grun-
dighed (BR 4.104-105): »Blicherbogen
er iøvrigt ikke noget hastværksarbejde,
den er grundet på dybe og indgående
studier, ingen anstrengelse er sparet for
at Blicher-figuren kan fremtræde i den
fordelagtigste og sandrueste skikkelse,
og aldrig er her fremsat en påstand, som
du ikke er i stand til at bevise ved hele
dynger af noter og citater. [...] Jeg mener,
at Blicher-bogen vil komme til at indta-
ge en førsterangs plads i den danske bio-
grafiske litteratur«. Netop disse »dynger
af noter og citater« blev dog nogle an-
meldere for voldsom (*Eriksholm* 1274):
»Man kan undertiden finde, at Hr. Aa-
kjær burde have sparet Læseren for en-
kelte Dokumenter, hvis tørre Kancellistil
virker trættende, og have nøjedes med at
meddele Fakta, Skildringen vilde have
vundet i Livlighed derved, og da det jo
dog sikkert er Hr. Aakjærs Ønske, at
hans Værk skulde trænge ud i bredere
Kredse, havde han uden Tvivl gjort vel i
en omhyggeligere Signering af sit store

Materiale«. Når man læser Livstragedi-
en, er man tilbøjelig til at give Eriks-
holm ret. »Bogen er stablet op paa Tu-
sinder og atter Tusinder af smaa Oplys-
ninger« (ER 4.81), fastslår Aakjær i sine
erindringer, hvor han glemmer at tilføje,
at han som bogens forfatter burde have
sorteret kraftigt i denne overflod af op-
lysninger: Mange burde være røget ud,
andre burde være refereret kort istedet-
for at blive citeret fuldtud. Den litterat,
der kritiserer Aakjær, fordi han ikke ana-
lyser og fortolker Blichers noveller, går
derimod galt i byen. I Livstragedien -
som så mange andre steder - optræder
Aakjær først og fremmest som kulturhi-
storiker.

Selv efter at han havde udgivet sit tre-
bindsværk på 1.100 sider om Blicher,
fortsatte han med at forske i hans liv og
forfatterskab. Arbejdet udmøntede sig i
en række artikler om bl.a. E Bindstouw
(SV 4. 174-233, SFH 5.84-105 og SFH
6.59-98) samt skuespillet »Himmel-
bjergpræsten«. Endelig var Aakjær fra
1910 til 1930 medudgiver af Blichers
»Samlede Værker 1-33« (1910-34).

Når Aakjær livet igennem var så fasci-
neret af Blicher, var det måske, fordi han
opfattede sig selv som hans arvtager
(Vilhelm Andersen, *Laursen* 23): »Aa-
kjær rider i Blichers Spor, men paa sin
egen Hest«. Blicher var et engageret
menneske, der ivrigt tog stilling til alle
sin samtids væsentligste problemer, og
det samme var Aakjær (SV 4.212): »Han
var i Ordets smukkeste Betydning en
Folkeopdrager; ingen dansk Digter er
traadt i et saa direkte Forhold til Natio-
nen som Blicher. Ingen har kjendt sit

Livet igennem bevarede Aakjær sin store kærlighed til Blicher. Her taler han om Jyllands store digter ved et møde i Vium Præstegård i 1929.

Folk dybere, elsket det inderligere, eller været mere travlt optaget af at gavne det«. De var begge fra Jylland, og de skrev begge om jyske emner. Som den første nogensinde indførte Blicher troværdige jyske bønder i dansk litteratur - han »gav Bønderne sin Samtids Sympati. Ja, deri ligger det hele! Sympatien er i Digtningen som Solen paa Himlen!« - og Aakjær fortsatte hans bestræbelse på at trække bonden »fra Skyggen ind i Lyset, saa ogsaa han strejfedes af Guds Sol« (SFH 5.100-101). Når Blicher vedkendte sig sin jyske emnekreds og sine deraf følgende begrænsninger, var han simpelthen uovertruffen. Det samme var Aakjær (SFH 6. 89): »Blicher var ingenlunde en Aand med det største Vinge-fang, men saa længe han holdt sig til

Hjemstavnen og drog sin Kraft af dens sprudlende Kildevæld, var der ingen i hans Samtid, der paa langt nær kunde gøre ham Rangen stridig. Lod han sig lokke uden for denne Begrænsning, beredte han ofte baade sig selv og andre Skuffelser«. (Se: *Eriksholm/Thoresen*)

»Vredens Børn«

I en artikel i »Skive Folkeblad« den 17.3.1890 fortalte Aakjær om karlekamrenes elendige forfatning i Fjends. Ved selvsyn havde han observeret, hvordan de på de fleste gårde var placeret i en krog af stalden, der kun var adskilt fra kreaturenes båse med et par lervægge. Skidt og møg flød ind i de elendige »Aadselkuler«, »Pestkuler«, »Karlebaase«, »hvor den arbejdende Del af den

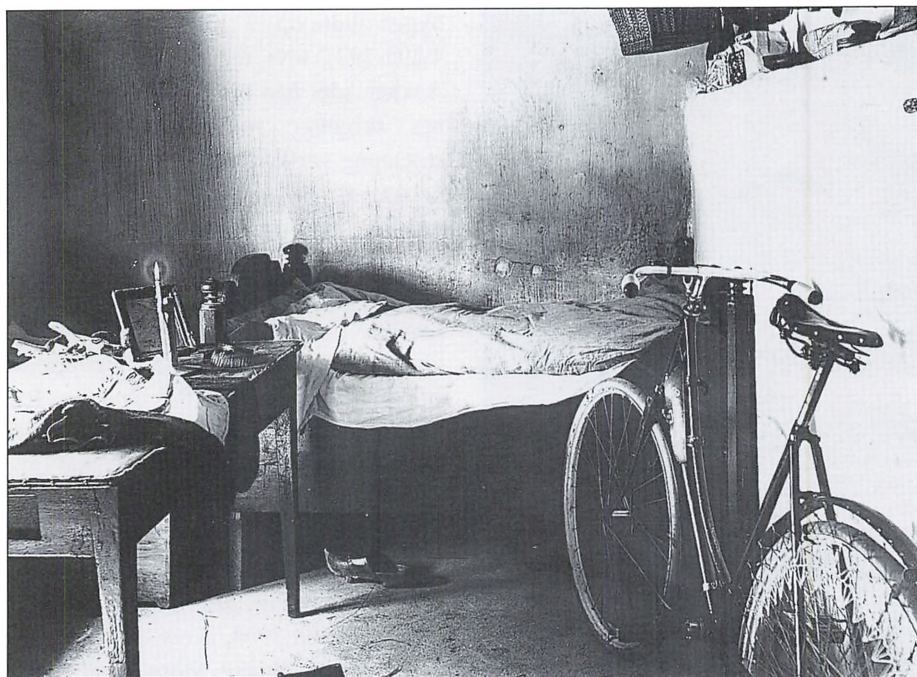
»Et Kig fra Stalden ind i Karlekammeret 20. Januar 1914 Kl. 3 Eftermiddag«.

mandlige Befolkning indlægges i sine Hvilestunder for at blive raa og fordærvede, for at faa dræbt det fineste og reneste i sig«. Ikke så sært at karlene led af alle mulige sygdomme, når de tilbragte deres sparsomme fritid i »det modbydelige Svineri«. Men det behøvede ikke at være sådan! Uden ret store udgifter kunne gårdmanden forbedre sine medarbejderenes boligforhold, og Aakjær sluttede artiklen med denne velmente opfordring: »Er det ikke paa Tide, vi begynder at

hygge lidt op i Karlekamret?« (SV 4.295-297). »N« tog delvist afstand fra Aakjær, idet han påstod, at karlekamrenes sørgelige forfatning i vid udstrækning var karlenes egen skyld, »idet de ikke bryder sig om at holde Kamret ordentlig rent og pænt, om ogsaa det er et godt Kammer«. Bortset herfra mente »N«, at det kun var godt, »at denne Sag kommer frem, thi muligvis kunde en eller anden Husbond komme i Tanker om, at Tyendet er mere end Fæ, og at han har Pligter over for dem« (SF 21.3). Derudover var der ingen reaktioner på Aakjærs indlæg!

Fjorten år senere vendte han tilbage til emnet med sin anden roman: »Jeg begyndte at skrive paa Bogen omkring Sommerferien 1904, skrev de første Kapitler ude i Jebjærg Mose, atter andre hos Mariane Thordal i Jebjærg, arbejdede videre hos Ludvig Jensen i Silkeborg og fuldendte Bogen i mit Pensionat hos Fru Lund, Tietgensgade/Hj. af Reventlowsgade 32, IV. Tilsammen har jeg skrevet paa den i 6 Uger«. I et interview i »Social-Demokraten« 7.10. fortalte han om sin kommende roman »For Lud og koldt Vand - Et Tyendes Saga«. Han var forfærdet over de umenneskelige forhold, tjenestedrengene levede under:

»Hvad hører og ser et saadant Barn ikke! Jeg tænker paa **Karlekamrene**, de laveste Indretninger, som findes i det Land Danmark med deres modbydelige Intimiteter, dette smudsige Kameraderi, deres møddingstinkende Usundhed, Uhyggen, Svineriet, Muggen og Snavset og Halmstumperne paa det graasorte Gulv og den væmmelige Seng med kneben Plads til Karlen og Drengen i de kvalme Sommernætter og i Vintertiden, naar Vinduet

Pigekamrene var ikke meget bedre end karlekamrene.

mod Møddingen gnistrer af Frost og den smudsige Seng er fugtigklam«.

Livsperspektivet for landproletariatet var næsten ubærligt: »Tjenestekarlen, Fattigmandens Søn, der senere bliver Husmand ude paa det af Gud forbandede jyske Sand, er Danmarks mest tragiske Type. Hans Liv er Slid og atter Slid, fra han næppe kan knappe sine Bukser, til han som en gammel, krumbøjet Mand stavrer om med Kæp i Haand mellem nogle magre Faar derude paa Lyngen«. Interviewet vakte adskillige indsigelser - »Ingen Kæp kan tirre en Hund mere, end Ordet Karlekammer driller de jydsk Bønder« (Riget 22.2.1911) - men Aakjærs samvittighed tvang ham til påny at

henlede opmærksomheden på de usle karlekamre, der er »en national Skjændsel« (SV 4.301). Det helt store ramaskrig udbrød, da den annoncerede roman udkom i november 1904 med den forandrede titel: »**Vredens Børn - Et Tyendes Saga**« (SV 6).

I sagaen, der bærer mottoet »For vi træder hverandre i Dyndet ned«, følger vi fattighusbarnet Per, fra han som 11-årig bliver sendt ud som tjenestedreng, til han som en ung mand først i tyverne emigrerer til Amerika. Han tjener hos 3 gårdmænd: Bertel Nørgaard, Kild Pejrsen og Hans Nielsen.

Nørgaard er noget nær det dårligste sted, Per overhovedet kunne blive

Nogle bønder er mere lige end andre:

Ved udgangen af 1800-tallet var klasseforskellene på landet meget store. Nok var alle landmænd bønder, men nogle bønder var mere lige end andre! De lod de sig inndele i tre store klasser: 1) godsejere/proprietærer, 2) gårdmænd/boelsmænd og 3) husmænd/daglejere. Aakjær fremhævede selv, at hans »Iagttagelsesfelt« var »Boelsmanden og den mindre Gaardmand, - den jordløse Husmand og Landarbejderen har jeg aldrig kendt« (Viborg Amts Social-Demokrat 8.10.1902). Den øverste klasse var på retræte, den mellemste befæstede konstant sin position, mens den nederste havde nok at gøre med blot at overleve. Gårdmændene dominerede overalt - økonomisk, kulturelt og politisk - og deres magt kulminerede i 1901, da »deres« parti Venstre dannede regering. De levede af det slidsomme arbejde, medlemmerne af den nederste klasse udførte. I 1899 havde gårdmændene nemlig fået gennemtruffet Statshusmandsloven, der sikrede dem billig arbejdskraft: Loven gav husmændene mulighed for at erhverve en jordlod, der var så tilpas lille, at de var nødt til at arbejde for gårdmændene ved siden af for at klare dagen og vejen. Skønt den nederste klasse omfattede halvdelen af landbefolkningen, ejede den kun 2 % af jorden. For at rette op på denne urimelige skævhed, kæmpede Socialdemokratiet for en udstykning af herregårds- og gårdmandsjorderne, en ophævelse af den private ejendomsret til jord samt fællesdrift.

fæstet. Alt på gården er gennemsyret af »Tværhed og Død«:

»I Bertels Gaard hørtes aldrig Sang eller munter Tale. Bertels egne sure Træk var nok til at ta Pippet fra enhver lille glad Livsudfoldelse. Det var, som om Solen aldrig rigtig kom op over Mønningen i denne Gaard. [...] Bertel ejed kun Hjemfødningsens mørke Blod, der har staaet og syrmet for længe; han havde aldrig været synderlig længere fra sin Gaard; end han altid kunde lugte sin egen

Mødding; han var en Vringel til daglig, en Gnier og en Tværi, hvem Nærighed og Stald-dunst stod ud af alle Knaphuller« (472-473).

I de år, Per er ansat på Nørgaard, lærer han i sandhed at bestille noget (471-472):

»Fra Kl. 4 om Morgenen til 10-11 Aften, var der næppe et Sekund - fraregnet de knebent tilmaalte Spisetider - han kunde nævne sit eget. Søgn og hellig flød for ham ud i een arbejdsgraa Almindelighed. [...] Hans Husbond taalte aldrig, at han gik paa almindelig menneskelig Maade, han skulde løbe - helst ud af karske Bælg - og det kunde han være forvisset om, at der altid blev holdt fornøden Opsigt med ham fra Gaardens Vinduer eller andre dertil egnede Kighuller«.

Overanstrengt, forsømt, forsultet ... sådan er Pers liv hos sognets rigeste gårdmand. I de fleste af sine vågne timer farer han svedig og udaset rundt efter dyrene svingende sin tunge tøjrekølle. En nat drømmer han, at han er kommet op i Himlen, hvor hans første handling betegnende nok består i at kyle den forhadte kølle fra sig. Den er selve symbolet på hans umenneskelige slid, som han altså først bliver befriet for i Paradis, hvor »Bertel og hans Køer« ikke kan nå ham (530-531)!

Er dagene på Nørgaard lange og arbejdet hårdt og ensformigt, er nætterne næsten endnu værre. Per sover i et af de karlekamre, Aakjær hadede af et godt hjerte (508-509):

»Egentlig danned det ikke noget Rum for sig, men flød - i bogstavelig Forstand - sammen med Hestestalden, fra hvilket det kun adskiltes ved en paa flere Punkter gjennebrudt

»Jeg vilde ønske, der kom en Lov, der forbød Børnearbejde. Forældrene skulde tjene saa meget, at de kunde forsøge deres Børn« - Aakjær i et foredrag i Grinderslev Grønning Landarbejderforening (SS 19.4.1926). På fotografiet ses Frode Hansen der var ansat på gården »Hanghøj« i Jebjerg sogn (1915).

Lervæg. Hellere end at forvirre Folks Begreber med Betegnelsen »Kammer«, burde man da kalde det for en Baas eller Karle-Bøvl, som man naaed frem til over en stinkende Sø af flydende Dyr-Ekskrementer [...]. Den Omstændighed, at Stalden her paa Nørgaard, efter Fædrenes Sæd, paa alle Aarets Tider anvendtes som Folkelokum, satte ligesom en Streg under det uhumske ved hele dette Beboelsesrum«.

Inde i kamret ligger karlene og tjenestetrengene to og to sammen i hver seng med det sørgelige resultat, at fnat og andre smitsomme sygdomme flourer. Også Per får fnat, og i den anledning bliver Doktor Koldkur tilkaldt. Nørgaard forklarer ham, at karlekammeret ligger i stalden, hvortil han vittigt spørger: »Naa, har De Deres Folk i Stalden? Saa har De maaske Bæsterne inde i Stuer-

ne?« Lægen er dybt forarget over, at de rige gårdmænd lader deres forarmede folk leve »halvvejs som Dyr«. Blev hans Gordon Setter indespærret i et karlekammer, »vilde den i Løbet af en Uge ha forvandlet sig til Grævling« (518-520). (At det var forbundet med stor skam at få fnat, viser en tragedie fra det virkelige liv, der sætter Pers historie i relief. I februar 1905 hængte en 15-årig tjenestedreng fra Odder sig i Aakjær skov på Gyllingnæs. Begrundelse: Hans skolekammerater drillede ham, fordi han havde haft fnat og været indlagt på sygehuset i samme anledning (Folkets Avis 16.2. 1905)).

Det eneste fristed i Pers liv er skolen. Her får han et indblik i emner, der ligger udover den trivielle dagligdag, og så be-

handler lærer Gydesen alle elever ens uanset deres sociale herkomst (523): »i **min** Skole er alle lige; her gælder ingen anden Rangforordning end Dygtigheden«. Det forhold, at læreren ikke gør forskel på, »om man var fattig eller rig [...] gjorde, at Per elskede ham med en rørende Hengivenhed og ikke for alt i Verden vilde gjøre ham imod eller vække hans Misfornøjelse« (553). I løbet af kort tid bliver han den bedste i klassen, og den position holder han, til han går ud af skolen efter sin konfirmation.

Da skoletiden er ovre, bliver Per karl hos den humane gårdmand Kild Pejrsen. Her kommer han »paa en betydelig bedre Fod med Tilværelsen. Hos Bertel havde han været Drengs Dreng og ejed ikke en Hunds Ret; hos Kild voksede han sig høj og bredskuldret og fik en fast og uforgribelig Mening om alle Ting indenfor sin Synskreds« (558). Også hos Kild er arbejdsdagene lange, lønnen ringe, kosten ussel, men karlene er alligevel mere tilfredse med at være hos ham end hos nogen anden gårdmand på egnen, dels fordi han altid er i godt humør, og dels fordi han ikke holder sig for god til selv at tage del i arbejdet. Hos Kild bliver Per politisk vakt. Hans forbillede er arbejderne i byerne, som forbedrer deres løn- og arbejdsvilkår ved at organisere sig. Også landarbejderne bør stå sammen for at få højere løn og kortere arbejdstid - »de skulde vel ogsaa gjerne ha Lov til at være Mennesker«. Kild advarer ham: »Og **Socialist**, Pejrs - det skal du, Fanden far hen, ta dig i Agt for! For er du først bleven **det**, saa er der misæls et ordentligt Menneske - her paa Egnen da -

der mere vil ha dig i sit Brød« (561-562).

Når Per ender med at blive en erklæret socialist, som abonnerer på »Arbejderbladet«, er det ikke mindst under indflydelse af en troldsk Ilderjæger med et vilttert rødskæg, som bor i et selvbygget hus ude på heden sammen med grisen Estrup. Vildmanden hedder Goj - det jødiske ord for hedning - og hans bolig flyder med boomeranger, indianermasker, skalpe og andre souvenirs, som han har hjembragt fra eksotiske verdensdele. På et bord har han anbragt »en Kjæmpe-turnips, udhullet som et Djævehoved med illuminerede Horn«. Og der er da også noget satanisk, noget altundergravende, over Goj. Han nøjes ikke med at være utilfreds med én og anden detalje, nej, han underkender hele det bestående klassesamfund (506-507): »I skulde gjøre Oprør, I Taabenakker! Revolution, Dæwlen bryde mig! [...] Slut op! Rot jer sammen, for Satan! Hvorfor lar I jer træde paa? [...] Jeg har tjent i alle Lande; jeg har vogtet Faar i Australien og drevet med Kvæg i det yderste Brasilien; men Dæwlen bryde mig, om jeg nogetsteds paa den runde Jord har truffet saa tyranniske og snæversindede Husbonder som blandt denne udskregne »oplyste« Gaardmandsklasse her i dette stemningsfordrukne Flødeland«. Beredvilligt låner Goj Per »social-politisk Litteratur med stærk og uskaansom Blottelse af Samfundsordningens Skjævheder« (560). Han vækker hans revolutionsinstinkt: »Og gjør man dig Fortræd - og det gjør man jo daglig - saa knyt din Næve i Bukserne, til du en Dag bliver stærk nok

til at svinge den lige i Planeten af dette maskraadne, gaardmandshovne Penge-Samfund« (505-508).

Efter at Per har været i »Kongens Klæder«, bliver han forkarl hos den gennemført usympatiske gårdmand Hans Nielsen. Per har svært ved at tie stille overfor den uret, han er vidne til og oplever på sin egen krop, og da Nielsen i sin egenskab af fattigforstander tvinger sognets allerfattigste til at arbejde gratis for sig og desuden kvier sig ved at udbetale de småbeløb, de har krav på, får han bare nok: »A tykkes Dæwlen knag mæ, te det er nøj at det ringest, a har hørt i all mi Dav! [...] det er da saa lumpen, te enhver rettænkend Mennesk maa vend sig om og spytt ad jer!« Det ene ord tager det andet, og da Per kalder Nielsen en »storsnudet Stodder«, er bægeret fyldt, og han bliver opsagt (600).

De fleste veje er efterhånden spærret for ham, og han flytter ind hos Goj, med hvem han stifter en »Tyende-Beskyttelsesforening«. Det står Per mere og mere klart, at samfundssystemet må laves om helt fra bunden af, for det er jo grundlæggende uretfærdigt, at nogle få kan berige sig på de manges arbejde. Iøvrigt kan ingen opnå en varig lykke på andres bekostning (635): »bliver Husbonderne vel bedre af, at vi holdes nede? Er der andre end Dummehoder og kortsynede Mennesker der kan tro paa, at der i Længden kan bygges nogen Lykk' op ved andre dje Ulykk'«. Som socialist har Per svært ved at få arbejde som daglejer, og ingen gårdmand kunne drømme om at ansætte ham som karl. (At det var uhyre farligt at være politisk aktiv på

venstrefløjen fremgår af en af Aakjærs taler, hvori han fortæller, »at en Landhaandværker i Skiveegnen var gjort fuldstændig brødløs af de forbitrede Bønder, fordi han havde gjort Forsøg paa at samle Tyendet der i Egnen« (Social-Demokraten 20.12.1904)). Da Pers mor brænder inde, fordi Nielsen af spærehensyn har ladet stråtaget i hendes fattighus binde med simer istedetfor med ståltråd, er der ikke længere noget, som binder Per, og han beslutter sig for at emigrere til mulighedernes land: Amerika.

I romanens slutscene kører Goj Per ud til skibet, der skal føre ham over verdenshavet. Undervejs kommer de fordi de tre gårde, hvor han har tjent:

»»Aa, hvad Fortræd er der ikke blevet gjort mod én dernede!« Per peged ud over alle de bovnende Gaarde. »A haar ett en Følels i mit Bryst, ett en Rettighed af hvad Slags Lige nævnes maa, som ett der er blevet spyttet og traadt paa. Og saa te en ett skal ha andet Svar til det end at rømme fra det hele! Men hvad kunde det hjælpe at blive? Med den Ret vi har, formaar en jo ingen Ting - uden at synke - ligesom de andre. A kan huske fra mine Skoledage, te der var nogen, der blev kaldt Vredens Børn; [...] det var Folk, for hvem ingenting hverken vilde lykkes eller trives. Naar andre stod i Sol, saa levede de som under en Sky. Naar a siden hen saa paa mig og mine, alle dem, der maatte opholde Livet ved at tjene for Løn, saa hvordan alting visned og gik i Syk for dem, ligegyldig snart hvad de stilled op, saa maatte a altid sige til mig selv: Ja, det er vi anner; vi er Vredens Børn, der all vor Dav lever under en Sky«. (Udtrykket »vredens børn« stammer fra Paulus' brev til Efeserne 2.3).

Goj indvender, at der vil komme andre tider, hvor også vredens børn får deres

plads i solen, fordi de står sammen: »Haand i Haand, Orden i Rækkerne, Fasthed i Geledet; slut op; Værstilig: En Husmandsforening, en Tyendeforening i hvert Sogn, Dæwlen bryde mig! Saa har vi suksomsive hele den sociale Revolution«. Per giver ham ret, såfremt underklassens sløvhed og fejghed overvindes, og så kører de ellers i fuld fart ud mod havnen og skibet, der skal føre Per væk fra »det Land, der havde stødt ham fra sig og vraget hans Mod og hans unge Styrke« (649).

»Vredens Børn« er nok en roman, men den er samtidig også »en Slags Haandbog over alt det, Tjenestefolk paa Landet er udsat for« (Skanderborg Amtstidende 19.12.1904). Med al ønskelig tydelighed demonstreres det, at der er to skarpt adskilte klasser på landet: Udbytteerne (proprietærer og gårdmænd) og de udbyttede (husmænd og daglejere = tjenestefolk). Alle romanens bønder lader sig indpasse i dette todelte univers. Meget rigtigt kalder *Svane* »Vredens Børn« en reportage-roman, fordi »alle de forskellige scener Per optræder i, har det åbne formål at illustrere det almene forhold, udbygningen af tyendet på landet« (15). Per står som repræsentant for tyendeklassen, »han er Tyendets Generalnævner, Typen, og derfor uden individuelle Træk« (*Nørgaard* c.60). Som sine standsfæller er han født ind i et ekstremt aflukket univers (*Zerlang* 39): »Som barn er man placeret som hyrdedreng, som ung placeret som tjenestekarl, som voksen placeret som daglejer og som gammel placeret som fattighjælpsmodtager: det er groft sagt den onde cirkel,

som den sociale udvikling og de personlige muligheder er spærret inde i«. Per nægter imidlertid at acceptere den lykkedræbende cirkel som tilværelsens grundvilkår. Han vil ikke leve sit liv nede på bunden af det danske samfund, han vil op i lyset, og da det åbenbart ikke er muligt herhjemme, emigrerer han.

Udenfor bonde-hierarkiet står præsten (pastor Fryd), skolelæreren (lærer Gydesen) og lægen (doktor Koldkur) som repræsentanter for den middelklasse, der er vokset eksplosivt i 1900-tallet. Deres personlighed er nedlagt i deres navne: Præsten *fryder* sig salvelsesfuldt over den storladne, gudskabte verden, læreren *gyder* olie på vandene for at sikre en fredelig sameksistens, mens lægen foreskriver en *kold kur*, en radikal forandring af de bestående forhold.

Det er sigende, at det netop er *præsten*, som ikke interesserer sig for »Tidens sociale Anliggender«, angiveligt fordi de »savned det Aandepust, der alene bringer Hjærtets Æolsharpe til at tone« (525). I virkeligheden ønsker han ikke at kende de forfærdelige vilkår, hvorunder hovedparten af hans sognebørn lever, fordi en sådan viden vil forstyrre hans harmoniske, teologisk indsovsede verdensbillede. Kostelig er Aakjærs beskrivelse af Fryds overhøring af morgensøvnige skoledrenge i morgenfriske salmer: Poetisk lovsynger han »denne **mægtige** Salme« og »den **vældige** Salme« med »dette **vældige** Syn« (hfv. »Morgenstund har Guld i Mund« og »Den signede Dag med Fryd vi ser«), mens drengene, der har været ude og

passee kreaturer fra kl. 4 om morgenen, prosaisk taler om, hvor trætte de er, og hvor træls det er at arbejde i roerne (527-528). Men selvom teologen som formidler af kristendommens evige værdier skulle synes at stå udenfor klassekampen, varetager han alligevel gårdmændenes økonomiske interesser: Han sikrer eksempelvis, at de ikke bliver idømt for hårde bøder, når de holder tjenestedrenge hjemme fra skolen for at udnytte deres arbejdskraft fuldtud. Med sin skråsikre moralisme og sit stivnede samfundssyn er Fryd med til at gøre tilværelsen unødvendig barsk for de allerdårligst stillede: Han forhindrer eksempelvis Per i at komme på seminarium, da det »sandelig aldrig var Vorherres Mening med os Mennesker, at vi skulde stille os udenfor de sociale Rammer, som Vorherre nu engang med sin Finger har ridset om os« (617).

Læreren er den moderne tids mand, der indfører nye fag i skolen (historie, geografi m.v.) og konsekvent ser bort fra alle standsprivilegier og behandler sine elever ens. Når tingene spidser til, må han alligevel bøje sig for præsten, der er hans foresatte.

Mens præsten er teolog og læreren humanist, er *lægen* naturvidenskabsmand. Når han kører rundt i sit store distrikt for at tilse sine overanstrengte, nedslidte og underernærede patienter, får han et indblik i underklassens livsforhold, som præsten ganske savner. Som læge er Koldkur vant til at bese en patient, stille en diagnose og foreskrive en behandling, og denne metode overfører han naturligt nok på det befængte samfundslegeme.

Det er sygt, fordi goderne er så uretfærdigt fordelt: På den ene side mange forarmede husmænd på små, fattige hede-gårde, på den anden side få velstillede gårdmænd på store, rige gårde. Recepten er klar: De få må afgive noget, for at de mange kan få det bedre. Koldkur, der tydeligvis er Aakjærs talerør, redegør for sine synspunkter i en samtale med statistikerens Stegebjerg (571-572):

»Jeg ved ikke rigtig, hvad du mener, Koldkur; ønsker du maaske at ophæve den private Ejendomsret? sa Stegebjerg.

»Ja; naar den staar i Vejen for en højere Ret!«

»Hvilken?«

»De manges ret til at leve!«

»Jamen dette ender jo i Anarki!« udbrød Stegebjerg.

»I Anarkiet befinder vi os allerede, det Anarki, hvor et usselt Mindretal er de fødte Arvinger til alle Livets Goder, mens de store Mæsser maa savne det allemødvendigste.«

Buchholtz taler om, at »«Vredens Børn« slyngedes som en Haandgranat mod Herregaardsmurene« (c), og romanen af-fødte da også en omfattende og hidsig debat, der strakte sig fra november 1904 til efteråret 1905. Hele 800 harmdirrende indlæg blev det til! Aakjær samlede en del af dem i et læg, han kaldte »En Bogs Historie i Aktstykker« (NkS 3391, 4). Ved offentlige møder rundt omkring i landet diskuterede han bogen med nogle af sine kritikere. Man forstår ham, når han 5. 3.1905 skrev til Jens, at romanen »har fremkaldt en forfærdelig storm, ja, et landsens uvejir imod mig. Der er næppe i øjeblikket så hadet en mand indenfor det danske agrarri« (BR 4.110).

Det skal straks siges, at ikke alle hade-

de Aakjær. Nogle anmeldere lovpriste ham faktisk, fordi han besad modet til at skrive om landproletariatets umenneskelige livsvilkår (Fyns Venstreblad 16.11.1904):

»Denne Bog vil aabne Øjnene lidt mere for Tyendets til Tider trælsomme og hundsk-svinske Tilværelse. Den vil rive Bindet fra de forblindedes Øjne og lægge et af Samfundets stinkende Saar blot. Hvert Blad i Bogen aander: Oplysning! For Gud i Himlens Skyld! Ogsaa de Fattige er Mennesker. De fordrer, hvad der tilkommer dem: Retfærdighed først og sidst. Men de behandles som Dyr, ja ringere endnu, og hele Verden ser paa dem med et eneste stort, sløvt Blik, ser, hvor der pranges med de fattiges Arbejde, ser, hvor de udnyttes til sidste Blodsdraabe«.

Enkelte bondekarle bakkede Aakjær op med læserbreve, hvori de fastslog, at hans skildringer af karlekamre m.v. svarede til deres egne erfaringer. Privat modtog Aakjær også en del sympati tilkendegivelser. Jens skrev til ham (BR 4.109): »Jeg synes, det er en af de mandigste bøger, der er skrevet på dansk, og du tager et problem op, som ingen før dig har haft evne eller vilje til at tage op«. Henrik Pontoppidan læste »Vredens Børn« »med den største Agtpågivenhed og med stigende Glæde« og takkede Aakjær 15.12.1904: »Det er den Bog, jeg engang selv drømte om at skrive. Der skjuler sig da også lidt Vemod og en Smule Misundelse i min Lykønskning til Dem, endskønt jeg nu meget godt forstår, at jeg kun har gjort vel i at lade Opgaven ligge, da jeg dog havde manglet Evne til at tage den op på værdig Måde. Den har ligget og ventet på sin Mand og er nu faldet i de rette Hænder« (Carl

Erik Bay & Elias Bredsdorff (udg.) »Henrik Pontoppidans breve 1«, 1997, s.242).

Hovedparten af debattørerne var dog stærkt kritiske overfor Aakjær. De mente, at »Vredens Børn« ikke var en roman i traditionel forstand, men derimod »Socialistisk Agitation under literære Former« (Vendsyssel Tidende 17.11.1904). Propagandaen lå i, at Aakjær overdrev hæmningsløst - »Den mere lyrisk end episk anlagte Jeppe Aakjær beretter i »Vredens Børn« »et Tyendes Saga« lige fra Vuggen af [...] med en agitatorisk Indignation, der stiller alt paa Spidsen og løber ganske af med Fortællingens Objectivitet« (*Paludan* 71-72) - at han fremdrog specielt uheldige eksemplarer af gårdmandsracen, at han var ensidig, at han var tendentiøs - »Tendensen stikker stadig Bukkefoden saaledes frem, at det hele bliver et Vrangbillede« (Folkebladet 19.11.1904) - at han generaliserede på baggrund af iagttagelser i et fjernt jysk herred, og at han »beskriver Forhold, man glimtvis saa for en Snes Aar siden. Han glemmer, at de mellemliggende 20 Aar har forandret mere i Landboernes Tankesæt og Levevis end Sekler tilforn« (Svendborg Avis 17.11.1904). For at tage det sidste først: Aakjær vedgik, at det er »ikke saa faa Aar siden, Bogens Handling foregik, og i den Tid er Forholdene selvfølgelig paa mangfoldige Omraader blevet langt bedre, selv om der endnu kan være meget at afhjælpe« (SF 22.1.1905). Et enkelt eksempel kan illustrere, hvordan og ikke mindst hvorfor karlene havde fået det bedre (Social-Demokraten 10.12.1904): »Jeg

har skrevet, at der stod en Pøl af Gødning foran Karlekamret, og man har sagt, at den er der ikke mere, men jeg vil sige, at det er ikke for Karlens Skyld, at Pølen er kommen bort; den er blot bleven for værdifuld til at ligge saadan at flyde«! Aakjær fastholdt, at romanen var historisk korrekt helt ned i de mindste detaljer i dens skildring af landproletariatets livsvilkår i provisorieårene (SV 4.307): »der er ikke et træk eller en Situation i hele denne Bog, ved hvilken jeg ikke, om det fordredes, kunde lægge baade Navn og Adresse«. *Rolighed* fortæller (b.10): »Ude i Fjends Herred er ogsaa foregaaet det meste af det, der er Baggrund for Skildringerne i den sociale roman »Vredens Børn««. Aakjær kunde pege og sige: »Det er foregaaet her, og det er sket der!«« Og ikke nok med det: Aakjær påstod, at størstedelen af bogens beskrivelser såmænd stadigvæk havde gyldighed (karlekamrene lå fortsat i staldene, tyendet fik fortsat fnat, arbejdsdagene var fortsat uendeligt lange osv.).

Efterhånden som debatten trak ud, blev den mere grov og personlig. Østergaard kaldte f.eks. Aakjær »svinagtig«, fordi han havde haft fnat, og talte om, at han som barn »helst vilde lade de andre Søskende gjøre Arbejdet og selv være fri« (SF 21.12.1904). Der begyndte også at dukke anonyme læserbreve op i aviserne, hvor bondekarle - der underskrev sig med initialer som H, J og K - beskrev, hvor godt de havde det hos deres humane og forstående gårdmænd. Af Aakjærs tilføjelser i »Af en Bogs Historie« fremgår, at han mistænkte disse indlæg for at være opdigtede! Omsider tråd-

te en sjællandsk karl frem under navns nævnelse og fortalte om, hvordan karlene på hans egen sov i behagelige enkelt-senge med madrasser i lyse karlekamre, hvor der iøvrigt også var kakkelovne, servanter og andre bekvemmeligheder! Læserbrevet var underskrevet »Svogerslev pr. Roskilde, d. 4. Januar 1905, Mikkel Madsen, Forkarl hos Gmd. Fr. Olsen« (Roskilde Dagblad 8.1.1905). Aakjær skrev både til skolelæreren i Svogerslev og »Roskilde Dagblad«, og da man ingen steder kendte noget til hverken Fr. Olsen eller Mikkel Madsen, var han ikke sen til at konkludere: »Det hele var sikkert Falsum fra Ende til anden«! I noterne tilføjede han: »Sabroe tilbød at rejse ud til Svogerslev og afholde et Protestmøde i Anledning af Falskneriet, men jeg lod Sagen dø«. Aakjær må i sandhed have ramt sømmet på hovedet med »Vredens Børn«, når gårdmændene og deres støtter ligefrem sank så dybt, at de skrev fingerede læserbreve for at mis-kreditere ham!

Debatten omkring »Vredens Børn« medførte, at Aakjærs partifælle Carl Westergaard stiftede en socialdemokratisk tyendeforening, som udgav »Tyendebladet«. I annoncer for at indmelde sig i »Tjenestefolkernes Forening« henvistes direkte til »Vredens Børn«. Rigsdagen og regeringen nedsatte en tyendekommission, der skulle fremkomme med forslag til en revision af den åbenlyst forældede tyendelov fra 1854. Aakjær havde kritiseret denne lov skarpt - indirekte i »Vredens Børn« og direkte i sine taler (SV 4.297):

»Vi har her i Landet ca. 70.000 Bøndergaardene foruden et anseligt Antal Proprietærer- og Herregaarde. Enhver af disse Ejendomme er som et lille Enevoldsrige med selvstændig Herskerret. Ja, ingen Indianerhøvding kan beherske sin Klan med større Uindskrænket-hed end den danske Bonde, der inde under de nikkende Piletræer behersker sin Gaard mellem de fire Markskjel. Den Lov, der befæster ham i denne Magtfuldkommenhed, er Tyendeloven, der giver ham saa at sige Hals- og Haandsret over sine Undergivne«.

Det var naturligt, at Aakjær blev tilbudt en plads i kommissionen, men han af-slog med den begrundelse, at en forfatter må stå frit. Til gengæld kom Sabroe med i den. I 1921 blev tyendeloven helt op-hævet som et resultat af kommissionens arbejde.

(Se: *Andersen/Christensen b og e/Hansen/Nørgaard c/Paludan/Svane/Sørensen, Jørgen/Thule Hansen/Zerlang*).

»Fra Jul til Sanct Hans«

Aakjærs tredje novellesamling rummer otte historier, der tidsmæssigt spænder »**Fra Jul til Sanct Hans**« (1905). Han lægger ud med »Julebagning«, som foregår i de hektiske dage op imod jul, og runder af med »Naar Bier sværmer«, der udspilles »en skoldende hed Sommerdag«. Disse to fortællinger indkapsler de seks øvrige, der i en kronologisk rækkefølge, som ikke skal tages altfor håndfast, kortlægger livets gang på landet i årets første halvdel. Samlingens to hovedstykker, der handler om ulykkelig kærlighed og ond skæbne, er dog ikke specielt knyttet til de vekslende årstider.

»Dorres Kat« er en variant af Blichers »Hosekræmmeren«: Dorre er forelsket i den fattige bondekarl Jens, men hendes

far tvinger hende til at gifte sig med den aldrende Kild, der har en lille hytte langt ude på heden. Når det umage ægteskab overhovedet kommer i stand, skyldes det, at Dorres mor er død: »**hun** havde sagt ikke een men mange Gange, at aldrig - saa længe **hun** havde noget at sige - skulde **hendes** Børn blive tvungne til at ta den, de ikke tykte om: »for det er den største Synd, en **kan** begaa««. Datterens skæbne berigtiger fuldtud moderens visdomsord. Dorre bliver grænseløst ulykkelig ude på den ensomme hede, hvor hun længes usigeligt efter Jens, efter barndomshjemmet, efter andre mennesker. Da Kild af ren og skær ondsksfuldhed afbrænder hendes elskede kat i bageovnen, flygter hun forfærdet hjem til sin far. Fire dage efter bringer han hende tilbage til hendes ægteemand, og året efter dør hun ... af mangel på kærlighed? Det sociale centnerpres ligger så tungt på hende, at det slet ikke falder hende ind at gøre oprør. I et og alt adlyder hun sin far, også selvom det betyder, at lykken dermed forsvinder ud af hendes liv.

»To om Een«. Novellens konfliktstof er givet med titlen: Det er et grumt trekant drama, Aakjær opruller. Trekantens ene hjørne, gårdmanden Søren Kusk, er en bomstærk »Brølstodder«: »Hvor han slap ind, rysted Loft og Vægge af Raab og Banden. [...] Det var den raa Kraft, der brølte ud af ham«. Men han er samtidig en følsom sjæl, der bløder indvendig, når små børn græder ved synet af ham, skønt han venligt tiltaler dem »med sit staaende Udbrud: »Kukkuk, du bite!**te!**«« På bunden er han en idealist, der

»To om Een« blev trykt i »Flinchs Almanak 1904« under titlen »En for mange«. Achton Friis har afbildet den højdramatiske situation, hvor Søren jagter sin rival.

»sværmer for Skjønhed, især for Kvindeskjønhed«, og derfor gifter han sig med »en fattig, men smuk Pige, der var næsten tyve Aar yngre end han«. Maren, som hun hedder, kommer til at udgøre trekantens andet hjørne. I de første par år nyder han »sin ægteskabelige Lykke. Og han blev god af det. Alt det buldrende og bryske i hans Natur stemtes ned og hvisked, naar han talte om Konen«. Der opstår først problemer i deres ægteskab, da plantør Hestkjær, trekantens tredje hjørne, melder sig på arenaen. Denne »harpiksduftende Hankat« begynder at varte Maren op, når Søren ikke er hjemme, og tilsidst giver hun efter for sin veltalende og vedholdende tilbeder. Søren tilgiver straks Maren, »men han har forgjort hende, og ham! - ja, ham er det, der skal falde for min Haand!« I en skumringstime sætter Søren efter sin rival. De er

begge til hest, og den vilde forfølgelse går over stok og sten. Tilsidst skyder plantøren Søren's hest, den falder omkuld, og dens ejermand mister livet i faldet: »Plantøren frifandtes for enhver Tiltale i Kraft af de humane og guddommelige Love, der vil, at Bedrageren skal leve, mens den bedragne maa holde sig beredt til at dø«. Formuleringen »de humane og guddommelige Love« er rystende: Det er forståeligt, at plantøren går fri ifølge samfundets love - han har i nødforsvar skudt Søren's hest - men at han også går fri ifølge Guds love, der skulle være ophøjede og retfærdige, har vi svært ved at acceptere! Det er jo ham, der har ødelagt et harmonisk ægteskab!

»Fri Felt«

En sommerdag i 1902 traf malermester Emil Jensen fra Vroue tilfældigt på Aakjær i Vridsted (SS 7.1.1952):

»Da vi mødtes, foreslog han, at vi skulle sætte os i landevejsgrøften, idet han sagde: »Du skal høre noget, jeg har lavet i disse dage«, og saa haledede han nogle løse stumper papir op af lommerne. Det var manuskriptet til »Jenn Hjemm«. Efter oplæsningen udbrød jeg uvilkaarligt: »Men du er jo en digter af Guds naade«. - »Det mener jeg ogsaa selv«, svarede Aakjær, »men det bliver vel først opdaget af andre, naar jeg ligger i min grav«.

Digtet fortælles af en gammel bonde »med den Fatning, simple Bønder besad, som en Graad der er blevet til Tone« (Johs. V. Jensen, *Andersen* b.214). Alene sidder han tilbage på sin forfaldne slægtsgård, der har dannet rammen om hans liv i sorg og glæde, og kigger ud på

efterårsuvejret (»nær en æ gammel, og æ Knoger er styw./er ind saa laant bejer end ud«). Han er ikke længere en aktiv parthaver i tilværelsen, men minderne har han da lov at have: »Ja, Ungdom og Gled de er henn./og Sommerens Daw de er drøwn./og den der ett mir faar en Lærki aa hør./han tinker paa dem, der er fløwn«. Om dette mesterlige digt skriver *Hesselaar* (22): »Der er en saadan Dybde i dette Digt, i Opfattelsen af Natur og Mennesker, at det naar op i Højde med den største Poesi. Saaledes er Folkesangeren Aakjær, naar han tager alle sine Evner i Besiddelse, Digter i Verdensformat«.

Joh, der skete tydeligvis noget med Aakjær først i århundredet, og hans anden digtsamling - »**Fri Felt**« (1905), hvori »Jenn Hjemm« kom til at stå - udgjorde da også et gigantisk fremskridt i forhold til den første. Det kan være vanskeligt at forklare, hvordan det gik til, at han pludselig, med Emil Jensens ord, sprang ud som »en digter af Guds naade« (*Rimestad* c): »Hvordan gik det til, at Aakjær tilsyneladende lige med ét i den Grad fandt sig selv og naaede en saadan kunstnerisk Modenhed, at flere selv blandt de største Digte (f. Eks. »Karup Aa«) er fuldkomment uden Lyde? [...] at en Dilettant pludselig aabenbarede sig som en Kunstner af en saa overordentlig Styrke og Sikkerhed, at man endda med Bestemthed tør spaa, at adskillige Aarhundreder ikke vil blive i Stand til at give dem en Sprække eller blot en Rift«. Det studentikose og demonstrative fra »Derude fra Kjærene« var fuldstændig forsvundet, Aakjær hav-

de fundet sin helt egen, originale tone med »Fri Felt« (*Ternløv* 12): »Det var nemlig den smukkeste og mest klangfulde Poesi, der endnu var skreven paa Dansk. Den overgik langt alle de smukke Ting, Oehlsenschläger, Chr. Winther og Drachmann har skænket det danske Folk«.

»De røde Plages Rimmen og de blanke Leers Klang./det har jeg søgt at fængsle bag Rytmen i min Sang«. Sådan lyder mottoet til digtsamlingen, der starter med den sommerlyse fanfare »Til Fri Felt«. I digtet, som begynder med versene »Se dig ud en Sommerdag./naar de Bønder tromler«, tegner Aakjær i 5 strofer konturerne af et lille, hyggeligt land med rugmarker, bønder, færges, toge, heste og hyrder. Bliver byluften for tung, skal man blot søge ud på landet, hvor der er frisk luft og frit udsyn, fri felt. Det lille torneroseland er rigt nok til at mætte os alle: »Danmark er et lidet Land./strakt fra Nord til Sønder./har dog Brød til alle Mand./Kjøbstatsfolk som Bønder« (jfr. *Olsen*). Efter den optimistiske ouverture følger digtene, der er inddelt i tre afdelinger: »Hjemstavns-Sange«, »Robert Burns-Oversættelser« og »Mænd og Meninger«.

Med betegnelsen »Hjemstavns-Sange« tilsluttede Aakjær sig gruppen af jyske hjemstavnsforfattere, der talte navne som Skjoldborg og Johs. V. Jensen. De havde det til fælles, at de skrev om deres fødeegns mennesker og natur, og ingen læsende dansker kunne være i tvivl om, at Aakjær havde sin rod, sin »Hjemmen«, i de fattige hederegioner ved Karup å.

Åen strømmede gennem Aakjærs barndomsland, den udgjorde altings centrum: »Til dine Bredder min Slægt var bundet,/ved dine Bølger jeg Liv har fundet,/du er som Traad i mit Livsvæv tvundet,/du tungt henskriddende Aa«. Med rette er »Karup Aa«, hvorfra disse vers stammer, blevet berømt. Malende og storslået fortæller digtet om det liv, der udfolder sig ved åen (*Gyde*): »Saa henførende for alle danske Hjerter, saa al dansk i sin Stemning er dette Digt, at det er blevet *Digtet om den danske Aa*. Karup Aa er blevet en Fællesnævner for alle danske Aaer. Og dog er det netop denne Aa, der kommer ude fra Alheden og falder ud i Skive Fjord og paa sin Vej løber mellem Heder og Enge og forbi alle de fra Aakjærskede Digte kendte Steder, en midtjydske Aa, hvis Saga kun kan være skrevet af en, der er opvokset ved dens Bredder. Aakjær bliver aldrig træt af at prise den Guddomsgave, Aa og Eng er for hans fattige Barndomsegn« (jfr. *Povlsen b*).

Øst for Karup å lå landsbyen Aakjær med dens beskedne gårde og magre sandjorder. Hvor markerne holdt op, tog heden over. »Her har jeg staaet i tusinde Aar«, deklamerer »Den jydske Lyng«, hvorefter den beretter om det rige dyreliv, den danner rammen om. Det eneste, lyngen beder om, er at få lov til at være i fred: »- Sært som min Hede er Menne-skets Krav;/Brød skaber ikke hans Lykke alene;/mæt ham med Velstand, før nogen ved af,/skjælver hans Hjerte i Suk efter - *Stene*./Und mig da Fred paa min Fædregrund!/Lad mig i *Sandet* dog Rødderne sprede!/Brød skal du hente fra

Muldmarkens Bund,/Vidsyn og Fred paa min drømmende Hede«. Aakjær introducerer her et modsætningspar - brød versus vidsyn - som han broderede videre på resten af sit liv. Vi lever ikke af brød alene, vi har også brug for drømmerum, der kan stille helt andre længsler end de materielle.

Den karrige jord på heden udgjorde fjandboernes eksistensgrundlag. I nøjsomhed og arbejdsomhed opdyrkede de deres små jordlodder og henlevede deres liv med Gud som en allestedsnærværende magt («Min Hjemmen»): »Bad vi da i Lys fra Maanen,/som kun Børn og Bønder beder, medens tunge Stjærner tændes/over brede, tavse Heder«. Fjandboerne var lige så hårdføre som den jord, de levede på. De vidste, at de kunne overleve selv på de mest elendige betingelser, når blot de smøgede ærmerne op og tog fat («Grundlovssang til Fjandboerne»): »Hvor Ploven altid holdes blank,/der er ej Fattigdom;/hold Agren ren og Modet rank,/om og din Ryg blev krum!/Thi *Frihed* vil kun dvæle/hos ranke Sind som Gjæst,/men lamme, syge Sjæle/dem fly'r den fra som Pest«. Iøvrigt er vi fra naturens hånd indrettet sådan, at vi altid vil elske det sted, hvor vi er vokset op!

»*Mænd og Meninger*« rummer 8 digte om kendte personer (Bjørnson, Hørup, Evald Tang Kristensen m.fl.), der alle var ildsjæle, som kæmpede for en sag, 5 studentersange, 3 politiske sange og 11 sociale digte.

I de politiske sange afspejles den politiske udvikling i Danmark i det skelsættende år 1901. Til et Venstre valgmode

2.4. skrev Aakjær en »Valgsang«, hvori han indtrængende opfordrer »Borgermænd«, »Arbejds mænd« og andre »som surt for Brødet slider« til at stemme Højre ud, »thi naar hver en Mand har stemt,/er det visne/fulgt tildørs med Klokkeklemt«. Digtet hviler på den grundantagelse, at »et Folk faar aldrig Gaver;/for at sejre maa det slaa/ikkun Slaver/tør den Tale ej forstaa«. Vi behøver dog ikke ligefrem en voldelig revolution i Danmark, da »Vejen, Banen/gaar tilsidst, hvor Folket vil«. Venstre vandt valget, overtog styret og indførte parlamentarisme. I »En Fabel« (afsluttet 22.8.) håner Aakjær de grå mopser (royalistiske Venstre-politikere), der efter deres partis magtovertagelse hylder den gamle, gigtplagede, tandløse *Grand danois* (den Estrup-begejstrede, konservative Christian IX) uden at tænke på, at »han bed, den Tid han kunde«. *Grand danois*'en lover til gengæld mopserne »et Baand til jeres Halestump«, og »saa endte den Deputation/til hele Landets Skogren;/hvor andre har en Rebellion/ der har de Mopser Logren«. Selvom Venstre altså havde enkelte naragtige politikere, der var til salg for kors og bånd og stjerner, forhindrer det dog ikke Aakjær i at hylde det nye styre, som skal sætte »Folkets Ret og Folkets Krav/ paa Hædersbænken« og kalde »Grøde frem i Folkesind,/og Vækst i Danmarks Dale« (»Venstrevisen«, afsluttet 26.9.).

De sociale sange afrundes med den revolutionære »Arbejdersang«, som Aakjær skrev til »Socialdemokratisk Ungdomsforenings Stiftelsesfest« 25.9.1902. Digtet synges af arbejderne selv («vi»),

det er gennem deres øjne, vi ser verden. Stolt og hoven peger »Junkerspiren« på sit adelsskjold, men »vi« ved nok, hvem der altid har skabt samfundsværdierne: »- Vi er Børn af dem, der brugte Hakken/ligefra den første Fortids-Old./Adel, Fyrster steg paa *vore* Rygge, og vi bar dem over Ørknens Sand;/fedeligt de sad i Palmers Skygge,/naar vi andre savned Brød og Vand«. I århundreder har den arbejdsskyende overklasse, der har »Rovdyrinstinkter« og er »snu og raa«, levet af underklassens knokkelarbejde. I mørke baggårde og ved kolde maskiner har arbejderne levet deres nøjsomme liv fjernt fra den livgivende sol. Fordi de savnede dens varme stråler, kom deres evner aldrig til fuld udfoldelse. Til gengæld blev de så stærke, at de engang vil kunne realisere »et stort og gyldent Fremtidsmaal«: »Ja, som Samson i sin unge Styrke/bar Filisterporten bjærg højt op,/stige vi en Dag fra Gydens Mørke/over Grav og Grøft til Lysets Top./Med det gamle Samfunds Port paa Ryggen/lejre vi os i en Verden ny,/og mens Taagen letter, smiler Lykken/fra det nye Samfunds Morgengry«.

»Jylland«

Hjemstavnsangene i »Fri Felt« indledes med det storladne opus »Jylland« i 10 strofer. Da Aakjær sad i København og færdigskrev de første 8 1/2 strofer 20.4.1901 med en sviende længsel i hjertet efter Jylland, indtrådte skiftet i hans forfatterskab (*Gyde*): »Han var blevet sig bevidst, hvilken Velstand *han* havde at digte af, hvad han kunde bidrage til Rigdommen i Danmarksbilledet«. Ind-

ledningsverset »Der dukker af Disen min Fædrenejord« kom til ham i en lykkelig inspiration, hvorpå han brugte resten af digtet til at beskrive sin »Fædrenejord«, som netop var Jylland og ikke Danmark.

I de 6 første strofer giver han en generel kortlægning af naturen og dyrelivet på den jyske halvø »med Ryggen mod Syd og med Taaen mod Nord«. Med anræbningsordet »Her« i 7.strofes første vers går Aakjær over til en konkret beskrivelse af sit fattige barndomshjem, hvorpå han i den 8.strofe med intonationen »Der« mindes sin vemodigt syngende moder. Efter at Aakjær i strofe 7 og 8 har opridset konturerne af en svunden verden (moderen er forlængst død og ligger »under Stendigets Hæld«), indtræder miraklet i den niende: »Hvad var vel i Verden det fattige Liv/med al dets fortærende Tant,/om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv/vort Hjærte i Skjælvinger bandt!/Om ikke vi drog fra det yderste Hav/for bøjet og rynket at staa/og høre de Kluk, de Mindernes Suk/ fra Bækken, vi kysset som smaa!« Denne strofe, som rummer essensen af hele Aakjærs forfatterskab, kvalificerer ham i sandhed til betegnelsen mindets digter. Hvis vi i vort livs forår drager ud (som Ole), må vi nødvendigvis i vort livs efterår valfarte fra »det yderste Hav« til barndommens bæk for at lytte til »Mindernes Suk«. Hjemdriften er lige så uudrydelig som seksualdriften, uden den opløste hele menneskelivet sig i indholdsløs larm og spektakel. I afslutningsstrofen udtrykker Aakjær sin sorg over ikke at eje noget af hjemlandets jord og sit ønske om, »naar

Staven er brudt/og Livsgangen slut« at få en grav i den jyske muld.

»Jylland« viser »Aakjær som en uovertruffen Naturskildrer. Selv den mest dagligdags Ting faar hans Digterhjerte til at strømme over. De pragtfulde Vers er baaret af den inderlige Grebethed, som kendetegner den sande Kunst« (*Nicolaisen* a.325). Uden på nogen måde at virke opstiltet rummer digtet »en monumental patos, en primitiv væld«: »Hvilken hjemstavns glæde! Hvilken hjemkærlighed! Hvilken sønnefølelse! Det er, som om selve »hjærtets rørte sang« giver digtet en pompøs hymnetone« (*Geismar* a.557). Ikke uden grund satte Olga Buchholtz »Jylland« højest af alle Aakjærs digte (SF 11.9.1946): »Alle vi Jyder, der elsker Landet og Naturen, vi maa ogsaa elske Aakjærs Digte, der paa saa enestaaende Maade giver Udtryk for de Indtryk, vi har i Naturen. Man føler, at hans Oplevelse af Naturen er gaaget som en Skælven gennem hans Hjerte, og den rige Oplevelse har han formaaet at omsætte i sine Digte. Der er saa uendelig meget, der bevæger mig i Jeppe Aakjærs Digtning, hans *Ynde*, hans *Humør* og hans *Alvor*. For mig er Digtet »Jylland« det skønneste af alt det skønne, Aakjær har skrevet«.

»Rugens Sange og andre Digte«

Sommeren 1905 vendte Aakjær hjem til Jylland med planen til »Rugens Sange« i hovedet. Utålmodig som en læggesyg høne bosatte han sig hos Andersen i Jebjerg ... og intet skete: »Jeg var saa glad ved Tanken; saa sikker paa min Evne. Jeg gik hver Solskinsdag ud over Agrene

mod Jebjærg Mose og lyttede til Vippernes melodiske Ringlen i Storrugen paa Laust Østergaards Mark. Det gjærede i mit Indre indtil Sprængning, men det vilde ingen Form ta. Grædende af Skuffelse gik jeg hver Aften til min Seng«. Uforløst måtte han lægge planen til side. Under et ophold i Bovbjerg oktober-november 1905 skrev han enkelte af de digte, der kom til at indgå i »Rugens Sange og andre Digte«, men det var først, da han i starten af januar 1906 indlogerede sig hos Rambusch i Sjørup, at inspirationen greb ham i den lykkeligste arbejdsrus i hans liv (*Hauge* b.147): »Og nu gik det slag i slag med »Rugens Sange« [...]. Hver gang et nyt digt var færdigt, så ned ad trappen og læse det for fru Rambusch eller, hvis lægen ikke var på sygebesøg, for dem begge«. *Emil Jensen* besøgte ofte lægeboligen i Aakjærs »rigeste lyriske produktionstid. Hver gang, jeg var der, havde han flere nye digte at læse. Selv følte han sig vist også glad ved her i dr. Rambusch's hyggelige privatkontor at give af, hvad han nys havde frembragt. Han kunne også næppe have faaet en mere forstående og taknemlig tilhører end dr. Rambusch, for ikke at nævne mig selv, der også var lydhør. Doktoren var ovenud begejstret for hvert nyt digt, og jeg har ofte hørt dette udbrud: »Det er det bedste, De endnu har skrevet«. Jeg tænkte somme tider, om det nu var helt sundt for Aakjær med denne ubetingede ros« (89).

I løbet af af januar og februar måned 1906 skrev Aakjær over halvdelen af teksterne i »**Rugens Sange og andre Digte**«, som udkom måneden efter. Bo-

gen har i dag status som en klassiker og er en af de mest solgte digtsamlinger i Danmark overhovedet. Ikke uden grund! I et begejstret brev 8.4.1906 lykønskede Jens sin bror (BR 4.126): »Intet slagger findes i denne digtsamling, alt er rent metal«. Anmelderne uddelte også roser, omend de ikke var slet så begejstrede som Jens (*Ekstrabladet* 3.5.1906): »I Virkeligheden er det en Samling af Fødelandssange, skrevne om Danmark og skrevne for Danske, gennemglødede af Glæden over den danske Jord. Dertil enkle og stilfærdige, jævne og uden Prunk eller Pragt«.

Som det fremgår af samlingens titel, falder den i to skarpt adskilte afdelinger: »Rugens Sange« og »Andre Digte«.

»*Rugens Sange*« består af et forspil og et dusin digte, hvori vi følger vinterrugen, fra den lægges i efteråret til den høstes om sommeren: »Forspil« [1], »Rugen lægges« [2], »Vinterrugen« [3], »Stensamlersken« [4], »Ved Rugskjellet« [5], »Jens og hans Viv« [6], »Kornmod« [7], »Høst« [8], »Leen slibes« [9], »Høstvise« [10], »Hjøle-Thames« [11], »Rugen kjøres hjem« [12] og »Naar Rugen skal ind« [13].

Naturligt nok har [1] præludiets anslående, stemningsskabende karakter: »Jeg lægger mig i Læet her ved Storrugens Rod, jeg lytter, og jeg lytter, til det synger i mit Blod«. Ligesom Tom Kristensen i digtet »Græs« ligger med næsen nede i græsset og hører på dets kalden, ligger Aakjær ved rugens rod og hører på klokkespillet fra »den hvide Rug, den blide Rug«. Dens »Ringlelyd« har hymnens karakter, ja, den er selve »den

kjære danske Lyd, hvorved vi voxed op«. Johanne Rambusch har fortalt om den dag - den 1.2 - da Aakjær skrev forspillet (*Rambusch*): »Pludselig hørte jeg ham rejse sig og komme over loftet i et for ham ualmindelig hurtigt tempo. Snart stod han i døren til kontoret med et stykke papir i hånden, idet han sagde: »Jeg har gjort et dejligt digt!« - og så læste han »Jeg lægger mig i læet her ved storrugens rod«. [...] Jeg glemmer aldrig hans strålende ansigt, da han kom ind og læste det digt for mig. Sådant må en sejrherre se ud, når han kommer fra et vundet slag, og jeg tror, Aakjær i det øjeblik følte sig som en opfinder, der i årevis forgæves har syslet med et problem, og så endelig finder løsningen«. Da forspil-

let var undfanget, havde Aakjær bragt sig i den rette stemning og brugte kun et par uger på at skrive de digte, der indgår i suiten.

Det livsunder, der gentages hvert år, starter helt rituelt med, at bonden går op på sit loft, hvor han henter sin sæd, som han sår, mens skyen står lav og tung, blæsten jager med løvet, lærken triller, viben klager: »Far han gaar med tunge Trad henover Muldens Væde,/tænker paa den næste Høst og paa det kjære Brød;/Sæden flyver fra hans Haand og springer højt af Glæde:/atter er den givne hen til Jordens Moderskjød [...] /Stort og smaat - det væves ind i Bondens Alvorstanke;/aldrig er hans Kald saa skjönt, som naar han saar sin Rug« [2].

Aakjær-pigen på Kirkebakken i Skive (jfr. Lefevre).

»Og nu hvæsser vi vor Le« (Fotografi taget af Niels Sørensen).

Når rugen er sået, strider den sig heltemodig igennem den barske danske vinter. Den er som »et groende Minde i smeltende Sne/om det, som *er* sket og *skal* ske«. Uanset vejrliget glemmer den aldrig sin opgave: »Det er, som du vidste: I Lykke og Nød/du strider for Menneskets Brød« [3].

Omkring rugmarken udspiller der sig et mangfoldigt leben ved forårstide: Den fattige, gigtplagede Ane Malén tjener surt til dagens brød ved at fjerne sten fra »den Riges Rug« [4], den knibske Anna og hendes »Hjertenskjær« Anders finder efter nogen tøven sammen ved rugskellet, mens »Rugen ringled vidt og bredt om Kys og Kjærlighed;/ hvad det mind-

ste Ax har hørt, den hele Ager ved« [5], og Jens og hans viv går en runde på deres gård, mens de fryder sig over, hvor godt rugen står [6]. I [6] er den gryende forelskelse i [5] virkeliggjort i et livslangt parløb, for også Anna og Anders kommer formodentlig engang til at dele »Fælleshaab og Fælleshu« som Jens og hans hustru. Og det sker altsammen på rugens betingelser.

Omsider falder »Velsignelsens lysende Naade«, regnen, hvilket tegner godt for høsten [7]. Den er et af årets absolutte højdepunkter: »Og aldrig stemmes en Sjæl saa glad,/det være sig Mands eller Kvindes,/ som naar det dufter af Myntens Blad,/og Negene samles og bindes« [8]. Først skal leerne slibes [9], og så går det ellers løs: »Og nu hvæsser vi vor Le,/og saa mejer vi vort Korn,/og saa favner vi vor Kvinde under Maanens Horn« [10]. Der er desperat brug for alle hænder: I det daglige lever Thames, som ingen rigtig regner for noget, isoleret »ved Bysens Skjel«, men når der skal høstes, går der bud efter ham, »thi Thameses Hjøle bider paa Alt«, og så besidder han en arbejdskraft som få andre [11].

Når høsten er overstået, køres rugen hjem [12] og bæres ind [13]. Højdepunktet i rugens cyklus fra såsæd til menneskeføde indtræder, når den bliver bragt i lade. Og Aakjær har intet glemt: »Nu er det længe siden,/men end det gjemmes i *mit* Sind,/hvordan i Barnedomstiden/den kjære Rug kom ind«. Først breder mor »et Klæde saa ømt som nogen Højtidsdug« ud, så man kan modtage rugen som »en Hædersgjæst«, så

Der høstes hos Iver Iversen, Hinnerup. På læsset ses Georg Kjeldbjerg (1915).

lægger far vesten »og sér saa indad- vendt:/En Skjælven i et ydmygt Sind,/en Bøn til Altets Skaber,/før Avlen bringes ind«. Da rugen efter en lang dags hårdt men lykkeligt arbejde er bragt tørt og sikkert i lade, klapper faderen moderen på kinden (et voldsomt tegn på hengivenhed i det blufærdige bondesamfund), og alle går veltilfredse til ro: »Saa slutter Far i Jesu Navn,/og Hjemmet gaar til Hvile/med Høsten i sin Favn«. Om [13] skriver *Andersen* (b.212): »Her forenes arbejdsglæde, fuldbyrdelse, hvile og naturfromhed på den skønneste måde i et billede af den milde høstaften, som dren- gen aldrig har kunnet glemme«. Og *Nicolaisen* tilføjer (a.328): »Med større Kærlighed og Alvor er den simple Hver- dags Gerning aldrig skildret. Der er en højtidsfuld Stemning i disse Vers. For den, der er født og opvokset paa Landet,

vil de vække et Mindevæld og skabe en ubeskrivelig Fryd i Sindet.«

Det storslåede ved suiten »Rugens Sange« er, at den med et væld af første- håndssansede detaljer skildrer menne- skets stofskifte med naturen (*Bredsdorff* 106):

»I Virkeligheden er det et mageløst Fund: Rugens Levnedsløb! Og det er fortalt ikke af en kvinkelerende Æstetiker, der er kommen paa Landet og nu sidder og faar lyriske Op- stød i Udkanten af en Rugmark - nej, af en Mand, hvis *eget* Levnedsløb er sammen- vævet fra Barndommen af med Rugens. At følge denne Rug fra den blev saadet, til den høstedes i Lade, det var jo at følge et Væsen, hvoraf ens eget Liv afgang. Rugens Liv, i Slud og Sne, i Foraarsstorme og Sommer- vind, det var Hjemmets eget Liv i Ængstelse og Glæde. Hjemmet stod jo og faldt med Ru- gen og dens Trivsel. Maatte man da elske den som et levende Væsen. At syle med den var som en hellig Handling. Thi det var jo *Brødet*, det her gjaldt, det daglige Brød. Af

dette Brød, der er enfoldigt som Livet selv, kunde ingen blive ked. Dets Historie er paa en Maade en evig Historie. Alt, hvad der vedkommer den, væves ind i Bondens Tanke«.

Ja, i virkeligheden er »Rugens Sange« »Prøvestenen for Rigdommen og Dybden i Aakjærs Inspiration. Det er den jævne Hverdag, der her er blevet til Poesi. Som al Aakjærs Digtning har ogsaa »Rugens Sange« Rod i Barndomsrindringer. Men alt det personlige er udskilt, det er blevet et typisk Billede af Livet i en danske Bondegård« (*Friis 3*). Derfor kan Aakjær skiftevis tale om sin far og bonden som sådan. Forskellen kommer nemlig ud på ét: Ved at fortælle om sine forældres liv, skildrer Aakjær samtidig den typiske landbofamilies liv.

I »Andre Digte« fortæller Aakjær om vestjyder, som han fra starten indplacerer i en kosmisk sammenhæng med den storladne hymne »Karlsvognen« (jfr. *Andersen a/Jørgensen, Bo Hakon*). Som barn talte Aakjær Karlsvognens hjul, førend han kunne stave, og når han vågnede af onde drømme, stod den »tindrende tavs i min øverste Rude/og gød lysende Fred i mit barnlige Sind«. Da han blev voksen, beundrede han den sammen med sin elskede, og når han bliver gammel og skal til at dø, ønsker han at »lukke mit Blik om en Straale fra dig«. Karlsvognen er den bestandige faktor i en foranderlig verden. Livet igennem har den »tryllet mit Sind«, fordi den løfter »min Sjæl mod det Eviges Vrimmel«. Med sit forklarende lys stråler den over mennesker, dyr og planter, som alle har lige ret til livet. Desværre

har vi mennesker svært ved at godtage denne lighedstanke, der for Aakjær er så fundamental: Uden skrupler af nogen art gør vi os til naturens herrer, vores behov kommer altid i første række. I »Vi er Siv« står to siv eksempelvis og snakker om, hvordan de udgør et trygt tilflugtssted for harer, mus og andre udsatte væsener. »Vi er Siv, vi er Siv,/men vort Liv er ogsaa Liv«, fastslår det første siv, og da de alligevel falder for den opdykningsbesatte landmands plov («den sorte Mand/med den lange, krumme Tand!«), når det andet lige at konstatere: »Vi er Siv, vi er Siv!/Vi har intet Krav paa Liv!«

Det mest omfattende eksempel i Aakjærs levetid på, hvordan mennesker hensynsløst greb ind i naturens orden og dermed underkendte dyrs og planters »Krav paa Liv«, var hedeopdyrkningen. I århundreder havde jyden tilpasset sig heden (»med Hedens Alvor er hans Sjæl fortrolig,/den lagde Højhed om hans lave Bolig«), nu forvandlede en række fremskridtsbesatte danskere fra øerne i løbet af en generation størstedelen af den jyske hede til agerbrugsjord og »Prøjserskov«. Fortvivlet vandrede Aakjær rundt i sit barndomsland, hvor alt var ak så forandret: »Som fremmed gaar jeg i min Barndoms Kjær,/ej Siv, ej Bær, ej Busk blev Mindet levnet«. Han havde dog så meget realitetssans, at han meget vel forstod, at man ikke kunne standse »fremskridtet«: »Jeg ved det vel: Min Sorg er i det Blaa;/Kulturens sko' de Spand sin Vildvej drager;/man river ikke Døgnets Vogn i Staa,/ fordi et stakkels Digterhjerter klager;/[...] Thi Ploven, Plo-

ven maa jo ha' sin Gang,/selv hvor den flænsere vore Minders Have«. Det højeste, man kunne håbe på, var, at lovgivningsmagten greb ind og fredede enkelte hedeområder, så eftertiden kunne få et indtryk af den frie og mystiske natur, jyderne engang levede midt i. Også »Barnet og den gamle Gaard«, som Aakjær mange år efter brugte som motto for »Fra min Bitte-Tid«, handler om livets grundlov: »«Det gamle falder, det ny bestaar« -/er Lov for skiftende Slægter«. På et eller andet tidspunkt går alle menneskers barndomshjem til grunde, »men Mindet slaar/sin Kreds derom alle Dage«. Ved synet af barnet i vuggen forestiller Aakjær sig, hvordan det engang vokser sig stor og stærk, bliver gift og bosat, kort sagt »bliver Mand som vi andre«. Og så vil også denne granvoksne kraftkarl blive aldeles blød om hjertet, når han valfarter til sit barndomshjem: »Saa staar du vel, som vi andre staar,/ og tryller Ranker om sunkne Stene/og stirrer ud mod en falden Gaard,/mens Solen synker bag Grene«. Hvem andre end mindets digter kunne ved synet af et nyfødt barn skrive et digt om, hvordan barnet som voksen vil komme til at længes efter det sunkne barndomshjem, som husede dets minder?

Man kan passende afrunde omtalen af »Rugens Sange og andre Digte« med »Sundt Blod«, som rummer en hel livslære på vers (jfr. *Brostrøm*). I det første af digtets fem strofer deklameres den fundamentale optimisme, hvorpå det er skrevet, nærmest demonstrativt: »Jeg bærer med Smil min Byrde,/jeg drager med Sang mit Læs;/jeg er som den vilde

Hyrde,/der gjenner sit Kvæg paa Græs«. Jeg'et har godt nok sine problemer at slås med, men det bærer og drager dem med smil og sang. Ingen problemer er så knugende, at sindet ikke lettes, når man blot går ud i naturen, der er så overvældende, at jeg'et ej finder »tolkende Ord« og derfor må blæse i sin skalmeje til »Bukkene bræger af Fryd«. I digtets 4 første strofer optræder ordet »jeg« hele 7 gange, hvorpå læseren/tilhøreren omsider inddrages i det sidste: »Hvor kan I dog gruble og græde,/saa længe Guds Himmel er blaa!/Mit Hjerte skjælver af Glæde,/blot Duggen dynker et Straa«. Det er svært at bevare pessimismen, når man står ansigt til ansigt med den skinnende sol, den blå fjord, de sejlene skyer, duggen der tynger et strå. Se for pokker at få spændt støvlerne på og komme ud i Guds frie natur!! Digtet er et generalopgør med den stueblege, tungsindige, sjæleligt forskruede 1890er-symbolisme. (Se: *Andersen b/Nørregaard Frandsen b*)

»Jens Vejmand«

I »Rugens Sange og andre Digte« finder man Aakjærs vel nok mest berømte digt »Jens Vejmand«. Det havde en længere forhistorie.

I dagene 18-22.5.1901 var Aakjær på cykeltur i Midtjylland, og den 19.5. noterede han i sin regnskabsbog: »Stenslageren i Tjørring, 0,25 Øre«. Manden, som Aakjær var så gavmild overfor, hed Thomas Petersen, og *Vandkær Thomsen* forestiller sig, at de har fået en rigtig god sludder (b): »Thomas Petersen har fortalt om sit arbejde og om sin forgænger.

Nok med en vis del forargelse. Han har peget ind mod Tjørring Kirke: - De gav ham ikke engang en sten, kun et trækors. Det hælder slemt til siden. Du kan selv gå ind og se!« Det vides ikke, om Aakjær slog et smut omkring kirkegården for at se det hældende trækors, inden han cyklede videre. Navnet på Petersens for-gænger var Jens Nielsen (17.11.1832-3.2.1901). Mange år senere satte Aakjær et par blå kryds ud for optegnelsen i regnskabsbogen og tilføjede: »Denne Mand paa Landevejen ved Tjørring gav mig den første Idé til Digtet »Jens Vejmand«« (SFH 6.159).

Måske fik stenslagerens beretning om Jens ham også til at mindes sin barn-doms store fortæller Iver Larsen - »Pro-totypen til *Jens Vejmand*« - der »døde som Vejmand; den sidste Del af sit Liv gik han og jævned Sporene for Folk«

(SV 4. 9-11). Den forarmede »Gammel Ywer« optræder i »Vredens Børn« som »Kommunens ansatte Vejmand, der for en Mark eller to om Dagen gik med den tunge Skovl de milelange Veje i Slud og ondt Føre og jævned Grud i de hule Spor« (SV 6.599).

Under alle omstændigheder: Efter at have læst et digt af den holstenske lyri-ker Ditlev von Liliencron om en fattig vejmand og Valdemar Rørdams versro-man »Gudrun Dyre« (1902), hvori for-muleringen »Dær gik såmænd Jens Vej-mand og flyttede sin Ko« optræder, fær-digskrev Aakjær »Jens Vejmand« hos Mariane Thordahl i Jebjerg den 19.6.1905 og fik digtet trykt i »Politi-ken« den 22.6.

Digtet vakte ikke større opmærksom-hed, førend Carl Nielsen et par år senere skrev en iørefaldende melodi til det. Han

<p> Svem sidder der bag Skærmen med Klude om sin Haand, med Læderlap for Øiet og om sin Sko et Baand? Det er saamænd Jens Vejmand, der af sin sure Nød med Ham'ren maa forvandle de haarde Sten til Brød. </p> <p> Og vaagner du en Morgen i allerførste Ørh og hører Ham'ren klinge paanh, paanh, paanh, det er saamænd Jens Vejmand paa sine gamle Ben, som hugger vilde Ønister af morgenvaade Sten. </p> <p> Og ager du til Staden bag Bondens fede Spand, og møder du en Dding, hvis Øjne staar i Vand — det er saamænd Jens Vejmand med Halm om Ben og Knæ, der næppe ved at finde mod Frostens meed et Bæ. </p>	<p style="text-align: center;"> Jeppe Laftær: Jens Vejmand. </p> 	<p> Og vender du tilbage i Byger og i Bæst, mens Åftenstjernen skælver af Kulde i Skydest, og klinger Hammerlaget bag Vognen ganske nær — det er saamænd Jens Vejmand som endnu sidder der. </p> <p> Saa jævned han for andre den vanstellige Vej, men da det led mod Julen, da jagde Årmen nej; det var saamænd Jens Vejmand, han tabte Ham'ren brat, de bar ham over Heden en Iold Decemberrnat. </p> <p> Der staar paa Kirkegården et gammelt frønned Bræt; det hælder slemt til Siden, og Malingen er flet. Det er saamænd Jens Vejmands. Hans Liv var fuldt af Sten, men paa hans Grav — i Døden, man gav ham aldrig en. </p> <p style="text-align: right;"> Jeppe Laftær. </p>
--	---	---

»Den ulidelige Postkortvise »Jens Vejmand«« (Bukdahl c.80).

har givet to lidt forskellige versioner af kompositionens tilblivelse. I den første (sandfærdige?) udgave hedder det («Verden og Vi 1915», s.12):

»Hvad Melodiens Tilblivelse angaar, maatte jeg vente længe, inden jeg kunde finde den passende Tone. Gennem flere Maaneder havde jeg ofte haft fat i Digtet, uden at Lysten til Komposition var rigtig til Stede. Men saa en Dag, jeg stod med Overtøjet paa Armen og skulde af Sted paa en Tur i Dyrehaven, kom Melodien aldeles pludselig, hvad der siden

meget undrede mig, da jeg i nogen Tid ikke havde skænket Sangen en Tanke. Jeg skyndte mig at nedskrive Melodien og naaede dog Østbanegaarden i rette Tid, skønt jeg kun havde et Kvarters Tid at løbe paa. Melodien er saaledes kommet til Verden i Løbet af ganske faa Minutter«.

I den anden (forbedrede?) udgave hedder det (SF 16.9.1924): »Jeg gjorde mindst 50 Forsøg paa at fange Melodien, men saa en Dag, da jeg skulde en Tur i

På Hjerl Hede blev Jens Vejmand levedejort i Christen Haderup Christensens skikkelse i sommeren 1969.

Dyrehaven med Johs. V. Jensen og Ludvig Holstein, saa kom den min Sandten! Jeg stod bag paa Sporvognen paa Vej til Østerbro Station og saa ingen anden Udvej, end at skrive Melodien ned paa Manchetten!« Sangen blev så populær, at selv komponisten nåede at blive træt af den: »Jeg kan ikke nægte, at det var noget af en Plage, naar jeg for nogle Aar siden maatte døje at høre Melodien overalt, hvor der fandtes Mennesker, Børn, Grammofoner og Lirekasser«. I 4. akt i Aakjærs stykke »Rejsegildet« afspilles eksempelvis »Jens Vejmand« på gram-mofon. Ja, tilsidst kunne sågar Aakjærs svin melodien! Ole Olsen fortæller en munter historie fra et besøg på Jenle i sommeren 1921 (Ringsted Folketidende 24.12.1925):

»Ja, mine Grise er jo lidt musikalske«, sagde han [Aakjær] med et lunt Blink i Øjet. »Nu skal jeg fløjte »Jens Vejmand« for dem, saa skal I bare se«. - Jeppe satte Hatten i Nakken og Hænderne i Siden, og saa fløjtede han den kendte Melodi. Men Grisene sov sødeligt videre, og jeg trak paa Smilebaandet ad Jeppe, som dog ufortrødent fløjtede videre. Grisene maa imidlertid have fanget Ørenlyd for de kendte Toner, thi efter en Stunds Forløb sad hele Flokken halvt oprejst og spidsede Øren og saa paa Aakjær med dorske Øjne. »Der kan I se«, sagde han og lo, saa det klukkede, »jeg vidste jo nok, at den kendte de«!

Iøvrigt kan man notere sig, at »Politiken« betalte Aakjær 25 kr. for »Jens Vejmand«, mens Wilhelm Andersen, som udgav sangen med Carl Nielsens musik, tjente 5.000 kr. på den (Demokraten 10.7.1955)!

Men hvad handler den populære sang da om? På Aakjærs tid var det alminde-

ligt, at den allerfattigste del af landbe-folkningen som en slags beskæftigelses-arbejde blev sat til at slå skærver. For en ussel hyre skulle de knuse sten, som blev brugt til vejbelægning o. lign.. Jens Vejmand er en sådan tvangsudskrevet skærveknuser eller stenslager helt nede på bunden af det danske samfund, som »af sin sure Nød/ med Hamren maa forvandle/de haarde Sten til Brød«. Uanset hvornår man kommer forbi - tidligt eller sent, ved sommertid eller vintertid - er han i fuld sving. Han må knokle umenneskeligt hårdt blot for at overleve. Omsider dør han så, midt i sit arbejde. Og selvom han brugte hele sit liv på at hugge sten, må han tragisk nok nøjes med et bræt på sit gravsted: »Der staar paa Kirkegaarden/et gammelt frønnet Bræt;/det hælder slemt til Siden,/og Malingen er slet./Det er saamænd Jens Vejmands./Hans Liv var fuldt af Sten,/men paa hans Grav - i Døden,/man gav ham aldrig én«.

»Jens Vejmand« rummer en umiddelbar, social appel, som har bud til alle aldersklasser. I sine erindringer fortæller Mimi Jakobsen («Politik i virkeligheden», 1993, s.109-110): »Min far og jeg sang »Jens Vejmand«, så tårerne sprang. De kolde hårde sten og de stivfrosne fingre var mere, end et barnehjerte kunne bære. At han så heller ikke fik en gravsten, var dog, når man tager hans liv i betragtning, et mindre onde, men retfærdighed var der ikke meget af«. Om den sidste strofe har *Svensson* skrevet (171): »Hvor smukt og ægte følt. Ingen Bristen i Taarer over Mandens haarde og slidsomme Lod. Det stadig tilbagevendende »Det er saamænd Jens Vejmand«

siger alt. Intet hadefuldt Raab mod oven, mod dem, der lod ham slide, kun en stille Bebrejdelse: Herregud, naar Manden har siddet der hele sit lange og trange liv og hugget Sten, kunne man saa ikke i det mindste ogsaa have sat en Sten paa hans Grav!« Ikke uden grund skriver Frank Jensen (SF 27.11.1982): »Kunne man lægge alle de tårer sammen, der er uddydt over, at Jens Vejmand ikke fik en gravsten, kunne det blive til en hel bæk«.

Digtet om Jens Vejmand appellerer altså i vid udstrækning til følelserne. Fra dagligstuen på Jenle fastslår Erik Kjersgaard i sin TV-serie om Danmarks historie, at »Jens Vejmand« er »selve indbegrebet af social indignation«. Vi forarges over, at nogen skal døje så krank en skæbne som Jens. Aakjær henvender sig direkte til læsere/tilhørerne i strofe 2-4 (»Og vaagner du en Morgen«, »Og ager du til Staden«, »Og vender du tilbage«), hvorved vi bliver part i sagen. Vi kan ikke undslå os, vi er førstehandsvidner: Vi ser den gamle olding med klude om hånden, bånd om skoen, halm om ben og knæ, lap for det ene øje, mens det andet står i vand, og vi hører de monotone hammerslag (»og hører Hamren klinge/paany, paany, paany«), der danner klangbunden for hele hans triste liv. Der er nok at harmes over i digtet, men spørgsmålet er, om det viser nogen udvej af miseren?

Finn Vadmand mener, at »Jens Vejmand« »ensidigt beskriver lidelsen og den sociale elendighed, uden at påvise nødvendigheden af at gøre oprør om nøden skal lindres«, og at sangen netop

derfor har fået lov til at forblive i »Folkkehøjskolens sangbog«, »reelt ufarlig som den er« (Danelund b.57). Det er rigtigt, at digtet ikke giver noget indblik i vejmandens tanker, og at det heller ikke opfordrer til revolution eller lignende. Jens slutter sig ikke sammen med andre vej mænd for at kæmpe for en 40-timers arbejdsuge, bedre løn, barselsorlov for mænd, 5 ugers ferie m.v.! Det er dog ganske urimeligt at isolere sangen fuldstændigt fra Aakjærs øvrige forfatter skab, hvor han mange steder agiterer for, at undertrykte klasser må organisere sig i kampen for et bedre liv. At han ikke ind drager oprørsaspektet i »Jens Vejmand« skyldes, at vejmanden tilhører en generation, der ikke er stemt for fagforeningstanken. Sandsynligvis er han en af de gammeldags almuemennesker, der af finder sig med deres ulyksalige livsvilkår som noget skæbnebestemt.

Mens Vadmand opfatter »Jens Vejmand« som et ufarligt digt, mener Aakjærs ærkefjende Jepsen - »det mest ormstukne litterære Individ, jeg har mødt« (ER 4.53) - at »den drøvelige Sang om den arme Jens Vejmand« (3) i allerhøjeste grad er samfundsskadelig, fordi den underminerer respekten for det manuelle arbejde (4): »Thi i vor Medlidenhed med den stakkels Skærveslager blander der sig jo nogen Ynk over, at han overhovedet skal give sig af med et saa kedsommeligt og slemt Arbejde som at sidde ved Landevejen og slaa Skærver. Og denne Ynk hænger sammen med hele Tidens Opfattelse af Arbejdet som en Byrde og en Pine«. De vej mænd, Jepsen kender, er alle utrolig glade for deres

Jens Vejmand er med årene blevet så kendt, at han optræder selv i kryds-og-tværs'er. Og så kan man vel næppe nå højere? Svaret på spørgsmålet er: »Han sad bag skærmen!« (Voksen-Kryds, SF 2.3.1993).

arbejde. Med industriens hastige fremmarch forudser han desværre, at Jens Vejmand vil blive afløst af »en fortræffelig Skærveknusemaskine, der gaar af sig selv uden at kræve en Tanke af den, som skal betjene den. Og den festlige Hamren langs vore Veje tier« (17).

Jepsen står ret alene med sine synpunkter: I almindelighed er Jens Vejmand altid blevet opfattet som en generalnævner for samfundets allerdårligst stillede, som slider livet igennem uden at få ret meget ud af det. Jørgen Sørensens antologi »Her kommer fra Dybet -« (1976) om landproletariatet 1880-1915 har da også et foto af en vejmand på for-

siden og en faksimile gengivelse af Aakjærs digt på bagsiden. Næsten 100 år efter digtets fremkomst er det danske samfund forandret til ukendelighed, og man må uvilkårligt spørge sig selv: »Hvem er vor tids Jens Vejmand? Ja, findes han overhovedet mere?« Ved årets Jenle-fest i 1982 udtalte landbrugets præsident Kjeldsen, at »de væsentlige forskelle er forsvundet i landbruget. Jens Vejmand er blevet fastlønnet kommunalarbejder«. Socialdemokraten Birte Weiss angreb 6 år senere i sin Jenle-tale al »organisationsskræmthed, for Jens Vejmand ville få det bedre både før og »i døden«, når han havde Sid i ryggen« (Steen Sørensen 8 og 35). Hverken kommunalarbejdere eller SID'ere er dog nutidens Jens Vejmand'ere. Vor tids dårligst stillede er de mennesker, der af den ene eller den anden grund er udstødt af arbejdsmarkedet: Subsistensløse, førtids-pensionister og langtidsarbejdsløse i tvangsaktivering på bistandshjælp eller dagpenge. Ingen fagforeninger kæmper for deres sag, de er bogstavelig talt røget helt ud af systemet ... som Aakjærs Jens Vejmand. (Se: *Gottlieb/Jepsen/Jørgensen/Petersen/Vandkær Thomsen a-b*)

Robert Burns og Skotland

»En Sjel er i de unge Aaar tit som Uret paa Væggen; Værket kan være i den fineste Orden, Hjul griber nøjagtigt ind i Hjul, hver en Mekanisme skinner, Fjederen er spændt, saa det summer og synger ved hvert Trad i Gulvet - der sker dog intet, før en Haand strækker sig ud og slaar til Perpendiklen. Det var Robert Burns, det var denne fjerne Skyggehaand fra de Dødes Rige, der slog til Perpendiklen i mit spændte Indre, saa Slagværket kom til Mæle« (SFH 6.129).

Når man kigger på indholdsfortegnelserne til »Fri Felt« og »Muld og Malm«, hæfter man sig ved, at Aakjær har 2 afdelinger af Burns-oversættelser i dem, samt 3 digte om Burns i den sidste. Det er et særsyn, at en lyriker helliger partier af sine egne samlinger til oversættelser. Mere end noget andet viser det, at Burns betød ufatteligt meget for Aakjær.

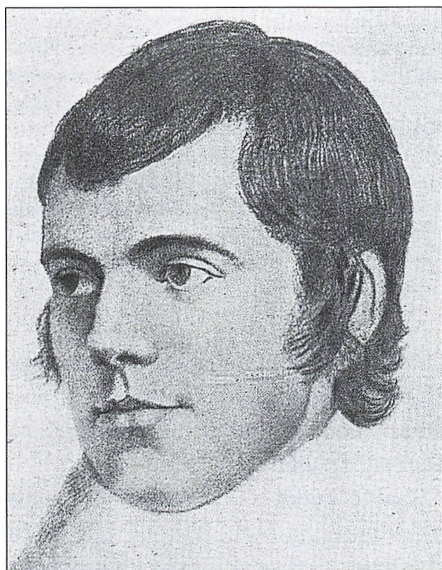
Han stødte allerede på den skotske barde **Robert Burns** (1759-96), da han arbejdede som karl hjemme på sin fødegård (SV 4.264):

»Jeg sad en herlig Morgen i Maj paa en Plov ved min Fars Husgavl og læste i en Bog, der lige var kommen mig i Hænde, nemlig *Thomas Carlyles: Heros og herosdyrkelse*. Det var Søndag, og Klokkerne langt ude kaldte Folk til Kirke. Solen faldt over Bogens Blade, en Spurv sad paa Tagskjægget over mit Hoved med vidtskilte Ben og kiggede ned; Lærkesangen lød saa sølverne rent over den duggede Rug, og naar jeg saa op fra Bladet, havde jeg Karupaaens blide Krumninger lige for mig, hvor Kabbelejen stod saa tæt i Engbundens myge Græs, at den gennem hele Aadalen dannede et uafbrudt gyldent Tæppe. Jeg mindes endnu mit Sinds stærke Grebthed ved Bogens to-tre vildt veltalende Sider om Robert Burns. Skildringens Højhed og Kraft i Forbindelse med Omgivelsernes Fred og Skjønhed havde for mig hele Aabenbaringsens Pludselighed og Henrykkelse. Jeg følte den samme dybe Sitren, som maa komme over Astronomen, naar han pludselig opdager en Stjerne af første Størrelse. Og jeg lovede mig selv, at jeg ikke skulde helme, før jeg havde tilegnet mig de Skatte, der her var bleven stillet mig for Øje«.

Og Aakjær holdt ord (SFH 6.130): »i ti Aar af mit Liv blev Robert Burns den Personlighed, der optog mig dybest. Hans Digting fortryllede mig, hans

Livsskæbne greb mig ved sin Enfold og sin Tragik«. Aakjær ville skrive den første større biografi om Burns på dansk, og så tidligt som i 1898 betroede han Jens, at han gjorde »omfattende Studier til et Værk om den skotske Digter *Robert Burns*« (BR 1.187). Bogen blev aldrig skrevet, omend Aakjær flere gange tog tilløb til den (*Westergaard* 667). Derimod fik han som nævnt oversat nogle af Burns' 300 digte. De første stammer fra sommeren 1898 og den sidste fra 1922 («For læng, læng Sind»). Man må nok spørge, hvorfor Aakjær livet igennem var så optaget af en skotsk lyriker fra 1700-tallet?

Først var der de lyksalige omstændigheder, hvorunder han første gang stødte på hans navn. En sommerdag ved fødegården med udsigt til Karup Å! Fra starten blev Burns så at sige en del af barndommens land, og da Aakjær begyndte at læse ham, opdagede han, at den natur og de mennesker, Burns skrev om, lignede den natur og de mennesker, han kendte fra Fjends. Ja, på en måde blev han først klar over sin hjemstavns skønhed gennem Burns (ER 3.37): »Gennem Læsning af Robert Burns og hans kildefriske, bondeprægede Lyrik om Mennesker og Natur blev jeg mere og mere klar over min egen Vej [...]. Robert Burns førte mig hjem til mig selv, til min Barndoms Hede, til min Faders Gaard«. Under Aakjærs omskiftelige ungdomsår forblev »min hjærtenselskede Robert Burns [...] det evige uslippelige Rugbrød, hvis nærende Sødme og Friskhed aldrig hverken trætter eller vamlers« (ER 3.80). Achton Friis fortæller, at det var Burns,

Robert Burns.

»som fik Funken i ham [Aakjær] til at slaa ud i lys Lue. Mest kendeligt er dette i hans pragtfuldeste Digt »Esper Tækki«. Det var Burns og det gamle Testamente, som bestandig ledsagede os paa vore Hedevandringene dengang [1890'erne]. Og jeg tør hævde, at sammen med den store Skotte er det Bibelens »smaa Profeter«, som har været medvirkende til at skabe hans Stil« (Nationaltidende 23.4.1930).

Hvad der betog Aakjær ved »Livsglædens herligste Fortolker og Sanger« (SV 4.279) var ikke alene hans smukke skildringer af storslået natur og frisk bondeliv, men også hans sociale indignation (SV 4.269): »Burns' halve Digtning er en stor flammende Undsigelse af Fattigdommens Bøddler«. Dertil kom, at Burns ligesom Blicher og Aakjær selv elskede de »sære Kannisser« i samfundets ud-

kant. I »De lystige Tiggere« («The Jolly Beggars») mødes »en lystig Tatertrop/i Katte-Nancys Hytte«, hvor de fortæller hinanden raske historier. De ender med at lovsynge den absolutte frihed og den ukuelige livsglæde: »Pyt med dem som kræver Galger!/Frihed er en herlig Fest!/Loven er kun for Kanaljer,/Kirke blev kun til for Præster.//Hvad er Titler, hvad er Velstand,/hvad er Ros paa Ærens Vej?/Blot jeg glædes uden Stilstand,/ra-ger Resten ikke mig«. Burns var selv en sådan glædesdyrker. På trods af sin usle livsskæbne - han endte sine dage som en forarmet toldbetjent - elskede han livet mere end nogen anden (SV 4.278): »Skjønt hans Liv var en eneste Tragedie indtil det dybe Sammenbrud i 5. Akt, saa svulmer dog hans Digtning af Sundhed og Mandighed, af moralsk Tapperhed, af den ægteste Humanisme og Naturligglæde. Endog paa sit Dødsleje laa han og skrev glade Elskovssange og slængte Fingerkys til det bortflygtende Liv«. Sådan lever og dør en ægte digter!

Med sin glødende begejstring for Burns var det klart, at Aakjær længtes efter at trave rundt i de skotske fjelde. Stik imod al forventning gik drømmen i opfyldelse, da han i februar 1906 fik tildelt det Ancherske rejselegat på 1800 kr.. Den udførligt udarbejdede rejseplan, han havde vedlagt sin ansøgning, havde imponeret »Legatherrerne« og gjort udslaget i hans favør. I overensstemmelse med denne plan opdelte Aakjær sin danskesrejse i to afdelinger: Først 1 1/2 måneder i Mellemeuropa og derpå 3 måneder i Skotland. Fra september til november 1906 opholdt han sig i sin

Dzubas lavede denne tegning af Aakjær i august 1906.

yndlingsdigters fædreland (SF 21.11.1906): »Jeg rejste til Skotland for at gjøre Studier til en bog om Robert Burns«. Fra sin faste base i Leith rejste han med tog rundt i Skotland for at bese alle de lokaliteter, han »kendte« gennem Burns' digtning (PO 27.7.1919): »Saa stor er den sande Digtets Magt, at hans Sang Hundreder af Aar efter hans Død bliver ved at drage følsomme Sjæle hen til de Steder, han har besunget«.

Især højlandet mod nord betog ham (ER 4.98):

»Jeg fandt i Skotland ikke saa lidt af det gamle Jylland i stor Maalestok. Af alle Lande i Evropa har intet interesseret mig som det. Alt det som man var i Færd med at tage fra mig derhjemme: Vildheden, Uberørthe-

den, Eventyret, det fandt jeg her igen paa den ubegribeligste Maade. Min Barndoms Fugle fra Kær og Hede [...] kom her imod mig med Gensynets Skrig i Stemmen: Vibe, Hjejle, Rødben fløj her i Flokke over udstrakte Moser og Kær. Og hen over de vældige kuplede Hedestrækninger oppe i Højlandet gik den ensomme Hyrde med sin Hund og vogtede umaadelige Faareflokke. [...] Hvis Jylland blev løftet op i Guds Rige, saa maatte det se saadan ud«.

Det hedeliv, som forlængst var en saga blot i Danmark, genfandt Aakjær i Skotland. Mindets verden materialiseret på De Britiske Øer!

Turene rundt i »Burnslandet længst mod Sydvest« blev derimod lidt af en skuffelse, da landskabet skæmmedes af »Hoteller og Museer og andre Rædsler« (ER 4.100). Men selvom Burns på en usmagelig måde var gjort til en indtægts-givende turistattraktion, var det nu alligevel en stor oplevelse at stå »I Burns Fødehjem«, der årligt blev besøgt af 50.000 turister: »Jeg har gaaet i gyldne Slotte, / staaet i høje Kathedraaler, / men dit Hjem, du store Skotte, / dybere til Sindet taler«. (Statsminister H.C.Hansen citerede disse vers for Solvejg Bjerre under sit besøg på Jenle i sommeren 1959, jfr. *Bjerre* g.60). Da Aakjær rejste hjem til Danmark sidst i november 1906, var det for at grundlægge sit eget hjem i Salling. (Se: *Leisner*)

5. »Jeg ved intet bedre Sted i Verden«

- Livet på Jenle (1907-30)

Tirsdag den 22.8.1905 skulle Aakjær for første gang i sit liv læse op af egne værker i Skive Theatersal. Arrangementet blev en stor succes: For en udsolgt sal levendegjorde han passager fra »Fjandboer« og »Vredens Børn«, og »de kraftige Typer, der her fremkommer, og staar som lyslevende Figurer af den gamle Skole der ude paa Landet, tog vældigt Bifald fra Publikums Side. [...] Ved Læsningen af Forfatteren selv faar man det rette Indtryk af, hvor virkelige, træffende og velskrevne hans Arbejder er« (SF 23.8). Hvad der skete *efter* sammenkomsten i teatersalen fik betydning for resten af Aakjærs liv! Selv fortæller han (Viborg Stifts Folkeblad 28.10.1922):

Oplæsning i Skive

af

Forfatteren Jeppe Aakjær

Tirsdag den 22. ds., Kl. 8, i Teatersalen for Medlemmer af Folkelig Universitetsforening, Den ny Borger- & Haanlværkerforening og Borger- & Haanlværkerforeningen.

Ikke-Medlemmer af nævnte Foreninger kan faa Adgang mod at betale 25 Øie.

Æmne: Udvalgte Stykker af Aakjærs egne Værker samt enkelte Digte af St. Sf. Blicher.

Announce for Aakjærs oplæsning i Skive Teater 22.8.1905.

»Efter Oplæsningen var vi nogle faa samlede til en Kop Kaffe hos en af Byens Læger [Kæmpegaard], som havde været med til foranstaltede Oplæsning. Blandt de forsamlede var den kendte Foregangsmand Peter Odgaard, min personlige gode Ven, i hvis Hjem jeg var kommen saa meget i mine unge Dage. I Samtalens Løb kommer jeg til at sige, at jeg nu var ked af dette omflakkende Liv og vilde gerne til at bo under eget Tag; i de senere Aar havde jeg Bopæl hos Distriktslægen i Sjørup; jeg vilde gerne have et Hjem med lidt Jord til. P. Odgaard sagde: »Saa dan Ejendom kan De købe af mig ude ved Astrup Vig! Den har en ualmindelig smuk Beliggenhed, som jeg ved vil tiltale Dem!«

Aakjær, der godt kendte stedet på forhånd, blev straks grebet af tanken og skrev endnu samme aften til Nanna (*Bjerre* h.24): »Saa maa jeg ogsaa fortælle dig: Per Odgaard er ifærd med at sælge en Gaard til mig i Nærheden af Eskjær i Salling; Marken lige ned til den dejligste Fjord; Sommerbad hver Dag, hvad siger du til det? Hvor vil du gasse dig deroppe ved den bløde Strand, hvis Ynde minder om dine egne vege Former!« Han kunne slet ikke vente med at bese området (Viborg Stifts Folkeblad 28.10.1922): »Næste Dag cyklede jeg derud og saa paa Ejendommen; det var en eneste Græs-fenne [...]. Jorden var næsten utilgængelig indhegnet med Pigtraad og mange andre Ulykker; men jeg blev straks indtaget i Ejendommens Be-

liggenhed og var klar over, at her vilde jeg bygge, og her vilde jeg bo«. Og onsdag aften 23.8 afsluttede han det brev til Nanna, han var begyndt på den foregående dag: »Nu har jeg set den omtalte Ejendom - nej, hvor er den herlig! Jeg arbejder nu paa at gjøre den til vort Fremtidshjem. Den overtraf alle mine Forventninger«.

Som brødre vi dele

I Aakjærs brev til Nanna virker det som om, det var ham selv, der skulle til at være gårdejer. Dette er ingenlunde tilfældet: Hans bror Jens var den potentielle køber, som Aakjær i givet fald ville indlogere sig hos.

Fra sine helt unge dage havde Jens haft en drøm om at få sin egen gård, og

»Jens var en sær vringel, men han var da udmærket på mange måder« - Solvejg Bjerres dom over farbror Jens.

da faderen i modstrid med almindelig kutyme ikke overlod ham slægtsgården, skønt han var den førstefødte søn i søskendeflokken, rejste han i juni 1902 til USA. I indtrængende breve kaldte Aakjær på ham hen over det mægtige Atlanterhav. Den 7.11.1903 hed det (BR 4.91-92): »Gid jeg snart kunne lokke dig hjem; så satte vi os ned som husmænd i fællesskab og sov i det samme hus; og jeg skrev mine sange, mens duggen trillede over kålens krusede blad, og svalen fulgte det svedige hors foran ploven. [...] Var du i Danmark, da blev jeg bonde igen, - men skrivende bonde, der fik ideerne ved sit arbejde på marken«. At Jens var ovenud begejstret for fællesskabstanken fremgik af hans svar 29.11 (BR 4.93): »Du anslog i dit sidste brev påny den tanke, som jeg godt kan sige i lang tid har været mit livs kæreste, om at vi to i et langt livsafsnit kan komme til at leve i fællesskab. Men sommetider synes jeg, at også det er en smuk drøm, hvis praktiske gennemførelse har sine store vanskeligheder«. Jens havde fået nok af farmerlivet på de amerikanske prærier: Den 20.12.1903 betroede han Aakjær, at han led af hjemlængsel og følte, »at livet kun er værd at leve, der hvor minderne rækker deres hænder imod os, og hvor du med poesians glød kaster glans over dem« (BR 4. 97). Alligevel forblev han i USA 2 år endnu. I brevene mellem ham og Aakjær fra denne periode kom de begge ind på drømmen om den fælles gård - naturligt nok forestillede Jens sig, at den skulle ligge ved Karup Å et sted mellem Skive og Herning (BR 4.114) - men først efter samtalen med Odgaard

22.8.1905 havde Aakjær noget konkret at forelægge sin bror.

Aakjær-brødrenes fremtidige hjem havde følgende forhistorie: Sammen med flere andre havde den driftige Per Odgaard i 1904 købt den 400 tønder store herregård Nørgaard i Salling. De udstykkede over halvdelen af den i 7 parceller, hvoraf den, han omtalte for Aakjær, var en af de største med 50 tønder agerjord og 10 tønder skov og eng. Odgaard og hans konsortium forlangte 25.000 kr. for den, og til denne pris skulle sælgerne bygge nye bygninger samt levere redskaber og besætning. Aakjær beskrev parcellens beliggenhed og Odgaards tilbud i nogle breve til Jens, som den 17.9.1905 svarede, at

»du har gjort en fordelagtig god handel. [...] Du spørger, om jeg tror, jeg kan forrente 15.000 kr., når du tager de 10.000 på dig. Ja, dersom besætningen kan drives til det højdepunkt af 30 kreaturer, så burde det vel kaldes dårligt, om jeg ikke kunde det. Jeg er dog også glad ved, at det er fra en mand som P. Odgård, du har det, endskønt det næppe kan frakendes ham, at han er noget af en spekulant i den store stil, så kan det dog ikke pådattes ham, at han nogensinde har forsøgt at berige sig på andres bekostning, at han har haft sit talent i den retning. Jeg er derfor tryk for, at det ikke er hans mening at snyde os i ejendomshandlen« (BR 4.117-118).

Jens accepterede tilbuddet og glædede sig iøvrigt umådeligt meget til atter at komme sammen med Aakjær (BR 4.122): »Det bliver barndoms- og ungdomsårene om igen i en højere og rigere virkelighed, jeg håber det«. I december 1905 rejste han hjem til Danmark, og 21.1.1906 underskrev han købekontrakten (Schmidt d.2): »Konsortiet opfører

efter nærmere Overenskomst de fornødne Bygninger, ligesom den indsætter den fornødne Besætning paa denne og forsyner den med nødvendige Avlsredskaber og Inventarium«.

»Jeg lagde min Gaard«

Allerede før handelen var endelig indgået, fandt Aakjær på navnet til sit fremtidige hjem: Jenle (jysk for ene, ensom). Han har selv fortalt om, »hvor stolt jeg var, da jeg kom og fortalte dr. Rambusch, hvad jeg ville kalde min gård. [...] Navnet er slået ret godt an, så det har nok været noget af et fund [...]. Og der var dengang ensomt ud over enhver beskrivelse, ikke et hus lå der i nærheden, ingen vej var der derned, ikke engang en cykelsti; det var et øde sted med grønt græs, hvor der bare drev nogle brogede kreaturer« (Bjerre h.6). Da han var blevet gift med Nanna, begyndte han halvt i spøg at kalde gården Togle, »der er det jyske ord for taabelig, men som i Vitighedens Form skal være en Parallel til jenle og være afledt af to« (Schmidt d.79). Lykkeligvis slog denne betegnelse aldrig an!

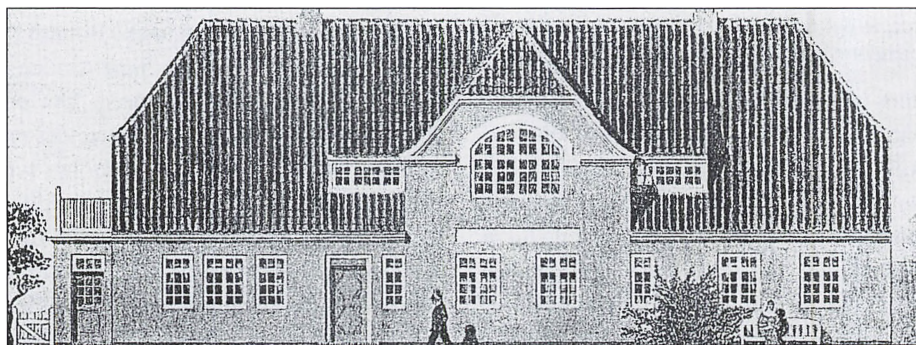
Under et ophold hos Rambusch skrev Aakjær 4.2.1906 sin berømte »Bondevise«, hvori han lovpriser landmandens skønne liv i pagt med naturen. Det er dejligt at se afgrøderne blomstre, det er skønt at kæle med de elskede husdyr (føllet »vil klappes«, og grisen »vil klø's bag sit Øre«,), men det er dog først kvinden, som gør lykken komplet: »Her har jeg min Lykke, her har jeg mit Hjem, / her har jeg mit Kald og min Kvinde; / har Ploven og Ageren trættet hvert Lem, /

tyst glimter et Skjær mellem Pilene frem;/da tænder *hun* Lyset derinde«. Den altomspændende lykke, Aakjær fremmaner, er foruddiskonteret, for da han digtede visen, havde han endnu hverken hus eller kone (*Bjerre* h.39): »Kort efter jeg havde købt den bare Jord, skrev jeg i Vinteren min Sang: »Jeg lagde min Gaard i den rygende Blæst«. Det var hele Forventningens Glæde ved at komme til at eje sit eget Hjem og faa det rejst paa dette skønne Sted, der lagde mig de runde Rytmer paa Læberne«.

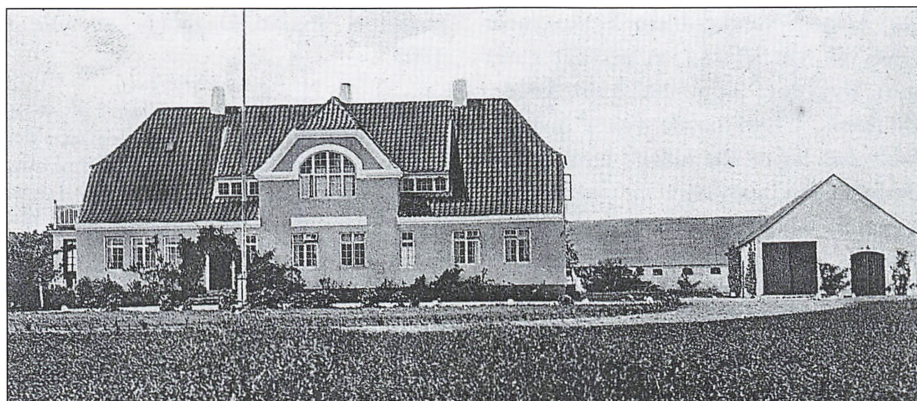
Straks efter at Jenle var købt, begyndte Jens at kultivere markerne. Et afgørende spørgsmål stod endnu tilbage: Hvor skulle stuehuset placeres? I den anledning satte brødrene hinanden stævne på Jenle 5.3.1906. Aakjær fortæller (*Bjerre* c.3): »Det er meget spændende at vælge en gårds fremtidige plads. Jeg husker endnu den lyse forårsdag, da min bror og jeg skridtede over marken med et mægtigt stykke reb i hænderne. Der var 50 tdr. land til gården, hvor skulle den nu ligge på agrene?« Landmanden Jens vil lægge gården midt i arealet, digteren Aakjær ville lægge den, hvor udsynet

var bedst - »Jamen udsigten, Jens, udsigten« - og efter en mindre broderlig tovtrækning, sejrede det æstetiske synspunkt over det praktiske. Men så var Aakjær også godt øm i armene!

I løbet af 1906 blev Jenles bygninger - stuehuset, laden og stalden - opført af muremester Chr. Larsen og tømrermester Chr. Michaelsen. Nogle af stenene til bygningerne kom fra Nørgaard, andre fra Nymølle teglværk. De sidste »blev sejlet i et stort skib om i Astrupvig, dernæst fragtet i fladbundede pramme ind til en bro, så trillet fra broen ind på land, og så med hestespænd op til Jenle« (Jens Christensen, *Husted* 13). Især opførelsen af stuehuset voldte problemer. Odgaard og hans konsortium havde fået arkitekt Thorvald Jørgensen til at tegne det, men hans udkast blev pure afvist af Nanna. Istedet fik hun sin ven arkitekt Povl Baumann til at udarbejde en detaljeret tegning, som håndværkerne kom til at rette sig efter ned i de mindste detaljer. Men også hans tegning blev revideret hen ad vejen. Jens, der opholdt sig på Nørgaard, skrev 17.4 til Aakjær (BR 4.126-127):

Povl Baumanns arkitekttegning af Jenle.

Jenle.

»Håndværkermestrene mener at vil gøre sig stædige, fordi de mener, at de senere tegninger er alt andet end i overensstemmelse med det første udkast, som de har taget akkord efter. [...] P. Odgård var her i fredags med samt flere skiveboere, og han fortalte mig så, at både murer og tømrer havde været hos ham og bedt sig fritaget for kontrakten, og han vilde give dem medhold i, at efter de senere tegninger var der mere, end de kunde være tjent med at udføre for den samme betaling, og det vilde fordyre husets opførelse med tusinder. [...] Nu har jeg talt med begge håndværkermestrene, og det lod til, at de hade slået sig til ro med løfte fra P. Odgård om extra betaling«.

De nye tegninger rummede f.eks. en ny tagkonstruktion, et ekstra loftskammer, bedre isolering (dobbelt gulv, dobbelt loft), flere indvendige døre og flere vinduer end de første (alene det store gavlvindue i Aakjærers arbejdsværelse blev 4 gange dyrere end forventet). Jens kunne fortælle, at mestrene anslog, at stuehuset »vilde komme til at koste mindst 4.000 kr., og det er jo en slem streg i konsortiets regning, som har tænkt, at det nødigt måtte tage mere end det halve«. Den en-

delig pris på stuehuset blev ikke mindre end 8.500 kr.

Alting kompliceredes ved, at Aakjær netop i de måneder, byggeriet stod på, var på sin store udenlandsrejse. Passivt måtte han nøjes med at læse Jens' klageskrivelser hjemmefra, og i et brev til broderen Jens Kristian dateret »Leith ved Edinburgh 20/10 1906« rasede han over, at

»Jens firer og firer i stedet for at stå fast som en mur. Huset er nok helt ubeboeligt endnu - for mig ihvertfald - endda det nu er skudt fire måneder over den akkorderede tid. Mere ligegyldighed er det næppe muligt at udvise. Det havde ikke gået, om jeg havde været ved hånden, og så vil P. Odgård, det ræveøre, endda ha mig til at tro, at han har gjort alt, hvad der stod i hans magt for at imødekomme os. [...] de smølepander har ladet fem og syv være lige og lade håndværkerne fattes så kalk, nu sten og opført sig med så ringe fremsyn, som var det børn, alle tåber, der var ved at bygge hus for første gang. Sjældent synes jeg en mand er kommet så ynkeligt akavet fra nogen ting, som P. Odgaard fra dette, og min tillid til denne tørvebarøn er herved for bestandig omstyrtet« (BR 4.137-138).

Da Aakjær vendte hjem i november 1906, så han straks, »at det var gaet med Byggeriet, som det bedst kunde. Odgaards Tilsyn havde været mangelfuldt; han havde saa mange Jern i Ilden. Besætningen, som blev sat ind, var der meget at udsætte paa, og Ejendommen, som jeg havde købt for 25.000 Kr., kom til at staa mig i 31.000 Kr.. Det gode Venskab mellem Odgaard og mig led desværre betydeligt herved« (Viborg Stifts Folkeblad 28.10.1922). Ja, Aakjær var faktisk så rasende, at han overvejede et sagsanlæg mod den ordbrydende tørvebaron. Den 20.1.1907 skrev han til Jens (BR 4.139-140):

»Du er bare en lidt for blåøjet romantiker til at trækkes med folk af P. Odgårds kaliber. [...] Den gård, som var os lovet for 25.000 kr. (jeg har vidner på, at P. Odgård lovede os gården til den pris), den er nu faktisk oppe på 38.-39.000 kr. Det er min sagførers opfattelse, til trods for, at der, før den er færdig, vil løbe mindst 5-6.000 kr. mere på. Du kan altså være belavet på, at stå med en ejendom til 42-43.000 kr., hvoraf jeg forrenter 15.000 kr. Kan du virkelig bære det? Da gratulerer jeg dig. Vor generalfejl ligger deri, at vi ikke fik fastsat i kontrakten, *hvormeget den gård måtte komme på, når den stod færdig*«.

Allerede inden Aakjær var flyttet ind på Jenle, frygtede han det værste: Han talte om, at alt »er gået forfærdelig skævt for os«, og at »en ond skæbne vilde vor undergang«. Det lovede ikke godt for fremtiden.

Sammenfattende må man nok sige, at begivenhedsforløbet omkring købet af Jenle viser, at hverken Aakjær eller Odgaard var så store ånder og så flegmatiske gentlemen, som en journalist havde

påstået i »Skive Dagblad« allerede i 1905:

»Det kan maaske interessere vore Læsere at erfare, hvorledes Handelen afsluttes, naar saa store Aander som Hr. Odgaard og Jeppe Aakjær handler. Vi kan da meddele vore Læsere, at der overhovedet slet ikke er aftalt nogen Købesum for Jorden, og at P. Odgaard skal opføre Bygningerne, for hvis Opførelse der heller ikke er fastsat Entreprisesum. Hr. Odgaard afleverer i det hele taget Jorden med Bygninger til Foraaret, og Hr. Jeppe Aakjær modtager dem da og spørger, hvad Ejendommen koster, ligesom naar han køber en Blyant eller en Pakke Tændstikker, hvorefter P. Odgaard nævner Prisen, og Aakjær siger vær saa artig. Saaledes kan der handles, naar begge Parter er Gentlemen og tillige store Aander!«

Drømmen der brast

»Lille rare Nanna! Jeg er ifærd med at faa Rødderne i Jorden her paa min Wig-Wam«, skrev Aakjær 5.4.1907 til sin »lille søde Trold« fra »Jenle pr. Jebjerg«. For første gang overnattede han i deres fremtidige hjem, hvor »Kakkelovnen, det sorte Bæst, staar og griner som en Neger op ad Indervæggen« (Bjerre h.50-51). En af de allerførste dage i Wig-Wammen havde han en morsom oplevelse:

»Et Par Dage efter, at jeg var flyttet ind paa Gaarden, laa jeg om Morgenen tidlig i min Seng ... Det var lige ved Solopgang ... og saa kom der en lille, lille Svale, den første, jeg saa det Aar, og en af de allerførste Svaler her i Landet. Den kom flagrede ind gennem mit Vindue, saa flagrede den op under Loftet, det er et stort, højthælvvet Loft ... Kvivit - Kvivit ... Saa satte den sig hen paa Meyers tyske Leksikon og lod en lille Klat falde ... og saa ud igen. Jeg blev saa glad, jeg syntes, det hele var saa elskeligt ... denne Svale, der en tidlig Morgen flagrede rundt under Loftet,

Jeppe Aakjær beser sin gård, der ligger så jenle.

det kunde man aldrig opleve i Byen« (»Hver 8. Dag 1907«).

Kunne man tænke sig nogen bedre velkomst?

Da Nanna og Aakjær havde kendt hinanden i 5 år blev de gift 25.4.1907 - justitsminister Alberti havde personligt afslået Aakjærs anmodning om dispensation fra reglen om, at fraskilte skulle vente 5 år, inden de kunne indgå nye ægteskaber - og det nygifte par flyttede straks ind på Jenle uden at holde hvedebrødsferie (*Bjerre* h.6): »Som der var ensomt udendøre, var der tomt indendøre, men nu blev fars skrivebord sat i husets bedste rum, den store stue på I. sal med prægtig udsigt over fjorden, og mors høvlbænk kom på plads i værkstedet ved

siden af spisestuen, og fra disse to værksteder, åndens og håndens, skabtes hjemmet, sådan som det står i dag«. Aakjær var forståeligt nok ovenud lykkelig både for, at den lange forlovelsestid med Nanna omsider var mundet ud i et ægteskab - »godt at komme ud af denne Halvhed hvori man har vadet som en Oxe i en Lertros« (*Bjerre* h.48) - og for sit nye hjem. Efter mange års åndsfortærende storbyliv vendte han omsider tilbage til sit udgangspunkt, landet (»Hver 8. Dag 1907«): »Den Gaard er for mig en Hvilestilling. Vi gaar altid tilbage til den Hvilestilling, som Barndomstiden har været for os«. Nanna var også svært tilfreds med at være blevet gårdmandskone (SF 16.1. 1954): »Husk paa - jeg er jo opvokset paa landet. Det var *naturligt*

for mig at tumle med en landhusholdning, at dyrke en have, at forestaa et hønseri, at sørge for slagtning og bagning og alt det ... og saa kunne jeg jo da endelig skære i træ, naar det passede mig at holde de gamle færdigheder ved lige«.

De nygifte var imidlertid ikke alene på Jenle. De boede sammen med Jens, som havde skødet på gården, og det skulle nu vise sig, om de to Aakjær-brødre formåede at realisere de drømme, de havde fablet om igennem så mange år. Jens var landmanden, som skulle stå for den daglige drift, Aakjær var digteren, som med begge ben solidt plantet i den jyske muld skulle skrive bøger om den jyske bonde. Jenle-kollektivet udsprang således af en smuk vision om en ligeværdig integration af håndens og åndens arbejde. Uheldigvis var kollektivet rent økonomisk kommet katastrofalt dårligt fra start, idet Jens måtte betale ca. 40.000 kr og ikke 25.000 kr. for gården, hvoraf Aakjær uændret skulle forrente 15.000 kr.. Aakjær havde det ikke let de første år på Jenle, men han overholdt trods alt sine forpligtelser overfor sin broder. Jens, derimod, svigtede på alle punkter.

Allerede i august 1907 skrev Aakjær til Jens Kristian (BR 4.143): »mit håb om, at jeg allierede mig med en moderne landmand, er blevet en del beskæmmet«. Godt nok sled han i det for to, men »hvad kan det hjælpe, når konsortiet skal have hele profitten?« Den dårlige økonomi sled på husets tre beboere og deres indbyrdes forhold. Nanna og Jens havde efterhånden nærmest hinanden, og de to brødre kom op at skændes om de mindste ting. I et brev til Jens Kristian

13.3.1909 fik Aakjær luft for sin vrede (BR 4.146-147):

»Ingen fremmed kan behandle mig mere hensynsløst, end Jens har gjort det. [...] Det er yderst beklageligt, når jeg er ude, behandles jeg næsten som en prins; når jeg kommer herhjem, dumper jeg ned i alt det kivi og den usselhed, hvori han indspinder mig som i et net. Og det er den Bror Jens man med alle de opofrelser hentede hjem fra Amerika og gav en plads i sine drømme, det er den bror, der nu går og skjæver over gården med indadtæer og sætter en sur luft omkring sig af humørsyge som en anden Bertel Nørgård. Jeg har knapt set et smil på hans ansigt, siden han kom her til gården. [...] Jens viser sig aldrig hos mig, uden han vil slå penge, og han synes ikke at interessere sig for noget som helst. [...] Jens er uhjælpelig tabt for mig. Han skulde ha været min lysspreder heroppe i ensomheden, han har ikke et øjeblik vist mig eller min gerning den mindste interesse, men tværtimod i sin afstumpede stupiditet gjort sit til at lægge aske over min flamme«.

Efter nogle yderst anspændte år både økonomisk og menneskeligt gik Jenle 5.10.1910 på tvangsauktion, og Jens forlod gården ribbet for alt. Den blev købt af et konsortium bestående af Kristen Tovborg Jensen, Esper Andersen, P. Chr. Normann og Jeppe Aakjær. Glad sendte den sidstnævnte fem dage senere en af sine bøger til den førstnævnte med denne taknemlige dedikation (SK): »De kjendte ikke mig, men nu kjender jeg Dem/Tak for De vilde støtte et hældende Digterhjem!«

Det fælles ejerskab til gården var ikke uden problemer. Solvejg Bjerre fortæller (*Vejen Andersen*): »I gullasch-tiden under første verdenskrig blev der uenighed i konsortiet, idet Chr. Normann ville have Jenle solgt, hvorved der kunne tje-

nes gode penge. Min far og visse andre var imidlertid imod salget, og det kom til en stormfuld meningsudveksling mellem Chr. Normann og min far, hvor far med fyndige ord lod Normann vide: »Er du handelsminister, så er jeg indenrigsminister«. Tanken om at forlade Jenle forfærdede Aakjær (PO 23.8.1992): »For mig at skilles fra Jenle vil sagtens blive som at hale Sneglen ud af sin Skal. Den Gaard er voxet mig ind i baade Been og Sener«. Heldigvis formåede han sammen med de andre konsortiemedlemmer at tale Normann til fornuft, og den 1.11.1919 købte Aakjær sine medejere ud efter at have tjent store summer på sine »Samlede Værker« (1918-19). Om sider var han enevældig konge på Jenle.

Rundtur på Jenle

Da Aakjær havde overtaget Jenle, begyndte han at bruge store summer på gården. De penge han tjente på »svin og Gyldendal« (*Bjerre* h.147) - dvs. sit landbrug og sit forfatterskab - gik i vid udstrækning til at udbygge og forskønne Jenle. Under et ophold i København november 1919 skrev han til Nanna (*Bjerre* h.131): »Og nu vil vi ha Jenle sat pænt op, for det er der vor Lykke gror, selv om jeg skal herover for at hente Skillingerne«. Og to år senere hed det atter (*Bjerre* h. 143): »Jenle i Høstens Maaneskin - det er bedaarende; alle disse hvide Stakitter og dito Sten! [...] Synet er uforglemmeligt. Vi har et dejligt Hjem, som vi har skabt med vore egne Hænder. Det skal blive meget skønnere endnu; vi maa aldrig blive trætte af at forskjønne vort Hjem«.

Når man i dag ankommer til Jenle, er det første, man bemærker, to hvidkalkede sten, der står på hver sin side af indkørselsvejen. På den ene står »Mæ aa mi Bror vi viser«, og på den anden står »Vej til Jenle Goer«. Om denne digteriske velkomst hugget i sten konstaterede Jens Christensen (*Husted* 14): »Sådan var der så meget ved Jeppe, han havde evnerne til at få det til at lyde«. Det næste, man observerer, når man bevæger sig ind på Jenles jorder, er en malerisk mølle (Viborg Stifts Tidende 28.10.1922): »I et Hjørne er der bygget en Vejrmølle, som er opført sidste Sommer. Den har kostet mig 3.000 Kr., siger Aakjær, foruden det Arbejde, min Kone har lagt paa den ved Udkæring og Maling; jeg kalder den en Kaffemølle, thi vi anvender den som Lysthus og drikker Kaffe derinde!« Møllen, der stammede fra Vester Grønning, står der stadigvæk, men den høj, hule og dam, Viborg-journalisten beundrede i 1922, er forlængst gået kødets gang: »Ved Siden af er der en Jordhøj og derunder en Hule, som han kalder »Holger Danskes-Hule«, opført af raa Kampesten og Hvælving; til Bord er der en tyk Møllesten. Her kan man, naar det er varmt, sidde og drikke et Glas Øl. Ved Siden af, i en smukt formet Dam, boltrer sig en Flok Ænder. Syd for Gaarden nedad en Skraaning er en stor Frugthave og Køkkenhave, der ligesom alt det øvrige er holdt i mønsterværdig Orden«. For at få arbejdsfred lod Aakjær i 1908 bygge et udsigtstårn ved skovbrynet. Øverst i tårnet indrettede han et arbejdsværelse, som han pyntede med portrætter af Darwin og Tolstoj. Sværmende bier i hobe-

Den historiske mølle.

tal gjorde ophold i tårnet, der forlængst er faldet, til noget af en prøvelse! Efter at have været et smut inde i møllen, som har haft besøg af så mange kendte danskere både på Aakjærs tid og senere, bevæger vi os ad plænen op imod stuehuset.

Når man går ind i huset, hvor næsten alting står som på Aakjærs tid, får man en tydelig fornemmelse af, at Nannas domæne var stueetagen, mens Aakjær regerede på 1. sal. Stueetagen var således deklareret bogfrit område! Suverænt indrettede Nanna rummene, som hun fandt passende, og for hende var husets kæreste værelse utvivlsomt billedskærerværkstedet i tilknytning til spisestuen. Ikke uden grund beundrede de journalister, der igennem årene besøgte Jenle for

at interviewe Aakjær, hans og Nannas smagfulde hjem (Holger Rørdam, *Nationaltidende* 6.7. 1925): »Men inden Døre, hvor Fru Nanna Aakjær har smykket Træværket med sine nydelige Udskæringer, hvor stærke og festlige Farver overalt møder Øjet, og Bøger, Billeder og Blomster, de tre Ting, der skal til for at skabe Et Hjemms Hygge, findes i Overflod, - der er det kunstneriske Præg ikke til at tage fejl af. Jenle er sikkert ikke alene Landets mest herskabelige Kunstnerhjem, men ogsaa et af de smukkeste og mest stilfulde«. Stilfuldheden var opnået ved beskedne midler (*Bjerre* d.101): »Det er meget beskedent, hvad der i årenes løb er ofret på indbo. Det er rigtigt, hvad mor siger, at om man betragter hver ting for sig, er den ikke meget værd, men der, hvor den står, udfylder den en plads og dækker et behov, og det er de mange søde, udmærkede og snurrige ting, der giver stuer og værelser deres specielle tone«.

I »Arbejdets Glæde« påstås det, at »den ægte, den sande Hygge er lutter Sjel og kun vil findes der, hvor Husmoderens varme Aande har dugget paa hver Skaal, mens hendes ømme Haand har drejet hver Ting til Rette paa den Plads, hvor hendes medfødte Instinkt har sat den«. Hendes fornemste opgave er at skabe den hygge, »der ligesom besjæler Tingene, saa de staar og sender Ynde fra sig, som Blomsterne udsender Duft« (SV 8.174). Nanna levede i høj grad op til sin forpligtelse, og i 1927 skrev Aakjær da ogsaa til hende (*Bjerre* g.43):

»Jenle er et værk af os begge. Vi har præget den efter bedste evne hver for sig. Officielt er

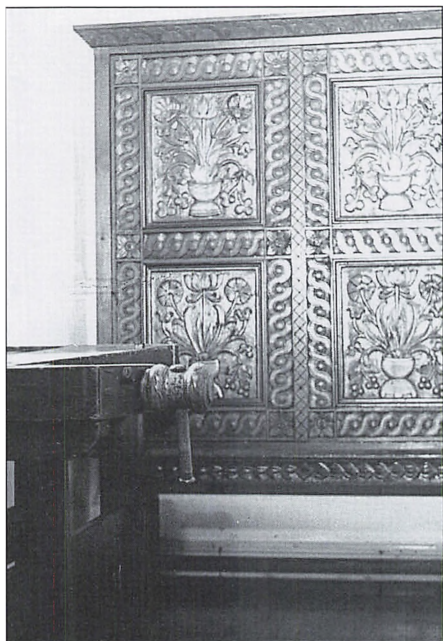
Aakjær i sit elskede udsigtstårn.

jeg vel bæreren, men hvor koldt og sjælløst ville det hele ikke være uden dig. Hvad kan et mandfolk skabe af hjem, virkeligt hjem? Hvor åndsforladt er ikke et besøg hjemme, når du er borte. Hver kvadratalen i hjemmet har du præget med sin smag, dine små indfald af udskæringer og varme farver. Vi kan godt være vort hjem bekendt, men din part er ikke den mindste«.

Når man går op af trappen til 1. sal, bevæger man sig ind på Aakjærs revir. På væggen op til overtagene bemærker man indrammede portrætter af hans husguder, der indikerer, at vi overtræder tærsklen til åndens verden. Og 1. salen er da også et sandt Eldorado for enhver bibliofil. Overalt vrirler det med bøger. Da Solvejg Bjerre viste rundt på Jenle i 1960'erne, kiggede en gammel mand

mere og mere forundret på de talstærke bind i Aakjærs arbejdsværelse, i det tilstødende kvistværelse og på gangen. Til sidst udbrød han tvivlrådig: »Trour do værkli', Jepp' har lø'st all dem bøg'er?« (Bjerre g.57). Ved en optælling 25. 1.1930 nåede Aakjær frem til, at han havde 6.963 bind samt ca. 1.000 eksemplarer af sine egne værker. Det var nødvendigt med 166 hylder for at huse alle disse titler (*Schmidt* d.28-29). Efter hans død overgik en del af bogsamlingen til Herning Museum, Det Kongelige Bibliotek og Landsarkivet i Viborg, og en anden del blev solgt på en auktion i 1934 (jfr. *Levin*). Biblioteket på Jenle er derfor i dag skrumpet ind til »blot« 6.000 bind.

På Aakjærs tid var grundstammen i

Håndens og åndens værksted

bogsamlingen opstillet i hans arbejdsværelse med den underskønne udsigt. Omgivet af sine elskede bøger kunne han her i fred og ro hellige sig sine studier og sit forfatterskab (*Nørgaard* b.91-92): »Fra sit Arbejdsværelse havde han frit Udsyn ud over Lovns Bredning med Himmerlands Moræneklinter i Baggrunden. Skønnere Udsigt kunde ingen Digter have. En Dame, der besøgte Aakjær, udbød, da hun stod i Arbejdsværelset: »Her maa man sagtens kunne digte!« hvortil Aakjær replicerede: »Ja, vil De prøve?«» Arbejdsværelset udgjorde Jennes bankende hjerte (*Emil Bønnelycke, Berlingske Tidende* 18.1. 1922): »Ingen Bondes Hjem, ingen Lærds Hjem, men en Drømmers forunderlige Enestue,

hvori Bøgerne, Bøgerne paa Loftet, Hylde og tunge Reoler staar som en Skare af Skikkelser og Skæbner, usynlige omkring Jyllands nu saa navnkundige Sanger«.

Aakjærs bibliotek bestod af flere afdelinger, hvoraf den komplette samling af hans egne værker udgjorde den største. De fleste af hans bøger blev udgivet af Gyldendal, men Aakjær havde nu alligevel en helt speciel forkærlighed for de små publikationer, han hvert år fik trykt hos Niels P. Thomsen i et beskedent oplag beregnet som en julehilsen til venner og bekendte (*Bjerre* h. 174-175): »Jeg husker nok, med hvilken spænding vi imødeså pakken fra Holstebro! Så snart den ankom til stationen, måtte Esben el-

ler jeg af sted på cykel op at hente den. Den blev pakket ud på fars divan og hvert år var far lige lykkelig: »Det er endda en fin bette Bog,« sagde han og tog den varsomt i hånden og bladede i den, inden vi tre fik lov at kigge med«. Udover værker af sig selv samlede Aakjær på bøger af og om sine yndlingsforfattere: Steen Steensen Blicher, Robert Burns, Georg Brandes, Johs. V. Jensen, Johan Skjoldborg m.fl.. Han opbyggede også en ganske stor samling af bøger om Danmarks og især Jyllands historie.

Livet igennem bevarede Aakjær bondens respekt for bogen (Valdemar Rørdam, Berlingske Tidende 13.3.1924): »Han har aldrig glemt, hvad Bogen i hans Ungdom var for ham, den aandelige Næring. Derfor behandler han den i stort og smaat med Ærbødighed, som

den gammeldags Bonde behandlede Brødet«. Hans datter fortæller (Bjerreb):

»Jeg har naturligvis mange gange set far med en bog i haanden, set ham læse i den og set ham blade i den, og jeg har aldrig set nogen behandle bøger saa hensynsfuldt som far. Uanset bøgernes ydre udstyr havde han en ærbødighed for bogen, som er ualmindelig, og som han bevarede hele sit liv, hvor han hver dag var omgivet af bøger. Han var forbløffet og kunde blive alvorlig vred, naar en bog, han havde laant ud, kom tilbage med pletter eller løse blade, og han lærte os børn og ogsaa folkene, at man skulde blade i en bog uden at spytte paa fingrene, og at man skulde bruge bogmærker og aldrig bøje et blad«.

Han havde et specielt kneb, der som regel altid skaffede ham en udlånt bog tilbage (Buchholtz b): »Han laaner gerne

»Hvor Bog ej er kommen/der ligger Aanden brak/og har du Mønt paa Lommen/køb Bog før Øl og Frak!« (digtet »Bogen«, SF 11.10.1924) - Bogsamleren Aakjær i sit arbejdsværelse.

Det unge par Nanna og Jeppe Aakjær.

en Bog ud, men efter et Par Uger spørger han - ligesom rent tilfældigt: - Du har jo den Bog - - naa ja, det haster jo ikke! Jeg kunde ikke ret huske, hvor den var. Det bliver han trofast og stilfærdigt ved med, til Vedkommende opgiver sin Hensigt«.

Da Aakjær var barn, var bønder så fattige, at de sjældent havde råd til at købe bøger, da han blev en voksen mand, havde de nok råd .. men ikke lyst (SVB 8.9.1926): »Det er en Skam for vor velhavende Bondestand, at mens den har de kostbareste Køretøjer, de dyreste Møbler og Silkedragter til Kone og Døtre, har den ofte ikke den mindste Antydning til en Bogreol. Og hvilken Glæde har den intelligente ikke af en god Bog. Der er

Bøger, der har kastet **mit** Liv om i en helt ny Plan, har tvunget mig til at se paa Himmel og Jord paa en helt ny Maade. En Bog har tit haft større Røgt i Verden end en hel Krigshær«. (Se: *Lund/Schmidt d/Vistisen b/Rosenkilde*)

Familieliv på Jenle

Bag hver stor mand står en kvinde! En af Aakjærs dedikationer til Nanna viser, at han fuldt ud tilsluttede sig dette mundheld: »Så fyldte du mig min nat min dag/med stille lykke og sødt behag./Og går mit ry over Danmarks jord,/dig skyldes freden, hvoraf det gror« (SF 19.1.1974). Han havde nok »Pengesorger og Helbredssorger - men Gudskelov ingen Kjærestesorger« (*Bjerre h.43*)!

Hvis man med ét ord skulle sammenfatte, hvad hun betød for ham, må det blive med ordet *balance* (*Bjerre* h.43 & 47):

»Jeg er saa meget ud til Siderne; aa, saamøj en vanskele Mand! Men du, min lille Engel paa de faste Ben, bevar du din *klassiske Ro!* Lad dit Sinds Ligevægt være uforstyrret som dit Blik er det, ogsaa naar jeg raser omkring som en Hvirvelstorm. [...] *Min Fremtid vil formodentlig betegnes ved megen Uro; en Forfatters Liv maa være fintmærkende; derfor bliver vi let nervøse, pirrelige, hudløse. Men det vilde være en sørgelig Misforstaaelse af vore Kvinder, om de troede, at Tiden krævede det samme af dem. Tværtimod, din Ro maa vokse med min Siren, da reddes altid Ligevægten.*«

Nanna og Jenle blev det faste holdepunkt i Aakjærs liv, og når han var på sine opslidende foredragsturneer rundt omkring i landet, skrev han til sin elskede hustru om, hvor meget han »længes efter min egen Stol midt for det store Vindue og Fjorden! Og din bløde Kind og Mund og alle dine søde herlige Egenskaber, hvormed du gjør vort Hjem til det dejligste Sted paa Jorden« (*Bjerre* h.73). Nanna var »Centrummet i det alt-sammen«, uden hende ville Jenle være »koldt og sjælløst« (*Bjerre* h.137 & 99). Ligesom Kierkegaards etiker fandt Aakjær sit livs lykke i den vilde gentagelse (brev til Nanna fra 1919, *Bjerre* h.122-123):

»Jeg kan godt taale Gjentagelsen; jeg ynder den endda; har ikke Lærkerne sunget som i dette Foraar i langt over tyve Aar? Er du, min Hustru, ikke den samme, og er jeg ikke glad ved at vide dig den samme som for Aar tilbage; og dog gaar jeg hver Kvæld med Glæde ind i din Favn. Nej, det er Skjøgenaturer, der evig raaber paa Forandring. Giv mig

Gjentagelsens Glæde! Lykken var det kjendte, der skaber Harmoniens Rytme i det sunde Blod.«

Da Nanna som en ældre enkefrue så tilbage på sit liv, følte hun

»aarene paa Jenle sammen med Aakjær, næsten som den eneste tid, jeg har levet. Her byggede vi vort hjem, her fik vi vore børn, her skrev Aakjær sine digte, noveller, romaner og artikler, her holdt han sine taler, her saa vi aaret skifte fra foraar til sommer og efteraar og den lange vinter, - her levede vi et liv, saadan som vi begge ønskede os det. [...] Jo, jeg synes egentlig, mit liv har været et eventyr. Og Aakjær er prinsen i eventyret. Han har fyldt mit liv og gjort det lykkeligt. Ja, nu maa De ikke tro, at vi altid sad med hinanden i haanden og sang hans digte. Nej - vi kunne ogsaa godt skændes! Joh, vi kunne,

Aakjær med hustruen Nanna og børnene Esben og Solvejg.

Nanna og Aakjær i dagligstuen på Jenle (1916).

men det betød bare ingenting. Vore sind var saaledes afstemte efter hinanden, at jeg ikke tror, nogen har været lykkeligere, end vi var - i mange dejlige, lyse aar her paa Jenle« (SF 16.1.1954).

Hun havde sin livskloge opskrift på, hvordan man fik et ægteskab til at fungere (Aalborg Stiftstidende 17.1.1953): »Det er lykkeligt at være gift med en dejlig digter. [...] Selvfølgelig har vi skændtes, ogsaa saa taget var ved at ryge af huset, men det, det hele kommer an paa, er at tage hensyn til hinandens sindelag og personlighed. [...] Det er med ægteskaber som med børneopdragelse. Man skal ikke spekulere for meget paa det. Saa gaar det bedst«.

»At leve sammen med Jeppe Aakjær

var vel at leve paa Livets høje Tinder?«), blev Nanna en gang spurgt, og hertil svarede hun: »Ja, jeg kan huske, at jeg paa min 50 Aars Fødselsdag havde en vidunderlig Lykkefølelse og sagde til mig selv: »Det er umuligt, at et Menneske kan være lykkeligere end du«. Som ung var jeg lidt pessimistisk; men Aakjær havde et saa dejligt Humør, at ingen Bekymring kunde hænge ved ham. Han lærte mig Glæde ved Livet« (Aarhus Stiftstidende 23.11. 1947). Som så mange andre kvinder af sin generation så Nanna det som sit primære livsmål at skabe et trygt hjem for sin mand, så han kunne udfolde sine evner bedst muligt (Fyns Venstreblad 23.1.1944): »Jeg saa det som min Opgave at skabe et Sted, hvor Aakjær var glad for at være, for det trængte han til, det behøvede han. Og det er saa lykkeligt, at jeg har den faste Overbevisning, at det lykkedes for mig!«

Nanna og Aakjær fik datteren Solvejg (f.1908) og sønnen Esben (1911-1958). Begge har skrevet deres memoirer - hhv. »Længe siden« (1992) og »Bag blaa Horisonter« (1947) - men kun Solvejg Bjerre fortæller om sin far og sin barndom på Jenle. Om sin opdragelse konkluderer hun (h.155-156):

»Begge mine forældre havde »arbejdets glæde« og opdrog Esben og mig til det samme. Fra vi var små, havde vi pligter og ansvar, men det blev aldrig tyngende, fordi alting gik med liv og lyst. Der hvælvede sig en høj himmel over Jenle! Sludder og sladder blev der gjort kort proces med, for der skete så meget, som optog vore tanker, og som det var dejligt at være med i, og harmonien mellem far og mor lå som en lys tone over alle årets dage. [...] Far var en munter mand og en glad mand, og mor var med sin »velsignede

ro« altid i ligevægt. Der var så meget at glædes ved eller more sig over, og far kunne le, så det rungede, og mor kunne blive helt »henne« i latter«.

Især husker Solvejg Bjerre, når hele familien var på udflugt (d.98): »Sådanne ture var det bedste, vi vidste, for far havde et indgående kendskab til alt i naturen, han var en kyndig botaniker og en passioneret svampejæger, han kendte alle fugle og alle andre vilde dyr, og han havde en evne til at give faktiske oplysninger i en billedrig og fængslende fremstilling, der gjorde, at man fik appetit på at vide mere om tingene«.

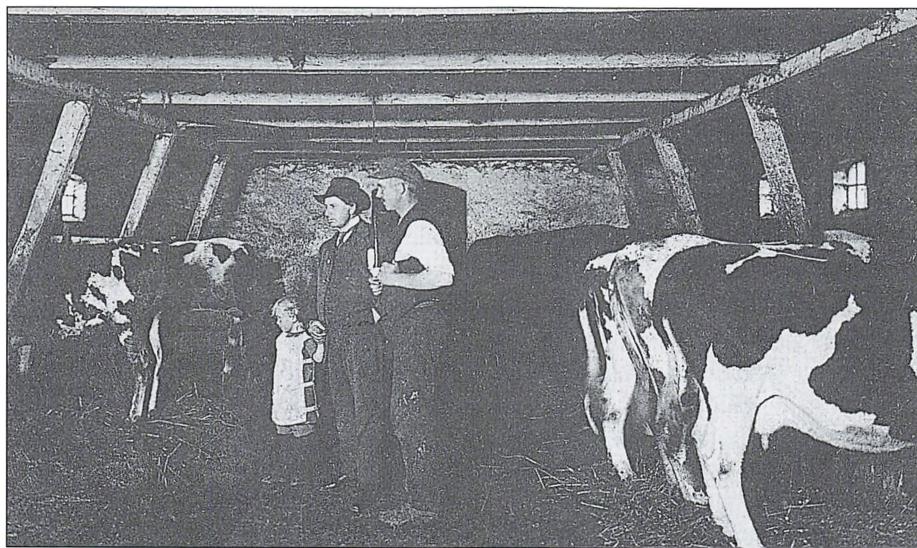
Selvom Marie Bregendahl havde beholdt Svend, mistede Aakjær ikke forbindelsen med sin første søn. Svend fortæller (b):

»Paa Jenle lærte jeg at cykle i 1907, og siden hørte lange og straalende Cykelture med Far rundt i Jylland til mit faste aarlige Sommer-

program. Det var altid festligt at færdes sammen med Far, ogsaa fordi vi efterhaanden fik saa mange fælles Interesser. Han kendte de fleste Egne af Landet og vidste, hvor de prægtige Høje laa, der gav det videste Udsyn. Egnens Natur, dens Kirker og Herregaarde blev levende paa Baggrund af dens Historie og Arkæologi«.

Ikke så sært at den arveligt belastede Svend endte som arkivar!

På Jenle levede Aakjær da med sin hustru og sine børn. Han havde selv bevidst søgt ensomheden langt ude på landet for at få arbejdsro (*Bjerre j.57*): »Den mand, der boede på Jenle, ville være jenle. Far måtte have ro om sig, når han arbejdede, og den ro forstod mor at skaffe ham«. Nanna og børnene omgikedes naboerne, men ikke Aakjær. Hans socialistiske og gårdmandsfjendtlige synspunkter gjorde noget sådant utænkeligt (*Bjerre j.30*): »Far lagde aldrig skjul

Aakjær i stalden sammen med datteren Solvejg og avlskarl Lauritz Balling (1912)

på sin politiske indstilling, og den gjorde, at der i alle hans år på Jenle herskede en - skal jeg benævne den: væbnet neutralitet mellem Sallings gårdmænd og far«. (Se: *Bjerre a-j*)

En arbejdsdag på Jenle

»Forslag til Jenles Arbejdsplan fra 1.4.1925: Op Kl. 5 Morgen. I Marken 6.30 til 11.45. Middagshvil 11.45 til 1.30. I Marken Kl. 1.30-6 Aften. Ca. 10 Timer. Jeppe Aakjær« (*Bjerre h.153*).

Jenle var ikke bare en privatbolig, et digterhjem, den var også en gård, der gerne skulle drives rentabelt. Nogle af de mange tjenestefolk, der i årenes løb blev ansat på Jenle, troede i starten, at de skulle spille med i et fornøjeligt lystspil. Ovenstående arbejdsplan viser, at digtergården bestemt ikke var et sted for lade kumpaner, der ønskede at føre et mageligt driverliv (Solvejg Bjerre, SF 12.9.1966): »Jenle blev ikke noget vaudevilleagtigt. Det blev et sted, hvor der arbejdedes. Det kommer morsomt til udtryk i en omtale af en tjenestepige. Hun er god til at *malke!* Det var for ham [Aakjær] en bedre anbefaling end tyve sange i Højskolesangbogen«. Men heller ikke herskabet holdt fri. Alle på gården var dagen igennem travlt beskæftiget med hver deres gøremål: Aakjær, Nanna, børnene, de to piger, bestyreren, forkarlen, de to karle, hyrdedrengen og lejlighedsvist tilknyttede daglejere. Ikke for ingenting havde husherren skrevet en roman med titlen »Arbejdets Glæde«.

Ved at sammenstykke forskellige kilder er det muligt at rekonstruere, hvor-

dan en typisk arbejdsdag på Jenle forløb både for herskabet og for tyendet (»Hver 8. Dag« 20.11.1907, SS 3.9.1916 & Aalborg Venstreblad 9.9.1916):

Karlene og pigerne stod op ved 5-tiden: »Paa Jenle er Folkekamrene naturligvis ikke langt fra det ideelle. Det er store, lyse Værelser, propre og hyggelige, med lange, hvide Gardiner. Og Morgensol har de alle i rigt Maal, thi Aakjær har været saa fiffig at lægge alle Værelserne, saa Solen om Sommeren ved 4-5 Tiden titter ind og vækker de søvnige Sjæle«. Kl. 6.30 var karlene og pigerne klar til at tage fat hhv. på marken og i huset. På nogenlunde samme tidspunkt var Aakjær færdig med sit morgentoilette og gik »en Runde paa 2-3 Timer med Rive og Skovl paa Nakken for at se om alt er i Orden. Jeg kan egentlig ikke smigre mig med, at jeg er særlig elsket paa Gaarden. Jeg vil have, at alt skal være paa Plads, skal staa, hvor det skal, og det er noget vanskeligt at holde det gaaende paa en Bondegaard«. Karen Tovborg Jensen, der i en periode var ansat på Jenle, har beskrevet Aakjærs veludviklede ordenssans, som tangerede det pedantiske: »Der skal være rent og blæst ude som inde, og hvis en Port staar og klaprer, eller en Hakke og Skovl ikke er bragt paa Plads, saa Gud naade Synderen!! Men enhver har jo godt af at lære Orden, og det er en udmærket Skole for unge Bønderkarle og Piger. Sikken en Renlighed, der er, f.Eks. i Kostalden!« Aakjærs raserianfald var heldigvis hurtigt glemte (Nanna, Aarhus Stiftstidende 23.11.1947): »han havde mange Ærgrelser af Landbruget. Bønder i Almindelig-

»Kom mi' bette Kipkal!«.

hed er sjuskede, og Aakjær vilde have Orden, og naar han havde gaaet sin Runde om Morgenen paa Gaarden, kunde han komme ind og være aldeles rasende. [...] men naar han kom ned til Middag Klokken tolv, var det hele væk, aldeles glemmt. Han var en glad, lys og optimistisk Mand, der ikke blev anderledes, hvor megen Modstand han end mødte.«

Efter morgeninspektionen læste og skrev Aakjær med passende spise- og sove-pauser. Nanna forestod sine forskellige pligter som gårdmandskone, og når hun havde en ledig stund kastede hun sig over sit billedskærerarbejde. Hen på eftermiddagen afrundede Aakjær dagens arbejde med endnu en tur ud over Jenles marker. På dette tidspunkt var karlene og pigerne også så småt ved at være klar til at holde fyraften.

Aftenerne forløb forskelligt alt efter årstiden. Om *vinteren* samledes alle Jenles beboere enten i dagligstuen eller i Aakjærs arbejdsværelse, hvor han læste højt af egne og andres værker (tit Bibelen). Herefter besvarede han spørgsmål og diskuterede med tjenestefolkene, der ligeledes fik mulighed for at låne bøger fra hans store bogsamling: »Det er en Art Højskoleundervisning, Jeppe Aakjær giver sine Folk i de lange Vinteraftener - en ejendommelig og udmærket Undervisning, som de fleste Højskoleelever maa misunde Tjenestefolkene paa Jenle«. Om sommeren samledes man efter et forfriskende bad i Limfjorden udenfor stuehuset, hvor man på bedste vis lejrede sig »i en duftende Høstak og nyder Hvilen i de smukke Omgivelser, thi kun faa Steder i Danmark er der saa smukt som

Solvejg fotograferet på Jenles marker.

ved Jenle. Her »hvor Bakkerne skraaner mod Sønder« - ser man paa en lille Plet samlet hvad der er typisk for dansk Natur: Frodige Agre, grønne Enge, Skov og dystre Lyngbakker, ja og saa den blaa blaa Limfjord«. Og mens folkene strakte deres mødige lemmer ovenpå dagens dont, stod Aakjær »ved Vinduet i sit Arbejdsværelse og trækker sin Kæmpegrammophon op. Nu runger Carusos pragtfulde Stemme, og Arien af »Bajadser« lyder ud over Landskabet, lidt efter lidt er det en japansk Geisha, der hyler, men Pladen skiftes igen, der spilles en munter Negerdans paa de utroligste Instrumenter, akkompagneret af Raab og Spektakel af de sorte«. Når folkene var trætte af musikken, søgte de op til Aakjær, hvor han forfrisket af »formildende Omstændigheder« (kaffe, vin, småkager) læste op af egne værker. Ved 23-tiden sagde man pænt godnat, for »i Morgen er der atter en Dag, og da skal der arbejdes i Marken!«

Det var således nok hårdt men samtidig også meget fornøjeligt at være ansat på Jenle (*Bjerre* h.134): »Far havde en vilje og en evne til at give den ungdom,

der var i huset, underholdning og oplevelser, og han var heri som på enhver anden måde støttet af mor. Hverken for store eller små på gården blev arbejdet nogensinde surt eller pligterne tyngende, fordi der var så meget afveksling i det daglige liv året rundt«. At Bjerres beskrivelse ikke blot er en datters venlige udlægning af livet på hendes fars gård, fremgår af en række udtalelser fra piger og karle, der har tjent på Jenle.

Karen Tovborg Jensen fortæller eksempelvis (SS 3.9.1916 & Lemvig Dagblad 9.9.1916):

»Jeg har haft ikke saa faa forskellige Pladser og deltaget i forskelligt Arbejde; Arbejdet paa Jenle var hverken det letteste eller det sværeste; - naa man deltager i Malkning og andet forefaldende Arbejde paa en Bøndergaard, vanker der let Træthed i Armene og Snavs paa Skørtet ... og dog staaer den Tid, jeg var paa Jenle, for mig i en festligere Belysning end den anden Tid, jeg tjente. Det var ikke blot »en Plads«, man havde her, det var et *Hjem* - et Hjem, man ofte længes tilbage til, og kommer man igen paa Besøg, bliver man behandlet som et Barn, der kommer hjem. Og det er stadig lige svært at sige Farvel til Jenle - et af de faa smaa Paradis, der skabes for Tjenestefolk. [...] Jeppe Aakjær er nemlig en udmærket Husfader, der er elsket

af sine Tjenestefolk, og mangen Tjenestekarl og Pige har sagt Farvel til Aakjær og Jenle med Graad i Hjertet«.

Søren Poulsen betegnede altid sin tid som anden karl på Jenle fra 1920 til 1922 som »de lykkeligste år i min beskedne tilværelse« (*Bjerre* h.135). Han fortæller:

»Forholdene var helt prima. Gode værelser, en hyggelig opholdsstue med bøger, en masse aviser og tidsskrifter. Det var bestemt ikke de normale forhold på landet dengang. Og maden, uha, den var første klasse. Ja, vi spiste nu ikke sammen med familien, men vi tre karle på Jenle fik virkelig god kost, jeg tror faktisk, vi fik det samme som Aakjærs. Jeppe selv var skam med i bedriften, selv om han ikke havde megen praktisk sans. Hver morgen gik han gennem staldene for at se efter, om der var orden i tingene. For der skulle være pinlig orden alle vegne, ellers blev han helt tovlig. [...] Når han var borte fra Jenle, var det hans kone, Nanna, der styrede det hele. Hun var spilleme en dygtig kone. Begge ben på jorden, praktisk anlagt, en herlig kone, en stor støtte for den meget upraktiske Jeppe«.

Aakjær var god mod sine folk: På sin fødselsdag fik Søren både græsk vin og Aakjærs samlede digte i to bind.

De tjenestefolk, der har udtalt sig om deres tid på digtergården, har alle været meget tilfredse. På baggrund af deres udsagn har Jens Rolighed tegnet et billede af livet på Jenle »set fra neden« (*Morsø Folkeblad* 16.3.1945):

»Folkene var godt tilpas med at være paa Jenle, skønt Aakjær vilde have Orden i Sagerne. [...] I den travle Tid maatte der bravt hænges i paa Jenle; men da var det godt at have en god Husmoder, og man sagde, at Fru Aakjær var god mod Folkene. I Karlekamre-

ne var der Gardiner for Vinduerne og Tæpper paa Sengene. Naar der om Julen blev sunget Sange ved Juletræet, sluttedes der med, at man tog hverandre i Hænderne og Sang: »Nu har vi Jul igen« og saa gik man ogsaa syngende gennem Karlekamrene. [...] Om Aftenen kom Tjenestefolkene op i Stuerne. Der blev drukket Kaffe og Aakjær læste. [...] Aakjær var glad ved at bo midt i den Natur, han holdt af. Jeg har saa megen Jord, sagde han, at jeg kan spytte uden at komme anden Mand for nær!«

Aakjær som gårdejer

Man skulle tro, at Aakjær havde det som blommen i et æg på »den Ejendom paa den høje Bakke, som havde suget saa meget af mit Hjærteblod« (*Bjerre* h.132): En sød kone, rare børn, tilfredse tjenestefolk, et dejlig hjem, en smuk natur ... Men nej! I et interview i 1926 udtalte han (SF 8.9):

»Jenle er mig næppe saa kær, som Folk tror. Naar jeg lagde de Glæder, den har skaffet mig, paa en Vægtskaal, **Skuffelserne** og **Tabene** paa den anden - da vilde Glæderne vippe helt over Taget. Denne Gaard har kastet en Disharmoni ind i mit Liv, som ingen Ende kjender. I 20 Aar har jeg rullet med denne Siyfossten uden at faa løst det Problem, hvordan jeg skal finde det Mandfolk, ungt eller gammelt, som jeg med Tryghed kan sige til: »Tag du nu Rattet, mens jeg skriver mine Vers!« Vidste jeg, at den Mand var paa Vej til mig - jeg vilde ta imod ham som Abraham tog mod Englene, da **de** nærmede sig **hans** Jenle i Mamrelund!«

Der er ingen tvivl om, at Aakjær var glad for Jenle som bolig betragtet, det var alle de mange problemer, der var forbundet med at drive gården som et rentabelt landbrug, som tyngede ham til jorden. Helst ville han ganske og aldeles

overlade gården til en bestyrer, en forpagter, så han selv udelukkende kunne hellige sig sit forfatterskab - og denne holdning var ifølge Nanna en del af problemet (Aalborg Stiftstidende 17.1.1953):

»Vi havde altid en bestyrer. Jeppe var for lidt landmand og tog desværre ikke del i gaardens ledelse. Selvfølgelig var det galt. Den mand, der ikke leder sit landbrug selv, fortjener ikke at ha' en gaard. Selv i de gode aar under første verdenskrig havde vi ingen vinding. Jeppe saa mest skævhederne. Tit kom han ind til mig, naar han havde været rundt for at se til. Og saa ærgrede han sig frygteligt. Jenle var han nemlig glad for«.

Måske har Nanna ret i, at Aakjær ikke var den helt store gårdmand? Når de lokale aviser skrev om ham som landmand, anslog de ihvertfald altid en spydig tone. »Grisene har jo altid været Jappes Kæledægger, det er vist det eneste ved Landvæsenet, han har Forstand paa«, hedder det i »Skive Social-Demokrat«. Avisen vedgår, at »Jenles Marker ser nydelige ud. Men det er vel nærmest hans Avlskarl, Æren for dette tilkommer« (SS 2.8.1920).

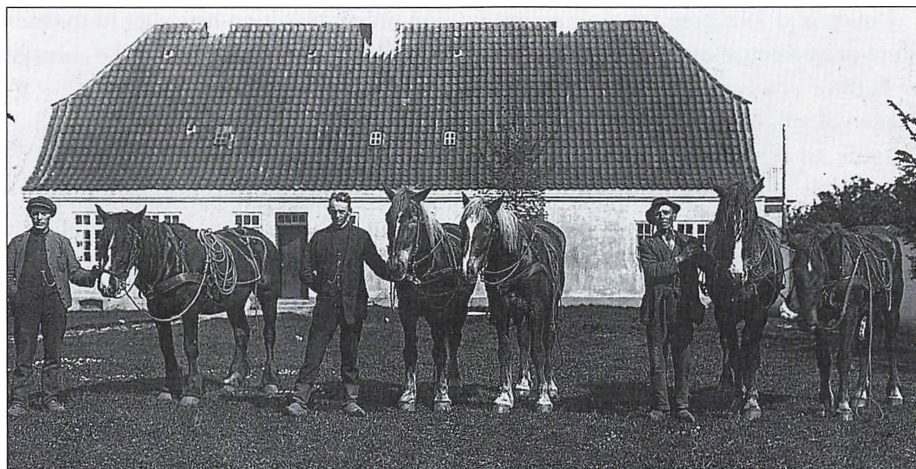
Da Holger Rørdam besøgte Jenle i 1925, opfattede han den som »en moderne, velstaaende Proprietærs Ejendom«. Aakjær viste ham rundt (Nationaltidende 6.7.1925): »Med Stolthed fremviste Aakjær sin Havre og sin Kløver, sine Heste og sine Køer, mens han samtidig paa ægte Landmandsvis beklagede sig stærkt over det urentable moderne Landbrug, søgte med tørre Tal at bevise for mig, at det f.Eks. var den rene Ruin at lægge Grise til«. Aakjær og Nanna var således

enige i, at de »ingen vinding« havde af deres gård. Men var det nu rigtigt, at Jenle var så urentabel, at Aakjær satte til på svinene, hvad han vandt på bøgerne?

Det er svært at sige noget om Jenles økonomi i hele Aakjærs regeringstid, men nogle punktnedslag kan nok være oplysende. Lad os først se på året 1919, hvor Jenles årsregnskab blev fremlagt fra rigsdagens talerstol! Under første behandlingen af Finansloven påstod det radikale folketingsmedlem Gamborg 7.11, at landbruget blev beskattet alt for mildt. For at dokumentere denne påstand havde han »skaffet mig et Regnskab fra et Landbrug, og Resultatet har unægtelig forbløffet mig i ikke ringe Grad«. Det pågældende landbrug på 50 tønder land, som ifølge ejeren selv »ikke er veldreven«, gav i regnskabsåret november 1918-november 1919 et nettooverskud på 11.972 kr., som ejeren disponerede over på denne måde:

»Manden har faaet sin Besætning forøget med for 2.435 Kr., han har afdraget 3.066 Kr. og har kontant i Banken og i sin Pengepung 6.471 Kr., altsammen stammende fra dette ene Aar. [...] Ejermænd sagde til mig og smilte lunt: Ja, ikke sandt, det er strenge Tider her i Landet for de smaa Pinstruppere. Han hører til de Landmænd, der er meget foragede over, at Landboerne betaler saa ringe en Skat, som de faktisk gør«.

Den eneste måde, hvorpå man kunne sikre, at landmændene blev retfærdigt beskattet, var ved at vedtage »en Lov om Bogføringspligt for Landbruget«. Martin Hansen betvivlede Gamborgs tal - »at en saadan Indtægt skulde være Gennemsnitsindtægten for en lille Bondegaard,

Bestyrer Nygaard (t.v.) passer Fanny, mens Marius stolt fremviser Frits og Frans, der blev brugt til kørsel.

anser jeg for ganske urimeligt« - hvorpå han udspecificerede regnskabet punkt for punkt (»Rigsdagstidende 1919-20«, sp. 550-553).

Da det kom frem, at den gård, Gamborg omtalte, var Jenle, blev hans tal i den følgende tid ivrigt diskuteret i pressen. Tovborg Jensen bekræftede tallenes rigtighed og understregede, at overskuddet på knap 12.000 kr. var meget almindeligt for en gård af Jenles størrelse. Det gode resultat skyldtes i høj grad, at den var baseret på et alsidigt landbrug (SVB 26.2.1920).

I 1920'erne satte landbrugskrisen ind, og den fik store konsekvenser for Jenles økonomi. Krisen ramte hårdt, fordi Aakjær havde »både en karl og en pige mere end på gårde af tilsvarende størrelse« (Bjerre h. 141). Der var behov for den ekstra karl, fordi Aakjær kun i meget beskeden omfang selv arbejdede med i marken. Sammen med sin skatte-

angivelse for 1922 sendte han 31.1.1923 et brev til sognerådsformand Chr. Nielsen, der både fortæller noget om hans økonomiske forhold og om hans syn på det at være digter:

»Min Indtægt af Gaarden - 4.000 Kr. - er helt et Skjøn; jeg er vis paa, den har givet Underskud, men en Viborgsagfører anførte, at 4.000 Kr. i Aarsindtægt var det alm. for en Gaard i Viborgeggen; jeg kjender ikke Normen her i Kommunen. Men jeg maa da ogsaa fradrage nogle Driftsomkostninger. Og det maa De ogsaa tillade mig i min *Forfattervirksomhed*; der maa der regnes med ca. 3.000 Kr. til *Bøger, Rejser, Extraværelse* med Opvarmning, Extrahjælp i Huset til *Afskrivning*. Det maa De trække mig fra. - En Forfatter kan ligesaa lidt som andre dødelige producere ud i det Blaa; af intet kommer intet. Jeg maa ha Bøger og hvad der hører til i den Virksomhed; uden dette gaar jeg i Staa«.

Det er uvist, hvorvidt Aakjær fik lov til at fratække udgifter i forbindelse med sit virke som forfatter fra indtægter fra sit virke som landmand.

I midten af 1920'erne løb Aakjær ind i store personalemæssige problemer (*Bjerre* h.168): »en bestyrer, der ikke var sin plads voksen, blev afløst af én, der ikke passede sit arbejde. Begge dele gav anledning til splid mellem bestyrerne og karlene med det til følge, at landbruget ikke blev ordenlig passet. Og den grasserende mund- og klovsyge var en ekstra bet«. Medvirkende til gårdens dårlige forrentning var, at Aakjær undertiden

lod ordenskravet og hensynet til dyrenes tarv gå forud for økonomiske hensyn (Nanna, SF 16.1.1954):

»Jeg husker, at man sagde: Aakjær bruger alt for meget kunstgødning, for han vil have, at *alting* skal staa *bedre* paa Jenle end alle andre steder! *Lidt* er der maaske om det! I hvert fald lagde Aakjær vægt paa, at vort landbrug skulle være *i orden*. Der maatte ikke være noget at pege fingre ad. Det var heller ikke altid, at *økonomien* fik lov til at være nr.1. Han kunne f.eks. næsten ikke nænne at sætte

Dette fotografi af alle Jenles beboere blev taget i sensommeren 1929: 1.rk: Esther Jeppesen, forpagter Svend Baltzersen, Rigmor (kaldet »Risse«) og Robbi (den skotske hyrdehund var selvfølgelig opkaldt efter Robert Burns) 2.rk: Andenkarl Axel, Nanna, Jeppe Aakjær, forkarl Jens Peter.

kalvene i baas! Det blev altid skubbet ud længst muligt. Han næsten *bad* for deres frihed« (jfr. Vistis frisætning af dyrene i »Arbejdets Glæde«, SV 8.139-144).

Af mangfoldige grunde - hvoraf nogle var selvskabte, andre skyldtes dårlige folk, og andre igen skyldtes ugunstige tider - blev især Aakjærs sidste 5 år på Jenle fyldt med problemer. Ja, enkelte gange blev han i sin sygdomssvækkede tilstand så led ved det hele, at han flygtede fra sin gård, indlogerede sig hos bekendte, og lod Nanna om at rage kastanjerne ud af ilden hjemme på Jenle! De skattelister, der hvert år i april blev offentliggjort i egnens aviser, viser dog, at han på trods af alle de omtalte problemer alligevel 1920'erne igennem var imellem de ti største skatteydere i Grinderslev-Grønning kommune. Indtægtsmæssigt lå han på linje med proprietærer og godsejere. I sommeren 1929 blev Jenle bortforpagtet, så Aakjær endelig kunne koncentrere sig fuldtud om sit forfatterskab.

Da Aakjær rundede det halve århundrede

Da Aakjær fyldte 50, ønskede mange af hans venner at holde en storslået, officiel fest for ham, men han ville kun gå med til en beskeden sammenkomst hjemme på Jenle. Den, der ikke lader sig hylde, er så dejligt frit stillet (Nicolaisen, Dagbladet Nordjylland 9.9.1916): »Han vil ikke hemmes i sin Bevægelsesfrihed, men have Lov til ogsaa i Fremtiden med usvækket Styrke at rette sine Angreb mod alt, hvad han kalder Uret«.

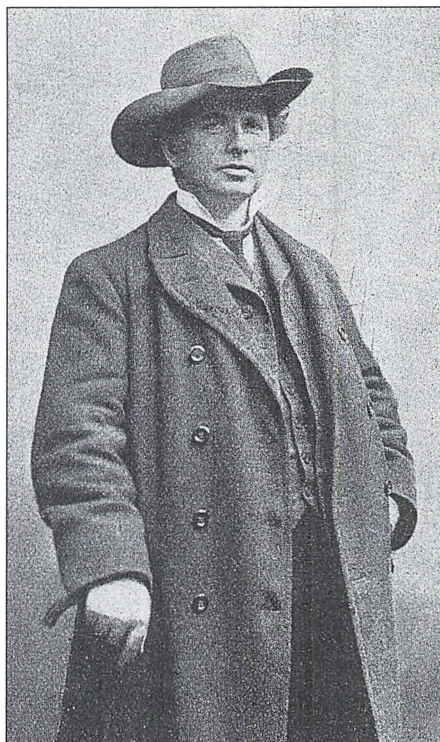
Tidligt om morgenen 10.9.1916 ankom Aakjærs nærmeste venner - »en

ikke helt ringe Skare« - til Jebjerg station, »hvor overalt Flagene smældede i Morgenvinden«. Frokosten på Jenle begyndte kl. 10, og ved denne lejlighed overrakte en deputation bestående af Andersen, Mentz, Saxild og Tovborg Jensen Aakjær et gavebrev på 12 1/2 tønde hedejord, som stødte op mod Jenles jorder. Midlerne til købet var indkommet ved en indsamling blandt digterens venner. Efter frokosten tog man hedebakkerne i øjesyn, og Aakjær læste nyskrevne digte op og takkede for den fornemme gave: »Nu er det altsaa mit, dette Eventyrland. Jeg har nu i adskillige Aar gaaet og kigget paa denne Plet og ønsket, at jeg som Ejer kunde sætte min Fod der over. Og nu er det sket paa denne smukke Maade« (SF 11.9). Dagen blev afrundet med et festmåltid, hvor Ludvig Jensen, Achton Friis, Tovborg Jensen, Nicolaisen, Emil Fog og Niels Meldgaard holdt taler for fødselaren. Han ytrede ved den lejlighed et noget særpræget ønske (SF 13.9): »Karup Aa er sprunget ind i mit Livs Væv. Jeg ville ønske, at min Aske en Gang maa blive strøet ned i dens Vande. Saa vil jeg vandre langs dens Strøm som et Genfærd, mig selv til Lise og ikke en Skabning til Fortræd«.

Aviserne deltog ivrigt i hyldesten af Aakjær. Ikke uventet blev han udråbt til at være *bondens digter*: »Bondens Ger-ning, Levevis og Tankesæt har i Aakjær den ypperligste Gengiver, der nogen Sinde har levet i Danmark. [...] Ingen har evnet i saa høj Grad at lægge Skønhed og Glæde ind i Bondens daglige Kamp og Tilværelse som Aakjær. Han lever,

»Smuk som en halvgud«:

På så mange års afstand kan det måske være svært at begribe, at nogle unge fanatikere i starten af århundredet faktisk dyrkede Aakjær som en afgud. For dem var han et idol på linje med vore dages filmskuespillere og popstjerner. Schmidt har fortalt om (f), hvordan han i 1910 fandt et hæfte med Aakjærs digte på en mark og siden den dag var totalt prisgivet: »Alt, hvad der havde forbindelse med navnet Jeppe Aakjær optog og glædede mig [...]. Ingen dansk digters vers har gennem aarene glædet mig, bevæget mig, som Aakjærs. Jeg nærer overfor dem en beundring, der er uden grænser«. Selvfølgelig ville han også gerne møde manden bag digtene: »Mit store haab gennem ungdomsaarene var at faa Jeppe Aakjær at se og høre. I vinteren 1920 gik jeg længe bagefter ham paa gaden en aften i København. Jeg turde naturligvis ikke gaa hen og tale til Danmarks berømteste digter, men glæde mig over at se den smukke, kraftige mand med den store, prægtige hat, kunne ingen forhindre mig i!« Den 27.7.1923 tog han mod til sig og opsøgte sit idol på Jenle: »Efter lidt ventetid hørte jeg hans trin ned ad trappen, og ind traadte han, for mine øjne smuk som en halvgud, med det store haar en smule i krøl over den hvælvede pande«. Allerede efter få minutter »gik samtalen utvungen og let«, og Schmidt blev natten over i det gæstfrie digterhjem. Den grænseløse beundring, han i årevis havde følt for Aakjærs lyrik, overførte han nu på hans åndfulde person: »I selskab var Aakjær uforlignelig. Han var en glimrende fortæller, hans latter havde en hjertelig klang, hans store, straalende øjne gav hans ansigt et præg af aand, som jeg ikke har set hos nogen anden. Man følte altid, man var i selskab med en stor mand, naar man var sammen med Aakjær. Han naaede i sin levetid en samtids berømmelse, som næppe nogensinde er blevet nogen anden dansk digter til delk.

»smuk som en Halvgud«.

hvor han har sin Rod, deraf gror han og udfolder sig, som han gør« (P.Chr.Normann, Lemvig Dagblad 9.9). Man lovpriste også hans *uforanderlighed*, hans usvigelige trofasthed mod ungdommens idealer: »Han er den samme som for 30 Aar siden, for saa vidt den modne, rigt rustede og kampøvede Skribent og Taler kan være den samme som den higende og søgende Yngling. Han kæmper mod det samme Tryk, de samme Fordomme, de samme forældede Indretninger, som æggede den 20aariges brusende Harme« (Nordjyllands Social-Demokrat 9.9).

»Hovedstaden hylder Hedens Digter« Aakjærs ry som nationalskjald blev definitivt cementeret, da han på sin 60 års fødselsdag 10.9.1926 blev fejret som en af Danmarks allerstørste digtere nogensinde ved en gigantisk fest på Københavns Raadhus (PO 1.9.1926): »denne Aften vil - for at tale Jysk - *jenle* blive til *manne*. For vi er mange nu, der længes efter at sige vor største Sanger Tak for hans Digtning«. Selv ville Aakjær helst have holdt en beskeden fest - »Det var mit Hjertes dybeste Ønske, at jeg kunde have fejret min 60-aarige Fødselsdag i Stilhed blandt min Familie« (SVB 8.9.1926) - men da hædersfesten først var planlagt, var han nu alligevel glad for den overvældende hyldelse, der hermed blev ham til del. Initiativtagerne til arrangementet var hovedstadsbladene »Politiken«, »Social-Demokraten«, »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende«. At disse fire aviser - hvoraf den første var radikal, den anden socialdemokratisk og de to sidste konservative - gik sammen om festen siger alt om, hvor vidtfavnende Aakjærs ry på det tidspunkt var. De borgerlige mente øjensynlig, at han ikke længere var en blasfemisk samfundsomstyrter, det var trods alt mange år siden, han havde siddet i fængsel!

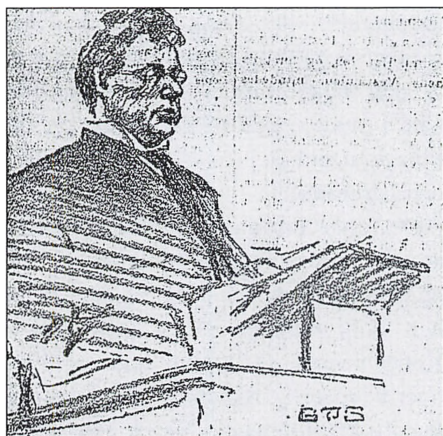
Aakjærs hædersfest blev en uhørt succes. Han boede på missionshotellet, som allerede fra morgenstunden af blev invaderet af venner og bekendte, som ville ønske ham tillykke på dagen, ligesom det strømmede ind med blomster, buketter og breve. Kl. 13 tog han ind på Gylendal, hvor kendte mænd fra alle brancher mødte op for at hilse på fødsels-

dagsbarnet, »der var i straalende Fødselsdagshumør og heltud lykkelig over al den Hjærtevarme, som strømmede ham i Møde«. Ved 16-tiden trak han sig tilbage til sit hotel for at hvile ud til aftenens strabadser.

De første festklædte gæster begyndte at ankomme til rådhuset omkring kl. 19, og »i den kommende Time strømmede et helt Folk sammen i den store Hal - Københavnerne, Ø-Danske, Jyder og Fynboer i broderlig Blanding«. Det kostede kun 10 kr. at deltage i festen. Prisen var sat så lav, at enhver, der havde lyst, også havde råd til at deltage: Hædersfesten var en folkefest. De 1.600 siddepladser var hurtigt blevet udsolgt, og nu troppe de de lykkelige adgangskortejere op. Selvom påklædningen var tvangfri, var de fleste herrer iført smoking og de fleste damer flotte rober. Blandt de fremmødte var betydningsfulde notabiliteter indenfor alle professioner, men hovedparten af gæsterne var ganske almindelige danskere, som »blot« havde det tilfælles, at de »kan hans Digte udenad og synger dem for sig hver Dag«. Festens midtpunkt ankom kl. 20 præcis:

»Da Digteren viste sig, brød Bifaldet spontant frem, voldsomt, ubetvingeligt, længe vedvarende. Det var som om Aakjær over for al denne Hyldelse sank i Knæ. Han bøjede stille sit Hoved til Genhilsen. Sammen med Aakjær kom Fru Nanna Aakjær, Jenles kloge og gode Herskerinde, og de to Børn, Esben og Solvejg, begge lige guldhærede. Endelig saas Aakjærs Søn af første Ægteskab, den unge Videnskabsmand Svend Aakjær«.

Da de havde bænket sig på første række, kunne festen begynde.

Aakjær holder takketalen (*Berlingske politiske og Avertissements Tidende* 11.9.1926).

Man startede med at synge en sang af Tom Kristensen, hvorefter overpræsident J.Jensen bød hædersgæsten velkommen. Han betonedede, at alt, hvad Aakjær havde skrevet, var »saa inderlig dansk i Aand og Tone«, og at han »som den store, følsomme Seer aabnede vore Øjne for Skønheden i det daglige Liv i Mark og Eng, i Skov og Vang« (MH 10). Herefter holdt professor Vilhelm Andersen »spændstig og elegant« hovedtalen, hvori han ytrede de sidenhen ofte citerede ord (MH 17): »Han taler og synger os baade sønder og sammen. D.v.s. han har talt os sønder, fra hinanden, og sunget os sammen igen. Naar han har rejst Skellene i den stridige Særfølelse i sine Taler og Fortællinger, har han faaet os til at glemme dem for den dybe Samfølelse i hans Sange«. I sin takketale, der blev transmitteret i radioen, talte Aakjær i »jævne og ligefremme Ord om sit Liv og sin Digtning«. Han forklarede, at det var de lange, lykkelige barndomsdage i en-

gene ved Karup Aa kombineret med mødet med Robert Burns' poesi, som havde forløst ham som digter. Afslutningsvist takkede han sine politiske modstandere, fordi »de var ubornerte og fordomsfrie nok til at gaa med til at hylde mig, der aldrig har lagt Skjul paa mine Meninger. Nuvel, i Aften ryger vi Fredspibe omkring Poesiens Alterild - i Morgen slaas vi atter!« (MH 27). Ovenpå talerne kunne det nok være, at man trængte til noget at styrke sig på:

»Folkemængden rejser sig som en Skov og drager i mægtige Stimer op ad Trapperne til 2. Sal, hvor der er anrettet 20.000 Stk. Smørrebrød, Øl, Kaffe og dejlige fede Lagkager. Der spises i alle Lokaler hele Vejen rundt, lige fra Festsalen til Magistratsværelset. [...] Der var værre Trængsel og Forvirring end ved Skive Marked, som Jeppe Aakjær sikkert kender. Særlig galt blev det, da Fakkeltøget kom, og Aakjær maatte ud paa Balkonen og takke, og alle vilde til Vinduerne med deres Smørrebrød. Der bliver nogle Sardinere og en Del Flødeskum at tage af forskellige Kjoler i Dag«.

De tusind mand, der deltog i fakkeltøget, begyndte at synge »Jens Vejmand«, da de svingede ind på rådhuspladsen, »og til Tonerne af denne sin populæreste Sang, traadte Aakjær da frem paa Altanen og hyldedes med Klap og Bifaldsraab af al Folket«. I sin tak til fakkeltøget gav han en præcis selvkarakteristik, der udmærket kan stå som overskrift over hele hans forfatterskab (MH 33): »Jeg er jo dog først og fremmest Bondelandets, Markernes, Ensomhedens og de store Vidders Sanger«. Fakkeltøget sang derpå »Sundt Blod«, hvorpå han trak sig tilbage til rådhusalen.

Her fortsattes festen med ballet, sang og dans. Klimaksen indtrådte, da den laurbærbekransede Aakjær med et havreaks i knaphullet reciterede egne digte: »Under aandeløs Tavshed læser han op af »Karup Aa«. Hvert Digt hilses med Jubel, orkanagtig Bifald«. Klokkeren blev henad 2, førend en meget træt skjald kunne tage afsked med »det uforglemmeligste Døgn i mit Liv« (BR 2.122) og »lægge sig til Hvile i den lykkelige Bevidsthed, at han, som han sagde i sin Tale, havde vundet sit Kongerige«. Inden hans sortie spurgte journalister fra »Politiken« ham, hvad han mente om aftenens forløb: »Hvad skal jeg sige ... saa meget, kunde jeg blot give det altsammen Udtryk. Det er den skønneste Fest i mit Liv. Jeg tror, alle er enige om, at det er en Fest uden Mislyd, og det er jeg glad for. Jo, vi lægger Børsterne for i Aften. Men i Morgen gaar jeg løs igen, som jeg altid har gjort« (referater fra de 4 arrangerende aviser 11.9. og »København«).

Hædersfesten på fødselsdagen var nok højdepunktet, men hermed var Aakjær dog langt fra færdig med at blive hyldet. Allerede dagen efter gik det løs igen - denne gang i Studentersamfundet. Buchholtz, der holdt hovedtalen, sammenlignede sin gode ven med et træ: »Det er det dejlige ved Aakjærs Digtning, at den staar saa fast og sikkert i sin Grund som et stort Træ. Der, hvor Frøet engang er falden til Jorden, der er det vokset op«. Aldrig blev han træt af at skildre sin hjemstavns natur og mennesker, og han gjorde det med en altomspændende ømhed, fordi han besad »den store Kærlighed til Livet i alle dets Former« (c). Aakjær startede med at undskylde, at han ikke havde fået lavet en rigtig tale, fordi han i de sidste par dage bare havde »tullet rundt«, men det lykkedes ham alligevel at få sagt noget meget fornuftigt og uhyre sympatisk:

»Jeg blev Student udelukkende for at blive Medlem af Studentersamfundet. Jeg vilde derind, ikke for det æstetiske, men for det

Aakjær takker fakkeltbærerne (Social-Demokraten 11.9.1926).

politiske Liv derinde [...] Det politiske og det sociale er Grundlaget, saa kommer Digtningen af sig selv. Intet er saa ulykkeligt som et gennemæstetiseret Folk Men det forekommer mig, at Nutidens Ungdom har for megen Æstetik og for lidt Sympati. Det er Sympati, Forstaaelse, Samfundsfølelse vi mangler« (PO 12.8.).

Den tredje og sidste hædersfest blev afholdt 12.9. i Idrætshuset. Den var arrangeret af »Social-Demokraten« og havde til formål »at hylde Digteren for hans Indsats i Arbejderbevægelsen, baade som Prosaforfatter og som Lyriker«. Københavnske arbejdere i tusindtal mødte op for at hylde deres fortalere. Statsminister Stauning indledte festlighederne med en »mandig og helstøbt« tale, hvori han betonedede, at Aakjær »med Aandens Klarhed og Tankens Skarphed [...] var en Stridsmand for Kultur og Underklassens Rejsning. Hans Plads var derfor i det danske Socialdemokrati«. Redaktør Marinus Kristensen holdt derpå hovedtalen, hvori han bebrejdede Vilhelm Andersen, at han i sin festtale på rådhuset så bort fra agitatoren Aakjær:

»Agitator betyder oversat til Dansk: en *Op-rører*. Af et Sind, der var oprørt til Sjælens inderste over Uret og Undertrykkelse, fyldt af Trang til at røre op i Sløvhed og *Slaveaand*, blev et Tyendes Saga - »Vredens Børn« - skabt. [...] Var det ikke en sand Digters Værk at skildre, saa det gav Gru i Sindet og Rejsning siden, hvordan vi traadte hverandre i Dyndet ned. Det er stor Kunst at kildre fintstemte Øren med Rugens Sang og Havrens Bjældeklang, men det er den *største* Kunst at løfte bøjede Hoveder og vænne syge, sløvede Øjne til at taale dagklar Lys. Aakjær satte Dagningens Skær mod hælden-

de Hytters Ruder, og Vredens Børn fik Kraft og Mod til at smygge Trældommens Lænker af sig«.

Sluttelig trådte »Aakjær op paa Tribunen, sindig og bred, men med Taarer i Øjet. Folk rejser sig, raaber Hurra, klapper og jubler. Og dette varede ved i flere Minutter«. Elegant byggede han videre på gårdsdagens tale: »Se, Grundstemningen i min Digtning er *Sympati*, den største Aandsmagt i Verden. Den meste Samfundulykke her paa Jorden stammer fra Mangelen paa Sympati. Da jeg skrev »Vredens Børn«, var det ud fra disse Erfaringer. Den jyske Bonde er inderst inde slet ikke ond. Men han var fantasiløs, han fattedes Sympati. Hans Sjæl var en tilgroet Sump. Det bliver da Digterens Sag at vække denne Sympati til Live«. Senere på aftenen læste han op af nogle af sine digte, »der handler om Kampen mod Militarismen, om Landarbejderne, om den fattige Mand, der ønskede sig to tønder Land, men som aldrig fik dem« (Social-Demokraten 13.91). Aakjærs valg af digte hhv. på rådhuset, i studentsamfundet og i idrætshuset var nøje afstemt efter omsændighederne og tilhørerne!

Med denne treklang af hædersfester havde Aakjær nået det højeste, en digter overhovedet kunne nå. Den spredte kritik, der blev fremført, tog han i stiv arm (SF 12.9.1966): »Han trak paa skulderen og sagde: Dersom der ikke var en flok halsende køtere, der besudlede fælgen paa min triumfvogn, ville det ikke være som det skulle!« Ingen skulle få lov til at tage glæden fra ham, og om den første af festerne udtalte Saxild da også (*Buch-*

holtz c.49): »Den dag var i grunden toppen på hans existens nået, og Aakjær var lykkelig, lykkelig som et Barn der vågner op til chokolade og kringle og talløse fødselsdagsgaver. Hvor klædte det ham smukt at stå på talerstolen i landets hovedstads store strålende hus, ombølget som på Jenle af tusinders jubel og hyldest, men her fejret som den, for hvis digtnings sejrende magt al strid og uenighed havde lagt sig«. Hyldet fra alle sider - fra bonden og arbejderen til statsministeren og professoren - kunne han tilfreds med veloverstået gerning trække sig tilbage til Jenle.

Aviserne deltog i hyldesten af Aakjær på hans store dag. I lighed med Vilhelm Andersen konstaterede *Geismar*, at Aakjær både var folketaler og folkesanger: »Han kastede sig med utæmmelig Lidenskab ind i Kampen mod Almuens aarhundredgamle Undertrykkere, og i Pauserne mellem Slagene nynnede han sine »milde Toner« ud over Danmark og ind i Storstuerne med de dansende Piger, men med bægge Dele havde han det ene og samme Maal: omskabe Almuen til Folk«. Når konservative aviser overhovedet deltog i æresfesten for ham, var det, fordi de anbragte »et kunstigt Skel mellem Folketaleren og Folkesangeren Jeppe Aakjær. Man fejrer den sidste, mens man fanatisk og kronisk hader den første« (c.61-62). En ærkekonservativ kritiker så klart dette kunstige skel og tog af samme grund skarpt afstand fra festen. I hans øjne var Aakjær slet og ret »en aandelig Plebejer«, og det var »forargeligt« og »uforsvarligt«, at man hylkede en agitator, der optrådte »med en

Plumphed, en Selvgodhed, en Hadefulness som den, Aakjær atter og atter har lagt for Dagen«. Som lyriker var han god, men han var dog slet ikke i en kategori, som retfærdiggjorde en hyldest af de dimensioner, der blev ham til del. Kort sagt: »Misforholdet mellem Fest og Genstand« var ... latterligt (*Nielsen, Harald* 135-136). (Se: *MH/Brix/Buchholtz c/Bukdahl a/Friis/Gandrup a/Geismar c/Gelsted/Kristensen a/Nielsen, Harald*)

6. »Alt mit Liv har været Agitation«

- Jenle-festerne og Aakjærs sociale engagement

»Af Folket vi kommer, til Folket vi gaar: *dets* Lykke skal være *vor* Lov!«
(»Den revolutionære Student«)

»Naar jeg skal prale, saa vil jeg sige, at det er sgu mig, der har indledet alle disse Friluftsskuespil og Friluftsmøder ... de er alle kommet siden, Rebild-Festen, Høhøj-Festen, Sommerstævnet paa Daugbjerg Daas og alle de andre ...« (Aakjær, PO 10.5.1928). Forståeligt nok var Aakjær stolt af de Jenle-fester, han holdt 1910-1929, men han har nu ikke ret i, at han var skaberen af friluftsmøder. Alle-rede i forrige århundrede sammenkaldte Blicher til folkemøder på Himmelbjergget, og samtidig med Aakjær startede Skjoldborg i 1910 sine Dynæs-fester. I 1913 blev husmandsdigterens møde besøgt af 15.000 mennesker - det dobbelte af hvad Aakjær nåede op på i 1920 - og ved den lejlighed formulerede Skjoldborg alle sande folkefesters formål (*Larsen* 417): »Disse Møder er et Fornyelsestegn i vort Folk. Det er Underklasserne, som nu træder frem og genføder Landet, saaledes at der til Slut ingen Underklasse bliver. Vi Folk fra Hytterne drager en stor Kæde, hvori vi optager alle de hidtil glemte. Vi forvandler vort Folk til et Adelsfolk fra Bunden«. Den 1.8.1926 talte Aakjær på Daugbjerg

Daas om Blichers Himmelbjerg-fester, og han gav ved den lejlighed sit bud på, hvorfor man kalder folk sammen fra nær og fjern (SFH 1.66):

»Hvad nu disse vore første Folkefester dér paa Himmelbjergget angaar - var det saa ikke et genialt Indfald i en ellers formørket Tid - én Gang om Aaret, naar Kløveren duftede og Landskabet duvede af modnende Rug, da at kalde paa den i Dagens Stræb bøjede Almue, eller den jyske Bonde, løfte ham disse 500 Fod over Havfladen og lade ham gennemlyse af Samtidens højeste Intelligens og Kultur? For det var jo den Tanke, der foresvævede Steen Blicher. Det skønne Samlingssted, Himmelbjergget, stod for hans Blik som et Forklarelsens Bjerg, hvor det danske Folk for en Dag skulde staa Aasyn til Aasyn med alt det i Nationen, der var Fremgang i, for derpaa at gaa rankere ned, end de var kommet derop. Skulde det ikke være ethvert godt Folkemødes Maal [...] at vi gik rankere hjem end vi kom herhen!«

»Bjergmand, Bjergmand, er du derind«

Aakjær startede ikke uden videre med at afholde storstilede folkefester. I sommeren 1908 forestod han to sammenkomster i Aakjær og på Jenle, som kan betragtes som forløbere for de efterfølgende Jenle-fester.

Markfesten i Aakjær 12.7. var meget stemningsfuld. På denne varme sommerdag samledes 3.000 mennesker fra hele

Fjends på Laust Laursens gård i Aakjær, hvor initiativtageren Aakjær glad tog imod. Arrangementet startede kl. 16 med, at en procession på 3-400 mennesker under musikledsagelse marcherede til Kaphøje, hvor Aakjær afslørede en mindesten for sine forældre: »Stenen blev afdækket og samlede for Eftertiden om sig en tæt Skare, der med kroget Ryg og Øjnene paa Stille stod og raadede dens Runer«.

Stenen, som endnu står på højen, har indhugget forældrenes navne og versene: »Her vendte Fa'r sin Plov/aa, saa mangel, mangel Gang/naar Graalærken højt over Sandmarken sang./Her gik min stille Mo'r i sin grove, graa Kjol'/og saa med tynget Blik mod den synkende Sol./Thi sætter Eders Søn denne liden graa Sten/til Minde om en Færd, der som Duggen var ren«. Om disse »underfuldt skønne Vers« fastslog *Schmidt* uden betænkning: »Et skønnere Mindevers af en Søn over sine Forældre kan vel næppe tænkes« (d.35 & a.132). Teglborg, som var til stede ved markfesten, tilsluttede sig fuldtud denne dom (SF 11.7.1958): »Skønnere ord har ingen bondesøn sagt om sine forældre«. Mindeordene er gripende i al deres uprætentiøse enkelthed (*Rode* 151): »Det Digt fortjener sin Granit. Det er let og tungt som et Suk; men trods sin ydmyge Skælven er det Stenstil. Hvad her er samlet af plastisk Billedvirkning er vidunderligt. Vi ser den Far og Mor, og vi føler Slægternes Gang og de tungt henskriddende Tider. Her er Landet og Lærken, den dugfriske Morgen og den vemodige Kvæld. Det digt adler sin Sten, og den Sten adler sit

Digt«. I komprimeret form beskriver versene et fordringsløst forældrepars livslange slid. Faderen indfanges i selve arbejdssituationen, mens vi ser den »stille« moder skuende mod solen »med tynget Blik«. Hun tænker måske på, om de nu også kan svare enhver sit og klare dagen og vejen. Fattigdommen udgør selve pulsslaget i deres liv, og derfor er mindestenen også »liden« og »graa«. Den grå farve går igen i flere nuancer - grålærken, sandmarken (som er grå), den grå kjole, den grå sten - og *Bay* spurgte engang Aakjær, om versenes »graa Tone« udsprang af »umiddelbar Inspiration«, hvortil han svarede (8): »Det var Oplevelse [...]. De gamles Liv var mestendels graat i graat«. Ved markfesten talte han iøvrigt næsten ikke om sine forældre. Så få var ordene (SV 4.554): »Det var ærligt slidende Folk, der tilfulde besad de danske Bønderfolks Kjærlighed til og Trofasthed mod deres Jord«.

Efter afsløringen af mindestenen talte Aakjær, A.C. Andersen og Rambusch: »Det var Smaafolks Sag, der taltes her, og Ordene formede sig ofte som tunge Kølleslag mod Overklassen, mod det Regimente, der af Egenkjærlighed sætter Hensynet til Smaakaarsfolk til Side«. Aakjær lagde absolut ikke bånd på sig selv: »Det skal være en af mine Opgaver - jeg, den bondefødte - at prædike Had og Mistro til den Stand, der havde mine Forfædres Skjæbne i sin Haand og gjorde den saa haard. Den danske Godsejerstand har hærget dansk Jord som en Ulvflok, saa langt vor Historie naar. [...] Nej, mine Tilhørere, Godsejere, det er Folk, der skal nær til Ilden, om der skal

Jeppes Aakjær ved den tungt henskriddende Karup Aa.

komme noget Fedt af dem!» Tilhørerne modtog Aakjærs tale med stærkt bifald, mens »Skive Avis« affærdigede den som »grov og dum«, »ondsindet og løgnagtig«.

Ovenpå den åndelige føde trængte man til noget at styrke sig på: »Madkurvene kom nu frem. Og hvilket stolt Syn at skue ud over den store Festplads. Paa Højene, Markerne, - overalt saa man gamle og unge lejrede i Græsset omkring Madkurvene og ivrigt diskuterende Talernes Ord. Efter at Tyggeorganerne havde meldt Pas, fik man som en Slags Dessert nogle muntre Numre af Sangforeningen«. Herpå kørte en række vogne »belæssede med skønne Aakjær-Høstpiger i hvidt« frem, og »i en lang broget Række med en gevaldig Hale af nysger-

rige Mennesker og en Støvsky saa lang som et ondt Aar efter sig rullede Vogne ad Vejen til Trandum Kirkebro«. Lænet op af broens rækværk reciterede Aakjær digtet »Min Fødeby«: »Det var skønt at høre, - og underligt at se alle disse tavse Mennesker; og medens Aaens stille Vand fortsatte sit evige Løb, fyldte Digtets skønne Poesi de mange Menneskesjæle med et Pust af Livets forunderlige Skønhed«. A.C. Andersen har beskrevet scenen i højstemte vendinger (*Schmidt* d. 37-38): »Landskabet besjælede Digtningen, Digtningen besjælede Landskabet. Og Menneskenes Sjæle blev synlige. Ansigterne forvandlede sig til Aasyn. [...] Et naturelskende Folk festede i Naturen i Pagt med Folkets Digter«.

Med sang og dans fordrev man tiden frem til midnatstimen: »Endelig var Kl. 12 og alle stimlede sammen om Kæmpehøjen, hvor Bjergmanden skulde stige op. Nogle Raketter fo'r hvislende op mod Himlen ligesom for at bebude det spændte Øjeblik. Og Bjergmanden kom. Nogle drenge [heriblandt Aakjærs søn Svend] med Fakler fo'r rundt om Højen, medens de raabte: »Bjergmand!« »Bjergmand!« og allerbedst som de raabte og svang Faklerne, stod Bjergmanden der, denne Kæmpehøjens Beboer med det lange, hvide Skæg og Nissehuen, og han fortalte os nu om Livet i Højen og om sin Bedstefa'r, der boede i Daughjerg Daas«. Bjergmanden, som fremførte Aakjærs »Bjergmands-Snak«, blev spillet af skuespilleren Valdemar Maes. Festen afsluttedes med, at alle en sidste gang råbte hurra for Aakjær. Så drog man glade i sindet hjemefter: »Da vi igen sad paa vor Cykle, var det med den bestemte Følelse virkelig at have tilbragt en fornøjelig Dag og at vi sent vil glemme Jeppe Aakjærs Markfest« (de lokale Skive-aviser 13.7.).

»Kvindevalgret«

Mødet om kvinders valgret 26.7. var mindre spektakulært, men det blev til gengæld holdt på Jenle. Det kom i stand, fordi Nanna var forkvinde for »Midtsallings Kvindevalgretsforening« fra 1907 til 1915 (foreningens opløstes i 1915, hvor kvinder fik valgret). Vejret var meget dårligt, og da det begyndte at tordne og regne ved 16-tiden, blev mødet udskudt en time. De 300 fremmødte spredte sig i ventetiden (SA 27.7.): »nu brød

der et Uvejr løs saa voldsomt, at man ikke i Mands Minde har kendt noget lignende. Det var, som alle onde Dæmoner havde samlet sig over Jenle. En vild Orkan rejste sig, og i et Nu stod Himmel og Jord i et, medens en skybrudlignende Regn styrtede ned, Lynene glimtede og Tordenen buldrede. [...] Store Isstumper, omtrent som Dueæg, styrtede ned«. De mest forudseende søgte tilflugt i laden, »og her blev de vidner til, at en veritabel skypumpe løftede en tyrekalv og formelig smed en halmstak hen over laden«. Et stykke af det nye tegtag på Jenle blæste ned, så det var måske ikke så sært, at den unge pige i huset bagefter sagde til Nanna: »Det var Herrens straf over Aakjær« (SVB 25.2.1961). Vorherre var åbenbart imod, at kvinder skulle have valgret! Da uvejret var drevet over, drog halvdelen af de fremmødte straks hjemefter, mens resten samledes på plænen foran hovedbygningen, hvor Aakjær beværtede med sodavand og wienerbrød.

Efter disse mange fortrædeligheder sang man Aakjærs sang »Kvindevalgret«, hvori han spår, at kvinder snart vil blive politisk myndige: »Agnete, vær vaagen, det rinder mod Dag,/snart Havmanden slipper sit kvælende Tag!« Herefter tog Johanne Rambusch ordet, og fra trappen foran hoveddøren deklamerede hun: »Kvinderne burde organisere sig, og som Motto for deres Forening kunde de sætte: Mænd deres Ret og ikke mere, Kvinder deres Ret og intet mindre«. Også Aakjær fandt i sin tale »Kvinden og Grundloven«, at hunkønnets krav om stemmeret var »lige saa

JENLE-FESTERNE:

Forløberne >

12.7.1908: Markfest i Aakjær - 3.000 deltagere

Aakjær: »Markfest i Aakjær« (SV 4.550-555)

Aakjærs vers på mindestenen over hans forældre (SV 1.266)

Forfatteren A.C.Andersen: Om klasseforskelle

Dr. Sigurd Rambusch: Om klasseforskelle

Digt: »Bjærgmands-Snak« (SV 1.271-276)

26.7.1908: »Midtsallings Kvindevalgretsforening« mødtes på Jenle - 150-300 deltagere

Aakjær: »Kvinden og Grundloven« (SV 4.379-386)

Fru Johanne Rambusch: Kvinder skal have stemmeret her og nu

Digt: »Kvindevalgret« (SV 1.284-285)

Jenle-festerne >

10.7.1910: 4.000 deltagere

Aakjær: »Hytter i alle Lande« - Forén jer husmænd

Redaktør H.P.Hansen: Om husmændenes problemer

Sang: »Til Sallings Husmand« (SV 2.60-61)

Artist: Saxtorph Mikkelsen

23.7.1911: 3.000 deltagere

Aakjær: »Herremænd« (SV 4.407-419)

Folketingsmand F.J.Borgbjerg: Dansk politik siden 1901

Artist: Saxtorph Mikkelsen

14.7.1912: 4-5.000 deltagere

Aakjær: Velkomsttalen til P.Munch fremkalder »Andersen Nielsen-Kampagnen« (PO 20.7.1912)

Dr.phil. P.Munch: Bonden og Grundloven
Redaktør H.P.Hansen: Socialismen og kristendommen

Sang: »Sang til demokratiet« (SV 2.85-87)

Artist: Johannes Fønss

20.7.1913: 3-4.000 deltagere

Aakjær: »Debatten rejst!« - Fuld religionsfrihed (PO 29.7.1913)

Folketingsmand K.M.Klausen: Begejstring for ungdomsskolen

5.7.1914: 3-4.000 deltagere

Aakjær: »Herremandsvældet og dets følger« (Social-Demokraten 6.7.1914)

Folketingsmand Ivar Berendsen: Landstingets omdannelse, almindelig valgret

Redaktør H.P.Hansen: Kristendom og socialisme

3 sange:

Thøger Larsen: »Danmark nu blunder den lyse nat«

Martin Andersen Nexø: »Snart er Dagen inde«

Aakjær: »Landarbejder-Sang« (SV 2.103-105)

Artist: Johannes Fønss

(Forståeligt nok var Aakjær ovenud lykkelig for Larsens sang. Nanna fortæller (Fyns Venstreblad 29.12.1940): »Aakjær var senere meget glad for denne Sang. Han sagde: Havde jeg ikke opfordret Thøger til at skrive den, havde vi maaske ikke faaet denne dejlige danske Sommer-Sang«)

1.8.1915: 600 deltagere

Aakjær: »Danmarks nye forfatning og freden« (PO 2.8.1915)

Indenrigsminister Ove Rode: Om det arbejde der må udføres i fredens tjeneste, når krigen var omme

Sang: »Sej mæ, ska vi mej i Kri?« (SV 2.116-117)

9.7.1916: 4.000 deltagere

Aakjær: »Hedens Fredning« (SV 4.479-490)

Landbrugsminister Kr.Pedersen: Jordspørgsmålets løsning

Møller P.Hermansen: De fattige og undertrykte

Artist: Johannes Fønss

8.7.1917: 3-4.000 deltagere
Aakjær: Velkomst til Stauning
Minister Thorvald Stauning: Om krigen og
fredsarbejdet (Social-Demokraten 9.7.1917)
Sange: »Historiens Sang« og »Fred« (SV
2.161-163 & 156)
Artist: Johannes Fønss

14.7.1918: 4-5.000 deltagere
Aakjær: Nørrevejles historie
Velkomst til Ove Rode (Lemvig Dagblad
17.7.1918)
Aakjær fortæller om sin politiske udvik-
ling (SF 15.7.1918)
Indenrigsminister Ove Rode: Demokrati
imod tvangsstyre (SF 15.7.1918)
Artist: Johannes Fønss

1919: aflyst (Nanna Aakjær havde brækket
sit ben)

1.8.1920: 7-8.000 deltagere
Aakjær: Velkomst til H.P.Hanssen (SFH
5.166-170)
Sønderjydernes fører H.P.Hanssen: Om
nordslesvigernes tunge skæbne under krigen
og genforeningen (SF 2.8.1920)
Aakjær: Om Blicher og E Bindstouw
Sang: »Goddaw Ijen« (SD 2.301-303)
Artist: Johannes Fønss

10.7.1921: 4-5.000 deltagere
Aakjær: »Bismarck flyttes«, hvad består i et
samfund, hvad synker i grus?
Forfatteren Johan Skjoldborg: Dansk folke-
oplysning
Artister: Johannes Fønss og Fru Harriet Wen-
delhaven

9.7.1922: 2.000 deltagere
Aakjær: »Bonden og Korporalen« (PO
20.8.1922)
Om dødens høst (Fyns Venstreblad
12.7.1922)
Statsrevisor Carl Slengerik: Om vort militær
Artister: Johannes Fønss & Ayoë Willumsen

8.7.1923: 2.244 betalende deltagere
Aakjær var enetaler: »Ny og gammel
Fædrelandskærlighed« (PO 2.8.1923)
Artister: Johannes Fønss og Albert Luther

6.7.1924:
Aakjær var enetaler: »Historiske Spøgel-
ser« (Social-Demokraten 7-8.8.1-924)
Artister: Johannes Fønss, Albert Luther og
Willumsen

5.7.1925: 5.000 deltagere
Aakjær: »Om Klassepolitik« (Social-De-
mokraten 6.7.1925)
Justitsminister K.K.Steincke: Politik og
kultur
Oplæsning: Harald Bergstedt
Artister: Johannes Fønss og Willumsen

25.7.1926: 2.000 deltagere
Aakjær: »Lyssyn og Sortsyn« (PO
29.7.1926)
Socialminister F.J.Borgbjerg: Dansk politik
1901-26
Artister: Albert Luther og Edith Dam

1927-1928: aflyst (Aakjær var syg)

14.7.1929: 2-3.000 deltagere
Aakjær: »Det nationale og det sociale«
(SFH 6.152-156)
Forsvarsminister L.Rasmussen: Går ind for
afrustning
Forfatteren Johannes Buchholtz: Advarer
imod pessimisme
Artist: Albert Luther

selvindlysende som Guds Sol«. Kvinder var »skammelig forbigaet« i Grundloven - »Valgret til Folketinget har enhver uberygtet *Mand*« (§ 30) - og det må nok siges at være »en dristig Tanke saadan uden videre at overspringe Halvparten af Menneskeheden«. Kvinders valgret og aktive medleven i politik ville betyde en sejr for pacifismen: »Naturkvindens og Bondekonens ædlestes Instinkt er Moderfølelsen; hun vil trods alt se sit Afkom, Barnet, Individet, bevaret. Kvinden har ligesom mere Respekt for Mennesket end Mændene [...]. Lad os da i denne store Sag ta' Kvinden med paa Raad; lad Mændene hjælpe hende til politisk Valgret. Til Gjengæld skal hun hjælpe Mændene til at afvæbne! [...] »Ned med Vaabnene!« lad det blive Kvindernes Feltraab, naar de en Dag er blevet politisk myndige«. Efter talerne serverede Aakjær øl og kager, »hvilket Tilbud modtoges med almindelig Glæde« (SA 27.7). Herefter var mødet slut.

Jenle-festernes forløb

De to arrangementer i juli 1908 havde givet Aakjær blod på tanden, og i 1910 besluttede han sig for »at blæse i Gjal-larhornet og sammenkalde Folket til Fest i en af sine Bakkeskraaninger ved Engen paa Limfjordens Bred« (*Larsen* 419).

Lige fra starten vandt Jenle-festerne stor tilslutning, og i 1912 skrev »Politiken« (15.7): »Jenlefesterne har allerede vundet Ry i Salling. Ved dem siges Ord, djærve og hvasse, Frisindets Ord, der lyser op og huskes Aaret rundt i det ellers saa fede og moderate Salling«. *Schmidt* noterer, »at det møde, der oprindeligt var

skabt af Aakjær og H.P.Hansen, Skive, som en Husmandssammenkomst for Salling« allerede i 1912 »havde udvidet sig til en storslaaet Fest for det ganske Salling og Fjends Herred« (d.41). (Hansen var redaktør af »Skive Social-Demokrat« 1910-23 og den socialdemokratiske arbejderbevægelses ledende mand på egnen). Årets Jenle-fest måtte man opleve næsten for enhver pris (Solvejg Bjerre, Fyns Venstreblad 29.12.1940): »Festen var en fast Del i Sallingboens Tilværelse. Naar Karlene fæstede sig for Sommerhalvaaret, traf de forud Aftale om en Fridag, enten Ret til at tage til Jenle-Fest eller paa Dyrskue. Festen var enestaaende i Landet. Aakjær vilde, der skulde være noget for enhver - Gynger, Telte, Sang, Foredrag og Dans«. Ikke så sært, at festdeltagerne altid var i godt humør (Nanna, SF 3.7.1946): »Saa lyse og skønne, saa fulde af elskeligt Sindelag og sundt Humør staar disse Fester for mig«.

På trods af at Aakjærs gård set med fynske og sjællandske øjne lå uendeligt langt borte blev Jenle-festerne efterhånden ikke blot en lokal men også en national begivenhed (Harald Bergstedt, PO 6.7.1925):

»Vejen til Jenle er lang. Vi skal ind i det dybeste Dybe af den danske Provins, bort til det fjerneste Fjerne fra de københavnske Litterater og deres religiøse Bekymringer. Op til Langaa følger vi Hovedruten. Saa gaar en Bilinie ind over Heder og Tørvejord op til Skive. Derfra gaar en ny Stikbane op i Sallingland, hvor vi staar af ved den lille *Jeberg* Station. Ad trivielle Veje og Vejslyngninger gaar Farten ud i Ensomheden, fra Amtveje ind paa Privatveje, fra Privatveje ind paa Biveje. Saa staar der med ét to store, grove

Stenblokke paa hver Side Vejen, hver med sin Verselinje: »Mæ aa min Broer/viser Vej til Jenle Goer«. Saa klarer vi den sidste Svingning af Vejen lige op til Jenlegaard, foran et pragtfuld Panorama, det skønneste i Danmark, et Limfjordslandskab med Pynter og Odder - dybtneede og langtborde - med flimrende Vande og flammende Sol. Og ned fra Trappen kommer »Jepp« - sindig og sej, og graa i Parykken og byder »Walkommen til Jenle«.

Når folk fra alle egne af landet valfartede til den afsidesliggende gård i Salling, var det både for at se girafferne og for at indsnuse den stemningsfulde atmosfære (Nanna, SF 25.2.1961): »fra nær og fjern kom folk for at se og høre rigets store mænd. Det var jo før film, radio og fjernsyn gjorde mødet med de kendte ansigter til noget dagligdags. Man kendte kun lederne, idealerne - eller de arge fjender - fra aviser og bøger. Her saa man dem i kød og blod, tolkende de emner, der var tidens og dagens. Det var oplevelser, som de, der var med, aldrig glemmer«. Politisk stod mange af deltagerne nok til venstre for midten. En »lun sallingbo« fortalte i hvert fald Vagn Raahede (*Danelund* b.42): »Mi får send mæ ue te Jenlevej mæ blyant å papir. A sku slå en streg, hver gång der gik jen forbi med skjæg. - Så kund han følle mej i, huer manne sjosjalister der war mej te æ!«

Det siger sig selv, at et så stort arrangement som en Jenle-fest krævede omfattende forberedelser, som startede adskillige uger inden, den blev afholdt. »Den Mand, der arrangerer Fest for andre, har det ikke altid saa festligt!«, udtalte Aakjær et år, hvor problemerne tår-

nede sig op (SA 4.7.1923). Alle på gården havde deres særskilte arbejdsopgaver, som de udførte til punkt og prikke. Nanna havde sin store del af æren for, at alting klappede, og Aakjær takkede da også sin kære hustru i et brev 16.7.1914 (*Bjerre* h.83-84): »en Dag som »Jenle-festen«, da røbes det ret hvad Krummer der er i dig. Da kommer alle dine kjæreste Egenskaber til udfoldelse. Den Dag vilde ikke mange gjøre dig efter. Da er hele dit Hjem og dit Bord et festligt Digt, ja, en Hymne til Ynde og Takt og Gjæstfrihed«. Også Solvejg og Esben måtte tage deres tørn: De skulle male havebænkene og vaske charabancen. Den eneste, der absolut ikke måtte forstyrres, var Aakjær, for han arbejdede jo på sin tale. Hvileløs gik han rundt oppe i sit arbejdsværelse, hvor han deklamerede passager fra sin tordentale til det danske folk. Tit var han så højroestet, at han kunne høres viden om. Som regel blev han færdig i god tid, og så trak alle på gården et lettelsens suk.

Specielt den sidste uge op til festen var hektisk (Nanna, Fyns Venstreblad 29.12.1940): »en hel Uge i Forvejen arbejdede Haandværkerne paa Jenle. Der blev tømret og snedkereret, og Elektrikerne gik og puslede. Der var jo forskellige Lysarrangementer paa Festpladsen, og det var ikke saadant at faa lavet i orden. Nede paa Stranden var der anbragt de store Tjæretønder, som ud paa Natten blev sat i Brand, og det var et straalende smukt Syn«. Der blev også bygget en midlertidig landgangsbro til de mange, der ankom til festen ad søvejen.

Et par dage inden festen ankom en ko-

gekone fra Skive, som skulle sørge for forplejningen til de 20-30 gæster, der hvert år boede et par døgn på Jenle (Bjerre a.110): »man inviterede dem, man gerne ville se, og handlede ud fra en suveræn foragt for rumforhold - der var hjerterum, og de, der skulle med, kom med!« Blandt stamgæsterne var Thøger Larsen, Johannes Buchholtz, Johan Skjoldborg, Nicolaisen, Georg Saxild og Tovborg-Jensen. Flere af de overnattende gæster ankom samlet med lørdagsaftentoget til Jebjerg, hvor Aakjær lod dem afhente i sin charabanc. Når de røde heste Frits og Frans i rask trav kørte ind på gården med de forventningsfulde gæster mageligt bænked, stod værtparret og dets to børn og bød dem velkommen. Og så kan det ellers nok være, at snakken gik lystigt, inden man gik til ro.

»Men hvor i Verden huser De da dem?«, blev Nanna en gang spurgt, og hun svarede: »Aa, alle Vegne. Men jeg maa dog hævde, at hver har en Seng!« (»Verden og vi« 1919). Ét år skulle hun skaffe hele 42 sengepladser! Karlekamrene blev inddraget til gæsteværelser, og karlene måtte nøjes med ladens høstakke. Møllen husede 7 personer: 5 forned og 2 foroven. Thøger Larsen havde fast plads i »Hatten« og blev af samme grund kaldt »mølleren«. Underboerne, der talte så prominente gæster som A.C.Normann, Jens Bjerre og Svend Aakjær, kaldte han sine »møllersvende« (de var jo *under* ham). Som oftest fik hverken mesteren eller svendene meget søvn (Solvejg Bjerre, Fyns Venstreblad 29.12.1940): »Thøger Larsen fortalte Eventyr

og Historier hele Natten, og først om Morgenen, naar de kunde høre Far rive Gangene, faldt Møllens Beboere i en tryk Søvn«. Lemvigdigteren forstod givetvis at værdsætte »Hatten«s panoramiske vue (PO 20.5.1934): »Naar han om Morgenen laa og røg sine 2-3 Cigarer før Morgenkaffen, havde han den prægtigste Udsigt forbi Knudshoveds skovklædte Skrænter udover Fjorden, hvor Fiskerne dukker op i Morgendisene«. De gæster, der trods al opfindsomhed ikke kunne skaffes sengeplads til på Jenle, blev indlogeret enten hos en nabo eller på Nørgaard.

Jenle-festerne, som altid blev holdt på en søndag i juli (i 1915 og 1920 dog 1.august), startede først kl. 16 (efter kirketid), men deltagerne tog allerede hjemmefra ved middagstid (SF 2.8.1920): »I de første Eftermiddagstimer drog Folk i en ustandselig Strøm ad Jenle til. Baade fra Sø- og Landsiden kom de i store Skarer. Fra Salling og Fjends, Mors og Himmerland, ja langt længere borte fra strømmede Gæster til. Jenles nærmeste Omgivelser var som en eneste stor Park for Cykler, Biler og Hestekøretøjer. Og ude i Vigen laa en større Flotille af Baade«. En mark var reserveret til vognplads og tøjrplads for heste, og stalden var afsat til cykler. Aakjær og hans gæster spiste middag med rødvin til kl. 12, så de var allerede i højt humør, inden festen startede. Ja, nogle mente sågar, at Stauning var halvfuld, da han holdt sin tale i 1917! Når tiden var inde, blev der ringet med klokkekneblen, og en del af deltagerne marcherede under musikledsagelse fra pladsen foran stuehuset ad

Bådene lægger til. Der er Jenle-fest! (1917).

flagalleen ned til festpladsen ved stranden. De fleste havde dog allerede på egen hånd fundet ned til festpladsen (SS 2.8.1920): »Det er kun Arbejderne fra Skive, man faar til at gaa i Procession. Landboerne har ikke »Smag« for det.« »Skive Social-Demokrat« havde en ret speciel udlægning af processionen (24.7.1911):

»Rundt paa Engene vankede ikke muntre Stridshingste, men adstadige jyske Heste og brogede Stude. Da svingede 14-15 røde Faner, fulgt af et Par tusinde Mennesker til Socialistmarchens Toner om Hjørnet af Skoven og Pokker tog Studene. Dette er symbolsk. Som Musikken og de røde Faner for en Stund forjog Studene fra de fede Græsgange, saaledes vil Arbejds Armee efterhaanden forjage Herremændene og Kapitalisterne fra Samfundets rigt dækkede Bord!«

Ikke uventet mente avisen, at »det er de røde Faner, der giver Kuløren; hvis engang de udebliver, skrumper Processionen ind til en lille Klat Mennesker, der sjosker afsted« (9.7.1917). Når alle var nået frem til festpladsen, blev de røde faner opplantet foran talerstolen, og den stemningsfulde fest kunne tage sin begyndelse i Danmarks måske smukkeste omgivelser (SS 24.7.1911): »Dejligere Festplads end ved Jenles Strand, under de purlbevoksede Skrænter og Skovene paa begge Sider, findes der ikke i Danmark. Denne Sammensmeltning af Fjorden, Engene, Skoven, Bakkerne og Heden og saa, som Toppen paa denne Naturrens Kransekage, den smukke Gaard Jenle i Baggrunden, er der intet Steds

Aakjær på talerstolen ved en Jenle-fest.

Mage til«. Bakkesskråningen gav mindelser til et græsk amfiteater.

Man startede med en fællessang, der ofte var skrevet specielt til lejligheden. Så bød Aakjær velkommen, hvorefter først den indbudte foredragsholder og derefter han selv besteg talerstolen. Tit talte de om det samme emne. Værtens tankevækkende, skarpe og samtidig humoristiske tale bragte altid »den alvorligt lyttende Forsamling til at stormle eller storle, for at tale Bjørnsonsk. Det sang i Luften fra Jeppe Aakjærs Hammer, Øksehug og Køllesving mod falske Guder, og den nationale Gemenhed i Hof- og Statskalenderen« (Bønnellycke, PO 9.7.1923). Med »flagrende Haarmanke« slog han et slag »for de Smaa i Samfundet og i Særdeleshed for den danske Husmand, altid baaret af hans

Livsvirkes og Dignings Grundtone om Folkets Lykke, der skal være vor Lov« (Fønss b). Ind imellem talerne stod indbudte sangere for underholdningen. Især operasangeren Johannes Fønss (»Fønsebassen«) gjorde altid stor lykke, og Aakjær forærede ham da også én af sine bøger med denne dedikation (Fønss b): »De var vor kæreste Jenlegæst -/De kom til Fest, og De skabte Fest«.

Når talerne og sangene var overstået, kom der gang i de medbragte madkurve. Efter at den værste sult var stillet, gik mange af de ældre festdeltagere hjem, thi sommernatten stod i de unges tegn (SS 24.7.1911): »Latter og Skæmt overalt og oven over det hele en Himmel saa ren og blaa, og en Luft saa ren, at alt i Naturen frydedes«. Der var nok at tage sig til: På stranden var der restaurations-

telte, iskageboder, kraftprøver, lykkehjul, gynger o.m.a. De modigste skulle absolut op i Aakjærs udsigtstårn - det kostede penge - de mindre modige nøjedes med at bestige den illuminerede mølle - det kostede også penge. Mange nøjedes med helt gratis at lege tagfat i de naturskønne omgivelser. Vandhundene pjaskede i Astrup vig, mens svingpjatterne slog sig løs i to store dansetelte (SS 9.7.1914):

»Dansen! Det lykkedes næsten Festkomiteen at forhindre Ungdommen i at danse Tango; det var Musikken forbudt at spille nogen Melodi, der kunde vrikkes efter, men Musikerne maa enten ikke vide, hvad Tango er, eller mene, at det i vore Dage hører til ved et Bal at danse denne sjofle Dans, i hvert Fald opdagede Festkomiteen henimod Midnat, at der vrikkedes ganske gemytlig i begge Dansetelte, og saa blev der stoppet for den Melodi. Vi skal ikke have det liderlige københavnske Bourgeois Simpelheder plantet ud ved vore folkelige og sunde Fester paa Jenle«.

Alkohol var strengt forbudt - »berusede Personer vil blive bortvist fra Festpladsen«, stod der på de trykte programmer - så man måtte nøjes med kaffe, der til gengæld blev konsumeret i spandevise.

Mens de unge badede, legede og dansede fortsatte Aakjær og hans gæster festen indendøre. Nogle år var op imod 80 mennesker samlet i hans tætpakkede stuer til et højt værdsat tag-selv-bord. Overalt enten stod eller sad folk og spiste, mens de diskuterede talerne og sang Aakjær og Bellmann. Ud på aftenen samledes alle påny på festpladsen, hvor Aakjær læste op af egne værker. Festen sluttede omkring midnat ved, at der blev sat ild til trætønderne »ved de skærsom-

mernatsslumrende Vande« (PO 6.7.1925) samtidig med, at der blev afholdt et gigantisk fyrværkeri. I sandhed et storslået syn (Nanna, Fyns Venstreblad 29.12.1940): Det »kostede mange Penge, men det skal havde været et meget smukt Syn, særligt ude fra Fjorden, at se Fyrværkeriet over Festpladsen og Tjæretøndernes klare Flammer, der slog mod Himlen. Aakjær var en enestaaende Festarrangør og en enestaaende Vært«.

Mandagen var præget af »lettelse og munterhed«. Nu var festen jo lykkeligt overstået, og Aakjær var alene med sine stamgæster (*Bjerre* h.90): »morgenbordet stod dækket fra 8 til 11, folk kom når det passede dem, det var frit og utvungent altsammen, man gjorde, som man lystede. Nogen gik tur, andre gik i vandet eller roede en tur i båden, men de fleste foretrak at lejre sig i den store høstak, der hvert år ved festens tid blev sat ved flagstangen på plænen foran huset, hvor man alt efter temperament dansede eller diskuterede«. De mange fotografier af kendte mænd og damer i høstakken er dagen-derpå-billeder. »Hvis jeg var pave, så ville jeg fanden tud' mig give syndsforladelse, så hele jorden skulle boble i synd«, deklamerede Thøger Larsen en gang fra høstakken (*Bjerre* h.92). I løbet af mandagen og tirsdagen tog gæsterne afsked med det gæstfrie værtspar. Hvis de ikke var rejst allersenest om onsdagen, »cyklede far af sted, kun mor vidste hvorhen. Senere har jeg forstået, at det mest gjaldt landsarkivet i Viborg, hans kæreste arbejdsplads næst efter Jenle. At værten forsvandt var et præj om, at nu var *den* fest forbi. Og

nu glædede far og mor sig til de gode hverdage« (*Bjerre* h.93).

Jenle-festernes økonomi

Ved indflytningen på Jenle i 1907 blev Aakjær og Nanna medlem af »Socialdemokratisk Forening for Salling« som nr. 51 og nr. 52 (Nanna var det første kvindelige medlem overhovedet). Foreningen, der var blevet stiftet i Jebjerg i efteråret 1906, skiftede sidenhen navn til »Midtsallings Socialdemokratiske Forening«. Da Aakjær startede Jenle-festerne skete det i et tæt samarbejde med foreningen, der stod som garant for økonomien.

I de første år holdt tilslutningen til festerne sig nogenlunde konstant på omkring 4.000 deltagere. Under hensyntagen til situationens alvor - 1. verdenskrig brød ud i august 1914 - besluttede man i 1915 at afholde en fest helt uden procession, musik og dans. Fremmødet til dette reducerede Jenle-træf var så katastrofalt dårligt (kun omkring 600), at man allerede i 1916 genindførte musikken, dansen og hele pibetøjet - verdenskrig eller ej! Efter fredsslutningen i 1918 voksede festerne i omfang, og store udgifter nødvendiggjorde tilsvarende store indtægter. Nogle fandt, at der efterhånden blev udfoldet lidt for stor opfindsomhed i forsøget på at lænse folk for penge.

I 1920 blev pris-niveauet til årets Jenle-fest genstand for en hed debat. Konsulent Lindberg lagde for:

»Og til de Agerendes Ros maa siges, at de »gjorde deres bedste« for at trække flest mulige af beskidte Enkronesedler og nye 25-Ører til Jenle og Omegn, f.Eks. ved 3 Danse-

telte, Fabrik for Isvafler m.m.m. Angaaende Priserne skal i forbigaaende nævnes, at f.Eks. at faa en Cykel lånet op mod en Mur eller smidt i Hob paa Marken kostede Ejeren 50 Øre. En lille jydsk Sang af Jenle-Manden faldbødes paa Pladsen for 1,50 Kr., for en halv Flaske Øl, Skatteklasse 2, afkrævedes man 80 Øre, og jeg antager alle øvrige Priser stod i Forhold dertil. Adgangen til Festpladsen betales med 1 Kr.« (*Schmidt* d. 56).

Et par dage senere tilbageviste Andreas Pedersen, der var formand for festkomiteen, de fleste punkter i Lindbergs indlæg, men forinden var hans »Skarnbøtte« hældt ud i mange af landets aviser: Der var 2 og ikke 3 dansetelte på Jenle, det kostede 25 og ikke 50 øre at få cyklen parkeret, en halv flaske øl kostede 40 og ikke 80 øre, og det var en privat mand, som på eget initiativ solgte en Aakjær-sang for 1,50 kr. Endelig oplyste Pedersen, at »Midtsallings Socialdemokratiske Forening« financierede festen og derfor var »ganske alene om saavel Tab som Gevinst« (SVB 12.8). Aakjær gentog Pedersens tal i sit indlæg »Den lille Mand med Solsikkerne« (SVB 17.8). Om den krone, det kostede at deltage i festen, konstaterede han:

»For denne ene Krone hørte man to landskendte Talere og en anset Operasanger, desuden et Musikkorps paa 6 Mand, i Tilgift et Sanghæfte og ud paa Aftenen et stort Fyrværkeri - foruden fri Adgang til Skov og Strand. [...] Nej, slige Fester kunde slet ikke laves, hvis ikke al Tale og Sang blev gjort saa godt som gratis. Jenle ligger ca. to Mil fra nærmeste Købstad, alt skal føres derhen gennem dyre Fragtkjørsler«.

De mange smålige debatter om kroner og ører irriterede Aakjær grænseløst. For

ham var det den politiske vækkelse og ikke al udenomshurlumhejet, der var det afgørende, men overfladiske journalister og ondsindede læserbrevsskribenter gik tilsyneladende mere op i priser end taler, avancer end visioner! Tilsidst blev »festerne løssluppenhed for meget for Jeppe Aakjær, og fra og med festen 1922 overtog han selv arrangementet, der nu fik et mere kulturelt og dæmpet indhold« (*Yde Thomassen* b.9). Med ét slag blev han enearrangør og dermed også eneansvarlig for økonomien (SF 11.7.1923): »Han er en moderne Bondehøvding, som handler paa eget Ansvar«. Den bratte måde, hvorpå hans samarbejde med »Midtsallings Socialdemokratiske Forening« sluttede, var ikke uden dramatik. Et mangeårigt medlem af partiet, Otto Laursen, fortæller (SF 1989): »Dette samarbejde ophørte på et tidspunkt, vistnok 1921, da der opstod visse uoverensstemmelser mellem Aakjær og den daværende formand. Han fik gennemtruffet, at Nanna og Jeppe Aakjær blev ekskluderet, en beslutning, de øvrige medlemmer af bestyrelsen fortrød og beklagede«. Foreningens protokol viser, at mange af socialdemokraterne bl.a. var stærkt utilfredse med, at Aakjær år efter år sikrede »Historisk Samfund for Skive og Omegn« en andel i overskuddet fra festerne (SF 15.7.1963). »Skive Avis« kommenterede bruddet med disse ord (10.7.1923): »Men et Aar blev man uenige, vistnok om Talerspørgsmaal, og Organisationen blev derefter paa en forholdvis pæn Maade hældt ud af Jenles Enemærker«. I 1923 holdt Socialdemokraterne deres egen fest - »den egentlige

Jenle-fest« - i Sløjtrupgaard Plantage, hvor foreningens formand direkte kaldte Aakjær en »Snydetamp«.

Aakjærs eksklusion kan tydeligt registreres i »Skive Social-Demokrat«s dækning af Jenle-festerne. Hvor bladet frem til 1921 lavede lange, positive rapportager, nøjedes det efter bruddet med korte, mavesure opstød. I 1922 forekom Jenle avisens udsendte medarbejder lidt for meget »a' la' Tivoli«, hvorpå han genoptog den prisdiskussion, der havde raset så voldsomt, da socialdemokraterne stod for festerne: »I et Par Telte kunde der faas Kaffe a 80 Øre pr. Kop plus Betaling for Servering, hvis man da ikke vilde nedstirres, og noget ganske almindeligt Smørrebrød kunde faas a 1 Kr. »Rundenom«« (10.7). Også året efter harcelerede avisen over priserne ved »den private aarlige Jenlefest«: »Der er næppe tvivl om, at Festen har givet dens Arrangør et klækkeligt Overskud. Det kostede 1 kr. at komme ind paa Festpladsen, det kostede 2 Kr. at have en Bil staaende, og vilde man op i Udsigtstaa-net maatte man atter bøde 15 Øre i Kassen. Var det ikke temmelig skrap« (9.2). I 1925 begravede avisen stridsøksen og genoptog tidligere tiders lovprisning af Jenle-festen, »hvor alt er saa ægte, saa naturligt og saa dansk. Det er Ægthedens rene og skønne Farver, som lyser En i Møde, hvor man end færdes paa Jenle« (6.7).

Den konservative »Skive Avis«, derimod, blev aldrig træt af at skrive om de »stramme Priser« (10.7.1923):

»Kom en Familiefader kørende i en beskeden Fordvogn (og det der var mange, der gjorde),

blev han først blokket for en Daler for at faa Lov til at lade sin Vogn staa paa Marken; dernæst skulde der erlægges 1 Kr. pr. Hoved, og fik Familien senere Lyst til at iagttage Udsigten fra Udsigtstaarnet, saa maatte Portemonixen atter op. Og Restaurationspriserne! De stod paa samme Niveau som paa Landets fineste Hotel: 1 Sodavand 35, en Dobbeltøl 50, en Kaffe med 2 Stykker »hjemmebagt« 75 Øre osv.! Jo, Priserne gav Festen et fornemt Præg!«

Med monoton forudsigelighed gentog avisen år efter år den samme kritik (3.9.1926): »Ren og skær Pengegriskhed faar ham til at arrangere Møderne, Entréen er 1 Krone, en Cykleplads koster 1 Krone osv. Alt i alt har Jeppe ved godt Vejr sikkert en Indtægt paa 7-10.000 Kr. af disse Møder. En pæn Skilling«. Avisen havde intet tiloverst for »den pengegridske Digter«, der ynder at tale om »vi fattige«, selvom »Kendsgerningen er, at Jeppe Aakjær er en meget formuende Mand, der absolut ikke til dagligdags paa Jenle er saa husmandsagtig« (3.9.1926).

Det må have krævet stærke nerver at fortsætte festerne på trods af al denne pengesnak! Men Aakjær gav ikke op, selvom fortjenesten i bedste fald var minimal. Under socialdemokraternes ledelse fra 1910 til 1921 svingede festernes overskud fra 635 kr helt ned til 100 kr, og under Aakjærs kommando fra 1922 til 1929 blev overskuddet så lille, at han kun lige fik sine udgifter dækket. Det var iøvrigt slet ikke hans mening at tjene på festerne, så et evt. overskud det ene år blev lagt til side til at dække et evt. underskud det næste. Om en fest blev en succes eller ej afhang nemlig i vid ud-

strækning af en faktor, han slet ikke havde indflydelse på: Vejret! Ikke uden grund startede han altid møderne med at omtale det lunefulde danske sommervejr (SS 2.8.1915): »Vejret er et stort Lotterispil, hvor vi har en eller flere Lodder«. Som født optimist nægtede han at se regnmuligheden i øjnene (SS 7.7. 1925): »naar vi fester, vil vi gerne, at Naturlovene skal sove«!

»Socialistiske Krigshyl paa Jenle«

Lige fra den allerførste dag, Aakjær gjorde sin entre i samfundsdebatten, var der kritiske røster fremme imod den provokerende måde, hvorpå han konstant blandede sig i alt mellem himmel og jord, og da han startede Jenle-festerne, tog kritikken selvsagt til.

De lokale Skive-aviser var tidligt ude. Allerede i 1911 noterede Møller, at der

Program
for
Sommerfesten
paa „Jenle“

Søndag den 1. August 1920.

Kl. 3: Deltagerne samles ved Gaarden.
Kl. 3 $\frac{1}{2}$: Almarscheres med Musik og Faner til Festpladsen.
Kl. 4: Taler af d'Hr. H. P. Hanssen Nørremølle og Forfatter Jeppe Aakjær.
Før, mellem og efter Talerne afsynges Sange.
Kl. 6-7: Spisning af medbragte Mådkurve.
Kl. 6 Dans paa 2 lukkede Estrader.
Kl. 7 $\frac{1}{2}$: Solosang af Hr. Operasanger Johs. Fønss.
Kl. 11 afbrændes et smukt Fyrværkeri.
Kl. 1: Festen slutter.
Paa Festpladsen forefindes Altholdsrestaurations samt forskellige Boder.
Der sælges Postkort à 15 Øre, Frimærker og Postkasse paa Pladsen.
Berusede Personer vil blive bortvist fra Festpladsen.
Festkomiteen.

Program for Sommerfesten paa »Jenle« (1920).

var »sat en bestemt politisk Etikette paa selve Festen«. De røde faner, den røde musik, de røde taler ... alt signalerede socialisme! Jenlefesten havde et umiskendeligt »politisk Partipræg, der nødvendigvis maatte berøve den Karakteren af en Folkefest. Thi ved en Folkefest

maa alle kunne føle sig som levende Deltagere; den maa ligesom favne dem alle og samle alle Hjerter og Villier i et fælles Brændpunkt«. I stedet for udglattende at tale om »Sommerfesten paa Jenle«, hvortil »Mænd og Kvinder fra By og Land indbydes«, burde arrangørerne

I genforeningsåret med H.P. Hanssen som gæstetaler var tilstrømningen til Jenle-festen den største nogensinde (1920).

spille med åbne kort og kalde den en »politisk Partifest« Så var der ingen, der købte katten i sækken (SF 25.7). År efter år tog egnens borgerlige aviser skarpt afstand fra de »socialistiske Krigshyl«, som »Klassehadets Apostel« udstødte fra Jenles talerstol (SVB 6-7.7.1925). De kunne simpelthen ikke fordrage ham - »Du est en Skabhals, Jeppe!« - fordi han »i al sin opblæste Indbildskhed [...] haaned alt, hvad der har national Værdi for nationale Mennesker« (SA 10.7.1923). I 1926 fældende »Skive Avis« en knusende dom over »disse Jenlefester«: »Den selvglade Forfatter mener at kunne skabe et dansk Aulestad, mener at kunne danne et aandeligt Midtpunkt. Hvad er saa Møderne? Intet andet end rene og skære politiske Rabaldermøder, hvor det baade for Jeppe selv og hans Talere gælder om at lefle for de daarligste Instinkter i Samfundet. Det véd Jeppe nemlig altid kan trække Hus« (3.9).

Også i de landsdækkende aviser blev Jenle-festerne ivrigt kommenteret. Det nemmeste var at latterliggøre Aakjær som en emsig mini-Bjørnson (Eigil Petersen, Ekstra Bladet 22.5.1910):

»Oppe Nord i Salling paa sin Gaard »Jenle« bor Digteren Jeppe Aakjær. Her, fra sit lille jyske Aulestad, skuer han ud over alt Folket; gørende Ret og Skel til højre og venstre - hvad enten det nu er en Røgter, der faar for lidt Sukker i sin Te, eller en Statshusmand, der kan skønnes at drikke for mange Dramme til sin Melmad. Overalt er han paa Færde - utrættelig højnende Smaamandens Livssyn. En og anden Baron kan han ogsaa godt faa Tid til at give et Hag!«.

Ja, et blad lavede ligefrem et fingeret interview med Aakjær, hvor han rent for-

gik i storhedsvanvid (Vore Herrer nr.18, 1923):

»Jeg specialiserer mig som **Profet for Midtjylland**. Ja, - jeg vil være som en Lenin - en Trotzky, der udsender Dekreter og Sendebud til de tusind Bondehjem. Og jeg er det allerede - jeg er Danmarks Tolstoy -- Midt-jyllands Lenin -- **Jenle-Profeten Jeppe!** Rundtenomkring i Dannevangs Hjem afventer man i Spænding mit aarlige Sendebud - min Jenle-Prædiken, der, efter at have begejstret og henrevet min Jenle-Skare, trykkes som Kronik i Politiken og henriver det ganske danske Folk. - Min Talerstol i Jenle - simpel og uhøvellet som den er, gjort af jævne, men ærlige jyske Bøge-Brædder - er det sande, aandelige Samlingspunkt i Landet - hvorfra Folk erfarer, hvorledes det staar til med deres aandelige Habitus - hvor jeg svinger mit Tugtens Ris og giver Parolen paa Fremtiden - min store, profetiske Jenle-Parole«.

Aakjær tog alle former for kritik i stiv arm: Han havde nu én gang sine markante meninger, som han for enhver pris ville delagtiggøre sine landsmænd i. De var ikke noget ydre, påklistret, som han kunne tage frem ved passende lejligheder og lade ligge ved andre, nej, de udgjorde den inderste kerne i al hans virken - politisk, historisk, digterisk. Lakonisk fastslog han, at »alt mit Liv har været Agitation«, at agitationen er »den Muld, hvoraf jeg er groet, den Undergrund, der nærer min Dignings som mit inderste Væsens Rodtrævler« (SV 4.forordet).

Den samfundspolitiske dagsorden blev til en vis grad sat på Jenle. De taler, Aakjær og hans indbudte gæstetalere holdt, blev i første omgang ivrigt diskuteret af festdeltagerne, og i anden omgang gav de ofte anledning til debat i aviser og

Aakjær som taler:

Når man i dag læser en af Aakjærs taler på tryk, får man selvfølgelig ikke den samme oplevelse som hans samtidige, der hørte og så ham tale. Hans gestikulationer, hans beto-ninger, hans kunstpauser, stemningen, atmo-sfæren... alt går uvægerligt tabt. Derimod kan vi være ret sikre på, at den holdte og den trykte tale er identiske. Det lå Aakjærs natur fjernt at improvisere. Han læste altid op af et fuldt udarbejdet manuskript, dels fordi han havde en dårlig hukommelse, og dels fordi han ikke i kampens hede ville risi-kere at glemme prægnante formuleringer, som det havde taget ham lang tid at udarbej-
de. Mange har beskrevet den monumentalit-et, der var over ham på en talerstol. Jens Marinus Jensen var kun 15 år, da han første gang hørte Aakjær tale. Emnet var »Bonden og Danmark«, og året var 1912: »I Naturen skulde han ses, naturgroet og oprindelig, som han var. I den store Plantage Syd for Skjern, saa jeg ham første Gang ved en Sommerfest. Han traadte frem blandt de slanke Graner som en Bonde blandt sine egne. [...] Han løftede et Øjeblik den brede Digterhat, mens Vinden, den friske vestjyd-ske Blæst, legede med hans mørke Lokker. »Ja, De undskylder nok, at jeg beholder Hat-ten paa, for ellers kan jeg ikke styre Haaret«. Og saa begyndte han at tale. Veltalende i Or-dets almindelige Forstand var han ikke, Hans Tales Strøm lignede den »tungt hens-kridende« Karup Aa. Men Fynd og Kraft og Piskesnert var der i hans Foredrag. I sin Omtale af vor Folkeejendommelighed næv-nede han Træskoene som vort nationale Fodtøj. De stemmer ikke til Himmelflugt. De er beslaaet med Jern baade for og bag som for at holde sin Mand til Jorden« (Jensen b.255-256, talen er trykt SV 4. 440-453). Uanset om man var enig med Aakjær eller ej, var det en stor oplevelse at høre ham (SS 10.7.1916): »Hans Taler er fulde af svi-ende Ondskab mod det, han hader, og af glimrende, karakteristiske Udtryk for det, der har hans Foragt. [...] Hans Talefacon er saa djærv og egenartet, at et Referat, selv det mest udførlige, kun kan blive en mat Af-glans af Ordenes glødende Kraft!« Aakjær

var konkret og kontant, men også poetisk og indfølende - når det var krævet (SS 3.3.1925): »Aakjær er som Taler helt ud no-get for sig selv. [...] Digteren er altid Lyriker, ligegyldigt hvilket Emne han saa end be-handler, og der strømmer fra hans Læber et lyrisk, springende Sprog, billedfyldt og præget af Skønhed, men ogsaa af Urkraft i Udtrykkene. [...] Aakjær er Udøveren af den naturlige Talekunst, og trods det, at han altid taler fra Manuskript, hører han alligevel til vort Folks bedste Talere«. Man forstår godt, at der landet over var bud efter ham. Præstø var faktisk den eneste danske købstad, hvor-til han aldrig kom! Allerbedst havde han det, når han stod på Jenles talerstol: »Når han talte til sit folk - helst under Jenles lyse, grønne træer, med Astrup vigs skinnende silke som baggrund [...] da var han lykkelig, og han gjorde hver af os, der lyttede til ham, lykkeligere og rigere, derfor var hver Jenle-fest en oplevelse, hvis stemning aldrig glem-mes; og år efter år samledes her, i en udkant af Salling, tusinder for at blive delagtige i denne oplevelse« (Saxild, Buchholtz d.50-51). Når han talte til tusinder af sommerglæ-de gæster på sin gård, skete det »med en Myndighed, som var det een af de gamle Jarler, der holdt Thing med Bønderne« (SF 10.7.1922). Alle var lydhøre for, hvad Jarlen havde at påtale (Buchholtz a): »Det, som bringer Folk til at lytte, medens de faar Tærsk, er, at de mærker, det ikke er Partipo-litik, han serverer for dem - det er Aakjær-Politik - det er simpelthen Frisind«.

blade. Når Aakjær gik på talerstolen noterede en række referenter nemlig hvert ord, der udgik fra hans mund, og deres referater kunne i de efterfølgende dage læses mere eller mindre beskåret i landets aviser. Som regel blev hans tale trykt i fuld udstrækning som kronik i »Politiken« dagen efter festen, hvor den - som redaktør Cavling skrev til Aakjær 30.6.1924 - »plejer at virke behageligt oplivende paa Strandvejens Landliggere« (BR 2.101). Endelig rejste Aakjær også rundt i landet for at optræde med årets Jenle-tale. Det er derfor ikke for meget sagt, at »de frisindet-humanistiske Fester« gav genlyd fra Skagen til Gedser - »Naar han talte, lyttede Landet« - og især Aakjærs specielt kontroversielle indlæg i 1912, 1913, 1922 og 1925 fremkaldte en hidsig avis-polemik (*Schmidt* d.53).

Tilsammen giver de opsange, Aakjær og hans gæstetalere gav det danske folk, et vue over de væsentligste politiske spørgsmål i 1910erne og 1920erne. Det forhold, at han i 1913 samlede et udvalg af sine foredrag i bogen »Sommer-Taler«, viser, at han opfattede dem som fuldgyldige dele af sit forfatterskab. Fjerde bind af »Samlede Værker« er »en Udvidelse« af sommertalerne. At gennemgå alle de problemer, Aakjær satte under debat over en 30-års periode, vil være uoverkommeligt. Istedet vil jeg forsøge at kortlægge, hvad han mente om tre af datidens og nutidens største spørgsmål:

- 1) Vores indbyrdes forhold (klassekampen)
- 2) Vores forhold til naturen (heden)

3) Nationers indbyrdes forhold (militarismen)

Jeg vil tage udgangspunkt i de taler, Aakjær holdt på Jenle i 1911, 1916 og 1922.

Herremænd«

»Har De set 17 Pattegrise bestorme en So, der kun har 13 Patter, saa har De set noget meget lærerigt. Der er et Slagsmaal, en Stritten, en Strudjen, et Raseri og en Existenskrig, der er det fortrinligste Billede paa Kampen for Tilværelsen. Man støder hinanden i Bagen, man bider hinanden i Ørene; den der har faaet Tag om Patten lukker Øjnene og slaar Krøller paa Halen. Den, der ikke fik fat i noget som helst, løfter sin Tryne til Hyl. Det er den politiske Klassekamp i sin mest primitive Form.«

- Aakjær i en tale 17.11.1899 (SV 4.114)

Talen »Herremænd«, som Aakjær holdt på Jenle i 1911, »faldt som en Regn af Ildfunker; et Fyrværkeri af ætsende Bid« (SS 24.7). Utraditionelt starter han med at citere profeten Muhammed: »*Stol paa Gud, men bind dine Kameler vel!*« Herhjemme har vi nemlig også kameler - omend i overført betydning - og Aakjær beskæftiger sig i sin tale med en af de værste, »der har trampet mest ned i vort Folkesamfund«: Herremanden. At han »har redet vort Folk som onde Drømme lige fra Historiens Gry« er ubestrideligt: »Løft dit Hoved og se dig om, du Salting-Bonde og -Husmand: Du staar her paa Jord, som for faa Aar tilbage tilhørte een Herregaard, du ser til venstre over i en anden, til højre over i en tredje«. Efter at Aakjær således straks fra starten har fanget tilhørerne ind med et tankevækkende, muhammedansk mundheld og henvisninger til de lokaliteter, Jenle-festen foregår på, forsøger han at »klar-

lægge, hvorledes den danske Herremandsstand blev til, og hvad den for Øjeblikket er«.

For at forklare herremandens opkomst tegner Aakjær konturerne af tusind års Danmarkshistorie! I vikingetiden var der ingen herremænd til: »Da var der kun Bønder over det hele, som afvejlende brugte Ploven og Sværdet«. Da kongen i middelalderen anlagde en større professionel hær, skete der en specialisering, så nogle bønder kun brugte sværdet - de blev soldater - mens andre udelukkende holdt sig til ploven - de forblev bønder. Fra 1200-tallet blev en del af soldaterne herremænd (Kongens Mænd = Herrens Mænd = Herremænd), idet bønderne købte sig fri for krigstjeneste først gennem skatter og sidenhen gennem hoveri. Vittigt kalder Aakjær herremændene »vort Lands første Bondefangere«! Da bønderne nemlig først havde opgivet deres selveje og var blevet fæstebønder mod, at herremanden til gengæld skulle kæmpe deres krige/forsvare dem, klappe fælden i: »I de sidste 3-400 Aar har den danske Adel levet paa en topmaalt Meningsløshed; den har krævet og faaet udleveret det meste af den danske Jord for sig uden nogensinde at ha' vendt saa meget som en Spadefuld af den«. Herremanden er »Samfundssnylteren i Renkultur«, som igennem århundreder har gjort bondens lod urimelig tung: »I Forhold til Bonden var han som Edderkoppen, der løber til og fra den indfangede Flue for bestandig at slaa en ny Løkke om dens sitrende Lemmer«.

Stavnsbåndets løsning i 1788 og Junigrundloven i 1849 udgør to vigtige mi-

lepæle på vejen frem mod herremandens endeligt. Ved den reaktionære Grundlovsrevision i 1866 genvandt han desværre nogle af sine rettigheder:

»De kjender de gamles Fortællinger om Trolde, der, naar Moderen fjærnede sig fra Vuggen, listede sig til at ta' hendes kristnede Barn og lægge en Skifting i dets Sted. Saadan en Troldegjerning udførte de danske Godsejere i 66; de tog vort kjære rødmussede Barn, Grundloven af 5. Juni 1849, op af Vuggen og lagde deres egen hæslige Skifting i Stedet. Og denne hæslige Godsejerskifting af 1866 har fyldt vort Hus med Utryghed og Vræl. 1866 - det er mit eget Fødselsaar; og alle vi, som er født omkring dette Aar, vi synes politisk set at være født under en Sky. Aldrig har vi oplevet en Sej; denne onde Lov har dræbt et Slægtleds Historie, har kvalt Jublen i vor Strube og drevet os ud i et Had, der ellers er den danske Natur fremmed. Her i 66 ligger Aarsagen til vor politiske Stagnation«.

Den reviderede Grundlov er at sammenligne med

»en vældig Karosse, hvori Borgerne steg ind efter Rigdom og Rang. Først steg alle de Besiddende ind; de sidder mageligt med Puder i Ryggen og Pengeposen paa Skjødets; saa krøb efterhaanden de andre efter, Obersten med Sabel og Uniform, Embedsmanden med Paraply og Hattefutteral osv. osv. Men da de saakaldte simple Folk begyndte at entre Vognen, blev der brat givet Faresignal; Karossen satte sig i Bevægelse, nogle havde kun det ene Ben oppe i Vognen, saadan som Husmænd og Landarbejdere. Andre, som Kvindene og Tyendet og de 25-aarige, havde slet ikke faaet Tav endnu«.

Fra sin plads i karossen råber Aakjær til »Grundlovens Stedbørn«, der i et halvt århundrede har løbet stakåndet efter vognen, at de ikke skal give op. En

dag får også de plads i vognen, og så får den nok en helt anden kurs!

Dramatisk slutter Aakjær talen med at omtale et maleri, som han vælger at kalde »Herskabet vender hjem« (gengivet *Danelund* b.59). Sådan som han husker det, er det opdelt i to halvdele, der er tydeligt adskilt af et dige. *I den ene halvdel* ser man den glade godsejer, der i sin herskabelige vogn er på vej hjem til sit gods sammen med sine damer efter en lang dags fornøjelige sysler: »Der flirtes, der les, der nydes; Hestene traver, Vognen fjedrer under sin Skjønhedsbyrde. Det er Lykken paa fire rullende Hjul«. *I den anden halvdel* ser man en forkuet landarbejder, der er på vej hjem efter »en lang, udmattende Arbejdsdag; han er rygbøjet og krogknæget, hans Dragt er lappet paa Kryds og Tværs«. Maleriet gengiver det øjeblik, hvor han »for-skramt« hilser på sit herskab fra sin del af diget: »Dette Dige [...] sætter Skjel mellem to Verdner; paa den ene Side dem, der nyder uden at arbejde, paa den anden Side dem, der arbejder uden at nyde«. Og så henvender Aakjær sig pludselig direkte til sine tilhørere, som for de fleste vedkommende står på samme side af diget som landarbejderen: Måske er den tid ikke så fjern, hvor »I tog Mod til jer og sprang over Diget for at indføre en hel ny Samfundsskik. Det er dette Spring over Diget, som vi alle venter paa; det er dette Spring over Diget, der skal indlede en hel ny Tid, hvor der kanske er lidt færre Herremænd, men til Gjengæld flere lykkelige Hjem«.

Når man læser »Herremænd«, forstår man, hvorfor bønderne lyttede så op-

mærksomt, når Aakjær besteg talerstolen. Velformuleret og velopløst beskrev han problemer, de tumlede med i det daglige, og han gjorde det på en letforståelig måde med mange glimrende billeder, der illustrerede hans tankegang på bedste vis (edderkopen, skiftingen, kassen). Han viste, at Danmarks historie er klassekampens historie - »Historien viser, at alle Bevægelser og Rørelser har Klassehensyn som Baggrund« (SS 7.7.1925) - og at Grundloven er »en umoralsk Lov, fordi den paa det dybeste krænkede den jævne Mands Retsbevidsthed. Thi dét kan aldrig blive Ret - moralsk Ret - som i Forfatningen af 1866, at gi én Mand - Herremanden - ligesaa mange Stemmer som en hel Kommune. [...] Det er tidt bleven sagt med Stolthed: I Danmark er alle lige for Loven! Hvor beskæmmende var det da ikke, at der stadig maatte tilføjes: Saa nær som for Grundloven« (SV 4. 389-390). På trods af det midlertidige tilbageslag i 1866 var Aakjær optimist, og han afsluttede sin tale med at forestille sig den velsignede dag, hvor de fattige springer over diget ind i de riges verden og skaber en helt ny samfundsorden. Ikke så sært, at de velbjærgede hadede ham af et godt hjerte: Han opfordrede jo direkte de udbyttede til at invadere deres ukrænkelige territorium!

Vistnok uden nogensinde at bruge ordet revolution kredsede Aakjær om det skelsættende øjeblik, hvor det kapitalistiske samfund blev omstyrtet. Hans digtning rummede »et Varsko om den sociale Jordrystelse, der engang vil gennemskjælve ogsaa vort Samfund og bringe

Befolkningslag, der hidtil sad i Mørke, frem til dagklar Selvbevidsthed« (SV 4.313). Aakjær var fuld af beundring for »de organiserede Arbejdere Jorden over. Det er kun et Tidsspørgsmaal, naar de er Nationernes Beherskere« (SV 4.404). Men hvad er det da helt præcist, den uafvendelige socialistiske jordrystelse skal rette op på? Hvordan skal det ideale samfund indrettes?

Gang på gang beklagede Aakjær sig over, at han levede

»i et Samfund, hvor Lønnen stiger *proportionalt med Arbejdets Aftagen*. Forstaar De mig: De, der gjør alt det groveste og sværeste Arbejde: vort Tyende, Daglejeren, den elendige jordløse, eller Fabriksarbejderen, den lille Haandværker osv., de faar efter den forhaandenværende Retfærdighed - den *mindste Løn, som gives kan*, selvfølgelig! saa stiger Lønnen efterhaanden som det skjønnes, at der arbejdes mindre, helt op til dem, som slet intet bestiller; de er ikke til at veje op med Penge«.

Det er denne skæve lønfordeling, Aakjær vil rette op på. Var det måske ikke være mere retfærdigt, hvis lønnen steg proportionalt med arbejdets tiltagen? Det er himmelråbende uretfærdigt, at *de mange* - de besiddelsesløse, de udbyttede - må slide og pukle og henslæbe deres liv i armod og afsavn for at *de få* - de besiddende, udbytteerne - kan leve et behageligt og arbejdsfrit liv i overflod. Denne grundlæggende uretfærdighed danner fundamentet under Aakjærs sociale indignation (SV 4.333): »Den Dag i Dag har jeg ikke indset Nødvendigheden af, at de interessanteste Mennesker bør bo i de usleste Hytter, mens Flovheden og det tomme Pral, alle dem, der arvede

Fa'rs Meninger og Fa'rs Penge, skal ride Ranke paa Lykkens Knæ«.

Hidtil har religionen udgjort det instrument, hvormed overklassen har fået underklassen til at acceptere livsgoderne uretfærdige fordeling. Mange steder i sit forfatterskab viser Aakjær, hvordan degnen og præsten, skolen og kirken, i fællesskab udøver en ideologisk indoktrinering, der tilsyneladende retfærdiggør overklassens udnyttelse af underklassen. Han afdækker f.eks. denne usmagelige alliance i sin Jenle-tale i 1913:

»I Husmænd og Smaafolk i By og Land, hvor har I lært den ydmyge Holdning, der prises saa højt og roses saa fedt af dem, der lever af at klippe Jer - den har I lært i Kirken og i Skolen. Hvor har I nemmet at stamme og se ængstelig til Siden, hver Gang I kræver jeres soleklare Ret? Det har I atter lært i Kirken og i Skolen [...]. - Her lærte I, at det første og største Bud var Ydmyghed og Underkastelse - først mod Gud - men saa *mod Kongen*, som var Guds Stedfortræder her paa Jorden - dernæst mod Øvrigheden og al Embedsstand, som var indsat af Kongen, altsaa ifølge Datidens Logik ogsaa af Gud«.

At gøre oprør mod øvrigheden var det samme som at gøre oprør mod Gud! Det var præcis denne falske logik, Aakjær ville tillivs, fordi den stillede sig i vejen for underklassens fremdrift mod lyset.

Enhver frigørelse forudsætter, at religionens himmelske tågesyner erstattes af politikens jordnære kampmål (SV 4.115-116):

»Det skulde vi da lære af Politiken at holde os til Jorden; mens Religionen peger paa Himlen og det tomme Rum, peger Politiken energisk mod Jorden og den enkeltes og det

heles jordiske Lykke. Det er det sunde ved den, at den er et Barn af Jorden, fri for al, blodløs Mystik. Og har man udsat sin Hjærne for Religionens virrende Deliriumssyner, da er det at vende tilbage til Politik som at nyde en ren Slurk fra Jordens eget kjølige Væld. Politik - det er det at eje en Ko paa Toften og en Gris ved Truget, det er det at ha en glad Kvinde i et sollyst Hjem; Politik er en Høne i Gryden og en Stemme i Raadet«.

Den politiske bevidstgørelse var alfa og omega for Aakjær, ja, den udgjorde simpelthen baggrunden for, at han overhovedet trådte frem som agitator. Først når de undertrykte bliver politisk vakt, indser de, at de livsforhold, hvorunder de lever, er samfundsskabte og dermed foranderlige.

I en tale til husmænd i 1912 beskrev Aakjær, hvad der sker, når de fattige begynder at stille spørgsmålstegn ved godernes fordeling (SV 4.437): »Men naar Husmanden har en saa overvældende Del i vort Lands Væxt, hvorfor maa han da la' sig nøje med saa ringe en Brøkdæl af Goderne? Det er det Spørgsmaal, der danner Grundlaget for al organiseret Husmandsbevægelse Landet over; det er den fattige Jens i Ødemarken, der nu begynder at tænke over Tilværelsen«. Det første resultat af den politiske bevidstgørelse er organisering, det andet revolution! En radikal omfordeling af livsgoderne kræver nemlig rabiater virkemidler (SS 30.1.190-8): »Har I nogen Sinde set en Stand vinde Fremgang, før der blev holdt en knyttet Næve op under Næsen af Magthaverne?« Overklassen vil aldrig frivilligt afgive dens privilegier, derfor må der på et eller andet tidspunkt indtræde en i hvert fald revolutionslignende

konflikt mellem udbytterne og de udbyttede («Landarbejder-Sang«): »Men skal I vinde jer Ret en Dag, I faar den vist ej som Gave, -nej, efter mange og drøje Slag/mod Fejghed, ja Kolber og Stave«. Udfaldet af sammenstødet var givet på forhånd (SV 4.119): »Politikken tilspidser sig mere og mere til en Kamp mellem dem, der frembringer, og dem, der blot tærer; da de første er langt de fleste, kan Kampens Udfald i Længden ikke være tvivlsomt; især efter at Kampen er blevet organiseret. Ganske vist, de tærende, Snylterne, har endnu Magten, Lovhjemlen, Vaabnene, hele det mægtige Arsenal af gammel Ret og gammel Hævd - men det er dog Arbejdernes Hænder, der skal svinge Vaabnene mod Arbejderne; hvad om de nu nægtede det; og de vil nægte det den Dag, de bliver sig selv bevidste«. Så tidligt som i 1899 skrev Aakjær til Jens (BR 1.199): »Jeg studerer *Socialisme* i alle Sprog og opæder de tykkeste Bind. Jeg blir snart en Fuldblods-Socialist. Jeg læser mig mere og mere til den Opfattelse, at *Kapitalismen* i det nuværende Samfund er det store Generalonde, et Skadedyr, der maa jages til det styrter«. Alle dage forblev Aakjær »en Fuldblods-Socialist«. Springet over diget var for ham springet ind i det klasseløse samfund, hvor livsgoderne var retfærdigt fordelt og alle havde ret til en plads i solen (PO 6.7.1925): »Et Leve for den sociale Retfærdighed ikke gennem Naade, men alt af Ret«.

I tale efter tale, bog efter bog, udpenslede Aakjær de usle forhold, underklassen på landet levede under, og efterhånden sporede man en vis mæthed hos kri-

tikerne. De syntes, at han kogte suppe på de samme ben! Det fik imidlertid ikke hjælp. I 1919 deklamerede han på Høj (SFH 5.101-102):

»Stadig høres der Raab fra Anmelderlejren: Har vi nu ikke snart faaet Bøger nok om Bønder og Tyende og Hyrdedrenge, Husmænd og Landarbejdere! - Nej, de Herrer har ikke faaet nok, saa længe Lyset og Livsvilkaarene falder saa ulige i Verden, specielt i de Samfundslag, som der her er Tale om, har Digtningen endnu store sociale Opgaver at løse. Vi - Samtidens Digtere og Folkeskribenter i Blichers Aand, vi kender helt vel vort Kald; vi vil ikke bare give Rollen som æstetiske Spilledaaser eller lyrisk smægtende Mundharper, hvis ømme Toner skal kildre et forfinet Øre - vi ser langt mer vort Kald deri at skabe Sympati for de Befolkningslag, der til enhver Tid staar i Skygge, saa vort Fædreland, saa lille det end er, kunde vinde frem til en harmonisk Udvikling, hvor ingen trædes eller trampes fordi han er fattig eller ringe; saa ingen faar Lov til at beslaglægge for sig alene de Grundkræfter, som den Evige har nedlagt til alles Gavn i Luft og Hav, i Himlens Lys og i Jordens Muld!«

»Hedens Fredning«

Foredraget »Hedens Fredning« holdt Aakjær første gang til et møde i »Dansk historisk Fællesforening« i Nyborg 18.6. 1916, anden gang ved Rebild-festen 2.7 og tredje gang ved Jenle-festen 9.7. Det kan man da kalde genbrug! Da talen blev trykt i aviserne efter at være blevet holdt i Nyborg, kunne mange den næsten udenad, da han omsider leverede den fra sin højborg.

Meget rigtigt starter Aakjær med at konstatere, at planter, dyr og mennesker alle står i et »Afhængighedsforhold til den omgivende Natur«. Man må være »ganske forblindet«, hvis man ikke kan

indse, »at Naturen sætter sit Særpræg paa alle levende Organismer«, »at den omgivende Natur [...] er én af de Hovedfaktorer, hvoraf det nationale Ydre som det nationale Indre udstrømmer«. Det er derfor i vores egen interesse at bevare naturen. Denne opgave påhviler først og fremmest landmændene: »Det meste af den danske Natur med alt, hvad den rummer af hvad der er kjært og kvægende for vort Hjærte, er lagt i Bøndernes og Jorddyrkernes Hænder; det er virkelig en saare stor Betroelse, hvordan har de nu vist sig denne vor Tillid værdig? Aa, kun saa som saa!«

Da Jeppe vogtede får, foregik det ved to oldtidshøje - Kaphøje - der lå på fødegårdens mark. Mange år senere beskrev han disse høje i digtet »Kaphyw«. Det består af 17 vers, hvoraf de 2 sidste beskriver »de tow ærværdig gammel Hyw«, der »lø dér po mi Faars Mark«, mens de 15 første fortæller om alt det, der er sket efter, at højene blev opført. Aakjær starter med nulevende mennesker fra Aakjær og omegn - stenhugger Kræn Hendrisen, Søren Sme og Bette Drejs - og bevæger sig derpå længere og længere tilbage i tiden og udenfor sognekullet - Laang Margreth, Kræn den Fjar, Gorm den Gamle, Methuselem, Abraham, Kong Dawed - og det ubegribelige er, at Kaphyw blev opført »laant far, laant far« alle disse mere eller mindre historisk autentiske personer levede! Det daglige syn af Kaphyw forlente Jappes verden med historisk dybde. Han forstod, at han levede på et sted, hvor der havde levet mennesker i årtusinder, og at han blot var det foreløbige sidste skud på

Der hentes fyld til vejene ved Stendals Høj i Vester Lem (Fotografi af Niels Sørensen).

en lang, lang stamme (*Piper* b.9). Og ved den ældgamle Kaphyw voksede han da op:

»De danske Høje! De gjemmer den Bondefødtens tidligste Minder; omkring dem legede vi vor uskyldigste Leg, mens vi groede i Vejret, fra deres Top fik vi de første Indtryk af Verden. For de Voxne yder de et Perspektiv ind til Oldtiden. Hvorledes har man da kunnet nænne at ødelægge noget for den enkelte som for Samfundet saa værdifuldt? Og dog er det sket efter stor Maalestok. For et Par lumpne Syldsten til et Svinehus eller en Overdækker til en Stenkiste har Tankeløsheden spoleret, hvad aldrig mere kan oprettes. [...] Denne skaanselsløse Nivellering af herlige historiske Mindesmærker foregaar den Dag i Dag lige for vore Øjne, uden at Samfundet synes at have den rette Forstaaelse af, at det er dens moralske Pligt at værge denne Fædrearv; det, vi har faaet for intet, skal vi

ikke ødelægge, men lade gaa i Arv igjen til de Slægter, der skal glæde sig ved det danske Land efter os«.

Fra oldtidshøjene bevæger Aakjær sig op i middelalderen med »Rester af gamle Kirker og Borge eller gamle Stenkors«. Mange af disse fortidslevn »er blevet nedtromlet og nedtrampet, fordi et eller andet grøddøjet Individ fattedes et Læs Grus til sit Møddinghul«, men de, der endnu er tilbage, har vi pligt til at værne om: »saadan en gammel Ruin, en forvitret Murrest, et hældende Stenkors ved Diget, der staar og mumler i sit Tungsind, det har noget, det vil have fortalt os Levende om de Døde, før vi selv vandrer hen til de Døde; et dybt alvorligt

Mementum om altings Forkrænkelighed og Fald. Vi gjør klogt i at lytte til slige Alvorsrøster«. Også i byerne har man rask væk nedrevet gamle, ærværdige bygninger. Aakjær fremdrager et gruppvækkende eksempel, der siger alt om vores respektløshed overfor fortidens giganter: »Paa Københavns Gammeltorv laa indtil for faa Aar siden et gammelt fornemt Hus, hvorfra en Marmorplade i Muren forkyndte: Her fødtes Søren Kierkegaard. Det gamle smukke Hus har nu maattet vige Pladsen for - et Biograftheater! Søren Kierkegaard og Biograftheater! - det er næsten, som vi læste en af hans egne allermest beske Strøtanke om Livets Tragikomedie«.

Sluttelig når Aakjær frem til talens egentlige emne: Heden. Igenennem et par hundrede år har heden, »der er smedet sammen med mine Hjerterødder«, været udsat for »Projektmagere«, og i sidste halvdel af 1800-tallet satte »Det danske Hedeselskab« alt ind på at få den afbrændt og erstattet af skove og marker efter deviserne »Hvad udad tabes, skal indad vindes« og »Hvor Ploven ej kan gaa og Leen ej kan slaa, der bør et Træ at staa!« Dets stifter, »Oberst Dalgas«, står »bred og sikker midt i Landet med Helgenglorien om Stanley-Hatten, travlt beskæftiget med at rodhugge og dampromle alle vore skjælvende Barndoms-minder i Kjær og Hede« (SV 4.474), og i hans kølvand går der »en Hundegalskab af Beplantningsdelirium« (SFH 2.182) over hele Jylland.

Hedeselskabet er »et Barn af Romantiken; ligesom Øhlenschlæger vilde rejse Oldtidsaanden i det danske Folk, saadan

gik Dalgas og fablede om at opelske Oldtidsskove paa den jydsk Hede«. Dalgas antog, at Danmark i de ældste tider var dækket af skove, og at han udførte en prisværdig gerning, når han genskabte den oprindelige natur. Aakjær var helt uenig: »Alle sumpige Steder har vel nok haft Træer, men sammenhængende Skov paa den høje Hede - aldrig! Det véd enhver, der har givet sig af med Hedeforskning paa vore Arkiver, at Hedens Fysiognomi har været omtrent den samme, saa langt historiske Dokumenter rækker«. Heden har »ligget urørt lige fra Stenalderfolkets Tid«, den er »hærdet Urtidsjord«, hvor »Oldtids Sti sig dulgt i Lyngen snor« (»Paa Hedens Høje«). Aakjær tog fejl: I Oldtiden var Jylland dækket af skov, og heden opstod først engang i middelalderen som et resultat af en langvarig udpining af jorden. Heden er et kulturprodukt, og den springer i skov, hvis man ophører med at have fårehold på den. Det forhindrede dog ikke, at forfattere som H.C. Andersen, Goldschmidt, Blicher og Aakjær opfattede heden som den oprindelige ur-natur, som måtte beskyttes mod den moderne civilisation (SV 4.525): »Heden er Underet. Heden er Eventyret midt i vort ellers saa borgerlige Land«.

Ifølge Aakjær gives der et østdansk og et vestdansk naturideal, som udspringer af hhv. sjællænderens og jydens sindelag:

»To Naturidealer mødes og strides i vort lille Land: det ene, Øbo-Idealet, kommer Øst fra og kommer med Fordringer om Træer og Skygge; det er Bøgeskovens Sønner, der vil se Sjælland alle Vegne. Det andet Naturideal

(til hvilket jeg bekjender mig) kommer Vest fra og forlanger først og fremmest Udsyn, elsker overalt de store Flader, Vindenes Tærskelo og de milehøvede Horisonter. Begge Naturopfattelser er intimt og inderligt forbundet med Folkekaraktererne i Øst og Vest. Men i Hedeselskabets Virksomhed, i det Præg, som dets Mænd, specielt Enrico Dalgas, har sat paa Jyllands Hede, sejrede Øbo-Ideal over den indfødte Befolknings eget Natur-Ideal«.

Uden at spørge jyderne selv har de sjællandske hedeselskabsfolk ved »en Overrumpling« omskabt Jylland »med Beplantning og Reolpløjning og Mergelspor og Tip-Top-Vogne og hele Redeligheden«. Den jyde, der har været udenlands og vender hjem til sin barndoms-egn, kan ikke længere træde ind »i sine Minders Verden«. Heden, lyngen, højen, bækken, diget ... alt er væk.

Så at sige i den ellefte time råber Aakjær: STOP! Inderligt beder han: »Lad den jyske Hede ligge som Reserve. Jeg sværger Dem til: Vi faar aldrig Brug for den til andet end til Ferierejser, til Luftspejlinger, til Dyrs Fredning, til Fuglens Flugt! Den jyske Hede er i mine Øjne den ejendommeligste, og ubestridt er det den ældste Del paa det danske Landskabskort«. Jydens nationalkarakter er skabt i et århundredlangt samspil med heden, og de »Herrer Lyngforskrækkere« må være klar over, at »den, der forandrer den jyske Natur, han forandrer ogsaa den jyske Mand« (SFH 6.138). Vi jyder ønsker kort og godt at »forblive i den Barskhed, der tiltaler vor Sjæl«, det må de bløde sjællændere forstå og acceptere: »Det jyske Hedeland med sin storlinjede Alvor har skabt den jyd-

ske Mand, har givet ham hans hædede, knudrede Skikkelse, hans skarpskaarne Mund, hans lange Udsyn under de buskede Øjenbuer, hans stejle Vilje, hans Ensomhedsfølelse, hans Ydmyghed overfor Gud og Alnaturen«.

Hedesagen løber som en rød tråd igennem hele Aakjærs forfatterskab. Allerede i debutromanen »Bondens Søn« udtaler en af personerne (SV 6.77-78):

»Ligefra min Ungdom har jeg været en lidenskabelig Elsker af Naturen, især af vort Lands store, øde Strækninger; og dersom jeg formaaed noget hos de himmelske Magter, da vilde jeg ydmygst bede dem om at bevare disse Strækninger fra Agrarernes Raseri. Men mine Bønner nytter intet. Det er dette Lands Fremtidsskæbne at skulle æltes op i Grovbrød. De gamle Kjæmpehøje kjøres ud paa Mosen, og Højfolkets Ben bleges i Agerfuren, og mases under Jærntromlen. Dette benævnes Kulturfremskridt, jeg kalder det Vandalisme«.

Og sidenhen dukker hedespørgsmålet gang på gang op i såvel Aakjærs skønlitterære forfatterskab som hans taler. »Nytten alene kan aldrig bære et Folk over Afgrunden« (SV 4.477), lyder hans kardinalpunkt, omend han vidste, at det var svært at vække sine landsmænds æstetiske sans (SFH 6.92): »Det danske Folk er et kært Folk, men det har altid haft svært ved med oprejst Pande at gaa forbi et dampende Grødfad«. Efter at Aakjær havde holdt talen »Hedens Fredning« i Nyborg, omtalte »Skive Social-Demokrat« den under den sigende overskrift »Mad eller Minder?« (23.6). Arbejderavisen mente, at Aakjær var en digter, og at hans ord derfor ikke skulle »tages efter Bogstaven«: »Thi han, der

staar midt i Kampen for Tilværelsen, fo-
retrækker nu alligevel Mad for Minder«!

Kort før sin død måtte Aakjær indse,
at hedekampen var tabt. Omkring 1850
var der 1 mill. hektar hedelyng i Dan-
mark, i 1929 var der kun 330.000 hektar
tilbage (svarende til Fyns størrelse). I
1928 konkluderede han derfor (SFH
6.103): »Heden lever gennemgaaende
kun i vor Erindring, men hvilke Glæder
har den ikke skænket en i de unge Aar,
da man bare med en Randsel paa Ryg-
gen gik ubekymret om Vej og Sti over
dens endeløse Flade«.

»Bonden og Korporalen«

I 1922 indledte Aakjær sin Jenle-tale
»Bonden og Korporalen« med at citere
»en gammel jysk Skæmt, som siger:
»Krig er nø grim nøj, for der sker gjan
Skaad ved æ!«« Ja, det tør nok siges! In-
den 1. verdenskrig lancerede Aakjær i
april 1914 disse chokerende tal (SV
4.372): »Man mener, at naar Krigen ta-
ges under ét, saa er der i de sidste 3000
Aar dræbt 1200 Mill. Mennesker - og
mest unge Mennesker - i Krig. Det er
godt 1100 i Gjennemsnit - om Dagen!
Det vil sige, at omtrent engang hver Mi-
nut synker et ungt Menneske til Jorden
for en af Krigens Kugler«. Under krigen
eksploderede dødstillene, så Aakjær
kunne i 1922 have forsynet tilhørerne på
Jenle med helt nye, dugfriske dødstal.
Han afstod imidlertid helt fra statistiske
oplysninger, da hans mål udelukkende
var at vække bonden, så han ikke lod sig
spænde for militarismens »blodbestæn-
kede Kærre«.

I krigstid viser militarismen sit sande

ansigt, men også i fredstid er den yderst
destruktiv. Det forfærdelige ved det dan-
ske forsvar er således, at det suger stats-
kroner til sig, som kunne være brugt
bedre andetsteds (Sønderjysk Dagblad
15.6.1922): »Det ser ikke godt ud, at vi
nok vil ofre 60 Millioner til Militæret,
men ikke vil hjælpe de fattige gamle, før
de har naaet de 65 Aar - den Tid, da Vor-
herre som oftest har overtaget Forsørgel-
sen. Det er besynderligt, at der altid er
Raad til det dyreste, naar det gælder Til-
intetgørelsen, men sjældent Raad til det
simpleste, naar det gælder Menneskeli-
vets Bevarelse!« Og det paradoksale er,
at militaristerne aldrig stiller sig tilfreds.
De kræver altid flere kugler og kanoner
(SV 4.402): »Militarismen bliver aldrig
mæt, det er den glubske Hund, der snap-
per Haanden tillige med Brødet; den
æder os ud af vort eget Hus; vi beskjærer
den fattiges Brød; vi sætter Olding og
Enker og Faderløse paa Smalkost for at
mætte dens Forslugenhed - og opnaar
dog aldrig at se den tilfreds«.

Spredt rundt omkring i landet ligger
de afskyelige militærkaserner, hvor
stats aflønnede officerer oplærer unge
mennesker til at blive dræbermaskiner
(Aalborg Venstreblad 24.7.1914): »mens
vi lønner Professorer til at holde Fore-
læsninger om Etik og Sjæleliv, lader vi
samtidig Militæret holde Skydeøvelser
for at lære at dræbe Mennesker, saa sik-
kert som muligt. Det er Logikken i det
moderne Samfund«. Og dog! Sky-
deøvelser er jo netop ... øvelser. Det for-
nemste kendetegn ved de danske Jenser
er jo, at de altid leger. Når de drager i
felten,

»er altid kun paa skrømt; Manøvre, Parader - Pif-Paf! hjem igen med Piber og Trommer uden andet Resultat, end at de har skræmt Egnens Graaspurve. - Og er de hjemme paa Kasernen, gaar Tiden med Nusserier og Indøvelse i Hilselig. Gaa forbi en Kaserne en tidlig Morgenstund, og du hører en underlig, ensformig Musik, en sær knebrende Lyd, der trænger ud af alle de aabne Vinduer. Hvad er det? Det er Militæret, der arbejder for Fædrelandet. *Der pudses Knapper!*« (SFH 6.152-153).

Vi kan være glade for, at vore Jenser kan nøjes med manøvrer, for de vil intet kunne stille op i en moderne krig. Uanset om vi »øger vor Hær langt ud over vor Pungs Evne, saa er den dog, maalt med de store Militærstaters forfærdelige Uniformskoloner kun at sammenligne med noget, der forevises paa et militært Loppeteater«. I stormagternes tidsalder er ethvert forsvar håbløst for en lilleput-nation som Danmark. Alle ved det, men alligevel postes der årligt millioner af skattekrone ud på et forsvar, hvis eneste funktion er at pudse knapper (SS 15.7.1929): »Militarismen har det som nu afdøde Skarpretter Svejstrup, der henlevede hele sit Liv uden nogensinde at komme i Arbejde. Skønt man vidste, at ingen skulde henrettes, opretholdt man dog Svejstrups Embede. Og skønt man ved, at Danmark ingensinde skal i Krig, er der dog en Kreds af Befolkningen, der vil opretholde Militærvæsenet«.

For at få ende på militærvanviddet opfordrer Aakjær indtrængende bonden til at bryde med korporalen: »Hele det perverse og usle Militærfolig, alle de kostbare Bevillinger til nye Mordredskaber, Kanoner, Bajonetter, Haandgranater - der blev ikke en Flis tilbage af det Hele

den Dag, Bonden rev sin Arm til sig«. Dernæst skal værnepligten ophæves (SV 4.470-471): »Vi har alle taget om Halsen en Løkke, der bærer det smukke Navn *almindelig Værnepligt*; naar der haales i den Løkke, da maa vi komme eller kvæles. Hvilket forfærdeligt Ris har Samfundene bundet sig selv i denne Pligt! Det er Barbariets Navlestræng«. Endelig skal arbejdere i alle lande stå sammen for at forhindre fremtidige krige (PO 12.8. 1923):

»Tænk om det en Dag blev vedtaget paa Arbejdernes Kongresser, blev en Verdensbeslutning blandt Proletariatet - at ingen hæderlig Arbejder, der stod i sin Organisation, maatte laane Haand til at fremstille eller forarbejde Krigsvaaben eller Krigsmateriel, af hvad Navn nævnes maa. Hvordan skulde en Krig kunne føres uden Arbejdere eller Bønder og deres barkedede Hænders Gerning! Evropas Arbejdere har hundrede Midler til at umuliggøre enhver Krig - bare de har de rigtige Førere«.

Og når socialismen går sin sejrsgang over hele verden, er militarismens dage definitivt forbi (SV 4.494): »Solen skinner over den evige Fred. [...] Og Evropas Folk vil aande befriet som efter en ond Drøm, og aldrig vil nogen Stat vende tilbage til Militarismen mere, saa lidt som Fangen nogen Sinde vender tilbage til sine Haandjærn«.

Aakjærs tale om »Bonden og Korporalen« fremkaldte en storm af protester. I »Folket« angreb Filskov i skarpe vendinger »Manden fra Jenle«, der »paa en meget utiltalende - ja sjofel - Maade« undergravede det danske forsvar og den almindelige værnepligt. Forundret spurgte han, om et menneske, der frem-

kom med »slige Udgydelser«, overhovedet kunne siges at være ved sine fulde fem? Aakjærs grundfejl var, at han levede i en drømmeverden, hvor der ikke var aggressorer, som ville forøge deres magtsfære. Tyskland angreb brutalt Frankrig i 1914, og hvordan ville Europa-kortet have set ud, hvis Frankrig og England havde været afmilitariserede: »Var England ikke blevet »Militarist« under Krigen og havde Frankrig ikke ofret sine to Millioner Sønner - er det langt fra sikkert, om Jylland og Jenle med, nu havde hørt ind under Kongeriget Danmark«. Stik imod hensigten forøger det land, der nedrunder eller helt afskaffer militæret, risikoen for krig, fordi det gør sig selv til et oplagt angrebsmål for en mulig fjende (nr. 37 1922). I samme blad gav Corn. Petersen udtryk for sin utilfredshed med, at Aakjær uden videre titulerede alle, der gik ind for et forsvar, som militarister. Det er vel ikke ligegyldigt, om man opretholder en begrænset forsvarsstyrke, eller om man anlægger en større angrebsstyrke: »Der er nu engang Forskel paa Røveren og den, som bevæbner sig for at værges sin Ejendom. Denne Forskel maa De ikke rokke ved. De har ikke Lov til at kalde os Militarister, fordi vi vil forsvare vort Land og Folk, saafremt vi skulde blive overfaldne«. Det var, som om Aakjær troede, »at vi kan skaffe Krigen ud af Verden, saafremt vi lader os erobre uden at forsvare os« (nr. 5 1923).

»Gjødning ved Kulturens Rod«

I forordet til »Artikler og Taler« (SV 4) gør Aakjær sig nogle tanker over lang-

tidsholdbarheden af sine taler: »Forøvrigt mener jeg, at ens Bidrag til Døgnstriden, vore Artikler og Taler, skal læses, mens vi lever, mens de har noget af Kampens røde Blod i sig. Naar vi er døde, falder de hen som Hø, hvoraf kanske et enkelt Blad bringes til Herbariet, mens Resten lægger sig som Gjødning ved Kulturens Rod«.

Gennemgangen af 3 af Aakjærs taler har vist, at han fortsat har uendelig meget at sige os. Vi lever stadig i et privatkapitalistisk klassesamfund, omend de fattigste fysisk og materielt har fået det langt bedre end på Aakjærs tid, vi må dagligt træffe ubehagelige valg mellem hensynet til naturen og hensynet til os selv (det økologiske spørgsmål), og de militærudgifter, Aakjær fandt astronomiske, er jo intet imod, hvad der idag bruges på oprustning på verdensplan. Aakjær havde en socialistisk løsning på i hvert fald det første og det sidste problem, og man kan så - alt efter politisk observans - være enig eller uenig med ham!

(Se: *Bjerre e*, g.32-39, h.85-93, j.58-61/*Bransager/Fønss b/Husted/Larsen/ Piper b/Schmidt d/Yde Thomassen b*)

7. »Det kan kolde Hjørner ej forstaa«

- Aakjærs skønlitterære forfatterskab (1907-30)

Aakjær levede sine sidste 23 år som landskendt digterhøvding på Jenle. I denne periode skrev han en lang række skønlitterære værker - noveller, romaner, skuespil og digte - hvori han fortsatte sin kortlægning af vestjysk natur og bondesind. Hans position som en af Danmarks allerstørste forfattere blev cementeret, da Gyldendal udgav hans »Samlede Værker 1-8« (1918-1919). Aakjær sendte dem bl.a. til Henrik Pontoppidan, der takkede ham med disse ord (Carl Erik Bay & Elias Bredsdorff: »Breve fra Henrik Pontoppidan 2«, 1997, s.106-107):

»Jeg lykønsker os alle, fordi vi har dem; men jeg lykønsker også Dem selv, fordi De har kunnet samle så mange Års Produktion uden at behøve at frygte for, at den skulde tage sig ud som et sammenklinket Fad. Den er i sjelden Grad et naturgivent Hele. Lad være, at de første to Bind med Digtene måske vejer alle de øvrige op, så er De dog fuldt tilstede overalt; og har man først lært at skatte en Digter, holder man af ham, også når han gør sig det lidt mageligt i Slåbrok og Tøfler«.

I) NOVELLER

Da Aakjær i 1900 begyndte at skrive noveller, kunne han producere en snes sider om dagen. Dette afsindige arbejds-tempo kunne han ikke opretholde i de følgende år, ja, faktisk blev der med åre-

ne længere og længere mellem de korte historier. I Jenle-tiden udgav han kun 2 novellesamlinger: »Hvor Bønder bor« (1908) og »Jævnt Humør« (1913).

»Hvor Bønder bor«

Hovednumret i »Hvor Bønder bor« (1908) er novellen »Da Hyrdedrengen skulde i Skoven«, som er velkendt, fordi den indgår i mange antologier beregnet til undervisningsbrug. Året rundt slider og aser hyrdedrengen Per hos den nærliggende gårdmand Stafan på Ajlgaard, men omsider får han en dag fri, så han kan komme på sommerudflugt til Bedingholms Skov sammen med sine klassekammerater. Inden det kommer så vidt, har Stafan beklaget sig i en uendelighed over tidernes forfald - det er efterhånden snarere tyendet, der kommanderer over herskabet, end omvendt - og når han overhovedet giver Per fri, er det kun, fordi han ikke vil gøre sig selv til grin i de andre gårdmænds øjne: »Om Kreaturerne bejser ad Helvede til, hvad gjør det, bare Drengen morer sig. Jow, aae-jow! Han skal paa Ferietur; han skal i Skoven, naar en anden maa gaa ved Arbejdet. [...] Og det gjælder jo bare om at forlange; en Husband - han er jo ikke til andet end til at opfylde, hvad hans Tje-

nestefolk behager at finde paa«. Da den store dag oprinder, er Per tidligt oppe for at være helt sikker på ikke at komme for sent til toget, der skal føre ham ud i den store verden, ud til eventyret. Men ak: I den årle morgenstund tvinger Stafan ham til at genne kreaturerne ud med det resultat, at han kommer for sent til toget. Pers hæsbæsende løbetur ned til stationen er skildret, så man sidder med hjertet helt oppe i halsen. Og da han når frem få minutter efter, at toget er kørt, er det næsten ikke til at bære: »Den grønne Skov med Fjorden omkring, de glade Kammerater, Dansen, Musikken, den dampende Kaffe og den liflige Hvedekage - *alt* tykkes han nu forsvandt bag Røgen af det bortdampende Lokomotiv«. Den grædefærdige Jens får en kop kaffe og en kage hos den venlige stationsforstander, og så kan han ellers trække hjem til endnu en grå arbejdsdag. En stor oplevelse blev nægtet ham, blot for at hans husbond absolut skulle udnytte hans arbejdskraft fuldtud: »Har de nu ikke Synd af at lade et Barn komme for sildig, der kun én Gang om Aaret har en bitte Glæde!«

Samlingens bedste historie om ulykkelig kærlighed er »Sidsels Brudelys«, hvori kulturhistorikeren Aakjær med stor ekspertise fortæller om »den højtideligste Handling i Datids-Bondens Gaard: at støbe Lys og Væger til Aarets Brug«. Det var en grundfæstet skik, at en vordende brud selv skulle støbe sine brudelys, »om der skal blive noget Held ved dem«, og derfor støber Sidsel - »en tungladen Ungmø paa 23« - brudelys i forvisning om, at hun snart skal giftes med

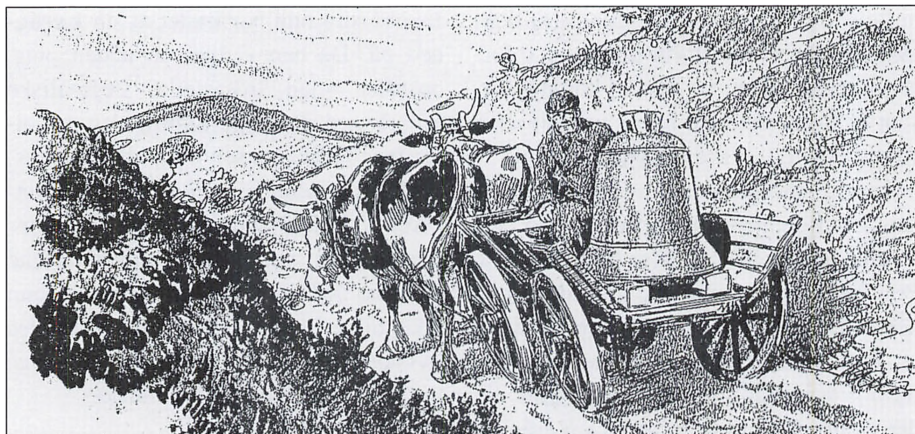
Jakob, som hun har kastet al sin kærlighed på. Da han vælger en anden pige, opstiller »den firkantede, flegmatiske Sidsel med de tunge Skjørter og det ølglattede Haar« på selve Jakobs bryllupsdag et portræt af ham på sit natbord flankeret af brudelysene. Ved dette »Alter« græder hun sig i søvn, mens lysene brænder ned. Men forstår, at selvom hun ikke bliver gift med Jakob, er hendes livsskæbne alligevel vævet ind i hans, for han var, er og forbliver hendes

»Livs store Kjærlighed. Sidsel var af den særegne Art af Almuekvinder, hvis Skæbne er bestemt saa at sige ved den første Mand, de møder. Ligesom der er visse Larver, der vælger Sultedøden, hellere end de ta'r et Bid paa et uvant Blad, saadan er der Kvinder, mest i afsides Egne af Landet, der een Gang skilte fra den Mand, der har vakt deres Kjærlighed, gaar til Grunde, hellere end de følger sig efter en anden Mand. Sidsel var i et og alt en Hjemmefødning. Gaardens Skjel var i meget ogsaa hendes Aands Skjel. Hun havde lige kunnet overkomme at gaa til Nabogaarden med sin Kjærlighed. Jakob var bleven væven ind i hendes Drøm om Lykke. Andre Mænd var der ikke.«

(jfr. *Nørregaard Frandsen a/Grönborg*).

»Jævnt Humør«

Med »Jævnt Humør« (1913) fortsatte Aakjær sine miniature-portrætter af udsatte hedeeksistenser. »Livet, Livet, Livet er en herlig Stand,/Døden, Døden, Døden er en Bussemand«, hedder det i en krovise (»Guds og Verdens Børn«), og livskunsten består jo netop i at tage såvel livet som døden med jævnt humør. Det kan dog være svært, især når sociale forskelle, man ikke selv er herre over, ødelægger ens livslykke.

En af Aakjærs allerbedste historier er »Den ny Klokke« («Dansk Jul 1919«, optrykt i DN). Fortællingen handler om boelsmanden Jens, der bruger et langt livs opsparing på en kirkeklokke til et nyopført kapel. »Livets Guld Korn var gledet bort mellem hans Fingre«, men ved at skænke sin hjemegn klokken, »syntes han, der var givet ham en Lejlighed til ligesom at løfte sin Gjerning op i en højere Verden, den Verden han i sin Ungdom havde rakt efter, men ikke naaet«. Her ses han, da han transporterer den 3.000 kr. dyre klokke hjem fra den nærmeste købstad. (Illustration: Axel Mathiesen).

I »Skrædder-Lone« hvisker den flotte gårdmandssøn Thomas en dugfyldt aften Lone kærlige ord i øret. Ja, hans hede elskovsyttringer er »saa daarende søde, at en Kvinde kun tør hviske dem, naar hun er ene«. Siden den aften er hun fortabt: »Gud skal vide, det var et daarligt Valg, men saadan er nu een Gang denne Verdens Skrædderpiger. [...] Hun stod ikke til at redde, hun var fortabt til denne Laban, for hvem Erotikken kun var en Sport blandt mange andre«. I overensstemmelse med sin Don Juan-natur glemmer han de ømme ord i samme øjeblik, de har forladt hans læber: »Thomas var den erotiske Fløs, hos hvem Kjærligheden aldrig naar frem til Hjærtet. Han havde altid Kvinder i sit Sind, men aldrig blot een, i hvert Fald ikke for længere Tid ad Gangen end een Aften. Og-

saa Lone havde haft sin Aften«. Da hun genoptager forbindelsen med ham, synes det, som om det dennegang skal blive alvor. Vendepunktet indtræder, da det kommer frem, at Lone er af taterslægt (hvilket forklarer hendes »Skøjerstemme«). Selvom hun er gravid med ham, nægter han at gifte sig med hende - »Hun maatte ikke bære den Skjændsel ind over hans ansete Slægt!« - og hun lægger ham da over sit knæ og afstraffer ham, »som man tugter et uartig Barn«, hvorefter hun forsvinder fra egnen. Vi møder hende sidenhen i skuespillet »Rejsegildet«.

I »Himlens Dom« må daglejeren Vil-lads, der hjælper til med høsten på Stausig, tåle en ydmygende skideballe fra såvel forvalteren som herremanden, blot fordi han lader sin søn samle et par hav-

restrå sammen til sin forsultne ko derhjemme (havrestrået ville blot være blevet kørt ned i skidtet og således alligevel gå tabt). Natten derpå rejser der sig »et Herrens Vejr med den mægtigste Vestenstorm i Mands Minde«. Da det lyser, opdager man, at mange af havrestakkene på Stausig er blæst ned til Villads' hus, der nærmest er »begravet i Havreneg; de laa i Volde og op ad Væg og Tag og spærred alle Døre og Udgange, saa Beboerne maatte kravle hen over dem for at komme ud i det frie. Det var, som om selve den krænkedede Natur havde taget den fattige Daglejers Sag i sin Haand og i en stormende Retfærdigheds-Rus hobet Læs paa Læs af Agrens Vel-signelse op omkring Villads og hans sultende Kø«. Titlen på novellen er »Himmels Dom«, men i historien tales der om »den krænkedede Natur«! Uanset hvordan det så end forholder sig: Nogle uspecificerede højere magter kan ikke i længden tolerere himmelråbende uretfærdigheder og eksploderer derfor tilsidst i »en stormende Retfærdigheds-Rus«.

II) ROMANER OG ANDRE PROSA-VÆRKER

I Jenle-årene skrev Aakjær 4 romaner: »Arbejdets Glæde« (1914), »Jens Langkniv« (1915), »Hvor der er gjærende Kræfter« (1916) og »Pigen fra Limfjorden« (1921). Hertil slutter sig 3 større prosa-værker af forskellig karakter: »Paa Aftægt« (1907), »Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaarri« (1911) og »Po fir glowend Pæl« (1923).

»Man mærker hensigten og bliver forstemt«. Belæste mennesker bruger ofte

dette bevingede Goethe-citat, når de angriber en skønlitterær forfatter, fordi han er *for* tydelig i sin agitation. Man bliver nedtrykt, når en digter forkynder i stedet for at fortælle, man stødes, når han skildrer sine personer som enten gode eller onde, man irriteres, når handlingen konstant afbrydes, fordi forfatteren partout skal ride sine kæpheste enten direkte eller gennem et talerør. Romanforfatteren Aakjær er altid blevet kritiseret for at ligge for tæt på agitatorens Aakjær. Han er tendentiøs, siger man - og ryster opgivende på hovedet (*Rimestad* d.564): »Hans Tendens forgrovede i den Grad hans Fremstilling, at den Livsgnist, som er en Betingelse for al realistisk Litteraturs Illusionsevne, ikke sprang frem«. Efter kritikernes mening gjorde tendensen hans romaner til døgnfluer (Svend Leopold, »Verden og vi« 9.6.1916): »Som Prosaist hører han Dagen og Døgnet til. Hans Trang til Missioneren og velvillig Formanen udelukker Klassiciteten. Romaner som »Bondens Søn« og »Vredens Børn« vil ikke overleve al øvrig Tendenslitteratur, der udfylder en Mission og forsvinder for at afløses af andre Tendensskrifter«. Endelig mente mange, at Aakjær var en ringe psykolog (*Bredsdorff*): »Et »sammensat« Sjæleliv kan han vist ikke give. Ejheller de vanskelige Kriser eller den psykologiske Fortolkning af en menneskelig Udviklingshistorie. Derfor mislykkes ogsaa gerne Romanen for ham. Hans Romaner tagne som Helheder er ikke gode. De er fulde af fortræffelige Enkeltheder. Men de falder fra hinanden i Optrin uden organisk Forbindelse«.

Der kan være noget rigtigt i, at Aakjær var en »Prækehest«, og at han måske ikke besad eksempelvis Henrik Pontoppidans indsigt i alle menneskesindets afkroge, men det forhindrede ham dog ikke i at skrive en række yderst læseværdige romaner (*Skovrup* b.438):

»Det er skik at svække virkningen af hans større fortællinger [...] ved at kalde dem agitatoriske, altså udigteriske. Alene den virkning, de har haft, nøder os til at sætte dem højere; de er digterværker, og som alle folkelige digterværker er de tillige forkyndelse. At de også er udfald mod noget hævdvundet understreger blot dette. Lige fra »Da Hyrdedrenge skulde i Skoven« til »Arbejdets Glæde« er der noget dybt bevægende i disse Værker«.

For det første er mange af de problemer, han »prædikede« om, stadig aktuelle (social lagdeling, rovdrift på naturen m.v.), for det andet var han så stor en digter, at han i lange passager fortalte på livet løs uden tanke på den idé, bogen egentlig skulle legitimere, og for det tredje har hans romaner stor kulturhistorisk værdi, idet de med et væld af detaljer fortæller om landbolivet sidst i forrige århundreder. Aakjær er altid underholdende, og selv i dag holder handlingen i hans romaner os fast i en skruestik. Iøvrigt anerkendte han slet ikke den ovenfor anførte kritik, da han netop var en erklæret tilhænger af tendenslitteratur (SFH 6.111): »enhver levedygtig Literatur maa være tendentiøs, ellers er den ligegyldig. [...] At forlange af Digtningen, at den ikke maa ha Tendens, er som at forlange af et Skib, at det ikke maa ha en bestemt Retning«.

»Paa Aftægt«

Den lille roman »Paa Aftægt« (SV 7) udkom 10.4.1907 - få dage efter Aakjærs første overnatning på Jenle. Med bogen fik aftægtsproblemet sin endegyldige behandling i dansk skønlitteratur.

Aakjær var først blevet opmærksom på »denne middelalderlige Ordning« i sit barndomshjem, og sidenhen så han både i Fjends og andre steder græsselige eksempler på velansete gårdmænd, der efter et langt, arbejdsomt og lykkeligt liv gik fuldstændig i opløsning, når de afhændede deres gård og skulle leve deres sidste år på aftægt hos en søn, en svigersøn eller helt fremmede mennesker (ER 4.120-126). I forbindelse med salget af en gård, blev der altid indgået en aftægtskontrakt, hvori det blev udspecificeret, hvilke forpligtelser køberen havde overfor aftægtsfolkene, hvad angik boligforhold, mad, brændsel m.v.. (Et eksempel på de ret standardiserede aftægtskontrakter kan ses i »Skivebogen 1989«, s.79-80).

Optakten til »Paa Aftægt« er sigende: Den 71-årige aftægtsmand Jens Christian Skytte, som for et kvart år siden solgte sin gård til svigersønnen Thomas, sniger sig i middagsheden »aldeles skrækslagen« ud i hestestalden. Efter hans mening udsulter »den unge Klyni« hestene, og de »skal Dævlen taa mæ ett sult, saalæng a kan hold Hovedet oppe«. Mens han fodrer de arme kreaturer, træder Thomas »ung og bredskuldret« ind i stalden og river foderkoppen ud af hånden på ham: »A skal nok gi Hestene det, de skal ha. A har aldrig funden mig i, te nogen gjorde mit Arbejde om efter

mig«. Med »et forgræmmed Udtryk« lusker Jens »hængskuldret« ud af stalden, og forsvinder »som en vaad Hund« ind i sin ydmyge aftægtsbolig (56-59).

Når Jens i sine velmagtsdage som gårdejer pløjede sin ager, »var han alvorlig som en Offerpræst«, hans sind løb fuld af lykke, fordi han havde »en æstetisk Glæde af sit Arbejde«: »Der havde ikke været gladere Mand til end han, naar Sveden strimed hans Tindinger, og han var Arbejdets Leder« (67-68). Nu, derimod, er han blot en duknakket aftægtsmand uden værdighed og selvspekt, »en sølle Stakkel, der gaar paa Naadsensbrød som et andet Fattiglem og tit misundes hver Brødkumm, han putter i sin Mund; ett er nowe Ting og ett tær nowe Ting« (92). Som »et Nul«, der sidder og rådner uden at »ha det mindste at

Aftægtsmand Peder Chr. Pedersen fra Ejssing sogn fotograferet af Niels Sørensen i sommeren 1916.

ta sine Hænder til« (61), bruger han de endeløse dage til »at græmme sig over, at en anden gik bag efter en og - pø om pø - udsletted al ens Gjærning« (68). I generationer har gårdens skiftende ejere pløjet øst-vest, men nu er »den unge Lømmel« begyndt at pløje syd-nord (68-69):

»Ja, men det var jo at forrykke Guds Anordninger, det var jo at dreje Verdenshjørerne en Kwart Gang rundt! [...] Nu havde Jens Christian, hans Far og Farfar, og Gud ved hvor mange flere hæderlige Bondeforfædre, altid haft Solen staaende mellem de to Gravhøje mod Øst, naar de begyndte deres Morgenpløjning. Det var det uomstødelige i deres Livsførelse. Laa nu ikke engang selve Marken fast men kunde kastes om som en Drejeskive, hvad blev der saa tilbage som Støttepunkter for en gammel Mands Fødder?«

Heldigvis ligger udfrielsen ikke altfor langt ude i fremtiden (93): »Nej, det er kuns lidtle Fryd ved at løv, nær en som mæ aaltid skal løv af anne! - Men tho Vorherr løser jo op for wos jen atter enaan - helsen saa 'et galt ud for wos«.

Jens er ikke et enkeltstående tilfælde. I romanen indgår et helt galleri af aftægtsfolk, der alle lever under mere eller mindre kummerlige forhold. Ja, på én gård fratager man sågar en aftægtsmand hans tøj, så han ikke kan løbe omkring og sladre om, hvor dårligt han bliver behandlet! Blandt de gamle er selvmord næsten en lige så hyppig dødsårsag som alderdom! Den eneste, der skiller sig ud fra den bedrøvelige flok af tungsindige, alkoholiserede og selvmordstruede aftægtsfolk, er Laust Mortensen. Han var så forudseende, at han sikrede sig en lille

stump jord, da han afhændede sin gård, og på dette miniature husmandssted blomstrer hans livslykke. »Aaja, det er hel skøn at løv; men det forstaar sæ, vi maa hverjen ha nøj at løv for« (95), betror han Jens. Disse kloge ord kunne næsten stå som romanens motto! Bittert fortryder Jens, at han ikke sikrede sig en toft, da han afstod sin gård, for lykken er at have »saadan en bitte Plet, som en gammel Mennesk kan kalde ens egen« (94). Gradvist glider han længere og længere ud i depression og druk, og en morgen finder man ham død i hestestalden (105): »Foderkoppen laa ved Siden af ham, og der sad tydelige Mærker efter hans Hænder i den vaade Rugkasse«. Ringen er sluttet fra åbningsscenen.

»Paa Aftægt« blev ikke særlig vel modtaget. Rimestadt mente, at Aakjær overdrev og tegnede sine personer i sort-hvide farver (PO 29.4.1907): »Lys og Skygge er saa ulige fordelt, Bogen synes næsten skematisk opbygget. Aftægtsfolkene er alle godlidende, oversete eller hundsede Stakler, allesammen vækker de eller paakalder, stundom ret højroset, Sympatien. Og Gaardejerne er alle hjertetomme eller hjerteraa Personer. De udleveres skaanselsløst og absolut til Læserens krasseste Mishag«. Forståeligt nok kunne Aakjær ikke tage »en københavnsk Litterat, der vel næppe har set en Aftægtsmand i al sit Liv«, alvorligt (ER 4.125). Han var selv overmåde tilfreds med bogen, fordi han vidste med sig selv, »at hver Træk i den var Sandhed«:

»der lever her i Landet godt 28.000 Aftægtsfolk; de fleste har det usselt, enkelte har det taaleligt; ingen har det godt. - Der er ikke et

Træk i hele min travrige og triste Bog, som ikke er enten selvset eller fortalt mig af de solideste Vidner. - - Jeg maa stadig høre af ansvarsløse Presse mænd, at mine Bøger vrimler af Overdrivelser. Jeg turde dristig udlove en Stor Sum til den, der kunde overbevise mig om blot én« (SV 7.noteerne & SV 4.347).

Som sædvanlig faldt Aakjærs brug af dialekt mange anmeldere for brystet. Jacobsen beklagede, at bogen »ikke er skrevet paa dansk. [...] Aakjærs moderne Impressionisme er en historisk og kunstnerisk Misforstaaelse. Han er saa langt ude i Meningsløsheden, at ikke blot Københavnerne og andre almindelige Mennesker maa opgive Ævret, men selv Fjandboerne har nu saa længe læst Biblen og »Folkebladet«, at de kun med det største Besvær vilde kunne stave sig igennem Bogen« (»Tilskueren 1907«, s. 520-524). Kritikken er urimelig, eftersom »Paa Aftægt« uden stort besvær lader sig læse selv af nutidige danskere. Måske har Aakjær ret i, at litteraterne slog ned som høge på hans påståede overdrivelser og brug af dialekt, fordi de i virkeligheden ikke ønskede eller magtede at forholde sig til det påtrængende samfundsproblem, han beskrev (PO 11.11.1907): »Man har drøftet mine Glosser, men man har ikke villet drøfte Bogens Indhold, disse ca. 29.000 Aftægtsmænds ulykkelige Stilling i vort Samfund. De maa blive ved med at leve deres Skyggeliv. Denne gamle, tilsidesatte Aftægtsmand og hans elendige Stilling indenfor Hjemmets Ramme har hverken været fremme i vor Presse eller i Rigsdagen, det er endnu kun et Problem for mig«.

»Paa Aftægt« havde ikke samme effekt som »Vredens Børn« - der blev ikke nedsat en »aftægtskommission« - men aftægtsproblemet forsvandt gradvist i takt med, at pengeøkonomien vandt indpas på landet.

»Af Gammel Johannes hans Bivelskistaarri«

Da Johannes Villadsen fra barndomsbyen døde i 1903 skrev Aakjær til Jens (BR 4.82):

»Jeg har alle mine dage haft noget tilovers for Johannes, han var et rigt og bevæget gemyt med et eget strømmende væld af naturlyrik i sin store forvildede sjæl. Han var af den slags almuetyper, som svinder uden nogen- sinde at erstattes. Han er den sidste i rækken: Ywer, Troels - Jens Dålum, ved hvert nyt dødsfald af den art, lider jeg et uopretteligt tab. Den, der engang vil forklare min litterære tilblivelseshistorie, han må søge tilbage til disse almuemænd, thi dem skylder jeg ti-fold mere, end jeg skylder bøger og professorer. [...] Han var en sand digter uden at vide, hvad en digter er. [...] Få timer før hans død forlangte han at få sine ben løftet over sengekanten, for at han endnu engang kunde mærke jorden under sine fodballer. Deri ligger der for min tanke den skønneste filosofi. Johannes elskede at leve her på jorden, skønt han levede kummerligere end de fleste«.

Aakjær bevarede Johannes' minde for eftertiden med bogen **»Af Gammel Johannes hans Bivelskistaarri - En bette Bog om stur Folk«** (1911, der citeres fra 1993-udgaven), hvori han lader sin afdøde ven genfortælle en række højdepunkter fra Det Gamle Testamente (7):

»Johannes har vel ikke haft lod eller del i disse smaahistoriers udformning, ikke heller i æmnevalget, men alligevel var

Gammel Johannes i Achton Friis' streg.

det hans kildefriske for alle dogmatiske hensyn befriede fortællemaade, der gav mig ideen til bogen«.

»A haar aaltid töt, te æ Bivel war jen af de skjønne bøger, en da kund løs i«, begynder Johannes (10-12). Han kommer ikke meget i kirken, dels fordi der er for koldt, og dels fordi han ikke har behov for en præst til at udlægge teksten: »skuld a saa ett kund løs mi Bivel uden aa ha æ præst te a stav for? Jow migi kan a saa! Det war ett andt terre«. Næh, Johannes »haar mi egen maad aa løs æ Bivel paa«, og i sin »Bivelskistaarri« udlægger han seks af »dem vil- lerst« historier fra den skønne gamle bog: »Stur fremmed te Abrahams« (1. Mosebog 18.1-15), »Faa'r og søn« (1. Mosebog 22.1-19), »En rædle slegi« (1. Samuelsbog især 17), »Samsons bedrøwter« (Dommerbogen 16.4-31), »Worherr og den slemm« (Jobs Bog 1.6-12) og »Methuselem« (1. Mosebog 5.21-27). Genfortællingerne foregår stadigvæk i Palæstina - der refereres til lokaliteter som Moria og Gasa - men perso-

nerne taler ravjysk, og Samson aflægger besøg hos Stine Bethlehem, som »boede i Fly Fattighus ca. 1880« (94), mens Methuselem både kan huske kæmper, »der war saa hyw som Saal Kjer«, »æ Venø Slegi«, »en omvandrende tater fra Vænø i midten af forrige århundrede«, og »aal de bjær'mænd, der haar wot i Daabjærg' Dojs« (124-126).

To af Jehannes' genfortællinger handler om *at blive prøvet*. I fuld overensstemmelse med »Jobs Bog« opfatter Jehannes i »Vorherre og den Slemm« Gud

og Satan som far og søn. Fanden er »saamøj en grimme dreng [...] saa rajsen og forskjøt, te han snaar ett war te aa vær i hus ved. [...] Ka *han* kom te aa lav nø skaarstykker, saa er æ te maad for ham« (110 & 118). Da Vorherre i dyre domme roser den retsindede og fromme Job, beder Satan om lov til at friste ham (116): »Han faar jo aal det, han pæger paa og mir te. Paa den maad er æ helsen ingen sag aa vær en Guds baa'n. Nej, du skuld lig prøv aa pirre lidt ved ham, saa sku du snaar faa en naaen spil aa si«.

I 1919 konstaterede Aakjær, at Viborg Domkirke »gennem dens allersidste restoration, den som er besørget af Maleren Joakim Skovgaard, er .. bleven os saa kær, at vi ikke byttede den bort for alle Roskildes prangende Kongegrave. Man skrider ikke over denne Kirkes Tærskel uden dyb Andagt!« (SFH 2.14). Skovgaard havde genfortalt Bibelen i form af freskomalerier på kirkens hvælvinger i perioden 1901-1906, og Aakjær var måske inspireret af hans udlægning af historien om »Isaks ofring på Moria bjerg«, da han udarbejdede sin tolkning af det samme motiv.

Gud giver sin ondsindede søn lov til at teste Job - blot han ikke fratager ham livet - og hermed stopper Jehannes' fortælling.

Så er der mere dramatik i »Faa'r og søn«, hvor det er Gud selv, der udsætter en trofast undersåt for en umenneskelig prøvelse. For at afprøve Abrahams tro beordrer Vorherre ham til at ofre sin eneste søn Isak på offerhøjen i Moria krat. Tungt om hjertet drager den lydige Abraham afsted med sin elskede Isak, der altid har været »søen en nywle bette knæjt« (32). Naturligt nok kredser Abrahams tanker ustandselig om det ubegribelige, der skal ske (34): »Hwad Worherr jen gaang haaj gin, det vild han nu ha tebaag. Isak sku nu rywes fræ ham, ett syg og bleg og hentær; men som han gik dér og dulred med hans klaar øwn og hans rød kinder - søen vild Worherr ha ham«. Helt ubærligt bliver det, da Isak begynder at tale om, »nær e blywer stur. [...] For nu blywer a da snaar stur. Nær en ka hjælp si faa'r, saa er en da stur« (34). Abraham ved jo, at Isak aldrig bliver stor, da Gud har udset ham til at være sin egen søns banemand! På offerstedet binder han sin højtelskede søn - »Faa'r, det gjør saa ondt! Du haar bunden mi hinner saa haardt!« - løfter kniven ... og da lyder Vorherres røst i sidste øjeblik: »Hoj, hoj, hoj! Læd nu dæ her vær nok, Abraham«. Lettet sænker den hårdt prøvede Abraham kniven, han forstår, at »Worherre haaj ett mint nø ondt med æ; han vild baare ha æ mand sat paa prøw« (38).

Schütte anfører, at »den bibelske Skildring av dette store menneskelige

Drama [...] er mærkelig kold og lakonisk«. Ja, de gammel testamentlige ord »kan knap siges at være Æmnets Storhed værdige. Intet om Abrahams Følelser under denne sønderrivende Sjælestrid mellem Sønnekærlighed og Gudsfrygt« (c.12-13). Søren Kierkegaard skrev da også en hel bog, »Frygt og Bæven« (1843), hvori han forsøgte at forestille sig, hvilke tanker Abraham gjorde sig undervejs til offerstedet. Schütte har åbenbart ikke kendt dette skrift, for han hævder, at »den store Skjald« Aakjær som den første løste den opgave, som den anonyme bibelske digter ikke magtede, idet han gennem Jehannes gav »den nænsomste, den mest rørende Fortolkning av den ældgamle Offerhistorie. [...] Det hele er noget av det fineste Sjælemaleri, der kendes i dansk Literatur, vist ogsaa i Verdensliteraturen«. Patetisk taler Schütte om, »at det mægtige bibelske Motiv har ligget ufuldbåret og biet i Tusender av År for først nu at opleve sin fuldmodne Udfoldelse, - Fuldendelsen gennem den herlige jyske Folkedigtning og Kærmedialekt« (c.14-16).

Som nutidig læser kan ikke lade være med at spørge sig selv, om Guds prøvelse af Abraham overhovedet er forenelig med forestillingen om en alkærlig Gud? Ja, Aakjær stillede selv dette spørgsmål i »Bibelske Randgloser«: »Hvor kan det nu more den algode (!) Gud at lege saa raa en Leg med et stakkels Faderhjerter?« Det går som en rød tråd igennem Jehannes' fortællinger, at Vorherre er en retfærdig Gud, som aldrig driver letsindigt kispus med os, omend han kan virke streng og krævende. Når han f.eks. lader

en ond ånd plage den tilsyneladende retsindede Saul, forklarer Jehannes det med, at Saul må »ha gjord ham [Vorherre] fortrydele paa en maad, som enaan ett kjender« (46). Og om Guds ovenud barske test af Abraham, hedder det, at »Worherre haaj ett mint nø ondt med æ«, omend »den fild søen haadtlaaren; da for wos aa tykk« (38). Tilføjelsen »da for wos aa tykk« siger egentlig alt: Når Gud i nogle tilfælde kan virke urimelig hård, er det udelukkende, fordi vi mennesker kun har en begrænset indsigt. I sagens natur kan han nemlig ikke være uretfærdig, fordi summen af hans væsen er en altomspændende retfærdighed.

»Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaari« fik en renæssance i 1993, da Poul Einer Hansen genudgav den sammen med en meget underholdende simultanoversættelse. Hansens fortæller Johs er »en troskyldig, men slu sjællænder, en efterlønner med forbindelse bagud til landbruget«, som taler »tv-lavdansk, spædet op med københavnske brokker« (9). I hans version henlægges handlingen til Sjælland: Abrahams Mamrelund ligger »ude ad Slangerup til« (21), David har været på dyrskue i Roskilde (57), der bliver jordskælvt i Slagelse, da giganten Goliat segner efter at være blevet ramt af Davids pletskud (67), Vorherre truer med at »droppe« Fanden »på dørtrinnet til Kofoeds Skole« (11), og Methuselems oldefar levede i så fjerne tider, at han kunne huske, »da Djævelen var kordegn i Ølstykke«, og »da DSB kunne svare sig« (127)! Tidsmæssigt forrykker Johs handlingen fra oldtiden til nutiden: Abraham tøffer i sin gamle Cortina ud til

Moria, hvor han gør sig klar til at ofre den vingummibamsespisende Isak på et bjærg af »søndags-Berlingere« og »gamle Karate Kid blade«, mens »radioer spillede glad morgenmusik i fjerne parcelhuse« (37). Da Vorherre afslører, at det hele »blot« var en test, køber den hårdt prøvede Abraham i en grillbar »en stor, fed, dejlig branket kylling, som så måtte holde for« (39). Dalila svigter Samson, fordi filisterne lover hende »en kroferie og en food processor og en kvart million« (99). Da Samson mister de fagre lokker, hvori hans enorme kræfter sidder, ligner han en »skinhead« (101), der må pukle umenneskeligt hårdt i sit fangenskab (103): »Han sled for tyve SID' ere«!

Fælles for Jehannes og Johs er, at de forstår Bibelens historier ud fra deres egen tid og deres egne forudsætninger. Når f.eks. Jehannes lader Methuselem høste gavn af »alderdomsloven«, mens Johs lader ham få »en halv milliard i pension og bistand og så det løse« (126-127), skyldes det, at der ligger næsten et helt århundrede - og en række love om folkepension og bistandshjælp - mellem de to tekster. Men tidsafhængigheden stikker langt dybere end til spørgsmålet om, hvilken type pension Methuselem får. Ved at tilføje de gammeltestamentlige historier nutidig genkendelighed formår Jehannes og Johs hver på deres måde og i hver deres sprogtoner at give dem ny aktualitet og underholdningsværdi. Den tid, vi lever i, og det sted, vi lever på, danner den forståelsesramme, vi i sidste instans altid må fortolke alting indenfor.

»Arbejdets Glæde«

»Jeg synes, at man er ved at tage Humøret helt fra vore Arbejdere, og det er Synd. Det er ikke, fordi jeg paa nogen Maade har skiftet Sind - jeg er Socialdemokrat, som jeg har været det altid - men jeg er lidt bange for den Maade, Agitationen drives paa. Det er, som om det gælder om at slaa enhver Glæde ihjel. [...] det kan maaske være vanskeligt at bevare Arbejdets Glæde i en By, men ude paa Landet er den til endnu. Og den skal man ikke tage fra Folk, det er det, jeg vil skrive om i min næste Bog«.

Sådan udtalte Aakjær i et interview i 1911 (Riget 22.2). Den annoncerede roman, der både hedder og handler om »Arbejdets Glæde« (SV 8), udkom i 1914.

Bogens hovedperson er bondesønnen Visti fra Sandgaarden. Hans mor bliver ramt af blodforgiftning under hans fødsel og dør, da han kun er tre år gammel, og hans far, Niels Peter, og bedstemor kommer derfor til at stå for hans opdragelse. En episode fra moderens begravelse viser faderens karakter i en nøddeskal. Ligfølget er på vej fra Sandgaarden til kirken, da han opdager, at han har glemt muldsedlen. Det må derfor pænt stoppe op, mens han løber tilbage til gården efter det famøse stykke papir. Folkedommen falder prompte (6): »Ja, det ligned jo Niels Peter: saadan havde han altid været, et bitte Nosselhoved, som der var ringe Sædding ved!« Der er noget tungsindigt, forsagt og forknyt over ham, som gør, at han er ræd for andre mennesker og bange for selv at have en mening om nogetsomhelst. Skønt han pukler fra morgen til aften - dovenskab er hans natur inderligt imod -

kommer der ikke rigtig noget ud af hans umenneskelige slid, hans liv løber så underligt formålsløst ud i ingenting. »Nu har a rendt lige siden Klokken var tre, af æ Mark og i æ Mark, og ligelangt er en med det!«, beklager han sig til Visti, der svarer: »Du skul rend lidt mindre og ved, hvad du rend efter; saa blev der kansasig udrettet lidt mere« (44).

Af natur er Visti sin fars diametrale modsætning. Det siger egentlig alt om hans egenrådige natur, at han allerede begynder at gå ned ad en stejl loftstrappe uden faderens hjælp, da han kun er 1 1/2 år gammel. Han er en udpræget kan-og-vil-selv-type! Verden er stor, farlig og spændende, og han er fast besluttet på at erobre den på egen hånd. Hans »Drenge-dristighed«, hans »Forvovenhed« (23), vokser med årene - han kører eksempelvis gedebukkeørsel på lademønningen - og den folder sig fuldt ud, da han i 10-års alderen optræder som møllevingeomdrejer. Historien er som følger: I nabolaget står en mølle, som har fascineret Visti, lige siden han var lille, og en dag beslutter han at tage en lufttur. Først svigter modet ham - »Det er min Fars Pjalteri, der kommer igjen! Men det skal surenmæ blive Løgn!« - men så samler der sig »en Knude af Beslutning dybest i ham«, og han hægter sig fast på en af møllevingerne, da den er nærmest jorden, og begynder den farlige opstigning. Nok har han »Bugvrid af Spænding«, nok føles det, som om man stryger »med en Støvekost over den indvendige Side af hans Ribben«, men hvad gør det, når man tænker på den »Rigdom af skinnende Erfaringer«, han gør sig under sin ha-

Afsnittet om Visti flyvetur på møllevingerne udkom først som en selvstændig novelle i »Julekronen 1913«. Tegning: Valdemar Andersen.

sarderede »Luftcirkel« (27-28). Det er ubeskriveligt skønt sådan at se verden lidt fra oven!

Da Visti når skels år og alder, vokser gnidningerne mellem ham og faderen dag for dag: Mens den frembrusende søn »vilde frem efter mere moderne Linjer med Kunstgødning og Kraftfodring«, er den stillestående fader »tilfreds med, at det hele blev ved det gamle« (40). Til sidst finder Visti forholdene på Sandgaarden så utilfredsstillende, at han bliver karl på den nærliggende Tidselbjærggaard.

Man tør roligt sige, at han kommer fra den ene yderlighed til den anden: Mens faderen er veg og selvudslettende, er hans nye arbejdsgiver, Jørgen Tidselbjærg, viljestærk helt ud i det ekstreme, og hans stivsindethed forårsager ligefrem hans død! Forud for et kommunalvalg sværger han således, at han aldrig mere vil forlade sin seng, hvis han ikke

bliver genvalgt som sognerådsformand. Da valget går ham imod, går han kærnesund og med røde kinder, der blusser af sundhed, til sengs, hvor han bliver liggende i syv samfulde år! For stadig at kunne drive sin gård lader han bygge en dør ind til soveværelset, og de kreaturer, han overvejer at købe, bliver ført hen til hans seng, så han kan bese dem. Da hans datter Martha gifter sig med Visti, overdrager han gården til dem og trækker sig tilbage som aftægtsmand. Efter syv år pålangs mener han omsider, at han i tilstrækkelig grad har understreget sit standpunkt, hvorfor han beslutter sig til at stå op. Nu er det imidlertid for sent: Hans ben er blevet ødelagt af de mange års inaktivitet, de kan ikke længere bære ham. Kort efter dør han af vattersot. »Fowl - Fowl -- Vild-Fowl -- -- A kan ett find æ Jurd med mi Fædder« (156), lyder de ord, hvormed han tager afsked med livet.

Da Visti overtager Tidselbjærggaard, får han mulighed for at realisere sin drøm om et ideallandbrug, hvor mennesker og dyr lever sammen i skøn harmoni (140): »Hvorfor være Dyrenes Bødler, naar vi med samme Lethed kunde være deres Velgjørere«. En landmand kan kun have det godt, hvis hans dyr også har det godt, og de har det kun godt, når han sørger for, at de får en sund forplejning, bliver behandlet »som Enere, som **Individualiteter**« (142) - han skal tale med dem, kæle med dem og have forståelse for hvert enkelt dyrs særegne personlighed - og har plads til at røre sig på. I Zoologisk Have i København har Visti set, hvordan dyrene færdes frit på store arealer, og inspireret heraf lader han et par tønder land indhegne til sine kreaturer, så de kan opnå samme grad af frihed. Den dag, de bliver løsladt fra deres trøstesløse indespærring i en beklumret stald, er »en af de skønneste Dage i mit Liv«. I løbet af ingen tid er indhegningen »befolket med hoppende, legende, nysende Væsner, der drak sig en Rus i den milde Vaarsols overdaadige Lys«. Hvert enkelt dyr kan nu »rejse sin Nakke efter dets Bestemmelse, saa højt og saa frit, det vilde, og drikke al den Lys og Luft, det kunde«. Dyrenes glæde gør også Visti glad: »Nu behøver en ett at gaa gennem sine egne Stalde som en Slutter eller en Straffefoged; men nu har en gjort for sine Kreaturer, hvad en tykkes, der skuld komm' et til gode« (143-144).

Landmanden kan gøre meget, man han kan ikke gøre alt alene. Det er tvingende nødvendigt, at hans hustru påtager sig sin del af arbejdet:

»Hvem havde hvisket Bondens Datter den Djævel i Øret, at det var finere »at sidde smuk« i en Dagligstue end at løbe sig Rødme til mellem levende Skabninger, der trivedes under éns Haand. Nej, Kvinden maatte atter blive Mandens Medhjælp ved Mælkens Sining som bag Høstens Le! Da vilde Arbejdet paany gi sin Dyrker den sunde Glæde, uden hvilken Livet mister sin Rødme, og Lykken sin Ømhed og Glans«.

Landbokonen må kort og godt »tilbage til vore Stalde; for Dyrenes Skyld og for hendes egen med« (142).

Både for manden og for kvinden gælder det, at kodeordet for deres arbejde skal være orden. »For nær a skal hold Orden, saa skal der Fanden glow mæ ogsaa vær Orden« (21), tordnede allerede skoledrengen Visti, når han i lærerens fravær blev sat til at holde ro i klassen. Og sidenhen bliver han aldrig træt af at forkynde velsignelsen ved at have orden i sine ting. Kun når alt er på sin rette plads, kan man drive et rentabelt landbrug og føre et anstændigt liv.

En mand og en kvinde, der elsker hinanden og i skøn samdrægtighed driver et mønsterlandbrug, hvor dyrene har det godt, og alt er i sin skønneste orden ... den vision er der vist ikke ret mange, der kan tage anstød af! Men derudover har Visti en kongstanke, der er så radikal, at selv Martha har svært ved at kapere den. Den lyder således: En landmand må kun eje den mængde jord, der er nødvendig for, at han kan forsørge sig selv og sin familie. Henført taler Visti om den ikke altfor fjerne fremtid, hvor

»enhver Familiefar skulde kunne gjøre Krav paa saa megen Jord, som han og hans Børneflokk kunde leve af, til den selv stiftede Hjem.

[..] dette vilde kræve en hel anden Jordfordeling end den nu gjældende: Øxen vilde ikke alene lægges ved Roden af Herregaardene, men ogsaa en betydelig Del af Bøndergaardene maatte lade sig partere. [...] Hvad var vel naturligere, end at Jorden gjordes mere og mere »flydende«, at den lod sig skubbe ud og ind efter Befolkningens Stigen og Falden. Begrebet den **faste Jord**, den uafhængelige Ejendom, havde været een af de virksomste Faktorer ved Dannelsen af det Proletariat i By og paa Land, der nu foruroligede sig selv og Verden. **Jordgnieren**, der ikke kan afse en Skovfuld Muld af det, hans Papirer lyder paa, er lige saa uhyggeligt et Fænomen som Sagenes Lindorme, der hensigtsløs lagde sig tilrette paa Skatte, der skulde ind i den almindelige Cirkulation« (159).

Kun ved at gøre alle til selvejere, kan man ophæve jordejernes udbytning af de jordløse, og alle kan kun blive selvejere, hvis der »tages« jord fra de, der har »for meget«. I god overensstemmelse med sine teorier udstykker Visti vederlagsfrit de 2/3-dele af Tidselsbjærggaards jorder, han ikke udnytter (164): »Nu har andre, saa længe vi kan huske, søgt Lykken i at **gjøre sig selv rige og andre fattige**; nu vil a prøve at komme til Lykken fra den modsatte Side«. Rent økonomisk gør udstykningen ham fattigere, men »hvor 20-30 Menneskers Lykke staar overfor eens, ja der maa den **ene vige**« (165). Iøvrigt får han et menneskeligt rigere og dermed lykkeligere liv ved at »byde 20-30 Familier ikke blot et Levebrød, men et Arbejde, der kan fyld dje Liv med Glæde fra Morgen til Aften, fordi det er deres eget, som deres Hjem bliver deres eget« (164).

Det er en herlig tillægsgevinst for Visti, at han med sin udstykning ogsaa saboterer industrialismens begyndende indtog

på egnen. Sjøllænderen Jakob har startet en cementfabrik,

»hvis Arbejdsstyrke rekrutteredes af Egnens Smaafolk. Som Mider i gammel Ost krøb disse Skikkelser ud og ind ad disse graa Skrænter, til de fik nøjagtig Jordlagets Farve. Deres Klæder, deres Fodtøj, deres Ansigts Rynker var altid pudret og gennemtrukket af Kridtstøv. Deres Hænder var plissede og udtørrede af den fortærende Kalk, deres Øjne brændte røde, og deres Aandedrag fyldtes af det evigt hvirvlende Støv« (160).

Fabriksarbejderne føler ingen glæde ved deres ensformige og sundhedsskadelige arbejde, hvorfor de mindeligt beder Visti udfri dem af deres »Helvede«. Med glæde tildeler han dem gratis jordstykker, så de kan ernære sig ved ærligt landbrugsarbejde, og Jakob må til sidst dreje nøglen om på sin fabrik af mangel på arbejdskraft. For en stund har Visti holdt industrien stangen, og ved bogen slutning har han et frit udsyn til 40 lyse, selvstændige landbrugshjem, hvor hans blik før »smuskedes [...] af Fabrikskorstenenes uhyre Sværtetekste« (180).

Romanens slutscene (182-186) er central, fordi den i fortættet form rummer Aakjærs forestilling om det gode liv. Visti er i færd med at pløje:

»Plovjærnets stærke Rytme havde fanget hans Sind. Hans Støvler flyttedes tænksomt til denne Rytme; Naturens eget sunde Hjerteslag lød til ham gennem Mulddampen. Han følte sig med eet saa ydmyg og saa glad som et Barn, der har faaet Lov til at gaa i Furen og holde Tømmen for Far. Han kjendte, hvor han og Jorden blandede Aandedrag i denne Stund. Hans Livsline tegned sig ren og harmonisk som en Sti gennem dugget Græs. Hans Attraa havde altid været at lytte sig ind til Naturens Hvisken og af dennes

Vigen ved Jenle.

dunkle Sprog skrive Reglerne for sin Livsdag. Derfor kræved han saa energisk af sig selv som af sine Underordnede **Orden**, først og fremmest **Orden**. **Orden** var Naturens **Grundlov**. [...] **Orden** var i det almindelige Dagligliv kun et andet ord for Redelighed, Ærlighed, Bravhed«.

Bondens kald er det lykkeligste af alle, fordi han lever i pagt med den livgivende jord: »Jorden er det store Mysterium; og ingen bliver færdig med at løfte dens Skatte. Her havde han valgt sin Plads, her vilde han blive til sine Dages Ende. Thi her havde han fundet den Trylle-vaand, der gjorde hver ny Dag blank og rig: **Glæden ved sit Arbejde**«. Og mens Visti pløjer, kommer Martha ham glædestrålende i møde for at fortælle, at hun omsider er blevet gravid. Frugtbarhed på alle fronter! Lykkelig pløjer Visti videre, og Martha gør en fure med: »Rank og skøn og med Barnet under sit Hjærte

gik hun nær ind til sin Mand. Ploven skar hen mod den stigende Sol. Græs-rødderne brast med smaa Smæld. - Vistis Mund smilede med alle dens gode Linjer. Med højre Arm styred han Spandet og Ploven. Den venstre laa tæt om hans Hustrus Liv«.

Aakjærs roman er »en Præken i et lyrisk Digts Form: en Præken om Arbejdets Glæde, en Lovsang over Bondens Gerning. Og denne Lovsang er meget smuk« (Frejlif Olsen, Ekstra Bladet 9.10.1914). Arbejdsbegrebet står centralt i romanen, der former sig som en kortlægning dels af forskellige menneskers holdning til deres arbejde og dels af forskellige typer arbejde. Når Vistis far aldrig bliver lykkelig, er det fordi, han ikke har noget mål med sit arbejde. Da han dør, karakteriserer Visti ham med disse ord i sin begravelsestale (101-102):

»Men naar a skal forklare mig, hvorfor min Far aldrig naaet at blive et lykkeligt Menneſke, en Mand, der var glad ved sin Gjerning, saa kan aa vanskelig finde anden Forklaring end den, te han **savnede enhver Plan saavel for hans Liv som for hans Sliden**; [...] der kan ingen Lykke eksistere her paa Jorden uden Plan; nej, vi maa ha et Maal, som vi sigter efter; har vi ett det, saa kan det ring hjælp, alt det, vi bjærge ved, for saa holder vi os ett opp' iløwle. Arbejde uden Plan, det er ett fri Mands Syssel, nej, det er Slaveri. Og det kan der aldrig komme nogen Glæde ud af. Men det er det tungeste, der kan bydes et Menneſke, - at vanke sit Liv hen i et Arbejde, der ikke kan kaste mindste Glæde af sig. Derfra stammer alle de krogede Rygge, - fra et Arbejde, som vi gjorde uden Glæde«.

Med sit ideallandbrug formår Visti i modsætning til faderen at finde ind til arbejdets glæde. Derfor bliver han lykkelig. (Se: *Hjort-Vetlesen* b.48-83/*Lange*)

»Jens Langkniv«

Jens Langkniv. Alene navnet er nok til at få os til at gys! Man ser ham for sig i de underjordiske kalkgruber i Daugbjerg og Mønsted eller på den mørke jyske hede. Langhåret, langskægget, uregerlig, rebelsk, fanden-i-voldsk. Og altid bærer han rundt på den lange kniv, som har givet ham hans frygtede tilnavn. Men hvem var han egentlig, denne Jens med kniven? Ja, har han overhovedet eksisteret, eller er han blot en fri, digterisk opfindelse?

Som barn blev Jeppe altid gennemskåret af et gys, »naar de gamle rigtig aabnede for Fortællekisten med hvad de vidste om deres Barndoms Rædsel, Røveren med det vilde Navn« (SV 8.353). Da han indsamlede folkesagn i

1883-84, fik han dog kun nedskrevet én beretning om Jens, hvori han omtales som »en meget farlig Røver, »en »Gotten Kaael«, som levede på den jyske hede »etsteds mellem Klode Mølle og Vejle«. Tilnavnet havde han fået, »fordi han til Vaaben havde en alenlang Kniv, som var fastbundet til hans Belte med en flere Favnlang Line, som var ham til megen Nytte, fordi han hver Gang han havde slynget Kniven ud mod sit Offer igjen kunde trække den tilbage ved Linnen«. Han var gift med Lange-Margrete, der var en »Hex og Taterkvind«, som spiste hjerter fra ufødte drengestore (hun troede, at hun kunne flyve, når hun nåede op på 7 stk. hjerter). Da Jens omsider blev indhentet af lovens lange arm, måtte man brække hans ben op tre gange, førend han bekendte sine »Skarnstreger«. Inden han til skræk og advarsel blev lagt på hjul og stejle, »blev hans Tarmers skaaret ud af hans Side, og Enden bundet om en Pæl, og nu drev man ham til at løbe Spidsrod rundt om Pælen, saalænge der var en Tarm i ham. Da han havde Ende herpaa, spurgte man ham, om han havde prøvet noget, der var værre, svarede han: »Ja, Tandpine har jeg prøvet, og det var værre« (JF 393). Beretningen ligger på linje med de optegnelser, Evald Tang Kristensen indsamlede om den vilde hederøver. Dog havde Jappes ukendte meddeler ikke rigtig blik for Jens' natside. »Den Jens Langkniv var der ondt i«, var en genkommende replik hos de personer, Kristensen talte med, og netop fordi han havde »pint så mange«, var hans smertefulde død yderst velfortjent.

Da Aakjær begyndte at dyrke lokalhistorie, forsøgte han naturligt nok at finde ud af, om Jens overhovedet havde eksisteret. »Han er den eneste af Taterne eller Kæltringerne, som jeg ikke har kunnet verificere«, beklagede han i 1903 (»Hver 8.Dag«, s.739). Han gav dog ikke op så let: »I ca. 20 Aar har jeg søgt ham dels i Tingbøgerne, dels i Lensregnskaberne, dog uden resultat«. Det blev istedet Frits Uldall og Hugo Matthiesen, der i hhv. 1912 og 1913 gjorde Jens til en »fuldt afhjemlet historisk Person« (»Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, 1911-14, s.205-245 og s.520-526). Den første henledte i forbifarten opmærksomheden på en retssag i Randers i 1598 »mod en større Morder- og Tyvebande, hvis Formand havde det just ikke Tillid indgydende Navn »Jens Langkniv««, hvilket fik den anden til at gennemlæse »Randers Byes Thingbog« fra det omtalte år. Af denne bog fremgår, at Jens' bande bestod af 7 røvere og tigere, der »trodsede baade Gud og Øvrighed« (SV 5.575). Som fredløse rakkere strejfede de omkring på den jyske hede, hvor de udgjorde en trussel mod alt og alle. Da Jens ikke blev arresteret, har vi desværre ikke hans vidnesbyrd. Derimod fortalte en vis Sidsel Olufsdatter under en afhøring på Randers Rådhus den 24.7 om, hvordan hun engang blev antastet af Jens og hans kone i Himmerland. Han spurgte hende, »om hun vilde følge ham og bære et Barn for ham, saa skulde han intet Ondt gøre hende, men klæde hende vel«. Panikslagen svarede hun ja, hvorefter det lykkedes hende at flygte sammen med ægteparret Peder og Ellen

Køen. Jens og hans hustru indhentede dem hurtigt, og som straf drev de Peder og Ellen ud i et kær og ikklædte den ordbrudende Sidsel en gammel særk. Fuld af foragt undsagde Jens Ellen, som tidligere havde gået sammen med ham på landevejene og »avlet to eller tre Børn med ham«.

Så knappe er de samtidige, historisk pålidelige vidnesbyrd om Jens! Tingbogen er nemlig det eneste sted overhovedet, hvor han rejser »sit forbryderiske Hoved fra de omrodede Dokumentparker«, hvilket Aakjær bestemt ikke beklagede: »Mere vides endnu ikke om ham, og jeg er tilbøjelig til at sige: »Gudske lov!« Thi jo friere har jeg kunnet tumle med ham« (SV 8.353-354). Hermed er dog ikke sagt, at Aakjær gav sin fantasi frit løb, da han skrev den historiske roman »**Jens Langkniv - Af Fjends Herreds Krønikebog**« (1915) (SV 8). Tværtimod! *Buchholtz* fortæller (b): »*Grundighed* er et Hovedelement i Jeppe Aakjærs Natur. *Selv se!* Han er langt grundigere end andre Skribenter, jeg kender. Materialet til hans Roman »Jens Langkniv« fylder en hel Sæk. Blad for Blad har han vendt Viborgarkivets og Rigsarkivets Papirer for at faa alt med. Noteret og noteret. Han siger, det tog ham tyve Aar at lægge Romanens Syld«. Den historiske baggrund, Aakjær lader Jens udfolde sig på, er overvejende sand - politisk, kulturhistorisk og i en vis udstrækning også personalhistorisk - hvorefter Jens' dramatiske livsforløb er opspind fra ende til anden. I romanen beskriver Aakjær eksempelvis, hvordan Jens og hans bande redder de betrængte

Kalkgruberne i Daugbjerg hvor Jens Langkniv tumlede med den rødhårede præstekone Claudine.

fjandboere, da de i september 1627 bliver angrebet af lejesoldater ved Nørre Ørum. Sammenstødet fandt rigtignok sted og kostede 30 bønder livet, men der forlyder intetsomhelst om, at Jens tog del i det!

Ifølge Aakjærs roman hed Jens Langkniv i virkeligheden Jens Olesen og levede ca. 1599-1638 (årstallene fremkommer ved at sammenholde oplysninger på siderne 368, 391, 442 og 532). Han mistede tidligt sin far, der døde i Kalmarkrigen, og for at forsørge sin mor, Woldborg, og sig selv slog han sig på krybskytteri. Da vi møder ham i bogens åbningskapitel, som handler om en livlig kalkovnsfest i Daugbjerg omkring 1622, karakteriseres han som »en ung, sorthaaret Kjæmpe, der var sine 74 Tommer til visse og havde en tilsvarende

Skulderbredde«. Hans ansigtstræk er »store og forvovne, men egentlig ikke uskjønne«. Pigerne finder ham »forfærdelig smuk«, og de mange »Fortællinger om hans Krybskytterier og hans galante Æventyr« gør ham absolut ikke mindre spændende i deres øjne (357). Jens skiller sig ud fra de andre bondekarle ved sin næsten overmenneskelige styrke, sin karismatiske udstråling og sit farefulde liv på kanten af loven.

Krybskytteri kan være galt nok, men helt over på den forkerte side af loven kommer Jens dog først, da den ondskabsfulde degn Mikkel Vistisen, som er meget utilfreds med, at hans datter, Laura, er kæreste med Jens, får Woldborg sat under anklage for »Hexeri og Satans Kunster« (378). Edderrasende opsøger Jens Mikkel degn, som sammen

med en defefoged og en bøddel opholder sig i Sejbæk Kro med hans arresterede mor. De tre øvrighedsrepræsentanter forklarer tålmodigt, at de blot handler på lensmandens vegne, men Jens har absolut ingen respekt for denne »Skjælm«, som har »givet Navn og Underskrift til [...] hele denne lumpne Jagt paa stakkels Mennesker, der er mere uskyldige end nyfødte Børn i det de anklages for«. Defefogeden står fast på sit. »Hun skal behandles efter Loven!«, deklamerer han, hvorpå Jens resolut placerer sin kniv i hans bugnende vom: »Og dér har du saa mit Svar til Loven og de Sataner, som pynter dje Søllehed med den!« Han kunne ikke handle anderledes: »Jeg har gjort, hvad jeg maatte gjøre! Naar Loven er saadan, te den kan ta fra os det bedste, vi ejer, saa -« (386-388).

Med sin mord på en embedsmand i funktion har Jens sat sig udenfor samfundet og må »flygte som en fredløs fra Sted til Sted, skjule sig i Skove, grave sig ned i Jorden, allevegne forfulgt af Hævnens aldrig hvilende Trussel« (391). Han slår sig ned på den udstrakte jyske hede, hvor han ernærer sig ved landevejsrøveri. »Stands i Djævelens Skind og Ben« (418) råber han, når han bred og mægtig passer vejfarende op og med sin faretruende kniv truer dem til at aflevere deres værdigenstande. Det er betegnende for ham, »at han næsten aldrig overfaldt Bonden eller Fattigmanden, men overfor Dommere og Retsbetjente, med andre Ord »Lovens« Mænd, kjendte han ingen Skaansel« (416). Endvidere er der den »Egenhed ved Jens' Krigsførelse i Modsætning til de fleste andres, at han

søgte at vinde sine Sejre saa vidt muligt uden Blodsudgydelse; det var baade det humaneste og det fornøjeligste« (433).

Det er vigtigt at fastholde, at Jens af natur er en munter, livsglad og selskabelig person. Det er ikke en indre trang men ulyksalige omstændigheder, der gør ham til en eneboer (409-410):

»Hvordan skulde han i Længden holde dette Liv ud! Hans Natur var jo mindst af alt anlagt for Ensomheden; han elsked tværtimod at se Mennesker omkring sig, høre dem prale og skraale som han selv. Men denne endeløse Uvirksomhed, hvortil han nu havde dømt sig selv, det var jo Helvede. [...] Saadan var det altsaa at være stødt udenfor Menneskers Kred; ingen Slægt, ingen Venner, ingen Omgang af noget Art; ene, naar Solen stod op, og ene, naar den gik ned igjen!«

I sin ensomhed drømmer han »om Laura og det Hjem, de vilde ha kunnet bygge sammen, hvis han ikke var blevet sparket ud som Skovgangsmand« (448). Undertiden er livet så tungt at bære, at han overvejer selvmordet som en sidste udvej. Udfrielsen kommer til ham udefra.

Som følge af Christian IVs ulyksalige engagement i 30-års krigen bliver Jylland i 1627 overrendt først af kongelige lejesoldater og derefter af tyske besættelsestropper. Kun den danske flåde forhindrer en invasion af øerne. Besættelsen bliver ualmindelig barsk, fordi tyskerne skånselsløst ribber hovedlandet for alt af værdi. Ved fredsslutningen i 1629 rømmer de den jyske halvø mod, at Christian IV til gengæld afstår fra fremover at blande sig i germanernes forhold. I sin roman forklarer Aakjær ikke krigens baggrund og forløb, han »nøjes«

med at beskrive dens katastrofale konsekvenser for fjandboerne (jfr. SV 5.251-258 og Søegaards »Skive og Salling medens Wallensteins Tropper hærgede Landet«, SA 13.10.1887). Jens hører første gang om Christian IVs indblanding i europæisk storpolitik, da en bonde, som han hjælper med at brænde svin, beklager sig over, at der indkræves penge, som skal bruges »til den her slemme Krig, som vor Konge nu har begyndt igjen; for det Konger og det Kram kan jo aldrig faa nok af Krigsvæsen; og sig mig, om det ikke er os sølle Bønder, det altid gaar ud over? Men hvem spørger om vor Mening?« (413). Bønderne slipper dog ikke med at blive beskattet, de bliver også bestjålet og besat, da Fjends i september-oktober 1627 udplyndres først af Christian IVs soldater under deres tilbagetrækning og derefter af hertug Wallensteins tyske besættelsestropper. Da de sidste rykker ind i Skive 26.10. falder hele landsdelen. Tyskerne gør Skivehus og Nørsgaard til deres hovedkvarterer, hvorfra hhv. kaptajn Teufel og ritmester Timmer organiserer en systematisk udplyndring af Salling og Fjends.

Myten fortæller, at Holger Danske til dagligt sover trygt i Helsingørs kassamatre og først vågner op til dåd, når landet for alvor stander i våde. Vi har ingen Holger her på egnen, men vi har til gengæld Jens! Da Fjends bogstavelig talt er ved at blive udsultet af de grådige »gæster«, hæver herredsfogeden bandet over Jens, der sammen med sine forbrydervenner Krabberne indleder en guerillakrig mod de fremmede besættelsestropper, som han hader og foragter af et

godt hjerte: »Og naar jeg ser dem bryde ind i fredelig Mands Hjem som vilde Dyr, skjænde Konen og lemlæste Oldingen, saa er det ikke bare Slagsbroderen, der rører sig i mig, saa er jeg Soldat fra Top til Taa, og hver Blodsdraabe i mig spiller i Dødsforagt«. Hårdt må sættes mod hårdt: »Øje for Øje, Tand for Tand! Det er mine Ord!« (273). Under Jens' førerskab angriber Krabberne de fremmede parasitter, og de fødevarer, penge og værdigenstande, de generobrer, leveres »tilbage til dem, som Fjenden har taget det fra« (490). Ikke så sært, at fjandboerne elsker og forguder deres »Nationalhelt« (460), mens omvendt Timmer drømmer om at splitte ham ad (468-469): »Aa, om jeg havde den Karl i mit Værge, jeg skulde lade ham hugge saa smaat, at der af hans Pestilens-Krop kunde skikkes et Stykke til hvert af Sognene i det hele Herred!« Timmers vellystige fantasi bliver aldrig til virkelighed. Tværtimod fristes man til at sige: Jens og hans Krabber dræber den tyske kommandant under et vellykket commando-raid mod Nørsgaard i april 1629.

Måneden efter er krigen omme, og tyskerne trækker sig ud af landet. Jens' fremtid tegner lyst: Hvor han før var en udstødt desperado, er han nu en højt estimeret frihedskæmper, der glæder sig usigeligt til »at komme i en fredelig Levevej, faa Hjem og Familie, en Hustru at klappe, en Ko at fodre med Hø« (524). Sit første knæk får han, da Laura bryder med ham, fordi hun finder ud af, at han under Besættelsen beordrede hendes far, som var stikker for tyskerne, likvideret, sit andet knæk får han, da hans mor bli-

ver brændt som heks, mens han er på en tjenstlig udenlandsrejse som handelsagent for ejerne af Mønsted og Daugbjerg kalkgruber. Moderens død på bålet får ham påny til at melde sig ud af samfundet, og den negang bliver han en trussel mod alt og alle (531): »Før havde han været den hvide Røver, nu var han bleven den sorte, - den hos hvem al Skaansel og Ædelmod var saa godt som bortblæst. Ingen var mere sikker mod hans Efterstræbelser. Skattebærerer som Fragtmanden, Prangeren som Bissekræmmeren - han spared ingen«.

Omkring 1636-1637 strander Christian IV under en jagt i Feldmose i et livsfarligt, sumpet moseområde, men Jens fører ham på sikker grund, da han lover at se på hekseanklagen mod hans mor. Inden hendes navn bliver rensat, møder den tidligt aldrede, gigtplagede Jens året efter sit endeligt i Vridsted præstegård, hvor han bliver holdt op af tre forfølgere. Allernådigst giver de ham lov til at skrifte sine synder for pastor Paaske, som overbringer ham Woldborgs sidste ord (543): »Hils min Søn, te hvis han ikke vil forstyrre hans Mors Fred, saa maa han aldrig hævne mig. For af ondt kommer der bare mere ondt«. Jens' sidste fredløsheds-periode, hvor han »med sin dragne Kniv« har villet hævne mordet på sin mor ved at »snitte alt Liv ned paa sin Vej« (531), har da været imod moderens erklærede ønske! Paaske er alligevel villig til at give ham syndernes forladelse, og da Jens er blevet forsonet med Gud, griber han sin kniv og kaster den ind i en bjælke over sine forfølgere som et symbolsk tegn på, at hans krig

mod samfundet er ført til ende. Da de fejlagtigt tror, at han vil dræbe dem, skylder de ham.

»Jens Langkniv« er en uophørlig spændende knaldroman, hvor den ene højdramatiske episode - indeholdende ingredienser som mord, sex, krig og heksebrænding - afløser den anden i et stadig accelererende tempo, som minder om spillefilmens krydsklipningsteknik. Aakjær indlejrer sin hovedperson i et historisk landskab, som der i en vis udstrækning er kildemæssig belæg for: Pastor Paaske, Mikkel degn og mange andre er således autentiske personer (den første er biograferet af Lundøe i »Skivebogen 1946«, s.16-23, den anden omtales af Villads Christensen i »Jyske Samlinger«, 1908-10, s.332-335). Det er Aakjær magtpåliggende at fortælle Fjends herreds historie under Besættelsen 1627-29 og ved samme lejlighed lade Jens brillere som modstandsmand, og derfor lader han sin hovedperson blive født på et tidspunkt, hvor tingbogens Jens allerede var en etableret forbryder med sin egen hårdkogte bande! Den sidstnævnte havde endvidere en noget løsagtig seksualmoral, mens Aakjærs Jens holder sig til Laura - omend han i svage øjeblikke drages mod en rødhåret og dermed meget sanselig præstekone. Aakjær ignorerer helt og aldeles de få ting, tingbogen trods alt fortæller om den historiske Jens, og skaber istedet sin egen mytologiske Jens, hvis sørgelige skæbne bestemmes af hans prisværdige kærlighed til moderen (hans fribytterliv skyldes i første omgang hekseanklagen mod hende, og i anden omgang det be-

stialske drab på hende). På denne måde gøres hans ousiderekssistens om ikke acceptabel så dog forståelig, for man skulle da være et skarn, hvis man ikke ville forsøge at forhindre, at ens egen mor blev brændt som heks? (Se: *Hjort-Vetlesen* b.24-47/*Fibæk Jensen* b/*Jensen, Charlotte/Klausen/Laursen, Peter*)

»Hvor der er gjærende Kræfter«

Med »Hvor der er gjærende Kræfter - Landarbejderromen« (1916) (SV 8) vendte Aakjær tilbage til sin samtid.

Bogens hovedperson, fattigbarnet Villads, er forældreløs: Han har aldrig kendt sin far, og hans mor døde, da han var en halv snes år gammel. I åbnings-scenen møder vi ham, da han på kommunens foranledning er på vej til sin første plads som hjorddreng hos Søren Østergaard. Rent »tilfældigt« støder han sammen med den velstående proprietær Sigvaldsen og hans yndige datter Cecilie, og således får Aakjær allerede på bogens første sider præsenteret både sine vigtigste aktører og den modsætning mellem rig og fattig, som gennemsyrrer romanen.

Paradoksalt nok er Villads på samme tid både udadvendt og indadvendt. *På den ene side* er han en »Selskabsnatur, en Broslager, der figurlig talt altid gik med en Planke paa Skulderen for at kunne komme i landfast Forbindelse med andre. Han var født Kammerat med Alverden« (294-295). Fra barnsben af nærer han en dyb længsel efter at lære alle de mennesker at kende, han kommer fordi på sin vej gennem livet. *På den anden side* drages han også mod ensomhe-

den. Han lider af et uudslukkeligt »Kundskabsbegjær« (241), et inderligt ønske om for enhver pris at forstå den verden, han lever i, til bunds. Derfor sluger han bøger - som jo rummer al den viden, menneskeheden har ophobet igennem generationer - i hobetal, og bøger har den beklagelige egenskab, at de fordrer fravær af andre mennesker for at blive tilegnet.

Til alt held kommer Villads omkring konfirmationsalderen i kontakt med bogsamleren Laust murer, der giver ham adgang til sit righoldige bibliotek (jfr. *Vistisen* c.10-20). Om glæden ved at læse forklarer Laust: »En god Bog, bitte du, du faar dig dænenmæ aldrig en bedre Ven i dine Dage! **Du** kan ta den ned, **du** kan la den staa; den bruger ikke Kjæve for det. Men slaar du den op og begynder at læse i den, Gudbevares, hvad har den ikke at fortælle dig!« Udsynshæmmede henslæber de fleste af os vort liv »paa Bunden af en Grøft. Dér fødes vi, dér dør vi« (103-104). Via bøgerne kan vi kæmpe os ud af grøften, vi kan frigøre os fra tidens og rummets begrænsninger: Snart kæmper vi med en historiebog i hånden side om side med Christian IV, snart bestiger vi med en rejsebog som guide Schweiz' højeste bjerge! Ikke så sært at Villads slæber lekture med sig hjem fra mureren. Det er dog svært for ham at få tid til at studere, da alene synet af bøger gør Østergaard helt balstyrisk. Som gårdmand forstår han instinktivt, at det ikke er i udbyttens interesse, at de udbyttede bliver oplyste (210): »der kom altid »Kigser« i Hovedet paa dem af ens Folk, der læste. Lad dem saa hellere ta et

Da Laust murers hus brænder, går hele hans bibliotek op i røg. Villads roder rundt i de forkullede bøger, og ved et tilfælde kommer Fabricius' Danmarkshistorie til syne med Lorenz Frøhlichs kendte tegning af Rolf Krake. Helt spontant sætter Villads den »forbrændte Bogs Sindbilledsprog« i relation til sin landarbejderforening: »»Rolf Krake og hans Mænd springer over Ilden!« Noget i den Retning skulde der staa paa deres Fane. For saadan havde deres Forening voxet sig stor - under den giftigste Forfølgelse, den hvasseste Modstand fra Bønder og Proprietærer« (293 og 298).

rent Slag Kort [...] men Bøger eller Blade i et Karlekammer eller ved et Dagligstuebord - saadan noget forbandet Skidt! - Saa skulde ens Folk snart komme til Rend efter Forsamlingshuset eller Foreningsmøder, hvor der blev lagt Raad op imod Husbonden for at klemme ham af med noget mere i Løn«.

Østergaards arbejdsgiverfrygt viser sig at være velbegrundet, især fordi Laust er »tindrende tendensiøs, saadan som aandsvakte Smaafolk, Gud ha Lov, er det til Dagenes Ende«, og derfor fortrinsvis forsyner sin læselystne elev med bøger, »der satte en Hvirvel i Tanken, der gav ham en Lejlighed til at studse og overtænke sin egen og sin Stands Stilling i Forhold til andre Stænder« (206-207). Tankehvirvlen resulterer i, at Villads bliver politisk vakt (245-246):

»han vedblev at være en lidenskabelig Læser, og hans Læsning forvandlede ham lidt efter lidt til Agitator. Da Tyende- og Landarbejderbevægelsen naaede til hans afsideliggende

Egn stod han straks i Flammer og kastede sig ind i Kampen for Organisationen med hele sin voldsomme Energi. [...] Husbonderne var over en Bank ædende gale paa Villads, og selv Kammeraterne undlod hyppigst at yde ham Støtte. Men Villads havde den sande Agitators Natur: jo mere Modvinden blæser paa dem, jo højere flammer deres Ild«.

Hans mål er slet og ret »at gi Rankhed til Underklasserne, saa Daglejere og Tjenestefolk kunde komme paa énssdan Hammel med andre hæderlige Mennesker« (258). Dette mål forekommer egnens gårdmænd så revolutionært, at de ikke længere vil beskæftige ham, hvorfor han tager arbejde på en tørvefabrik og indlogerer sig på kroen. Han er på det tidspunkt midt i tyverne.

Da vi første gang møder Villads, påstår Aakjær, at der er »noget forvovent og grumt« over ham, som gør, at man ikke uden videre kan sætte ham på en formel: »Var han god eller ond, Kløren dér? Det fik man intet Svar paa i en

Haandevending; selv havde han aldrig gjort sig det Spørgsmaal. Saa fik andre ogsaa bie paa Svar et bitte Stød« (193). Forfatterkommentaren er svær at greje, da Villads' personlighed udelukkende synes at bestå af en dagside (det gode i hans sind er hans altomspændende videbegær, hans længsel efter at komme overens med hele menneskeheden, hans idealistiske drøm om at forbedre livsvilkårene for småfolk). På kroen bliver han imidlertid gradvist et helt andet menneske. I dens røgfylde og smudsige lokaler »flokkes alle Egnens svage Gemytter - som Bier om den dampende Bæremetønde; her lagdes Grundlaget til Karakterens Ruin, til Familietvedragt eller Selvmord«, og her lærer også Villads at drikke »det ækle, danske Øl, der gjør søvrig og tung, men aldrig glad, der øjeblikkelig røber sine Hensigter ved at lamme og trykke alle de ædle Organer, mens de lavest liggende, de, der fremskynder Fylderiet og det plumpe Begjær, altid er sikrede det længste Tøjrslag« (245). Da alkoholen inficerer ham, vækker den natsiden i hans personlighed til live (det onde i hans sind er hans rasende begær efter kvinder, hans landsknægtagtige slagsbrornatur, hans nihilistiske trang til selvdestruktion). Villads' sind bliver en valplads for kampen mellem det gode og det onde, og midt i striden står Cecilie, som på ægte kvindevis til sidst redder ham fra undergangen.

En søndag aften har en ædru Villads sat sig bag en høstak ved åen for at læse, da han pludselig bliver opmærksom på, at Cecilie også er søgt ned på engen og allerede har klædt sig af (266-267):

»Gud, hvor var det nydeligt og hvidt, fra yderst til inderst! Hun stod et Øjeblik nøgen og rank - som en Solgudinde og bøjede Armene tilbage for at skubbe Haa-ret under Hætten. Den røde Aftensol gjorde hendes Legeme gyldengult; hun var den nyskabte Eva, der blaaøjet og slank vandrer ind mellem duftende Høstakke«. Først efter sit forfriskende aftenbad bliver hun klar over, at Villads har haft frit udsyn til alle herlighederne! I starten er hun ved at synke i jorden af skam - det var »saa sært, at et vildtfremmed Mandfolk saadan gik omkring med intimt Kjendskab til éns Legeme; alt det man anstrænger sig mest for at skjule, ja, betragter som en af Livets højeste Opgaver at holde skjult« (270) - men da hun lærer Villads at kende, vågner der »noget urmenneskeligt dybest inde i hende; [...] en atavistisk Følelse af, at den Mand, der har set en Kvinde nøgen, har Krav paa at eje denne Kvinde« (278)! Da hun bliver gravid med Villads, forstøder hendes far hende, og hun tager til København, mens Villads, som har blameret sig uhjælpeligt ved at have været fuld til et stort anlagt møde i landarbejderforeningen, flytter ud til Vesterhavet, hvor han arbejder i tre år som kanalværksarbejder.

Ved kanalen forsummer han i alkohol. Alle steder ligger de grønne flasker og flyder, og når han drikker, »saa sved det mindre, Biddet der ved Hjerterødderne; saa var det næsten, som man blev et ordentligt Menneske igjen, ja som havde man slet ikke gjort noget, der var saa gefærlig« (307). Sine nederlag kan han godt leve med, når han vel at mærke ser

dem gennem bunden af en ølflaske. Ellers er de ubærlige. Uanset hvor dybt Villads synker, mister han ingensinde sin selvagtelse, og så længe, man har den, er der håb. Det er tanken om Cecilie og deres fælles barn, der bringer ham på ret køl. Efter tre måneder på vandvognen opsøger han hende bodfærdig i København, og da kvinder »nu engang elsker mest - ikke de pletfri og selvglade, ikke de altfor karske - men til evig Tid dem, der har **Lægedom** behov« (337), tager hun ham til nåde. Som nygifte etablerer de sig på den gård, hun har arvet efter sin far.

Bogens afsluttende afsnit (340-349) foregår 12-14 år senere. Efter at have været bunden faretruende nær er gårdmanden, ægtemanden og faderen Villads omsider endt som »en lykkelig Mand«. Cecilies fødegård og et par andre gårde er blevet udstykket i ca. 50 parceller således, at de jorder, der før brødfødte 3 familier, nu udgør eksistensgrundlaget for 50 familier. Hver parcel er på 14-16 tønder land, mere behøver man ikke for et leve et anstændigt liv. På et af parcelerne lever Villads, som i lokalsamfundet fungerer som en slags jordlæge, man tilkalder, når man har problemer med sit landbrug. I den forbindelse kommer hans omfattende studier ham til gode. Når nogen forundet spørger, hvordan han overhovedet får tid til at læse, svarer han: »Ikke Tid til at læse! Du kan lige saa godt sige, at du ikke kan faa Tid til at trække dit Vejr eller lade dit Vand! - Jeg kan altid faa Tid til at læse, men jeg kan ikke faa Tid til at læse nok! Jeg kunde have været saa meget dygtigere en

Mand, naar jeg kunde ha læst noget mere. Nej, det er ikke Tid til Læsning, det mankerer paa, men det er Lyst, bitte Folkens«.

Under sine kriseår erkendte Villads, at han var

»en Drankernatur i meer end i een Henseende. I Brændevin var det, Gud bedre det, altfor tydeligt! Her var der kun en Haarsbred mellem ham og Afgrunden! og i Kjærlighed, - jo, ogsaa dér var han vistnok en Dranker; hans Samvær med Frk. Cecilie havde jo været som en maanedlang Svir, ubændig, ubeherskelig [...]. Ogsaa i Læsning var han vist en Dranker. En stærk Bog virkede paa ham som Brændevin; han læste selv det tykkeste Lys ned i Stagen« (294).

Hans kardinalproblem var, at han ikke kendte ordet mådehold, og derfor levede sit liv på en knivsæg. Først da han realiserer det almene - dvs. gifter sig, stifter familie, passer dagens dont - finder han balancen i sit liv:

»Nu leved Villads da først det harmoniske, samfundsnyttige Liv, som alle Dage havde været hans Drøm, men som hans voldsomme Sind forhen havde slaaet itu, ligesaa hurtigt hans Flid havde stablet det op. Naar de andre spurgte ham, hvoraf det kom, at alting saadan kunde lykkes og trives for ham, saa svared han med et varmt Smil: »Jeg har en Engel i mit Hjem; og den Slags kan Vorherre nu éngang ikke nægte noget««.

Cecilie er englen, som forsoner ham med tilværelsen.

»Hvor der er gjærende Kræfter« rummer en nuanceret forståelse for de sociale modsætninger på landet. Når landarbejderne har det så dårligt, er det jo også delvist deres egen skyld! Sommetider er Villads ved »at græde over, naar man

selv er lus-arm, te ens Kammerater mellem Landarbejderne ikke har mere Forstaaelse af deres egen nedtrykte Tilstand, end at de svirer det hele op og holder en blaa Mandag paa hele Molevitten« (251). Spiritussen er overklassens bedste ven, thi en alkoholiseret underklasse tænker ikke klart, den kræver ikke en anden fordeling af samfundskagen!

Hans Brix kritiserede romanen sønder og sammen i »Nationaltidende«, og Aakjær skrev i den anledning et digt i »Politiken« til »Dr. Bourgeoisia Hans Brix«, hvori han sammenlignede sig selv med et fornemt og vidtforgrenet lindetræ, der »yder til Børn og Tiggere læ«, mens Brix optræder som en skabet køter, der letter sig op ad træet. Heldigvis formår træet at omsætte »Køterbesudlingen plump og raa« til »Lindeduft! Om dette »smagløse« digt skrev »Aalborg Amtstidende« (SA 16.5.1916): »Efter dette at dømmes synes Hr. Aakjær at være grebet af et Anfald af Storhedsvanvid. Bogen er noget gyseligt Juks, og Hr. Brix har med Rette kritiseret den stærkt. Herover er Jeppe Aakjær altsaa blevet saa fornærmet, at han har maatte vise Danmark sine høje Tanker om sig selv og aabenbare hele sin sørgelige Mangel paa Kultur. [...] fordi han [Brix] ikke vil anerkende Aakjærs sidste *jaskede*, raa og ukultiverede Roman som et Arbejde, der er Digteren værdigt, bør denne dog ikke opføre sig som en Landevejens farende Svend«.

»Pigen fra Limfjorden«

Næppe mange er klar over, at bondedigteren Aakjær har skrevet en erotisk ro-

man om en sexfikseret herregårdsfrøken fra Nordsalling! Bogen hedder »**Pigen fra Limfjorden**« (1921), og den var en bestillingsopgave fra Danske Forfatteres Forlag. Aakjær ville »tegne Kulturkvinden, saadan som hun i Ny og Næ havde vist sig for mine Øjne og røbet mig sit Væsens Sødme«. Ifølge anmelderne faldt hans forsøg ikke heldigt ud: De var rørende enige om, »at jeg havde skrevet en grumme daarlig Bog; ja, enkelte skruede sig endog op til at sige, at den Bog kunde Jeppe Aakjær ikke være bekendt« (ER 4.157-158). »Pigen fra Limfjorden« er da heller ikke Aakjærs hovedværk, men den rummer en række kvaliteter, og så er den forfriskende i sit naturlige syn på seksualdriften.

I romanens optakt møder vi den ca. 35-årige digter Stjernholm, som en solfuld septemberdag har bænket sig ved et hjørnevindue på en café i København. Hans ansigt er »blegt og drømmende«, hans venstre hånd er »lille og fin«, og hans højre holder om en blækstift. Hænderne havde »denne rene, sarte, aristokratiske Hudfarve«, de har tydeligvis aldrig været brugt »til synderlig andet end skrive Vers og kjærtægne« (5-6). Stjernholm, der som motto for en af sine digtsamlinger har sat mundheldet »ingen gjør saa meget Ondt i Verden som de Gode« (124), er selve indbegrebet af den sjælfulde, forfinede lyriker. Meget betegnende sidder han og fryder sig over de kvinder, der defilerer fordi ude på strøggaden i en skøn uendelighed. Han opfyldes af »Iagttagelsens Lykke og Glæde [...] ved at sidde som Tilskuer af denne Skjønhedsaabenbaring« (9).

Og pludselig indtræder underet. En »betagende« yndig pige åbenbarer sig for ham: »Hej, der var én som ikke var af den hel almindelige Type: gardehøj, skøn med en landlig Brunhed i Kinderne«. Hun nøjes ikke med at kigge på sit ur, hun tager også bestik af solens stilling på himlen: »Det var næppe nogen rigtig Kjøbenhavnerinde, der saadan tog Middagshøjden efter Solskiven« (11). Og ganske rigtigt: Da Stjernholm nogle minutter efter bliver præsenteret for hende gennem en fælles bekendt, viser det sig, at hun hedder Rigmor Saltbæk, er knap 30 år og ejer af herregården Sandhage »højt oppe i Salling« (39). Da de snakker ualmindeligt godt sammen, inviterer hun ham op at bo hos sig. Sådan ender det første møde.

Det efterfølgende forår tager Stjernholm Rigmor på ordet og slår sig ned hos hende på Sandhage. Her kommer ærkekøbenhavneren i kontakt med naturen på en måde, han aldrig før har kendt. Når han pusler rundt i det engstykke, hun har tildelt ham, overmandes han af en ubeskrivelig glæde. Ja, når engen »under hans Spadestik forvandlede fra en graa uddød Ting til en gnistrende, glimtende, skønhedsmættet Lille-Verden, der aander sin Renhed og Harmoni mod ham«, føler han sig »som en lille skabende Vorherre« (50-52). Det er rigtignok noget andet end at skrive åndfulde digte for byernes anæmiske borger-skab! Heldigvis formår Rigmor at overbevise ham om, at det selvfølgelig også har værdi at skrive smukke digte, der gør livet rigere og verden større.

Dagligt går Rigmor og Stjernholm op

og ned ad hinanden, og det kan næsten kun ende på én måde! De drages mod hinanden, og deres venskab udvikler sig snart til en hæftig forelskelse.

Rigmor er dog ikke så ligetil at håndtere, hun er ikke for ingenting pigen fra Limfjorden: »Men ser De denne Fjord her; op ad den har jeg levet mit Liv i onde og gode Dage. Den har set mig græde og le; den har jeg betroet mig til, naar mit Sind var forstemt; med den føler jeg mig i det inderligste Slægtskab. Heller ikke den er nogensinde i Ro, ikke helt ens blot ét Minut til Ende«. Som »et ægte Barn af denne Fjord og alt det dens er« er også hendes sind konstant foranderligt - snart blikstille, snart stormombrust (57-58). Hendes største problem er, at hun har et påtrængende sexuel behov, som hun ikke får dækket. Hun forsøger at kanalisere sin uforløste seksualenergi ud i hårdt, fysisk arbejde, men Stjernholm, der frygter »en erotisk Kortslutning«, er nok klar over, at »det sunde Blod vilde ha' sin Ret«: »Hun var altfor fyrig og blodrig en Kvinde til at leve i Cølibat; [...] hun paastod jo selv, at Arbejdet med Gaarden optog al hendes Energi. Jo, pyt, denne stadige Færden i fri Luft var jo netop en kraftig Befordrer af de naturlige Funktioner« (64 & 117-118). En dag kaster hun sig over Stjernholm og kysser ham vildt og voldsomt med sine »troldske« øjne vidtåbne:

»hvilken erotisk Hvirvelvind havde ikke huseret med ham i de Øjeblikke, det varede! [...] Det var ikke det sædvanlige Nipper med Trutmund og alt det; nej, Gud Fader bevars! Et Hagl af gloende Emmer; det ene Kys kunde knap bie det andet, og saa til Afslutning

en tung synkende Dvælen, i hvilken det hele brast i et vildt Kryst. Det gjorde formelig ondt i Nakkemusklerne endnu. Det skulde hun faa betalt ved Lejlighed, den forrykte Satan!«

Meget betegnende for tidens kønsrollemønster er det ikke kyskene, Stjernholm beklager, men det forhold at hun tog udspillet: »Manden vil altid gjerne mærke et Par blussende Læber mod sine, men føler sig angrebet paa sin Mandsære, om ikke han selv har taget Initiativet« (62).

Rigmors næsten uundgåelige syndefald indtræder, da hun en varm julaften belurer sine karle, mens de dyrker nøgenbadning i åen. Især forkarlen Mourits, der »som en ung fnysende Havgud« rider på toppen af en knejsende hest, tryllebinder hendes fantasi. Da karlene er forsvundet, kaster hun sig ud i vandet, »men det lunkne Vand kunde i Aften ikke kjøle det hede Blod. [...] Hun var saa tosset i Aften, det kildrede saa sært forborgent allevegne. Hun greb sig i at længes efter kraftige Mandsarme, marvfulde Arme, der kunde sætte røde Tværstriber hen over disse hvide Lemmer« (153-154). Efter badet opsøger hun Stjernholm og gør »Stormangreb paa hans Dyd«, men selvom hun er rasende »dejlig i sine Lidenskabers Fremstormen«, vil han »ikke ta' mod hendes inderste Favntag«, sålænge hun ikke har sagt de forløsende ord »jeg elsker dig«. Hvis den seksuelle fuldbyrdelse ikke udspringer af ægte kærlighed men blot er en tilfredsstillelse af »lidt Sanserkilder«, vil den efter hans mening »bare blive til dyb Ulykke for dem begge« (158-161). Omstændigt forklarer han Rigmor, at de

»tilhører Aandens Adel; vi tør ikke handle ganske som de andre Plebejere. [...] Bed mig dog ikke om at blive din Forfører. Hvad hjælper det mig, at jeg vinder dit Legeme, dit pragtfulde, skønne Legeme, naar din Sjal sidder milelangt borte og græder, græder utrøstelig, mens den anklager mig, og kalder mig en Forræder, ja, en Slyngel, der har benyttet sig af din Svaghed«.

Forståeligt nok affærdiger hun hans moralske betænkeligheder som »Talemaader«, »Lyrisk Vrøvl« (164-165). Endnu »skruptosset« trækker hun sig tilbage til sit kammer, hvor hun får besøg af den maskuline hestebetvinger Mourits. Hun vil kun »spøge lidt«, men han tager hende voldsomt »med et Rovdyrs Knurren«. Bagefter erkender hun, at hun delvist selv var skyld i voldtægten: »Den som har kastet sig ud fra Rundetaarn kan ikke standse paa Halvvejen« (190).

Romanens klimaks indtræder, da Mourits praler med sin erobring, og den gravide Rigmor uden held forsøger at begå selvmord, fordi hun skammer sig og føler sig nedværdiget og besmudset i en sådan grad, at hun aldrig mere kan blive ren. Æstetikerens Stjernholm forstår omsider, at det var ham, der havde for mange moralske betænkeligheder, da han afviste hende og indirekte sendte hende i armene på en anden mand (190): »Jeg burde ha' været Far til dit Barn. Jeg burde ha' været det - - **altsaa er jeg det!**« Og romanen ender ret forudsigeligt med, at de bliver gift og finder lykken på Sandhage.

»Pigen fra Limfjorden« er en roman om *den ubændige seksualdrift*, som efter Aakjærs mening ikke er syndig. Hvis det nemlig skulle være »Synd at nære eroti-

ske Fornemmelser, [...] saa har Gud jo formet sit Værk som en Taabe, givet os Organer, hvis Funktioner maa føre os i Ulykker« (96-97). Derfor er det heller ikke således. Sex er sundt, fordi det er naturligt! Aakjær er moderne i den forstand, at han med al ønskelig tydelighed viser, at både mænd og kvinder er i deres drifters vold. Bliver trangen til sexuel hengivelse ikke tilfredsstillet, bliver vi uligevægtige, skabagtige, ulykkelige. Mere end noget andet er »Pigen fra Limfjorden« et vægtigt indlæg imod al sexforskrækket puritanisme.

III) SKUESPIL

Aakjær ville have »frisk Luft ind paa vore Teatre. Der er alt for megen usund Sovekammerluft« (SS 11.11.1910). Med 5 skuespil forsøgte han at forbedre teateratmosfæren: »Livet paa Hegnsgaard« (1907), »Ulvens Søn« (1909), »Naar Bønder elsker« (1911), »Himmelbjærgpræsten« (1917) og »Rejsegildet« (1925). De 4 første blev opført på forskellige jyske scener, og kun det første og det sidste på københavnske teatre.

Når Aakjær havde problemer med at slå igennem som dramatiker i hovedstaden, skyldtes det givetvis, at han dels befolkede sine stykker med vaskeægte, jyske bønder, som sjællænderne havde svært ved at identificere sig med, og dels lod dem tale på et svært forståeligt fjandbomål. »Det, der fik mig til at skrive Skuespil, var Glæden ved den jyske Replik«, har Aakjær selv tilstået (*Skovrup* a.226). Efter at have overværet en opførelse af »Livet paa Hegnsgaard« tog Peter Magnus kraftigt afstand fra Aa-

kjærs brug af dialekt (Ekstra Bladet 10.12.1907):

»Aakjær saa pludselig, at det at være Jyde var bedre end at være Amerikaner, og fra den Dag af kunde han ikke tale københavnsk mere. Han talte jydsk og trampede, som om han gik med Træsko, og naar han gik ned ad Gaden, bevægede han sig langsomt og løftede Benene, som om han gik i en Plovfure. Samtidig begyndte han at kæmpe for det jyske Maal. Han skrev Bøger paa ravjydsk, som ikke kunde forstaas af andre end Jyder. [...] Mon Aakjær tror, at man kan karakterisere sine Personer ved den Dialekt, de taler? Det er en ubegribelig Fejltagelse. Et Digtværk skal da kunne oversættes i hvilket som helst Sprog uden at tabe i Værdi. Og hvis Aakjærs Dialektdigtning ikke engang kan taale at oversættes paa københavnsk - hvad er det saa for noget?«

Men var københavnerne skeptiske, tog jyderne til gengæld med kyshånd mod deres landsmands forsøg for scenen. I en anmeldelse af »Naar Bønder elsker« skrev en »Kjøbenhavnerværter«, at stykket har »gjort stormende Lykke ovre i Jylland, hvilket ingenlunde er noget Bevis paa, at Stykket er godt. Det er nok, at det er jysk. Det er nok, at Personerne ryger Pibe og spytter og har Uldklude om Halsen. Naar det fremstilles paa Scenen, kommer de Herrer Bønder agende til Teatret langvejs fra, for det vil de Dælen dunse dem nok se. Alt andet er dem revnende ligegyldigt. Ellers kan ingen Kunst drive dem ind til Teatrene« (Ekstra Bladet 28.11.1911). Den ærede kritiker - der mente, at hele Aakjærs forfatterskab kunne sammenfattes med ordene »Høloft og Grøftkant« - har givetvis ret i, at de jyske bønders begejstring for Aakjærs skuespil i vid udstrækning skyld-

tes, at de for én gangs skyld både så og hørte sig selv optræde på de skrå brædder. Selv i dag opføres »Livet paa Hegnsgaard« og »Naar Bønder elsker« jævnlige af jyske dilettantskuespillere.

Med en prisværdig selverkendelse har Aakjær selv angivet den målestok, han bør vurderes ud fra som skuespilforfatter (Aftenposten 26.10.1923): »Maaske er jeg ikke saa meget bevendt som Dramatiker, men Lyriken og det gode Humør i mine Arbejder maa vel ogsaa være noget Værd«. Selvom hans stykker rummer dramatisk konfliktstof (underslæb, emigration, brandstiftelse), er de - med undtagelse af »Ulvens Søn« - først og fremmest venlige, kulturhistorisk interessante genrebilleder af livet på landet i »gamle dage«. Iøvrigt er det i sagens natur hundesvært at overføre bondens liv i stalden og på marken til de skrå brædder (Aakjær, PO 11.10.1907):

»Man kan saaledes ikke føre Dyrelivet frem, man kan ikke føre Naturen frem i nogen særlig Grad, man kan kort sagt ikke give Bonden dér, hvor han er smukkeste, i sit Arbejde paa Marken, man kan ikke give ham pløjende. Man kan egentlig kun give Bonden, som han sidder i en Kakkellovnskrog. Men alligevel er vi nødt til at benytte Scenen, og vi vil ogsaa tage det med og være glade ved det. For derigennem kan vi aabne en Rude ud imod Landet og det mangfoldige Liv derude«.

Aakjær indlagde nogle af sine bedste kendte sange i skuespillene, og det har givetvis medvirket til deres popularitet.

»Livet på Hegnsgaard«

Som det fremgår af titlen udspilles handlingen i »Livet paa Hegnsgaard«

(1907) (SV 3) på Hegnsgaard i Vestjylland. Gårdens ejer, Wolle Rævsgaard, er kommet ud i økonomiske vanskeligheder og arbejder derfor ihærdigt på at få sin unge datter Trine gift med den midaldrende gårdmand Hellig Mads, som »er en rig Kaa'l og en ordentlig Kaa'l og en Mennesk, der ta Worherr med sæ, i hwad han gjør« (44). Da Mads fejlagtigt tror, at Wolle er meget velhavende, er også han svært opsat på ægteskabet. Den eneste, der ikke er blevet taget med på råd, er ... Trine! Hun afskyr Mads - »Og saa haar han jo aalle andt i æ Mund end Guds Urd og Gris og Sped'kal. Og saa som han løjter« (39) - og er istedet forelsket i den jævnaldrende Visti, som først er karl på Hegnsgaard og sidenhen bliver mejerist. En klassisk intrigue: To unge elskende, der ikke må få hinanden, fordi pigens far har en anden og mere »passende« bejler i baghånden.

Et par år går hen, hvor Trines situation bliver mere og mere vanskelig. Nok elsker hun Visti - »A kan vent paa dæ te Dommedaa, om *det* skal vær, nær æ ved, du holder af mæ, og a maa raad mæ sjel« (40) - men hendes far presser hele tiden på for, at hun skal give Mads sit ja og dermed redde slægtsgården. Da ægteskabet trækker ud, tømmer Wolle, der er formand for andelsmejeriet, i desperation dets bankkonto på 4.000 kr.. Desværre er heldet ikke med ham, og i løbet af én nat spiller han de mange penge op. Alt er tilsyneladende tabt: Når tyveriet kommer for dagen, vil han blive arresteret og få en lang fængselsstraf. I første omgang søger Wolle hjælp hos Mads. Forgæves! Da den »helle Habakuk« (31)

Albert Luther som Per Søvren i »Folketeatret«s opførelse af »Livet paa Hegnsgaard« (1923).

hører om bedrageriet, trækker han lynsnart følehornene til sig og bryder forbindelse med Trine. I anden omgang henvender Wolle sig til Visti, som indvilliger i at dække underslæbet mod, at han til gengæld får både Trine og Hegnsgaard. Og således ender alt i fryd og gammen: Den faldne Wolle redder æren og forbliver på Hegnsgaard som aftægtsmand, mens de to unge elskende får hinanden og slægtsgården med.

Stykkets Morten Korch-agtige hovedhandling garneres med en række lystige optrin centreret omkring den omrejsende spillemand Per Søvren. Han kan spille fiol, ja han kan, og så foredrager han både muntre og sørgmodige sange: »At sidde ved en halvtømt Kop/og kildre

Fjøl paa Halsen,/mens Pigebørn gjør høje Hop/om tumler sig i Valsen /Hej, det er et Liv for Per Søvren«. Det rastløse taterblod ruller i hans årer: Han er bestandig på farten, han kan ikke nøjes med én mønt, én pige, én lærke eller én bøn. Bedst er hans viser om den svære og dæmoniske kærlighed. Det gyser i tilhørerne, når han synger om Kjesten, der mister sin frie vilje, når sorte Frans ved åen kræver sin ret: »Hvad hjælper Vægren en Pigelil -/horrihej!/naar Natten kogler, og Manden vil -/horrihej« (28-29). Endnu værre er det dog *ikke* at give efter for naturens kalden. Maren havde således mange bejlere i sin ungdom, men hun gav dem alle løbepas: En var for kroget, en var for rank, en talte

for meget, en talte for lidt o.s.v.. Og fordi hun var så kræsen, endte hun som en pebermø, der var »te Grin for æ Egn«. Ungdommens fagre dage er nemlig ovre, før man får set sig om: »Husk end'le, I Piger, i Træsko og Sko:/der tæskes, imens der er nøj paa æ Lo;/der kommer de Dage - ja det ved Worherr!/: da I vil ha alle, men ingen ha jer« (16-17).

Dramatikerens Soya var pinligt berørt, da han overværede en opførelse af »Livet paa Hegnsgaard« (Den ny Tid 1924, s.101-102): »At Jeppe Aakjærs Stykke var saa diletantisk, som det viste sig at være, havde jeg dog ikke tænkt mig«. Aakjærs manglende professionalismisme lå i, at han partout ville skildre »det daglige liv« dramatisk, når det dog kun lader sig beskrive episk - i romaner og noveller. Hertil er at sige, at »Livet paa Hegnsgaard« faktisk rummer sprængfarlig højdramatik: Hvis Wolles bedrageri kommer for dagen, vil han lide socialt skibbrud og blive indespærret som en æresløs kriminel. Soya har dog ret i, at Aakjær med stor forkærlighed dvæler ved bønder i udramatiske hverdagsituationer.

»Livet paa Hegnsgaard« havde premiere på Aarhus Theater den 29.9. 1907, hvor det gik 30 gange, og det blev sidenhen spillet på adskillige jyske, sjællandske og fynske scener. I København havde det premiere på Dagmartheatret den 10.12.1907 (SA 11.12): »Stykket gjorde meget stor Lykke [...]. Og mange forundredes over, hvor godt de spillende kom fra den jyske Dialekt. [...] Hr. Aakjær var ogsaa tilfreds med Modtagelsen af hans Debut. Han overværede den selv,

siddende i Parkettet, og hans Smil blev større og større, efterhaanden som Tiden gik«. Den 14.1.1908 nåede stykket frem til Skive Theater, hvor modtagelsen var overvældende: Da tæppet gik efter sidste akt, voksede bifaldet »som stormende Ovation. Det syntes slet ikke at vilde holde op og saa maatte Digteren frem paa de skraa Brædder. Med en bred Haandbevægelse paabød han Tavshed og udtalte paa uadæleligt jydsk omtrent følgende: »Tak for Deres Bifald. - Det er jo fra de svulmende Egne herude, hvor den skønne Aa snoer sig indtil Deres Vinduer, jeg har hentet Typerne til dette Stykke, derfor glæder Deres Bifald mig dobbelt - Tak« (SA 15.1). (Se: *Fog b*)

»Ulvens Søn«

»Ulvens Søn« (1909) (SV 3) er det eneste af Aakjærs skuespil, der beskriver et socialt oprør. Handlingen udspilles på herregården Gløttrup, hvor slægten Proft igennem generationer har udnyttet omegnens fattige beboere som tyende og daglejere. Uden skrupler af nogen art har Profterne også konsekvent misbrugt alle de kønne, unge piger, de kunne komme i nærheden af, ja, de har faktisk opfattet den seksuelle udnyttelse som en del af deres velerhvervede herremandsrettigheder. Med en resigneret skæbnetro, som er blevet dem indpodet af skiftende degne og præster - »Gud har villet det saadan!« (113) - har egnens fattige igennem århundreder accepteret tingenes sørgelige tilstand, indtil ulvens søn Goj, som også optræder i romanen »Vredens Børn«, dukker op på scenen og med ét slag forandrer alt.

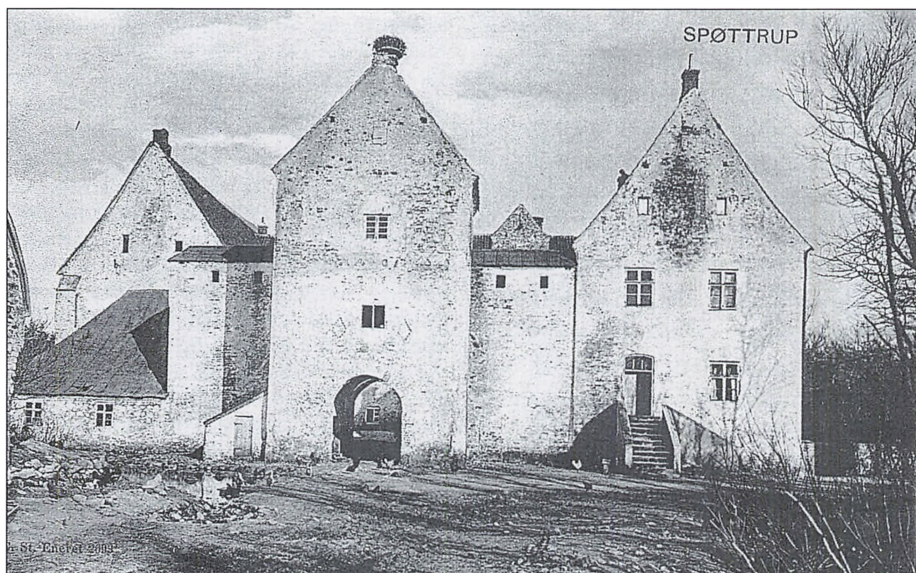
Gojs livshistorie er krank. Hans mor blev brutalt voldtaget af herremanden på Gløttrup, og da hans far, herregårdsgartneren Jens Uhl, uden held forsøgte at skyde voldtægtsmanden, fik han en lang fængselsstraf. Den lystne herremand gik fri - der kunne jo intet bevises! Da Jens blev løsladt, var hans helbred ødelagt, og han henlevede sine sidste år som en omvandrende pjaltekræmmer. På sit dødsleje forbandede han herremanden, og Goj svor ved sin fars lig, at han ville »hævne min Mors Skjændsel og min Fars forsmædelige Død« (160). Jens' forestilling om hævn bestod i at sætte ild på Gløttrup, og derfor bar han altid en æske tændstikker på sig. Goj overtager æsken og gemmer den omhyggeligt som sin fædrearv, omend hans drøm om satisfaktion ikke inkluderer mordbrand. Hans had er imidlertid så voldsomt, at han er bange for at blive morder - det er »som et Vand der er gaet under sine Dæmninger; jeg selv kæmped haabløst i dets Hvirvler« - og derfor emigrerer han til Australien, »under hvis mægtige Sol Giften omsider damped mig af Blodet. Derude lærte jeg at forstaa, at det ikke er Personerne, men Systemerne, der er vore Fjender« (161). Da han ved stykkets start vender tilbage til Gløttrup, er det som »en Fandens Kaal«, »en Satans Trøjring« (97-98), der har undfanget en genial plan, som én gang for alle skal omstyrte Profternes magt og gøre egnens befolkning til »frie og selvstændige Mænd« (152).

I et usselt karlekammer på Gløttrup skitserer Goj sit projekt overfor de undertrykte (152-153):

»Gaarden her suger jer ind, jer selv, jeres Sønner, jeres Døtre, og den slipper jer ikke, før I har ofret den jert Hjærteblod. [...] Her under Herregaards-Systemet vil der aldrig kunne ske noget til Samfundets Trivsel og Væxt. Her er Jordan gaaet i Forraadnelse, som alt raadner, der lægges i Dyng og Klump. Men histude ved Himmelranden, hvor Herregaardsmarken ender, og de store Moser ta'r fat, der ligger endnu ny og ubrugt Jord og venter paa modige Næver, der tør binde an med den. Jeg har i denne Sommer opkjøbt en stor Flade af denne Jord, saa meget at der er mer end nok til os allesammen. Her staar Tørven favnedybt i Pytterne og venter kun paa at løftes op paa Brinken for at blive en Velstandskilde for Egnens Smaafolk milevidt omkring. [...] Enhver hæderlig Arbejder, der ta'r sin Spade og melder sig, skal være velkommen; han er endda ikke blot Deltager, men ogsaa Medejer«.

Realiseres Gojs plan, vil der ikke længe være nogen til at trælle for Profterne, og de vil miste deres rigdom og deres sociale position. Herregården Gløttrup vil »komme til at ligge her paa sin sivende Grund som et Møllehjul, man har ledet Vandet fra« (162), den vil blive et forfaldent monument over en svunden tid, hvor verden var opdelt i udbyttere og udbyttede. Tørveprojektet er således ikke bare et opgør med den for tiden siddende herremand men mod hele »Systemet«, for når »al æ Egn's Smaafolk ta te æ Mues og ingen te æ Herregaard [...] saa kan' et jo aalle bestaa« (99).

Erik Proft, der er søn af den Proft, som voldtog Gojs moder, bliver bestyrtet, da han hører om truslen mod ham og hans familie. I desperation indgår han et forunderligt væddemål - foreslået af Goj - om et af herregårdens eftertragtede jordstykker. Fra Australien har ulvesøn-

Navnene Gløttrup og Proft i »Ulvens Søn« var ikke valgt tilfældigt (Rolighed a.11): »Det fortælles, at Aakjær en Sommer sammen med en Bekendt ville besøge Herregaarden Spøttrup i Salling for at se den gamle Borg. Ejeren, Hr. Toft, spurgte imidlertid Aakjær, om det ikke var ham, der havde skrevet »Vredens Børn«. Da han maatte vedgaa dette, fik han ikke Lov til at komme ind, Ejeren passede selv paa, bevæbnet med en Økse. Da tog Jeppe Aakjær hjem til Jenle og færdigskrev sit Skuespil »Ulvens Søn«. Og der kalder han ikke Gaarden for Spøttrup, men Gløttrup. Og Herremanden kaldes ikke Toft, men Proft«. Her ses Spøttrup omkring 1920 samt borgens ejer Toft sammen med sin familie.

nen hjembragt »en flyvgal Krikk, som ingen kan tummel uden Goj sjel« (167). Når han blæser i sin fløjte, er der ingen remme i hele verden, der kan holde den vilde hest fra de fjerne stepper omme på den anden side af jordkloden. Den har den mærkelige egenskab, at den ikke tåler uret! Da Proft f.eks. pisiker en lille hjorddreng, angriber den ham (115): »den vild bej, den vild slaa; den kaast æ Herremand om i æ Mødding, aaeja, aaeja! Han bløw jo daa saa hjernegal! Men der haaj han Fanden hwint mæ funden hans Øwermand!« Spørgsmålet er nu, om Proft kan afrette den urethadende hest? Kan han underkue »en vildfødt Proletar« (164)? Den magiske fløjte skal bruges til at besvare dette spørgsmål: Kan Proft betvinge vilddyret, så det ikke længere reagerer på fløjten, kan han beholde jordstykket, kan Goj fortsat få hesten til at danse efter sin fløjte, har herremanden tabt retten til det.

Proft træner nat og dag med hesten, og da væddemålet skal afgøres, er han meget fortrøstningsfuld. Selvsikker stiger han i sadlen og rider stolt omkring på den ellers så uregerlige hest. Da Goj gentagne gange blæser i fløjten, går det imidlertid gruelig galt. Hesten, der ligger på grænsen mellem det realistiske og det mytologiske og vel nærmest kan opfattes som et symbol på en utilpasset vildhed og en social retfærdighedstrang, som ingen herremand i hele verden kan underkue, kaster ham af sig, og han ramler så hårdt ind i en port, at han udånder. Goj får alligevel sin hævn - »Der kommer en Stund, da enhver Uret maa gennem den røde Port« - og i slutscenen indvarsler

han den nye tid: »Kammerater! Lad jer ikke af denne forfærdelige Dag forledes til at glemme jer egen dybe Fortrykthed. Naar I en Dag ser Røgen løfte sig over Mosen fra de høje Skorstene - da ved I, at derude bor Goj og Fremtiden. Paa Gjensyn derude« (187-188).

Det er en skam, at »Ulvens Søn« aldrig har opnået samme popularitet som »Livet paa Hegnsgaard« og »Naar Bønder elsker«. Det har godt nok ikke disse stykkers idylliske bonde-scener, men til gengæld er dets bærende vision om en verden af ligeværdige selvejere og medejere smuk og evig aktuel. Erik Profts bortgang markerer afslutningen på århundreders herremandsvælde, men måske kunne man godt have forestillet sig tørveprojektet realiseret uden hans tragiske død? Det er ikke helt entydigt,

Sangene i Aakjærs skuespil:

»Livet paa Hegnsgaard«:

»Maren«, »Kom mi bette Kipkal«,

»Kjesten« og »Per Søwren«

»Ulvens Søn«:

»Dorres Sang«, »Kommer I snart!« og

»For vi træder hverandre i Dyndet ned«

»Naar Bønder elsker«:

»Høstmarch«, »Ka' Drebbæk« og »Piger

paa Engen«

»Himmelbjergpræsten«:

»Mads Doss«, »Himmelbjergsang«, »En

anden ny Vise om en Sømand og en

Landmand« og »Præludium« (alle af Blicher)

»Rejsegildet«:

»Ved Engsøen«, »Ung Vise«, »Kaafolk«,

»Den Gaang te a war gywt med Lavs«,

»Bonden og Skrædderen«, »En lystig

Sang«, »Jens hans Hywlbør«, »Jenny i

Rugen«

om Aakjær gør sig til talsmand for en fredelig eller en voldelig revolution. Under alle omstændigheder: »Systemet« skal laves om, så de mange får mulighed for at forme deres eget liv på deres egne betingelser i stedet for krumbøjede at tåle uretten fra de få.

»Naar Bønder elsker«

»Naar Bønder elsker« (1911) (SV 3) handler om det unge kærestepar Kjesten og Anton. Hun er datter af Karen Mari, der sidder som enke på Hvolgaard, han er søn af Poul Hedemark, som har et lille husmandssted på heden. At Anton og Kjesten er bestemt for hinanden er accepteret af alle på egnen. Men ethvert Paradis har sin slange!

Slangen i den lille vestjyske landsby hedder noget så besynderligt som Holger Darling, og han holder ferie hos sin onkel, den skikkelige pastor Hansen. Officielt er Darling studerende, men - som en af landsbyens sladrekoner udtrykker det - »Py! tror du søne nue løser! Nej, han ska hwil hans Nerver« (218). Han er »saamøj en slemme Klørfimsi« (256), »en slemme Pløk. Tho han ka da snaar faa æ Pig'er te aa rend atter sæ æ hiel Sovn øwer« (218). De mange uægte børn, som hans eskapader resulterer i, må hans onkel sidenhen døbe! Heller ikke Kjesten kan sige sig fri for en vis fascination af storstads-Casanovaen, der leger så elegant med ordene i modsætning til den bondetunge Anton. Når hun f.eks. spørger Darling, om der ikke er noget, han holder af, svarer han frejdigt (195): »Aa jo, - saagu! En god Cigar, en Sjus, en lækker Tøs i Ny og Næ«. Kje-

sten har for megen selvrespekt til nogen-sinde at ende som en af Darlings tøser, men alligevel bringer hendes harmløse flirt med ham Anton i harnisk.

Han er af den gammeldags skole. Når to mennesker elsker hinanden, skal de ikke fjante til højre og venstre men istedet sætte alt ind på at blive gift og være alt for hinanden. Anton er »det lykkeligste Mennesk, der ka løw paa Guds Jurd«, når blot han er i Kjestens nærhed, men når han spørger hende, om han da ikke er »fin nok« til hende, svarer hun kryptisk: »Fin og fin! Du er gued nok paa *di* Maad, men der kund jo ogsaa vær anner, der war gued nok« (211-212). Da han ikke kan leve med, at hun holder ham på pinebænken, beslutter han sig for at emigrere til Amerika.

Det er dog ikke kun kærestesorger, der driver Anton udenlands. Den idealistiske præst omtaler altid hans barndomshjem i rosenrøde vendinger og roser Poul Hedemark til skyerne som »en brav og stræbsom Mand«: »Sandelig, Nøjsomhed med Guds frygt, ja, der er en stor Vinding, som Paulus siger. Vi Præster er vel nok dem, der ser Landet mest i Søndagsklæder. Deres Hjem derude paa Heden har altid været mig saadan et Søndagshjem. [...] Røgen fra saadant et lille ensomt Hus, den bærer saa langt og fortæller én saa meget om Lykke og Arnefred. Ja, De er i Sandhed lykkelig, Poul Hedemark!« (214-216). Anton, der er opvokset i »Søndagshjemmet paa Heden«, ved imidlertid nok, hvad der gemmer sig bag facaden. Selvom hans far har slidt og slæbt hele sit liv, har han i perioder alligevel ikke kunnet bjærge fø-

den til sig og sine (alle Antons søskende døde som små af sult), og Anton har absolut intet ønske om at overtage barn-domsgården og fortsætte faderens trølsomme og perspektivløse liv. Han forklarer sin dybt ulykkelige far, at han er »en naaen Tids Mennesk, der ett er tilfreds ved blot aa faa æ Fød - for den faar en Regnworm jo ogsaa. [...] Nej, a maa ha nøj aa prøv mi Evner paa! Og i mi Alder og med mi Syn aa læ sæ bind te en Stump Hiedmark opp mell æ Lyngbakker - nej, Faa'r, det maa du eett forlaang; det vild vær som aa sætte en Haar i Tyr«. Til pastorens florumvundne snak om »Tilfredshedens gyldne Naadegave«, svarer Anton: »Tefredshied for den Fatte forre te den Rig ka faa Ro te aa tyg aa æ Mund. Saamanne Smaafolk som mulig op paa æ Hied, saa er de ett i æ Vej for dem Stur. Man a skal ett læ mæ dryg ud

i Ørkenen; skal a blyw herhjemm, saa vil a knag mæ ha en Bej med de anner«. Ulykken herhjemme er, at den gode landbrugsjord forlængst er beslaglagt, tilbage er kun de fattige sand og hedejorder: »Hwem vild ett gjån blyw herhjemm og ta si Torn sammel med de anner, nær en maatt arbed paa lig Velkaar, men det bejst aa a Land er jo tavn op af Persowner, der bogstavelig aalle haar hat dje Hinner paa en Spaad, og tebaag te vi anner blywer tit ett andt end den usleste Knyg'saånd«. Anton vil ganske enkelt ikke »gaa herhjemm og ved, te en ett ka komm op; en være saa dygtig en være mō, saa er en føj te aa læ sæ indrull i »de Meniges anden Klasse«« (242-245). I mulighedernes land Amerika med de vide prærier er alt anderledes. Her skulle der nok være god landbrugsjord at få for en rask mand.

Dilettanter fra Brøndum-Hvidbjerg Husmandsforening opfører Aakjærs »Naar Bønder elsker« ved fælleslæsning i Historisk Samfund, Skive, og Randers Amts Husmandsforening (foråret 1926).

Anton kommer aldrig over Atlanten, han når kun til København, hvor han sparer sammen til turen. Da han først er rejst fra egnen, fortryder Kjesten på ægte kvindevise, at hun lod ham gå. Darling er »en Pjalt, som aa ett vild rør ved med en Ildklemm«, hvorimod der ikke er »saa raar en Kaal laant og nær som Anton, nær en først kommer te aa tink ved æ«. Aldrig har hun »hat anner i mi Tanker -- paa den Maad - end Anton - ett jen Ywblik, det forsikrer a ved den søde Gud, a haar ett, saasandt som aa staar hér« (259-260). Men nu er det for sent: Mælken er spildt, fuglen er fløjet. Og dog! I et sidste desperat forsøg på et vende livslykken tager hun til København, hvor hun møder Anton, netop som han skal til at gå ombord i udvandrerski-bet »Hellig Olav«. Mere spændende kan det næsten ikke blive! Hun beder ham om tilgivelse - »a haar aalle holdt af nue anner, som a holder af dæ« - og da hun både tilbyder ham sin hånd samt hendes rige fødegård Hvolgaard, slår han til: »Gud ha Lov, det ka gjøres godt endno. A troed aalle, a skuld blyw glaad mer her paa æ Jurd. Og saa kommer du her, mi egen bette Pig ...« (270-272).

»Naar Bønder elsker« er, som titlen indikerer, et skuespil om kærlighed blandt bønder. Og det kan man jo gøre sig meget lystig over (Ekstra Bladet 17.2.1911): »Alt, hvad Bønderne har med at gøre, bærer Sejghedens og Udholdenhedens Præg. Naar Bønderne elsker, kan det ikke være i mindre end 5 Akter. Der skal lange Forberedelser til og Drømme. Der skal baade Harmonika og tavs Stirren til og Mimren med Mun-

den og alt dette, som vi Kjøbenhavnere finder saa underligt overflødigt og latterligt. Der skal pustes først og sukkes. 5 Akter! Ja, naturligvis! Aakjær har Ret. Bønderne er ikke Initiativets Mænd«.

Stykket handler imidlertid ikke kun om bondekærlighed, men også om bondeliv i al almindelighed. Poul og Anton står som repræsentanter for to generationer: Hvor den første accepterer sit usle liv på 2. klasse som noget skæbnebestemt og forsøgte at få det bedst mulige ud af lidt, kræver den anden et liv på 1.klasse, helst herhjemme og - hvis det ikke kan lade sig gøre - i Amerika. Anton slipper for smutturen over Atlanten, fordi han gifter sig ind i 1.klasse. I sandhed en happy ending! Med Aakjærs egne ord (Riget 22.2.1911):

»Det er et ganske harmløst Stykke, taget lige ud af Bøndernes Liv. Og det ender i Fryd og Gammen - Herregud, hvorfor skal det være saa sørgeligt altsammen. Jeg forstaar ikke denne nye Smag for det franske Knald eller Fald, som man har hidset Publikum op til. Saadan er den danske Folkenatur jo dog slet ikke - den lader jo lige saa stiltfærdigt Tingene ske, som de skal. Det synes jeg ogsaaa, der maa være Plads til paa vore Scener, og saadan er det i mit Stykke. Der sker til Slut det, som Mennesker helst vil have, der skal ske«.

Det angribelige ved slutningen på »Naar Bønder elsker« er selvfølgelig, at løsnin-gen på 1. og 2. klasse diskussionen er in-dividuel: Det er kun Anton og ikke alle hans ligesindede, der bliver frelst! De usle hedegårde, som man knapt kan overleve på, forbliver lige forarmede, mens de store herregårde og bøndergårde fortsat beslaglægger al den gode jord.

»Himmelbjærgpræsten«

»Himmelbjærgpræsten« (1917) (SV 3) handler om Blichers Himmelbjærg-fest i 1839 og fremstår dermed som en dramatisering af kap. 6 i andet bind af »Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie«. I 1927 tog Aakjær en sidste gang den skæbnesvangre fest på Danmarks top under behandling i »En bristet Drøm« (SFH 6.61-87).

Alt tegner lyst i første akt af »Himmelbjærgpræsten«: Blichers kone, Erneste, er på vej tilbage til ham efter, at han i en periode har forstødt hende, fordi hun har været ham utro. Hans aldrende far, Niels, ser med sorg på hendes tilbagekomst. Bedre end sønnen husker han, hvor forfærdelig hun var (306 & 296):

»Aa, hvor har hun mishandlet dette ømtaalelige Digtersind, saa det skreg i Smerte og Bitterhed, hvor det vilde ha kvædet Lovsange til Guds og Skabningens Ære! [...] Hvi kunde han nu ikke ha ladet hende sejle sin egen Sø. Nej, han kunde ikke! *Han* maatte ha Bud efter hende igjen. Og nu har han hende altsaa paany til at ruge over sig som en Drage, plage ham Sjælen ud af Kroppen fra Morgen tidlig til Aftens Ende! Hvad venter han sig dog af denne Hjemkomst. *Har* han ikke haft tilstrækkelig Lejlighed til at lære hendes sande Natur at kjende«.

Niels' pessimisme viser sig at være velbegrundet: Erneste har ikke forbedret sig en tøddel. Blicher møder sin »faldne« hustru med åbne og tilgivende arme, men hun ignorerer ham og uden at vise det mindste tegn på anger, begynder hun straks at tale om ... penge. Han har plukket nogle dejlige markblomster til hende, som rummer »Guds Aande«, men dem kaster hun hånligt vrag på, fordi hun

Himmelbjærg-præsten Blicher (litografi af Barentzen, 1840).

ikke forstår, at uden »Blomster - baade dem paa vor Ager og dem i vort Hjærte, saa var der overhovedet ingen Skjønhed til i Verden« (309-311). Også Blichers drøm om en Himmelbjærg-fest, som skal »blive noget, hvortil Nationen ser hen med Stolthed« (314), foragter hun. Uanset de private og økonomiske omkostninger *må* han ikke desto mindre virkeliggøre visionen, for han er jo digter (313): »Et Menneske maa følge den Natur, som Gud har nedlagt i ham. Og det ikke mindst en Digter, der har besluttet, om saa skal være, at gi sit Liv for det Folk, han tilhører«.

Det lykkes Blicher at få stablet en Himmelbjærg-fest på benene, og i tredje akt hilser han »det nye Morgengry, den nye Dag, der dæmmer over Evropa« velkommen. Stykkets titel er velvalgt, for Blicher er en præst, der fra »Guds Højal-

ter« (325) forkynder det kristne næstekærlighedsbudskab: Verden bliver først radikalt bedre, når vi opgiver vor snæversynede egoisme og istedet ser det som vores livsopgave at gøre og være noget for andre. Fra tindernes top taler han om »hvad enhver især skuld ofre for Fædrelandet« (338), han lovsynger »Ofret, Daaden, den stille Given sig hen for andres Vel« (355). Blichers budskab er der således ikke noget i vejen med, men alligevel ender dagen katastrofalt.

Under selve festen er den forfløjne Erneste ham påny utro - dennegang med en trompeter - og da Blicher dermed er blevet skandaliseret nok en gang, mister alle fuldstændig respekten for ham. Hans fornedrede status som en lattervækkende hanrej umuliggør hans offentlige fremtræden som en visionær folkevækker. I fjerde og sidste akt sidder han ensom tilbage og begræder sit »Livs Skibbrud«: »Min *Kjærlighed*, mit *Hjems* Forlis - ja, det er jo en gammel Skade, men Himmelbjærget, Festen heroppe i Guds Sol - hvorfor maatte jeg ikke beholde den som en Trøst for alt det, der brast, alt det, det saarede Hjærte tabte dernede« (352-354). Han er bare så træt af alt, og stykket ender med, at han reciterer sit vemodige afskedsdigt »Sig nærmer Tiden, da jeg maa væk« (356).

Med sikker dramatisk sans bygger Aakjær sit stykke op omkring Blichers definitive nederlag som ægtemand og dermed også som samfundsreformatør. Det virker altsammen ekstra skæbnetungt, fordi vi i en prolog møder den 25-årige, livsoptimistiske Blicher, som strejfer om på den vidtstrakte jyske hede og drøm-

mer om »at kunne trykke hele Verden op i min Favn« (283). Sådan kommer hans liv ikke til at forme sig. I prologen optræder nemlig to kvinder - hhv. den ejegode og forstående Karen og den egoistiske og overfladiske Erneste - som repræsenterer to livsmuligheder, og Blichers livsulykke bunder i, at han realiserer den forkerte mulighed, at han gifter sig med Erneste istedetfor Karen. Sådan kan det gå, thi »Skæbnen driver sit Spil med os - allesammen« (305).

»Rejsegildet«

»Rejsegildet« (1925) foregår i Daugbjerg og handler om en påsat gårdbrand. Især fra 1880erne og 1890erne kender man en lang række eksempler på gårdmænd, der satte ild på deres ejendomme for at få udbetalt assurancepræmien, så det var et velkendt problem, Aakjær tog op i sit sidste stykke.

Den snu gårdejer Mikkel Daugbjerg får den evnesvage Wit-Wat til at sætte ild på sin gamle, faldefærdige ejendom, så han kan få opført en splinterny på forsikringsselskabets regning. Under det efterfølgende brandforhør bliver hans uægte søn Jakob, som er forelsket i hans adoptivdatter Grethe, anklaget for branden og efterfølgende fængslet. Da det kommer frem, at han var hos Skrædder-Lone på gerningstidspunktet, løslades han, og sagen bliver henlagt. Grethe er svært utilfreds med, at hendes kæreste sådan opsøger Lone ved nattetide - omend i al ærbarhed - men snart falder de hinanden kysende om halsen (54): »Et Kys er mere Værd end Hundrede Syllogismer. Kan man ikke kysse sig til Rette,

kan man, saa Katten rive mig, endnu mindre skjænde sig til Rette«. I stykkets sidste akt, der foregår under rejsegildet på Mikkels nye gård, bliver Mikkel under trusler om afsløring presset til at give sit ja til Grethes ægteskab med Jakob. Lærer Seesbro taler om, at der vil »rejse sig et nyt og skjønt Hjem paa det gamles røgsværtede Ruiner og udslette alle Erindringer om denne onde og mystiske Brand« (80).

»Rejsegildet« er et dybt umoralsk stykke! Tilsyneladende ender det i fryd og gammen, men sandheden er jo, at såvel Mikkels som det unge kærestepars lykke hviler på andre ulykke: Wit-Wat bliver så tummelumsk af sin pyromanbrand, som han kun halvt forstår, at han begår selvmord, og Mikkel snyder sit forsikringselskab for en mindre formue. Seesbro mener, at det gælder om »at skabe Forsoning og slaa gammelt Had til Jorden. Hvad saa her er sket eller ikke sket - det blir en Sag mellem Vedkommende og hans Samvittighed« (82). Mikkel virker dog ikke særlig tynget af sin samvittighed, så stykkets morale er nærmest, at forbrydelse betaler sig!

Udenfor den egentlige handling står Kasper Kistel (23): »det er saadan en aparte Skejs; han gaar og samler paa Folkeminder; han maa jo være tosset«. Seesbro kalder ham snart en »Mindefusker« (22), snart »Mindeforskeren« (55), og han taler om hans »gamle mindekjære Hjærte« (33). Mens Jeppe i sin tid som folkemindesamler måtte klare sig med en blyant, er Kasper bevæbnet med en grammofon, så han kan optage de gamles fortællinger og sange. Der er

god logik i, at netop han gifter sig med Lone, som er af taterslægt. Således forenes forskeren med en ypperlig repræsentant for det folk, hvis arv han udforsker.

IV) DIGTE

Fra Jenle befæstede Aakjær sin position som en af landets førende lyrikere med 5 digtsamlinger -

»Muld og Malm« (1909),

»Den Sommer og den Eng -« (1910),

»Vejr og Vind og Folkesind« (1916),

»Hjærtetræs og Ærenspris« (1921) og

»Under Aftenstjærnen« (1927) -

og 2 længere digte udgivet særskilt i bogform -

»Esper Tækki« (1913) og

»Hejmdals Vandringer« (1924).

Igennem årene har adskillige litteraturforskere gang på gang fastslået, at Aakjær nåede sit ypperste som versekunstner (*Friis* 3): »Lyrikken er det Punkt, hvorfra alt i Aakjærs Forfatterkab udgaar og hvortil det vender tilbage, skærpet og rensat i Versets ædle Form«. Med »Fri Felt« fandt han en stil og emnekreds, som han kunne digte på resten af livet (*Nicolaisen* a.328-329):

»Der er en Rigdom nedlagt i disse prægtige Digtsamlinger, en Rigdom, som ikke opbruges eller forgaar. Disse Hjemstavnsdigte vil vedblive at udløse Glæden og Vemoden i Menneskers Sind, saa længe dansk Rug bølger over Jyllands Banker. Og al den Rigdom skyldes en Menneskesjæl, en Digtersjæl, som har inddrukket den danske Natur i sit Væsen og bagefter udløst den i Poesi«. Digtene skyldes selvsagt »en Menneskesjæl«, men når Aakjær er bedst, træder han i

baggrunden, så de næsten synes at være udsprunget af naturen selv (Tom Kristensen, PO 10.9.1936): »De har dette selvfølgelige Præg, som om de var groet op af Naturen, var *blevet til*. Og egentlig kunde vi godt tænke os, at hans Navn blev glemmt, hans Skæbne, hans Meninger; men ikke Sangene, lige saa lidt som Blæstens Susen og Kornets Bølgen«. Naturen fik mæle gennem ham (*Kristensen*, H.P. 4): »Naar Aakjær digtede, var det som om Naturen talte direkte igennem ham. Han var som en Harpe med gyldne Streng, hvori en Mesterhaand greb og lokkede skønne Toner frem. I lyrisk Henseende havde Aakjær en malende Evne og vidunderlig Storhed og Skønhed. Han ramte sin inspirerende Tanke med en genial Præcision«.

»Muld og Malm«

Digtsamlingen »Muld og Malm« (1909) falder i tre afdelinger: »I Tiden og Striden«, »Robert Burns« (både digte om ham og oversættelser af ham) og »Stille Vand«. Når man ser bort fra Burns, består bogen helt tydeligt af agitatoriske digte (»I Tiden og Striden« = »Malm«) og hjemstavnsdigte (»Stille Vand« = »Muld«).

»I Tiden og Striden« indledes med den fanfare-klingende »Kommer I snart!«, hvormed Aakjær vil vække husmændene til dåd. Skønt de skaber værdierne, har de hidtil affundet sig med at spise »Trællens Æde af Hundens Fad«. Nu skal det være slut! Husmændene skal organisere sig og kræve deres soleklare ret: »Staa ej bundne jer Bødler bi!/-kommer I snart! -/grib jer Spade og hug

jer fri!/I er tusind, hvor de er ti!/- kommer I snart, I Husmænd!« Hermed er tonen anslået for de efterfølgende digte.

Som agitator opererer Aakjær med nogle faste modsætningspar, der går igen i digt efter digt: oppe/nede, lys/mørke, varme/kulde. I »Sang fra Gruben« er oppe/nede-modsætningen *også* konkret: De minearbejdere, digtet handler om, lever halvdelen af deres liv i dybet som »graa, graa Mænd«. Det er de underprivilegerede nede i mørket - husmænd, arbejdere, kvinder - som bør kæmpe med alle til rådighed stående midler for at få deres berettigede plads oppe i solen. Det første, de skal lære er, at de er svage, når de står alene, men stærke, når de står sammen (»Jawn Humør«): »Vild Fattfolk kuns støtt hinaan,/mod hwad der søn vil gnav wos,/saa skuld I se, hwor vi sku kraan/og aalle mie klav wos./Men Smofolk ved ett, hwad de kan,/far de staa te æ Hammel ;/de kund jo løwt æ hiele Land,/saatt de dje Rygge sammel!«

Åbningsdigtet antyder, at underklassen ikke får sin plads i solen uden kamp (»hug jer fri«), og denne opfattelse bekræftes til fulde af revolutionsdigtet »Kø og Hjort«. En forsultet husmandsko får på et tidspunkt nok af sit elendige liv på en udmarvet jordlod, og tændt af en »Oprørsgnist« søger den ind i lensgodsets dejlige skove med deres »grødegrønne Sletter«. De faretruende »Adgang forbudt« og »Skovfred«-skilte ignorerer den blot. En hoven, standsbevidst hjort forsøger at forskrække koen, som »vralter saa tungt og saa trygt,/ hun kjender vel til Sult men kun lidt til Frygt«. Da junker-hjorten ikke kan

skræmme plebejer-koen bort, sætter den »et saadant Ribbenstød« ind, »at Koens Harm og Smerte som Brøl af Struben skød«. Et slagsmål er hermed indledt, »som næppe før er set;/ej nogen turde gjætte, hvem først sattes Bét«. I kraft af sin »voldske, plumpe Bersærker-Boxerkunst« sejrer koen tilsidst over den spænstige og gratiøse hjort, som flygter »i hinkende Spring efter talrige Knæk./Men Koen hun rejste en Brølen saa lang,/at Lehnsskovens Sletter de skogrende klang«. Og Aakjær er ikke sen til at udlægge teksten: »Du Husmand derhjemme paa din simestunkne Lo,/naar vil du stinde Nakken en Dag som din Ko!«

»Stille Vand« starter med et flot digt om »Limfjorden«. En opvækst ved denne blæstombruste fjords bredder glemmes aldrig: »Thi den, der ved Fjorden som Mand eller Barn/har jublet og tumlet med Braad eller Garn,/han glemmer ret aldrig paa Jorderigs Rund/hint Maaneskinsspejl paa dit ensomme Sund«. De efterfølgende digte viser, at dyre- og menneskelivet i Limfjordsregionen er ualmindeligt rigt og mangfoldigt: Svaler, måger, myg, skarnbasser, cyklister, jægere, den uskyldige Jørgine og den frække Soren i den gule lupin, Pæ Sivensak, Jens ved bækken ...

Med »Min Fødeby« søger Aakjær tilbage til sin hjemstav: »Der gaar en Aa i min Faders Eng,/den kan jeg ingensinde glemme,/den gled som en Drøm om min Barneseng/med blød og klukkende Stemme,/den favner varligt en lille By,/hvor Kavlingsblomsten er altid ny,/og Aa og Kjær/og Byen her/de kal-

des under ét for Aakjær«. Samlingens sidste 11 digte foregår alle i den lille by, og til slut ender vi »Imellem to mørke Høje«, hvor det altsammen startede: »Imellem to mørke Høje/jeg vogted som Barn min Faders Faar,/og Mulden gav mig sin Møje,/og Solen flammed mit Haar«. På Kaphøje kom verden til Jeppe - her lærte han at glæde sig over naturen, her fik han sit første kys osv. - og derfor vil Aakjær gerne finde sit sidste hvilested imellem dem: »Saa havde jeg fundet det gamle Spor/og kunde nu evigt slumre/i Hjemmets hellige Jord«.

»Tyendesang«

Samlingens bedst kendte »Malm«-digt er nok »Tyendesang« med åbningsverset »Her kommer fra Dybet den mørke Armé«. Aakjær færdigskrev sangen 1.10, og 6.10.1907 stod den at læse som indledningsdigtet i det første nummer af »Tyendebladet«. Kampsangen, der er en poetisk pendant til »Vredens Børn«, har således en klar agitatorisk funktion: I byerne har arbejderne forlængst organiseret sig, på landet har husmændene ligeledes slået sig sammen, og nu skal også tyendet (tjenestefolk på landet uden selvstændig bolig) slutte sig sammen for at forbedre dets livsvilkår.

Igennem mange århundreder har det bundne og lænkede tyende (»Vi«) skabt de værdier, hvormed gårdmændene og godsejerne (»Du«) har forsødet livet: »Vi harved din Ager, vi skar dine Neg,/vi strigled din blommede Hest,/vi lytted bag Stalden til Rotternes Leg,/naar selv du gik pyntet til Fest./Du drømte paa Bolstre,/vi slumred paa Halm«. Men

de tider er ved at være forbi, hvor »Vi« affinder os med at leve som trælle på samfundets bund: »snart svinger for Ruden dog Opgjorets Lyn./se op, Kammerater, det lysner i Sky'n./Befrielsens Malmklokke slaar!« I fællesskab skal »Vi« løsrive vores snærende bånd og sprænge vores tyngende »Tusindaars-Lænke«, i fællesskab skal »Vi« kræve vores naturgivne ret: »Da pløjer vi muntre vort bølgende Land./naar først vi har friet vor kuede Stand/fra Tusindaars-Trældommens Nat«.

»Den Sommer og den Eng -«

Titlen på Aakjærs femte digtsamling, »Den Sommer og den Eng -« (1910), siger noget væsentligt om hele hans forfatterskab. Uanset hvilken genre, han udfolder sig i, er han altid tids- og steds-specifik (*den sommer og den eng*). Handlingen i hans bøger udspilles næsten altid i 1870ernes og 1880ernes Fjends, og det paradoksale er, at når han selv i dag har noget at sige os, er det måske netop, fordi han er så snævert afgrænset i tid og rum. Mikrokosmos afspejler makrokosmos.

Digtsamlingen falder i 5 sektioner. Som motto for *1. sektion* har Aakjær sat nogle bevingede ord, hvormed han udtrykker det ønske, enhver ægte forfatter må være besjælet af: »Flyv højt, min Sang, spænd Vingen vidt,/og søg dig Hjerter, stemt som mit«. Flere af digtene er skåret over temaet minder og hjemdrift. Ouverturen »Vor Barndoms Bæk« handler om den »muntre Skjæbneflod«, vi levede ved og badede i, da vi var børn. I såvel glade som sorgfulde stun-

der søgte vi ned til bækken, hvorfra der tonede »en Grundakkord saa livsens-sund«. Som granvoksne mænd valfarter vi »fra fjærnest Aftenrøde« hjem til barndomsbækken med »en Sugen i vor Barm«. Hvis vi selv kunne bestemme, ville vi allerhelst skrue tiden tilbage og blive som børn påny: »Aa, skjænk mig, Bæk, den svundne Fryd;/at dulme med din Ringlelyd/en Stund min trætte Hjerne./med Barnets lette Lykkesind«. Det lader sig selvfølgelig ikke gøre. Tværtimod! Tunge om hjertet må vi mindesyge konstatere, »at alt er Grus./din Barndoms Grund, din Moders Hus./ hvor maa dit Hjærte bløde«. Netop derfor skal vi i tide værne ømt om »alt, hvad Hjærtet hænger ved«, herunder især »den lille muntre danske Bæk«, som »gav mit Sprog dets Sølverklang«. I »Den døde Lærke« påstår Aakjær sågar, at også dyr hjemses af minder. Lærken må drage »fra Sydens Strand/op mod det barske danske Land« for at skue sin »Barndoms Kyst«. Hvad gør det så, at den finder døden i det kolde nord, når blot den når hjem: »Pinjers Ynde og Palmers Pragt/har mod Minder slet ingen Magt./ Lærkelængsler mod Kløverland/skjæbnebinder os, Fugl som Mand.// Kjærligheden har altid Ret;/naar man elsker, er Flugten let;/bedre af Sult bag en Sten at dø/end at svigte sin Barndoms Ø«.

I *2. sektion*, der bærer mottoet »Maa jeg kun synge, hvad jeg vil,/skjær I saa kun Grimacer til«, har Aakjær samlet en række lejlighedsdigte om sine helte spændende fra hans forældre over Rambusch og Esper Andersen til Drachmann, Nansen og Bjørnson.

Som mundheld for 3. *sektion* har Aakjær sat nogle ord fra Holbergs komedie »Den ellefte Juni«: »Hører I vel, nu taler a mare/godt Jydsk!« Afdelingen er helliget jyske menneskeskæbner: Den lasede »Pjalte-Krejsten« der kan leve et helt liv på, at han som ung tjente general Rye, »Per Smed« der drager ud og slagter grise overalt i sognet og driver spådomskunst i indvoldene (»Aftægtsmandens Aar -/ja, selv Ufødtes Skjæbner/han ud af Milten spaar«).

Titlen på digtsamlingen indgår i mottoet for 4. *sektion*: »Den Sommer og den Eng/saa godt kunne sammen«. Bondens kærlighed til jorden og gården kommer tydeligt frem i »Gammel Ka Bakk«. Hun har slidt og slæbt hele sit liv og sidder nu alene tilbage som enke på gården. Alt vil hun gøre for at beholde den - »Der er nøj i wor Hjat te vi knap ka forsto,/som ka rør wos ved søen en Krumm Jurd« - så hun trygt kan se døden i øjnene - »A vild gjan sej med Sand, nær æ sto for Worherr:/A har stridt for mi Grund, do faar ta æ, som det er!«

I de 7 »Høslets-Viser«, der tilsammen udgør 5. *sektion*, beskriver Aakjær, hvordan bønderne i den bagende junisol slår græsset på engene, så de har hø til kreaturerne til vinteren. Der er feststemning over viserne, fordi alle med stor »Arbejdslyst« trækker på samme hammel. Hverdagens stridigheder er for en stund lagt på hylden, og selv »Fjandbo- mand« og »Sallingbo« arbejder fint sammen, »skjønt de mages slet som Hors til Ko«. I det hele taget har man alt at glædes over, så længe man er ung og har arbejdskræfterne i behold: »- Lyksalige

Tid, da hver Morgen paany/vi vaktes af Gjøgenes Kukken,/da Stræbet var Leg, og da Ungdom og Gry/de mødtes paa Sporet i Duggen!/Thi har du end aldrig en Hvid i din Pung -/den Mand, som er munter og frejdig og ung/har *altid* en Søndag i Morgen!«

»Mors Rok«

Under et besøg hos Aakjær på Jenle i sommeren 1921 gjorde Ole Olsen en interessant iagttagelse (Ringsted Folketidende 24.12.1925):

»Da vi kom ud ved Trappeafsatsen, som var prydet med store, grønne Planter, saa jeg inde ved Taget en gammel Rok, og jeg spurgte interesseret, om det var »Mors Rok«. »Ja«, udbrød Aakjær, og der kom en varm Glans i hans Øjne, »det er min Mors Rok. Den fik jeg da reddet fra Undergang«. - Jeg følte den største Lyst til at gaa hen og skære en Splint af den og gemme den som en Relikvi, men jeg følte ogsaa, at jeg havde ingen Ret til det. Men hvem der kender, elsker og forstaaer Jeppe Aakjærs herlige Digt »Mors Rok«, og hvem der selv har haft et kært Barndomshjem, hvor en ydmyg Mor spandt paa sin Rok, kan vel forstaa min Lyst«.

Som landmandskone var Aakjærs mor i fuldt sving fra tidlig morgen til sen aften. Den eneste »fritid«, hun havde, var, når hun ind imellem dagens talløse gøremål stjal sig tid til at spinde på sin højtelskede rok. Så faldt der ro over hjemmet, og så sang hun vemodige sange om ulykkelig kærlighed, som hun havde hørt på Skive Marked (ER 1.31-32):

»Ingen Dronning paa sin Trone kan tage sig værdigere ud end en gammel Bondekone, der har sat sig til Rette bag sin Rok. [...] Der var i Mors Rok en egen dyb Tone som var det Sfærerne selv, der spandt. Her var det som

»Moster Sine ved sin Rok, nøjagtig som min Mor«, lyder Aakjær's kommentar til dette fotografi i hans erindringer.

hendes flittige Sjæl fandt Udtryk gennem en god og øm Sang af Alnaturen, alt det bedste og skønneste i Bondehjemmets uendelige Stræb og Strid. Og saa var det, som om hendes forpinte Nerver, der var trætte og mishandlede af Nattevaagen og Barnegraad, her fandt et Øjeblik Lindring og Hvile. Her hvilede og dog arbejdede hun, og det gjorde

hende saa godt, at hun imellem sang derved [...] Den fattige Stue blev saa skøn i saadant et Øjeblik«.

I januar måned 1910 skrev Aakjær »Mors Rok« (det bedst kendte digt i »Den Sommer og den Eng -«) om disse

fredfyldte stunder i barndomshjemmet. Man kan forestille sig, at han er faldet i staver ved synet af moderens rok. Hans sind har været ved at sprænges af minder, og så har han digtet »Mors Rok« med det kendte åbningsvers »Spurven sidder stum bag Kvist«.

I digtets centrum står rokken. »Lul, - lul! Rokken gaar« hedder det med besværgende monotoni i de første 7 strofer, der beskriver en typisk vinteraften i barndomshjemmet fra sent på eftermiddagen til sengetid. Skønt Aakjær er en gårdejer, ægtemand og familiefar i midten af fyrreerne, da han skriver digtet, er det, som om den snurrende rok med nærmest suggestiv kraft fører ham tilbage til 1870'erne. En rok der fungerer som en tidsmaskine! Barndomshjemmet ved aftentide. En verden i harmoni. *Udenfor* blæser det, byger kommer og går, haglene slår mod ruden, og sneen ligger i driver, men *indenfor* er der varme, nærhed og tryghed. Moderen spinder ved rokken, hvis vibrerende summelyd udgør hjemmets klangbund. Lyden ophører kun et kort øjeblik, når hun stopper op for at trøste et grædende barn. Et af de andre børn leger med katten, og i en krog ligger et tredje barn og gaber, mens billedbogen er ved at falde ud af dets små hænder. På et tidspunkt kommer far ind i stuen - han har fodret den grynten-de galt, gennet kvæget ind og har dermed fuldført dagens arbejde - og mor ser op på ham og smiler. Forældrenes kærlighed til hinanden kaster en lys tone over hjemmet, den gør også børnenes verden hel og tryk. Efterhånden er det blevet så mørkt, at moderen knapt kan se

til sit arbejde, hvorfor lysene bliver tændt, og alle blomstrer op for en stund, mens tenens snurrende vinger danner skyggeringe på loftet. Da pigen i huset har tilberedt aftensmaden, samles man omkring nadverbordet og nyder måltidet. Herefter spinder moderen videre endnu en stund, mens faderen afrunder dagen med en stille bøn: »Far ta'r ned saa tung en Bog,/med Gud han hvisker sammen,/famler lidt ved Spændets Krog/og lukker med et: Amen!« Bibelen er den eneste absolut nødvendige bog (*Schmidt* a.128): »Det var Guds Bog, det var den Bog, der indeholdt alt, hvad Mennesket havde behov at leve på og dø på«.

I digtets ottende og sidste strofe slyn- ges vi ubarmhjertigt ud af den magiske tidsmaskine, nutidsgennembruddet sker brat og uundgåeligt: »Lul - lul! Rokken staar!« Moderen har jo været død en snes år, og rokken har stået stille lige siden, »men dens Nyn og Sange/ vemodsfuldt mod Hjertet gaar,/naar Kvældene bli'r lange«. I virkelighedens verden er aftenstunderne i det forlængst opløste barndomshjem en saga blot, i mindernes vemodige erindringsrum lever de videre i Aakjærs sind, og i digtet »Mors Rok« lever de videre i al evighed.

Aakjær påstår i sine erindringer, at faderen var fritænder, og det kan derfor synes mærkeligt, at han i digtet hvisker sammen med Gud og famler ved Bibelen, som han »lukker med et: Amen«. Derimod er det i fuld overensstemmelse med portrættet af moderen i erindringerne, at hun lærer børnene salmer: »Her ved Moders gamle Rok/hun lærte mig at

stave,/synge om »den hvide Flok»/og »al hans Naadegave« (citererne stammer fra Brorson og Sthen, jfr. *Schmidt* a.131). Som altid stiger der en umiskendelig religiøs undertone op fra den erklærede ateist Aakjærs vidunderlige erindringsdigte om livet i barndomshjemmet.

»Esper Tækki«

Et af Burns' allerbedste digte er »Tam o' Shanter« (1790). Det handler om bonden Tam, der på hjemvejen fra en lystig markedsfest skal over en bro, hvor der bor nogle hekse, som er specielt farlige ved midnatstide. Uden held syslede Aakjær med en oversættelse af det »kostelige Digt«:

»Jeg kunde dog stadig ikke rigtig finde de rette Gloser; det gled saa trent med denne Oversættelse. Jeg syntes, at Burns' skotske Humør blev saa graat og farveløst i min Gengivelse. Pludselig kom jeg til at tænke paa mine egne gamle Fjandboer og deres overdaadige Orgier paa Skive Marked. Kort sagt, jeg valgte selv at skrive et originalt Værk med et beslægtet Motiv; og nu gik det hele, som det var smurt« (ER 4.140).

»Esper Tækki - En Sallinbo-Empe« (1913) (SV 7) fortælles af den godmodige bonde Esper Tækki, som er gift med Kjesten og bor i Skjerris i Salling. Når han taler fjandbomål, er det fordi, han er født og opvokset i Aakjær. På Bartholomæus markedsdag, 24.august, tager han til **Skive** (377-380), hvor han tidligt på dagen sælger sine to medbragte studekalve og køber en frisk og glathudet gris. En knippelgod handel! Da Esper »haaj Lyst te aa rø' mæ« og er af den opfattel-

se, at »En ska' ta' si' Fornywels', imen' en ka' fo' e«, parkerer han grisen hos købmand Dige på Østertorv, og går ad Thinggade op i bymidten, hvor han »drøw omkring, som Worherr' han vild' for' mæ«. I fulde drag nyder han sensommerdagen i den »saale« købstad: »Og Jøsses, hwad er wal ett Skyw' for en Bøj!/Det er helsen nø andt end som Aakjær hæ' Fløj«. Der er rigtignok »Lyw i det hiele«: En stork knævrer på en skorsten, gæs løber rundt i gaderne, og »æ Tøser de hwirmt og gnasked og pjevred«. Først falder han ind hos en købmand, hvor han køber en fisk, tygger skrå og indtager nogle snapse, derefter gæster han en beværtning, hvor han møder nogle bekendte, med hvem han drikker og spiser spegte ål: »Vi smumred og gumred og sagelt og fak/og skinked og klinked og drevelt og drak«. Ved femtiden vender han i højt humør tilbage til købmand Dige, tager grisen på nakken i en sæk og begynder den lange spadseretur hjem til Skjerris, »men æ Øwn ka' si«.

I rask trav forlader han Skive, og mens han spadserer ad landevejen mod Breum, fortæller han opstemt grisen, hvor godt den skal få det hos ham og Kjesten: »A snakked' te'e Gris, den snakked' te mæ,/og somtid' saa grynted' enhwer for sæ«. Nogle hunde forfølger dem i Resen, men først ved **Hagens Mølle** (381-383) indhentes de af mørkets magter! Netop som Esper er ved at tage en slurk af en flaske brændevin, lyder der et djævelsk skrig, »saa mi' Haand bløw som Bly,/og æ Brændvin det stritt' imud Himmelens Sky«. Det er sikkert den gruppvækken-

de, hovedløse so, han har hørt så meget om, der er på spil: »Og heller' ved Daa en mandhwolm Kow/end ved Nætteti'er en huedløs Sow«. Op ad bakken ved Hagens Mølle går det i fuld firspring, for Esper vil grumme nødig »o den huedløs' aa rid'«. Det lykkes ham at løbe fra udyret, men man forstår godt, at han fremover helst vil undgå »de hæ' Hwoller langs Stier og Vej',/hwor Ræw' de skræver, og skidt Folk søger,/og Fanden og hans det hwirmer og spøger«.

Efter at have passeret Vester Grønning når Esper frem til **Grinderslev Kloster** (385-386). Området omkring klosteret og Jebjerg Mose er farligt at gæste ved midnatstide, fordi man kan risikere at møde den ridende herremand Wolmer Lykke (1614-1657) og den dansende jomfru Mette Tougaard (død 1730) (SFH 5.65-70). De to gengangere har så svare synder på deres samvittighed, at de aldrig kan finde hvile i deres grave: Den første udnyttede og mishandlede sine fæstebønder så groft, at en af dem efter

hans død gik »ind i Rummet til Liget, løftede Kistelaaget op og gav Herremandens Lig en Ørefigen, saa hans Tænder raslede« (JF 736), den sidste druknede sine børn »for sjel saamø' længer' for Jomfru aa gjeld'«. Esper møder dem heldigvis ikke, men til gengæld bliver han vidne til en gruopvækkende heksesabat, der overgår hans vildeste fantasier.

Netop som han er ved at skælde sine ben ud, fordi de uden hans vidende har ført ham bort fra vejen og ud på en kartoffelmark, lyder der en Helvedes larm. Det er noget, der flyver og basker, og det er hverken ænder eller gæs, det er ... hekse, der har sat hinanden stævne ved **Breum kilde** (387-397). Når de netop mødes ved denne kilde, er det, fordi en mor engang ombragte sit nyfødte barn i den. Af samme grund har dens vand sidenhen været rødt, blodrødt! (Den naturvidenskabelige forklaring på den røde farve er, at der udskilles okker i kilden fra de omkringliggende højedrag). Helheste, varulve, Odinsjægere og andre gy-

Grinderslev Kloster.

»Dersom man vilde spørge mig, hvilken Lokalitet jeg ansaa for den mærkeligste i hele Salling, da vilde jeg uden Tøven svare: Breum Kilde. Det er en Rune, en Hellristning, som en Oldtidsfinger har trukket, ikke i Sten, men i det grønne Græs. Gaar man her en Maaneaften, naar Engens Taage fylder Lavningerne, har det hele en betagende Mystik« (SFH 2.49-50).

selige nattevæsner drikker begærligt af det forheksede vand. Breum kilde i ulvetimen er absolut ikke stedet for en ærlig mand: »Det er ett en Stej ved Awten aa komm,/med Gris o æ Nakk' og med Klokk' i æ Lomm'./A rist, maa a sej', som en Kraag' for en Ræ',/og tint': Aae, Esper, haaj du wot herfræ!/Men kig' - tho det kund' jo da ingen læ' vær'«. Espers udsyn er godt, da en strålende stjerne skyder op fra søens bund og belyser hele scenariet samtidig med, at hundrede lys tændes i sivene omkring kilden. Og der er sandelig nok at kigge på: »A haar aalle sit Maag' i mi' Levedage!/Der war hunder af Pigger, der danst

og slo' op,/og ett te de haaj jen Trævl o æ Krop!« Pigerne, der rider på koste, er i alle aldre og vægtklasser, og »kaad' war de aall' som towaars Plag'«. Til sin forfærdelse opdager Esper blandt heksene naboens datter. Og midt i hele hurlumhejet sidder »den Slemm',/og han war karenmæ kommen i Klemm',/for all' dæhæ Hægser, det war jo saa røwsk,/saa vild' og saa tonted, saa kjælle og drøwsk,/te æ arme Stø' Stumpi kund' ingenste's vær'/for det vild' jo kyss' ham, saa her og saa der,/saa han maatt' lett' si'e Sæd'«. Djævelen spiller op til dans ved at gnide med en mangelstok på en helhest, der skriger, mens der står ild ud af dens næsebor: »Det lyd' ett godt for Kristendoms-Ører,/men sajtens nø' bejer for dem, der sku' hør'e«. Festmenuen står på edderkopper i pibesovs, syltede ørentvister, tyrebove, hingstelår og »Barnehjeter i Skarntyd'saft/de skal øge vor Troldomskraft«. Da natten er ved at være omme, forlader deltagerne festen, lysene slukkes, og Breum kilde ligger atter øde hen med sit okkerrøde vand. Esper hører samtidig »jen, der med jet snakked' te mæ«, det er hans elskede Kjesten - »Ih ligger din Swyen da osse og sower« - og han må sande, »det er grim fræ en Drem, hwor en haaj æ nøj skjønner',/aa blyw' røwn op ved den Slaws Bønner«. Hun får bragt sin fortumlede ægtemand med hjem til Skerris.

Forståeligt nok synes Esper, at »det er den særeste Nat, a haar hat«. På trods af Kjestens snusfornuftige indvendinger fastholder han, at festen rent faktisk fandt sted: »Men a sku' wal trow, a so, hwad a so!« Som pinligt ædru tilhørere

Rasmus Christiansens omslagstegning til »Esper Tækki«.

til hans beretning er vi ligesom hans kone tilbøjelige til at opfatte heksefesten som et fuldemandsmareridt, han har haft, mens han træt til døde af dagens strabadser er faldet om ved troldkilden. Evald Tang Kristensen var svært utilfreds med, at Aakjær således kædede hekse og alkohol sammen (JF XIV): »Ja, jeg maa ærligt sige, at jeg ikke er saa glad ved, at det er en *fuld* Mand, der ser alt dette. Havde han endda været ædru. De gamle saa jo dog alle disse Ting i ædru Tilstand, og dette her er altsaa for saa vidt misvisende«. Hvorom alting er: Breum kilde, som i dagtimerne opsøges af »sygdomspinte Mennesker, der søgte at lindre deres Lidelser ved at væde de syge Lemmer i det slimede Vand« (ER 4.141), danner ved nattetide rammen om en sabbat, hvorunder hele tilværelsen ses som i et vrangbillede. Til ledsagelse af Djævelens sataniske musik frisættes den sanselighed, som i det daglige er underkastet tusind snærende bånd, og når den sejrrikt sprænger alle rammer, er den dæmonisk og altomspændende. Forståeligt nok er Esper rystet over det indblik i den »farlige« sexualitet, han får fra første parket, så er samlivet med Kjesten hjemme i Skjerris trods alt noget mindre nervepirrende, noget mere trygt. Her spiller ingen Fanden på helhest!

»Vejr og Vind og Folkesind«
Samlingen »Vejr og Vind og Folkesind« (1917) falder i tre afdelinger.

I *den første afdeling* indgår digtcyklussen »De fire Vinde«. Bedst kendt er »Nordovst«, hvor man straks fra startversene »Sneflokke kommer vrimlen-

de/hen over Diger trimlende« er placeret midt i et forrygende snevejr, der trænger ind allevegne. Fra vugge til grav følger vestenvinden vestjyderne i såvel glade som sorgfulde stunder: »O, Vestenvind, vort Stammes Vind/du gaar som Dønning i vort Sind/ med Hav og Bølgeslag;/vi gaar med dig fra Bryn til Hæl,/i Sang, i Sorg, i Syn, i Sjæl/indtil vor Dødedag!/Vor Tro, vor Trang er Del af Dig,/vort Væsens Hang randt hel af dig/vor Ynglings Trods/naar han skal slaas,/vort Oldings Tungsindsdrag«.

I fire digte samlet under fællesnævneren »Hedens Skaansel« slår Aakjær nok engang et slag for sin barndoms hede (»Den kjære brune Hede«): »Du kjære brune Hede,/som bar min Barndoms Lykkeslot,/ hvorhen min Fod vil lede/mig, naar mit Haar er graat,/omstridte Plet af Danmarks Land -/til dig kom hjem fra Verdens Rand/og standsed' mindebøjet/saa mangel mødig Mand«. Indholdsmæssigt er strofen en variant af den niende strofe i »Jylland«. Heden er »en fattig Minderest«, som det må være en folkesag at frede: »Du gjør mit Land saa sært og rigt,/du aander paa dets Kunst og Digt./At værne om din Skønhed/maa være Danskens Pligt«. De skønhedsindtryk, der beriger sindet, er lige så nødvendige som den luft, vi indånder, og den kost, vi indtager, og derfor må vi for vor egen sjælfreds skyld lade nogle arealer være i fred for vores kultiveringstrang (»Fredlysning«): »Saa fattig blev, Danmark, vel ej dine Kaar,/saa lidt gav ej Rugen i Trave,/at ej du har Raad til en Blomst i dit Haar,/en Lyngrans til Fædrenes Grave./Lad ingen

mod Blomsten da vække din Harm,/thi Rugen skal nære vor Styrke, vor Arm./men Blomsten skal nære vort Hjer-te«.

Efter at Aakjær har lovsunget den uopdyrkede natur - heden - afrunder han første afdeling af samlingen med digtet »Sædemand«, der viser, at netop han mere end nogen anden forstår, hvor op-højet en gerning det er at dyrke jorden: »En Bonde med sin Sædekurv -/det er for mig et Højtidsyn«. Med sin sædekurv entrer bonden sidst i april sin mark, der »venter tavs/med voxen Daad til voxne Mænd«, hvorpå han til akkom-pagnement af syngende lærker og sum-mende bier kaster sæden ud i »den var-me Muld«: »O, Bonde med din Sædekurv/og i din grove Arbejdsdragt,/du tykkes mig i denne Stund/med selve Evighed i Pagt./mens du som en Offer-præst/ henskrider tavs og alvorsfuld,/du signer med din højre Haand/den sorte, grødesvangre Muld«. Når fritænkeren Aakjær skal beskrive storheden i bon-dens gerning, må han nødvendigvis gri-be til et religiøst ordvalg (»Evighed«, »Offerpræst«, »signer«).

Den anden afdeling rummer nogle digte med religiøse motiver, en suite om bryllupper (»Haand i Haand det er Li-vets Fryd«) og en håndfuld lejligheds-digte til enkeltpersoner. Det er ofte et dødsfald i vennekredsen, som udløser persondigtene. At mennesker dør mætte af dage, når de har nået støvets alder, er naturens lov og derfor ingen tragedie, men at mennesker dør midt på eller måske endda helt i starten af deres livs-bane er og bliver et kors for tanken.

Niels Bransager døde i 1915, da han var først i fyrrerne, og Aakjær spørger mag-tesløst: »O, Livets Gud, som skjænker Kraften,/hvi høstede du hans Rug saa grøn/og ringede Solen ned før Aften/for denne Lysets muntre Søn?/ Ubrugte Ev-ners lyse Guld -/hvor tungt paa jer at ka-ste Muld!« Endnu mere urimelig var Edith Kæmpegaards død i 1914. Med sine sorte lokker og kandisbrune øjne løb den sprælske pige glad og sød rundt og legede i Jenles have med blomster, hunde og rosegrene. Uden forudgående varsel faldt hun pludselig om - sandsyn-ligvis ramt af et hjerteslag - for aldrig mere at rejse sig. Da Aakjær skrev min-dedigtet »Lille Edith«, stod der endnu »Spor af din Barnehæl/ herudenfor i mit Grus«. Han har intet tilfredsstillende svar på, hvorfor hun skulle rives bort i så ung en alder: »Du lille Straale fra Livets Vaar,/hvi havde du al den Hast?/- En Straale kommer, en Straale gaar,/og in-gen kan holde den fast.//Du gled tilbage mod Dybets Favn/ til Solen, der sendte dig ud./De *Vise* strides om Solens Navn,/de *Grædende* kalder den: *Gud*«. Vi kommer et eller andet sted fra, når vi fødes, og vi går et eller andet sted hen, når vi dør. Jordelivet er et intermezzo, inden vi finder evig hvile i »Dybets Favn«, som nogle altså kalder »Gud«.

Den tredje afdeling, der er opkaldt ef-ter åbningsdigtet »Bondefjol«, rummer en række dialektdigte om vestjyder. En sidste gang møder vi Gammel Johannes, der i »Gammel Johannes hans Nøjesvis« sammenfatter sit livssyn i dette fromme nytårsønske: »Nej, a vil ønsk jer *Lykk'* og *Fred*,/saalæng' enhwer ska' løw'/saa

ingen gjør den naaen Fortræd,/hwad Ondt han end mo døw'«.

»Havren«

»Havde Jeppe Aakjær kun skrevet dette ene Digt, saa vidste vi dog alle, at han var en Digter af Guds Naade«. Holger Rørdams ord om »Havren« er uimodsigeligt rigtige (Nationaltidende 6.7.1925). Aakjær færdigskrev »denne blide skælvende Sang, som aldrig vil blegne« (Morsø Venstreblad 25.8.1938) 8.5.1916 - »mens mine Karle gik og lagde Sæden, og Hestene nikkede inde i den opvarmede Jords tætte Dampe, og Viben slog sine arrige Kolbøtter over de harvede Pløjemarken« - og den er på Aksel Agerbys iørefaldende melodi blevet et af de dyrebareste klenodier i vor sangskat. Umiddelbart efter at digtet havde været trykt i »Politiken«, skrev Vilhelm Andersen til Aakjær: »Det er sjældent, man ser det fuldkomne, for en Gangs Skyld har jeg truffet det her i Deres Digt« (ER 4.166).

»Jeg er Havren. Jeg har Bjælder paa«, lyder det allerførste vers. Overraskende nok lægger Aakjærs synsvinklen hos havren: Det er gennem den, vi opfatter og forstår verden. I første strofe velsigner den sin ejermand og kalder ham lidt nedladende »den Bondeknoled«. Da havren blev sået, slog bonden kryds over den »for at gi mig Helse med paa Vej«, og velsignelsen virkede åbenbart, for gennem juniregnet og julisolen voksede den sig stor og sund og fik tilsidst hele tyve bjælder. Når der er vindstille, tier havren, men når søndenvinden kælent smyger sig om den og puster til dens

gule top, kommer dens bjælder i vuggende bevægelser, og til sidst frembringer den overgivent lyde, »som naar gyldne Hamre sammen slaar«.

Gyldne hamre. Sådan lyder bjældeklangen for »kolde Hjørner«, der udelukkende begriber verden med deres forstand. For poetiske anlagte mennesker med hjertet på det rette sted er klangbilledet anderledes fuldtonende. Havren blev sået, »mens glade Lærker sang«, og på en måde, der unddrager sig enhver rationel forståelse, blev denne glædedrukne sang indoptaget i såsæden, hvorved den senere blev en del af den fuldvoksne havre: »Mens i Dug jeg groede Fod for Fod,/groede Sangen sammen med min Rod;/den, som ydmyg lægger Øret til,/hører Lærkens Triller i mit Spil.//Det kan kolde Hjørner ej forstaa:/Jeg er Lærkesangen paa et Straa,/Livets Rytme døbt i Sommerdræ,/mer end Gumlekost for Øg og Fæ«. De, der besidder hjertets ydmyghed, hører i bjældeklangen »Lærkesangen paa et Straa« og bliver således i enkelte lykkelige stunder af kosmisk karakter ét med »Livets Rytme«. Forestillingen om den underskønne lærkesang, der overlever i strået, giver digtet dets helt særegne karakter. Aakjær er velsagtens den eneste danske forfatter, som kunne være kommet på den tanke!

Men ikke nok med det. Den gennemsunde havre synger ikke blot, den ringler også, som det hedder med et Aakjærs mange lydmalende ord (Andersen b.211): »Kornet ringler i Jeppe Aakjærs vers som hos ingen anden dansk digter«. Når aftenklokken i det fjerne ringer solen til ro, sekunderer havren den reflek-

agtigt: »og naar Aftenklokken ringer Fred,/staar jeg paa min Taa og ringler med.//Jeg skal ringle Barnet til dets Seng,/ringle Taagen op af Sump og Eng,/ringle Freden over Hjemmet ind,/ringle Bønnen frem i fromme Sind«. Denne velsignede, sindsberoligende ringlelyd, der forkynder Guds fred over land og by, udgør vor egentlige nationalmelodi, så længe den toner i den danske sommer, kan intet ondt vederfares os: »Jeg er Havren. Mine Bjælder gaar/over lyse Vange Aar for Aar,/ringler om, hvor Sang og Kjærve gror/herligt sammen paa den danske Jord«.

Helstrup Andersen kalder Aakjær »den frommeste sanger, der har været i Danmark siden Ingemanns dage. [...] Ingen anden nutidsdigter har tilnærmelsesvis så meget kirke med i sin poesi [...]. Selv den berømte havre er from og beder sin aftenbøn« (303). De »kolde Hjærner« ryster selvsagt opgivende på hovedet ved snakken om den bedende havre og fastslår med naturvidenskabelig streghed: Når blæsten sætter havrens bjælder i bevægelse, opstår der friktionslyde, som for overfølsomme sjæle kan minde om lærkesang, kirkeklokker og meget andet. Det er der ikke noget uforklarligt i!

»Hjærtgræs og Ærenspris«

I forordet til »Hjærtgræs og Ærenspris« (1921) forklarer Aakjær, at »Hovedstokken« af digtsamlingen allerede var trykt i andet bind af »Samlede Værker«. Når han alligevel vælger at udgive den, er det »paa Opfordring af en Del af de Læsere, der trofast har fulgt mig fra

Samling til Samling, men kvier sig ved at købe det kostbare og vidtløftige 8-Binds Samleværk«. Digtsamlingen virker da også som en blandet landhandel, hvor der er betydeligt længere mellem snapsene end i »Fri Felt« og »Rugens Sange og andre Digte«.

En gruppe digte handler om militarisme og krig. Allerede i 1910 udråbte Aakjær pacifisme til vort eneste effektive våben, da vi hverken kan eller skal forsvare os med militære midler (»Militarismen): »Der er mere Værn i det spinkle Siv,/der svinger paa Mindets Grund,/end i onde Instinkters trukne Kniv,/vildt løftet i Slagets Stund.//Der er mere Værn i den Blomstergren,/der skygger ved Hjemmets Dør,/end i alle de Volde af Jord og Sten/bag Kuglesprøjternes Rør.//De pansrede Forter med Hjælm og Horn/de bliver, o, Danmark, din Grav!//Dit Værn er Agre med bølgende Korn,/der lyser med Fred over Hav«. Da 1.verdenskrig brød ud i 1914, kunne ingen svare på, om Danmark ville blive inddraget. »Sej mæ, ska vi mej i Kri?«, spurgte Aakjær i 1915 i »Skolesang under Krigen«. Ingen kunne være i tvivl om hans svar på spørgsmålet: »Vi vil *Kamp*, men aalle *Kri*./Kamp den er der Mjenning i./Kamp gir Kræfter, Lyw og Spel./Kri slaar Lyw og Mand ihjel«. En sommernat i 1917 vågnede Aakjær »og spejded ræd derud/al Verden stod i Flammer«. Krigen havde været i 3 år og syntes ingen ende at tage. Med tåreblændede øjne spejdede han »op mod Himlen, men Himlen tyktes tom;/kun Rumets kolde Stjærner saa spotske til Jord,/som dengang Kain indvied dens

Illustration til digtet »Militarisme« (PO 16.7.1911).

Kreds til Brodermord«. Jorden er rig nok til at mætte os alle, »hvis ej Begjær og Blodtørst forgifted Jordens Æt«, og Aakjær bad derfor »de Slagnes Fadervor;/o, I som styred Verden, saa den gik rent af Led,/styr nu jer egen Brynde og giv os arme: Fred!« (»Fred!«)

Samlingen rummer adskillige lejlighedsdigte skrevet til Aakjærs mange venner, når de fyldte år o.lign. (Johan Skjoldborg, H.F.Feilberg, Evald Tang Kristensen). For skibonitter må »Skive By og dens Dommer« - som er skrevet 25.3.1921 til dommer Lemming - påkalde særlig interesse. »En lille By med mange røde Tage,/hvor Storken triner langt i Aften sol«, lyder digtets optakt. De røde tage var dengang nærmest Skives varetegn. Af poetiske grunde personificerer Aakjær »den lille By paa Bakken«, der »spejded efter Chancens Him-

meltegn,/mens Vestenvinden blæste den i Nakken«. Byen ligger godt nok »ud mod skarpe Vinde«, men heldigvis har den »saa blød en Arm om Livet,/en Silkearm med Blomsterbræmmer paa;/saa krum, saa ømt den glider ud fra Sivet,/vor Barndoms Flod, den blide Karup Aa«. Skives »unge Døtre« er »lyse, fagre«, og »hvor er den Mand, der tør hin Skat forsmåa!/Er vore Kvinders Øjne blaa og ømme/da glemmer vi, at Tidens Lød er graa«. I Skive er man beskedne, men bestræber sig på at efterfølge Grundtvigs ord om ved jorden at blive: »Dens Agt og Trang var ej det Himmelhøje,/dens Raadhus lavt og graat ved Jorden staar«. I denne by værger dommer Lemming som en ægte humanist de allersvageste.

Gribende er skæbnedigtet »Povl med den tunge Skovl«. Povl er en »en ord-

knap Slider fra Blæstens Egne«, der i folkemunde kaldes »Povl med den tunge Skovl«, fordi han medbringer sit trofaste arbejdsredskab overalt (når han er i kirke, må den dog vente pænt udenfor). Han tager tilværelsen med en ældre herres resignerede ro, men da hans eneste datter dør, »skreg han i Smertens Svimmel/sin Vaande vildt imod Hedens Himmel«. Efter en desperat nat, hvor hver nervestreg i ham skælver, mens han næsten blindes af gråd, beslutter han sig for at adoptere datterens et-årige datter. »Det lille Nor« bliver hans redning: »Saa kom der nu Dage, ja Nætter med,/hvor Povl forsoner sig helt med Livet,/da lød det mildt fra hans Sengested:/»Ja, Gud har taget, men ogsaa givet««. Den lille pige stortrives hos sin bedstefar, men en efterårsdag bliver hun forkølet, det udvikler sig til lungebetændelse og på trods af alle Povls bønner »Til Fader, til Søn og til Helligaand« dør hun, og »Himlen ejed en Engel mere«. Povl bærer sit barnebarn til kirken og får hende begravet, og herefter er han »saa enlig som aldrig før«. Han har kun døden at se frem til, så han kan blive begravet ved siden af sine kære.

»En Daad«

Digtet »En Daad« i »Hjærtegræs og Ærenspris« er bemærkelsesværdigt, især fordi det har en uhyre dramatisk forhistorie.

Lørdag den 20.12.1919 var en isnende kold vinterdag. Alligevel tog den 65-årige fisker Anders Mikkelsen fra Resen som altid ud at fiske ål sammen med sine to medhjælpere Chr. Christensen og

Chr. Pedersen: »den fattige Fisker kan ikke øve *sin* Dont ved Kakkelovnen; han maa ud i al Slags Vejr og bjærge lidt til Hustru og Børn«. Da de var nået nord for Grønningøre, fik den kraftige vind fat i bådens udspilede sejl og vippede den over i et rask snuftag. Heldigvis lykkedes det alle tre at få »en Klo slaet i Rælingen af den væltede Baad; her hang de nu med kun Hoved og Skulder op over Vandfladen, men med hele Underkroppen slæbende i det iskolde Vand«. Laust Iversen, der boede ved Øster Grønning Strand, hørte de tre skibbrudnes råb om hjælp, men det tog den astmatiske, alderdomssvækkede olding hele tre kvarter at nå frem til den nærmeste gård, Thordahl. To af gårdens karle, den 19-årige Kr. Kristensen og den 25-årige Søren Povlsen, sprang straks op på et par heste, og i løbet af få minutter nåede de ned til stranden, hvor de uden betænkeligheder fortsatte ud i det kolde vand på ryggen af de fnysende gangere. Hurtigt nåede de frem til båden og fik de to medhjælpere bragt sikkert i land: »Men den ældste og svageligste, Lavets Fører, *Anders Mikkelsen*, sidder, nej, hænger endnu paa den omvæltede Baad. Og nu sker der, hvad der endnu tør anses for ret enestaaende i vor Redningshistorie. Første Akt er vel en smuk og højmodig Handling, der fortjener vor højeste Beundring for det resolute Mod, der lyser ud af den; men sidste Akt er en Mandsdaad, en Heltegerning, der i Karakterstyrke og Selvopofrelse knap har noget Sidestykke«. Kristensen red nemlig påny ud til båden og forsøgte talløse gange at kaste et reb omkring Mikkelsen

sen, der efterhånden var helt stivfrossen efter at have været i vandet i 2-3 timer: »Denne vilde Leg med en Rebløkke, der kastes og glipper, kastes og glipper, mens Dødskulden stiger, højere og højere op i Hjærnen af en langsomt druknede Mand, fortsattes *hele tre Kvarter*«. Mikkelsen var så afkræftet, at han ikke kunne hjælpe med til sin egen redning - »A kan ett lett hverken Haand hæ Fued!« - men omsider lykkedes det den utrættelige Kristensen at få rebet om den gamle fisker og derefter bjærge ham i land.

Aakjær overværede ikke den dramatiske redningsaktion, men derfor berørte den ham alligevel dybt. Da »det vel er en folkelig Skribents smukkeste Opgave

Kr. Kristensen, der blev tildelt »Medaljen for ædel Daad«, er her fotograferet 15.4.1920. Året efter blev han karl på Jenle.

at bidrage til, at skønne Handlinger af enestaaende Art kan bevares for Eftertiden«, tog han i juledagene en længere snak med Kristensen og Povlsen og skrev på den baggrund artiklen »En Redningsdaad« (SFH 5.171-175), hvorfra historien er gengivet: »I de sidste mange Aar har vi kun hørt om Handlinger, hvor Menneskene opførte sig mod hinanden som Ulve. Det gaar da som en varm Lykkestrøm til ens Hjærte at opleve en Daad som denne, der røber de skønneste samfundsbevarende Kræfter, de der er knyttet til Selvopofrelsen, Raadsnarheden og det sande Heltemod«.

Julen igennem spøjte de højdramatiske begivenheder fortsat i Aakjærs sind, og 7.1.1920 digtede han »En Daad« »om saa skjøn en rednings-Dyst/lige op ad Sallings Kyst,/hvor to kjække Kjærne-Svende/Døden bort fra Byttet gjenne«. Digtet er først og fremmest en hyldest til Kristensen: »Unge Helt med Dun paa Hagen,/du har rørt min Sangersjæl./Dette stolte Ridt paa Plagen/gløded mig fra Top til Hæl./ Graaden mig ved Struben hang,/mens jeg digted denne Sang;/glad og stolt mit Blik jeg hæver:/Mod og Bravhed endnu lever!« Indtægterne fra »En Daad«, der blev udgivet i bogform, gik ubeskåret til de heltemodige redningsfolk, og 3.7.1920 foretog herredsfoged Lemming uddelingen: Kristensen fik 1200 kr. samt Grønningsbægeret til 300 kr., Povlsen fik 600 kr., og Iversen fik 267 kr.. På bægeret var indgraveret en strofe af Aakjær: »Gid altid, naar Faren truer,/der møder saa kæk en Mand,/da staar vel til her i Danmark/paa Sø som paa fasten Land«.

»Hejmdals Vandringer«

Hejmdal er i den nordiske mytologi navnet på en yderst sensitiv Gud, der kan se flere tusinde mil og høre selv græsset gro. Han vogter regnbuen Bifrost, som forbinder Himlen og Jorden, og når Ragnarok indtræder, skal han blæse i Gjallerhornet, som kan høres overalt. Det fortælles om ham, at han engang gennemvandrede menneskenes verden under pseudonymet Rig. De tre børn, han ved den lejlighed avlede med tre forskellige kvinder, kom til at hedde Træl (slave), Karl (bonde) og Jarl (høvding). Hejmdal var således ophavsmanden til Oldtidens klassedelte samfund!

Igennem en del år syslede Aakjær med tanken om at lade Hejmdal gentage sin vandring i nutidens Danmark, og efter et tilløb i 1920 færdigskrev han i julemåneden 1923 »**Hejmdals Vandringer - Et Højsommerdigt**« (1924). Digtet - der omfatter 96 strofer - er i kraft af sit omfang, sin monumentalitet, sin storladenhed, uden sidestykke i Aakjærs forfatter-skab.

I starten af digtet dukker Hejmdal bogstavelig talt ud af skyerne og tager landing i »Danernes Land« (strofe 1-4). Så gammel er han, at han kan huske de fjerne, forhistoriske tider, da Danmark blev til (strofe 5-9). Dengang var landet dækket af indlandsisen, og først da solen stødte Kong Vinter af tronen, blev landet isfrit og dermed beboeligt for bjørne, urokser og talrige andre dyr. En dag i Oldtiden sprang en kvinde »med hoppende Bryster« ind på det danske territorium, og snart »myldred Pladsen af Kvinder og Mænd/med Arme som Køl-

ler og Jærvskind om Lænd« (strofe 10-12). Mens dyrene måtte indrette sig på de betingelser, naturen satte, tilpassede menneskene naturen til deres behov. Hermed var en ny fase i Danmarkshistorien indledt: »Og Flammerne smælded,/og Bjørnen blev fældet,/og Egen den bøjed sit knagende Knæ;/og Baad gled i Havet,/og Oxen blev avet,/og Gudernes Ansigt blev skaaret i Træ,/og Hirsens blev høstet i Midsommervind,/og Landet tog Form efter Menneskets Sind«. Efter sit historiske sidespring præciserer Hejmdal formålet med sin ekspedition (strofe 13-15): Anonymt vil han vandre rundt i Danmark for at »søge de Sønner, jeg avled tilforn«. Han op søger såvel Træl som Bonde (dvs. Karl), men desværre lader Aakjær ham ikke lede efter Jarl, hvorved parallellen til Rigs vandring kommer til at halte. Undervejs giver Hejmdal sig god tid til at nyde den vidunderlige danske natur: Skovene, hederne, markerne, strandene, åerne ...

Usynligt gæster han Træl i hans beskedne hjem på heden (strofe 23-37). Selvom Træl er gift og trives som ægtemand og familiefar, gemmer han alligevel på urealiserede drømme i sin »Fattigmandssjæl«. Da Hejmdal ser, hvordan hans første søn ydmygt »tigger/en paa holden Himmel om Menneskekaar«, angrrer han, at han avlede ham. Lige siden Oldtiden har Træl og hans ligesindede skabt samfundsrigdommene uden at få deres retfærdige del af dem: »Af *alt*, hvad I slæbte til Herrerne Hjem:/en Haandfuld til *jer*, men en Husfuld til *dem!*« Underdanigt har Træl accepteret

tingenes tilstand, og det er Hejmdals fejl! Trods alt rummer Træl »Gnist af min himmelske Aand./Jeg skulde ha pustet den Funke i Brand/til Frelse for jer og til Glans for jert Land!«

Derimod er Hejmdal glad for, at han avlede Bonden (strofe 55-84). Siddende på en plov overværer han, hvordan Bonden arbejder i ophøjet samklang med naturen: »O, Bonde, hvor tykkes *din* Gjærning mig skjøn!/[..] Du høster ej Neg, og du sanker ej Straa,/før evige Stjærner har kysset derpaa«. Også han har prøvet at trælde som fæstebonde for herremanden, men slavetiden har han forlængst lagt bag sig: »Din Kval er nu omme;/hvad siden skal komme/af Lykke, af Skæbne staar helt til dig selv«. Inden Hejmdal ad regnbuen forsvinder op i sit himmelske hjem, afrunder han faderstolt besøget hos Bonden med at konstatere, at »Guden og Bonden er Tvillinger to;/den ene han saar, og den anden lar gro«. (Se: *Ussing*)

»Under Aftenstjærnen«

Aakjær åbner sin sidste digtsamling »Under Aftenstjærnen« (1927) med titeldigtet, der fungerer som en stemningsanslående ouverture. Ved aftentide kaster stjærnen sit forklarende lys udover »Vestens Høje«. Den titter ind til barnet på puden og den ensomme, der beder, den »holder Lygten højt for hver en livskjæk Dreng«, som hugormeangst løber over heden, den »skjared i min Piges Øje, da hun gav sin Tro«, den vinker til den døende moder, der en sidste gang »peged over Livets Øde/op mod dig«. Kort sagt: »Alt, hvad Lyset maaler,/sam-

ler *dine* Straaler,/Elskovs Glød og Lykkerus som Dødens høje Ro«. Aftenstjærnen »tindrer i al Evighed«, den er en bestandig faktor i hedeboernes liv, og netop fordi den lyser for dem fra vugge til grav i både lykkelige og sorgfulde stunder, er den dem så evig kær: »Ingen Stjerne skinner/med saa blide Minder,/ingen gav mit Barndomsland en Lykkelans saa skjøn«. Efter titeldigtet, der er bygget over samme grundidé som »Karlsvognen«, følger »Aften ved Hededammen«. I skumringstimen valfarter hedens dyr og mennesker - lam, stork, hyrdetøs - til dammen, hvis livgivende vand de drikker af og bader i. Ja, vi kan slet ikke undvære den lille uanselige dam: »Jeg løfter min Pande, jeg beder en Bøn/til Almagts Gud i det Høje:/Skaan Hededammen! Den er saa skjøn!/Lad ingen udstikke dens Øje!«

Med sine to åbningsdigte har Aakjær afstukket sit territorium: Han vil endnu engang fortælle om hedeboerne, der lever deres liv udspændt mellem aftenstjærnen og hededammen. Som altid er naturen besjælet - aftenstjærnen er »mild som Moders Øje« og kan både le, spøge og tale, mens den retleder os, og den »enfoldige« hededam spejler »nænsomt« sine mange tørstige besøgende - og på denne måde får Aakjær indplaceret hedeboerne i et trygt og hjemligt univers, hvor intet absolut ondt kan vederfares dem. Ligesom i sine tidligere samlinger lader han ganske uproblematisk digte om mennesker veksle med digte om fauna og flora. Fåretøsen An' Mari som ivrigt tæller kirketårne, den blinde og traurige jæger som ender med at

overvinde sin selvmordsdrift, den smudsige tudse i hvis øjne »Himmeldybet« spejler sig, det optimistiske og det pessimistiske kirsebærtræ som diskuterer, hvorfor »Lykkens Stunder er saa korte«, og den kåde bæk som småsludrer med de mennesker, træer og kampestenene, den slynger sig forbi, hører alle hjemme på heden, hvis betingelser de eksisterer på i et ligeværdigt fællesskab.

Hedens væsener deler imidlertid ikke blot livsvilkår, de er også fælles om det grundvilkår, at de engang skal dø, og samlingens store tankedigt »Dødninge-uhr og Ot'dagsværk« handler netop om dødens uafvendelighed. Ensom og forladt ligger en gammel aftægtsmand og afventer sin sidste stund. Alt i hans lille stue er præget af fattigdom med undtagelse af det flotte ottedagsværk fra Holland, som »passer sine Tik-Tak,/korrekt og uden Hinken«. Standuret, der oser af »Velstands-Fernis«, ved nok, hvad det er værd, for det har tiden i sin kasse, som er lavet af teaktræ fra Madagaskar, og så kan det gå otte dage i træk uden at blive trukket op! Mens aftægtsmandens gennemstrider sine sidste timer, fører det stolte ur en samtale med dødningeuret, som er en folkelig betegnelse for nogle borebiller, der angriber tømmer (når de slår deres forbryst mod træ og planker, frembringer de en banken og tikken, der varsler en nær forestående død). »Dødens lille Kammersvend« medgiver, at ottedagsværket engang havde absolut magt over sin ejer, fordi det »delte hans travle Arbejdsdag«: »Hans Gaards Bedrift du leded,/imens han var i Skud;/ hans tyve Køer paa Toften blev malket

paa dit Bud./Du var den skjulte Hersker, som satte alt i Vej,/om Røgter eller Tærsker - alt maatte lystre dig!/Han havde Tidens Uro i Nerver som i Aarer;/kun én Ting var ham ukjendt: de stille Stunders Taarer!« Nu er ottedagsværkets magt imidlertid brudt. Dets ejer står foran sin sidste rejse, og i denne svære stund er det dødningeurets hjælp, han har brug for: »De stolte Mande-Drømme, nu er de svundne hen;/nu er jeg Kryb i Støvet hans eneste Ven,/og med min Dværgehammer fra Ormegangens Rør/jeg linder ham en Aabning til Evighedens Dør«. Da han omsider udånder, driver hans ånd ad »Tavsheds dunkle Veje«.

Tankedigtet bærer tydeligt præg af at være skrevet af en sygdomsramt mand (jfr. kap.9). Bogstaveligt talt med den ene fod inde i dødens forhal stopper Aakjær op og funderer over altings forgængelighed. Ottedagsværk, som kun har forstand på tiden, påstår rigtignok, at det er uforgængeligt, men dødningeuret ved bedre: »Alt som er, engang maa dø,/faldte hen som Ormeufrø./Slot og Tempel, Stat og Mand,/intet undgaar Ormens Tand!« Døden er livets grundvilkår, og i dens perspektiv synes de tusindtallige gøremål, hvormed vi udfylder vores tidskontrollerede liv, latterligt ligegyldige. Det store spørgsmål er selvfølgelig, om døden er altings ophør? På dette punkt synes dødningeuret at modsige sig selv: Først beklager det, at »Saarede og Syge« får struber at skringe med, »naar ej der er en Frelser og intet Himmerige«, senere vil det hjælpe den døende til at finde »en Aabning til Evighedens Dør«. Digtet af-

spejler Aakjærs egen usikkerhed omkring det religiøse spørgsmål: Selvom han allerede ved indgangen til 1900-tallet erklærede sig som fritænker, opererede han alligevel et kvart århundrede senere med en »Almagts Gud« (»Aften ved Hededammen«), som styrer menneskers liv og død (»Paa Klinikken«). Hvorom alting er: Det eneste, vi kan stille op overfor den uafvendelige død, er at udnytte den tid, vi nu én gang får tildelt, bedst muligt (»Nytaarshymne«): »Smæd ikke Tiden, den vældige Tid,/hvori - uværdig - du jublende aander;/bær til dens Alter dit Hjærte, din Id,/før du i Døden dig klagende vaander«. Eller som det hedder med en prægnant formulering i »Bonden og hans Jord«, som har programagtig karakter: »Graven bag sig, men Front mod Jorden -/det kalder Bonden for Livets orden!«

»For læng, læng Sind«

I »Under Aftenstjærnen« finder man Aakjærs mest berømte Burns-oversættelse »For læng, læng Sind« med det velkendte åbningsvers »Skuld gammel Venskab rejn forgo«. Den blev til, da han i januar 1922 genlæste sin elskede skotske barde for Gud ved hvilken gang. Til Evald Tang Kristensen skrev han 22.1. (*Tang Kristensen* 10): »Jeg har slaæet mig paa engelsk Digtning i den senere Tid, det er ikke kjedeligt, den skotske Sanger Rob. Burns har atter fyldt min Stue med Højhed, aa, Skotland, som jeg gjæsted i 1906, det er mit andet Fædreland«. Aakjær ville lave en oversættelse af sangen »Should Auld Acquaintance be forgot« (1796), som er »det mest alkendte Ud-

tryk for bred skotsk Hjærtelighed« og derfor er »alle ægte Skotters Yndlings-sang« (*Schütte* b.60). Først fik han sin karl og kusk Søren Poulsen til at spille melodien på violin igen og igen, og da Aakjær kunne den på rygraden, lavede han i en inspireret stund 31.1. en mesterlig fordanskning af Burns' elskede sang.

Den handler om to ældre mennesker, der i de glade ungdomsdage engang for »læng, læng sind« rendte omkap på toften, vadede sammen i bækken »fræ Gryte Høns war ind« og i det hele taget var de bedste venner af verden. Tiden og havet skilte dem ad, og de gled ud af hinandens liv. Nu har de bedagede herrer med de tunge ben imidlertid fundet sammen påny, og over »en jenle Kop« fornyr de deres venskab og mindes de svundne dages uendelige lykke: »Der er mi Haand, do gamle Swend!/Ræk øwer og gi mæ dind./Hwor er æ skjøn aa find en Ven/ En haaj mist for læng, læng sind!/De skjønne Ungdomsdaw, aaja,/ De Daw saa swær aa find!/Vi'el løwt wor Kop saa glaadle op/for dem Daw saa læng, læng sind!«

At omskrive Burns til jysk dialekt. Det lyder umiddelbart som et fuldkommen vanvittigt projekt! *Schütte* noterer imidlertid ganske rigtigt, at Aakjær »med fin Træfsikkerhed har gengivet vigtige Ord i Originalen med næsten de samme Lyde« (should = skuld, forgot = forgo, cup = kop o.s.v.), hvorved hans oversættelse bliver »et ypperligt Spejlbillede av Originalen. Ånden og Tonen er lykkelig bleven overført«. Hans kongeniale forjyskning af Burns demonstrerer »Folke-målets Overlegenhed i et Tilfælde som

Krause har lavet disse to illustrationer til »For læng, læng Sind«, hvor vi ser de to gode venner hhv. som børn og som ældre herrer (»Kalender Danmark 1923«).

det foreliggende. Ligesom »Auld lang syne« er lødigt skotsk Hjertesprog, så har Oversættelsen måttet ty til det kærefulde Jysk for at frembringe den fulde, hjertegribende Genklang« (b.63-64).

Ikke uden grund er Burns'/Aakjærs hymne til venskabets pris blevet en klassiker, som man typisk bruger som slut-sang ved festlige sammenkomster. I Charles Dickens' roman »David Copperfield« (1850) synger titelpersonen f.eks. sammen med ægteparret Micawber »Visen om »Den gode gamle Tid«. Da vi kom til det Sted: »Her er min Haand,

min brave Bro'er«, tog vi hverandre i Hænderne og sluttede Kreds omkring Bordet og var saa inderlig rørt« (1920, s.283). Traditionen med at tage hinanden i hånden for at besegle det ubrydelige venskab, som forkyndes i sangens afsluttende strofe, kendes overalt. På Evald Tang Kristensens 80-års fødselsdag 24.1.1923 fremførte Aakjær sin et år gamle venskabssang for fødselaren:

»Jeppe Aakjær rakte hånden over bordet, mens han sang sidste vers og greb Tang Kristensens. »Der er mi Haand do gamle Svend. Ræk øwer og gi mæ dind...«. Historikeren

August F. Schmidt, der var med, skriver, at den gamle stod med sænket blik, »men jeg saa, at hans Øjne duggedes, og en enkelt Taare randt ned af hans gamle, furede Kind. Jeg er vis paa, at en større Hæder aldrig er bleven ham til Del« (Ole Bergh: »Til fods med Evald Tang Kristensen«, 1989, s. 185-186).

I eminent grad skaber sangen en følelse af venskab, samhørighed, fællesskab og

enighed. Heri ligger dens umistelige betydning. Ved Jenle-festen i 1986 afslørede Anker Jørgensen da også den egentlige grund til, at socialdemokrater altid synger »For læng, læng Sind« til deres møder (Steen Sørensen 26): »Og når vi har sunget den i arbejderbevægelsen, så er vi så enige allesammen bagefter«. (Se: Schütte b/Tang Kristensen)

8. »En Flig af Livets Gaade«

- Aakjærs lokalhistoriske forfatterskab

»Omkring ved Aarhundredskiftet vaagne der rundt om i Landet en Trang til at faa noget at vide om de enkelte Steders og de dertil knyttede Personers Historie. Af denne Trang fremspirede Tanken om at danne historiske Samfund, der omfattede en nærmere afsluttet Egn, som havde forskellige fælles Minder« (*Bjerregaard* a.37). Også i Skive var man med på modedillen, og ved et møde 11.12.1908 stiftede »en ikke lille Kreds af Sallings Mænd« »Historisk Samfund for Skive og Omegn«. I den første af de 11 lovparagraffer, hvormed samfundet konstituerede sig, fastslog man, at det havde til formål »at vække Interesse for den stedlige Historie og frede om Egnens Fortidsminder«. Det første mål skulle nås gennem foredrag og udgivelse af en årbog, det andet gennem oprettelsen af »en historisk Samling«, et museum (»Skivebogen 1909«, s.107-111).

»Foreningens bærende Kraft«

Af samfundets forhandlingsprotokol fremgår, at dets første formand, pastor Dorf, på et bestyrelsesmøde 10.2.1910 blev opfordret til »at henvende sig til Forf. Jeppe Aakjær« og andre angående »bidrag til samfundet«. Han fulgte opfordringen, og på efterårets generalforsamling - hvor lærer Jacobsen udnævntes til formand, da Dorf ville emigrere til Amerika - blev Aakjær indvalgt som bestyrelsesmedlem. Samme år blev han

også formand for redaktionen af den årbog, foreningen havde startet året forinden. Den 17.5.1911 holdt bestyrelsen møde på Jenle, hvor den valgte borgmester Hastrup som formand. På generalforsamlingen 28.11.1913 på Skive Raadhus erstattedes han af bankdirektør V.Müller, hvorefter mødet blev afrundet på passende vis: »Jeppe Aakjær henvendte nogle Ord til de mødte om at støtte Historisk Samfund. Derefter holdtes for en ret talrig Forsamling Oplæsning af Jeppe Aakjær«. Jenle-digterens recitation af egne værker blev hurtigt en fast tradition ved samfundets sammenkomster (*Bjerregaard* a.48): »Ved de aarlige Generalforsamlinger, der [...] kunde virke tørt og nedstemmende, var Aakjær som Oplæser af sine egne Værker - Digte og Historier - den, der satte Fart og Kolorit paa det hele«.

Men ikke nok med det: Aakjær påtog sig også beredvilligt rollen som oplæser ved forskellige offentlige møder, som »Historisk Samfund« arrangerede. Den 19.5.1912 var han eksempelvis trækplaster ved et pinsemøde i Lem Forsamlingshus. Indledningsvist talte han om sit hjertensbarn:

»Vi har, sagde Digteren, stiftet dette Samfund for at samles om at faa saa meget som mulig af denne Egn's Historie opsamlet og bevaret. Vor Fortid er den Rod, hvoraf vi er runden, og det har stor Betydning for os at være rodfæstet og at vide, at vi er det. [...] Den, der vil forstaa et Folk, maa kende dets

Historie. [...] Historisk Samfund gaar ud i Bondelandet, ud til Bonden, der netop har den bevarende Evne, og det er disse gamle »simple« Bondenavne Jensen og Nielsen og Pedersen, der siger, at deres Bærere har Rod i gamle danske Slægter, hvis Stamtavle gaar langt ned«. Aakjær fremhævede, at »den egentlige Historie foregaar i Lo og Lade, i Dagligstue, Bryggers, ja, paa hver lille Fir-kant, hvor paa der lever Mennesker, og de gamle tunge Redskaber, som vore Fædre brugte, bør gemmes, for at Efterslægten og-saa derigennem kan faa et Indblik i Fortidens Levemaade. Hjælp os derfor til at faa Stof til vore Aarbøger og Genstande til vor Samling, saa Efterslægten kan se, at vi ikke har ladet haant om den Rod i den danske Muld, som vi vokser paa. Der bliver i Historisk Samfund lagt et energisk Arbejde, og vi beder om at faa saa megen Støtte som mulig i dette Arbejde«.

Efter denne indtrængende opfordring læste han med stor succes op af sine værker i to stive timer (SF 23.5.1912). De ca. 250, der mødte op til arrangementet, betalte hver 35 øre i éntre, hvorved der med ét slag røg omkring 87 kr.

ned i »Historisk Samfund«s slunkne pengekasse. Aakjær ville selvsagt ikke modtage honorar for sin oplæsning, når det skete i Samfundets regi!

De to første årgange af dets årbog blev lanceret som »Aarvog for Historisk Samfund for Skive og Omegn«, hvorefter den blev omdøbt til »Historisk Aarvog for Skive og Omegn«. Bestyrelsesmedlemmerne var enige om, at begge titler var *for* lange, og på generalforsamlingen på Skive Raadhus 26.11.1915 diskuterede man ivrigt årbogens fremtidige navn. Man måtte kunne komme op med noget bedre: »Aakjær anbefalede, at Aarbogen skulde kaldes »Skivebogen«. [...] Forstander Kæstel anbefalede Navnet »Skivebogen« eller »Salling Syssels Aarvog«. Redaktør Carl Hansen henstillede til Bestyrelsen at overveje om Navnet »Gammelbogen - æ gammel Bog« kunde bruges. Sagen overlades til Bestyrelsen«. Til alt held trak Aakjær det længste strå, og fra 1916 til i dag har

To af Aakjærs underskrifter i Historisk Samfunds protokol fra hhv. 1912 og 1923.

årbogen heddet »Skivebogen« med den diskrete undertitel »Historisk Aarvog for Skive og Omegn«.

At Aakjær tog sit arbejde som formand for redaktionen af »Skivebogen« seriøst og var modtagelig for forslag til forbedringer, fremgår af referatet fra generalforsamlingen 17.11.1916: »Jeppe Aakjær søgte efter Kritik af Aarbogen, da han ønskede Vejledning og ønskede at vide, hvad man syntes om Aarbogen«. Især formanden var yderst tilfreds, og på generalforsamlingen 14.11.1917 takkede han Aakjær for »Skivebogen«. Samme år rettede Aakjær »en indtrængende Anmodning til Forsamlingen om at indsende gamle Sagn og Papirer til Samfundet istedetfor at tilintetgøre dem«. Han var allerede fremkommet med denne opfordring i »Skivebogen 1916«: »En flygtig Gjennemlæsning vil snart sige mig, om det har nogen Værdi. Forøvrigt har det næsten altid Værdi. Det gjælder derfor om ikke at ødelægge gamle Papirer tankeløst. Thi det kommer aldrig mere igen«.

På et bestyrelsesmøde 8.11.1920 i Skive Bank diskuterede man årbogens efterhånden ret anselige omfang - den rundede det år 200 sider - men »Aakjær forsvarede sin Sag«. Seriøs forskning kræver plads! Ved generalforsamlingen samme år på Hotel Royal agiterede han ivrigt for samfundets ekspansion: »Jeppe Aakjær lagde de mødte paa Sinde at søge at faa flere Medlemmer ind i Hist. Forening, særlig i Fjends Herred er der mange tomme Pletter - uden Medlemmer«. Denne opfordring gentog han med stor vægt ved flere senere generalfor-

samlinger. Aakjær var i det hele taget utrættelig i sit virke for »Historisk Samfund« - han redigerede »Skivebogen«, han skrev talrige lokalhistoriske artikler, han agiterede for hervedningen af nye medlemmer, han deltog aktivt i alle samfundets sammenkomster - så det var ikke uden grund, at formanden kaldte ham »Foreningens bærende Kraft«.

»Jeppe Aakjær er vred!«

Alting har som bekendt en ende, og på en yderst dramatisk generalforsamling 7.1.1927 trådte Aakjær uventet tilbage fra posten som redaktør af »Skivebogen«: »Forfatter Jeppe Aakjær mente, at Hvervet som Redaktør var ved at blive ham for besværligt. En Kritik i »Skive Venstreblad« har faaet Hr. Aakjær til at bede Forsamlingen se sig om efter en anden Redaktør«. Ifølge Venstrebladets referat dagen efter, som bar den sigende overskrift »Jeppe Aakjær er vred!«, viftede den afgående redaktør med den udklippede anmeldelse fra 21.12.1926, mens han motiverede sin beslutning: »Jeg er noget trykket over at skulde møde Kritik af dette Arbejde, som tager mig 3 Maaneder af min bedste Arbejdstid. Jeg er blevet bitter herover. I de sidste 16 Aar har jeg skrevet 95 Afhandlinger i »Skivebogen«, eller ialt 1300 Bog-sider - eller en hel Del mere, end hele Bibelen udgør. For dette Arbejde har jeg aldrig krævet en Øre - saa der er ingen Grund for Bladene at tale om min Griskhed ...« Formanden og flere andre »bad Forfatteren tage under Overvejelse at blive som Redaktør«, men han var ifølge protokollen urokkelig, ligesom han også

afviste et forslag om medredaktører - siden 1924 havde han været eneredaktør - som kunne aflaste ham: »Et Redaktionsudvalg er en Uting. Der maa være en enkelt til at redigere Bogen. Flere kan ikke bruges. Det gaar for langsomt, og der er kun Kludder ved det«. Påny opfordrede flere ham til at blive - redaktør Carl Hansen kaldte eksempelvis Venstrebladets kritik »ganske ligegyldig, thi den er uden saglig Grund« - men mødet endte med, at formanden med beklagelse måtte tage Aakjærs fratrædelse til efterretning og samtidig takke ham for hans store arbejde for samfundet. Efter generalforsamlingen snakkede et par journalister fra Venstrebladet med Aakjær, der - stadig ifølge bladets referat - indrømmede, »at kritikken i »Skive Venstreblad« kun var den Draabe, der havde faaet Bægeret til at løbe over. Han havde daarligt Tid til at udføre det store Arbejde, som Redaktionen af Historisk Aarvog hvert Aar gav ham. Men naar dette er Tilfældet, saa ser det ikke godt ud, at Jeppe Aakjær her søger et **Påskud** og giver det Udseende af, at det er »Skive Venstreblad«, der har udført et Muldvarpearbejde for at faa en anden Mand til at redigere »Skivebogen««. I stedet for »at brumme som en Bamse, der for tidligt er gaet af Vinterhi« burde Aakjær have indrømmet, at tidsnød drev ham bort fra redaktørposten, så havde vi været sparet for »den Vredes- og Bitterheds-Ceremoniel, han oprullede i Gaar«.

Når man læser anmeldelsen i »Skive Venstreblad«, har man ærlig talt svært ved at forstå Aakjærs helt ustyrlige vrede. Den anonyme og noget vægelsindede

kritiker starter med at påstå, at det er »en meget let Aarvog, Historisk Samfund for Skive og Omegn i Aar præsenterer sine Medlemmer. Den indeholder ikke noget, der rigtig vejer til, og som er af almen Interesse«. Aakjær har ene mand måttet fylde næsten hele årbogen, og det har åbenbart været en for stor mundfuld for ham: »Det er selvfølgelig ogsaa for meget at paalægge ham. Man undgaar da ikke Indtrykket af, at det har voldt ham Besvær at faa Bogen drevet op til det sædvanlige Sidetal«. Alligevel viger anmelderen ikke tilbage for at rose Aakjærs digteriske sprog, hans smittende hjemstavnskærlighed og hans usvigelige evne til at sammenskrive artikler, der er spændende, omend de ikke bringer »væsentligt nyt«. Konklusionen bliver ret overraskende, »at det er den smukkeste Aarvog, vi længe har modtaget«!

Hvorom alting er: I januar 1927 nedlagde Aakjær sit hverv som redaktør af »Skivebogen«, som senere på året fik en ny redaktionskomité bestående af godsejer Gudmund Schütte, formanden V.Müller og lærer N.P.Bjerregaard. En gylden epoke i »Historisk Samfund«s historie var slut, og i sine tre sidste leveår publicerede Aakjær kun en eneste artikel i »Skivebogen«.

Da »Historisk Samfund« blev stiftet i 1908, udrød »en af de Mænd, som var med« spontant: »Ja, men hvad skal vi egentlig med et historisk Samfund, Skive og Omegn har ingen Historie«. Aakjær gjorde denne fejlagtige opfattelse gruelt til skamme, og deri lå hans store fortjeneste som lokalhistoriker (Bjerregaard, *Buchholtz* c.27-28): »Jo, sandelig

har Skive og Omegn Historie, Aakjær har givet os Mindet om disse Egenes Fortidsslægters Leven og Virken. Ved sin Gransken blev han vor vej- og stikende Fører gennem Egnens Kulturhistorie; men han var ikke alene den stedkendte Leder, han var den fortrinlige Fortæller, der gjorde det saa levende for os, at hver By, ja, snart hver Gaard har faaet Mindets Glans over sig«. I dyb respekt for hans unikke indsats ønskede Samfundet i 1927 at gøre ham til æresmedlem »som en lille Tak for hans store Arbejde«. Han afslog venligt men bestemt den hædersfulde udnævnelse (*Bjerregaard* a.51): »Historisk Samfund var hans Hjertebarn, og ingen skulde sige ham paa, at han havde været Redaktør af »Skivebogen« for at vinde »Guld og Ære««.

Aakjær som redaktør af »Skivebogen«

Aakjær fyldte egenhændigt over halvdele af de 17 årgange af »Skivebogen«, han redigerede, og man må nok spørge, hvorfor hans dominans blev så knusende igennem næsten to årtier. Var han en enerådige redaktør, der afviste andres artikler for at få plads til sine egne?

En række breve fra Aakjær til lærer Ejnar Poulsen kaster lys over dette spørgsmål. I 1916 fik Poulsen et bidrag om »Hem jordens udstykning 1783« optaget i »Skivebogen«, men året efter afviste Aakjær en artikel af ham (muligvis om Hems skolevæsen), fordi han fandt, at den var for lang, »altfor skematisk«, og for snæver i sit sigte. Istedet foreslog han »en samlet Behandling af hele Sallinges Skoleforhold«. Dommen var knu-

sende: »De har altfor lidt Kjendskab til de virkelige Kilder; de har dyrket Faget altfor kort; først efter en 10-15 Aars Forløb faar man noget Overskud. [...] Deres Methode er noget forjaget. De vil naa et Resultat for hurtigt, og Arkivstudium er Taalmodighed«. Lidt nedladende rådede han Poulsen til »at offentliggøre disse spredte Træk i Folkebladet«. Denne kolde afvaskning gjorde mærkværdigvis ikke skår i deres bekendtskab, og selvom Poulsen ikke fik trykt flere afhandlinger i »Skivebogen«, fortsatte de med at korrespondere i de følgende år.

Brevene til Poulsen afslører, at Aakjær kunne være ubønhørlig som redaktør. Han gjorde *alt* for, at »Skivebogen« skulle få den højest mulige videnskabelige og underholdningsmæssige kvalitet, og det lykkedes ham da også »at gøre det til et af de bedste af sin Art i Landet« (*Bøgebjerg* 142). Forståeligt nok var de lokale anmeldelser af »Skivebogen« overvejende positive. Således skrev »Skive Venstreblad« eksempelvis i 1925 (15.12): »Jeppe Aakjær er Skivebogens Redaktør og det baade af Navn og Gavn. Han er efterhaanden blevet en dreven Arkivmand, er stedkendt og fortrolig med Egn og Befolkning. Tilmed har han Digerens Herredømme over Sproget og et forbavsende Ordforraad, som gør hans Bidrag til kostelig Læsning«. Som professionel skribent tænkte han over, hvem han skrev til (*Bøgebjerg* 144): »den Læsekreds, han henvendte sig til, var endnu ikke vænnet til den Art af Læsning. Han mente derfor at maatte afpasse Afhandlingernes Form, deres Stil og Sprog herefter. Aakjær stillede den

Fordring, at den almindelige Lægmands Interesse allerede ved første Øjekast skulde vækkes for Aarsskriftets Indhold«. Men selvom han på den ene side gerne ville gøre sine artikler så interessante og læservenlige som overhovedet muligt, ville han på den anden side under ingen omstændigheder gå på akkord med den historiske sandhed. Hvor de to hensyn kolliderede, fik det sidste altid førsteprioritet. Når han f.eks. gengiver lange citater »i Tidens eget Sprog«, sker det »ikke af Magelighedshensyn, men fordi det er min Overbevisning, at intet kan gjøre os en svunden Tid mere nærværende end Sproget« (SV 5.forordet).

Det er uvist i hvilket omfang, Aakjær afviste indsendte artikler til »Skivebogen«. Man kunne forestille sig, at mange mulige bidragydere på forhånd opgav at skrive lokalhistoriske indlæg til årbogen, netop fordi han stillede så store krav og selv skrev så mange velunderbyggede og velskrevne artikler (*Bjerregaard* a.46-47): »Langt den største Del af Aarbogen blev fyldt op af ham; thi endnu var der ikke skolede Arbejdere til at tage Arkivstudier og Fremstilling af Hjemstavns historie op, og de, der gjorde de første famlende Forsøg, holdt ikke af at faa deres Artikler stillet op Side om Side med Aakjærs, saa Manglerne alt for let faldt Folk i Øjnene«.

»Arkivstudium er Taalmodighed«

Vi har Aakjærs egne ord for, at »Arkivstudium er Taalmodighed«, og man tør nok sige, at han selv i udstrakt grad besad den påkrævede dyd. Sine hjemstavnsstudier påbegyndte han i 1898, da

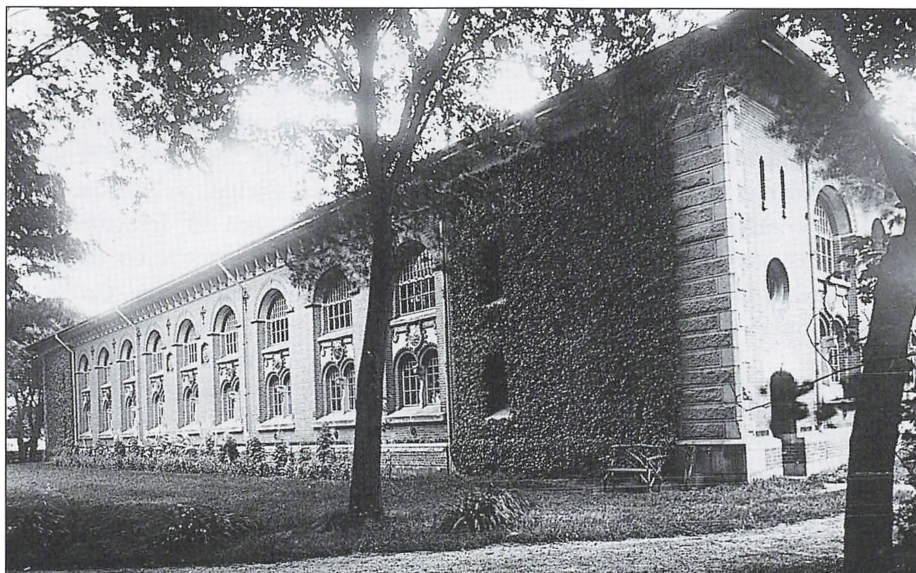
han tilbragte en feriemåned på Landsarkivet i Viborg. Til Jens skrev han 7.9. (BR 1.193):

»I 14 Dage har jeg siddet her i den gamle kringelkrogede Stad Viborg og gransket de gamle Documenter og de støvede Protokoller, for at faa Færten af Fjends Herreds Udseende og Historie i gammel »længst forsvunden Tid«. Arkivet her er meget rig paa Oplysninger des angaaende; kun Skade at jeg ikke har Raad til at blive her længere. Men mit »Fædrelands« Conturer i Fortiden træder skarpere ind i min Forstaaelse med sine Flokke af »fattige, forarmede« Hovbønder og blodslugende Herremænd«.

Ved denne lejlighed lærte han arkivar Georg Saxild personligt at kende, og sidenhen boede han altid hos ham, når han forskede i Viborg. Vilhelm Andersen har givet en levende beskrivelse af Aakjær

»som kulturhistorisk Stoffinder eller Stofsuger. I den sidste halve Snes Aar har jeg gerne hvert Nytaar været sammen med ham hos Landsarkivaren i Viborg, Georg Saxild. Om Morgen, længe før det blev lyst, sad Aakjær paa sin Stol i Arkivet i Vinterfrakke og Sivsko. Naar han kom ind i Stuen, kunde han summe som en Humlebi af Fornøjelse ved, hvad han havde fundet. Han var svært hyggelig; der stod Lys og Lunhed af ham i den kolde Morgen. Han kunde fortælle, og han kunde skæmte, ogsaa med sig selv, uden den mindste Forfatter-Tillavning« (Berlingske Tidende 23.4.1930).

Var han rigtig i stødet, kunne han arbejde på arkivets læsestue fra kl. 5-6 til kl. 23! Aldrig blev han træt af livet i arkivlampernes skær (ER 4.74-76): »Til sammenlagt har jeg vel nok brugt 5 á 6 Aar af mit Liv paa historiske Studier, mest Lokalhistorie om Salling og Fjends Herred. [...] Og jeg ved ikke rigtig, om

Landsarkivet i Viborg som det så ud på Aakjærs tid.

jeg skal bebrejde mig noget i den Retning. At Arkivstudiet er farligt for sin Mand, det er jeg klar over, men hvad andre Forfattere brugte af Tid paa Kafé, Teatre, Koncerter, det har jeg alt sammen samlet paa Arkivopholdene«.

De lange dage på arkivernes tyste læsesale var absolut nødvendige, hvilket kan illustreres med et par eksempler. I artiklen »Jebjærg Præster« anstiller Aakjær nogle betragtninger over den vedholdende arbejdsindsats, det kræver »blot« at udarbejde en liste over et sogns præster igennem tiderne (SFH 3.168): »Den lokale Forsker maa da sammenstykke sin Viden fra mange Hold, majsommelig notere op, hver Gang han under sine Studier træffer paa et nyt Præstenavn. Naar han har fortsat med det en 30 Aar eller saa, saa kan han gøre

sig noget Haab om at faa Rækken udfyldt for en begrænset Lokalitets Vedkommende«. Men selvom man »kun« beskæftiger sig med en enkelt begivenhed eller et enkelt menneske, hober dokumentmapperne sig alligevel op. Den 7.11.1898 betroede Aakjær Jens (BR 1.195): »Jeg fik forleden det Hver overdraget at skrive en Tidsskriftartikel om en vendsysselsk Bondeplager fra forrige Aarh. - Men for at bringe det til en lykkelig Ende maa jeg gennemlæse 2000 Sider Retsakter, der ligger paa det kgl. Bibliothek. Hvorvidt jeg kommer fra det Experiment med Livet skal Tiden vise«. Aakjær løste opgaven med både livet og æren i behold, og »Den Mollerupske Retssag« blev trykt i »Jydsk Historie og Topografi« i 1902 (SV 5.1-62). De to citerede passager vidner om

den respektindgydende arbejdsindsats, der lå bag Aakjærs historiske arbejder.

»Da skjalv vore Hænder af Forskerglæde«

Umiddelbart kan det være svært at forstå, hvorfor Aakjær brugte så meget af sin tid på historiske studier? Han har selv beskrevet glæden ved arkivarbejde med disse ord (SV 5.forordet):

»Arkivstudier staar vel for de fleste som noget gabende kjedsommeligt; for mig er det det morsomste paa denne Jord. [...] Der er en sær Fortryllelse i dette: gennem et gulnet Dokument som ved en Tryllevaand at hensættes til svundne Tider, saa forlængst hensovede Mænd taler til os med deres ru og barske Røst. [...] Med det rette Dokument i min Haand er jeg i Stue sammen med hvem jeg vil, med Bonden som med Kurfyrsten, med Kjæltringen som med ærligt Folk; gennem den historiske Forskning har jeg det i min Magt at gjøre mig samtidig med enhver Begivenhed, enhver Katastrofe i Samfundets som den enkeltes Liv; gennem en saadan Tilbageskuen udstrækkes et fattigt Menne-skeliv til mer end tusind Aar. Er det da underligt, at det historiske Studium for den indviede virker saa lokkende, at det knytter os til sig mer fast end en Elskerindes Arme?«

I arkivarbejdet lå også indbygget et ikke uvæsentligt konkurrence-element. Aakjærs glæde var således allerstørst, når han *som den første* støvede et dokument op, der besvarede et af de talløse spørgsmål, vi altid stiller til fortiden. Var f.eks. Blichers Lange Margrethe en fiktiv figur, eller havde hun rent faktisk eksisteret? For om muligt at afklare dette spørgsmål indlogerede Aakjær sig i et par uger et så obskurt sted som Christianshavns Kvindefængsel, hvor arkivalier fra alle landets fængsler var samlet. I

»det skumleste Hus, jeg har siddet i« gennemgik han sammen med sekretær Grove dyngewis af pakker om indsatte i det nedlagte Viborg Tugthus, og endelig blev de belønnet for deres utrættelige indsats: »I det Øjeblik, vi omsider løftede Bladet helt hen til Jerngitteret og læste Lange Margrethes Navn, da skjalv vore Hænder af Forskerglæde. Grove var helt ellevild, vi var som et Par kaade Dreng, der har fundet en Lærkerede« (ER 4.84-85). Salige øjeblikke som disse var al sliddet værd.

»Jeg søger kun den historiske Sandhed«

Den sande historieforsker skal altså være villig til at rende fra Herodes til Pilatus for at efterspore sine kilder, og han skal besidde en enorm arbejdsdisciplin. Men hermed er alt langtfra sagt. Ja, den egentlige arbejdsproces begynder faktisk først, når kilderne er fundet og læst. Forskeren skal nemlig nu til at afveje dem i forhold til hinanden - han skal sortere, vægte, vurdere, perspektivere, konkludere - og målet med dette møjsommelige arbejde har Aakjær udtrykt i én eneste sætning (SFH 2.176): »Jeg søger kun den historiske Sandhed«. Det store spørgsmål er nu, hvordan man ud fra kilderne kan nå frem til/komme tættest på »den historiske Sandhed«?

Hos Kristian Erslev havde Aakjær i sine unge år som universitetsstuderende lært at sætte kravet om dokumentation i højsædet: Man må *aldrig* påstå noget, der ikke er kildemæssigt belæg for, og man må ikke sky nogen anstrengelser for at opspore de tidligste og dermed sand-

synligvis mest sandfærdige kilder. For Aakjær blev kildekritikken et værktøj, hvormed han

»kunde adskille Kernerne og Avnerne og gennem Overleveringens Vildnis finde ind til Virkelighedens banede Vej. [...] Den rigtige Vej maatte være først at søge til Arkiverne for her at finde den samtidige og i Reglen rigtige Omtale af Begivenherne; efter denne primære Kilde kunde man saa maaske søge efter, hvad andre i den følgende Tid havde fortalt i Bøger eller andet Steds, og først derefter burde man drage Viden af den mundtlige Fortælling i Samtiden, for at se hvilke Bidrag den kunde give til Forstaaelse. Aakjær krævede først og fremmest videnskabelig Redelighed, og han nærrede stærk Modvilje overfor dem, der under Skin af Virkelighed gav en dramatisk og fængslende Fremstilling af en Fortidsbegivenhed, naar de ikke tog Hensyn til Sandheden. Noget saadant var for Aakjær ganske værdiløst; det var kun »Film«, hvor meget Vedkommende saa end prætenderede historisk Sandhed eller hævdede, at Traditionen fortalte saaledes. I Reglen var han altid forsigtig med at drage Slutninger, naar han skal samle de forskellige Kendsgerninger, som Kilderne indeholder, udviser han megen Forsigtighed, og selv om hans Fremstilling absolut ikke mangler Fantasi, forsøger han dog aldrig paa at lave om paa de nøgne Fakta eller lader sig lokke ud i luftige Fantasier. Aakjær besad, kan man næsten sige, Styrke nok til at holde op, naar Kilderne tav« (*Bøgebjerg* 141-143).

Og så var der det herlige ved kildekritikken, at den tilfredsstillende Aakjærs sunde bondesans (*Friis* 2): »Aakjærs historiske Forskning ligger i direkte Forlængelse af Bondens Slægtsfølelse og Interesse for »gamle Dage«. Det er en udvidet Personal- og Lokalhistorie. Han har den ægte Bondesans for Realiteterne, der først tilfredsstilles, naar han staar med Dokumenterne og Brevene, Kendsgerningerne selv, i Hænderne«.

Da det for Aakjær var en ubestridelig sandhed, at man aldrig kan opnå større viden om fortiden, end kilderne tillader, så han med den største alvor på alle trusler mod dem. Den største fare var og er ildebrande: Blot »en Times Brand« kan »skubbe to Tidsaldrø uhjælpeligt bort fra hinanden, som et Par Landsdele skubbes fra hinanden ved, at en Bro sprænges i Luften« (SFH 1.14). Også skødesløs omgang med værdifulde papirer kan skabe gabende huller i vor viden om fortiden. Aakjær var således chokeret over, »hvilket forfærdende Sjudskeri«, eksempelvis Skives embedsmænd udviste »med Byens vitaleste Dokumenter« (SFH 1.94). Det pergamentbrev, hvormed Christian III i 1546 forærede byen Brårups jorder, forsvandt i det næste århundrede

»fra Jordens Overflade. Først mange Aar efter kom Dokumentet atter for en Dag; en afskediget Soldat, der drev omkring og tiggede, havde faaet det viklet om sit Pas som Omslag! [...] Jeg har haft dette Dokument i min Haand. Det er frygtelig skjoldet og plettet af Sved og Snavs; men engang var det en Konges Gave til en lille arm By, som ved samme Dokument skulde komme lidt til Krylt efter lange Tidens Staaen i Stampe. At samme By smed med dette Dokument som et Barn med sit Legetøj, skønt dets daglige Velvære i en udstrakt Grad var knyttet dertil, hører til den menneskelige Tragikomedie« (SFH 1.178)!

Da kilderne af forskellige grunde var yderst mangelfulde, måtte Aakjær som regel nøjes med at fortælle »en halv historie«. Han kastede »et Par Lysglimt« ind i vor dunkle fortid og håbede, at den forstående læser ville være tilfreds med dette »Halvlys« (SFH 1.54).

»Et Sogns Historie er et Lands Historie«

Aakjær blev aldrig historiker af profession, omend han i allerhøjeste grad var det af natur. Det lå i hans sind, at han absolut måtte drages mod arkivernes himalayiske dokumentbjerger. I første omgang publicerede han sine lokalhistoriske afhandlinger i »Skivebogen« og »Skive Folkeblad«, i anden omgang genoptrykte han dem i »Af min Hjemstavns Saga« (1919) (SV 5) og »Studier fra Hjemstavnen 1-6« (1929-32) (SFH 1-6). Disse 7 bind udgør ikke kun en guldgrube for lokalhistorisk interesserede læsere men også for kulturhistorisk interesserede læsere i al almindelighed.

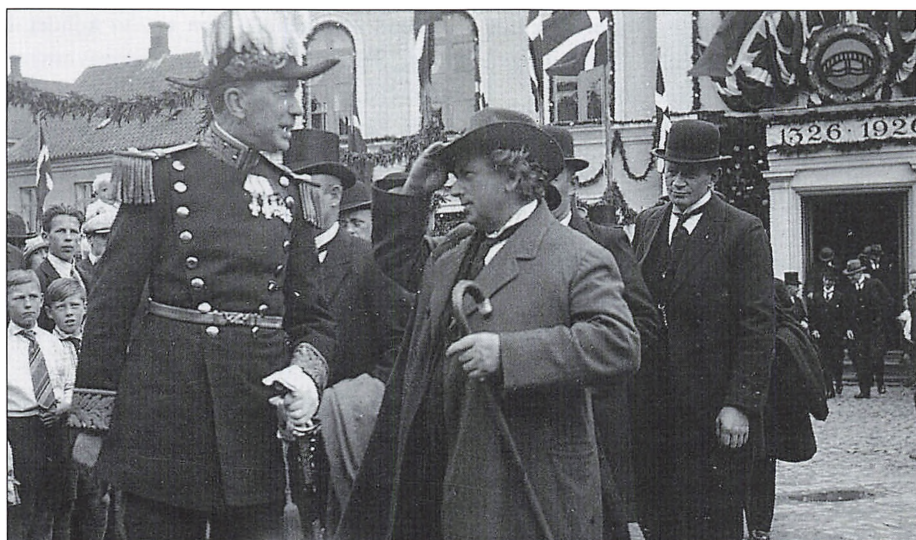
Det var en af Aakjærs kongstanker, at man kan »studere hele Danmarkshistorien gennem et enkelt Sogns eller Herreds Historie [...] Et Sogns Historie er et Lands Historie; de samme Skæbner, de samme Kampe, de samme Ængstelser, de samme Haab; kort sagt Samfundstilstanden grebet i sine store almindelige Træk vil paa ethvert somhelst Tidspunkt af Danmarkshistorien være ens i **Fjends- og Sokkelund Herred**« (SV 8.353). I den tale Aakjær holdt ved markfesten i Aakjær 12.7.1908, påstod han, at tilhørerne kunne få et vue over hele Danmarkshistorien blot ved at kigge sig omkring (SV 4.551):

»Saa lille end Byen er, saa har den dog gjort alle det samlede Danmarks Bevægelser med; ved sine grønne Stier, sine vanskelige, snoede Veje, er den knyttet til det øvrige Land, som Fosteret ved sin Navlestræng er forbundet med Moderlegemet. [...] Derhenne ligger Kjempehøjene som Vragstumper af en Kultur, der gik tilgrunde for 4-5000 Aar siden,

og Kirken, der histude rejser sin kantede Hat, fortæller om en ny Epoke i Danmarks Udviklingshistorie: Hedningekulturens Ophør, Kristendommens Sejr. Kirken staar der som en historisk Milepæl paa Vej til Nutiden, og denne lille By har gjort hele Marchen med.«

Kæmpehøjene og kirkerne stod som monumentale vidnesbyrd om de to første faser i vor historie (hhv. oldtiden og middelalderen), hvorimod minderne om bøndernes 600 år i feudal trældom var forsvundet (hovvejen til Lundgaard var føjet til). Bondegårdene og jordernes nuværende placering var et resultat af udskiftningen sidst i 1700-tallet. Endelig satte Aakjær trumf på ved at fortælle om, hvordan Aakjær så ud i hans barndom. Den var allerede blevet historie i 1908! Ved en anden lejlighed brugte han Daugbjerg som et eksempel. Denne lille landsby, der skylder kalken sin eksistens, synes så ubetydelig, at den knap forekommer et studium værd, men »ogsaa denne lille By har gjort alle det samlede Danmarks Bevægelser med; ved sine lønlige Stier og sin brede, snorlige Landevej er den knyttet til det øvrige Land som Fostret ved sin Navlestræng er forbundet med Moderlegemet« (SFH 1.72).

Aakjær har sikkert ret i, at den »store« historie delvist afspejler sig i den »lille«, og at lokalhistorie derfor også i en vis udstrækning er rigshistorie. Dette gælder især indenfor kulturhistorien, hverdagslivets historie, som han fortrinsvis dyrkede (SFH 1.72): »Thi vort Lands egentlige Historie, det er ikke blot Slaget i Køge Bugt eller Chr. IV paa »Trefoldigheden«, ikke bare en Skanse ved Dybbøl

Aakjær hilser på amtmand Trolle ved Skives købstadsjubilæum i 1926.

jævnet af Granater og nogle Tusinde Soldater skudt til Invalider - Danmarks sande Historie er ikke Desperation men Arbejde, det vil sige Vækst og Grøde i tusinde smaa Ting, hvoraf hver enkelt synes saa dagligdags og intetsigende, men hvis samlede Sum er en Nation i Flor«. I den udstrækning kilderne tillod, ville han også udforske underklassens liv (Munk, »Højskolebladet 1930«, s.371): »Da i Halvfemserne det fortjenstfulde Værk »Danmarks Riges Historie« udkom, spurgte et Vittighedsblad, naar vi fik Danmarks Fattiges Historie. Aakjærs Studier fra Hjemstavnen er Kapitler af denne, men formet af en Digter«.

Efter alle disse generelle betragtninger over Aakjærs historiesyn er det på tide at se på, hvordan han formidlede resultater-

ne af sin forskning. Den omfattede tre regioner - Salling, Fjends og Skive - hvoraf jeg vælger at se på hans skrivelser om den by, »Skivebogen« er opkaldt efter.

Brudstykker af Skives historie

»Det vilde falde mig let at skrive en Lovtale over Skive. Gjennem hele min Barndom var den Drømmen og Æventyret« (SV 5.243). Sådant indleder Aakjær et af sine lokalhistoriske arbejder om Skive, og på en måde er de små 500 sider, han har skrevet om regionens eneste større by, jo én lang »Lovtale« (SV 5.241-437, SFH 1.74-241, SFH 3.7-27,40-45,55-89,99-144). I stort og småt beskriver han Skives udvikling fra fortid til nutid med hovedvægten lagt på 1600-

og 1700-tallets historie. Det er den lille købstad, fra tiden før industrialiseringen satte ind, der interesserer ham.

»Ak, hvad ved vi arme om Oldtidens Liv? Kun at det var« (SFH 2. 54). Sådan udbrøder Aakjær lettere opgivende efter, at han har forsøgt at forestille sig de allerældste tider, hvor »vilde, hårdebrede Mænd« med klirrende våben blæste i lurer, mens gennempiskede trælle græd, og flammer fra offerbål rakte helt op i himlen. I udpræget grad var han en skriftens mand, og derfor interesserede han sig kun i ringe grad for Skives historie i stenalderen, bronzealderen og jernalderen. Arkæologiske fund fra disse tre epoker kan måske nok »sætte Fantasiens Blaar i Brand«, men rigtig tæt på vore forfædre kommer vi først i slutningen af jernalderen/begyndelsen af middelalderen, hvor de begynder at tale direkte til os gennem runestenenes inskriptioner, mørnede dokumenter og andre skriftlige efterladenskaber.

Aakjær gør da Skives historie i Oldtiden superkort. Det var for ham en given sag, at »en Bys Torv ligger fast som Hjærtet i vort Legeme«, og at Skives hjerte lige fra undfangelsen var Rådhuset: Her lå i forhistorisk tid »en ret udstrakt Boplads«, hvor oldtids-skibonitterne nød de fisk, de havde fanget i åen neden for bakken. Sidenhen afholdte man her »Thinget under aaben Himmel, mens de vise Mænd sad paa Stene op ad Højen. Her blev Byen til, naturligt som Fostret i Moders Liv« (SFH 1.102). Fra hjertet skød blodårerne - Nørregade, Adelgade, Vestergade o.s.v. - sig længere og længere ud og således

opstod efterhånden den by, vi kender i dag. Senere arkæologiske udgravninger har vist, at Aakjær tog fejl i sin hjertesag! Skives ældst kendte torv, Krogen, lå, hvor Reberbanen, Søndergade og Tværgade krydser hinanden, og først i senmiddelalderen flyttede torvet til Rådhuset. Hermed gør vi os utilbenede, for i de fleste andre byer er det nuværende torv ganske rigtigt også det ældste.

Uanset fejlplaceringen af det første torv har Aakjær ret i, at Skive absolut ikke er nogen årsunge. Malende taler han om, at byen er »en Tip-tip-Oldemor blandt danske Købstæder, der gaar og prikkes med sin Kæp dybt nede i Historiens Dynd og Dunkelhed«, at den er så gammel, »at selve Methusalem kunne ha' spillet Klink i dens Porte og Rendestene« (SFH 1.221). Skive tilhører ikke den første generation af danske købstæder, som bl.a. omfatter bispebyerne Ribe og Viborg, men derimod den anden, der opstod omkring år 1200 og tæller en lang række kystbyer. Når det netop blev Skive og ikke en anden af egnens bopladser, der voksede sig så umanerlig stor - fra boplads til landsby, fra landsby til købstad - var det, fordi den lå centralt placeret ved fjorden, hvor Fjends og Salling møder hinanden. Igennem det meste af sin historie har byen da også helt og aldeles været afhængig af sit opland (SFH 1.109): »en By med Skives beliggenhed vil selvfølgelig være fattig, naar Oplandet er fattig, rig, naar det er rigt. Selv ligger den kun som et vippende Flaad paa Tidernes vekslende Strøm«. Skive opnåede købstadsprivilegier (dvs.

eneret på handel med oplandet) engang i 1200-tallet, men da man ikke kender det nøjagtige årstal, har man valgt at sætte byens fødselsår til 1326, hvor Kong Valdemar den Tredje bekræftede privilegiet.

Byens indbyggertal voksede støt og konstant frem til starten af 1600-tallet, hvor det nåede 800. Som følge af krige, besættelser, brande og økonomisk tilbagegang faldt folketallet til 529 i 1672 og 438 i 1767. Alle senere folketællingerne viser en stigning: I 1801 rundede man 500, i 1840 1000 og i 1870 2000 indbyggere. Jo, Aakjær har sandelig ret i, at byens udvikling foregik efter devisen to skridt frem og et tilbage (SFH 1.87 & 228-229): »Byen blev ved at være lille og fattig gennem Aarhundreder. Den kravlede og kravlede i den stejle Bakke, men aldrig saa snart fik den sit Hoved ovenfor, før der vankede en Singeldus, Svenskerne og andet Krigerpak plyndrede den ud til Skjorten; Ilden fór med korte Mellemrum ud over dens lave Straatage som hylende onde Aander. Dens Navn nævnedes sjælden uden med en Biklang af Haan«. Flere bønsskrivelser fra 1600- og 1700-tallet vidner om, at skibonitterne også dengang beklagede sig højlydt over de enorme skatter, de blev pålagt, omend Skive faktisk var den danske købstad, der betalte mindst i skat! Når byen havde været besat af fremmede tropper eller været hærget af ildebrande, ansøgte man med vekslende held kongen om at få økonomisk hjælp og/eller skattefritagelse i en periode. Og den røde hane galede ofte i de dage.

En af Aakjærs allerbedste lokalhistoriske afhandlinger er »Skives Ildebrande i

det 18. Aarhundrede« (SV 5.331-362), hvor han beskriver 5 store ildebrande, der raserede Skive i hhv. 1699, 1715, 1725, 1748 og 1749. Optakten er både poetisk og dramatisk:

»Faa Byer har været saa hjemløst af Ildebrande som **Skive**; dens Historie lugter ligefremt svedent. Ja, det er knap, den har anden Historie end disse Brande. Gjennem Aarhundreder har den ligget der saa ubemærket med de lave Straatage næsten skjulte under de utallige Storkereder. Men pludselig begynder »den røde Kok« et eller andet Sted i Byen at baske med Vingerne; der gaar et Stød af Rædsel igjennem Sindene; Ilden hvister sine røde Luer mod Skyerne, Gaard fortæres efter Gaard; de halvvoxne Storkeunger svides i Rederne, mens de gamle Storke paa dumrende Vinger haster ud af Røghavet. Og Folk kommer frem af de sure Kjælderhalse og staar i Tøfler og Skjødskind i de lave Gadedøre og raaber forvirrede ord til hinanden. Og Garveren faar svedet sit Læder, og »Grydemanden« i Sønderbyen faar Potterne brændt i Utide. Og hele Byen skriger - saa det høres helt op i Kancelliet, og dette Skrig fra Mennesker i yderste Vaande høres svagt endnu, naar vi vender de gamle Dokumenter«.

Med sit rige digtersind lever Aakjær sig ind i den fortidige virkelighed, dokumenterne vidner om, og giver den dramatisk mæle i et spændingsskabende anslag, som ligger på grænsen mellem historievitenskabelig og fiktion. Med alle vore sanser er vi tilstede midt i 1700-tallets Skive - vi *ser* storkene for os, vi *hører* de angstfulde råb, vi *lugter* ilden der lystigt tager fat i stråtagene - og vi véd, at vi for Guds skyld må vide alt om netop disse ildebrande.

De skadesrapporter, der blev udarbejdet efter brandene med henblik på at

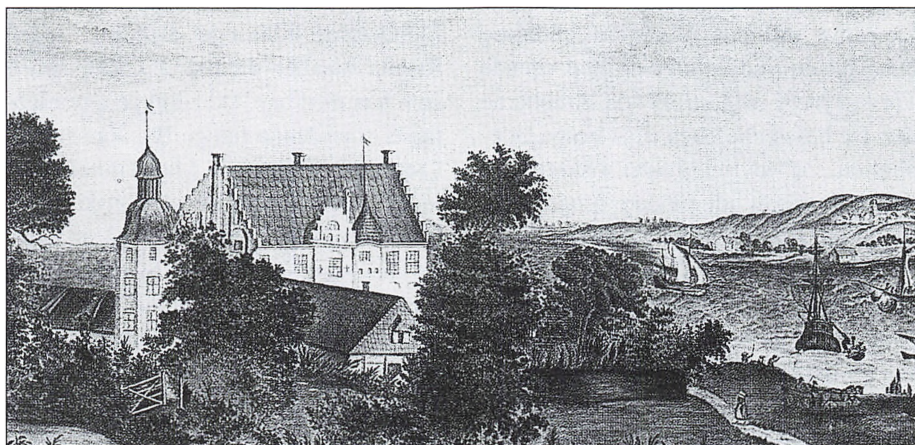
Thinggade med de karakteristiske røde tage, som blev almindelige efter de mange ildebrænde i 1700-tallet. Sådan præsenterede Skive sig for Aakjær, når han som barn kom til staden (tegning af Hans Smidth fra 1868).

søge kongelig hjælp, fortæller meget om byens udstrækning, indbyggertal og erhversfordeling. I den indberetning, stiftamtmand Palle Krag udarbejdede i 1715, beskriver han således, hvor Skives gårde lå, hvem der boede i dem, og hvad de lavede. Byen omfattede Nørregade, Østergade, Thinggade, Adelgade, Slotsgade, Vestergade og Grydeboderne. (Ifølge Holger Jacobsens rejsejournal fra 1692 var Skive bedst kendt for sine »Gryder og Tingstude«. Gryderne blev fremstillet i Grydeboderne, som lå ved Søndergade og omfattede en halv snes huse. Det var i dette kvarter, at Jens Langkniv mødtes med sin modstandsgruppe under tyskerens besættelse 1627-29 (SV 8.470-474)). De to timer, branden hærgede, forårsage-

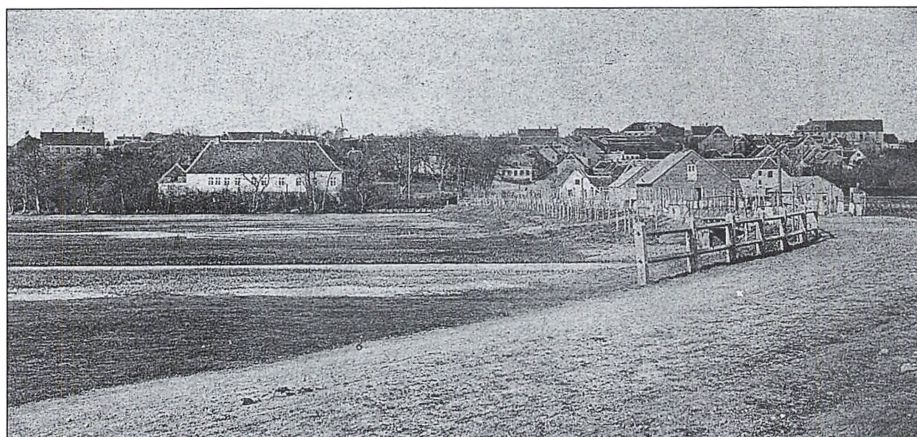
de intet mindre end en katastrofe: Fem mennesker døde, mange »mistede Helbreden udi Ilden og siunes nærmere død end levende«, og 50 af byens 100 gårde nedbrændte. »Du fri os nu o gode Gud«, bad byens borgere, men Vorherre lod sig ikke formilde, og endnu tre gange i første halvdel af 1700-tallet gik Skive op i røg. Ved branden i 1725 nedbrændte Grydeboderne for aldrig mere at blive genopført. Til sidst var man ligefrem så angst for flammerne, at en kvinde i 1742 blev idømt livsvarigt fængsel i Viborg Tugthus blot for at true med at sætte ild på byen! Storbranden i 1749 skyldtes en ung, »alsidig« teolog ved navn Rasmus Trap, der var »en ret overmaade gemen og liderlig Sjæl«. Med stor lidenskab

dyrkede han »det mondæne Liv, der flo-
rerede i Datidens Skives mange straa-
tækte Smugkroer«, og ofte fandt man
ham døddrukken i byens rendestene. Når
han tabte i kortspil, råbte han mærkelige
mundheld som: »Jeg har set Fanden i
min Ungdom«, »Hils Mama!« og »Du
sang godt for Ildebranden!« Den 2.4.
kom han som sædvanlig fuld hjem til sit
logi hos provsten og satte formentlig ved
et uheld ild til provsteboligen - og der-
med hele Skive by. Han omkom selv i
flammehavet, så den fulde sandhed om-
kring ildspåsættelsen kom aldrig frem.
Kun »trende smaa Stæder« overlevede
den forfærdelige brand. Omsider havde
Skives »fattige, hiertklemte og hiemsøg-
te Siæle« fået nok, og ved genopbygning-
en af byen anlagde man de røde tegtæg,
som Krag allerede havde anbefalet i
1715. Hermed var storbrandenes dage
forbi, og i det efterfølgende århundrede
fik Skive ydermere et brandvæsen, så
man kunne slå flammerne ned, før de fik
for megen magt.

Ved siden af ildebrandene udgjorde
Krabbesholm og Skivehus de to onde
ånder i Skives historie. Et sted taler Aa-
kjær om »den Knibtang, i hvis Midte
Skive befinder sig som en usselig Nød;
[...] Skivehus havde fat i den ene Flæne,
Krabbesholm i den anden« (SFH 1.209),
et andet sted hedder det, at byen lå
»fladklemte mellem Krabbesholm og Ski-
vehus og knugedes som mellem to Møl-
lestene« (SFH 3.56). Tit og ofte beklage-
de byens borgere sig til kongen over de-
res fortrykte forhold. I en jammerskri-
velse dateret 10.6.1776 hedder det ek-
sempelvis (SFH 3.56): »Iblandt alle de
Fata, som Skive By stedse har været un-
derkastet, er det ikke en liden, at den ha-
ver 2de Herregaarde, Krabbesholm og
Skivehus, liggende tæt ved sig, hver paa
sin Side, og at disse Gaardes Jorder stø-
der til Byens Ejendomme. Thi disse 2de
Herregaardes Ejere har bestandig paaført
Byen Processer i saadan Overflødighed,
at mange af dens Indvaanere derved er
bleven ruineret«. De vekslende ejere af

Akvarel af Krabbesholm omkring 1700.

Gammel Skivehus omkring 1880.

de to herregårde søgte bestandig at lægge driftige skibonitter hindringer i vejen, når de ville udnytte egnens naturrigdomme (jorden, skoven, fjorden og åen).

At Krabberne på Krabbesholm gjorde deres for genere byens borgere, er måske ikke så mærkeligt, for »det er jo en Krabbes Natur at klemme«! Når foråret kom til Skive, længtes byens »Skipper« inderligt »efter at komme ud og spytte Langspyt ovenpaa Vinterens endeløse Hjemssiden ved Mutter og den osende Tørveklyne«, men straks var Krabberne der: De besad eneretten til at bruge ladepladsen, og iøvrigt kunne fiskerne da ikke bare sådan uden videre bruge *deres* vej ned til fjorden (SFH 1.209)!

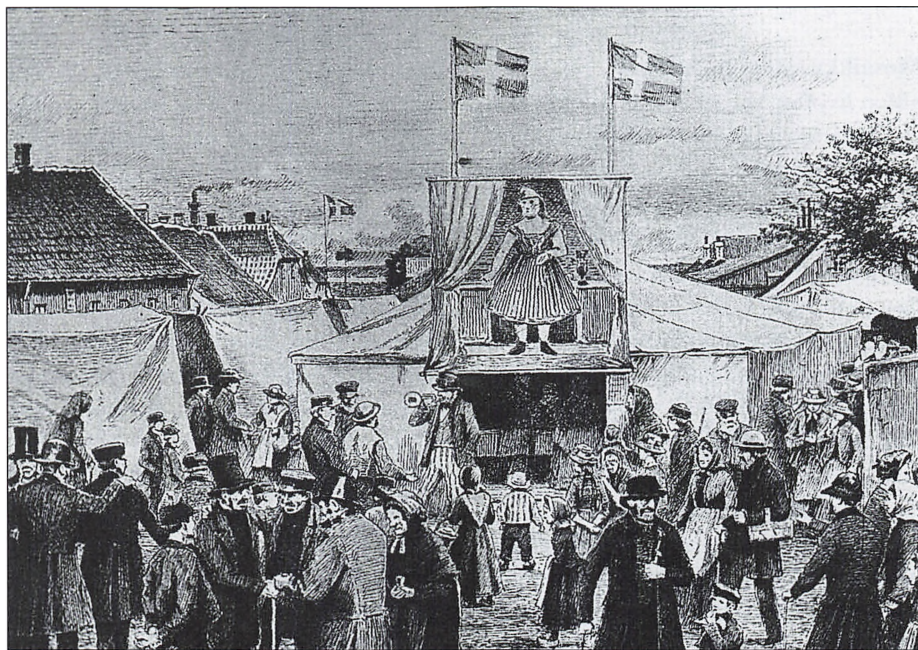
Men Krabberne var for intet at regne imod de strenge herrer på Skivehus. Især Peder Lund, der ejede slottet 1773-1791, var en barsk herre at bide skeer med. I skrivelser til kongen beklagede flere af Skives fremtrædende borgere sig over Lund, der »gjør Skive Bys Indvaanere

alt det Ondt, som kan optænkes« (han forbød bl. a. fiskeri i åen). De tryglede den enevældige landskonge om at skride ind overfor den lokale »Enevoldsherre«: »Proces kan ikke hjælpe, da ingen Menneske ville møde imod ham, for hans skrækkelige Grovheder. Hvor umuligt, allern. Konge, er det ikke for Byens Indvaanere at leve, betale Skatter og de svære Udgifter, naar vi der foruden skal ha andre, der ligesom regjere med Byens Ejendomme efter eget Behag. - Ingen Regent handler med sine Undersaatter, som han med os«. De ydmyge repræsentanter for »denne fattige By, som sukker i Støvet for Deres kgl. Maj. Trone«, kom ingen vegne med deres bønsskrivelse: Lund bevarede sit monopol på at fange de laks, som ses i Skives byvåben (SFH 1.128-132). Paradoxsalt nok var Skivehus på én gang Skives forudsætning og begrænsning (SV 5. 282): »Frænde er Frænde værst! Dette Ord bekræfter sig ogsaa paa Slottet, og denne lille By Skive vilde aldrig være bleven til uden Ski-

vehus; men Slottet var en tyrannisk Mor; først da hun kom paa Aftægt, som hun da endelig er den Dag i Dag, fik Byen bedre Levevilkaar og kunde sprede sine røde Tage hen over de mange grønne Tofter, der alle kjærtegnes af Sydsolen og har Hæld og Fald ned mod den blide Aa«. Da Krabbesholms og Skivehus' magt blev brudt sidst i 1700-tallet, da »de snærende Lænker« blev sprængt, fik Skive omsider »sit fulde Aandedræt« (SFH I.109).

Men selv efter at byen var begyndt at ånde frit, forblev den i miniaturestørrelse helt op til slutningen af 1800-tallet (SFH I.236): »I min Barndom var Skive By ikke større, end slog en rask Gut et Piskeskrald i Byens ene Ende, kunde det høres til den anden«. Men omend byen

var lille, var den alligevel den lokale storstad for fjandboerne og sallingboerne. Den var jo »Central for det meste af det, som man til daglig lever i. Alt hvad vi skulde ha' fra den vide Verden maatte først passere Skive. Da vi var Dreng var Byen Glansen og Æventyret i ens Liv. De store Sammenstimlinger af Mennesker og Ting foregik her. De store Markeder, de store Fester; Dyrskuerne og senere, da vi blev modnere, de politiske Valg paa Bytorvet. Her var alt det, der brød Hverdagens Graat i Graat« (SFH I.234). Et af Aakjærs glimrende historiske arbejder er »Skive Marked« (SFH I.180-202), hvori han både bruger arkivalier, bøger, pjecer og sine egne erindringer fra barndommens udflugter til Skive i 1870erne og 1880erne til at

Skive Markedsplads lå i Aakjærs barndom ved Vestergade (1868).

belyse sit emne. Det kunne i gamle dage gå ret så livligt til, når der blev afholdt marked: I 1752 nedkæmpede den 126-årige Drakenberg, Danmarks ældste menneske nogensinde, således »6-7 føre Karle, der næppe heller var rene Sinker i den Kunst at slaas«, og i 1776 forsøgte 300 bønder, »alle rasende som tirrede Gedehamser«, at nedbrænde en emsig tolders hus i Adelgade! Så gik det mere fredeligt til, da Jeppe som barn tog til marked. De blinde visesangere, der altid foredrog alenlange viser om ulykkelig kærlighed og »grusselige Gerninger«, gjorde stort indtryk på den vordende lyriker. Markedsviserne »fyldte et tomt Rum og gav Fantasien Næring, saa den ikke rent sultede ihjel«. Fra stenalderboplads til markedsplads ... sådan er udviklingsgangen i Skives historie.

Mosaikkunstneren Aakjær

»Men hvorfor har nu denne By ikke faaet sin Historieskriver?« spørger Aakjær et sted, hvorefter han fortsætter: »Med nogen Taalmodighed lod det sig dog vist gjøre. Jeg vover i al Beskedenhed et Forsøg for et Par Lokaliteters Vedkommen-de« (SV 5.244). Det er betegnende for ham, at han på intet tidspunkt forsøgte at give en samlet fremstilling af Skives udvikling fra Arilds tid til nutiden, nej, han slog ned på enkelte »Lokaliteter« - Skivehus, Skive Raadhus, Skive Latinskole m.v. - og fortalte deres historie.

Udgangspunktet var »Lokaliteterne«, og når Aakjær kortlagde deres historie, måtte han nødvendigvis også fortælle om alle de personer, der havde været tilknyttet dem. Han gik bestemt ikke af ve-

jen for at fælde subjektive domme over hedengangne bysbørn, ligesom han også gav dem gode råd om, hvordan de retteligen burde have håndteret vanskelige situationer. Skive Latinskole rummede f.eks. lige fra sin start i 1500-tallet »Folk af alle Aldere lige til op i Trediverne eller kanske endnu længere«, og det gav uvægerligt »Anledning til megen Svir og Stimen rundt om i Skives smaa Kipper og Ølhuse«. Aakjær kendte løsningen på problemet: De allerværste »latinske Hanekyllinger, der havde set for dybt i Kruset, burde ha været jævnet med en Endefuld Ris hos Rektor« (SV 5.302)! Aakjær havde et skarpt blik for dramatiske situationer og elskede af samme grund retsprotokoller, der fortæller så levende om tvistigheder imellem f.eks. herremænd og hoveribønder.

Af princip citerer Aakjær vidt og bredt fra de dokumenter, han opnuser, og som læsere får vi snarere for meget at vide end for lidt! Mange passager i hans artikler tangerer således det rent opremsende, men - som han selv siger - de »er ikke for literære Feinschmeckere, men for dem, der vil vide Besked« (SV 5. forordet). Kun sjældent giver han en samlet oversigt over sine kilder (f.eks. SV 5.245 & 379), for det meste hører vi i bedste fald om dem hen ad vejen. Den forsker, der vil forsøge at vurdere Aakjærs troværdighed som historiker ved at sammenholde hans fremstilling med hans kildemateriale, vil få sin sag for! Umiddelbart har man dog indtryk af, at han er meget loyal overfor sine kilder (SV 5.325): »Men lad nu Dokumenterne tale«. Undertiden kommer digteren op i

ham, og så forsøger han at fange fortiden i poetiske scenarier, der skal vise, hvordan det egentlig var. I almindelighed lader han dog hellere sin fremstilling blive hullet end tildigtet (SV 5.432): »Er Skildringen maaske blevet noget ujævn, skyldes det i væsentlig Grad Savnet af Materie. Hvor intet er, har Kejseren tabt sin Ret. Efter min Sædvane ved historiske Undersøgelser lader jeg hellere staa et Hul, end jeg fylder det ud med Gjætninger, der som oftest kun er Vind, hvor de ikke er bedrageriske Lygtemænd«.

Som historiker dyrkede Aakjær punkt-nedslag fremfor samlede fremstillinger. I artiklen »Skive-Mosaik« forklarer han sin metode med disse ord (SFH 1.74): »De fleste af vore Provinsbyers Historie maa sammenrimpes af tusind Smaatræk - især da for den ældre Tids Vedkommende - hvoraf hvert enkelt kan synes ubetydeligt, men tilsammenlagt alligevel danner et Billede af Tider og Tilstande, der nu staa os fjærne«. Når de »tusind Smaatræk« lægges sammen, tegner de Skives fysiognomi. I den forstand kan betegnelsen »Mosaik« stå som overskrift for hele Aakjærs lokalhistoriske forfatterskab.

»Historiens Sang«

I starten af juni måned 1917 kunne man læse følgende annonce i Skives aviser: »Tirsdag den 5. Juni afholdes Grundlovs møde i Skive Anlæg. Sange foredrag af Arbejdersangforeningen »Lyren« Kl. 3 1/2. Mødet aabnes derefter af Banskdirektør V.Müller og historiske Foredrag afholdes. Som Talere kommer til Stede: Forfatteren Jeppe Aakjær, Kandi-

dat Taaning og Provst Westergaard. I Pauserne Musik. Adgangsbevis med Sange købes ved Indgangen for 50 Øre. Mødeudvalget«. »Historisk Samfund for Skive og Omegn« havde taget initiativet til mødet, som skulle »bidrage til Historisk Samfunds Vækst på Skiveegnen«.

Dagen forløb i godt vejr. Efter formandens velkomst til de små 2000 fremmødte holdt Aakjær »en begejstret og hjemstavnsfølt Tale« om, »hvad Skive har betydet gennem Tiderne«. Som dreng stod han tit op på oldtidshøjene ved Aakjær og skuede ind mod Skive. Den »lille, venlige By« med de røde tage virkede som »en Drøm i Skyerne«, og dette fatamorganaagtige syn af den forjættede stad blev hans »første Stykke Danmarks-historie«. Læge, apotek, boghandel, manufakturhandel ... alt kom først til Skyw, der fungerede som et »Kulturcentrum« for oplandet. Aakjær er nok klar over, at mange vil finde det latterligt, at han bruger talløse timer på at opspore arkivalier om f.eks. Skives mange ildebrande: »Men er det nu ikke for smaat alligevel at give sig af med saadan en lille By og Omegns Historie?« Hertil svarer han underfundigt: »Hvad er Stort, og hvad er Smaat? Set ude fra Verdensaltet er det muligt, at den Krig, der nu raser, ikke er større end et Par Hundesteilers Kamp i en Muddergrøft!« Venerationen for hjemstavnsens historie er simpelthen forudsætningen for alt andet: »Vi skal begynde vor Kærlighed i det nære og fortsætte i det fjærne«. Ikke alle har indset dette. Polemisk inddeler han »Menneskene i to Slags: Rod- og Topnaturer«. Kun de første, der har forstået, at man

nødvendigvis må søge tilbage til sine rødder for at lære sig selv at kende, er mennesker i ordets sande betydning! Fremtiden skal formes i et samarbejde mellem historieforskeren og ... naturvidenskabsmanden: »Historien er som en Vandring op ad en Skraaning, man kan ikke se stort fremad, men derimod langt, langt tilbage. Dette Storsyn tilbage er Historien, det er Fortiden, Naturvidenskaberne er Nuets; de to Ting i Forening adler Fremtiden«. Naturligt nok sluttede Aakjær med at opfordre folk til at melde sig ind i »Historisk Samfund« og selv bidrage til at kaste »Forskningens Søge-lys ud over hele denne Egn«, og efter »denne poetisk-historiske Appel« sang man en titelløs sang i 4 strofer, som han havde skrevet specielt til lejligheden (SF 6.6.1917). Den blev sunget på melodien til Grundtvigs »Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord«, men i 1919 komponerede Carl Nielsen en ny melodi til den, hvorpå den sidenhen er blevet kendt. Sangen, der starter med verset »Som dybest Brønd gir altid klare Vand«, døbte Aakjær året efter »**Historiens Sang**«.

I *1. strofe* påstår han, at nutiden først får mening og fylde i det lange historiske perspektiv: »Slægtens Marv hos Barn og Mand« styrkes ved »Folkets Arv af dybe, stærke Minder«. Med begrebet »Folkets Arv« markerer han, at historien vedkommer os alle uden undtagelse, med udtrykket »Slægtens Marv« understreger han, at vi indgår i en slægtskæde, der overlever alle enkeltindividerne: »Din egen Dag er kort, men Slægtens lang«. Slægt følger slægters

gang i et historisk forløb, som Aakjær opfatter som et træ, hvor roden er altings begyndelse og toppen altings afslutning. Vi befinder os et eller andet sted midt på træets knejsende stamme, og vil vi gøre os nogensomhelst forhåbninger om at forstå vort eget liv, må vi ydmygt lægge øret til dets rod. Når vi retter opmærksomheden mod vort udspring, konfronteres vi med den glæde og den smerte, som tilsammen udgør historien: Vi hører, hvordan »Aartusind toner op i Graad og Sang«, vi fornemmer, hvordan »Toppen suser imod Evigheden«.

I *2. strofe*, der er en komprimeret Danmarkshistorie, forklarer Aakjær, hvordan og hvorfor »vi søger Slægtens Spor«. Først introducerer han »Flinteøxen efter Harvens Tænder«. Når bonden pløjer sin ager, dukker flintøkser og andre genstande, der har været uberørt af menneskehænder i årtusinder, op af mulden, og Aakjær udnævner derfor ploven til »det bedste Søgespyd,/for Skatte, der dækkes af Muldet« (»Danefæ«). Fra Oldtidens flintøkser springer han via »Mosefundets Smykke« frem til »Kirkens Kvadre« (middelalderens danskere opførte flere tusinde stenkirker). Alle disse fortidslevn vidner om vore forfædres liv: »Hvad Haanden former er Aandens Spor« (Johs. V. Jensens Danmarkssang). Med kirkerne er Aakjær nået op i historisk tid, hvor vore forfædre taler direkte til os: »Hver skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog/har gjemt et Gran af Slægtens Vee og Vaade«. Kilderne skal imidlertid ikke »blot« fortælle om et stykke virkelighed, der forlængst er gået al kødets gang, de skal også »røbe mig, hvad Vej

Jeppe Aakjær (1912).

jeg drog,/og løfte mig en Flig af Livets Gaade«. Ved aktivt og medlevende at forstå fortiden som nutidens betingelse, søgte Aakjær at finde svaret på, hvordan han var blevet den, han var.

I 3. *strofe* karakteriserer Aakjær Danmark som et »Pusling-Land, som hygger dig i Smug./mens hele Verden brænder om din Vugge«. Nede i Europa raser I. verdens- krig, men vi holder os tappert neutrale. Antimilitaristen Aakjær ser ikke noget galt i, at vi flegmatisk lader de andre om at forme verdens skæbne. Tværtimod! Overfor den menneskeskabte krigs »grænseløse Umenneskelighed« sætter han den fredelige natur: Rugen, lærkerne, gøgene. Og mens landsbykirkeklokken kimer solen ned, sætter han optimistisk sin lid til hygge-Danmark, som bærer »Fredens Korstegn« på sin pande.

I 4. *strofe* sammenknyttes sangens temaer. Aakjær beklager sig ikke over, at han skal »flagre hen som Blad i Høst«, når blot hans »Land« og »Stamme« »frit maa leve«, så dens »frie, stærke Sjøle« i al evighed kan synges »skjønne Sange paa den danske Røst«. Afslutningsvis tegner han konturerne af »en ny Tids Bonde«, der indgår i et økologisk afbalanceret stofskifte med naturen. I takt med årstidernes skiften forarbejder han naturen, så den opfylder menneskelige behov, han arbejder sammen med sin familie, og han mærker slægtskontinuiteten, når han kultiverer den mark, hans aner har pløjet i generationer før ham. Alle disse grundlæggende livskvaliteter går tabt med industrialiseringen: Blege kontorfolk og sodede fabriksarbejdere,

der intet ejer udover deres arbejdskraft og ingen indflydelse har på deres opsplittede arbejdsfunktioner, indgår kun indirekte i et stofskifte med naturen, de arbejder ikke sammen med deres familie, og de har ingen fornemmelse af slægtssamhørighed. »I de hundrede Aar, da Industrien har behersket Verden, har den da sikkert ikke skabt eet eneste lykkeligt Menneske«, påstår Aakjær, der opfatter krigen som »et vildt Legetøj for Industrien, en stakkels blindet Djævel i Industriens Vold« (SV 4.369 & 374). Der er således god mening i, at han lader en bonde - og ikke en fabriksarbejder - symbolisere den ny tid.

»Historiens Sang« er slet og ret »den bedste Sang paa vort Sprog om den historiske Forsknings menneskelige og nationale Værdi«. Men ikke nok med, at den angiver »det Tegn, hvorunder enhver historisk Forsker arbejder« (*Schmidt* c.46-47), den viser også, at en historisk bevidsthed er en eksistentiel nødvendighed for os alle og ikke blot en sag for fagfolk. Historien er en uundværlig forudsætning for enhver forståelse - ikke mindst enhver selvforståelse - den er ikke blot et reservoir af kuriøse anekdoter, som kan bruges til elskværdig og harmløs tidsfordriv (SV 4.483): »Historien er ikke en bisar Nyfigenhed, men en hellig Trang til at komme bag paa os selv i stærkere Forstaaelse af Fortidens Liv og Kaar«. Vores fælles fortid binder os sammen i et ubrydeligt skæbnefællesskab, ja, vores nationale identitet er i vid udstrækning identisk med vores historiske arv. Denne sammenhæng blev explicit udtrykt i en anonym artikel i »Skive

Folkeblad« dagen efter grundlovsrådet: »Et Folk, der værner om sin Historie og sine Minder, kan ikke dø. Det kan ikke opløses, ikke opsluges af fremmede, ikke gaa nationalt og folkeligt til Grunde«.

Storheden i »Historiens Sang« er ikke gået upåagtet hen. Den 11. 3.1918 skrev Henrik Pontoppidan til Aakjær: »Hvor er De dog en flittig Arbejder! Og alt, hvad De rører ved, fanger Liv som ved en guddommelig Skaberakt. I Program-

met for Deres sidste Jenlefest står et Digt »Som dybest Brønd gir altid klare Vand«. Det har en Tone så fuldklingende som noget Vers af Grundtvig« (Carl Erik Bay & Elias Bredsdorff (udg): »Henrik Pontoppidans breve 2«, 1997, s. 89). Allerede i 1918 kunne Aakjær notere, at »Historiens Sang« var blevet trykt i »Vejele Amts Aarbøger« og »talrige andre Steder« (SV 2.noterne), og sidenhen er især dens anden strofe ofte blevet brugt som motto for slægtsbøger. Ved folkelige sammenkomster synges sangen stadig flittigt. »Mon I ikke har lagt Mærke til den Optagethed, man mærker i Forsamlinger af gamle saavel som unge, naar vi synger Jeppe Aakjærs »Historiens Sang««, skriver ungdomsskoleforstander *Thyregaard*. Optagetheden skyldes, at sangen »giver Genklang i vort Sind [...]. Aldrig nogensinde før har Historien talt til os, som den gør gennem Aakjærs Sang« (24-25). Man kunne tilføje: Aldrig nogensinde har noget »Historisk Samfund« i hele verden haft et medlem, der i digterisk form har givet det en så grandios reklame! (Se: *Bøgebjerg/Eller/Fibæk Jensen* a).

9. »Her standsed de glade Klange«

- Aakjærs død og ligfærd

»Jeg har alle dage kun haft *et* bestemt ønske, det, at måtte ha' mit helbred ubeskåren. Det ønske er det eneste, jeg går ind i livet med - det eneste jeg kræver opfyldelse af, alle andre kan jeg renoncere på, kun ikke dette ene, å nej, ikke det! Nå, jeg nærer ingen angst, langt fra: »Vorherre grejer det nok!«« Sådan skrev den kun 21-årige Aakjær 27.2.1888 til Marie Bregendahl (*Brovst* g.102). På den danske nationallitteraturs vegne må man være glad for, at han stort set fik sit ønske opfyldt! Når han overhovedet fik skrevet alle de bøger, han gjorde, var det, fordi han langt op i alderen både besad et jernhelbred og en jernvilje. Man skulle bogstavelig talt stå tidligt op, for at følge trit med ham. Ikke uden grund beskrev Andersen ham som »en af de flittigste Mænd, jeg nogensinde har kendt. Jeg kan ikke mindes, at han nogensinde havde en ledig Time« (Berlingske Tidende 23.4.1930).

»Maven er det onde Princip i vor Tilværelse«

Som de fleste andre havde Aakjær dog også sin achilleshæl: Fra sin tidligste ungdom døjede han med en til tider meget pinefuld tyktarmskatarr. I et interview i 1911 afslørede han, at han i de sidste ti år næppe havde »været uden Smerter et eneste Øjeblik« (PO 11.7), og i forordet til niende udgave af »Rugens Sange« (1926) talte han om »et nærgaaende Ma-

veonde, der har skaaret altfor mange lyse Dage ud af mit Liv«. Sit ophold i Skotland i 1906 måtte han eksempelvis afkorte p.gr.a. mavesmerter, og da han i 1922 ansøgte Grinderslev-Grønning sogneråd om at blive fritaget for et belastende hverv som brandsynsmand, kunne han vedlægge følgende attest fra læge Harald Rasmussen: »Undertegnede har i flere Aar behandlet Forfatteren Jeppe Aakjær for en chronisk Tarmlidelse, som han endnu er lidende af, og som i perioder gør ham uarbejdsdygtig og ude af Stand til at færdes ude«.

Som landmand gjorde Aakjær den iagttagelse, at dyr holder op med at spise, når de har det dårligt. Vi mennesker bør givetvis gøre det samme (PO 11.7.1911): »Et Døgns Sultekur vejer [...] et helt Apotek op. Men det er vel ørkesløst at prædike Sultens Evangelium her i Danmark, hvor man elsker Maden over alt andet.« I perioden 1910-25 gennemgik han 4 sultekure á 5-23 dages varighed, hvorunder hans eneste ernæring var kogt vand. Efter kuren i 1920 skrev han til Evald Tang Kristensen, at »han nu føler sig mere end 20 Aar yngre«, og at »Kuren har ryddet alle Giftstoffer ud af Kroppen paa ham, saa han nu er mere rask end Fisk i Strømmen« (SVB 11.12). Hans notater fra den første af kurene viser, at madtrangen i starten var ved at tage livet fra ham: »Følte kun en rasende Ædelyst, naar der steg Duft op til mig

fra Køkkenet. Blomkaal. - Ha! Min Livret! Satans! Stuede Champignons, lige plukkede i Skoven, mit Livs Delikatesse! Min Mavesæk knurrer som en Ulv, min Tyndtarm vrider sig i Fortvivlelse. *Never mind!* Der er endnu kogt Vand i Kanden!« Men allerede i løbet af få dage blev han grebet af en »Lethed og Hjerneklarhed, som jeg ikke har kjendt gennem mange Aar«, og på 5.dagen noterede han:

»Mine sanser er saa rene og klare og griber saa præcist om Tingene, mit Stemningsliv omspinder den mindste Ting med Poesi. Endelig en Dag, hvor den menneskelige Ideal-Tilstand er naaet. - Endelig en Stund hvor man er fri for at tænke paa Møget og den jammerlige Tarmkloak! [...] Maven er det onde Princip i vor Tilværelse, Sædet for vor Lavhed og Forsjofling. Potten under Sengen, der, hvis den ikke passes omhyggeligt, vil stinke gennem alle Stuer og forpeste alt rent Stemningsliv. Maven tilsigter Livets Materialisering, den maa knægtes for ikke at blive vor Svøbe«.

For Aakjær var det en forjættende tanke, om man »gennem en simpel Kur, som alle kunde taale, var istand til at forny Blodet i den skrantende Menneskeslægt. Kunde ta' Gnavenheden, Pirreligheden, Livsugideligheden fra Menneskene, kunde løfte hans Niveau fra Mavens til Hjærtets og Hjærmens!« Og så gjorde det jo heller ikke noget, at man kunne tabe 10 kg på 10 dages faste (*Bjerre, Hans!*)

På sine ældre dage fandt Aakjær frem til en endnu mere effektiv kur mod dårlig mave og forstoppelse. Opstemt skrev 18.12.1925 til sin amerikanske penneven Bay (*Houe* 213):

»I Efteraaret var jeg ret sløj, ja rent ud sagt: daglig skidt tilpas; ude af Stand til at udrette

noget Aandsarbejde af Værdi. I løbet af 3-4 Maaneder har dette taget en lykkelig Vending. Jeg har vundet mit Helbred, mit Humør, min Arbejdsevne, jeg synes jeg er født til Livet paany. Det er hidført med en ganske simpel Kur: jeg tar hver Aften en stor Skefuld Amerikansk Olje; nix weiter! Denne Drik [...] har en mirakuløs Indvirkning paa min Organisme; ja, det ser næsten ud, som om jeg skylder den mit Livs Fortsættelse«.

»Sundheden er vor egentlige Kapital«

Da Aakjær kom op i halvtredserne, fik han nye helbredsproblemer at slås med, idet han dels udviklede gammelmands-sukkersyge og dels fik problemer med hjertet (den ene hjerteklap fungerede ikke, som den skulle).

I slutningen af 1926 blev han »bagfra slaaet ned af Sygdommens Kainskølle« (SF 27.10.1927), idet han blev ramt af en forfærdelig sygdom, »der slog mig i Knæ med en Jernnæve« (*Houe* 208). Da han i september var ved at gøre sig klar til at rejse hjem efter sin store hædersfest, skete der noget højest besynderligt: »Jeg vaagnede en Nat, og det var, som om en Glød, en Ildfunke laa og brændte paa min Hæl, og dog var Foden iskold«. Noget bekymret affærdigede han ildfunkerne som gigtsmerter og returnerede til Jenle. Da smerterne varede ved, lod han sig i marts 1927 indlægge på Rigshospitalet, hvor man konstaterede begyndende koldbrand i den venstre fod, der næsten var helt sort. Sygdommen, som også var ved at brede sig til den højre fod, var opstået ved et samspil mellem hans sukkersyge, hans dårlige hjerte og hans tiltagende overvægt. Da en af hospitalets kirurger så småt begyndte at tale om amputation, lod den forfærdede Aakjær sig

overføre til Dr. Carl Ottosens klinik i Store Kongensgade. Det hastede vel ikke sådan med at blive en fod kortere!

Under Aakjærs sygeleje i Store Kongensgade var Johs. V. Jensen, Carl Nielsen, Jens Byskov m.fl. flinke til at besøge ham. Han havde brug for gode venners trøstende ord, for koldbrand er en meget smertefuld sygdom (*Schmidt g*): »Engang under et besøg ved sygesengen paa klinikken laa Aakjær og holdt i et haandklæde. »Det har jeg at bide i, naar smerterne kommer. De er som et stykke glødende staa mod min hæl!««. Uanset hvor sønderknust han kunne være, forblev han venlig og lattermild. Skuespilleren Henrik Malberg fortæller (Hejmdal 27.11.1943):

»Havde jeg ikke holdt af Jeppe Aakjær før, saa kom jeg til det, da han havde et Sygehusophold herovre. Sygeplejerskerne sagde, de aldrig havde haft en saa taalmodig Patient som ham. Han beklagede sig aldrig, selv om han havde ulidelige Smerter [...]. Jeg besøgte ham ofte, og engang sagde jeg til ham, da han glad og smilende tog imod mig: Jeg kan ikke forstaa, at du kan være saa mild og venlig, naar du dog lider saadan. »Jamen kære, kære Ven«, svarede han, »Jeg har da ikke Lov til at klage. Tænk dig, jeg har faaet Lov til at leve i tresindstyve dejlige Aar. Hvor skulde jeg have Lov til at tro, at jeg skulde have Lov til at gaa helt fri, naar jeg ser paa, hvordan Mennesker lider omkring mig hver Dag ...««.

For bondens søn var det meget svært at undvære naturen, men det var der udvej for. Svend fortæller, at selvom hans far

»var pint af de vildeste Smerter i sin syge Fod [...] fik han dog Tid til at lægge Mærke til en lille henrivende blaasort Due, der flere Gange om Dagen kom flyvende og satte sig

paa en Buelampe over Gaden og med Næbbet ruskede i en lille Kæde paa Lampen. Far tog mig i Armen og hviskede ivrigt til mig: »Se! Se! Der kommer min lille Ven! Den kan du tro, jeg har megen Glæde af«. Saadan forstod Elskeren af Natur og Fugle at trøste sig i den triste Sygeseng med hvert lille Glimt, Naturen sendte ham« (b).

Og så gik Svend beroliget hjem, hvor hans 3-4 årige datter Kirsten bekymret overfaldt ham med spørgsmålet (*Aakjær d.57*): »Hvordan har farfars dårlige fut det?«

Hjemme på Jenle var Aakjær i januar måned 1927 begyndt på sine erindringer. Til Evald Tang Kristensen skrev han 21.1 (*Tang Kristensen 11*): »Det er helt forfriskende her i Vinterens og Influenzaens Hjerte atter at dukke sig ned i Mindernes Væld. Man bliver ligesom et bedre Menneske af det«. Med en næsten ufattelig viljestyrke fortsatte han repetitionen af sit liv under sin indlæggelse (SF 11.4. 1929): »Jeg lever mit Liv om igen - og fuldt saa stærkt som den Gang«. Som altid var arbejdet den bedste medicin for ham: »Naturligvis arbejder man ikke godt i et Sygeværrelsens feberhede Puder, men vi maa tage mod de Vilkaar, Skæbnen byder os. [...] dette Arbejde har medvirket til at sprede Travrighedens og Uvirksomhedens fortærende Taager. Under Opholdet her i min Sygeseng har jeg først og fremmest lært to Ting: At vi Mennesker ikke har større Fjender end Uvirksomheden, og at der ikke gives noget Gode, der kan komme paa Højde med Sundheden« (SF 27.10.1927). Da han i sin svækkede tilstand ikke selv magtede at skrive, hyrede han stenogra-

fen Dorre Lønborg-Jensen: »Naar Smer-
tene blev for haarde, forsøgte de at give
mig Morfin, men det kunde jeg slet ikke
med. Først da jeg kunde **diktere** mine
Erindringer og andet Stof til en Steno-
graf, var det, som Livet begyndte at
vaagne. Det var Morfin for **mig**«. Han
forærede hende en af sine bøger med
følgende dedikation (SK): »Din rappe
Pen - hvor fløj den løbsk afsted/ for paa
min Feberflugt at vinde med!/ I Pavsens
saa du paa mig mild og klog,/ mens Blad
paa Blad sig stabled til en Bog./ Sortran-
det paa min Tærskel laa et Kort./ Da
Kortets Ejer lytted til vor Flid -/din
Staalpens Kradsen med »Min Bittetid« -
/han knirked ad skumle Trapper bort«. Døden (= kortet) måtte foreløbig melde
pas overfor arbejdets glæde!

Mest af alt hjalp tanken om Nanna,
børnene og Jenle Aakjær til at stå syg-
dommen igennem. Den 5.4 skinnede en
varm forårssolstråle ind til ham, og da
den ramte hans pudevår, blev han grebet
af en lykkelig inspiration og digtede
»Mod Vaar« (del af digtsuiten »Paa Kli-
niken«). »Mødte du min Hustru/i sit
Blomsterbed?/Saa har du vel næsten/faa-
et en Hilsen med?«, spørger han solstrå-
len. Den har jo været hele landet rundt
og har nu opsøgt ham i hans ensomme
sygeseng for at trøste ham med hilsener
fra »mit Livs Veninde« og den natur, han
holder så meget af - heden, rugen, lær-
kerne. »Har nogen digterhustru inspire-
ret til et dejligere digt?«, skrev en jour-
nalist om »Mod Vaar« (PO 23.1.1949).

En journalist fra »Skive Folkeblad«
besøgte i oktober måned Aakjær på hans
sygeværrelse, hvor der var »mere, der

minder om Arbejde end om Sygdom«
(27.10.):

»Et Væld af Blomster fortæller, at Digterens
mange venner ikke har glemt ham under hans
lange Sygeleje. Mellem Glas med Roser og
Chrysentemer bugner Lyngen. En lille Buket
af denne haardføre Plante har sin særlige Hi-
storie. Den er fra Skotland, fra Burns' Egne
og sendt Digteren fra en Beundrer derovre.
Der kommer mange Besøgende i Aakjærs
Sygeværrelse. Venner rundt om fra; jyske
Bønder, Universitetsprofessorer, unge Piger,
Forfattere, Skuespillere, Landevejsfolk ... Og
Aakjær tager imod dem med sit lyse Smil og
sin stærke, sunde Latter«.

Alle ønskede inderligt, at han måtte bli-
ve rask. »Aakjær, jeg elsker Dem. Glød
nu alle Deres Venner ved at blive rask«,
skrev Cavling til den syge digter
24.11.1927 (BR 2.138).

Efter 8 måneder på Dr. Ottosens klinik
fik Nanna udvirket, at Aakjær i slutnin-
gen af november 1927 blev overført til
Skodsborg Badesanatorium, der ejedes
af den samme doktor. »Skive Venstre-
blad«, som var den lokalavis, der fulgte
hans sygdomsforløb tættest, rapportere-
de 30.12.1927 fra sygesengen: »Massa-
gen, Elektrificeringen osv. volder ham
stadig store Smerter, og naar han ved to
Stokke prøver at gaa nogle Skridt hen ad
Gulvet i sit Værelse, vælter Sveden ud af
ham. Det er altsaa ikke godt endnu«. På
en måde skulle han starte helt forfra
(SVB 18.2.1928): »Jeg er nu som et gan-
ske lille Barn, der skal begynde at gaa -
jeg skal ligesom paany begynde at leve.
Men hvad Barnet gør naturligt og in-
stinktmæssigt, er for mig besværligt og
bevidst«. Da Ottosen en dag mødte den
syge digter, der humpede rundt på gan-

gene i »ekstra sort« humør, sang lægen blot »Jeg bærer med Smil min Byrde«, »og saa blev han straks glad. Der var som i saa mange store Mænd meget af Barnet i ham; derfor havde han let til Sorg og let til Glæde« (Flensborg Avis 24.4.1930). Markant bedre fik han det, da personalet begyndte at køre timelange ture med ham i de naturskønne omgivelser (SVB 18.2.1928): »Disse Ture i Liggestol vilde jeg slet ikke undvære. Jeg har først nu lært Skoven at kende«. Som ung havde Aakjær læst Det Gamle Testamente fra ende til anden i Viborg Tugthus, nu genlæste han som en ældre herre den gamle visdomsbog påny (*Schütte* a.85): »Saaledes blev Bibelen atter hans Trøst og Underholdning i en nødtvungen Indespærringstilstand«. Endelig var det en stor glæde for ham, at han i 1928 blev valgt som Danmarks populæreste digter af »Politiken«s læsere. Fra sin sygeseng takkede han for hæderbevisningen (PO 8.3.1928): »Min tak/til de mange, som forleden/løftede mig i guldstol./Nu spirer kabbelejen/langs Limfjordens kyst./nu gik jeg glad ad vejen/med en sang i mit bryst./-Å, kunne foden slænge/denne pakning af vat./da satte jeg en blomst/ i min bulede hat./Med lyren fuldstrengt/vi mødtes da på ny./hvor horsgummen trummer/sin elskov mod en sky«. I selve takkedigtet fremtryllede han de skønne naturbilleder, som havde gjort ham til vinder!

Aakjærs sygdomsforløb var utroligt opslidende men samtidig også meget belærende. Få dage inden sin udskrivelse forklarede han en journalist fra »Politiken« (10.5.1928):

»Den Syges Dag er Graahed ... man bliver tungsindig af denne fæiske Lediggang, men den har i hvert Fald lært mig, at ingen tænker paa sin Sundhed, før man er ved at miste den. Jeg har aldrig været syg, men nu har jeg lært Sygdommen at kende. Jeg har flere Gange været dømt til Amputation - jeg kunde have mistet begge mine Ben - men naar det var al-lerhaardst, og jeg ogsaa kunde vente Døden, saa tænkte jeg paa alle de Unge, der ofrede deres Liv i Krigen, og fik deraf Kræfter til at staa det hele igennem«.

Som så mange andre måtte han rammes af en alvorlig sygdom, førend han lærte, at »Sundheden er vor egentlige Kapital«. Eller med Wolles ord i »Livet paa Hegnsgaard« (SV 4.51): »nær en ett haar si Hjelbred - saa er et sgu snavs«. Omsider vendte Aakjær 13.5.1928 hjem til Jenle, og endnu samme dag gik han en runde på sin gård »for at klappe Hors og Føl, Kalv og Ko, og naturligvis vilde ogsaa Grisen kløs bag sit Øre«. Ved gavlen mod syd havde Nanna ladet opføre en glasveranda, hvor han kunne komme sig, mens han nød en pragtfuld udsigt. Dagen efter hjemkomsten hilste »Skive Folkeblad« »Digteren med et jævnt, men velment: **Walkommen hjem, Jepp**«.

Aakjær var for afkræftet til overhovedet at kunne tænke på en Jenle-fest i juli 1928, men allerede på sin fødselsdag et par måneder senere var han i synlig bedring (Saxild, *Buchholtz* d.49): »Og en skønne Dag havde vi ham atter på Jenle, hvor han i en vennekreds fejrede sin *genopstandelse*, på sin fødselsdag den 10. september 1928, to års dagen for festen på rådhuset. - Han var aldeles henrivende den dag. Omgivet af slægt og venner gav han sig hen i fryd over at være

undgået lidelserne og døden - *den gang*. På bunden af hans sjæl var der megen alvor, men just derfor kom hans lykke over igen at høre livet til så meget mere strålende frem«. Efter over et år i Helvedes forgård var han returneret til de levendes land - hans højre fod var helt kureret, mens den venstre endnu bar spor

af koldbranden - og for at blive fuldstændig helbredt havde han fået strenge instrukser om at gå mindst tre timer hver dag, så blodtilførslen til benene kunne blive fremmet mest muligt. I december 1928 skrev Cavling spøgefuldt til Aakjær (BR 2.141): »Nu er De vel helt frisk i benet og kan springe op paa en

Johannes Nielsens maleri af Aakjær fra 1929.

usadlet, forbigalopperende Hingst!« Slet så adræt blev han nu aldrig, omend han forsøgte at overholde de befalede travetimer (SF 11.4.1929): »Nu er jeg saa rask, at jeg kan gaa derhjemme og lade Solen skinne paa mig ... Har jeg min Klapstol under Armen, kan jeg godt komme lidt omkring og se til Bedriften«. Han havde jo endnu så meget, han skulle nå: Livserindringer, hjemstavnstudier, bøger om Grundtvig, Wadskjær, de jyske tattere m.v. (*Aakjær, Svend c*).

»den jyske Jord tog ham til sig«

Tirsdag den 22.4.1930. Dagen startede som alle andre dage ...

Efter en længere rekonvalescensperiode var Aakjær tilsyneladende fuldt restitueret (Bjerre, *Danelund* 38): »Året 1929 var så lykkeligt! Far var blevet rask og mor var igen glad som før«. En udtalelse, Aakjær kom med i efteråret 1929, fortæller alt om, hvor forfærdelig behandlingerne i København egentlig havde været (*Schmidt g*): »Han sagde da under sin spadseren frem og tilbage over arbejdsværelsets store gulv, at han ikke kunne tænke sig at gennemgaa den kur engang til, som han havde maattet underkaste sig paa Ottosens klinik, hvor han fik massagebehandling mod koldbrand. Saa ville han have benet sat af. Pinslerne var for store«. Lykkeligvis var det nu altsammen fortid. Før påsken havde han været et smut i København, dels for at meddele Dr. Ottosen, at han nu følte sig så rask, at han ikke længere havde brug for efterbehandling, og dels for at aftale en samlet udgave af sine digte med direktør Hegel på Gyldendal.

Og påskedagene var gået i højt humør med mange besøgende fra nær og fjern. Forretningsfører A.C.Normann, der var blandt gæsterne, fortæller, at han »ikke i flere Aar« havde set Aakjær »saa rask og livskraftig, saa munter og saa fuld af frodig Vitalitet som i disse Dage«. Tidligere havde han udtalt, »at han ikke regnede med at blive ældre end sin Far, der døde som 60-aarig, men »nu føler jeg det næsten, som om jeg har faaet Henstand« (Fyns Venstreblad 23.4.). Også en journalist fra »Skive Venstreblad« besøgte ham i disse dage (22.4.): »Jeg er en hel Karl nu - slet ikke til at kende fra den Gang, jeg laa lænket til en Hospitalsseng inde i Hovedstaden«. Søndag den 20.4. lagde operasangeren Chr. Frederiksen vejen forbi Jenle. Gæstfrit og smilende viste Aakjær rundt (»Klokken 5« 29.4.): »Jeg har aldrig haft det saa godt som nu [...]. Noget af det første, jeg skal have lavet, er min Gravhøj, der skal ligge derovre, ikke langt fra Huset, men det haster ikke, for der er god Tid!« Mandag den 21.4. fik han besøg af sin livslange ven Andersen, som han fortalte om sit arbejde med erindringerne og hjemstavnsbøgerne (PO 23.4.): »Aakjær var i et Arbejdshumør, der mindede om hans første Manddomskaar. Sygdommens Spor syntes ganske borte. I Aftes hørte hele Selskabet Aakjær' ske Sange i Radioen, og Digteren glædede sig meget derover, han lo og spøjte, som han havde for Vane«.

Tirsdag den 22.4. var han som sædvanlig oppe ved 7-tiden, selvom han havde siddet oppe til midnat for at læse i Henrik Cavlings »Journalistliv«. Han

nåde til side 64, inden han gik til ro. Morgenfrisk startede han dagen med at skrive en dedikation til vennen Frederik Nielsen i bogen »Hjemstavnstævnet i Viborg 1930«. Derefter fulgte de sædvanlige rutiner (*Buchholtz* d.17-18):

»Han [...] talte muntert med alle - var ligefrem oprømt. Saa gik han ned i sin Spisestue og drak Morgenkaffe. For Enden af Bordet staa der et Bur med to kurrende, blaagraa Turtelduer. Han tog de tamme Dyr ud af Buret, løftede dem op i sine Hænder, talte med dem og sang og fløjtede for dem, og de svarede ham. Saa gik han ud i sin Sydhave og tog fat paa Arbejdet. Han havde faaet Skuffejern med Hjul under, og det var han meget glad ved. [...] Saa har han følt sig træt og er gaaet tre Skridt hen til en hvid Bænk - og der faldt han forover med Ansigtet mod Jorden - en Omfavnelse, et Kys mod den Jord, han altid havde elsket. [...] Det føles digterisk forsvaret at se et Symbol paa Mandens hele Liv i de Morgentimer: Staa glad op, lege med fløjtede Fugle, dyrke Jord og kæmpe mod Ukrudt. Og saa segne mod Jorden midt i det klare Solskin - løftes op og bæres bort i en elsket Kvindes Arme«.

Den elskede kvinde, Buchholtz nævner, er selvfølgelig Nanna. Da hun sammen med en veninde gik ud i haven ved 10.30-tiden, »fandt hun Digteren liggende med Ansigtet mod Havens Grus. Først troede fru Aakjær, at han var snublet, men da hun forsøgte at hjælpe sin Mand op, var han stiv og tung. Døden var allerede indtraadt. Uden at faa sagt Farvel til nogen havde Digteren udaandet mellem sine kære Rosenbuske« (*Jyske Tidende* 23.4.). Bænken lå væltet ved siden af ham, og dens ryglæn rørte hans frakke. Vorherre grejede det ikke længere! Nanna sørgede for, at huslægen

Dr. Larsen straks blev tilkaldt, men han kunne intet gøre udover at konstatere, at døden var indtrådt som følge af et hjerteslag.

I »Demokraten« hed det, at »den Plet paa den Jord, han havde elsket saa højt, havde suget hans Sjæl til sig« (25.4.), mens »Fyns Venstreblad« talte om, at »den jyske Jord tog ham til sig som en Moder sin gode Søn« (26.4.). Carl Dumreicher og Thorkild Bangsbo Andersen forsøgte på vers at forestille sig Aakjærs sidste øjeblikke. Den første skrev (*Nationaltidende* 23.4.): »Dit sidste Syn var Bakker med Fald mod Eng og Fjord./Dit sidste Smil kanhænde gjaldt Jenles Foraarsjord./Brat gik du bort fra Livet. Og brat slaar Sorgen ned./ Men stærkere end Døden er Versets Evighed«. Den anden skrev (*SA* 23.4.): »Foraarssolen skinned' ned i Jenles Gaard,/mens den jyske Digter i sin Have staa'r/bøjet over Spaden, graved' Havens Muld,/glæded' sig ved Foraarsgrødens gode Guld./Dødens kolde Skygge over ham sig sneg,/Øjet bristed', medens Armen bleg saa veg./»Ørnen rammer Duen«, denne synker hen/fremmedes, de Danske, særlig Jyllands Ven«.

Udtrykket »Ørnen rammer Duen« henviser til digtet »I Nød« (del af digtsuiten »Paa Kliniken«), som Aakjær skrev 19.4.1927 under sin indlæggelse i København: »Vældige Kraft fra Almagten, der styrer hver Dødeligs Skæbne, - /lad mig ej raadne paa Seng, lad mig ej visne som Halm./Ørnen han rammer fra oven den skjælvende Due i Dalen;/bare et eneste Stød med sit aldrig fejlende Krognæb --/fører den did til sit Fjeld,

hvor dens Sjæl flyder sammen med Solen --//Saadan jeg ønskede mig bort, naar min Daad stod i Bløst ved min Husgavl./Ikke for Edder at dø, som Kartoffelen raadner i Kulen«. Aakjær fik da den død, han selv havde ønsket sig. Uden forudgående varsel faldt han om og gled ind i »en stille Indslumren, hvor al Ting lukker sig tæt og sagte omkring en« (ER 1.188). Der var dog én stor ulempe ved den pludselige død: Han fik ikke et dødsleje, hvorfra han kunne tage afsked med verden med nogle bevingede ord, som kunne gå over i historien! En sådan død havde han ellers som 27-årig fablet om i et brev til Andersen 4.5.1893 (BR 1.119):

»En Dag, naar Solen skinner og Livet holder paa med at rinde ud, da lader vi os føre til det Vindue, der vender ud mod Dagen og Livet og Solen, og i et eneste stort Blik af den grønne Jord og den blaaende Himmel opfatter vi da den Verden, vi har levet i; over dette Billede lukker vi vore Øjne - og dør. Da Ch. Darwin laa paa det yderste, sa' han: »Jeg er aldeles ikke bange for at dø«; saadan taler en *harmonisk* Aand, i hvem der ikke var Splittelse mellem Tro og Viden, men som saa hele Tilværelsen baade den sete og den anede, under en eneste Synsvinkel: *Sandhedens*. Længere kan et Menneske ikke naa i Visdom end til disse simple Ord: »I am not the least afraid to die««.

Nyheden om dødsfaldet bredte sig hurtigt som en steppebrand (SF 23.4.): »Paa Rytgets Vinger fløj Budskabet om Aakjærs Død ud over Salling og Fjends. Ved Middagstid standsede Folk hinanden paa Gaden i Skive og vekslede Ord om det, der var sket derude i den skønne Have ved Jenle, som alle kender fra Jenle-festerne. Telefonerne kimedede, og et

Par Timer efter, at Aakjærs Lig var fundet, kendtes den triste Nyhed ud over det ganske Land«. Skiveaviserne, som først udkom om eftermiddagen, bragte nyheden om dødsfaldet samme dag. Alle var chokerede, netop fordi det virkede som om, Aakjær var kommet sig ovenpå sin svære sygdom. Om eftermiddagen aflagde Buchholtz, Nicolaisen og andre nære venner kondolencevisitter. Der blev også holdt et ligsyn, hvor kredslæge Kamp konstaterede, at Aakjær var død ved 8-tiden - umiddelbart efter at han var gået ud i haven. Herefter blev han lagt i en kiste, »som smykkedes med duftende Pors fra Jenles Hedebakker og Blomster, der i rig Mængde strømmede til Jenle fra alle egne af Landet« (PO 23.4.). De mange blomster vidnede om, at sorgen også var en landesorg (A.C.Normann, »Fyns Venstreblad« 23.4.): »Der er kommet Stilhed over de før saa festglade Stuer - Sorgens knugende bitre Stilhed. Men Sorgen er ikke begrænset til blot en Gaard oppe ved Limfjorden. De Tusinder Danmark over, hvem Aakjær med sin Kærlighed til Naturen havde bragt Glæde ved sine Digte, vil føle som et smerteligt Sting i Sindet midt i Glæden over den sollyse Foraarsdag«.

Der blev taget flere fotografier af Aakjær i kisten, hvorefter hans testamente blev åbnet. Det fremgik heraf, at han ønskede at blive brændt og få sin urne nedsat i de lyngbakker, han havde fået foræret på sin 50-års fødselsdag.

Minderuner ristes

Om morgenen **onsdag den 23.4** gik Aakjærs fine lommeur af sølv i stå, og det

er aldrig sidenhen blevet trukket op. Det ligger den dag i dag på hans arbejdsbord. I løbet af dagen bragte alle landets aviser nyheden om hans død. »Jeppes Aakjær død - Fundet som Lig i sin Have«, lød den uskånsomme overskrift i »Aalborg Stiftstidende«. I de lokale aviser kunne man læse hans dødsannonce: »Min Mand, Jeppe Aakjær, døde den 22. April. Nanna Aakjær. Baaren føres fra Jenle til Aarhus Damperen Fredag den 25. ds. Kl. 1«. Om tirsdagen var det blevet bestemt, at Aakjærs kiste skulle føres gennem Danmark således, at han kunne sige farvel til sit fædreland, og det kunne sige farvel til ham. Som nævnt havde Aakjær selv bestemt, at han ville brændes (den gang fandtes der kun et krematorium i København) og gravsættes i lyngbakkerne ved Jenle, men det er uvist, hvordan ligfærden kom i stand. Ifølge nogle kilder var den hans eget ønske - »Jeppes Aakjær har selv bestemt, at hans sidste Rejse skal gaa over Jyllands Hede, gennem de Egne og Steder, hvor han levede sit Liv« (Dagens Nyheder 25.4) - ifølge andre var den et uafviseligt folkekrav (Yde *Thomassen* a.119). Under alle omstændigheder: Svend Aakjær kunne i sorgens stund ikke overkomme alle de praktiske problemer i forbindelse med arrangementet, så Nicolaisen overtog i samarbejde med »Politiken« styringen af det helt ned i de mindste detaljer.

Om tirsdagen havde skribenter landet over haft uhyre travlt, for om onsdagen var alle aviser fyldt med lange nekrologer og udførlige mindeord (SF): »Penne kom i Bevægelse for at riste en Minde-rune over den døde Digter«.

De lokale aviser hyldede i skøn samdrægtighed egnens store digter. »Skive Avis« skrev: »Som Lyriker søgte han sin Lige og ingen anden Digter har som han været Bondens Digter; thi han var selv Bonde indtil de inderste Kroge i sin Tankegang og i sin vældige skønhedsfyldte Fantasi. Han har sat Bonden til Højboards i dansk Poesi, og derfor er hans Død et Tab for den sunde, danske Lyrik«. »Ski-ve Folkeblad« fastslog:

»Er Egnen ikke blevet rigere gennem det, Jeppe Aakjær har skabt? Han har gravet i den jydsk Muld som ingen anden. Han har hævet Skatte, som hver især kan ty hen til i kommende Tider og føle sig beriget af. Han har sagt de skønneste Ting med de jævne Ord, og netop derved blev det stort. Derfor blev han Folkets kæreste Skjald, - han var den af vore mange Lyrikere, der naaede længst ud og trængte dybest ned i Sindene. Maaske har vi Digtere af et finere og mere kræsent Tilsnit, men de synger for de faa. Vi har ingen længer, der som han kunde slaa Spektret, saa et helt Folk uvilkaarligt lyttede, ingen, hvis jævne og enkle Sange i den Grad blev nærende Dagligkost for Menigmand som hans«.

Også på landsplan for det tiden for de helt store ord. Digterkollegaen Harald Bergstedt var uden forbehold i »Fyns Venstreblad«:

»Aakjær død! Jeg døjer med at samle det! Det er, som Dagen er en anden, Solen er en anden - fordi Aakjær er død. Saa stærkt er hans Sind og Sang trængt ind i vort Væsen. Aakjærs Navn vil i Fremtiden komme til at staa Side om Side med Grundtvigs. Højere end Grundtvig i aandelig Sundhed, som et Symbol paa dansk Aand. Sund som Havren, sejj som Lyngen, og frisk og naturglad som Lærken over de danske Banker! Det er en af Verdens største Lyrikere, der i Dag er død.«

Undervisningsminister Borgbjerg roste Aakjær for hans folkelighed (Social-Demokraten): »Han oplevede den Glæde, som falder i faa Digteres Lod: at se sine Sange i enestaaende Grad blive Folkets Eje, baaret ud paa Tonevinger, som vore bedste Komponister kappedes om at skabe. De vil synges ved Folkefester og i de tusind Hjem, saalænge dansk Digtning elskes. Han var ubestridt den sidste Menneskealders største Lyriker, fordi han var den folkeligste«. Kaffe, æblekage og Aakjær... ingen af delene kunne/kan undværes ved folkelige sammenkomster (Helge Rode i Berlingske Tidende): »Jeg har ved Lejlighed hørt 8-9 Viser af Aakjær sunget i Træk og det i en Kreds, som næppe ellers var ham særlig venligsindet. Men alle sang, ikke blot Kvinderne, men ogsaa Mændene, med Fryd. De elskede disse Digte - de drak dem ind og sang dem ud, som man aander den friske Luft, der paa en Gang har Genkendelsens og Nyhedens Glæde. [...] Kun Salmedigterne er naaet saa vidt ud og saa dybt ned i Folket som han«.

Alle var enige om, at det var denne folkekære sangskat, der ville overleve (Vejle Amts Folkeblad): »Men naar der forlængst er faldet Støv over Jeppe Aakjærs Samfundsromaner, Tendensskrifter og Agitationstaler og meget andet af, hvad han i de sidste to Snese Aar har befordret i Trykken baade af Vers og Prosa, vil der tilbage være en Snes Hjemstavnsdigte og Folkeviser, der vil vedblive at skinne som Guld i Solen, saa længe vort Sprog lever«. I »Kolding Folkeblad« hed det: »Naar alt det andet er glemt, Bulderet og Hadet og Hæslighe-

den - saa vil hans skønne Digte leve. [...] Hans Naturlyrik var ren og klar som Dugdraaber i Morgensol«. Og i afholdsbbevægelens blad »Dansk Good Templar« fastslog Larsen-Ledet:

»Mange store Mænd vil synke ned under Jordsmonnet, mange »udødelige« Værker blive begravede under senere Slægters Driver af Papir. Enkelte Ege vil blive staaende i Skoven. Deriblandt den, der bærer Aakjærs Navn. Til vore Børn og Børnebørn vil han tale, naar mangan anden Røst er forstummet. [...] Fra Jenles Banker lød hans Røst ud over Landet. Det var ikke Paafugleskrig fra den Mødding, hvor saa mangan en Almuedigter gravlagde sit Talent. Men det var - som man hører paa Klangen - en Bondes Røst. En Høvdinges Sværd og Harpe. [...] Vi véd, han var ægte. Derfor løftede vi ham højt. Og derfor vil *hans* Navn og *hans* Værker leve, saa længe der er Bønder i Danmark«.

Om mennesket Aakjær skrev de fleste positivt. Digteren Ludvig Holstein fremholdte hans uforlignelige humor (Berlingske Tidende):

»Han havde den Humor, som er den sunde Sjæls Kilde til Befrielse. En rensende Humor, som endog hans Fjender nød godt af. Der var dem, der forfulgte ham et helt langt Liv; men jeg tror ikke, det lykkes nogen at forgifte ham med deres Had. En djærv Bemærkning og en Latter var nok til at luften ud i Aakjærs Hjerte. Jeg ved ikke, jeg har kendt nogen, der lo saa godt. Lige op i Loftet og gerne med et drøjt Klask paa Laaret. En god Drengs og et Karlfolks og et sundt Menneskebarns Latter. Ondskab og Bitterhed fik ikke Lov til at æde sig ind, hvor den Latter kom fra«.

Martin Andersen Nexø roste sin afdøde digterven for hans solidaritet (»Social-Demokraten«): »han stammede jo selv nede fra og blev ved at være Almue i

god Forstand hele Livet. Han rev sig aldrig løs fra det solidariske for at dyrke Individet i sig selv, alt, hvad han foretog sig, førte ud over ham selv, ud til den store Sammenhæng. Saa højt, han steg, der blev ved at være Almue, d.v.s. Fællesskab, i ham«. Den konservative Henning Kehler strøede dog malurt i bægeret (Berlingske Tidende):

»Jeppe Aakjær var ikke en stor Mand, men han var en sangfuld Digter. Som Personlighed var han flad og uinteressant, men naar han digtede sit Bedste, øste han af en naturlig Dybde, som ogsaa fandtes i hans Væsen. Som alle Genier indeholdt han mere end han vidste af, og han var ogsaa i Grunden bedre, end han gjorde sig umage for at blive. Som Menneske efterlader Jeppe Aakjær sig intet Savn i vide Kredse; men Digterens Grav vil vi smykke med Foraarets Blomster«.

Torsdag den 24.4. besøgte en journalist fra »Politiken« Jenle og blev af den sør-

gende enke vist ind til Aakjærs kiste, som var opstillet i Solvejg pigeværelse (25.4): »Nu smiler hun mildt og sørgmodigt, medens en Taare pibler frem i hendes smukke Øjne: - Han fik saa smuk en Død, og han har ingen Smerter haft. Han er død lykkelig, midt i sit Arbejde. Han var saa flittig og glad, nu han var blevet rask. [...] Han saa saa lykkelig ud, da vi fandt ham ude i Haven, og han var saa smuk, da vi lagde ham i Kisten«. Overalt lå blomster, buketter og kranse, som var indløbet fra hele landet. Journalisten hilste ogsaa på Aakjærs børn og flere af hans venner. Andersen talte »vemodigt« om den afdøde: »Han laa, da man fandt ham, uden Dødsmærker, uden et Smil, men dog med et Lykkeskær hen over sit smukke Ansigt. Saadan vil jeg altid huske ham, saa længe jeg lever«.

På foranledning af Buchholtz lavede tandlæge Winther fra Struer en dødsma-

Aakjær på dødslejet.

ske af Aakjær. Efter at den var taget, dvælede familiemedlemmer ved kisten og så for sidste gang Aakjærs karakteristiske træk. Herefter blev kisten loddet til.

En digterhøvdning stedes til hvile

Aakjærs ligfærd begyndte **fredag den 25.4.** på Jeppe og Nanna Aakjærs 23 års bryllupsdag og afsluttedes dagen efter.

Vejret var ualmindelig godt (Fyns Venstreblad 26.4.): »Der var Lærker over Jenle i Dag fra den tidlige Morgen, usynlige Kilder et Sted deroppe i det Blaa! Det var, som stod selve Solstraaerne spændt som tonende Strengene mellem Himmel og Jord. Grønt vaagnede Sallingland til sin første Sommerdag,

rundede sine Bakker mod den naadige Sol«. I den tidlige morgentime blev Aakjærs hvide kiste, der var indhyllet i et kæmpemæssigt Dannebrogssflag og pyntet med vedbend og blomster, båret ud af huset og stillet på en katafalk på plænen foran hovedindgangen. I løbet af formiddagstimerne dvælede Andersen, P.Chr. Normann, Gandrup, Buchholtz, Nicolaisen, Olesen Løkken og flere andre af Aakjærs nære venner ved kisten. Også Jenles tyende »bøjede sig i stum Sorg for den elskede Husbonds Kiste« (Fyns Venstreblad 26.4.). Kisten var målet (Social-Demokraten 26.4.): »Hver Gang en Bil med Gæster ankommer til Gaarden, træder de hen til Baaren, og med blottede og bøjede Hoveder hilser de den

Johannes Buchholtz holder mindetale på Jenle. Ved siden af ham ses Solvejg, Nanna og Esben Aakjær.

Esper Andersen siger farvel til sin trofaste ven gennem fire årtier.

hensovede Skjald. Fru Nanna og Sønnene gaar rundt og byder velkommen med taareblændede Øjne. Stort har de mistet, og det er dem en svag Trøst i Sorgens Timer, at Medfølelse fra det ganske Land slaar dem i Møde i disse Dage«. De mange gæster og journalister fra hele landet, som havde indlogeret sig i Skive, valfartede i løbet af formiddagen til digtergården (SA 25.4.): »Ved 12-Tiden var alt et bølgende Folkehav omkring Jenle. Solen skinnede og Fuglene sang. Det var altsammen som en sidste Hilsen til den store Lyriker, der som ingen anden har forstaaet at finde ind til den jydskes Naturs inderste Kærne.

Mindehøjtideligheden, der blev overværet af 400-500 mennesker, som havde sikret sig adgangskort, begyndte kl. 12 (SA 25.4.): »Det var smukt at se, at saa

at sige Folk af alle Anskuelser og alle Samfundslag mødtes ved Aakjærs Baare. Det var Digterens Naturpoesi, der fik dem til at møde frem«. Først talte Buchholtz (*Buchholtz* d.13-14): »Det er en uundværlig Ingrediens i mit Liv, at jeg har kendt ham - og jeg tror ikke, der findes en eneste, hverken af de tilstedeværende eller andre, som ikke føler noget af de samme. [...] Aakjærs Latter var et Udtryk for hans ukuelige Optimisme. [...] han havde den, denne sjældne Tiltro til Livet. Jeg véd ikke nogen skønnere Evne«. Derpå talte Andersen, husmandsfører Jens Peter Møller, Nicolaisen, seminarielærer Ludvig Jensen og Jens Aakjær. Ind imellem talerne sang man »Stille Hjerter, Sol gaar ned«, »Historiens Sang« og »Sundt Blod«. Mens man afrundede mindehøjtideligheden med In-

Ligfølget passerer gennem Resenvej, Skive. Foran den hvide ligvogn ses hvidklædte skolepiger og tro socialdemokratiske partisoldater (bemærk fanen).

gemanns »Lyksalig, lyksalig«, bar Aakjærs sønner og brødre kisten ud af haven og satte den på en hvid ligvogn, som ad Jenlevejen og Furvej kørte mod Skive. Sørgetoget omfattede op imod 100 vogne.

Med højeste faner modtog repræsentanter fra »Socialdemokratisk Forening« og »Arbejdernes Fællesorganisation« ved 14-tiden ligvognen ved Skives bygrænse på Resenvej, hvorfra den kørte videre mod rådhuset. Omkring 5.000 skibonitter var mødt op for at tage afsked med deres digter (heriblandt 1.000 børn som havde fået fri fra skole), så der var trængsel i den lille gransmykkede bys gader. Efterhånden som ligvognen pas-

serede gennem Nørregade strøede flere hundrede lysklædte piger anemoner, aurikler og andre blomster foran den, så gaden tilsidst var forvandlet til ét stort blomsterhav. På rådhusortvet, hvor 3.000 skibonitter stod pakket så tæt som sild i en tønde, bar medlemmer af byrådet kisten op foran rådhusets trappe, hvorefter borgmester Valdemar Johansen, lærer N.P.Bjerregaard og højskoleforstander Anders Vedel takkede Aakjær for, hvad han havde betydet for Skive. Da rådhusuret slog 15, fortsatte ligtoget ned ad Thinggade. På broen over Karup Å ved Gammel Skivehus stoppede ligvognen op, og alle blottede i stilhed hovedet. Åen havde jo udgjort livsnerven i

Aakjærs liv og værk (Fyns Venstreblad 26.4.): »Det var saa tyst, saa tyst, trods de mange Mennesker i dette korte Nu. Foraarsstrid gik Aaen under Bropillerne, hørligt suste Strømmen. Karupaen sang ...«. Da ligvognen fortsatte, slog lysklædte piger kreds om den, »og fulgte med helt der ud, hvor det aabne Land begynder. Med deres skære Stemmer sang Børnene et Par af de Sange, hvori Aakjær har prist sit Hjemland. Det lød smukt« (Berlingske Tidende 26.4.). På værdig vis havde Skive taget afsked med egnens digter (SA 25.4.): »Saaledes fulgte Skive By og Salling sin Folkeskjald til Hvile. Han randt af vort eget, og hans Lyrik vil leve iblandt os«.

Sørgetoget, der efterhånden omfattede

100-150 biler, fortsatte over Brårup Hede til Fly, hvor en æresport var rejst ved byens gamle skole. En journalist fra »Berlingske Tidende« hæftede sig ved, at kun få af Flys flagstange var på halv, hvortil »en af de Koner, der staar ved Vejen for at hilse paa Ligoget« svarede: »De véd jo, hvordan det altid er: En Profet er lidet agtet i sit eget Fædreland« (26.4.). Også ved Aakjærs fødehjem i Aakjær gjorde man holdt et minuts tid. I Trevad havde en 80-årig gamling opstillet et bræt, hvorpå han havde malet ordene »Fawal Jep«.

Næste stoppested var mindstenen over Blicher i Thorning, hvor pastor Kæstel, der havde været lærer ved Salling Højskole og forstander ved Krab-

Rådhusstorvet i Skive var sort af mennesker, som var mødt frem for at tage en sidste afsked med egnens store digter.

besholm Højskole, talte (*Buchholtz* d.33): »Nu drager Toget med Jeppe Aakjærs jordiske Levninger videre, alle Vegne, hvor det kommer frem, vil Mennesker spørge: Hvad er det for et Ligtoget? Saa svarer vi: Det er saamænd Aakjær, han tabe Spaden brat, de bar ham over Heden ...« Ved 18.30-tiden nåede man Silkeborg, hvor zoolog Esben Petersen og seminarielærer Ludvig Jensen lovpriste Aakjær som Jyllands store digter. Ved 20-tiden ankom ligvognen til Aarhus, hvor der for første gang på turen opstod tumulter (PO 26.4.):

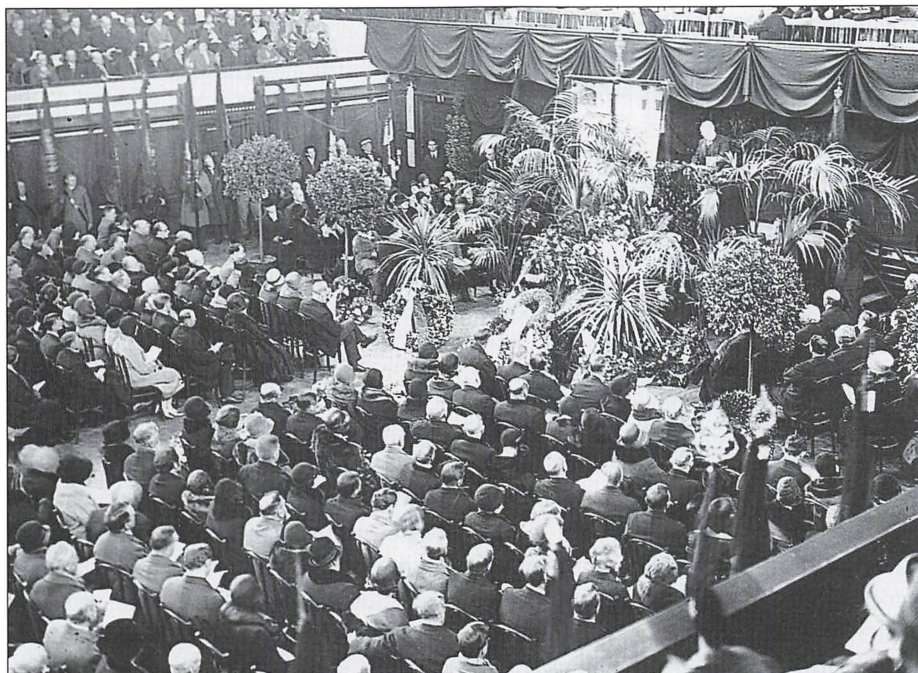
»Politiet havde de største Vanskeligheder at overvinde, men overvandt dem heller ikke, thi i samme Øjeblik, Toget var i Sigte udenfor Bygrænsen, brød de mange Tusinde Tilskuere alle Afspærringer og styrtede i vildt Virvar ud paa Kørebanen, gik Ligtoget i møde og omringede det fuldkomment. Børn og Voksne trykkede Næserne flade paa Ruden i Fru Aakjærs Vogn. Fruen sad bleg og rystet over denne Mangel paa Ærbødighed. I de øvrige Vogne blev flere af Dørene revet op af hysteriske Kvinder, der vilde se Følget og trykke det i Haanden. Det var ubeskriveligt og pinligt«.

Heldigvis lykkedes det at få gemytterne bragt til ro, og ligtoget fortsatte gennem byens gader ned til havnepladsen, hvor digteren Richardt Gandrup hyldede sangeren Aakjær (*Buchholtz* d.38): »Han var ikke en Mand, der skrev, han var et Menneske, der sang. [...] Jeppe Aakjær var ikke en Skribent, der havde en Læsekreds; han var en Skjald i sit Folk, en stor og straalende Forsanger, hvis Toner vi alle istemte. Disse gyldne Toner vil leve, saa længe dansk Sind og dansk Sang forenes«. På familiens vegne tak-

kede Svend Aakjær for den store deltagelse - alene i Aarhus samlede sørgehøjtideligheden omkring 40-50.000 mennesker - hvorpå Aakjærs kiste til tonerne af Chopins sørgemarch blev båret ombord på dampere »Aarhus«, der skulle sejle ham til København »mod Baalet, mod den rensende Ild« (Fyns Venstreblad 26.4.). Det var selvfølgelig ikke tilfældigt, at kisten netop blev båret af 4 studenter og 4 arbejdere. Den afdøde var lige elsket af åndens og håndens folk!

Da »Aarhus« med flaget på halv anløb Kvæsthusbroen i København **lørdag den 26.4.** kl. 7.30, blev den modtaget af en stor menneskemængde, som ville vise en sidste deltagelse. Lugerne i damprens forstavn blev åbnet, så man fra havnekajen kunne se Aakjærs kiste, der under overfarten havde været anbragt i et særskilt rum under fordækket. Vilhelm Andersen, Ove Rode, Harald Bergstedt og flere andre gik ombord for at kondolere Nanna og børnene. »Lidt før halvni kom Rustvognen, et stort, sort Automobil, og standsede foran Skibet. Seks Havnearbejdere løftede Kisten op og bar den over Plankerne ud til Vognen. De gik i deres Arbejdstøj, slidte blaa Overalls, Styrmanden gjorde Honnør, og alle Hoveder blottedes for den døde Digter« (Nationaltidende 26.4). I en halv snes biler fulgte familie og venner rustvognen til Idrætshuset på Østerbro, hvor Aakjær tre år tidligere havde udnævnt en altomspændende sympati til »Grundstemningen i min Digtning«. Nu udgjorde huset det sidste stop på hans sidste rejse.

Johan Borup har levende beskrevet bålfærden, som startede kl. 15 og blev

Mindehøjtidelighed for Aakjær i Idrætshuset i København.

transmitteret i radioen («Borups Højskole Maanedstidning» maj 1930): »Det var en smuk Dag i Idrætshuset, smukkeste var det Øjeblik, da Arbejderne rykkede ind med deres Faner og langsomt tog Opstilling Hallen rundt, et Mylder af ældre og unge Arbejdere, der for sidste Gang vilde hædre den Mand, der gav alt sit hen til Ære og Gavn for de Små i Landet«. I alt 200 faner stod vagt om kisten (PO 27.4.): »hver Fane repræsenterer et frisindet Parti, et Haandværkets Fag, en Arbejdernes Forening, de slaar Kres om den Dødes Kiste, det føles i dette Øjeblik, som om Aakjær er kommet hjem til sine, og Hundreder tusinder af hans Landsmænd og Arbejdsfæller og Venner staar Vagt bag den sagte duvende Fane-

skov. Digteren hviler mellem sit Folk«. Det siger alt om Aakjærs position, at selveste statsminister Stauning åbnede rækken af mindetaler (*Buchholtz* d.41): »Tendens-Litteratur og Agitation har man kaldt hans Værker. Ja vist var der Tendens, vist havde Aakjær et Maal: Folkets Rejsning - Folkets Lykke. Der er Tendens og Agitation i hans Livsværk, men netop derfor satte hans Gerning Spor«. Efter Stauning talte Buchholtz, Georg Saxild og Ove Rode. Buchholtz gentog gårdsdagens tale, men tilføjede nogle betragtninger over ligfærden (*Buchholtz* d.44): »En gammeldags Konge kunde ikke faa en prægtigere Ligfærd end den, Jeppe Aakjær fik igaar, da hans Kiste førtes en 150 Kilometer lang Vej

tværs over Jylland. Flag ved Flag. Unge og gamle. Rige Folk og Stoddere«. Også Ove Rode talte bevæget om ligfærden (*Buchholtz d.52*):

»For sidste Gang glider det hele Rige forbi den Rejsende, Jylland og Øerne, Hede- og Agerjord, Skov og Aa, Landsby, Købstad og Hovedstad, Kattegat, Sund og Bælt. Den hele danske Natur har ved Vejens Ende hilst den Rejsende. Hele det danske Døgn fra Morgengry til den dunkle Stjernenat har hilst ham. Alt det danske Vejr, Storm og farende Skyer, klar Himmel og Vindstille, Regnbyger og Sol har mødt ham paa Vejen. Og hele det danske Folk har fulgt ham fra Raststed til Raststed«.

Rode var overbevist om langtidsholdbarheden i hans lyrik (*Buchholtz d.54*): »Vi, Jeppe Aakjærs Samtidige, tror fuldt og fast, at hans skønneste Digtning vil faa det Liv, der er tilmaalt det store, det enkle, det ophøjede muntre, det enfoldigt dybe: at leve paa Folkemunde og i Folkehjertet, saa længe det Sprog, hvori de er skrevet, forstaas. Vi tror fuldt og fast, at hans Navn vil indgaa i den lange, aldrig sluttede Række af dansk Aands og Kulturs uforglemmelige Navne«. Og tiden har foreløbig givet Rode ret! Mellem talerne sang de 2.000 tilstedeværende Aakjær.

Mindehøjtidelighedens afslutning var specielt gribende (PO 27.4.):

»Nu rejser hele Forsamlingen sig og synger staaende Aakjærs elskede Folkesang om *Jens Vejmand*. Digtets gribende Tragedie, de folkevis-einkle Toner, den døde Digtters Kiste saa nær midt i Venneskaren, alt forener sig til en sjælden Stemning, der trindt om udløses i Graad. Midt under Sangen træder Vennerne

til og bærer Kisten, hyllet i Flaget fra Jenle, højtidsfuldt ned gennem Salen [...]. Langsomt duver Kisten mod Udgangen til den kendte Melodi. Faner og Standarter rettes op og følger efter som et brusende Køl vand. Da man naar til Linjerne »de bar ham over Heden en kold Decembemat«, skælver Salen i dyb Bevægelse. Det suser i de røde Flagduge, bag hvis Masser man aner Massernes Hundredu-sinder, som Aakjær har sunget for og som han har været med til at befri. I dette Øjeblik føles det, som om et helt Folk følger sin Digter til Graven«.

Bålfærden fortsatte herefter via Fælled-parken til Bispebjerg Krematorium (Berlingske Tidende 27.4.): »Alle Steder stod der mange Mennesker, baade Voksne og Børn, der ærbødigt hilste Toget. Uden for Studentergaarden havde saaledes samtlige Beboere med Professor Arup i Spidsen taget Opstilling med blottede Hoveder. Efterhaanden som Toget naaede frem, sluttede mange af Tilskuerne sig til det. Det talte mange Tusinder, da det naaede Krematoriet«. Nicolaisen, som havde gjort hele rejsen med, takkede en sidste gang sin afdøde ven (*Buchholtz d.56*): »Vi Jyder har faaet Bekræftelse paa, at ikke blot i Jylland, men i hele Danmark ansaa man dig for en Høvding, der skulde stedes til Hvile paa Høvdingevis. Og det er nu sket«. En høvding, ja, eller en konge - som en gammel kone engang sagde til Solvejg (*Bjerre j.93*): »Han fæk' en begravelse som nue kong!« Hermed var ligfærden slut (PO 27.4.): »Saa bar man Jeppe Aakjærs Kiste bort til det Baal, der snart skal forvandle Danmarks store Digter til en Askehob«. Han blev brændt **søndag den 27.4.**

Den stort anlagte ligfærd havde imponeret de fleste - men ikke Jørgen Nørborg (SA 1.5):

»Maa man ikke foretrække en jævn, almindelig Kirkebegravelse fremfor alt dette tomme og aandløse Anstaltmageri? Var Jeppe Aakjær da den store, store Digter, der omend med den sidste Kontingent-Kvittering fra Partiforeningen kunde gøre Krav paa at blive fejret af andre end Landsmaalsdigterne? Var Jeppe Aakjær mere end en Model fra Naturens Haand til en Digter, der, hvis en anden Aand havde fyldt ham, vilde være blevet af de største? Det er en Befrielse for ham og for os, at det hele nu er forbi«.

Nørborg var ikke fri for at have lidt ondt af Aakjærs efterladte, der måtte pines så længe og så vedvarende. Ja, mon ikke også Aakjær selv - »det omtumlede Lig« - var glad, da han blev omsider fem dage efter sin død blev overgivet til »en barmhjertig Ild«!

Mandag den 28.4. afholdte »Arbejder-nes Oplysningsudvalg« en mindeaften for Aakjær i Grundtvigshuset. Aftenens hovedtaler var Julius Bomholt. Johannes Fønss og Albert Luther sang Aakjærsange, mens Henrik Malberg læste op af hans prosaværker.

Tirsdag den 29.4. kørte Nannas bror, fotograf Krog, hende hjem til Jenle. De lagde vejen omkring krematoriet for at få udleveret den sorte metalurne med Aakjærs aske. Her tog en af »Ekstra Bladet«s nyfigne fotografer et billede af den sørgende enke, som blev bragt på forsiden af dagens avis med følgende ledsagetekst: »Vort Billede viser det Øjeblik, da Fru Aakjær og hendes Børn i stille Andagt bærer Urnen ind i Bilen«.

Aakjærs gravsted i krattet ved Jenle.

Aakjærs sidste hvilested

Da Nanna sammen med sine børn nåede hjem til Jenle, blev Aakjærs urne foreløbigt anbragt i hans arbejdsværelse, mens man ventede på, om justitsministeriet ville godkende, at den blev begravet i lyngbakkerne. Da tilladelsen var givet, blev der bygget et luft- og vandtæt gravkammer af cement, hvori urnen blev indsat 17.6.1930 i overværelse af familien og ganske få nære venner. Nogen tid ef-

ter blev gravkammeret dækket af et lag jord, hvorpå der blev lagt en halvanden meter lang gravsten af bornholmsk granit. Efter arkitekt Aage Lønborg Jensens udførlige tegning havde stenhugger Th. Petersen øverst på stenen indhugget en lærke flankeret af kornaks og derunder ordene:

HER ER NEDSAT URNEN/MED
ASKEN AF JEPPE AAKJÆR/FØDT D.
10. SEPTBR. 1866/DØD DEN 22.

Udsigten fra Aakjærs gravsted mod Jenle.

APRIL 1930//HER STANDEDE DE
GLADE KLANGE * HER SATTES
MIT LIVSENS MAAL * DET ER
ASKEN AF USUNGNE SANGE *
DER HVILER I DENNE SKAAL

Aakjær havde digtet strofen, da han i vinteren 1920 blev ramt af den spanske syge og var meget syg. Ved ungdomsvennen Niels Bransagers altfor tidlige død som 42-årig i 1915 skrev Aakjær et mindedigt, hvori det hed: »Ubrugte Evners lyse Guld -/hvor tungt paa jer at kaste Muld!« Selv nåede han lykkeligvis at få sit livsværk fra hånden, inden døden indhentede ham. De »glade Klange« fra hans digterharpe forøger selv i dag livsglæden hos de fleste. Alligevel er det vemodigt at tænke på de mange »usungne Sange«, der ligger i skålen, de mange digte, han kunne have nået at skrive, såfremt han havde levet 10-20 år længere. Det er iøvrigt tankevækkende, at gravversene rummer en umiskendelig religiøs undertone (*Schütte* a.98): »At Verset er religiøst tænkt, fremgaar af Formen »Livsens Maal«, der ikke tilhører Hverdagssproget, men ude-

lukkende det kirkelige Sprog. Saaledes følger den religiøse Klang Aakjær fra hans Bittetid og til hans Grav«.

Da Nanna døde i 1962, blev hendes urne nedsat i gravkammeret og hendes navn og data indhugget i stenen på den plads, der var afsat mellem Aakjærs dødsår og hans vers:

OG AF HANS HUSTRU/NANNA f.
KROG/FØDT DEN 23. JAN. 1874/
DØD D. 4. AUGUST 1962

Gravstedet ligger ualmindeligt smukt - midt i den natur, Aakjær elskede så højt, og samtidig med udsigt til Jenle - og man kan kun give P.Chr. Normann ret i, at Aakjærs sidste hvilested ikke kunne være bedre valgt (Fyns Venstreblad 23.4. 1930): »Her, hvor Vestenvinden vil fortsætte sin tusindaarige Leg med Lyngtoppene, vil Hedelærken synge for ham, mens Tiderne gaar, som Tak for de Gange, **han** var **dens** Talsmand«. (Se: *Buchholtz* d)

10. Den dobbelte Aakjær

Ved en mindefest for Aakjær på Krabesholm Højskole 18.8.1946 udtalte Richard Gandrup nogle tankevækkende ord, hvormed han diagnosticerede fænomenet den dobbelte Aakjær (SF 19.8.):

»Der var i hans Sind to modstridende Strømninger, der aldrig blev forliget. Han var en Fremskridts- ja en *Revolutionens* Mand. Fra hans yngre Dage har vi Vidnesbyrd om en haard og fjendtlig Stilling til Religionen, Konservatismen i Betydningen »det bevarede«, og han vilde gøre op med gamle Sæder og Skikke, revolutionere Bondens Liv. [...] Den anden Side kom frem senere, selvom enkelte mærkede den allerede i hans Debutdigt-samling »Derude fra Kjærene«. Deri mærkedes Mildhed, Varsomhed og rent ud sagt *idyllisk Livsanskuelse*, og som Aarene gik, saa Aakjær mere og mere paa den Side, priste nu den gamle Bonde, de gamle Slægtstraditioner og alt fra den gamle Tid. Denne Disharmoni fik Aakjær ikke selv Øje paa, men det kommer maaske af, at den er det egentlige i Kunstnersjælen«.

Gandrups iagttagelse var ingenlunde ny. Gang på gang konstaterede Aakjærs samtidige, at han ligesom den romerske Gud Janus havde to ansigter, hvoraf det ene var bagudskuende og det andet fremadrettet (E.M. i »Højskolebladet 1928«, s.1570):

»Aakjær har som Forfatter og offentlig Personlighed to Ansigter, det ene Digterens, det andet Agitatorens, det første vendt mod Barndommen og Fortidens Jylland, »Det tabte Land«, det andet mod Nutiden og Fremtiden, det første tilbageskuende, mildt og vemodigt, det andet fremadseende og krigerisk. Det første er dannet af de utallige bevidste og

endnu mere ubevidste Indtryk fra en Kulturform, den gamle jyske Gaards, der bunder dybt nede i en fjern Fortid. Det andet er formet af de voldsomme nye Strømninger, der greb vore Bønder i Firserne og Halvfemserne - i Provisoriernes, Andelsbevægelsens og de nye Maskiners Tid, - og den studerende Ungdom i Darwinismens og Brandesianismens Tidsalder«.

Hele sit voksne liv levede Aakjær i spændingsfeltet mellem »det gamle« og »det nye«: Selvom han selvfølgelig med sin forstand vidste, at fortiden var en overstået fase både i hans egen og Danmarks historie, hang han alligevel med sine følelser uhjælpeligt fast i den tabte tid. Den kunne han bare ikke lægge bag sig (*Saxild*): »I blandingen af dette: **bar-net** som aldrig voxede fra det, han oprindeligt havde kært, og **manden**, for hvem ingen tanke var for dristig - lå en stor del af Aakjærs fortryllelse. I dette spil af hjertets konservatisme og åndens frigjorthed bundede hans digtnings almenyndest«. Når Aakjær var udspændt mellem længslen mod fortiden, kritikken af nutiden og visionen om fremtiden, skyldtes det både egenarten af hans kunstnersind og spændvidden i hans livsforløb, der i overført betydning strakte sig over tusind år: Fra Oldtid til Nutid.

Stridsmanden Aakjær

»Uanset hvad litterære æstetikere nu finder paa at sige om Aakjær, saa vil han dog i befolkningen staa som den, der vendte sig imod, at de store rottede sig

Interview med Aakjær (SF 8.9.1926):

Spørger: »Fortæl os lidt om de Tildragelser, De anser for de betydningsfuldeste i Deres Liv«.

Aakjær: »Til det vigtigste maa regnes: At jeg som 12-13-aarig fik en ny Lærer - **Niels Jakobsen**, Fly, der bl.a. kom med **Morten Eskesens Sangbog**; at jeg som 20-aar læste **Charles Darwin** og **Henry George**, som 21-aarig **Thomas Carlyle**, der atter ledte mig hen til Skotten **Robert Burns** og hans for mig saa fortryllende, ja, livsbestemmende Digtning«.

Spørger: »Hvilke Mænd gjorde dybest Indtryk paa Dem - har haft mest Betydning for Deres Liv og Virke?«

Aakjær: »Af levende Mænd: **Bjørnstjerne Bjørnson**, **Georg Brandes**, **Gammel Johannes** og **Jakob Buhmann**; af døde: **Thomas Carlyle** og først og fremmest **Robert Burns**«.

sammen mod de smaa« - Kulturminister Hans Sølvhøj under et besøg på Jenle (SF 12.9.1966).

Aakjær blev født og henlevede hele sin barndom i Oldtiden. En lærer i Fly og en sviptur omkring Staby gav ham en fornemmelse af, at tiden ikke havde stået stille ude i den store verden, men han trådte først for alvor ind i sin samtid, da han som en ung mand flyttede til hovedstaden: Georg Brandes, »Problemer under Debat«, kulturradikalisme, antimilitarisme, »Hvad kan det nytte?«, Viggo Hørup, »Politiken«, ateisme, klassekamp, socialisme, kvindefrigørelse, kampen for demokratiske rettigheder... I 1890ernes København tilkæmpede den fattige student Aakjær sig den livsanskuelse, han kom til at leve på resten af sit liv.

I første omgang kastede han kristendommens åg af sine skuldre og blev en

erklæret fritænker, der levede og døde for egen regning. I anden omgang engagerede han sig i politik og blev en glødende socialdemokrat, der kæmpede for en ny og bedre verden (SV 4.119):

»Vi, den fritænkernes Ungdom, der er bleven plyndret for saa mange Idealer, der ser alle vore Gudebilleder sønderbrudte omkring os, lad os ta' Samfunds-Politiken ind til vor Barm, lad det være vort Ideal at gjøre denne Jord saa herlig som muligt. Lad dette være vort Valgsprog: *Jeg vil ikke gjøre Uret, og jeg vil ikke finde mig i Uret!* - En saadan Lovregel har Vingefang nok til at bære et Menneske lykkelig til hans Grav. Alle Guder, alle Paradispejlinger svinder hen som Skyer i Luften ved Siden af dette«.

For socialisten Aakjær var sagen klar: Drivkraften i historien er de forskellige samfundsklassers indbyrdes kamp om samfundsgodernes fordeling (SS 7.7. 1925): »Enhver Politik er Klassepolitik [...]. Historien viser, at alle Bevægelser og Rørelser har Klassehensyn som Baggrund. [...] Kun Klassepolitik formaar at fremme noget. Kampen maa kæmpes Mand mod Mand og Klasse mod Klasse, til din Sag har sejret«. Han harmedes over,

»at Samfundet var saa daarligt indrettet, at Arbejdere og Husmænd ved deres Slid skulde bidrage til, at andre kunde leve i Ledigang og Overflod. Han saa paa Arbejdernes Kamp for at naa frem og faa en Plads i Solen; men han saa ogsaa, hvordan de, der ved Samfundets Indretning havde faaet Broderparten af Goderne, med alle til Raadighed staaende Midler værnedes om »Retten« til disse Goder« (*Bjerregaard b*).

I en stadig strøm af artikler og foredrag påviste han, hvordan klassekampen fore-

gik på alle planer: Politisk, økonomisk, kulturelt.

Aakjær beskæftigede sig næsten udelukkende med de sociale uligheder på landet, som han som bondesøn og senere gårdejer havde et solidt førstehåndskendskab til (han lærte aldrig byproletariatet at kende og har da heller ikke skrevet om det). Efter hans mening var den private ejendomsret til jord roden til alt ondt. Den skulle derfor rives op med rode (SV 4.340):

»Nej, vi maa bort fra den private Jordejendomsret. Som det nu er, er Jorden, der skulde mætte og glæde os alle, kun som en frossen Klump ved Udviklingens Sko. Privatejendomsret er aldeles ikke nødvendig, for at vi skal holde af Jorden. Ejer jeg noget af Stjærnehimlen, af Fjorden derude, af Aaen forbi min Faders Gaard? Ikke desto mindre fylder alt det mit Sind med Lykke. Nej, bort fra Privatejendomsretten til Jord og ind med den lille Bedrift! Paa den lille Lod bliver man anderledes fortrolig med Jordens Hemmeligheder. De to, Husmanden og Jorden, skal hviske sammen som et Par Elskende, og Jorden skal betro ham, hvor dens Rigdomme ligger skjulte«.

Velnærede herremænds og overmætte gårdmænds jorder skulle tvangsudstykes i mindre husmandslodder (SV 4.457): »Jeg er af den Formening, at om der kunde vedtages en Lov, efter hvilken Maximum af Jordbesiddelse efter Jordforpagtning var 20 Tønder Land, da vilde vi fra en saadan Reform kunne datere en ny Æra, der vilde gjøre Epoke i vort Landbrug, i vor Kultur, i vor Moral, ja, i hele vort Samfundsliv«.

Som det fremgår var og er stridsmanden Aakjær uhyre farlig, »fordi han uden

at gå omveje anfægter det fundamentale i det kapitalistiske samfund: den private ejendomsrets ukrænkelighed og de fås besiddelse af jorden og produktionsmidlerne« (Finn Vadmand, *Danelund* b.58). Det socialistiske livssyn, som han agiterede så varmt for i sine taler, dannede også underlaget for hans skønlitterære produktion. De borgerlige kritikere mente, at hovedparten af den var dårlig, netop fordi han ikke formåede at hæve sig over sit »socialdemokratiske Grundsyn« (Harald Nielsen, *Berlingske Tidende* 18.9.1926):

»For ham er et Menneske ikke først og fremmest et Menneske, men enten en Udbytter eller en Udbyttet. Hvorvidt han i de enkelte Tilfælde, hvor han anvender dette Synspunkt, har Ret eller ikke, vil man altid kunne strides om, men eet maa man indrømme, at det ikke er og aldrig har været paa dette Grundlag, at den store Digtning er blevet til«.

Aakjær var helt uenig i dette synspunkt. For ham var skønlitteraturen netop et yderst effektivt kampvåben i striden for en bedre verden, hvor også de små fik deres plads i solen. En levedygtig litteratur må nødvendigvis være »socialt betonet« (ER 4.25):

»Alt for megen Digtekunst svæver i Luften; for det bekender jeg ærligt: jeg interesserer mig ikke stort for anden Kunst end den, som er socialt betonet, den der er skabt ikke som en ørkesløs og tom Leg med *Stil* og hvad det altsammen hedder, men er gjort som en personlig Indsats for at løfte og glæde Menneskene og gøre dem deres Stilling i Tilværelsen bevidst«.

Så sent som i 1928, da han blev udnævnt til æresmedlem i Studentersamfundet,

På sporet efter den tabte tid: Aakjær paa sin Barndoms Legeplads »Kartoffelkulerne« (ca. 1916).

understregede han digterens sociale ansvar (PO 30.9.1928): »Gør de sociale Interesser til Tyngdepunktet i jeres Liv. Det æstetiske uden Hensigt er det rene Fantasteri. Digteren skal gaa paa Jorden - de Digtere, som ikke gør det, er kun Røgmalere, der ligger paa Ryggen og skriver med deres Røg op i Luften ...«

Aakjær var helt og fuldt tilstede i sin samtid, og i alle tænkelige genrer kæmpede han for, at de undertrykte (husmænd, daglejere, fabriksarbejdere osv.) skulle få deres velfortjente del af samfundskagen. Han ville opflamme de udbyttede, så de erkendte deres situation, slog sig sammen og i fællesskab foretog springet over diget ind på udbytternes territorium. Fra mørke til lys, fra undertrykkelse til ligeværdighed, fra kapitalis-

me til socialisme. Men samtidig med at han med sit falkeblisk diagnosticerede skævheder i sin samtid og pegede på, hvordan de burde løses, fyldte minderne fra hans opvækst derhjemme i Oldtidslandsbyen ved den tungt henskriddende å mere og mere i hans sind. Han kunne ikke gøre sig fri af dem (*Nørsgaard* a.8): »hans Hjerte hænger ved den Tid, de Mennesker og det Samfund, som hans Forstand gør Oprør imod. Og det blev paa denne Rodfæstethed i det henfarne, at Aakjær blev Digter. Paa Mindet om det svundne blev Aakjær's ypperste Kunst til«.

Spillemanden Aakjær

»Jeg har kun *levet* i 6-7 Aar. De første 16-17 Aar af mit Liv [1866-1883] var

kun en døsende Fortsættelse af Fostertilstanden« - Aakjær, dagbogsnotat fra ca. 1889 (ER 3.103)

»Men inden for dette Afsnit, der indrammes af de tretten Aar [1866-1879], maa man søge Stoffet til det væsentligste af alt det, jeg har præsteret i Digt og Prosa« - Aakjærs »lille Ledetraad til min Livsudvikling«, ca. 1929 (ER 4.199)

Selv da den ungdommelige Aakjær var i sin allermost fremadbrusende Erasmus Montanus-periode, lå barndoms minderne og skulpede rundt lige under overfladen. De mange nye kammerater, han fik i København, kunne han diskutere med, så ordene fæg over bordet, men han kunne ikke dele fælles barndoms minder med dem. Her måtte han ty til sine søskende. I oktober 1894 skrev han til Jens, at »ens Hjemegn var

det sande Poesiens Land, den værdigste Ramme til ens Liv. [...] jeg tænker tit paa min Hjemegn, men altid som den ser ud om Efteraaret: mørk, skyet, tungsindig, med Flokke af sorte tavse Fugle ud over vaade Enge« (BR 1.144-145). Og i juli 1897 lød det påny til Jens (BR 1.172):

»Disse Feriedage demede i den grønne Eng, hvor du strøg din Klinge til Frøernes Forførelse, eller disse sildige Aftentimer da vi i Fællesskab hentede »de røde«, mens Engene dampede milevidt og Ænderne skræppede langs Aaen, - de hører til mine helligste Erindringer. Aa jeg er bundet til denne Grund ved uoverslidelige Rødder«.

Aakjær følte sig tryk ved sine barndoms minder, fordi de i sagens natur var uforanderlige. Han bar dem med sig gennem et omskifteligt liv, hvor tusind nye indtryk dagligt løb stormløb mod hans be-

Aakjær paa Engene ved sin Fødegaard (ca. 1916). I et indbundet eksemplar af sønnen Svends artikler om »Fly Gaarde« skrev faderen Jeppe: »Hvor kan det blive en saa kjær,/som i sig selv er lidet værd?/Jo; det er Mindets Rug som drær,/og vaade Enges Fuglehær« (Aakjær, Svend c.14).

vidsthed. Allerhelst så han, at mindernes geografiske ramme forblev uforandret helt ned i de mindste detaljer (*Bjerregaard* b.21):

»Ingen maa røre ved Aakjærs Hjemstavns; thi den, der gør det, begaar efter Digterens Opfattelse en Brøde. Den ellers viltre og radikale Aakjær er i sin Hjemstavnslyrik absolut konservativ. Hvad Barnet har leget med og ved, vil den graanende Skjald genfinde uden nogen som helst Ændring, ja, han kræver egentlig endnu mere. Det idealiserede Billede af Hjemstavnen, som Afstand i Tid og Rum efterhaanden har fæstnet i Digterens Erindring, venter han i sin favnende Kærlighed at finde, naar han betræder Hjemstavnenes Jord. Han vil genkende hvert Træ, hver Busk, hver Bøjning paa Bæk og Aa, ja, selv den Fuglerede, han som Dreng fandt i Sivene ved Bækkens Bred, venter han at finde igen, og det saarer hans sarte Sind, naar den ikke er der«.

Men ak! Barndomslandet fik jo ikke lov at henligge som en hellig mindelund. I 1890 døde Aakjærs mor, i 1901 hans far, og i foråret 1904 blev barndomsgården revet ned. Da han hørte, at den var fundet saneringsmoden, skrev han fortvivlet til Jens 7.11.1903 (BR. 4.90): »Så bliver vore minder for alvor husvilde, så har vi kun vort eget blødende hjerte at byde dem hjem i«. Forældrene døde, de mennesker, Aakjær havde kendt som barn, faldt væk én efter én, barndomshjemmet og mange af Aakjærs og Flys andre gårde blev revet ned og erstattet af nye, de mørke heder med deres særprægede dyreliv blev opdyrket eller beplantet ... kort sagt: Barndommens landskab forstået i videste forstand blev omformet til ukendeligt.

Det gav store problemer, da Aakjær

som en moden mand søgte tilbage til sin hjemegn. At dette måtte ske, lå uden for al diskussion (SFH 5.165): »Vort Livs Middag kan vi leve, hvor det skal være; men dets Aften maa vi leve dér, hvor dets Morgen faldt«. Men hvad skulle han gøre: Barndommens land fandtes jo ikke længere! Når Aakjær besøgte Aakjær kunne han kun genkende ... engene ved Karup Aa! Da han fik tilbudt en gård i det frodige Salling, slog han derfor straks til. Fra sit nye hjem fejrede han store triumfer som lyriker ved at genkalde sig minderne fra det tabte barndomsland i syd (*Gyde*): »om Aakjær digtede han, det var hans Digtning og hans Verdens Midtpunkt, om den lille Hede-gaard i Fly Sogn nær Karup Aa drejede hans Poesis Klode som om den Sol, der gav den Stykke«.

»Man kan ikke bade i den samme flod to gange«, sagde den gamle græske filosof Heraklit. I sine erindringsdigte badede Aakjær ikke desto mindre påny i »hin Mindernes Flod *Karup Aa*« (BR 1.173). Mindedigene udgør en stor og væsentlig del af hans lyriske forfatterskab, og endnu i det afsluttende digt i hans sidste digtsamling optræder ordet minde hele 4 gange: Han føler ingen glæde ved at bestige selv de højeste bjerge i udlandet, fordi de ingen »Minder« rummer, men går han adstadigt op på vore beskedne kæmpehøje herhjemme, bliver han så dejlig »mindeblid«, når »Minderne sig skokked« på »Mindets Høje« (»Kjæmpehøjen«). Selvom mindedigene som oftest beskriver lykkelige stunder, er deres tone alligevel vemodsfuld, fordi de er skrevet på en smertefuld viden om, at

tiden lægger alt øde, og at barndomslan-
det derfor er det tabte land.

Udover de tilbageskuende erindrings-
digte er Aakjær især kendt for sine skøn-
ne naturdigte, der stadig kan samle alle
uanset alder, køn og politisk overbevis-
ning. Ja, hans navn klinger nærmest af
dansk sommer på landet (*Nørgaard*
a.60):

»Navnet Jeppe Aakjær faar de fleste til at
tænke paa *Digteren*, og det vil igen sige *Lyri-
keren*. Navnet Aakjær, der er saa poetisk og
passer saa godt til denne Digter, vækker
straks poetiske Ideassociationer. [...] Et Styk-
ke Danmark faar Liv i samme Øjeblik, dette
Navn nævnes. Et Land mellem Hav og Fjord
med Aa og Eng, med Mark og Hede. Et Jyl-
land i Byger døbt, i Storme svøbt, i egne store
Former støbt. Men ogsaa et sommerfrodigt
Land, hvor Havren ringler med sine Bjælder,
og hvor Bondens Datter synger til Sommer-
rugens Klokkespil. Hvor Bækken klukker og
Kilden nynner, hvor Hyrden genner sit Kvæg
paa Græs, og Aftenklokken ringer Fred over
slagne Enge. Aakjærs [...] Naturlyrik danner
en Verden for sig i hans Forfatterskab, en
fredfyldt og lykkelig Verden. Den er blevet
til paa et Overskud, er udsprunget af et for-
underligt rigt og aabent og sollyst Sind«.

Den amputerede Aakjær

Igennem tiderne har Stridsmanden Aa-
kjær og Spillemanden Aakjær talt til for-
skellige mennesketyper. Alt efter tempe-
rament og politisk overbevisning har
man underkendt den ene og lovprist den
anden (*Finn Slumstrup, Danelund* b.79):

»Det er en gammel historie, og det er aktuel
virkelighed, at man kun kan bruge halvdelen
af Aakjær. Hvis man er begejstret for hans
lyrik tager man den »ufarlige, natur- og bon-
debesyngende« del, og kan ikke forstå hvor-
dan den samme forfatter også kan være så

glødende vred både i poesi og prosa. Hvis
man er begejstret for agitatorens og strids-
manden Jeppe, lader man hans »idylliske,
småsentimentale sange« være. Men har søgt
at skære ham til, så han passer. Man har be-
klaget en spaltning i hans natur eller ønsket,
at han skulle holde sig til det, han vidste no-
get om, underforstået: det som kritikeren
syntes om hos ham«.

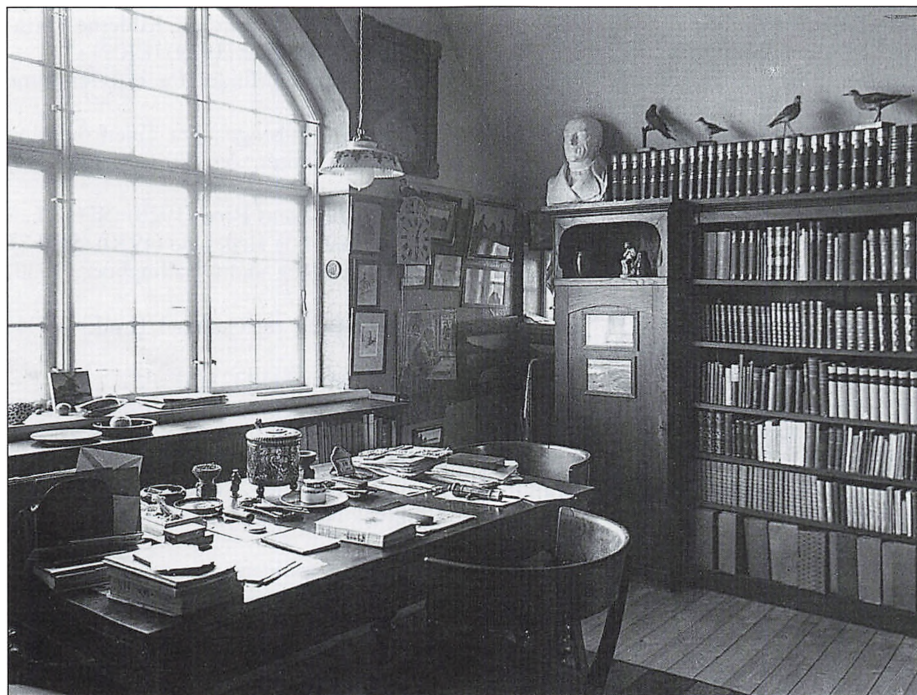
De borgerlige har hyldet folkesangeren
Aakjær og hadet folketaleren med det
samme navn (SVB 7.7.1924): »Blot han
altid vilde holde sig til sin Pegase og
lade Folketaleren Aakjær forsvinde ud af
Tilværelsen«.

Det har altid været en yndet sport at
spå om, hvilken del af Aakjærs produkti-
on, der evt. vil overleve. Mange har
ment, at stridsmandens agitatoriske for-
fatterskab ville miste sin betydning i takt
med, at de problemer, han tog stilling til,
forsvandt eller blev uaktuelle. De minde-
og naturdigte, spillemanden skabte, var
godt nok også intimt knyttet til tid og
sted, men de rummede samtidig så store
almenmenneskelige værdier, at de altid
ville have noget at sige folk (*Gyde*): »Li-
vet igennem huserede Agitatorens i det
Aakjærsk Forfatterskab, men naar *Dig-
teren* Jeppe Aakjær kom til Aakjær, var
Agitationens Nisse ikke med, og saa var
det, Sønnen fra Aakjærsgaarden blev en
af det danske Vers' store Mestre, en
Skattegraver i dansk Jord, en Tolker af
evige menneskelige Værdier, som de er
føjte og til alle Tider vil blive fattede af
dansk Sind«. Ja, den almindelige mening
har vel nærmest været, at Aakjær som
stridsmand kæmpede for sin tid, og som
spillemand sang han for alle tider (*Hes-
selaa* 17): »Der kan næppe være Tvivl

om, at der vil komme en Tid, der ikke kender Samfundsrevseren Jeppe Aakjær, men der vil næppe komme en Tid, der ikke kender Folkesangeren Jeppe Aakjær«.

Tiden har kun delvist givet de kritikere ret, der spåede stridsmandens død. Af Aakjærs digte er det i dag fortrinsvis hans mindedigte («Naar Rugen skal ind«, »Mors Rok«) og hans naturdigte («Jylland«, »Havren«), vi synger, mens hans agitatoriske kampsange («Kommer I snart -«, »Tyende-sang«) er gået i glemmebogen. »Jens Vejmand« nægter

dog fortsat at lægge sig pænt i sin grav! Dele af Aakjærs prosa læses stadigvæk, og en udpræget kampbog som »Vredens Børn« er igennem de sidste årtier blevet genoptrykt et par gange og bruges på vore undervisningsinstitutioner. Man kunne ønske, at et udvalg af Aakjærs taler, hvor vi møder ham i fuld harnisk, kunne finde vej til mange læsere. Ret beset er stridsmandens mærkesager - kampen mod uret, striden for ligeværd, protesten mod rovdriften på naturen - vel lige så almenmenneskelige som spillemandens natur- og mindedigte?

Når man kigger på dette fotografi af Aakjærs arbejdsværelse, virker det, som om digteren blot har taget sig en pause for straks efter at vende tilbage til sit arbejde. Alt står uforandret som ved Aakjærs død i april 1930.

LITTERATUR

1. Af Jeppe Aakjær

1.1. Forfatterskabet

Jyske Folkeminder (udg. 1966 af Bengt Helbek - en komplet udgave af de folkesagn, Aakjær indsamlede 1883-1884) (JF)
Missionen og dens Høvding (1897) (SV 4.23-57)

Bondens Søn (roman 1899) (SV 6.1-111)

Derude fra Kjærene (digte 1899)

Vadmelsfolk. Hedefortællinger (noveller 1900) (SV 6.115-134, 188-302)

Fjandboer. Fortællinger fra Heden (noveller 1901) (SV 6.135-187, 303-344)

Steen Steensen Blichers Livstragedie i Breve og Aktstykker I-III (1903-04, genoptrykt 1964, Afsnittet »Historiske Randgloser til Blichers Noveller« i 2.bind er udgivet som en selvstændig bog)

Vredens Børn. Et Tyendes Saga (roman 1904) (SV 6.439-650)

Fri Felt (digte 1905)

Fra Jul til Sanct Hans (noveller 1905) (SV 6.345-417, 423-438 & SV 7.1-21)

Livet paa Hegnsgaard (skuespil 1907) (SV 3.1-87)

Rugens Sange og andre Digte (digte 1906)

Paa Aftægt (roman 1907) (SV 7.56-122)

Hvor Bønder bor (noveller 1908) (SV 6.418-422 & SV 7.22-25, 30-55, 123-162, 166-195)

Mulm og Malm (digte 1909)

Ulvens Søn (skuespil 1909) (SV 3.89-188)

Den Sommer og den Eng. (digte 1910)

Af Gammel Johannes hans Bivelskkistaari. En bette Bog om stur' Folk (1911) (SV.7.341-373)

Naar Bønder elsker (skuespil 1911) (SV 3.189-273)

Esper Rækki. En Sallingbo-Empe (digt 1913) (SV 7.375-397)

Jævnt Humør (noveller 1913) (SV 7.26-29, 163-165, 213-289)

Sommer-Taler (1913) (SV 4.140-149, 191-199, 211-226, 237-244, 263-280, 283-294, 297-305, 330-341, 379-386, 395-407, 427-453, 474-478, 550-555)

Arbejdets Glæde (roman 1914) (SV 8.1-186)

Hedevandringer (1915) (SV 4.502-546)

Jens Langkniv. Af Fjends Herreds Krønikebog (roman 1916) (SV 8.351-546)

Hvor der er gjærende Kræfter. Landarbejderroman (roman 1916) (SV 8.187-349)

Vejr og Vind og Folkesind (digte 1916)

Himmelbjærgpræsten (skuespil 1917) (SV 3.275-357)

Fremtidens Bondehjem. Kalundborg-Tale med Bilag (1918) (SV 4.453-462)

Hjærtegræs og Ærenspris (digte 1921)

Pigen fra Limfjorden (roman 1921)

Po fir gløwen Pæl. Fræ jen si bitte Tid (1923) (PP)

Hejmdals Vandringer. Et Højsommerdigt (1924) (SD 2.314-345)

Rejsegildet (skuespil 1925)

Under Aftenstjernen (digte 1927)

Min Hædersdag (1927) (MH)

Fra min Bitte-Tid. En kulturhistorisk Selvbibliografi (1928) (ER 1)

Drengaar og Knøsekaar. Kilderne springer og Bækken gaar (1929) (ER 2)

Før det Dages. Minder fra Halvfemserne (1929) (ER 3)

Efterladte Erindringer. Fra Tiden omkring Aarhundredskiftet og Fremefter (1934) (ER 4)

Langs Karupaaens Bred (1929) (SFH 1)

Fra Agermuld og Hedesand (1930) (SFH 2)

Konge, Adel og andre Sallingboer (1930) (SFH 3)

Gammel Brug og Gammel Brøde (1931) (SFH 4)

Muld og Mænd (1932) (SFH 5)

Fra Sallingland til Øresund (1932) (SFH 6)

Spildkorn - Dedicationer og Smaavers (1931) (SK)

Digte og Noveller - Spredte Fund i Jenles Bibliotek i Maj 1932 (1932) (DN)

Aakjær har redigeret antologierne »Jydsk Stævne« (1902) og »Fræ wor Hjemmen - Vers og Prosa i jydsk Mundart« (1902). Derudover var han medudgiver af Steen Steensen Blichers »Samlede Værker bd. 1-33« (1910-34) frem til bd. 26.

Aakjær har oversat nordmanden Jacob B.

Bulls noveller »Folkelivsbilleder I-II« (1917), hvortil han også har skrevet et forord.

Aakjærs forfatterskab frem til slutningen af 1910'erne citeres efter »Samlede Værker 1-8« (1918-19), der er den klassiske udgave af hans skrifter (*Buchholtz* a): »Disse 8 Bind findes snart sagt i hvert Hjem, der har Raad til at købe dem. Og de læses«. Selvom han selv stod for udgaven og forsynede den med et oplysende noteapparat, er den meget problematisk. I bd. 1-2, der rummer Aakjærs lyriske produktion fra 1885 til 1918, medtog han for det første ikke »en Haandfuld Digte, som tidligere har været med i Samlingerne [...], fordi jeg nu af én eller anden Grund er bleven led ved dem« (SV 1.forordet), og for det andet placerede han digtene i en kronologisk rækkefølge, hvorved kompositionen i de 7 originale digtsamlinger gik tabt. Ja, man kan ikke engang se, fra hvilke samlinger digtene stammer. Omvendt er det positivt, at Aakjær fandt plads til ca. 60 digte, som ikke tidligere havde været trykt i bogform. »Samlede Digte 1-3« (1947) rummer det samme som de to første bind i »Samlede Værker« og derudover de digte, Aakjær skrev fra 1918 til sin død. Han medtog alle teksterne fra sine 5 novellesamlinger i bd. 6-7 af »Samlede Værker«, og derudover inkluderede han 6 historier, som kun havde været trykt i forskellige almanakker o. lign. Også novellerne er optrykt i kronologisk rækkefølge uden hensyn til, hvilke samlinger de oprindeligt stod i.

1.2. Bibliografier

Aakjær, Jeppe: »Mit Regnebræt - En Selvbibliografi« (1919) (MR 1)
Schmidt, August F.: »Fortsættelse af Mit Regnebræt« (i: Jeppe Aakjær: »Fra Saltingland til Øresund« (1932, s.160-170 og s.193, hvor Schmidt har en komplet fortegnelse over artikler, digte m.v., som ikke er genoptrykt) (MR 2)
Schmidt, August F.: »Jenle og Jenlefesterne« (1935, s.75-77) (MR 3)

1.3. Værker og enkeltudgivelser

»Samlede Værker 1-8« (1918-19) (SV)
»Samlede Digte 1-3« (1947)
»Udvalgte digte« (1956, udvalg ved Nanna og Svend Aakjær)
»Aakjær i udvalg« (1957, udvalg og forord ved Hans Povlsen)
»Skuld gammel Venskab rejn forgo« (1966, illustreret af Povl Christensen)
»De stille folk - sociale artikler og fortællinger« (1980, udvalg ved Solvejg Bjerre og Hans Jørn Christensen)
»Skivebogen 1981« (Udvalg og efterskrift ved Kirsten Aakjær)
Stig O.Carlsen/Steen Piper: »Aakjær - digter og bonde« (1983)
»Dialoger mellem Jeppe Aakjærs lyrik og Niels Hansen-Jacobsens skulpturer« (1983, udvalg og kommentarer ved Finn Slumstrup)
»Aakjær sange« (1983, udvalg ved Elsa og Erik Steen Sørensen)
»Digte af Jeppe Aakjær« (1988, udvalg og forord ved Asger Schnack)
»Af gammel Jehannes hans Bivelskistaari« (1993, simultanoversat af Poul Einer Hansen og illustreret af Roald Als)
»Hedevandringer« (1995, illustreret med gengivelser af Hans Smidths og Christen Dalsgaards malerier og tegninger)
»Rugens sange og andre digte« (1996, udvalg og forord ved Solvejg Bjerre og Steen Piper)
»Fra Undergrunden« (1997, udvalg og forord ved Steen Piper)

1.4. Trykte breve

Bjerre, Solvejg Aakjær (udg.): »Breve fra Jeppe Aakjær 1883-1899« (1944) (BR 1)
Bjerre, Solvejg (udg.): »En brevveksling mellem Jeppe Aakjær og Henrik Cavling« (1988) (BR 2)
Saxild, Georg (udg.): »Mindebogen - En samling breve og papirer udgivet som manuskript« (1931) (BR 3)
Aakjær, Kamma (udg.): »Drøm og Drama. Breve mellem Jeppe Aakjær og hans søskende« (1990) (BR 4)

Desuden er gengivet adskillige breve i:
Bjerre h (mellem Nanna og Aakjær)
Brønst b (mellem Petrea Elise Pedersen og Aakjær)
Brønst f-g (mellem Marie Bregendahl og Aakjær)

1.5. Utrykt materiale

Det Kongelige Bibliotek: Jeppe Aakjær-arkivet i Haandskriftafdelingen tæller over 150 pakker, hvoraf en stor del omfatter hans omfattende korrespondance. Jeg har kun gennemgået ganske få af dem, herunder »Bibelske Randgloser« og »Af en Bogs Historie«

Landsarkivet for Nørrejylland: Jeppe Aakjær-samlingen, der består af 34 pakker, rummer hans notater og udklip om lokalhistoriske emner

Sundsøre Lokalhistoriske Arkiv: Breve fra Aakjær til sognerådsformand Chr. Nielsen og en lægeerklæring fra Harald Rasmussen

Skive Byhistoriske Arkiv: Forhandlingsprotokol for »Historisk Samfund for Skive og Omegn« og breve fra Aakjær til Ejnar Poulsen

1.6. Interviews

Interviews med Jeppe Aakjær:

»Jydens Digter« (i: Viborg Amts Social-Demokrat 8.10.1902)
»Forfatteren Jeppe Aakjær om den jydsk Mand og det jydsk Land« (i: »Hver 8. Dag 1903«, s.738-740)
»Per« (Social-Demokraten 7.10.1904)
»Jeppe Aakjær - Hans Fremtidsplaner« (SF 21.22.1906)
»Hos Jeppe Aakjær« (PO 24.6.1907)
»En Digterbolig. Hos Jeppe Aakjær i Salting« (SF 1.8.1907)
»Jeppe Aakjær« (PO 11.10.1907)
»Forf. Jeppe Aakjær om sin Gaard, om Dyrene, den danske Natur og den danske Bonde« (i: »Hver 8. Dag 1907«, s.45-47)
»Naar Bønder elsker« (Riget 23.2.1911)
»Naar Digterne sulter« (PO 11.7.1911)

»Forfatterens Kaar« (SF 21.6.1918)
»Et Besøg paa Jenle - Jeppe Aakjær som Bonde« (Vejle Amts Folkeblad 6.9.1920)
»Et Besøg paa Jenle« (Viborg Stifts Folkeblad 28.10.1922)
»Jeppe Aakjær og Teatret« (Aftenposten 26.10.1923)
»Jeppe Aakjær om sit Jubilæum« (SF 15.3.1924)
»Jeppe Aakjær« (i: »Verden og Vi 1924«, s.359-361)
»Romantiken er en Skøge« (Ekstra Bladet 1.5.1925)
»Vore Hjemstavnsdigtere III: Jeppe Aakjær« (Nationaltidende 9.7.1925)
»En Dag paa Jenle« (Ringsted Folketidendes Julenummer 24.12.1925)
Interview ved Dr. Rank (Ekstra Bladet 31.3.1926)
»En lille Samtale med Digteren ovre fra den jyske Hede« (Ekstra Bladet 1.9.1925)
»Eventyret om Bondedrenge derude fra Kærene -« (SF 8.9.1926)
»Fødselsdagsbesøg hos Jeppe Aakjær« (SVB 8.9.1926)
»Jeppe Aakjær om Ungdoms Kamp« (PO 9.9.1926)
»Bonden, Byen og Tiden -« (Nationaltidende september 1926)
»En Samtale med Jeppe Aakjær« (SF 27.10.1927)
»Ved Digterens Sygeseng« (SVB 13.3.1928)
»Aakjær om sine Erindringer« (I Kikerten 22.3.1928)
»Jeppe Aakjær rejser hjem til Jenle« (PO 10.5.1928)
»Jeppe Aakjær om sin nye Bog« (PO 24.9.1928)
»Jeppe Aakjær« (SF 11.4.1929)
»Besøg hos Jeppe Aakjær« (PO 23.6.1929)
»Om Pen og Redskab, Ungdom og Digting« (Tidens Kvinder 21.1.1930)
Interviews med Nanna Aakjær:
»Jeppe Aakjærs Hustru og Datter fortæller om Jenle« (Fyns Venstreblad 29.12.1940)
»Ene, men ikke ensom siger Nanna Aakjær paa Jenle« (Aarhus Stiftstidende 23.11.1947)

»Aakjær trængte til et Hjem, hvor han var glad for at være« (Fyns Venstreblad 23.1.1944)

»Nanna skaffede arbejdsro og fred for Jeppe Aakjær« (Aalborg Stiftstidende 17.1.1953)

»Fruen paa Jenle fylder firs« (SF 16.1.1954)

»Hos Fruen paa Jenle« (SVB 25.2.1961)

»Den der lever, får at se, hvad der skal ske med Jenle« (Demokraten 1.4.1962)

1.7. Filmografi

»Livet paa Hegnsgaard« (ASA 1938)

Instruktør: Arne Weel

Manuskript: Svend Rindom og Flemming Lyng

Medvirkende: Holger Reenberg, Karin Nellemose m.fl.

Filmen er også indspillet i en svensk version:

»Pigen fra Högbogården«

»Jens Langkniv« (Cimbria film 1940)

Instruktør: Per Knutzon

Manuskript: Theodor Christensen, Karl Roos

Medvirkende: Poul Reichhardt, Grethe Bendix m.fl.

»Naar bønder elsker« (Palladium 1942)

Instruktør: Arne Weel

Manuskript: Axel Frische, Svend Rindom

Medvirkende: Sigurd Langberg, Inge Hvid-Møller m.fl.

Filmene er omtalt i Morten Piil (red.):

»Gyldendals filmguide - Danske film fra A til Z« (1998, heri s.231-232, s.287-288 og s.353-354)

1.8. Diskografi

LP-plader:

Bundgaard, Ole: »Jovist er jeg en spillemand« (1979)

Harbo, Erik: »Erik Harbo/Jeppe Aakjær«

Ingrisch, Kjeld: »Muld og Malm« (1978)

Veddinge, Frode: »Det kan kolde hjerner ej forstå - Frode Veddinge synger Aakjær«

Kasettebånd:

Paradis-duoen: »Aakjær-sange« (1988)

Sangskolens Pigechor med Finn Ziegler:

»Aakjær-sange«

De syngende Husmænd: »De syngende husmænd synger sange og viser af Jeppe Aakjær« (1989)

»Jeppe Aakjær - digter og reformator«

(1982) Interviews med Nanna Aakjær og

Solvejg Bjerre, Aakjær-sange fremført af

Aksel Schiøtz, Erik Harbo, Kjeld Ingrisch

og Ole Bundgård, oplæsning af Aakjær-

tekster ved Svend Aakjær og Emil Jensen

CD'ere:

Pro Cantu: »Aakjær Sange« (1996)

Diskografien omfatter kun LP-plader, kasettebånd og CD'ere, der udelukkende er helliget sange af Jeppe Aakjær. Derudover har mange kunstnere taget en eller flere af hans sange op på deres respektive udgivelser.

Adskillige af Aakjærs bøger er indtalt som lydband

Anvendte forkortelser:

BR = Aakjærs breve (se: 1.4)

DN = Digte og Noveller (se: 1.1)

ER = Erindringer 1-4 (se: 1.1)

JF = Jyske Folkeminder (se: 1.1)

MH = Min Hædersdag (se: 1.1)

MR = Mit Regnebræt 1-3 (se: 1.2)

- Der henvises til numre

PO = Politiken

SA = Skive Avis

SF = Skive Folkeblad

SFH = Studier fra Hjemstavnen 1-6 (se: 1.1)

SK = Spildkorn (se: 1.1)

SS = Skive Social-Demokrat

SV = Samlede Værker 1-8 (se: 1.3)

SVB = Skive Venstreblad

2. Om Jeppe Aakjær

Ahlmann, Hans: »Det danske Parnas 1900-1920« (1920, heri s.97-107)

Ahrendtsen, Alex: »Indsigt eller fordom - missionen i litteraturen fra Aakjær til

- Høeg« (1997, heri s.69-74 om romanen »Bondens Søn«)
- Andersen, Harry [a]: »To Hymner. Aakjærs »Karlsvognen« og Holsteins »Foraarsbogen«« (i: »EDDA 1937«, s.433-445)
- Andersen, Harry [b]: »Jeppe Aakjær og »Rugens Sange«« (i: »Ord och bild 1955«, s.205-215)
- Andersen, Jørgen: »Men tvo hwa ... Jeppe Aakjærs brug af dialektfarve« (i: »Ord & sag 11«, 1991, s.6-16)
- Andersen, Knud: »Landbruget i den moderne Litteratur« (i: »Dansk Tidsskrift 1905«, s.331-345)
- Andersen, Vilhelm [a]: »Liv og sang« (i: »Bogvennen« 11.10.1916, s.1-5)
- Andersen, Vilhelm [b]: »Sommer« (1926, heri s.174-181 = MH 12-19)
- Andersen, Vilhelm [c]: »Ved Jeppe Aakjærs Død« (Berlingske Tidende 23.4.1930)
- Bailum, Henry: »Jenle« (1957, 15 s.)
- Baun, Kristian: »Dansk Hjemstavnsdigtning« (1938, heri s.57-67)
- Bay, J. Christian: »Jeppe Aakjærs Minde« (1930, 25 s.)
- Bech, Johannes: »Aabent Brev til Jeppe Aakjær« (1924, 30 s.)
- Beck, Vilh. P.: »Ét hundrede års minde« (i: »Jul i Skive 1966«, s.10-11)
- Bek, Christian: »Omkring Jeppe Aakjær« (i: »Brøderup Højskoles Aarsskrift 1930«, s.60-73)
- Billeskov Jansen, F.J.: »Jeppe Aakjær« (i: »Dansk litteraturhistorie bd.3«, 3.udg. 1971, s.498-505)
- Bjerre, Hans: »Jeppe Aakjærs sultekur i 1910« (i: »Skivebogen 1978«, s.98-109)
- Bjerre, Markus: »Jeppe Aakjær og Gaardmændene« (PO 8.6.1931)
- Bjerre, Solvejg [a]: »Et digterhjem« (i: Povl Bagge (red): »Danske hjem ved århundredeskiftet bd.2«, 1949, s.93-113)
- Bjerre, Solvejg [b]: »Jul paa Jenle« (i: SFS juletillæg 1949)
- Bjerre, Solvejg [c]: »Jenle« (1963, 11 s.)
- Bjerre, Solvejg [d]: »Man lever jo dog kun når man arbejder« (1966/genoptrykt 1999, 10 s.)
- Bjerre, Solvejg [e]: »Jenlefesterne (Jenle fra barndom til nutid)« (i: »Skivebogen 1966«, s.77-87)
- Bjerre, Solvejg [f]: »Min far på Jenle« (Aarhus Stiftstidende 8.11.1977)
- Bjerre, Solvejg [g]: »Den hvide rug, den blide rug - Jeppe Aakjær og »Jenle«« (1980, 63 s.)
- Bjerre, Solvejg [h]: »Livet på Jenle« (1985, 182 s.)
- Bjerre, Solvejg [i]: »Jul på Jenle« (i: »Ski-veegnens jul 1985«, s.1)
- Bjerre, Solvejg [j]: »Længe siden« (1992, 219 s.)
- Bjerre, Solvejg/Piper, Steen [k]: »Forord« (i: Jeppe Aakjær: »Rugens sange og andre digte«, 1996, s.7-9)
- Bjerregaard, Niels P. [a]: »Jeppe Aakjær« (i: »Skivebogen 1930«, s.37-53)
- Bjerregaard, Niels P. [b]: »Aakjær og Naturfredning« (1942, 31 s.)
- Bjerregaard, Niels P. [c]: »Idealisten Jeppe Aakjær« (SF 27. & 30.3.1943 - Udgivet som særtryk)
- Bjerregaard, Niels P. [d]: »Spændvidde og Sammenspil« (i: »Skivebogen 1945«, s.5-24)
- Bo, Alf: »Aakjær og Fröding« (i: »Danske Studier 1949-50«, s.78-84)
- Boel, C.C. [a]: »Langs Karup Aa« (Jyllands-Posten 19.11.1933)
- Boel, C.C. [b]: »Jeppe Aakjær og Jysken!« (Jyllands-Posten 5.8.1934)
- Bomholt, Julius [a]: »Dansk Digtning fra den industrielle Revolution til vore Dage« (1930, heri s.105-106, s.235-239)
- Bomholt, Julius [b]: »Nordiske Profiler« (1945, heri s.63-74)
- Bomholt, Julius [c]: »Før Uvejret« (1947, heri s.68-71 - Anm. af »Efterladte Erindringer«)
- Borup, Johan: »De nye Folkelag i dansk Litteratur« (i: »Dansk Udsyn 1924«, s.277-285)
- Boysen, Benny: »Johan A. Poulsen - Jeppe Aakjærs Fotograf« (1981, 19 s.)
- Brandes, Edvard: »Litterære Tendenser« (1968, heri s.190-193 - Anm. af romanen »Bondens Søn«)

- Brandes, Georg*: »Jydsk Almueliv« (1902, i: »Samlede Skrifter XV« 1905, s.240-243)
- Bransager, Niels*: »Jeppe Aakjær: Sommentaler« (PO 7.9.1913)
- Bredsdorff, Thomas*: »Jeppe Aakjærs Skrifter i Folkeudgave« (i: »Højskolebladet 1914«, s.105-112)
- Bregendahl, Marie*: »Smaa Kommentarer til Aakjærs Erindringer« (1936, 91 s.)
- Brix, Hans*: »Jeppe Aakjær« (Nationaltidende 9.9.1926)
- Brostrøm, Torben*: »Digt og digter-jeg. Jeppe Aakjærs »Sundt blod«« (i: Thomas Bredsdorff (red.): »Danske digtanalyser«, 1969, s.135-142)
- Brovst, Bjarne Nielsen [a]*: »Sommerblæst - om jyske digtere og natur« (1979, heri s.7-85)
- Brovst, Bjarne Nielsen [b]*: »Jeppe Aakjær og en kusine« (1985/2.udg. 1999, 163 s.)
- Brovst, Bjarne Nielsen [c]*: »Et foredrag sendte Aakjær i fængsel« og »Jeppe Aakjærs sytten dage i Viborg arrest« (Dagbladet 10. & 17.1.1987)
- Brovst, Bjarne Nielsen [d]*: »Jeppe Aakjærs 17 dage i Viborg arrest 1887« (1987, 72 s.)
- Brovst, Bjarne Nielsen [e]*: »Danske udkanter« (1987, heri s.75-92)
- Brovst, Bjarne Nielsen [f]*: »Jeppe og Marie« (1988/2.udg. 1990, 389 s.)
- Brovst, Bjarne Nielsen [g]*: »Jeppe Aakjær på Askov Højskole 1887-1888« (1988, 110 s.)
- Bruun, Vidar*: »En Ungdomsklub i Halvfemsnerne« (i: »Verden og Vi 1920«, s.45-46 og s.56)
- Buchholtz, Johannes [a]*: »Dansk Aandsliv« (PO 8.2.1925)
- Buchholtz, Johannes [b]*: »Jeppe Aakjær selv« (PO 1.9.1926)
- Buchholtz, Johannes [c]*: »Jeppe Aakjær leve!« (Social-Demokraten 28.9.1926)
- Buchholtz, Johannes/Nicolaisen, K.K. [d]*: »Sidste rejse - Jeppe Aakjærs ligfærd« (1930, 57 s.)
- Bukdahl, Jørgen [a]*: »Jeppe Aakjær« (PO 10.9.1926)
- Bukdahl, Jørgen [b]*: »Dansk National Kunst« (1929, heri s.282-293)
- Bukdahl, Jørgen [c]*: »Det folkelige gennembrud i litteraturen« (i: »Dansk Udsyn 1936«, heri s.79-82)
- Bukdahl, Jørgen [d]*: »Digterne og Askov« (i »Dansk Udsyn 1944«, heri s.52-55)
- Bøgebjerg, Eilif*: »Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent« (i: »Danske Studier 1939«, s.139-151)
- Carlsen, Stig O./Piper, Steen*: »Aakjær - digter og bonde« (1983, heri s.9-42)
- Christensen, Hans Jørn [a]*: »Den glemte Aakjær« (i: »Samvirke oktober 1979«, s.59-61)
- Christensen, Hans Jørn [b]*: »Vredens Børn. En montage« (1979, 31 s.)
- Christensen, Hans Jørn [c]*: »Aakjær i samtiden« (PO 22.4.1980)
- Christensen, Hans Jørn [d]*: »Forord« (i: Jeppe Aakjær: »På Aftægt«, 1982, s.3-7)
- Christensen, Hans Jørn [e]*: »Forord« (i: Jeppe Aakjær: »Vredens Børn«, 1982, s.3-4)
- Christensen, Hjalmar [a]*: »Jyder i moderne dansk Digtning II« (1903)
- Christensen, Hjalmar [b]*: »Danske digtere i nutiden« (1904, heri s.185-205)
- Danelund, Jørgen [a]*: »Den litteratur-kritiske myte - Jeppe Aakjær som eksempel« (i: »Tidsskrift for den Den frie Lærerskole 3/1981«, s.17-34)
- Danelund, Jørgen (red.) [b]*: »Jeppe Aakjær. Årbog 1« (1982 - Artikler af Flemming Harrits, Solvejg Bjerre, Vagn Raahe, Finn Vadmand, Finn Slumstrup, Jørgen Danelund og Ove Gibskov)
- Dam, Poul*: »Højskolesangbogen - Om brugen af Jeppe Aakjær i 1985« (i: »Højskolebladet 1985«, s.137-140)
- Denman, Henrik*: »Renæssance for Aakjærs kulturhistoriske romaner« (i: Vendsyssel Tidende 8.1.1983)
- Elbek, Johannes*: »Lidt Skolehistorie« (i: »Elbæk Højskoles Aarsskrift 1910«, s.5-11)
- Elbek, Jørgen*: »Litteraturen i dag« (1970, heri s.84-89)
- Ellekilde, Hans*: »Jeppe Aakjær som Folkemindesamler« (PO 20.12.1930)

- Eller, Edv.:* »Jeppe Aakjær: Historiens Sang« (i: »Dansk Ungdom 1930«, s.520-522)
- Eriksholm, Anders J.:* »St. St. Blichers Livs-Tragedie« (i: »Højskolebladet 1903«, s.1273-1278)
- Fibæk Jensen, Henrik [a]:* »Historiens sang. Om Jeppe Aakjærs historiesyn« (i: »Dansk Udsyn 1990«, s.287-300 - Om digtet »Historiens Sang«)
- Fibæk Jensen, Henrik [b]:* »Jens Langkniv - en jysk Robin Hood?« (1993, heri s.35-58 - Om romanen »Jens Langkniv«)
- Fog, Emil [a]:* »Jeppe Aakjær« (Aarhus Amtstidende 9.9.1916)
- Fog, Emil [b]:* »Jydsk paa Scenen« (PO 27.10.1923 - Om skuespillet »Livet paa Hegnsgaard«)
- Frederiksen, Emil:* »Jeppe Aakjær« (i: »Danske Digtere i det 20. Aarhundrede bd.1«, 1965, s.117-152)
- Friis, Oluf:* »Jeppe Aakjær 1866-1926« (i: »Den nye Litteratur« september 1926, s.1-5)
- Fuchs, Reinhard:* »Der dänische Bauern-dichter Jeppe Aakjær« (1940, 180 s.)
- Fønss, Johannes [a]:* »Friske Erindringer fra Livets og det andet Teater« (1921, heri s.182-192)
- Fønss, Johannes [b]:* »Den danskeste Fest« (Social-Demokraten 24.10.1940)
- Gandrup, Richardt [a]:* »Døgnet og Tiden« (1926, heri s.61-76)
- Gandrup, Richardt [b]:* »Jeppe Aakjær« (i: »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri 1931«, s.199-215)
- Gandrup, Richardt [c]:* »Jeppe Aakjær« (i: »Danske digtere i det 20. århundrede bd.1«, 1951, s.99-114; Udg. som særtryk)
- Geismar, Oscar [a]:* »Bondens Søn« (i: »For kirke og kultur 1908«, s.545-560)
- Geismar, Oscar [b]:* »Digterprofiler« (1916, heri s.175-193)
- Geismar, Oscar [c]:* »Skilderier« (1927, heri s.60-65)
- Gelsted, Otto:* »Jeppe Aakjær 1866-1926« (Ekstrabladet 7.9.1926)
- Gottlieb, Lennart:* »Monument for en stendød (Extended replay) - Jens Vejmand i postmodernismen« (i: »Limbo nr. 3/4«, 1985, s.18-21 - Om Heides monument over Jens Vejmand)
- Grönborg, Andreas Th.:* »Bøger - Smaa Litteraturbilleder med mange Portrætter« (1909, heri s.83-88 - Anm. af novellesamlingen »Hvor Bønder bor«)
- Gudme, Iver:* »Jeppe Aakjær« (i: »Bogormen 1928«, s.12-15)
- Gyde, Niels:* »Fjandboer og Sallingboer« (Fyns Tidende 7.2.1943)
- Hansen, Arvid G.:* »Moderne Kjættene« (1917, heri s.45-62)
- Hansen, Henrik:* »Jeppe Aakjærs »Vredens Børn« - eller hvordan man bliver gal i hovedet« (i: »Kursiv 3/1982«, s.51-66)
- Hauge, Niels [a]:* »Sprog og hjemstavn« (i: »Skiveegnens Jul 1995«, s.15-20 - Om Aakjær og Bermtsen)
- Hauge, Niels [b]:* »Aakjærs venner i lægeboligen i Sjørup« (i: »Fra Viborg Amt 1994«, s.142-148 - Om Rambusch)
- Helstrup Andersen, O.:* »Jeppe Aakjær 1930-22.april 1980« (i: »Dansk ungdom og idræt 1980«, s.303-305)
- Hemmer Hansen, Eva:* »Digter og Samfund« (1939, heri s.116-133)
- Hesselaa, Peder:* »Jeppe Aakjær« (i: »Læsning 1924«, s.13-24)
- Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise [a]:* »Jeppe Aakjær« (i: »Danske digtere i det 20. århundrede bd.1«, 1980, s.197-217)
- Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise [b]:* »Flugtens fængsel. Længsler og bindinger i Jeppe Aakjærs romaner« (1981, 136 s.)
- Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise [c]:* »Husmandsdigtningen - protest og nostalgi« (i: »Dansk litteratur historie bd.7«, 1984, s.50-57)
- Holbek, Bengt [a]:* »Der er alletider gemt en skat« (i: »Skalk 3/1966«, s.24-28)
- Holbek, Bengt [b]:* »Indledning« (i: Jeppe Aakjær: »Jyske folkeminder«, 1966, s.IX-XXXVI)
- Houe, Poul:* »Udsyn over Salling« (i: »Dansk Udsyn 1995«, s.203-213)
- Husted, Marianne og Karen:* »Jenlefesterne, Jeppe Aakjær og folks opfattelse af ham« (1981, 44 s. - Utrykt manuskript; Kopi findes på Skive Bibliotek)

- Hvidtfeldt, Johan*: »Landet omkring Viborg« (1977, heri s.56-61)
- Jensen, Charlotte S.H.*: »Røverhistorier - Sagn og virkelighed« (1994, heri s.60-71 - Om Jens Langkniv)
- Jensen, Emil*: »En håndværker fortæller om svundne tider og typer« (i: »Skivebogen 1952«, s.7-128 - Om Aakjær s.75-100)
- Jensen, Helge*: »Jeppe & Marie« (i: »Samvirke marts 1989«, s.30-34)
- Jensen, Jens Marinus [a]*: »Jeppe Aakjær« (i: »Brøderup Højskoles Aarsskrift 1923-24«, s.21-29)
- Jensen, Jens Marinus [b]*: »Jeppe Aakjær« (i: »Dansk Ungdom 1930«, s.255-260)
- Jensen, Jens Marinus [c]*: »Mennesker« (1931, heri s.9-18)
- Jensen, Johannes V.*: »Ung er endnu Ordet« (1958, heri s.40-44 - Optryk af kronik i PO 23.4.1930)
- Jensen, Peder*: »Jeppe Aakjærs første bog (1966, 16 s.)
- Jensen, Simon*: »Hjemstavnen i Aakjærs Digtning I-XI« (SF 7.-20.11.1922)
- Jepsen, Mads*: »Jens Vejmand - En gammeldags Nutidsbetragtning« (1910, 31 s.)
- Jørgensen, Bo Hakon*: »Karlsvognen« (i: »Mastetoppe«, 1997, s.311-313)
- Jørgensen, Viggo*: »Jens Vejmand får endelig sin sten« (i: Aarhus Stifttidende 4.11.1982)
- Kirk, Hans*: »Litteratur og tendens« (1974, heri s.170-174)
- Kjeldbjerg, Niels Andersen*: »Erindringer og Oplevelser« (i: »Skivebogen 1944«, s.84-110)
- Klausen, Orla*: »Jens Langkniv« (1881-82, i alt 150 s. - Tegneserie i 3 hæfter efter Aakjærs roman: »Jens Langkniv«, »Landsknægte« og »Heksene«)
- Kristensen, H.P.*: »Minder om Digteren Jeppe Aakjær« (i: »Jul i Skive 19«, s.4-5)
- Kristensen, Sven Møller*: »Den store generation« (1974, heri især s.60-61, s.117-118, s.198-201)
- Kristensen, Tom [a]*: »Digteren Jeppe Aakjær fylder 60 Aar« (i: »Aftenlæsning 1926«, s.8)
- Kristensen, Tom [b]*: »Fra Holger Drachmann til Benny Andersen« (1967, heri s.64-66)
- Lange, Sven*: »Meninger om Litteratur« (1929, heri s.79-82 - Anm. af romanen »Arbejdets Glæde«)
- Langholz, Carl*: »Anetavler for berømte danske - 1. samling: Digtere og forfattere« (1989, heri s.203-206)
- Larsen, Thøger*: »Danske Folkefester« (i: »Atlantis II« 1924, s.415-426)
- Laursen, Laura*: »Bondens Digter« (i: »Voldby Højskoles Aarsskrift 1930«, s.20-25)
- Laursen, Peter*: »En dag med Johanne fra Daugbjerg og Jens Langkniv« (1986, 56 s.)
- Madsen, Henry*: »Aakjær« (PO 17.11.1919)
- Lefevre, Jens Ole*: »Anker Hoffmann: Mindesmærket for Jeppe Aakjær« (i: »Kunst og museum 1987«, s.50-53)
- Leisner, Otto*: »Jeppe Aakjær og den skotske skjald« (Jyllands Posten 25.1.1996)
- Levin & Munksgaards katalog nr. 21*: »Jeppe Aakjærs Bøger« (24 s.)
- Lindholm, Poul*: »Jysk Digtning I« (i: »Dansk Udsyn 1929«, s.60-74)
- Lund, Jens Peter*: »I Jenles bibliotek« (Aarhus Stiftstidende 18.12.1961)
- Luther, Albert*: »En stjernestund paa Jenles trappe - en sommeraften for 40 aar siden« (i: SFs juletillæg 1942)
- Mathiesen, Eske K.*: »Tyve breve til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1983, heri s.75-79)
- Mentz, A.*: »Jeppe Aakjær og jysk Natur« (PO 3.8.1942)
- Møller, Niels*: »Arbejdets Glæde« (i: »Nordisk Tidsskrift 1915«, s.277-280 - Anm. af romanen »Arbejdets Glæde«)
- Nedergaard, Paul*: »En dansk præste og sognehistorie bd.IV: Viborg Stift« (1961, heri s.320-321)
- Nicolaisen, K.K. [a]*: »Om Jeppe Aakjær og hans Digtning« (i: »Jydsk Maanedsskrift 1912«, s.321-332)
- Nicolaisen, K.K. [b]*: »Jeppe Aakjær« (1913, 63 s.)
- Nicolaisen, K.K. [c]*: »Jeppe Aakjær« (i: »Bogvennen 1914«, s.193-)

- Nicolaisen, K.K.* [d]: »Jeppes Aakjær« (i: »Jydsk Jul 1930«, s.29-32)
- Nielsen, Frederik*: »Lyrikeren Jeppes Aakjær har overlevet prosaisten« (SF 8.9.1966)
- Nielsen, Hans Jørn*: »Til folket vi går. Omkring nogle Aakjærsange« (1982, 122 s.)
- Nielsen, Harald* [a]: »Af Tidens Træk. Litterære Afhandlinger« (1909, heri s.68-76 - Om romanen »Vredens Børn«)
- Nielsen, Harald* [b]: »Kulturens ofre« (i: »Ugens Tilskuer 1913«, s.331-333 - Om »Sommer-taler«)
- Nielsen, Harald* [c]: »Selvforsvar og Landeværn« (1927, heri s.134-157)
- Nielsen, Rasmus*: »Aakjær paa Askov« (i: »Særsløv Højskoles Aarsskrift 1924«, s.29-31)
- Nielsen-Stevns, Edv.*: »Besøg hos to Digtere« (Fædrelandet 3.10.1941)
- Nørgaard, Felix* [a]: »Jeppes Aakjær« (1941, 102 s.)
- Nørgaard, Felix* [b]: »Jeppes Aakjær og Jenle« (i: »Turistforeningen for Danmark 1944«, s.91-98)
- Nørgaard, Felix* [c]: »Jeppes Aakjær: Vredens Børn« (i: »Danske Samfundsromaner«, 1946, s.49-65)
- Nørregaard Frandsen, Johs.* [a]: »Den tavse sorg. Jeppes Aakjær: »Sidsels Brudelys«« (i: Povl Schmidt og Jørgen Gleeerup (red): »Drift og socialitet«, 1983, s.20-28)
- Nørregaard Frandsen, Johs.* [b]: »En skælven i et ydmygt sind - Jeppes Aakjær: Rugens Sange« (i: Inger-Lise Hjortd-Vetlesen m.fl. (red): »Læsninger i dansk litteratur bd.3: 1900-1940«, 1997, s.76-94)
- Nørregaard Frandsen, Johs.* [c]: »Man slagter da svin« (i: »Kritik 130«, 1997, s.26-36)
- Olsen, Gunnar*: »Se dig ud« (i: Roar Skovmand (red): »Dansk Nationalfølelse«, 1946, s.110-119 - Om indledningsdigtet til »Fri Felt!«: »Se dig ud«)
- Paludan, Julius*: »Mellem Semestrene« (1910, heri s.66-88)
- Petersen, Peter*: »Visen om Jens Vejmand og visen om hans enke« (i: Jydske Tidende 12.1.1988)
- Piper, Steen* [a]: »Aakjær og dansk landbrug - en forfatter imod strømmen« (i: Vestkysten 15.9.1981)
- Piper, Steen* [b]: »Forord« (i: Jeppes Aakjær: »Vadmelsfolk - Udvalgte fortællinger«, 1995, s.7-13)
- Piper, Steen* [c]: »Fra Undergrunden« (i: Jeppes Aakjær: »Fra Undergrunden«, 1997, s.7-18)
- Povlsen, Hans* [a]: »Forord« (i: Jeppes Aakjær: »Aakjær i udvalg«, 1957, s.9-27)
- Povlsen, Hans* [b]: »Ved kilden« (i: »Digt og Læser«, 1958, heri s.43-56 - Om digtet »Karup Aa«)
- Rambusch, Johanne*: Erindringer (SF marts-april 1941)
- Rambusch, Sigurd*: »Dr. Rambusch i Sjørup - Træk af livet i Sjørup lægebolig omkring år 1900« (i: »Fra Viborg Amt 1964«, s.89-103)
- Rasmussen, Johs.*: »Her standsede de glade klange« (Vejle Amts Folkeblad 7. & 14.10.1961)
- Raunkiær, C.*: »Hjemstavnsfloraen hos Hedens Sangere Blicher og Aakjær« (1930, 114 s.)
- Riiskjær, A.H.*: »Var Jeppes Aakjær irreligiøs eller den religiøse Jeppes Aakjær« (i: »Skivebogen 1963«, s.42-47)
- Rimestad, Chr.* [a]: »Tre digtere« (i: »Det ny Aarhundrede 1906«, s.172-176)
- Rimestad, Chr.* [b]: »Fra Stuckenbergs til Seedorff II« (1923, heri s.32-43)
- Rimestad, Chr.* [c]: »Jeppes Aakjærs Erindringer« (PO 27.5.1929)
- Rimestad, Chr.* [d]: »Biografi og Fortælling« (i: »Gads Magasin 1934«, s.561-570)
- Rockwell, Joan*: »Evald Tang Kristensen - A lifelong adventure in folklore« (1982, heri især s.189-192)
- Rode, Helge* [a]: »Jeppes Aakjær« (PO 9.9.1926)
- Rode, Helge* [b]: »Det sjælelige Gennembrud« (1928, heri s.146-157)
- Rolighed, Jens* [a]: »Om modeller i Jeppes Aakjærs digtning« (i: »Skivebogen 1944«, s.5-11)
- Rolighed, Jens* [b]: »Jeppes Aakjær hjemme paa Jenle« (Morsø Folkeblad 16.3.1945)

- Rosenkilde*, Volmer: »Blandt Jeppe Aakjærs Bøger« (PO 20.5.1934)
- Rørdam*, Valdemar: »Jeppe Aakjær« (Berlingske Tidende 13.3.1924)
- Saxild*, Georg: »Jeppe Aakjær« (SF 4-8.7.1932)
- Saxtorph-Mikkelsen*, Jacob: »Jeppe Aakjærs komponist« (1988, 24 s. - Særtryk af afsnit fra »Blade af min Livsbog« 1939)
- Schmidt*, August F. [a]: »Tro og Sagn i Jeppe Aakjærs Digtning« (i: »Dansk Udsyn 1924«, s.119-136)
- Schmidt*, August F. [b]: »Hyrdedrengen og Hyrdeliv« (1926, heri især s.70-74)
- Schmidt*, August F. [c]: »Jeppe Aakjær« (1933, 72 s.)
- Schmidt*, August F. [d]: »Jenle og Jenlefe-sterne« (1935, 82 s. - Særtryk af artikel i »Skivebogen 1935«)
- Schmidt*, August F. [e]: »Nogle Oplysninger om Aakjærs Digtning« (i: »EDDA 1940«, s.206-218)
- Schmidt*, August F. [f]: »Aakjær-bidrag« (i: »Skivebogen 1948«, s.49-53)
- Schmidt*, August F. [g]: »Minder om Jeppe Aakjær« (Aftenposten 21.4.1955)
- Schmidt*, August F. [h]: »Randbemærkninger til digte af Jeppe Aakjær« (i: »Skivebogen 1959«, s.117-121)
- Schütte*, Gudmund [a]: »Aakjærs religiøse tone« (i: »Skivebogen 1940«, s.83-99)
- Schütte*, Gudmund [b]: »Den skotske Hjærtenstone »Aud lang syne« gengiven på jysk« (i: »Skivebogen 1950«, s.60-64)
- Schütte*, Gudmund [c]: »Aakjær som det gamle testamentes tolk« (i: »Skivebogen 1951«, s.11-16)
- Schnack*, Asger: »Forord« (i: Aakjær, Jeppe: »Digte af Jeppe Aakjær«, 1988, s.5-6)
- Sejersen*, Johanne Dalgaard: »Modsætning og/eller helhed? En studie i Aakjærs forfatterskab set i relation til den samtidige udvikling« (1979, 96 s. - Utrykt hovedfagsspeciale i dansk fra Aarhus Universitet; Kopi findes på Skive Bibliotek)
- Skovrup*, Ejnar [a]: »Jeppe Aakjær« (i: Ejnar Skovrup (udg.): »Hovedtræk af Nordisk Digtning i Nytiden«, 1920, s.217-235)
- Skovrup*, Ejnar [b]: »Jeppe Aakjær« (i: »Bavnen 1930«, s.433-440)
- Skovrup*, Ejnar [c]: »Jeppe Aakjær« (i: »Dansk Folkeoplysning 1930«, s.367-372)
- Skovrup*, Ejnar [d]: »Livet og Poesien« (i: »Dansk Folkeoplysning 1931«, s.322-328)
- Skrubbeltang*, Fridlev: »Jeppe Aakjær« (i: Richard Andersen og S.Haugstrup Jensen (red.): »Kapitler af dansk Digtning fra Herman Bang til Kaj Munk«, 1951, s.197-223)
- Slumstrup*, Finn: »Jeppe Aakjærs digtning har erobret os på ny« (i: Kristeligt Dagblad 25.9.1982)
- Staub*, C.: »Ungdomserindringer om Jeppe Aakjær« (SF 24.12.1930)
- Steen Sørensen*, Elsa: »Jenlefe-sterne i 80'erne« (1990, 40 s.)
- Svane*, Marie-Louise: »Social kritik og folkelig tradition i Aakjærs roman »Vredens Børn«« (i: »Kultur og klasse 38«, 1980, s.6-25)
- Svensson*, A. »Jeppe Aakjær« (i: »Nordslesvigsk Søndagsblad 1906«, s.161-164 og s.169-172)
- Sørensen*, H.E.: »Lyngens søn« (1967, 33 s.)
- Sørensen*, Otto L.: »Ved Nanna Aakjærs Død« (i: »Skivebogen 1962«, s.118-120)
- Sørensen*, Jørgen (udg.): »Her kommer fra Dybet -« (1976/1979, heri s.43-49 - Tre anmeldelser af romanen »Vredens Børn«)
- Tang Kristensen*, Johs. E.: »Skuld gammel Venskab rejn forgo - og to breve fra Jeppe Aakjær til Evald Tang Kristensen« (1992, 17 s.)
- Teglberg*, N.C.: »Jeppe Aakjærs første Forsøg som Reformator« (SF 1.9.1944 - Om »Nældebladet«)
- Temløv*, Axel V.: »To Folkedigtere - Johan Skjoldborg og Jeppe Aakjær« (1916, heri s.8-13)
- Thomsen*, Ejnar: »Dansk Litteratur efter 1870« (1935, heri s.147-148)
- Thoresen*, Valdemar: »St. St. Blicher« (i: »Danske Studier 1906«, s.139-150 - Anm. af »Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie«)
- Thule Hansen*, Vagn: »Natur og social be-

- vidsthed« (i: »Kursiv 2/1982«, s.32-35 - Om romanen »Vredens Børn«)
- Thyregaard, A.:* »Hjemstavnsarbejde« (i: »Aarboeg for Salling Ungdomsskole 1931«, s.24-33)
- Tjørnehøj, Henning:* »Fattigdommens forbandelse« (i: Det frie Aktuelt 20.9.1989)
- Topsøe-Jensen, H.G.:* »Den skandinaviske Litteratur fra 1870 til vore Dage« (1928, heri s.166-168)
- Ussing, Henrik:* »To Digtere« (PO 8.8.1924 - Om »Hejmdals Vandringer«)
- Uttrup, Poul-E.:* »Jeppe Aakjær - en fjandbo i Salling« (i: Jeppe Aakjær: »Vinterrugen«, u.å., s.14-15)
- Wamberg, Niels Birger:* »Digterne og Gyl-dendal« (1970, heri s.259-262)
- Vandkær Thomsen, Viggo [a]:* »Sangen blev hans solide gravskrift« (i: Aktuelt 18.5.1981)
- Vandkær Thomsen, Viggo [b]:* »Hvem var sangens Jens Vejmand« (i: Jydske Tidende 14.11.1982)
- Vedel, Anders:* »Jeppe Aakjær« (i: »Høj-skolebladet 1930«, s.513-518)
- Vejen Andersen, A.:* »Solvejg Bjerre om sine barne- og ungdomsår på Jenle« & »Besøg på Jenle« (Skive Bladet 25.7. & 1.8.1989; Også udgivet som særtryk)
- Veilgaard, S.:* »Jeppe Aakjær og hans jyske Digtning« (i: »Nordslesvigsk Søndagsblad 1908«, s.65-68 og s.73-76)
- Westergaard, Waldemar:* »Jeppe Aakjær« (i: »The American-Scandinavian Society, Review 1924«, s.665-669)
- Vetterlund, Frederik:* »Jeppe Aakjær« (i: »Ord och bild 1918«, s.481-493)
- Vistisen, Magnus [a]:* »Digtergården Jenle« (i: Kristeligt Dagblad 20.5.1995)
- Vistisen, Magnus [b]:* »Aakjærs bibliotek« (i: Kristeligt Dagblad 17.7.1995)
- Vistisen, Magnus [c]:* »Aakjærfigurer fra barndomsegnen« (1998, 20 s.)
- Woel, Cai M.:* »Dansk litteraturhistorie 1900-1950« (1956, heri s.26-39)
- Yde Thomassen, Finn [a]:* »Jeppe Aakjær - Træk af en lyrikers interesse for sin samtid« (1979, 130 s. - Utrykt hovedfagsspeci-ale i dansk fra Aarhus Universitet; Kopi findes på Skive Bibliotek)
- Yde Thomassen, Finn [b]:* »Jeppe Aakjær og Jenle - Digterens livsforløb, arbejdsform, inspirationskilder og politiske virke« (1980, 24 s.)
- Zerlang, Martin:* »Fra land til by med Jeppe Aakjær og Nick Carter« (i: »Kultur og klasse 38«, 1980, s.26-49)
- Aakjær, Kamma:* »Om Jeppe Aakjærs far og mor« (i: »Skivebogen 1988«, s.62-85)
- Aakjær, Kirsten [a]:* »Stedet man vender tilbage til« (i: »Skivebogen 1966«, s.39-51)
- Aakjær, Kirsten [b]:* »Jeppe Aakjær 1866-1930« (i: »Skivebogen 1973«, s.126-127)
- Aakjær, Kirsten [c]:* »Min far, Svend Aakjær« (i: »Skivebogen 1973«, s.5-22)
- Aakjær, Kirsten [d]:* »Arkivarens datter« (1997, heri s.57-60)
- Aakjær, Svend [a]:* »Barndomsminder om Jeppe Aakjær som Student og Far i Kbhvn.« (SF 12.9.1941)
- Aakjær, Svend [b]:* »Barneminder fra Jeppe Aakjærs og Marie Bregendahls Hjem« og »De var flittige og arbejdsomme Folk - begge mine Forældre« (Morsø Venstreblad 24.-25.8.1948)
- Aakjær, Svend [c]:* »Jeppe Aakjær 1866-1930« (i: »Min Far«, 1948, s.9-17)
- Aakjær, Svend [d]:* »En rank livsfrodig Natur« (i: »Min Mor. 2. Samling«, 1948, s.7-14 - Om Marie Bregendahl)

INDHOLD:

Forord	5
1. »Jeg er tusind Aar gammel!«	
- Barndomstiden i Aakjær (1866-84)	7
Den elskede mor og den agtede far (8). Oldtidslandsbyen med de sære Kannisser (12). Ude som hyrdedreng (15). De seks første skoleår (16). Da nutiden kom til Fly (18). Elev på Staby Højskole (20). Karl på barndomsgården (21). »Jyske Folkeminder« og »Po fir glowend Pæl« (22)	
2. »Min Livanskuelse er en Bygning under Opførelse«	
- Den revolutionære ungdomstid (1884-92)	30
Elev på Blaagaard Seminarium (30). Per Odgaard (33). Esper Andersen (35). Marie Bregendahl (37). »Revolutionen i Fly« (40). Fimbulvinteren på Askov Højskole (46). Lærer på Elbæk Friskole (49). »Nældebladet« (50). Seks uger i Helvede (51). Moderens død (55). »Aa, disse religiøse Skrupler!« (56). Lærer på Hjørnlunde Højskole (59). Lærer på Kjøbenhavns Højskole (60)	
3. »Halvfemsernes sandede Ørken«	
- Studieårene i København (1892-98)	63
Aakjær tager studentereksamen (63). Ægteskabet med Marie Bregendahl (64). Historiestudier ved Københavns Universitet (68). »Ungdomsklubben« og »Ungdomshjemmet« (70). »Studentersamfundet« (71). Bonden og den sminkede skøge (71). »Bibelske Randgløser« (73). »Djævelens Historie« (75). »Missionen og dens Høvding« (78)	
4. »Den rigeste Produktionsudfoldelse, som overhovedet har hjemsoget mig«	
- Det store gennembrud (1899-1906)	83
»Bondens Søn« (83). »Derude fra Kjærene« (88). »Ole« (90). »Vadmelsfolk« og »Fjandboer« (91). »Jeg kan egentlig ikke komme ud over Fjends Herred« (94). Kunstnerkolonien i Jebjerg (98). Sigurd Rambusch (100). Rigsdagsreferater fra Loke (102). Hovedstadsbreve fra Aakjær (104). Nanna Krog (105). »Eros og Bacchus« (107). »Jydsk Stævne« og »Fræ wor Hjemmen« (108). »Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie i Breve og Aktstykker« (109). »Vredens Børn« (112). »Fra Jul til Sanct Hans« (123). »Fri Felt« (124). »Jylland« (127). »Rugens Sange og andre Digte« (128). »Jens Vejmand« (134). Robert Burns og Skotland (139)	

5. »Jeg ved intet bedre Sted i Verden«
 - **Livet på Jenle (1907-30)**..... 143
 Som brødre vi dele (144). »Jeg lagde min Gaard« (145). Drømmen der brast (148). Rundtur på Jenle (151). Familieliv på Jenle (156). En arbejdsdag på Jenle (160). Aakjær som gårdejer (163). Da Aakjær rundede det halve århundrede (167). »Hovedstaden hylder Hedens Digter« (169)
6. »Alt mit Liv har været Agitation«
 - **Jenle-festerne og Aakjærs sociale engagement** 174
 »Bjærgmand, Bjærgmand, er du derinde« (174). »Kvindevalgret« (177). Jenlefesterne (oversigt) (178). Jenle-festernes forløb (180). Jenle-festernes økonomi (186). »Socialistiske Krigshyl paa Jenle« (188). »Herremænd« (192). »Hedens Fredning« (197). »Bonden og Korporalen« (201). »Gødning ved Kulturens Rod« (203)
7. »Det kan kolde Hjærner ej forstaa«
 - **Aakjærs skønlitterære forfatterskab (1907-30)**..... 204
I) Noveller:
 »Hvor Bønder bor« (204). »Jævnt Humør« (205).
II) Romaner og andre prosa-værker:
 »Paa Aftægt« (208). »Af Gammel Johannes hans Bivelskistaarri« (211). »Arbejdets Glæde« (215). »Jens Langkniv« (220). »Hvor der er gjærende Kræfter« (226). »Pigen fra Limfjorden« (230).
III) Skuespil:
 »Livet paa Hegnsgaard« (234). »Ulvens Søn« (236). »Naar Bønder elsker« (240). »Himmelbjærgpræsten« (243). »Rejsegildet« (244).
IV) Digte:
 »Muld og Malm« (246). »Tyende-Sang« (247). »Den Sommer og den Eng -« (248). »Mors Rok« (249). »Esper Tækki« (252). »Vejr og Vind og Folkesind« (256). »Havren« (258). »Hjærtegræs og Ærenspris« (259). »En Daad« (261). »Hejmdals Vandringer« (263). »Under Aftenstjernen« (264). »For læng, læng Sind« (266)
8. »En Flig af Livets Gaade«
 - **Aakjærs lokalhistoriske forfatterskab** 269
 »Foreningens bærende Kraft« (269). »Jeppe Aakjær er vred!« (271). Aakjær som redaktør af »Skivebogen« (273). »Arkivstudium er Taalmodighed« (274). »Da skjalv vore Hænder af Forskerglæde« (276). »Jeg søger kun den historiske Sandhed« (276). »Et Sogns Historie er et Lands Historie« (278). Brudstykker af Skives historie (279). Mosaikkunstneren Aakjær (286). »Historiens Sang« (287)

9. »Her standsed de glade Klange«	
- Aakjærs død og ligfærd	292
Maven er det onde Princip i vor Tilværelse« (292). »Sundheden er vor egentlige Kapital« (293). »den jyske Jord tog ham til sig« (298). Minderuner ristes (300). En digterhøvdning stedes til hvile (304). Aakjærs sidste hvilested (312)	
10. Den dobbelte Aakjær	314
Stridsmanden Aakjær (314). Spillemanden Aakjær (317). Den amputerede Aakjær (320)	
Litteratur	322

ISBN 87-87346-08-7